

พระสุตตันตปิฎก

ขุททกนิกาย เถรคาถา

เล่มที่ ๒ ภาคที่ ๓

ตอนที่ ๑

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

เถรคาถา

[๑๓๗] ขอท่านทั้งหลายจงฟังคาถาอันน้อมเข้าไป
สู่ประโยชน์ ของพระเถระทั้งหลาย ผู้มีตนอันอบรม
แล้วบันลืออยู่ ดุจการบันลือแห่งสีหะทั้งหลาย ซึ่ง
เป็นสัตว์ประเสริฐ ว่าเหล่าสัตว์ที่มีเขี้ยวทั้งหลาย ที่
ใกล้ถ้าภูเขานั้น ก็พระเถระเหล่านั้น มีชื่อ มีโคตร
มีธรรมเป็นเครื่องอยู่ มีจิตน้อมไปแล้วในธรรมตามที่
ปรากฏแล้ว มีปัญญา เป็นผู้ไม่เกียจคร้าน อยู่ใน
เสนาสนะอันสงบ มีป่า คนไม้ และภูเขาเป็นต้นนั้น ๆ
ได้เห็นธรรมแจ่มแจ้ง และได้บรรลุนิพพาน อันเป็น
ธรรมไม่แปรผัน เมื่อพิจารณาเห็นผล อันเป็นที่สุดกิจ
ซึ่งตนทำเสร็จแล้ว จึงได้ภายิตเนื้อความนี้.

ปรมัตถทีปนี

อรรถกถาขุททกนิกาย เถรคาถา

คันทารัมภกถา

ข้าพเจ้าขอไหว้พระโลกนาถเจ้า ผู้มีพระทัย
เปี่ยมล้นไปด้วยพระมหากรุณาธิคุณ เสด็จถึงฝั่งแห่ง
สาครคือไถยธรรมได้แล้ว ทรงแสดงธรรมอันละเอียด
ลึกล้ำ มีนัยอันวิจิตร.

ข้าพเจ้าขอไหว้พระธรรมอันสูงสุด ที่สมเด็จพระ
สัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบูชาแล้ว ซึ่งเป็นเครื่องนำผู้
สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะออกไปจากโลก.

ข้าพเจ้าขอไหว้พระอริยสงฆ์ ผู้สมบูรณ์ด้วย
คุณมีศีลเป็นต้น สถิตมั่นอยู่ในมรรคและผล เป็น
เนืองนาบุญอันยอดเยี่ยม.

ด้วยเดชานุภาพแห่งบุญ ที่เกิดจากการไหว้-
พระรัตนตรัย คึงได้พรรณนามานี้ ขอข้าพเจ้าจงปลอด
จากอันตรายในที่ทุกสถาน ในกาลทุกเมื่อ. คาถา
เหล่านั้นใด ที่ปราศจากอามิส อันพระเถระทั้งหลาย
ผู้เสร็จกิจแล้ว ผู้คงที่ มีพระสุกติเถระเป็นต้น และ
พระเถรีทั้งหลายภายิตแล้ว และคาถาเหล่าใด ที่ลึกล้ำ
ละเอียดอ่อน สดับแล้วโดยวิธี มีอุทานเป็นต้น ปฏิ-
สังยุตด้วยสุญญตธรรม ประกาศธรรมของพระอริยเจ้า

พระธรรมสังคากาจารย์ทั้งหลาย ผู้คงที่ ผู้แสวงหาคุณ
อันยิ่งใหญ่ รวบรวมคาถาเหล่านั้นไว้ ในคัมภีร์

ขุททกนิกาย โดยเรียกชื่อว่า เถรคาถา และ เถรคาถา.
อันที่จริงการแต่งอรรถกถา พรรณนาความลำดับบทที่
มีอรรถอันลึกซึ้ง ที่ข้าพเจ้าทำ มิใช่ของที่ทำได้ง่ายเลย
เพราะเป็นอรรถที่จะพึงหยั่งถึงได้ ก็ด้วยคัมภีร์ญาณ
แต่เพราะอรรถกถาจะช่วยทรงศาสนาของพระศาสดา
ไว้ได้ ทั้งวินิจฉัยของบรรดาบูรพาจารย์ ผู้เปรียบปาน
ด้วยราชสีห์ ก็จะต้องดำรงอยู่ด้วย ฉะนั้น ข้าพเจ้า
จึงจักขอแต่งอรรถกถา "เถรคาถา" และ "เถรีคาถา"
เต็มกำลังความสามารถ โดยจะยึดวินิจฉัยของบรรดา
บูรพาจารย์นั้นเป็นหลัก ถือนิกาย ๕ เป็นเกณฑ์ อิง
อาศัยนัยจากโบราณอรรถกถา แม้จะเป็นเพียงคำบอก
กล่าว ที่ได้อาศัยอ้างอิงกันมา แต่บริสุทธฺ์ก็ถูกต้อง
ไม่คลาดเคลื่อน เป็นการวินิจฉัยที่ละเอียด ของบรรดา
บูรพาจารย์คณะมหาวิหาร และข้อความของคาถา
เหล่าใด เว้นอนุပ္พุพิกถาเสียแล้วรู้ได้ยาก ข้าพเจ้า
จะนำอนุပ္พุพิกถานั้น ของคาถาเหล่านั้น มาแสดงให้เห็น
แจ่มแจ้ง ทั้งจะแสดงข้อวินิจฉัยอีกด้วย.

สาธุชนทั้งหลาย ขอท่านทั้งหลายได้โปรด
ตั้งใจสดับ การพรรณนาความแห่งอรรถกถา เถรคาถา
และเถรีคาถานั้น ซึ่งจะจำแนกต่อไป ของข้าพเจ้าผู้
หวังให้พระสัทธรรมดำรงมั่นอยู่ได้นาน ต่อไปเทอญ.

อาร์มกถาวรรณนา

ก็เถรคาถา และเถรีคาถา แต่ละคาถาเป็นอย่างไร ? และมีประวัติเป็นมาอย่างไร ? ถึงความขื่อนี้ ท่านจะกล่าวไว้ในคาถาทั้งหลายแล้วก็จริง แต่เถรคาถาที่พระสุกฤติเถระเป็นต้น กล่าวไว้ในคาถานั้น ข้าพเจ้าจะกล่าวซ้ำอีก เพื่อทำข้อความให้ปรากฏ. ก็พระเถระเหล่านั้นพิจารณาเห็นสุขอันเกิดแต่มรรคผล ตามที่ตนบรรลุแล้ว ได้กล่าวคาถาบางอย่างไว้ ด้วยสามารถแห่งอุทาน ได้กล่าวคาถาบางอย่างด้วยสามารถแห่งการพิจารณาธรรมเป็นเครื่องอยู่คือสมบัติของตน ได้กล่าวคาถาบางอย่างไว้ด้วยสามารถแห่งคำถาม ได้กล่าวคาถาบางอย่างไว้ด้วยสามารถ (ชี้ให้เห็น) ข้อที่คำสอนเป็นนियานิกธรรม. ในเวลาทำสังคายนา พระธรรมสังคากาจารย์ทั้งหลาย ร้อยกรองคาถาทั้งหมดเหล่านั้นไว้ เป็นหมวดเดียวกัน (โดยให้ชื่อ) ว่า "เถรคาถา". ส่วนเถรีคาถาท่านแสดงไว้เฉพาะพระเถรีทั้งหลาย.

ก็ในบรรดาปิฎกทั้ง ๓ คือ วินัยปิฎก สุตตันตปิฎก อภิธรรมปิฎก คาถาเหล่านั้น นับเนื่องในสุตตันตปิฎก. ในบรรดานิกายทั้ง ๕ คือ ทิณนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย (และ) ขุททกนิกาย คาถาเหล่านั้น นับเนื่องในขุททกนิกาย. ในบรรดาสัตตสุตตัน ๘ คือ สุตตะ เคยยะ เวชยากรณ์ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาดก อพภูตธรรม เวทัลลสะ สงเคราะห์เข้าเป็น "คาถา". ก็ในบรรดาธรรมชั้น ๘๔,๐๐๐ ธรรมชั้น ที่พระอานนทเถระ ผู้เป็นธรรมกัณฐาคาริก ปฏิญาณไว้ดังนี้ว่า

กรรมเหล่านี้ ที่เป็นไปแก่ข้าพเจ้า กรรม

เหล่านี้ ข้าพเจ้าเรือนเอาจากพระพุทธเจ้า ๘๒,๐๐๐

จากภิกษุรูปอื่น ๒,๐๐๐ รวมเป็น ๘๔,๐๐๐ กรรมชั้น

ดังนี้ ก็สงเคราะห์เข้าในกรรมชั้นจำนวนเล็กน้อย.

ในบรรดาเถรคาถา และเถรีคาถาเหล่านี้ เถรคาถาจะว่าโดยนิบาตก่อน เอกนิบาตจนถึงจุททสนิบาต โดยนับเกิน ๑ คาถาขึ้นไป รวมเป็นจุททสนิบาต และนิบาต ๗ เหล่านี้ คือ โสพสนิบาต วิสตินิบาต ดิงสนิบาต จัตตาศิสนิบาต ปัญญาสนิบาต สัจฉินิบาต (และ) สัตตตตินิบาต รวมเป็น ๒๑ นิบาต. ชื่อว่า นิบาต เพราะอรรถว่า ตั้งไว้ วางไว้. ชื่อว่า เอกนิบาต เพราะเป็นที่ตั้งไว้วางไว้ ซึ่งคาถานิบาตละหนึ่งคาถา. แม้ในนิบาตที่เหลือก็พึงทราบความโดยนัยนี้.

ในบรรดานิบาตเหล่านี้ เอกนิบาตมี ๑๒ พรรค. ในพรรคหนึ่งๆ แบ่งออกเป็นพรรคละ ๑๐ จึงมีพระเถระ ๑๒๐ รูป คาถาก็มีเท่านี้เหมือนกัน สมดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

ในแต่ละนิบาต พระเถระ ๑๒๐ รูป ผู้เสร็จกิจ

แล้ว หอาสวะมิได้พร้อมด้วยพระธรรมสังคากาจารย์

ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ทั้งหลาย ร้อยกรองไว้ดีแล้ว

ดังนี้.

ในทุกนิบาต มีพระเถระ ๔๕ รูป มีคาถา ๕๘ คาถา.

ในตักนิบาต มีพระเถระ ๑๖ รูป มีคาถา ๔๘ คาถา.

ในจตุคนิบาต มีพระเถระ ๑๓ รูป มีคาถา ๕๒ คาถา.

ในปัญญาคนิบาต มีพระเถระ ๑๒ รูป มีคาถา ๖๐ คาถา.

ในฉักคนิบาต มีพระเถระ ๑๔ รูป มีคาถา ๘๔ คาถา.

ในสัตตกนิบาต	มีพระเถระ ๕ รูป	มีคาถา ๓๕ คาถา.
ในอัฐกนิบาต	มีพระเถระ ๓ รูป	มีคาถา ๒๔ คาถา.
ในนวกนิบาต	มีพระเถระ ๑ รูป	มีคาถา ๕ คาถา.
ในทสกนิบาต	มีพระเถระ ๗ รูป	มีคาถา ๗๐ คาถา.
ในเอกาทสกนิบาต	มีพระเถระ ๑ รูป	มีคาถา ๑๑ คาถา.
ในทวาทสกนิบาต	มีพระเถระ ๒ รูป	มีคาถา ๒๔ คาถา.
ในเตรสกนิบาต	มีพระเถระ ๑ รูป	มีคาถา ๑๓ คาถา.
ในจุทสกนิบาต	มีพระเถระ ๒ รูป	มีคาถา ๒๘ คาถา.
ปัณณรสกนิบาต	ไม่มี.	
ในโสฬสกนิบาต	มีพระเถระ ๒ รูป	มีคาถา ๓๒ คาถา.
ในวิสตินิบาต	มีพระเถระ ๑๐ รูป	มีคาถา ๒๔๕ คาถา.
ในติงสนิบาต	มีพระเถระ ๓ รูป	มีคาถา ๑๐๕ คาถา.
ในจัตตาลีสนิบาต	มีพระเถระ ๑ รูป	มีคาถา ๔๒ คาถา.
ในปัญญาสนิบาต	มีพระเถระ ๑ รูป	มีคาถา ๕๕ คาถา.
ในสิฏฐิกนิบาต	มีพระเถระ ๑ รูป	มีคาถา ๖๘ คาถา.
แม้ในสัตตคตินิบาต*	มีพระเถระ ๑ รูป	มีคาถา ๗๑ คาถา.
ก็เมื่อประมวลแล้ว	มีพระเถระ ๒๖๔ รูป	มีคาถา ๑,๓๖๐ คาถา

ฉะนั้นแล และแม้ข้อนี้ ก็มีวณะประพันธ์คาถา ที่ท่านกล่าวรับรองไว้ว่า

พระธรรมสังคากาจารย์ ประกาศไว้ว่า มีคาถา

๑,๓๖๐ คาถา มีพระเถระ ๒๖๔ รูป ดังนี้.

ส่วนเถรีคาถา สงเคราะห์เข้าในโสฬสนิบาต คือ นิบาต ๕ นิบาต

ได้แก่ เอกนิบาตจนถึงนวกนิบาต โดยเพิ่มขึ้นนิบาตละ ๑ คาถา และเอกาทสก-

* มหานิบาต

นิบาต ทวาทสกนิบาต โสฬสกนิบาต วิสตินิบาต ดิงสตินิบาต จัตตาลีสนิบาต
มหานิบาต.

ในเอกนิบาต มีพระเถรี ๑๘ รูป มีคาถา ๑๘ คาถาเท่ากัน.

ในทุกนิบาต มีพระเถรี ๑๐ รูป มีคาถา ๒๐ คาถา.

ในติกนิบาต มีพระเถรี ๘ รูป มีคาถา ๒๔ คาถา.

ในจตุกนิบาต มีพระเถรี ๑ รูป มีคาถา ๔ คาถา.

ในปัญจกนิบาต มีพระเถรี ๑๒ รูป มีคาถา ๖๐ คาถา.

ในฉกนิบาต มีพระเถรี ๘ รูป มีคาถา ๔๘ คาถา.

ในสัตตกนิบาต มีพระเถรี ๓ รูป มีคาถา ๒๑ คาถา.

ตั้งแต่อัฐกนิบาตไป จนถึงโสฬสกนิบาต มีพระเถรีนิบาตละ ๑ รูป
คาถาก็มีจำนวนเท่ากับนิบาตนั้น ๆ.

ในวิสตินิบาต มีพระเถรี ๕ รูป มีคาถา ๑๑๘ คาถา.

ในดิงสนิบาต มีพระเถรี ๑ รูป มีคาถา ๓๔ คาถา.

ในจัตตาลีสนิบาต มีพระเถรี ๑ รูป มีคาถา ๔๘ คาถา

แม้ในมหานิบาต ก็มีพระเถรี ๑ รูป มีคาถา ๗๕ คาถา.

ในเถรคาถา และเถรีคาถานี้ พึงทราบจำนวนแห่งนิบาต คาถาบรรค
และคาถาทั้งหลาย ดังพรรณนามานี้.

จบอาร์มภกถาวรรณนา

นิทานกถาพรรณนา

ในเถรคาถา และเถรีคาถาเหล่านี้ ซึ่งมีจำนวนตามที่กำหนดไว้แล้ว
อย่างนี้ เถรคาถาเป็นคาถาค้น. แม้ในบรรดาเถรคาถาเหล่านั้น คาถาที่ท่าน
พระอานนท์ กล่าวไว้เพื่อชมเชยพระเถระเหล่านั้น ในคราวทำปฐมสังคายนา
นี้ว่า

ขอท่านทั้งหลายจงฟังคาถา อันน้อมเข้าไปสู่
ประโยชน์ ของพระเถระทั้งหลาย ผู้มีตนอันอบรมแล้ว
บันลืออยู่ ดุจการบันลือแห่งสีหะทั้งหลาย ซึ่งเป็น
สัตว์ประเสริฐว่าเหล่าสัตว์ที่มีเขี้ยวทั้งหลาย ที่ใกล้ถ้ำ
ภูเขา ฉะนั้น ดังนี้ เป็นคาถาแรก.

ศัพท์ว่า สีหะ ในบทว่า สีหามัน ในคานานันมาแล้ว ในความหมายว่า
พญาเนื้อ ดังในประโยคว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ราชสีห์เป็น พญาเนื้อ. มาใน
ความหมายว่า บัญญัติ ดังในประโยคว่า ครั้งนั้นแล สีหเสนาบดี เข้าไปเฝ้า
พระผู้มีพระภาคเจ้า โดยที่ซึ่งพระองค์เสด็จประทับอยู่. มาในความหมายว่า
ตถาคต ดังในประโยคว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย คำว่า สีหะ นี้ เป็นชื่อของ
เราผู้ตถาคต อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า. ในความหมาย ๓ อย่างนั้น ในความ
หมายว่าตถาคต สีหศัพท์มาแล้วในความหมายว่าคล้ายกัน ฉนั้นใด แม้ในคานานัน
ก็ฉนั้น สีหศัพท์ฟังทราบมา แล้วด้วยสามารถแห่งความหมายว่าคล้ายกัน.
เพราะฉะนั้น บทว่า สีหามัน ว จึงตัดบทเป็น สีหามัน อิว (แปลว่า ดุจราชสี)
ลบสระเสียด้วยอำนาจสนธิ ดังในประโยคเป็นต้นว่า เอว ๓ เตะ ดังนี้. บรรดา
บทเหล่านั้น บทว่า อิว เป็นบทนิบาต.

บทว่า **สุณฺหา** เป็นบทอาขยาต. นอกนี้เป็นบทนาม. และบทว่า **สีหํ** ในเวลาเชื่อมความใช้เป็นฉัญฐีวิภक्ति ก็และการเชื่อมความในบทว่า **สีหํ** นี้ ถึงท่านจะไม่ได้กล่าวไว้โดยสรุปก็จริง แต่โดยอรรถ ย่อมชื่อว่า เป็นอันท่านกล่าวไว้แล้วทีเดียว. เพราะเหมือนอย่าง เมื่อพูดว่า **โณฏฺสุเสว มุขํ** **เอตฺตสฺส** ดังนี้ ก็เท่ากับพูดความนี้ว่า หน้าของเขาเหมือนหน้าอูฐ ฉันใด แม้ในข้อนี้ก็ฉันนั้น เมื่อพูดว่า **สีหํ** ก็เท่ากับพูดความนี้ว่า เหมือนการ บันลือของสีหะ ฉะนั้น. ถ้าจะต่อศัพท์ว่า **มุขะ** เข้าในบทว่า **โณฏฺสุเสว** ได้ไซ้ร้ แม้ในบทว่า **สีหํ** นี้ ก็ต่อบทว่า **นทฺนฺตานํ** เข้าได้ (เหมือนกัน) เพราะฉะนั้น บทว่า **สีหํ** จึงเป็นบทตัวอย่างที่นำมาแสดงให้เห็น.

บทว่า **นทฺนฺตานํ** แสดงถึงความเกี่ยวเนื่องกัน ของบทว่า **สีหํ** นั้น โดยเป็นตัวอย่างที่นำมาแสดงให้เห็น.

บทว่า **ทาจินํ** เป็นวิเสสนะของบทว่า **สีหํ**. บทว่า **คิริคฺคพฺกุเร** แสดงถึงที่ซึ่งราชสีห์นั้นเที่ยวไป. บทว่า **สุณฺหา** เป็นคำเชิญชวนในการฟัง. บทว่า **ภาวิตฺตฺตานํ** แสดงถึงมูลเค้าของสิ่งที่ควรฟัง. บทว่า **คาถา** ได้แก่ คำที่แสดงถึงเรื่องที่น่าฟัง. บทว่า **อตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต** เป็นวิเสสนะของบทว่า **คาถา**. แท้จริงคำว่า **สีหํ** **นทฺนฺตานํ** **ทาจินํ** ในคานานี้มาแล้ว โดย เป็นปฺงฺลิ่งค์โดยแท้ แต่เปลี่ยนลิ่งค์เสียแล้ว ฟังทราบความ แม้โดยเป็นอิตถิลิ่งค์ ว่า **สีหํ** เป็นต้น. อีกอย่าง โดยรูปเอกเสสสมาส ทั้งราชสีห์ และนางราชสีห์ ชื่อว่าสีหะ. ก็บรรดาบทเหล่านั้น โดยบทมีอาทิว่า **สีหํ** นิทานคาถาทั้ง ๓ คาถาเหล่านี้ ใช้ได้ทั่วไปทั้งเถรคาถา และเถรีคาถา.

ฟังทราบวินิจฉัยในบทว่า **สีหํ** นั้นต่อไป ชื่อว่า **สีหะ** เพราะ อดทน และเพราะฆ่า. อธิบายว่า เปรียบเหมือนราชสีห์ ที่เป็นพญามฤค ย่อมไม่มีอันตรายแม้จากสรภมฤค และช้างที่ตกมันแล้ว เป็นต้น เพราะประกอบ

ไปด้วยพลังพิเศษ แม้อันตรายจากลมและแดดเป็นต้น ราชสีห์ก็อดทนได้ทั้งนั้น แม้เมื่อออกหากิน พบช้างตระกูลคันทะตกมัน และกระบือป่าเป็นต้น ก็ไม่หวาดหวั่น ไม่พรั่นพรึงผจญได้ เพราะผยองในเดช และเมื่อผจญก็จะฆ่าสัตว์เหล่านั้นได้โดยแท้ แล้วกัดกินเนื้ออ่อน ในที่นั้น ๆ อยู่ได้อย่างสบายทีเดียว ฉันทะ พระมหาเถระทั้งหลาย แม้เหล่านี้ก็ฉันทะนั้น ไม่หวาดหวั่น ไม่พรั่นพรึง แม้แต่ที่ไหน ๆ เพราะมีความผยองในเดช โดยละอันตรายแม้ทั้งปวงเสียได้ เพราะประกอบไปด้วยคุณพิเศษอันเป็นกำลังของพระอริยะ เพราะครอบงำพลังแห่งสังกิลีสมีราคะเป็นต้น แล้วฆ่าเสียคือละได้ ย่อมอยู่โดยสุขมีสุขในฉันทะเป็นต้น เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า สีหะ เพราะเป็นประจักษ์ราชสีห์ โดยอดทน และโดยการฆ่า. แต่โดยอรรถแห่งศัพท์ ฟังทราบ ว่า ชื่อว่า สีหะ ด้วยอรรถว่า เบียดเบียน เหมือนอย่างสิ่งที่ชาวโลก เรียกกันว่าเปรียง ด้วยอรรถว่าเป็นที่ ชอบใจ โดยย้ายอักษรข้างต้นมาไว้ข้างหลัง. แม้ที่ชื่อว่าราชสีห์ ด้วยอรรถว่า อดกลั้น ก็ฟังทราบอย่างนั้น.

อีกอย่างหนึ่ง ไกรสรราชสีห์พญามฤค ตัวเดียวเที่ยวไปอยู่ เพราะความผยองในเดชของตน ไม่หวังเอาสัตว์ใด ๆ เป็นสหาย ฉันทะ แม้พระเถระเหล่านี้ก็ฉันทะนั้น ชื่อว่าสีหะ เพราะเป็นคฤสีหะ เพราะความเป็นผู้ยินดียิ่งในวิเวก และแม้เพราะอรรถว่าเป็นผู้เดียวเที่ยวไป เพราะเที่ยวไปแต่ผู้เดียว โดยความเป็นผู้สูงด้วยเดช. ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า สีหะเวกจร นาค (เป็นเหมือนราชสีห์ และช้างใหญ่ เที่ยวไปโดดเดียว) ดังนี้.

อีกอย่างหนึ่ง พระมหาเถระเหล่านี้ ชื่อว่าสีหะ เพราะอรรถว่าเป็นคฤสีหะ. เพราะประกอบไปด้วยคุณพิเศษ มีความไม่สะดุ้ง ว่องไว และความพยายามเป็นต้น. สมดังคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ๒ จำพวกนี้ เมื่อฟ้าฝาย่อมไม่สะดุ้ง ๒ จำพวก เป็นไหน? คือ ภิกษุผู้พิจารณา ๑ สีมหฤคราษ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ๒ จำพวกนี้แล เมื่อฟ้าฝาย่อมไม่สะดุ้ง ดังนี้ แม้ความว่องไวของราชสีห์ ก็ไม่สาธารณะทั่วไปกับสัตว์เหล่าอื่น แม้ความแกล้วกล้าก็เหมือนกัน (คือไม่เหมือนสัตว์อื่น). จริงอย่างนั้น ราชสีห์กระโดดไปได้ไกล ถึง ๑๐๐ อุตภะ ตกลงในหมูกะบือป่าเป็นต้น ถึงแม้จะเป็นลูกราชสีห์ ก็ยังต่อสู้ช้างที่ตกมัน ซึ่งทำลายปลอกออกได้ เคี้ยวกินเนื้ออ่อนที่ติดโคนงาได้. ส่วนกำลังแห่ง อริยมรรค และกำลังแห่งฤทธิ์ของพระมหาเถระเหล่านั้น ก็ไม่สาธารณะทั่วไป กับภิกษุเหล่าอื่น เป็นทั้งความเพียรในสัมมัปปธาน ๔ เป็นทั้งบุญอันประเสริฐ ยิ่ง. เพราะฉะนั้น บทว่า สีหानิว จึงได้ความว่า คุณเหมือนราชสีห์. ก็ใน ข้อนี้ ฟังทราบทั่ว ท่านอุปมาราชสีห์ไว้ต่ำ ๆ เพราะประโยชน์มีความอดกลั้น เป็นต้น อันเป็นคุณพิเศษล่วงส่วน ได้ในพระเถระทั้งหลายเท่านั้น.

บทว่า นททุตทานิ ความว่า คำรามอยู่. อธิบายว่า ในเวลามุ่งหา อาหาร และเวลายินดีเป็นต้น ราชสีห์ทั้งหลายออกจากถ้ำของตนแล้ว บิดกาย บันลือสีหนาทหน้าเกรงขาม ฉันใด แม้พระมหาเถระเหล่านี้ ก็ฉันนั้น จะบันลือลั่น หน้าเกรงขาม ในเวลาพิจารณาอารมณ์อันเป็นไปในภายใน และเวลาอุทาน เป็นต้น. ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่าคุณการบันลือของราชสีห์ทั้งหลาย ดังนี้. บทว่า ทาจินิ แปลว่า มีเขี้ยว. อธิบายว่า มีเขี้ยวประเสริฐ มีเขี้ยวงามยิ่ง. อธิบายว่า ราชสีห์ทั้งหลายข่มขวัญอุปัทวันตราย ด้วยกำลังของเขี้ยวทั้ง ๔ ที่มั่นคง และกล้าแข็งอย่างยิ่ง แล้วยังมโนรถของตนให้ถึงที่สุดได้ ฉันใด แม้พระมหาเถระเหล่านี้ก็ฉันนั้น ข่มกิเลสอันเป็นอุปัทวันตราย ที่ตนยังครอบงำไม่ได้ใน สงสาร ที่หาเบื้องต้นมิได้ ด้วยกำลังแห่งเขี้ยวคืออริยมรรคทั้ง ๔ ยังมีมโนรถ

ของตนให้ถึงที่สุดได้. แม้ในอธิการนี้ พระอริยมรรคชื่อว่าเขียว เพราะเป็น
ดุจเขียว เพราะฉะนั้น ฟังทราบความโดยความหมายที่คล้ายกันเท่านั้น.

บทว่า คิริคพฺภเร แปลว่า ไกล่ถ้ำภูเขา. (บทว่า คิริคพฺภเร)

เป็นสัตว์มีวิภัตติลงในอรรถว่าไกล่. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า คิริคพฺภเร.
ความว่า ที่ซึ่งแห่งป่าคือไพรสณฑ์ ไกล่ภูเขา. ก็คำว่า คิริคพฺภเร นี้ เป็น
คำแสดงถึงสถานที่อันรุ่งโรจน์ และแสดงถึงภาคพื้นทีควรบันลือสีหนาทของ
ราชสีห์เหล่านั้น. ประกอบความว่า ของราชสีห์ทั้งหลายซึ่งบันลืออยู่ที่ ไกล่ถ้ำ
ภูเขา ดังนี้.

ก็ราชสีห์ทั้งหลาย เมื่ออยู่ที่ไกล่ถ้ำภูเขา คือในที่ซึ่งสงัดจากผู้คน
เพราะราชสีห์เป็นสัตว์ที่คนและสัตว์อื่นเข้าใกล้ได้ยาก จะบันลือสีหนาทในเวลา
ไปหากิน เพื่อป้องกันความสะดุ้งกลัวของหมู่มฤคเล็ก ๆ ที่จะบังเกิดขึ้นเพราะ
เห็นตน ฉันทิด แม้พระมหาเถระเหล่านี้ เมื่ออยู่ในสุญญาการ เช่นเดียวกับ
ถ้ำภูเขา ที่คนเหล่าอื่นเข้าใกล้ได้ยากทีเดียว ก็บันลือ (สีหนาท) อย่างไม่
เกรงใคร กล่าวคือคาถาที่กล่าวไว้ เพื่อหลีกเว้นความสะดุ้งหวาดเสียวเล็ก ๆ
น้อย ๆ ด้วยอำนาจตณฺหาและทิกฺขุติ ของปฺภุชนผู้ด้อยคุณธรรม. ด้วยเหตุนี้
ท่านจึงกล่าวว่า สีทานํ นทฺนุตาณํ ทาณินํ คิริคพฺภเร (แปลว่า จุ-
การบันลือของสีหะทั้งหลาย ซึ่งเป็นสัตว์ประเสริฐกว่าเหล่าสัตว์ที่มีเขียว
ทั้งหลาย ที่ไกล่ถ้ำภูเขา) ดังนี้.

บทว่า สฺตมฺมาต เป็นคำกล่าวบังคับให้ฟัง. พระอนนทเถระ ประสงค์
จะให้เกิดความเป็นผู้ใคร่จะฟัง ให้เกิดความสนใจในการฟัง ปลูกให้เกิดความ
อุตสาหะ. ให้เข้าไปตั้งไว้ซึ่งความเคารพและความนับถืออย่างมาก แก่บริษัทที่
มาประชุมกัน (เพื่อฟัง) คาถาทั้งหลายที่พระเถระนั้นกล่าวอยู่. อีกอย่างหนึ่ง
ฟังทราบความแห่งบทว่า สีทานํ เป็นต้น ด้วยสามารถแห่งความสูงสุด

อย่างเดียวกัน โดยเว้นจากการกำหนดสัตว์ที่เสมอกัน. อธิบายว่า เพราะฉะนั้น ท่านทั้งหลายจงฟังคาถาที่คล้ายกับการบันลือสีหนาทอย่างไม่หวั่นกลัว ของ พระเถระเหล่านั้น เหมือนการบันลือสีหนาทของราชสีห์ ที่เป็นราชาของมฤค บันลืออยู่ คือ คำรามอยู่ แบบราชสีห์คำรามที่ใกล้ถ้าภูเขา ของสัตว์ชื่อว่า มีเขี้ยวทั้งหลาย เพราะมีเขี้ยวประเสริฐ งดงาม โดยความเป็นเขี้ยวที่มั่นคง แผลมคม. ท่านกล่าวอธิบายไว้ว่า ท่านทั้งหลายจงฟังคาถา อันกระทำความสะดุ้ง หวาดเสียวแก่ชนผู้ประมาทแล้ว ชื่อว่าเป็นการบันลืออย่างไม่หวั่นเกรง เพราะ เหตุแห่งภัยทั้งหลาย ท่านละได้แล้วด้วยดี โดยประการทั้งปวง เช่นเดียวกับ การบันลือสีหนาทของพระเถระทั้งหลาย ผู้มีตนอันอบรมแล้ว ผู้ไม่ประมาท แล้ว เหมือนการบันลืออย่างไม่หวั่นเกรงนั้น การทำความหวาดเสียวแก่มฤค อื่นจากราชสีห์นั้น เพราะไม่มีภัยแม้แต่ที่ไหน ๆ ของราชสีห์ ที่เป็นราชาแห่ง หม่อมฤค บันลือสีหนาทอยู่ ฉะนั้น.

บทว่า ภาวิตตุดาน ได้แก่ ผู้มีจิตอันอบรมแล้ว. อธิบายว่า จิต ท่านเรียกว่าตน ดังในประโยคมีอาทิว่า ได้ยินว่าตนแลฝึกได้ยาก ผู้ใดแลมีจิต ตั้งมั่นแล้ว จะเป็นผู้ชื่อตรงดุจกระสวยทอผ้าฉะนั้น และคุณในประโยคมีอาทิว่า ตั้งใจไว้ชอบดังนี้. เพราะฉะนั้น จึงได้ความว่า ของพระอริยบุคคลผู้ยังจิตให้ เจริญยิ่งแล้วด้วยสมถะและวิปัสสนา โดยการประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งอริจิต คือ ท่านผู้ยังจิตให้ถึงที่สุด แห่งสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา แล้วดำรงอยู่. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า ภาวิตตุดาน ความว่า มีตนอันอบรมแล้วเป็นสภาพ. อธิบายว่า มีตนอันอบรมแล้วด้วยคุณมีศีลเป็นต้น อันเป็นแล้วตามสภาพ. ที่ชื่อว่า คาถา เพราะเป็นถ้อยคำอันท่านร้อยกรองไว้ ได้แก่ ถ้อยคำ ๔ บท หรือ ๖ บท ที่ถ้อยทั้งหลายประพันธ์ไว้โดยเป็นฉันท มีอนุภูจุกฉันทเป็นต้น. เพราะเหตุที่ ฉันทแม่อื่น มีลักษณะคล้ายกับอนุภูจุกฉันท ท่านจึงเรียกว่า

คาถา (เหมือนกัน). คาถา ชื่อว่า อตฺตูปนํยิกา เพราะอรรถว่า น้อมเข้าไป ซึ่งประโยชน์ทั้งหลาย มีประโยชน์ตนเป็นต้น หรือเพราะน้อมตนเข้าไปใน ประโยชน์เหล่านั้น.

อีกอย่างหนึ่ง บทว่า ภาวิตตฺตํ แปลว่า มีอตฺตภาพอันเจริญแล้ว. อธิบายว่า อตฺตภาพท่านเรียกว่า อตฺตา เพราะเป็นที่ตั้งแห่งมานะว่าเป็น "เรา" ก็และอตฺตานั้น อันอตฺตภาพเหล่านั้น อบรมแล้ว ด้วยอัปมาทภาวนา (และ) อนวัชชภาวนา คือให้ถือเอากลิ่น แห่งคุณธรรมได้โดยชอบทีเดียว. พระ- อานนทเถระเจ้า แสดงความบริบูรณ์แห่งภาวนา แม้ทั้ง ๔ คือ กายภาวนา ศิลภาวนา จิตภาวนา ปัญญาภาวนา เหล่านั้น ไว้ด้วยบทว่า ภาวิตตฺตํ นั้น และทางดำเนินไปสู่พระสัมโพธิญาณ ในที่นี้ท่านประสงค์เอาว่าภาวนา ก็การตรัสรู้ สัจจะนี้มี ๒ อย่าง คือ โดยการตรัสรู้ ๑ และโดยอรรถแห่งสัจจะ นั้น ๑. ส่วนสัมโพธิญาณ มี ๓ อย่าง คือ สัมมาสัมโพธิญาณ ๑ ปัจเจกสัม- โพธิญาณ ๑ สวากสัมโพธิญาณ ๑.

ในบรรดาสัมโพธิ ๓ อย่างนั้น ชื่อว่า สัมมาสัมโพธิ เพราะรู้ คือ ตรัสรู้ธรรมทั้งปวง โดยชอบด้วยพระองค์เอง. มรรคญาณที่เป็นปทัฏฐาน ของสัพพัญญุตญาณ และสัพพัญญุตญาณที่เป็นปทัฏฐานของมรรคญาณ ท่าน เรียกว่า สัมมาสัมโพธิญาณ ด้วยเหตุนี้ ท่านพระอานนทเถระจึงกล่าวว่า พระนามว่า พุทฺโธ แก่ พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นพระสัพพัญญู ไม่มี อาจารย์ ตรัสรู้พร้อมเฉพาะซึ่งสัจจะทั้งหลายเอง ในธรรมทั้งหลายที่พระองค์ ไม่เคยได้ยินมาในกาลก่อน เป็นผู้ถึงแล้วซึ่งความเป็นพระสัพพัญญู ในธรรม เหล่านั้น และถึงแล้ว ซึ่งความเป็นผู้ชำนาญในพลธรรมทั้งหลาย ดังนี้.

แท้จริง ความเป็นผู้ชำนาญในพลธรรมทั้งหลาย มีการตรัสรู้ธรรม ที่ควรตรัสรู้เป็นอรรถ. ชื่อว่า ปัจเจกสัมโพธิ เพราะตรัสรู้ด้วยตนเองทีเดียว

เป็นส่วนตัว. อธิบายว่า ไม่ได้ตรัสรู้ตามใคร ได้แก่ ตรัสรู้สังขธรรมด้วย
สยัมภูญาณ.

ความจริง การตรัสรู้สังขธรรม ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย
แม้เป็นไปอยู่ด้วยพระองค์เองทีเดียว โดยเป็นสยัมภูญาณ ชื่อว่า มีผู้ตรัสรู้ตาม
เพราะเป็นเหตุแห่งการตรัสรู้สังขธรรมของสัตว์ทั้งหลาย หาประมาณไม่ได้.
ก็การบรรลุสังขธรรมนั้น ของเหล่าสัตว์ผู้หาประมาณมิได้ เหล่านี้ ย่อมไม่เป็นเหตุ
แห่งการตรัสรู้สังขธรรมของสัตว์ แม้คนเดียว. ชื่อว่า สวาง เพราะเกิดในที่สุด
แห่งการฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดา. การตรัสรู้สังขธรรมของพระ-
สวางทั้งหลาย ชื่อว่า สวางสัมโพธิ.

ก็การตรัสรู้ ๓ อย่างแม่นี้ ของพระโพธิสัตว์ ๓ จำพวก ฟังทราบว่
ยังการเจริญโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ มีสติปัญญาเป็นต้น ให้บริบูรณ์
เพื่อถึงที่สุดแห่งปฏิบัติที่จะมาถึงตามลำดับของตน (รอความบริบูรณ์แห่งบารมี
ของตน) เพราะเว้นโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการนั้น การตรัสรู้นอกนี้จะมี
ไม่ได้. อธิบายว่า เว้นการตรัสรู้ด้วยสังขณิกิริยากิจเสียแล้ว การตรัสรู้ด้วย
ภาวนากิจ จะเกิดไม่ได้เลย. และเมื่อมีการตรัสรู้ภาวนากิจ การตรัสรู้ด้วย
ปหานกิจ และการตรัสรู้ด้วยปริณญากิจ ย่อมชื่อว่า เป็นอันสำเร็จแล้วทีเดียว.

ก็ในเวลาที่พระมหาโพธิสัตว์เจ้า บำเพ็ญโพธิสมภารเสร็จบริบูรณ์แล้ว
ในภพสุดท้าย บำเพ็ญบุพกิจเสร็จสิ้นแล้ว เสด็จขึ้นสู่โพธิมณฑล ทรงตั้ง
ปณิธานว่า เราจักไม่ทำลายบัลลังก์นี้ จนกว่าจิตของเราจักหลุดพ้นจากอาสวะ-
ทั้งหลาย เพราะไม่ยึดมั่น (ถือมั่น) ดังนี้แล้ว ประทับนั่งบนอปราจิตบัลลังก์
(บัลลังก์ที่พญามารมีอาจผจญได้) ยังไม่ทันถึงเวลาเย็น ก็ทรงกำจัดมารและ
พลแห่งมารเสียได้ ทรงระลึกถึงขันธที่พระองค์เคยอยู่อาศัยมาแล้วในก่อน ใน
โวการภพที่มีอาการมิใช่น้อย ด้วยบุพเพนิวาสานุสติญาณ ในปุริมยาม (ยามต้น)

ทรงบรรลु จตุปปาตญาณและอนาคตังสญาณด้วยการชำระทิพยจักขุให้บริสุทธิ์ ในมัชฌิมยาม (ยามกลาง) ทรงตั้งมั่นซึ่งวิปัสสนา โดยมุขคือปฏิจจสมุปบาท จำเดิมแต่ชราและมรณะ โดยนัยมีอาทิว่า สัตว์โลกนี้ ถึงความลำบากหนอย่อมเกิด แก่ ตาย จุติ และอุปบัติ ก็และถึงอย่างนั้น ก็ยังไม่รู้จัก (พระนิพพาน) อันเป็นเครื่องสลัดทุกข์นี้ คือ ชราและมรณะ เป็นพระโลกนาถลับขวาน คือ พระญาณ เพื่อจะตัดเสียซึ่งชฎคือกิเลส คุงลับขวานที่หินสำหรับลับ เพื่อจะตัดชฎใหญ่ (ดวงป่าใหญ่) ฉะนั้น ทรงยังวิปัสสนาให้ตั้งท้อง โดยการบรรลु พระสัมพัชญุตญาณ เพราะเหตุสมบัติ คือ ความเป็นพระพุทธรเจ้า ถึงความแก่กล้า ทรงเข้าสมาบัติต่าง ๆ ในระหว่าง ๆ ทรงยกนามรูปตามที่ทรงกำหนด แล้วขึ้นสู่ไตรลักษณ์ พิจารณาสังขารในโวการภพมีอาการมิใช่น้อยด้วยสามารถแห่งการพิจารณาธรรมตามลำดับบท ยังสัมมสนวารให้พิสดารแล้ว โดยมุขแห่งธรรม ๓๖ แส่นโกฏฐิ. เมื่อวิปัสสนาญาณกล่าวคืออมหาวิริญาณ ในสัมมสนญาณนั้นแก่กล้า ผ่องใส เป็นไปโดยความเป็นวฏฐฐานคามินี ทรงสืบต่อสัมมสนญาณนั้นด้วยมรรคได้ ในเวลาใด ในเวลานั้น ทรงยังกิเลส ๑,๕๐๐ ให้สิ้นไป โดยลำดับแห่งมรรค ชื่อว่า ย่อมตรัสรู้ พระสัมมาสัมโพธิญาณ ในขณะที่แห่งมรรคอันเลิศ (อรหัตมรรค) จำเดิมแต่ขณะแห่งผลอันเลิศ (อรหัตผล) ชื่อว่า ทรงบรรลुแล้วในปัจฉิมยาม (ยามสุดท้าย).

ก็แม้ทศพลญาณ และเวสาร์ชญาณเป็นต้น ชื่อว่า ย่อมอยู่ในเงื่อมพระหัตถ์ของพระองค์ในเวลานั้น เพราะความเป็นพระสัมมาสัมพุทธรเจ้า ดังนั้นข้อนี้ จึงจัดเป็นปฏิปทาแห่งพระสัมมาสัมโพธิญาณ โดยการตรัสรู้ก่อน ส่วนโดยใจความแห่งสัมมาสัมโพธิปฏิปทานั้น ได้แก่ การเพิ่มพูนโพธิสมภารอันเป็นแล้วในระหว่างที่ทรงบังเกิดในคฤสติดพิภพ จนถึงแสดงมหาอิณินหาร. คำที่ควรกล่าวถึงในการเพิ่มพูนพระโพธิสมภารนั้น ข้าพเจ้ากล่าวไว้แล้ว สมบูรณ์

ด้วยอาการทั้งปวง ในอรรถกถาจริยาปิฎก เพราะฉะนั้น ผู้ศึกษา ฟังถือเอา โดยนัยที่ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แล้ว ในอรรถกถาแห่งจริยาปิฎกนั้นเทอญ.

ฝ่ายพระปัจเจกโพธิสัตว์ทั้งหลาย บำเพ็ญอุกนิหาร เพื่อเป็นพระ-
ปัจเจกโพธิ มีปัจเจกโพธิสมภาร อันสร้างสมมาแล้วโดยลำดับ ดำรงอยู่ใน
อติภาพสุดท้ายในเวลาเช่นนั้น ถือเอาสังเวคนิมิต อันปรากฏแล้วโดยความ
ที่ญาณถึงความแก่กล้า เห็นโทษในภพเป็นต้น โดยไม่แปลกกัน กำหนดปวัต-
ติกาลและเหตุแห่งปวัตติกาล นีวัตติกาลและเหตุแห่งนีวัตติกาลด้วยสยัมภูญาณ
เพิ่มพูนจตุสัจจกัมมัฏฐานมีสัจจะ ๔ เป็นอารมณ์ โดยนัยอันมาแล้ว มีอาทิว่า
ท่านมณสิการอยู่โดยแยกกายว่า นี้ทุกข์ ดังนี้. พิจารณาทบทวนสังขารทั้งหลาย
ตามสมควรแก่อุกนิหารของตน ขวนขวายวิปัสสนาโดยลำดับ บรรลุมรรค
อันเลิศตามลำดับมรรค ชื่อว่า ย่อมตรัสรู้ ปัจเจกสัมโพธิญาณ จำเดิมแต่
ขณะแห่งผลอันเลิศ (อรหัตผล) ไป ชื่อว่า เป็นพระปัจเจกสัมพุทธะ ย่อมเป็น
พระอรรคทัทธิไฉนบุคคลของโลก พร้อมทั้งเทวโลก. ส่วนสาวก หรือเพื่อน
สหธรรมจารีของพระศาสดา ฟังกัมมัฏฐานอันมีสัจจธรรมทั้ง ๔. เป็นอารมณ์
ดำรงตาม คือ เพียรพยายามปฏิบัติ ข้อปฏิบัติเกิดแต่กัมมัฏฐานนั้น
ขวนขวายวิปัสสนาหรือเมื่อปฏิบัติ เจริญขึ้น แหงตลอดสัจจะทั้งหลาย ชื่อว่า
ย่อมบรรลุสาวกสัมโพธิญาณ ในภูมิแห่งอรรคสาวกที่สำเร็จตามสมควรแก่-
อุกนิหารของตน หรือในขณะแห่งมรรคอันเลิศอย่างเดียว. ต่อแต่นั้นย่อมชื่อว่า
เป็นการตรัสรู้ของสาวก เป็นอรรคทัทธิไฉนบุคคลในโลก พร้อมทั้งเทวโลก.
ปัจเจกสัมโพธิ และสาวกสัมโพธิ ฟังทราบโดยการตรัสรู้ ดังพรรณนามานี้ก่อน.

แต่โดยความหมายแห่งสัมมาสัมโพธิญาณ ของพระมหาโพธิสัตว์ทั้งหลาย
นั้น โดยกำหนดอย่างต่ำ ต้องปรารณาการเพิ่มพูนโพธิสมภารตลอดเวลา ๔
อสงไขย (ถ้าไร) แสนมหากัป. โดยกำหนดอย่างกลาง ต้องปรารณาการเพิ่มพูน

โพธิสมาการ ตลอดเวลา ๘ อสงไขย (ถ้าไร) แสนมหากัป. โดยกำหนดอย่างสูง ต้องปรารณาการเพิ่มพูนโพธิสมาการตลอดเวลาถึง ๑๖ อสงไขย (ถ้าไร) แสนมหากัป. และข้อแตกต่างกันเหล่านี้ พึงทราบด้วยสามารถแห่งบารมีของ พระโพธิสัตว์ ผู้ที่เป็นปัญญาริณะ สัทธาธิริณะ และวิริยาธิริณะ.

อธิบายว่า ผู้ที่เป็นปัญญาริณะ ย่อมมีศรัทธาอ่อน แต่มีปัญญากล้าแข็ง และต่อจากนั้นไปไม่นาน บารมีก็จะถึงความบริบูรณ์ เพราะความเป็นผู้ฉลาด ในอุบาย เป็นภาวะผ่องใส และละเอียดอ่อน.

ผู้ที่เป็นสัทธาธิริณะ ย่อมมีปัญญาปานกลาง เพราะฉะนั้น บารมีของ พระโพธิสัตว์ผู้เป็นสัทธาธิริณะเหล่านั้น จึงถึงความบริบูรณ์ไม่เร็วเกินไป และ ไม่ช้าเกินไป.

ส่วนผู้ที่เป็นวิริยาธิริณะ ย่อมมีปัญญาน้อย เพราะฉะนั้น บารมีของ พระโพธิสัตว์ ผู้วิริยาธิริณะเหล่านั้น จึงถึงความบริบูรณ์ โดยการเนิ่นนาน ทีเดียว.

สำหรับพระปัจเจกโพธิสัตว์ไม่อย่างนั้น อธิบายว่า ท่านเหล่านั้น แม้ถึงจะมีบารมีเป็นปัญญาริณะ ก็ยังต้องปรารณาการเพิ่มพูนโพธิสมาการ ตลอดเวลา ๒ อสงไขย (ถ้าไร) แสนกัป (แต่) ไม่ต่ำกว่านั้น. แม้ท่านผู้เป็น สัทธาธิริณะ และวิริยาธิริณะ ล่วงเลยกัปอื่นจากกำหนดที่กล่าวแล้ว ไปเล็กน้อย เท่านั้น ก็ย่อมบรรลุปัจเจกสัมโพธิญาณ แต่ไม่ถึงอสงไขยที่ ๓.

สำหรับพระโพธิสัตว์ ผู้เป็นสาวก บำเพ็ญอุภินิหาร เพื่อความเป็น อรรคสาวก ต้องปรารณาการเพิ่มพูนโพธิสมาการ สิ้นเวลา ๑ อสงไขย (ถ้าไร) แสนกัป.

สำหรับผู้ที่เป็นมหาสาวก (บำเพ็ญอุภินิหาร เพื่อความเป็นมหาสาวก) ต้องปรารณาการเพิ่มพูนโพธิสมาการ สิ้นเวลาแสนกัปเท่านั้น. ถึงพระพุทฺธ-

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 19

มารดา พระพุทธบิดา พุทธอุปัฏฐากและพระพุทธชินโรส ก็เหมือนกัน (คือใช้เวลาเพิ่มพูนโพธิสมภารแสนกัป). ในอธิการนั้น ฟังทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้

เมื่อพระมหาโพธิสัตว์ทั้งหลาย ผู้ตั้งปณิธานโดยรวบรวมธรรม ๘ ประการ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แบบนี้ว่า

เพราะประชุมแต่งธรรม ๘ ประการ คือ ความ-

เป็นมนุษย์ ๑ ความสมบูรณ์ด้วยเพศ ๑ เหตุ ๑ การพบ

พระศาสดา ๑ บรรพชา ๑ คุณสมบัติ ๑ อธิการ ๑

ความเป็นผู้มีฉันทะ ๑ อภินิหารจึงสำเร็จได้ ดังนี้.

จำเดิมแต่บำเพ็ญมหาภินิหาร ขวนขวายแล้ว ๆ เล่า ๆ ในทานเป็นต้นเป็น พิเศษถวายมหาทานเช่นกับทานของพระเวสสันดร ทุกๆวัน แม้สั่งสมอยู่ซึ่งบารมี ธรรมทุกอย่าง มีศีลอันสมควรแก่มหาทานนั้นเป็นต้น ขึ้นชื่อว่ากำบังเกิดขึ้น แห่งพระพุทธเจ้า ย่อมไม่มีในระหว่างได้เลย เพราะยังไม่ถึงกำหนดเวลาตามที่ กล่าวแล้ว. เพราะเหตุไร ? เพราะพระญาณยังไม่สุกเต็มที่. อธิบายว่า พระญาณ ของพระพุทธเจ้า ถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ ตั้งท้อง ย่อมถึงความ สุกงอม ดูกข้าวกล้าที่ให้สำเร็จแล้วในเวลาที่กำหนด ฉันทใด ดังนั้น การบรรลุปัจเจกสัมโพธิญาณและสาวกสัมโพธิญาณ ในระหว่างนั้น แผละโดยยังไม่ถึง กำหนดเวลาตามที่กล่าวแล้วในที่นั้นๆ ย่อมไม่มีแก่พระปัจเจกโพธิสัตว์ ผู้กระทำ อภินิหาร ประมวลธรรม ๘ ประการเหล่านั้น คือ

ความเป็นมนุษย์ ๑ ความสมบูรณ์ด้วยเพศ ๑

การเห็นท่านผู้ปราศจากอาสวะ ๑ อธิการ ๑ ความ

เป็นผู้มีฉันทะ ๑ เหล่านี้ รวมเป็นเหตุแต่งอภินิหาร.

และแก่พระโพธิสัตว์ผู้เป็นสาวก ผู้ตั้งปณิธานไว้ด้วยสามารถแห่งความปรารถนา อันประกอบแล้วด้วยองค์ ๒ คือ อธิการ ๑ ความเป็นผู้มีนันทะ ๑ ก็ฉันทันนั้น เพราะเหตุใด ? เพราะญาณยังไม่สุดเต็มที่. อธิบายว่า ปัญญาบารมี ที่ส่งเสริมเพิ่มเติมด้วยบารมีทั้งหลายมีทานบารมีเป็นต้น ของพระมหาโพธิสัตว์ทั้งหลาย แม้เหล่านี้ ย่อมตั้งท้อง ถึงความสุกงอม ยังพระพุทธานุภาพให้บริบูรณ์โดยลำดับ ฉันทันใด ปัญญาบารมีที่ส่งเสริมเพิ่มเติม ด้วยบารมีทั้งหลาย มีทานบารมีเป็นต้น (ของพระปัจเจกพุทธเจ้า และพระสาวกทั้งหลาย) ก็ฉันทันนั้นเหมือนกัน ย่อมตั้งท้อง ถึงความสุกงอม ยังพระปัจเจกโพธิญาณ และสาวกโพธิญาณให้บริบูรณ์ตามสมควรโดยลำดับ.

แท้จริง โดยการสั่งสมทานไว้ ท่านเหล่านี้ จึงเป็นผู้มีใจไม่ข้องอยู่ในกิเลสทั้งปวง เป็นผู้มีจิตไม่เพ่งเล็ง เพราะมีอหยาตัยไม่ละโมภในภพนั้น ๆ โดยการสั่งสมศีลไว้ จึงเป็นผู้มีกายวาจาและการงานบริสุทธิ์ด้วยดี เพราะมีกายวาจาสำรวมดีแล้ว มีอาชีพบริสุทธิ์ มีทวารอันคุ้มครองแล้ว ในอินทรีย์ทั้งหลาย เป็นผู้รู้ประมาณในโภชนะ ย่อมตั้งจิตมั่นด้วยชาคริยานุโยค การประกอบความเพียรของท่านเหล่านั้น นี้ พึงทราบด้วยสามารถแห่งปัจเจกคตักวัตรที่ทำไว้แล้ว.

ก็สมาบัติ ๘ อภิญญา ๕ อภิญญา ๖ และบุพภาควิปัสสนาอันเป็น อธิฐานธรรม ย่อมอยู่ในเงื้อมมือ ของท่านผู้ปฏิบัติอยู่เช่นนี้ ได้โดยไม่ยากที่เดียว ส่วนคุณธรรมมีความเพียรเป็นต้น ก็ยังลงสู่ภายในแห่งบุพภาควิปัสสนานั้นที่เดียว.

ก็ความอดทนอย่างยิ่ง ในการบำเพ็ญบุญมีทานเป็นต้น เพื่อปัจเจกโพธิญาณ หรือสาวกโพธิญาณ นี้ ชื่อว่า วิริยะ. ความอดทนต่อความโกรธ

นั่นใด นี้ชื่อว่า ชันติ. การให้ทาน การสมาทานศีลเป็นต้น และการไม่กล่าวให้คลาดเคลื่อน (จากความเป็นจริง) อันใด นี้ ชื่อว่า สัจจะ. การอธิฐานใจที่ไม่หวั่นไหวแน่นอน อันให้สำเร็จประโยชน์ในที่ทั่วไปนั่นแหละ ชื่อว่า อธิฐาน. การมุ่งประโยชน์ในหมู่สัตว์ อันเป็นพื้นฐานของความเป็นไปแห่งทานและศีลเป็นต้น นี้ ชื่อว่า เมตตา. การวางเฉยในประการที่ไม่เหมาะสมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว ชื่อว่า อุเบกขา. ดังนั้น เมื่อทาน ศีล ภาวนา และศีล สมาธิ ปัญญา มีอยู่ บารมีทั้งหลาย มีวิริยบารมีเป็นต้น ย่อมชื่อว่า สำเร็จแล้วทีเดียว ด้วยอาการอย่างนี้.

ปฏิบัติทานเป็นต้น เพื่อประโยชน์แก่ปัจเจกโพธิญาณก็ดี เพื่อประโยชน์แก่สาวกโพธิญาณก็ดี นั่นแหละ ชื่อว่า ภาวนา เพราะอบรม คือ บ่มสันดาน ของพระโพธิสัตว์เหล่านั้น.

ปฏิบัติอันเนื่องด้วยสมณะและวิปัสสนา ที่เป็นไปแล้วในสันดาน อันทานและศีลปรุ้งแต่งดีแล้ว โดยเฉพาะ เป็นเหตุให้พระโพธิสัตว์เหล่านั้น สมบูรณ์ด้วยธรรมเป็นที่ประชุมแห่งการบำเพ็ญเพียรในเบื้องต้น. ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า

ดูก่อนอานนท์ อานิสงส์ ๕ ประการเหล่านี้

ย่อมมีในการบำเพ็ญเพียรเบื้องต้น ๕ ประการคืออะไร

บ้าง? ดูก่อนอานนท์ คือ ผู้บำเพ็ญเบื้องต้นใน

พระธรรมวินัยนี้ ย่อมชื่นชมพระอรหันต์ผล ในปัจจุบัน

นี้แหละ พลันทีเดียว ๑ ถ้ายังไม่ได้ชื่นชมอรหันต์ผล

ในทิวฐธรรม โดยพลัน ต่อมาในมรณสมัย จะได้ชื่นชม
พระอรหัตผล ๑ ต่อไปเป็นเทพบุตร จะได้ชื่นชม
พระอรหัตผล ๑ ต่อไป จะได้เป็นผู้ตรัสรู้โดยจับพลัน
ในที่เฉพาะพระพักตร์ของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ๑ ใน
กาลภายหลัง จะได้เป็นพระปัจเจกสัมพุทธเจ้า ๑ ดังนี้.

ด้วยประการดังพรรณนามานี้ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า
และสาวกของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ผู้มีอติภาพอันอบรมแล้ว ด้วยการอบรม
ธรรมเป็นเครื่องถึงซึ่งฝั่ง อันเป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้น ด้วยสมถภาวนาและวิปัส-
สนาภาวนา และด้วยมรรคภาวนากล่าวคือการตรัสรู้ อันเป็นนิโรธคามินีปฏิปทา
ย่อมได้ชื่อว่ามีตนอันอบรมแล้ว. ในวิเศษบุคคลเหล่านั้น สาวกของพระพุทธเจ้า
ทั้งหลาย ท่านประสงค์เอาในที่นี้.

ก็ด้วยบทว่า สีหानํ ว นี ในคาถานี้ พระธรรมสังคากาจารย์
แสดงถึงความที่พระเถระทั้งหลาย อันปรปักษ์ของตนครอบงำไม่ได้ และ
พฤติกรรมที่ข่มขี้เข้าศึกเหล่านั้น โดยการแสดงพฤติกรรมที่เสมอด้วยสีหะ.
ด้วยบาทคาถาว่า สีหानํ นทฺถุ ตานํ ฯเปฯ คาถา นี้ ท่านแสดงถึง
ความที่พระเถระทั้งหลายเหล่านั้น อันเข้าศึกทั้งหลาย ย่ำยีไม่ได้ โดยปรวาท
และพฤติกรรมที่ข่มขี้เข้าศึกเหล่านั้น โดยการแสดงว่าเถรคาถาทั้งหลาย เป็น
เช่นเดียวกับสีหนาท. ด้วยบทว่า ภาวิตตฺตานํ นี้ ท่านแสดงถึงเหตุแห่งการ
บันลือสีหนาท ของพระเถระทั้งหลายเหล่านั้น. ในคาถานี้ พระเถระทั้งหลาย
ท่านเรียกว่า เป็นเช่นกับ สีหะ เพราะมีอติภาพอันอบรมแล้ว และคาถาของ
พระเถระเหล่านั้น ท่านเรียกว่าเป็นเช่นกับด้วยสีหนาท.

ด้วยบทว่า **อติอุปนายิกา** นี้ ท่านแสดงถึงประโยชน์ในการข่มจี.

ในบรรดาอกุศลธรรมเหล่านั้น **สังกิเลสธรรม** ชื่อว่า เป็นปรปักษ์ของพระเถระทั้งหลาย. สมุจเฉทปหาน กับตทังควิกขัมภนปหาน ชื่อว่า การข่มจีสังกิเลสธรรมนั้น.

พระเถระเหล่านั้น ท่านเรียกว่า ผู้มีตนอันอบรมแล้ว เพราะเมื่อสมุจเฉทปหาน พร้อมด้วยตทังควิกขัมภนปหานมีอยู่ ปฏิบัติสัทธิปหาน และนิสสรณปหาน ย่อมชื่อว่า สำเร็จแล้วโดยแท้.

ท่านกล่าวอธิบายความไว้ดังนี้ ก็ในมรรคขณะ พระอริยะทั้งหลาย ชื่อว่า ย่อมเจริญอัปมาทภาวนา จำเดิมแต่ผลอันเลิศ (อรหัตผล) ไป ชื่อว่า ผู้มีตนอันอบรมแล้ว.

ในบรรดาปหัตถ์พหุธรรมเหล่านั้น ท่านแสดงความสมบูรณ์ด้วยศีลของพระเถระเหล่านั้น ด้วยตทังคปหาน แสดงความสมบูรณ์ด้วยสมาธิ ด้วยวิกขัมภนปหาน แสดงความสมบูรณ์ด้วยปัญญา ด้วยสมุจเฉทปหาน แสดงผลของสัมปทาเหล่านั้น ด้วยบทนอกนี้.

ก็ท่านแสดง ความที่ข้อปฏิบัติของพระเถระเหล่านั้น งามในเบื้องต้นด้วยศีล. และศีลชื่อว่า งามในเบื้องต้น ด้วยข้อปฏิบัติ โดยพระบาลีว่า **โกจาที กุสลาณัม ชมฺมาณัม สีลญฺจ สุวิสุทฺธัม** (ก็อะไรเป็นเบื้องต้นของกุศลธรรมทั้งหลาย ได้แก่ ศีลที่บริสุทธิ์ดีแล้ว) บ้าง **สีเล** ปติฏฺฐาย (นระตั้งอยู่แล้วในศีล) บ้าง **สพฺพปาปสฺส อกรรม** (การไม่ทำบาปทั้งปวง) บ้าง เพราะความเป็นเหตุนำมาซึ่งคุณธรรม มีความไม่ต้องเดือดร้อนเป็นต้น.

ท่านแสดงความงามในท่ามกลางด้วยสมาธิ สมาธิชื่อว่า งามในท่ามกลางด้วยข้อปฏิบัติ โดยพระบาลีว่า **จิตฺตํ ภาวยิ** (ยังจิตให้เจริญอยู่) บ้าง

กุศลสุต อุปสมุปทา (ยังกุศลธรรมให้ถึงพร้อม) บ้าง เพราะเป็นเหตุ
นำมาซึ่งคุณมีอิทธิวิระเป็นต้น.

ท่านแสดงความงามในที่สุดด้วยปัญญา ปัญญาเชื่อว่าเป็นที่สุดของข้อ
ปฏิบัติ โดยพระบาลีว่า **สัจจตุตปริโยทปนั** (การทำจิตของตนให้่องแผ้ว)
บ้าง **ปลญญุ** ภาวยั (ยังปัญญาให้เจริญ) บ้าง ปัญญานั้นแหละ เชื่อว่า
งาม โดยเหตุที่ปัญญาเหนือกว่ากุศลธรรมทั้งหลาย เพราะนำมาซึ่งความเป็นผู้
คงที่ในอริยธรรมและอนิยธรรมทั้งหลาย สมดังที่ตรัสไว้ว่า

**บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมไม่หวั่นไหวในนินทาและ
สรรเสริญทั้งหลาย เหมือนเขาหิน เป็นแท่งทึบ ไม่
สะท้านสะเทือน ด้วยลมจะนั้น ดังนี้.**

อนึ่ง ท่านแสดงความเป็นผู้มีวิชา ๓ ด้วยศีลสัมปทา เพราะจะ
บรรลุวิชา ๓ ได้ ต้องอาศัยศีลสมบัติ.

แสดงความเป็นผู้มีอภิญญา ๖ ด้วยสมาธิสัมปทา เพราะจะบรรลุ
อภิญญา ๖ ได้ ต้องอาศัยสมาธิสมบัติ.

แสดงความเป็นผู้มีปฏิสัมภิทาแตกฉาน ด้วยปัญญาสัมปทา เพราะจะ
บรรลุปฏิสัมภิทา ๔ ได้ ต้องอาศัยปัญญาสมบัติ.

ด้วยบทว่า **อตฺตูปนายิกา** นี้ พึงทราบว่ ท่านแสดงความเป็นผู้
บรรดาพระเถระเหล่านั้น บางท่านได้วิชา ๓ บางท่านได้อภิญญา ๖ บางท่าน
ถึงปฏิสัมภิทาทั้งหลาย.

อนึ่ง ท่านแสดงการงดเว้น ส่วนสุดกล่าวคือกามสุขัลลิกานุโยค ของ
พระเถระเหล่านั้น ด้วยศีลสัมปทา. แสดงการงดเว้น ส่วนสุด กล่าวคืออัต-
ถิณมถานุโยค ด้วยสมาธิสัมปทา. แสดงการเสพมัชฌิมาปฏิปทา ด้วยปัญญา

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 25

อนึ่ง พึงทราบว่ ท่านแสดงการละ โดยการก้าวล่วงกิเลสทั้งหลาย
ของพระเถระเหล่านั้น ด้วยสี่ลสัมปทา.

แสดงการละความกั้มรุมของกิเลสทั้งหลาย ด้วยสมาธิสัมปทา.

แสดงการละอนุสัยของกิเลสทั้งหลาย ด้วยปัญญาสัมปทา.

อีกอย่างหนึ่ง แสดงการชำระสังกิเลสคือทุจริต ด้วยสี่ลสัมปทา.

แสดงการชำระสังกิเลสคือตัณหา ด้วยสมาธิสัมปทา.

แสดงการชำระสังกิเลสคือทิฏฐิ ด้วยปัญญาสัมปทา.

อีกอย่างหนึ่ง แสดงการก้าวล่วงอบาย ของพระเถระเหล่านั้นด้วย
ตทั้งคปทาน.

แสดงการก้าวล่วงกามธาตุ ด้วยวิกขัมภนปทาน.

แสดงการก้าวล่วงภพทั้งปวง ด้วยสมุจเฉตปทาน.

อีกอย่างหนึ่ง ในบทว่า ภาวิตตฺตานํ นี้ พึงทราบว่ ได้แก่ภาวนา
๓ คือ สีสภาวนา จิตตภาวนา ปัญญาภาวนา เพราะกายภาวนา หยั่งลงสู่
ภายในแห่งภาวนา ๓ นั้น.

คำที่ว่ สีสภาวนา จ ปฏิบัติยา อาทิดังนี้ทั้งหมด เช่นกับคำ
ที่กล่าวแล้วในก่อน. ก็หม่อมฤคเหล่าอื่น ย่อมอดทนการบันลือของสีหะไม่ได้
ที่ไหนจะอดทนการข่มขู่คุกคามได้ การบันลือของสีหะนั้นแหละ จะข่มขู่คุกคาม
หม่อมฤคเหล่านั้น โดยแท้ฉันใด วาหะของอัญญเดียรถีย์ทั้งหลายก็ฉันนั้น
เหมือนกัน จะทนวาหะของพระเถระทั้งหลายไม่ได้ ที่ไหนจะทนการครอบงำได้
ที่แท้วาหะของพระเถระนั้นแหละ จะครอบงำวาหะของเดียรถีย์เหล่านั้น. ข้อนั้น
เพราะเหตุไร? เพราะเถรวาท เป็นไปตามพระไตรลักษณ์ และหลักธรรมว่
สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวง
เป็นอนัตตาบ้าง ว่านิพพานธาตุบ้าง เพราะโดยธรรมดาแล้ว ใคร ๆ ไม่สามารถ

จะคัดค้านให้เป็นอย่างอื่นไปได้. ก็คำใดที่จะฟังกล่าวในข้อนี้ คำนั้นจักแจ่มแจ้ง ช่างหน้า (คือในคัมภีร์ทั้งหลายเป็นอันมาก) ในอธิการนี้ ฟังทราบการขยาย ความของคาถาแรก โดยสังเขปเท่านั้นก่อน.

ส่วนในคาถาที่ ๒ ฟังทราบการขยายความ โดยมุขคือการแสดงการ สัมพันธ์ดังต่อไปนี้ ผู้ประสงค์จะสวดคาถาของพระเถระเหล่าใด ในบรรดา พระเถระเหล่านั้น เพื่อจะระบุพระเถระเหล่านั้น โดยชื่อ โดยโคตร และโดย คุณธรรม ด้วยสามารถแห่งสาธารณนาม ท่านจึงกล่าวคำมีอาทิว่า ยถานามา ดังนี้. แต่ว่าโดยอสาธารณนามแล้ว เนื้อความจักแจ่มแจ้งในคาถานั้น ๆ ที่เดียว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยถานามา ความว่า มีชื่ออย่างไร. อธิบายว่า ปรากฏโดยชื่อ โดยนัยมีอาทิว่า สุภุติ มหาโกฏฐิกะ ดังนี้.

บทว่า ยถาโคตฺตา ความว่า มีโคตรอย่างไร อธิบายว่า ปรากฏแล้ว โดยกำเนิดใด ๆ โดยส่วนแห่งตระกูล โดยนัยมีอาทิว่า โคตมโคตร กัสสป-โคตร ดังนี้.

บทว่า ยถาธมฺมวiharino ความว่า มีปกติอยู่ด้วยธรรมเช่นใด อธิบายว่า ไม่ตั้งอยู่ในความเป็นผู้ยิ่งด้วยประยัติ (ไม่สนใจคันถธุระ) แต่ มีปกติอยู่ด้วยสมบัติตามสมควรอยู่. (สนใจวิปัสสนาธุระ).

อีกอย่างหนึ่ง บทว่า ยถาธมฺมวiharino ความว่า ผู้มีปกติอยู่ตาม ธรรม และในบรรดาที่วิหารธรรมเป็นต้น อยู่เนื่อง ๆ กับธรรมมีศีล เป็นต้น เช่นใด คืออยู่กับธรรมประเภทใด.

บทว่า ยถาธิมฺมุตฺตา ความว่า มีอธิมุตติเช่นใด คือในบรรดาสัทธา-ธิมุตติ และปัญญาธิมุตติทั้งหลาย มีอธิมุตติอย่างไร อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า ยถาธิมฺมุตฺตา เพราะน้อมไปสู่พระนิพพาน ด้วยประการใด ๆ ในมุขทั้งหลาย มีสุญญตมุขเป็นต้น. สมดังคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า อาสวะของท่าน

ผู้มีจิตน้อมไปสู่พระนิพพาน ย่อมถึงความดับสูญ. ก็คำทั้งสองนี้ ฟังทราบ ด้วยสามารถแห่งธรรมที่เป็นบุพภาค. เพราะว่า การน้อมไปตามที่กล่าวแล้ว จะมีได้ในขณะก่อนได้บรรลุพระอรหัตต์เท่านั้น ต่อไปก็ไม่มี. ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำมีอาทิว่า นระใดไม่มีศรัทธา เป็นคนอกตัญญู และตัดที่ต่อเป็นต้น ดังนี้. ปาฐะว่า ยถาวิมุตตา ดังนี้บ้าง. ความที่ว่า ฟันแล้วด้วยประการใด ๆ ในบรรดาปัญญาวิมุตติ และอุภโตภาควิมุตติทั้งหลาย.

บทว่า **สปปญญา** ความว่า มีปัญญา ด้วยปัญญาแม่ ๓ อย่างคือ ติเหตุกปฏิสนธิปัญญา (ปัญญาที่ประกอบด้วยไตรเหตุ) ๑ ปาริหาริกปัญญา (ปัญญาสำหรับบริหารตน) ๑ ภาวนาปัญญา (ปัญญาที่สำเร็จด้วยการภาวนา) ๑. บทว่า **วิหริสุ** ความว่า อยู่แล้วด้วยผาสุวิหาร ตามที่ได้แล้วนั้นแหละ เพราะความเป็นผู้มีปัญญานั้นเอง.

บทว่า **อตนุทิตา** แปลว่า ผู้ไม่เกียจคร้าน. อธิบายว่า มีความหมั่นขยัน ในข้อปฏิบัติที่เป็นประโยชน์ตน และในข้อปฏิบัติที่เป็นประโยชน์ผู้อื่นตามกำลัง. ก็ในพระคาถานี้ ท่านแสดงความรู้ที่พระเถระเหล่านั้น ปรากฏแล้วโดยการประกาศ ด้วยศัพท์ว่า นาม และโคตร. แสดงศีลสัมปทา และสมาธิสัมปทา ด้วยศัพท์ว่า พรหมวิหาร. แสดงปัญญาสัมปทา ด้วยบทว่า **ยถาวิมุตตา สปปญญา** นี้. แสดงวิริยสัมปทา อันเป็นเหตุแห่งศีลสัมปทา เป็นต้น ด้วยบทว่า **อตนุทิตา** นี้. แสดงความรู้ที่พระเถระเหล่านั้น มีชื่อ โดยการประกาศ ด้วยบทว่า **ยถานามา** นี้. แสดงถึงการประชุมแห่งสมบัติคือเหล่ากอพระอริยบุคคลผู้เป็นสัทธานุสारी และชัมมานุสारी ด้วยบทว่า **ยถาโคตุนา** นี้. แสดงการประกอบด้วยสมบัติ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ และวิมุตติญาณทัสสนะ ด้วยบทมีอาทิว่า **ยถาธมฺมวิหาริโน**. แสดงถึงการบำเพ็ญประโยชน์ต่อผู้อื่น ของผู้ที่ดำรงอยู่ในอหิตสมบัติแล้ว ด้วยบทว่า **อตนุทิตา** นี้.

อีกอย่างหนึ่ง บทว่า ยถานามา นี้ แสดงถึงชื่ออันมารดาบิดาทิ้งหลายตั้งแล้ว แก่พระเถระเหล่านั้น เพราะระบุเพียงชื่อ. บทว่า ยถาโคตฺตา นี้ แสดงถึงความเป็นกุลบุตร เพราะระบุส่วนของตระกูล. แสดงถึงความที่พระเถระเหล่านั้น บวชด้วยศรัทธา ด้วยบทว่า ยถาโคตฺตา นั้น. บทว่า ยถาธมฺมวิหาริโน นี้ แสดงถึงจรณสมบัติ เพราะแสดงถึงความพร้อมเพียงด้วยคุณมีศีลสังวรเป็นต้น. บทว่า ยถาธิมุตฺตา สปุปลฺยุณา นี้ แสดงถึงวิชาสมบัติของพระเถระเหล่านั้น เพราะแสดงชัดถึงการบรรลु ด้วยญาณสมบัติอันเป็นที่สุดของการสิ้นไปแห่งอาสวะ. บทว่า อตฺนุทิตา นี้ แสดงถึงอุบายเป็นเครื่องบรรลुวิชาสมบัติ และจรณสมบัติ.

อีกอย่างหนึ่ง ท่านแสดงเหตุเพียงการประกาศชื่อของพระเถระเหล่านั้น ด้วยบทว่า ยถานามา นี้. ส่วนด้วยบทว่า ยถาโคตฺตา นี้ ท่านแสดงถึงสมบัติคือจักร ๒ ข้างท้าย. เพราะการประชุมแห่งโคตรสมบัติ ของพระอริยบุคคลผู้เป็นสัทธานุสारी และธัมมานุสारी ผู้ไม่ได้ตั้งตนไว้โดยชอบ และไม่ได้กระทำบุญไว้ล่วงหน้า จะมีไม่ได้เลย.

แสดงถึงสมบัติ คือจักร ๒ ข้างต้น ของพระเถระเหล่านั้น ด้วยบทว่า ยถาธมฺมวิหาริโน นี้. เพราะเมื่ออยู่ในประเทศที่ไม่สมควรก็ดี เว้นจากการคบหากับสัตบุรุษก็ดี คุณพิเศษเหล่านั้นจะมีไม่ได้เลย. แสดงถึงการประกอบด้วยสมบัติ คือการฟังพระสัทธรรม ด้วยบทว่า ยถาธิมุตฺตา นี้. เพราะเว้นจากการประกาศของผู้อื่น (การฟังพระสัทธรรม) เสียแล้ว การแทงตลอดซึ่งสัจธรรมของพระสาวกทั้งหลาย จะมีไม่ได้เลย. แสดงถึงเหตุแห่งการประพฤติโดยขมิขมัน เพื่อคุณพิเศษตามที่กล่าวแล้ว ด้วยบทว่า สปุปลฺยุณา อตฺนุทิตา นี้ เพราะแสดงถึงการเริ่มต้น ของญาณธรรม.

อีกนัยหนึ่ง ในบทว่า **ยถาคโคตฺตา** นี้ ท่านแสดงถึงความถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการ ของพระเถระเหล่านั้น ด้วยการระบุดังโคตร เพราะผู้ที่สมบูรณ์ด้วยโคตรตามที่กล่าวแล้ว จึงจะเกิดโยนิโสมนสิการ.

ด้วยศัพท์ว่า **ธัมมวิหาระ** ในบทว่า **ยถาธมฺมวิหาริโน** นี้ ท่านแสดงถึงการถึงพร้อมด้วยการฟังพระสัทธรรม เพราะเว้นจากการฟังธรรมเสียแล้ว จะไม่มีธรรมเป็นเครื่องอยู่นั้นได้เลย. แสดงถึงการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมถึงที่สุด ด้วยบทว่า **ยถาธมฺมุตฺตา** นี้ แสดงถึงความเป็นผู้มีสัมปชัญญะในที่ทั้งปวง ด้วยบทว่า **สปปญฺญา** นี้ แสดงถึงผู้ที่บำเพ็ญอหิตตสมบัติให้บริบูรณ์ ตามนัยที่กล่าวแล้ว ดำรงอยู่ จะเป็นผู้ไม่ลำบากในการปฏิบัติ เพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้อื่น ด้วยบทว่า **อตฺนุทิตา** นี้.

อนึ่ง แสดงถึงความสมบูรณ์ด้วยสรณคมน์ ของพระเถระเหล่านั้น ด้วยบทว่า **ยถาคโคตฺตา** นี้ เพราะระบุดังเหล่าพระอริยเจ้า ผู้สัทธานุสारी. แสดงสมาธิขั้นอันเป็นประธานของศีลขั้น ด้วยบทว่า **ยถาธมฺมวิหาริโน** นี้.

ก็คุณของพระสาวกทั้งหลาย มีสรณคมน์ เป็นเบื้องต้น มีสมาธิเป็นท่ามกลาง มีปัญญาเป็นปริโยสาน เพราะฉะนั้น คุณของพระสาวกแม่ทั้งหมด จึงเป็นอันท่านแสดงแล้ว ด้วยการแสดงคุณในเบื้องต้น ท่ามกลางและปริโยสาน.

ก็สมบัติแห่งคุณ เช่นนี้ อันพระเถระเหล่านั้นบรรลุแล้วด้วยสัมมาปฏิบัติใด เพื่อจะแสดงสัมมาปฏิบัตินั้น ท่านจึงกล่าวคำมีอาทิว่า **ตตฺถ ตตฺถ-วิปฺลฺลิตฺวา** ดังนี้.

บทว่า **ตตฺถ ตตฺถ** ได้แก่ ในเสนาสนะอันสงบแล้วมีป่า โคนไม้ และภูเขาเป็นต้นนั้น ๆ. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า **ตตฺถ ตตฺถ** ได้แก่ ในเวลาแห่งอุทาน เป็นต้นนั้น ๆ.

บทว่า **วิปสฺสิตฺวา** แปลว่า เห็นแจ้งแล้ว. คือ ยังทวิภูวิสุทฺธิ และกัฆาวิตฺรณวิสุทฺธิ อันกำหนดคณาบรูปล และกำหนดปัจฉัยให้ถึงพร้อม บรรลุวิสุทฺธิที่ ๕ ตามลำดับแห่งการพิจารณากลาปะเป็นต้น ยังวิปัสสนาให้ เขยิบสูงขึ้น ด้วยสามารถแห่งการบรรลุถึงยอด แห่งปฏิปทาญาณ และทสฺสน- วิสุทฺธิ.

บทว่า **มุสฺสิตฺวา** แปลว่า ถึงแล้ว คือทำให้แจ้งแล้ว.

บทว่า **อจฺจุตํ ปทํ** ได้แก่ พระนิพพาน อธิบายว่า พระนิพพาน นั้นท่านเรียกว่า อัจจุตตะ เพราะเป็นที่ ๆ ไม่มีจตุติ โดยที่พระนิพพานนั้นมีการ ไม่ต้องจตุติเองเป็นธรรมดา และโดยที่ผู้บรรลุพระนิพพานแล้ว ไม่มีเหตุอัน ทำให้ต้องจตุติ. และเรียกว่า ปทะ เพราะความที่พระนิพพานนั้นไม่เจือด้วย สังขตธรรมทั้งหลาย และเพราะเป็นแดนอันผู้มุ่งพระนิพพานนั้น พึงดำเนินไป.

บทว่า **กตฺนุตฺติ** ได้แก่ ที่สุดแห่งกิจที่ตนทำเสร็จแล้ว อธิบายว่า อริยมรรคที่พระโยคาวจรเหล่านั้น บรรลุแล้ว ชื่อว่า พระโยคาวจรการทำแล้ว เพราะมรรคอันปัจฉัยของตนให้เกิดแล้ว ส่วนผลอันเป็นที่สุดของพระอริยมรรค นั้น ท่านประสงค์เอาว่า กตฺนุตตะ (ที่สุดแห่งกิจอันตนทำแล้ว) อีกอย่างหนึ่ง สังขตธรรมทั้งหลาย ชื่อว่า กระทำแล้ว เพราะอันปัจฉัยทั้งหลายกระทำแล้ว คือ ให้สำเร็จแล้ว. ที่สุดแห่งสังขตธรรมอันปัจฉัยกระทำแล้ว ชื่อว่า พระ- นิพพาน เพราะเป็นแดนสลัดออกซึ่งสังขตธรรมนั้น. ซึ่งที่ที่สุดแห่งกิจอันตน ทำสำเร็จเสร็จแล้วนั้น.

บทว่า **ปจฺจุเวกฺขณฺตา** ความว่า พิจารณาข้อปฏิบัติเฉพาะอริยผล และนิพพาน ด้วยวิมุตติญาณทสฺสนะว่า อริยผลนี้ อันเราบรรลุแล้วหนอ ด้วย การบรรลุอริยมรรค อสังขตธาตุ อันเราบรรลุแล้ว คังนี้. อีกอย่างหนึ่ง กิจ ๑๖ อย่าง มีปริยญาณกิจเป็นต้นอันใด ที่พระอริยเจ้าควรการทำ ชื่อว่า

อันท่านทำแล้ว เพราะอันพระอริยบุคคลผู้ตั้งอยู่ในผลอันเลิศ ให้สำเร็จแล้ว คือ ให้สำเร็จเสร็จสิ้นแล้ว ด้วยสามารถแห่งการแทงตลอดสังขารธรรม พิจารณาอยู่ซึ่งโสฬสกิจนั้น อันท่านทำแล้วอย่างนี้. ด้วยบทว่า **ปัจจุเวกขณฺตา** นี้ ท่านแสดงถึงการพิจารณาภิเลสที่ได้แล้ว. ส่วนการพิจารณา ๑๕ อย่าง มีอิตรปัจจุเวกขณะเป็นต้น ย่อมเชื่อว่าเป็นอันท่านแสดงแล้ว โดยนัยก่อน.

คำว่า **อิมํ** ในบทว่า **อิมมตฺถํ** นี้ ท่านกล่าวไว้โดยประสงค์ว่า เนื้อความแห่งเถรคาถา และเถรีคาถาทั้งสิ้น ไกลเคียง และปรากฏชัดเจน ทั้งแก่ตน และแก่พระมหาเถระผู้เป็นธรรมสังคากาจารย์ ที่มาประชุมกันแล้ว ในที่นั้น เหล่าอื่น. บทว่า **อตฺถํ** ได้แก่ เนื้อความอันปฏิสังขตด้วยโลกิยะ และโลกุตระ ทั้งที่น้อมเข้าไปสู่ตน น้อมเข้าไปสู่ผู้อื่น อันข้าพเจ้าจะกล่าวด้วยคาถาทั้งหลาย มีอาทิว่า **จนฺนา เม กุญฺจิกา** ดังนี้.

บทว่า **อภาสีสุ** ความว่า กล่าวแล้วโดยผู้เป็นคาถา. ประกอบความว่า ท่านทั้งหลายจงฟังคาถาทั้งหลาย อันน้อมเข้าไปในตนของพระเถระเหล่านั้น ผู้มีตนอันอบรมแล้ว อันข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป ณ บัดนี้. ท่านพระอานนท์ ผู้เป็นรัชมภักตคาริก แสดงความนี้ไว้ว่า ก็พระมหาเถระเหล่านั้น เมื่อกล่าวอยู่อย่างนี้ เชื่อว่า น้อมเข้าไปโดยส่วนเดียว ซึ่งศาสนธรรม (คำสอน) ด้วยคาถาทั้งหลาย อันประกาศความปฏิบัติชอบของตน (และ) ชักชวนผู้อื่น ในการปฏิบัติชอบนั้น ด้วยการทำให้เป็นแจ้ง (แสดงธรรม) และพึงทราบว่ เมื่อแสดงอย่างนั้น ย่อมแสดงให้เห็นถึงการยกย่องเชิดชูพระเถระเหล่านั้น ด้วยคาถาเหล่านั้น และยกถ้อยคำของพระเถรีและพระเถระเหล่านั้น ขึ้นตั้งโดยเป็นนิทาน ให้เป็นหลักฐานสืบไป.

จบนิทานกถาวรรณนา

เอกนิบาต

เถรคาถา เอกนิบาต วรรคที่ ๑

๑. เสฎฐิเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระสุฎฐิเถระ

[๑๓๘] ได้ยินว่า ท่านพระสุฎฐิเถระ ได้ภยิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

ดูก่อนฝน กุฎฐิเรามุ่งดีแล้ว มีเครื่องป้องกัน

อันสบาย มิดชิดดี ท่านจงตกลงมาตามสะดวกเถิด

จิตของเราตั้งมั่นดีแล้ว หลุดพ้นแล้ว เราเป็นผู้มี

ความเพียรอยู่ เชิญตกลงมาเถิดฝน.

เอกนิบาตอรรถวรรณนา

วรรควรรณนาที่๑

อรรถกถาสุฎฐิเถรคาถา

บัดนี้ (ข้าพเจ้า จะเริ่ม) พรรณนาความแห่งเถรคาถาทั้งหลาย อัน
เป็นไปแล้ว โดยนัยมีอาทิว่า ฉนฺนา เม กุฎฐิกา ดังนี้ ก็เพราะเหตุที่
เมื่อข้าพเจ้า กล่าวประกาศความเป็นไปแห่งเรื่องราวของคาถาเหล่านั้น ๆ การ
พรรณนาความนี้ จึงจะปรากฏและรู้ได้ง่าย ฉะนั้น ข้าพเจ้า จักประกาศ
เหตุเกิดแห่งเรื่องไว้ในคานานั้น ๆ แล้วทำการพรรณนาความ.

บรรดาคาถาเหล่านั้น คาถาว่า **จณฺหา เม กุฎฺฐิกา** เป็นต้น มีเรื่องราวเป็นอย่างไร ? ข้าพเจ้าจะกล่าว (พรรณนา) ดังต่อไปนี้ ดังได้ สดับมา เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่า ปทุมุตตระ ผู้เป็นนาถะของโลก ยังไม่เสด็จอุบัติขึ้น ในที่สุดแห่งแสนกัปแต่ภัทรกัปนี้ บุตรคนหนึ่งเกิดแล้ว แก่พราหมณ์ผู้มหาศาลคนหนึ่ง ในนครชื่อหังสวดี พราหมณ์ได้ตั้งชื่อบุตรนั้นว่า "นันทมาณพ" นันทมาณพเจริญวัยแล้ว เรียนไตรเพท เมื่อไม่เห็นสิ่งที่เป็น สาระในไตรเพทนั้น จึงบวชเป็นฤๅษี (อยู่) ที่เชิงเขา พร้อมด้วยมาณพ ๔๔,๐๐๐ ผู้เป็นบริวารของตน ยังสมาบัติ ๘ และอภิญญา ๕ ให้เกิดแล้ว. ทั้งยังบอกกัมมัญฐานแก่อันเตवासิกทั้งหลายอีกด้วย. แม้อันเตवासิกเหล่านั้น ต่างก็ได้ฉาน โดยกาลไม่นานเลย.

ก็โดยสมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่า ปทุมุตตระ เสด็จ อุบัติแล้วในโลก อาศัยหังสวดีนครประทับอยู่ วันหนึ่ง ทรงตรวจดูหมู่สัตว์ ในเวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็นอุปนิสัยแห่งพระอรหัต ของเหล่าชฎิลผู้เป็นอันเตवासิก ของนันทดาบส และความปรารถนาตำแหน่งสาวก อันประกอบไปด้วยองค์ สองของนันทดาบส จึงทรงกระทำการปฏิบัติพระสรีระแต่เช้าทีเดียว ทรงถือ บาตรและจีวร ไม่ทรงชวนภิกษุอื่นใด ๆ เป็นคู่อริหะ เสด็จไปเพียงผู้เดียว เมื่ออันเตवासิกของนันทดาบส ไปหาผลาผล เมื่อนันทดาบส มองเห็นอยู่นั้นแล เสด็จลงจากอากาศ ประทับยืนอยู่ที่พื้นดิน โดยทรงพระดำริว่า ขอนันทดาบสจงรู้ความเป็นพระพุทธเจ้าของเรา ดังนี้.

นันทดาบส เห็นพุทธานุภาพ และความบริบูรณ์แห่งพระลักษณะ พิจารณาคุณสมบัติสำหรับทำนายลักษณะ แล้วรู้ว่า ขึ้นชื่อว่า ผู้ประกอบด้วย ลักษณะเหล่านี้ เมื่ออยู่ครอบครองเรือน จะเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ เมื่อบวช จะได้เป็นพระสัพพัญญูพุทธเจ้า ผู้ตัดวัฏฏะในโลกได้ขาด. บรูษอาชาไนยผู้นี้

จักเป็นพระพุทธเจ้าโดยไม่ต้องสงสัย แล้วการทำการต้อนรับ ให้อาสนะโดยเบญจางคประดิษฐ์ แล้วปูอาสนะถวาย.

พระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จประทับนั่ง บนอาสนะที่คาบสปูลาดไว้แล้ว. ฝ่ายนันทคาบส เลือกอาสนะที่สมควรแก่ตน แล้วนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

สมัยนั้น ชุกติ ๔๔,๐๐๐ คน ถือเอาผลาผลมีรสโอชะ ล้วนแต่ประณีต มาถึงสำนักของอาจารย์ มองดูอาสนะที่พระพุทธเจ้า และอาจารย์นั่งแล้ว พูกว่า ข้าแต่ท่านอาจารย์ พวกข้าพเจ้าทั้งหลาย วิचारณั้กันว่า ในโลกนี้ ไม่มีใคร ใหญ่กว่าท่าน แต่ชะรอยบุรุษผู้นี้ จักใหญ่กว่าท่าน.

นันทคาบสกล่าวว่า พ่อคุณ พวกท่านพูดอะไร (อย่างนั้น) พวกท่าน ประสงค์จะเปรียบ เขาสิเนรุราช ซึ่งสูง ๖๘๐,๐๐๐ โยชน์ กับเมล็ดพันธุ์ ผักกาด พวกท่านอย่าเอาเราเข้าไปเปรียบ กับพระสัพพัญญูพุทธเจ้าเลย.

ลำดับนั้น คาบสเหล่านั้น คิดว่า ถ้าท่านผู้นี้ จักเป็นคนต่ำต้อย อาจารย์ของพวกเราคงไม่หาซึ่งข้อเปรียบเทียบอย่างนี้ บุรุษอาชาไนยผู้นี้ ใหญ่ ขนาดไหนหนอ ดังนี้แล้ว พวกท่านหมอบลงแทบเท้า แล้วนมัสการด้วย เคารพกราบ.

ลำดับนั้น อาจารย์กล่าวกะคาบสเหล่านั้นว่า พ่อทั้งหลาย ไทยธรรม อันสมควรแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลายของเราไม่มี และพระผู้มีพระภาคเจ้าก็เสด็จ มาในเวลาศึกษาจาร เพราะฉะนั้น พวกเราจักถวายไทยธรรมตามกำลังความสามารถ พวกท่านจงนำเอาผลาผลอันประณีต บรรดาที่มีท่านทั้งหลายนำมาแล้ว มาเถิด ดังนี้แล้ว ให้นำผลาผลมา ล้างมือแล้วใส่ลงในบาตรของพระตถาคต- เจ้า ด้วยตนเอง.

เพียงเมื่อพระศาสดา ทรงรับผลาผลเท่านั้น เทวดาทั้งหลายก็ใส่โอชะ อันเป็นทิพย์ลงไป. คาบสกรองน้ำถวายด้วยตนเองทีเดียว.

ลำดับนั้นเมื่อพระศาสดา เสร็จเสร็จแล้ว คาบสผู้เป็นอาจารย์จึงเรียก
อันเตวาสิกทั้งหมดมา กล่าวสาราณียกถาในสำนักของพระศาสดา นั่งแล้ว.

พระศาสดาคำริว่า ขอภิกษุสงฆ์จงมา. ภิกษุทั้งหลาย ที่เป็นพระ
ชีณาสพประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ รูป รู้ความดำริของพระศาสดาแล้ว พวกนั้นมา
ถวายบังคมพระศาสดา แล้วยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

นั้นทคาบส เรียกอันเตวาสิกทั้งหลายมาแล้ว พูกว่า ลูกก่อนพ่อทั้งหลาย
เมื่ออาสนะที่พระพุทธเจ้าประทับนั่งแล้ว ก็ตำ อิกทั้งอาสนะ ของพระสมณะ
๑๐๐,๐๐๐ รูปก็ไม่มี วันนี้ ท่านทั้งหลายควรกระทำสักการะ แต่พระผู้มีพระ
ภาคเจ้า และพระภิกษุสงฆ์ให้โอฟาร ท่านทั้งหลาย จงนำดอกไม้อันสมบูรณ์ด้วย
สีและกลิ่นมาจากเชิงเขา. คาบสทั้งหลายนำดอกไม้ที่สมบูรณ์ด้วยสีและกลิ่นมา
โดยครู่เดียวเท่านั้น ปูอาสนะดอกไม้ ประมาณ ๑ โยชน์ ถวายพระพุทธเจ้า
แล้ว. เพราะเหตุที่วิสัยของท่านผู้มีฤทธิ์ เป็นอจินไตย. สำหรับพระอรรคสาวก
มีเนื้อที่ประมาณ ๓ คาวุต. สำหรับภิกษุทั้งหลายที่เหลือ มีเนื้อที่ประมาณ
กึ่งโยชน์เป็นต้นเป็นประเภท สำหรับสงฆนวกะ ได้มีเนื้อที่ประมาณ ๑ อุตสกะ.

เมื่อคาบสทั้งหลาย ปูอาสนะเสร็จแล้วอย่างนี้ นั้นทคาบส ยืนประคอง
อัญชลิอยู่เบื้องหน้าพระตถาคต แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอ
พระองค์จงเสด็จขึ้นสู่อาสนะดอกไม้ นี้ เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุข แก่
ข้าพเจ้าตลอดกาลนาน. พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับนั่งบนอาสนะดอกไม้แล้ว.
เมื่อพระศาสดาประทับนั่งแล้วอย่างนี้ ภิกษุทั้งหลายรู้อาการของพระศาสดา
แล้วจึงนั่ง บนอาสนะที่ถึงแล้วแก่ตน ๆ.

นั้นทคาบส ถือนัตถดอกไม้ใหญ่ ยืนกั้นถวายบนพระเศียร ของ
พระตถาคตเจ้า. พระศาสดาทรงดำริว่า สักการะนี้ของคาบสทั้งหลายจึงมีผล
มาก แล้วเข้านิโรธสมาบัติ แม้ภิกษุทั้งหลายรู้ว่าพระศาสดาเข้าสมาบัติแล้ว

จึงพากันเข้าสมบัติ. เมื่อพระตถาคตเจ้า ประทับนั่ง เ้านิโรธสมบัติตลอด ๗ วัน เมื่อถึงเวลาภิกษาจาร อันตเวตีกทั้งหลาย ต่างบริโภคมูลผลาผลในป่า ในเวลาที่เหลือ ก็ยื่นประคองอัญชลี แต่พระพุทธรเจ้า.

ส่วนนันทดาบส ไม่ยอมไปภิกษาจาร ทรงฉัตรดอกไม้ (ถวายพระ- ศาสดา) ยังเวลาให้ล่วงไปด้วยปีติสุขอย่างเดียว ตลอด ๗ วัน. พระศาสดา ตรัสสั่งพระสาวกรูปหนึ่ง ผู้ประกอบไปด้วยองค์ ๒ คือ องค์แห่ง ภิกษุผู้อยู่โดยไมกิเลส และองค์แห่งภิกษุผู้เป็นทักษิณบุคคล ว่า เธอจง กระทำอนุโมทนาถึงอาสนะที่สำเร็จด้วยดอกไม้ แก่หมู่ฤาษี. ภิกษุรูปนั้น มีใจ ยินดีแล้ว จุฑทหารผู้ใหญ่ ได้รับพระราชทานลาภใหญ่ จากสำนักของพระเจ้า จักรพรรดิ (เลือกสรร) เฉพาะพุทธรวณะ. คือ พระไตรปิฎก มาทำอนุโมทนา. ในที่สุดแห่งเทศนาของภิกษุนั้น พระศาสดาทรงแสดงธรรมด้วยพระองค์เอง.

ในเวลาจบเทศนา ดาบส ๔๔,๐๐๐ ทั้งหมดบรรลุพระอรหัตแล้ว พระศาสดาทรงเหยียดพระหัตถ์ออก ตรัสว่า เธอทั้งหลาย จงเป็นภิกษุมารเกิด ผมและหนดของดาบสเหล่านั้น อันตธานไปในทันใดนั่นเอง. บริหาร ๘ สวมใส่อยู่แล้วในกาย (ของดาบสเหล่านั้น) ครบถ้วน. ดาบสเหล่านั้นเป็นจุ พระเถระผู้มีพรรษา ๖๐ แวดล้อมพระศาสดาแล้ว. ส่วนนันทดาบส ไม่ ได้บรรลุคุณพิเศษ เพราะมีจิตฟุ้งซ่าน. ได้ยินว่า นันทดาบสนั้น จำเดิม แต่เริ่มฟังธรรม ในสำนักของพระเถระ ผู้อยู่อย่างปราศจากกิเลส ได้เกิดจิต- ตูบาทขึ้นว่า โอหนอ แม้เราฟังได้รู้ระ อันพระสาวกนี้ได้แล้ว ในศาสนาของ ของพระพุทธรเจ้า ผู้จะเสด็จอุบัติในอนาคตกาล.

ด้วยปริวิตกนั้น นันทดาบสจึงไม่สามารถทำการแทงตลอดมรรค และผลได้. แต่ท่านได้ถวายบังคมพระตถาคตเจ้า แล้วยืนอยู่เฉพาะพระพักตร์ กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุผู้กระทำอนุโมทนาถึงอาสนะที่ทำได้

ดอกไม้ ต่อหมู่ญาติ นี้ มีชื่ออย่างไร ในศาสนาของพระองค์. พระศาสดา
ตรัสตอบว่า ภิกษุ นั้น ชื่อว่าถึงแล้วซึ่งเขตทักษะ ในองค์แห่งภิกษุผู้อยู่อย่าง
ไม่มีกิเลส และในองค์แห่งภิกษุผู้เป็นพระทักษิณบุคคล. ท่านได้ทำความ
ปรารณาไว้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สักการะนี้ใดที่ข้าพระองค์ ผู้เข้าไปทรง
ไว้ ซึ่งฉัตร คือ ดอกไม้ ตลอด ๗ วัน กระทำแล้วด้วยอธิการนั้น ข้าพระ
องค์ไม่ปรารณาสมบัติอื่น แต่ในอนาคตกาล ขอข้าพระองค์พึงเป็นสาวกผู้
ประกอบด้วยองค์ ๒ คุณพระเถระนี้ ในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์
หนึ่งเถิด. พระศาสดา ทรงส่งอนาคตังสญาณไปตรวจดูอยู่ว่า ความปรารณา
ของดาบสนี้ จักสำเร็จหรือไม่หนอ ทรงตรวจดูอยู่ ทรงเห็นความปรารณา
ของดาบสจะสำเร็จ โดยล่วงแสนกัปไปแล้ว จึงตรัสว่า ความปรารณาของ
ท่านจักไม่เป็นโมฆะ ในอนาคตกาล ผ่านแสนกัปไปแล้ว พระพุทธเจ้า
พระนามว่า โคดม จักเสด็จอุบัติขึ้น ความปรารณาของท่านจักสำเร็จในสำนัก
ของพระพุทธเจ้า พระนามว่า โคดมะนั้น แล้วครุธรรมกถา ทรงแวดล้อมไป
ด้วยภิกษุสงฆ์แล้วแล่นไปสู่อากาศ (เหาะไปแล้ว).

นั้นทดาบส ได้ยื่นประคองอัญชลี อุทิศเฉพาะพระศาสดา และภิกษุ
สงฆ์ จนกระทั่งลับคลองจักขุ. ในเวลาต่อมา ท่านเข้าไปเฝ้าพระศาสดา พังกรรม
ตามกาลเวลา. มีฉานไม่เสื่อมแล้วทีเดียว ทำกาละไปบังเกิดในพรหมโลก.
และจุติจากพรหมโลกนั้นแล้ว บวชอีก ๕๐๐ ชาติ ได้เป็นผู้มีการอยู่ป่าเป็น
วัตร. แม้ในศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระนามว่า กัสสปะ ก็ได้
บวช เป็นผู้มีการอยู่ป่าเป็นวัตร บำเพ็ญคตบิจจากตวัตร ให้บริบูรณ์แล้ว.
ได้ยินว่า ผู้ที่ไม่ได้บำเพ็ญวัตรนี้ ชื่อว่า จะบรรลุถึงความเป็นพระมหาสาวกไม่
ได้เลย ท่านบำเพ็ญคตบิจจากตวัตร อยู่ถึง ๑๒๐ ปี ทำกาละแล้ว

บังเกิดในภพดาวดึงส์ ในเทวโลก ชั้นกามาพจร. สมดังคำที่ท่านกล่าวไว้ใน
อปทานว่า

ในที่ไม้อีกุลภูเขามิวันต์ มีภูเขาคือ นิสกะ
เราได้สร้างอาคารไว้ที่ภูเขานิสกะนั้น อย่างสวยงาม
สร้างบรรณศาลาไว้ ในกาลนั้น เราเป็นชฎิล มีนาม
ว่าโกลิยะ มีเดชรุ่งเรือง ผู้เดียวไม่มีเพื่อน อยู่ที่
ภูเขาคือ นิสกะ เวลานั้น เราไม่บริโภคน้ำมัน เหนง้ำมัน
และใบไม้ ในกาลนั้น เราอาศัยใบไม้เป็นต้นที่เกิดเอง
และหล่นเอง เลี้ยงชีวิต เราย่อมไม่ยังอาชีพให้กำเริบ
แม้จะสละชีวิต ย่อมยังจิตของตนให้ยินดี เว้นอนสนา
จิตสัมปยุตด้วยราคะเกิดขึ้นแล้วแก่เราเมื่อใด เมื่อนั้น
เราบอกตนเองว่าเราผู้เดียวทรมาณจิตนั้น ท่านกำหนด
ในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด ขัดเคืองใน
อารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความขัดเคือง และหลงไหลใน
อารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความหลงไหล จงออกไปเสียจาก
ป่า ที่อยู่นี้เป็นของท่านผู้บริสุทธิ ไม่มีมลทิน มีตบะ
ท่านอย่าประทุษร้ายผู้บริสุทธิเลย จงออกไปเสียจากป่า
เถิด ท่านจักเป็นเจ้าของเรือน ได้สิ่งทีควรได้เมื่อใด
ท่านอย่ายินดี แม้ทั้ง ๒ อย่างนั้นเลย จงออกไปจาก-
ป่าเถิด เปรียบเหมือนพินาศพ ใ้ทำกิจอะไร ๆ
ที่ไหนไม่ได้ ใ้มันนั้นเขาไม่ได้สมมติว่า เป็นไม้ในบ้าน
หรือในป่า ฉันทิด ท่านก็เปรียบเหมือนพินาศพ
ฉันทันนั้น จะเป็นคฤหัสถ์ก็ไม่ใช่ จะเป็นสมณะก็ไม่ใช่

วันนี้ ท่านพ้นจากเพศทั้งสอง จงออกไปจากป่าเสียเถิด
ขอนี้พึงมีแก่ท่านหรือหนอ ใครจะรู้ข้อนี้ของท่าน
ใครจะนำฐานะของท่านไปได้โดยเร็ว เพราะท่านมาก
ไปด้วยความเกียจคร้าน วิญญูชนจักเกลียดท่าน
เหมือนชาวเมืองเกลียดของไม่สะอาดฉะนั้น ฤาษี
ทั้งหลายจักคร่ำท่านมา ประท้วงทุกเมื่อ วิญญูชนจัก
ประกาศท่านว่า มีศาสนาอันก้าวล่วงแล้ว ก็เมื่อไม่ได้
การอยู่ร่วม ท่านจักเป็นอยู่อย่างไรได้ ช้างมีกำลัง
เข้าไปหาช้างกฤษณครกมัน ๓ ครั้ง เกิดในตระกูลช้าง
มาตั้งคะ มีอายุ ๖๐ ด้อยกำลังแล้ว ถูกนำออกจากโขลง
มันถูกขับออกจากโขลงแล้ว ย่อมไม่ได้ความสุขสำราญ
เป็นสัตว์มีทุกข์ โศกเศร้า ชบเซาหวั่นไหวอยู่ ฉันทใด
ชกฺขิตทั้งหลายจักขับแม่ท่านผู้มีปัญญาทราวมอก ท่าน
ถูกชกฺขิตเหล่านั้นขับไล่แล้ว จักไม่ได้ความสุขสำราญ
ฉันทนั้น ท่านเปรียบพร้อมแล้ว ด้วยลูกศร คือความ-
โศก ทั้งกลางวันและกลางคืน จักถูกความร้อน
แผดเผา เหมือนช้างถูกขับออกจากโขลง ฉะนั้น
เข้าทองย่อมไม่ถูกเผาไหม้ที่ไหน ๆ ฉันทใด ท่านมีศีล
วิบัติแล้ว ก็ฉันทนั้น จักไม่ทำกิเลสให้ใหม่ได้ ในที่
ไหน ๆ แม้ท่านจะอยู่ครองเรือน ก็จักเป็นอยู่อย่างไร
ได้ แม้ทรัพย์อันเป็นของมารดาบิดา ที่เก็บไว้แล้วของ
ท่านก็ไม่มี ท่านต้องทำงานเอง ชนิดอาบเหงื่อต่างน้ำ
จักมีชีวิตอยู่ในเรือนอย่างนี้ ท่านไม่ชอบบิภกรรมที่ดี

เราห้ามใจอันหมักหมมด้วยสังกิเลสอย่างนี้ ในที่นั้น
เรากล่าวธรรมกถานานาชนิด ห้ามจิตจากบาปธรรม
เมื่อเรามีปีติอยู่ด้วยความไม่ประมาทอย่างนี้ เวลา ๓
หมื่นปี ล่วงเลยเราผู้อยู่ในป่าใหญ่ไปแล้ว พระสัมมา
สัมพุทธเจ้า พระนามว่า ปทุมุตตระ ทรงเห็นเรา
ผู้ยินดีแล้วในความไม่ประมาท ผู้แสวงหาประโยชน์
อันอุดม จึงเสด็จมายังสำนักของเรา. พระพุทธเจ้าผู้มี
พระรัศมี ดังสีทองชมพูนุท ประมาณมิได้ ไม่มีใคร
เปรียบ ไม่มีใครเสมอด้วยพระรูปพระโฉม เสด็จ
จงกรมอยู่บนอากาศในเวลานั้น พระพุทธเจ้าผู้มี
ใครเสมอด้วยพระญาณ เสด็จจงกรมอยู่บนอากาศใน
เวลานั้น ดังพญารังมีดอกบานสะพรั่ง เหมือนสายฟ้า
(แลบ) ในกลุ่มเมฆ พระองค์เสด็จจงกรมอยู่บนอากาศ
ในเวลานั้น ดุจพญาราชสีห์ตัวไม่เกรงใคร ดุจพญาช้าง
ตัวองอาจ ดุจพญาเสือโคร่งตัวไม่ครั่นคร้าม พระพุทธเจ้า
ผู้มีพระรัศมีดังสิงคิ ส่องสว่างดังถ่านเพลิงไม้ตะเคียน
มีพระรัศมีโชติช่วงดังดวงแก้วมณี เสด็จจงกรมอยู่บน
อากาศในเวลานั้น พระพุทธเจ้ามีพระรัศมีเปรียบดัง
เขาไกรลาสอันบริสุทธิ เสด็จจงกรมอยู่บนอากาศใน
เวลานั้น ดังพระจันทร์ในวันเพ็ญ ดุจพระอาทิตย์ใน
เวลาที่เที่ยง เวลานั้น เราได้เห็นพระองค์เสด็จจงกรมอยู่
บนอากาศ จึงคิดอย่างนี้ว่า สัตว์ผู้นี้เป็นเทวดาหรือว่า
เป็นมนุษย์ นระเช่นนี้ เราไม่เคยได้ยินได้ฟัง หรือ

ได้พบเห็นบนแผ่นดิน ชะรอยจะเป็นอำนาจเวทมนตร์
ผู้นี้คงจักเป็นพระศาสดา ครั้นเราคิดอย่างนี้แล้ว ได้
ยังจิตของตนให้เลื่อมใส เรารวบรวมเอาดอกไม้และ
ของหอมต่างๆ ไว้ในเวลานั้น ได้ปลูดาอาสนะดอกไม้
อันวิจิตรดี เป็นที่รื่นรมย์ใจ แล้วได้ทูลคำนี้อะ
พระพุทธรเจ้าผู้เลิศกว่าระผู้เป็นสารถิ ว่า ข้าแต่พระ
วีระ อาสนะอันสมควรแก่พระองค์นี้ ข้าพระองค์
ปลูดาไว้แล้ว ขอได้ทรงโปรดยังจิตของข้าพระองค์
ให้ร่าเริง ประทับนั่งบนอาสนะดอกโกศุมเถิด พระ-
ผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ไม่ทรงหวาดหวั่น ดังพญาไกรสร
ประทับนั่งบนอาสนะดอกโกศุมอันประเสริฐนั้น เป็น
เวลา ๗ ค่ำ ๗ วัน. พระศาสดาผู้ยอดเยี่ยมในโลก
เสด็จออกจากสมาธิแล้ว เมื่อทรงพยากรณ์ธรรมของ
เราได้ตรัสพระพุทธรพจน์ ดังนี้ว่า ท่านจงเจริญพุทธา-
นุสติอันยอดเยี่ยมกว่าภavanaทั้งหลาย ครั้นเจริญ
พุทธานุสตินี้แล้ว จักยังมนัสให้สมบุรณ์ จักรื่นรมย์
ในเทวโลกตลอดสามหมื่นกัป จักได้เป็นจอมเทวดา
เสวยเทวสมบัติถึง ๘๐ ครั้ง จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ
อยู่ในแคว้นแคว้น ๑,๐๐๐ ครั้ง จักได้เป็นพระเจ้าประเทศ-
ราชอันไพบูรณ์ โดยคณานับมิได้ จักได้เสวยสมบัติ
นั้นทั้งหมด นี้เป็นผลแห่งการเจริญพุทธานุสติ เมื่อ
ท่องเที่ยวอยู่ในภพน้อยภพใหญ่ จักได้โลกสมบัติเป็น
อันมาก จักไม่มีความบกพร่องด้วยโรคะ นี้เป็นผลแห่ง

(การเจริญ) พุทธานุสติ แม่ (สิ้นเวลา) แสนกัป
พระศาสดาทรงพระนามว่า โคตมะ โดยพระโคตร ผู้
ทรงสมภพในองค์ของพระเจ้าโศกกราช จักเสด็จ
อุบัติในโลก. ท่านสละทรัพย์ ๘๐ โกฏิ ข้ำทาตและ
กรรมกรเป็นอันมาก จักบวชในศาสนาของพระผู้มี
พระภาคเจ้า พระนามว่า โคตม จักยังพระสัมมา
สัมพุทธเจ้าโคตม ศายบุตร ผู้ประเสริฐให้โปรดปราน
จักได้เป็นสาวกของพระศาสดา มีนามว่า "สุภูติ"
พระศาสดา พระนามว่าโคตม ประทับนั่งท่ามกลาง
ภิกษุสงฆ์แล้ว จักทรงตั้งท่านว่าเป็นเลิศใน ๒
ตำแหน่ง คือ ในคุณคือความเป็นพระทักษิณบุคลล ๑
ในการอยู่โดยไม่มีข้าศึก ๑ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ผู้มีพระนามสูงสุดกว่าสัตว์ผู้เกิดในน้ำ (และบนบก)
[ผู้เป็นมหาวิระ) ครั้นตรัสดังนี้แล้ว เสด็จเหาะขึ้นสู่
อากาศ ดุจพญาหงส์ในทิมมพร เราอันพระโลกนาถ
พร้าสอนแล้ว ถวายบังคมพระตถาคตเจ้า มีจิตเบิกบาน
เจริญพุทธานุสติอันสูงสุดทุกเมื่อ ด้วยกุศลกรรมที่
เราทำดีแล้วนั้น และด้วยการตั้งเจตนาไว้ เราละกาย
มนุษย์แล้ว ไปได้ไปสู่ภพดาวดึงส์ ไปได้เป็นจอมเทพ เสวย
ทิพยสมบัติ ๘๐ ครั้ง และได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ
๑,๐๐๐ ครั้ง ไปได้เป็นพระเจ้าประเทศราชอันไพบุลย์ โดย
คณานับมิได้ ใต้เสวยสมบัติเป็นอันดี นี่เป็นผลแห่ง
(การเจริญ) พุทธานุสติ เมื่อท่องเทียวอยู่ในภพน้อย

ภพใหญ่ เราย่อมได้โภคสมบัติมาก เราไม่มีความ
บกพร่องด้วยโรคเลย นี่เป็นผลแห่ง (การเจริญ)
พุทธานุสติ ในแสนกัปแต่กัปนี้ เราได้ทำกรรมใดไว้
ในกาลนั้น ด้วยผลแห่งกรรมนั้น เราไม่รู้จักทุกติเลย
นี่เป็นผลแห่ง (การเจริญ) พุทธานุสติ คุณพิเศษ
เหล่านี้ คือ ปฏิสัมภีทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖
เราได้ทำให้แจ้งชัดแล้ว คำสอนของพระพุทธเจ้า
เราได้กระทำเสร็จแล้ว ฉะนี้แล.

ทราบวา พระสุภูติเถระเจ้า ได้กล่าวคาถาเหล่านี้ ด้วยประการฉะนี้แล
ก็นั่นทดาบสนั้น เสวยทิพยสมบัติ ด้วยสามารถแห่งการเกิด สลับ
กันไปในดาวดึงส์พิภพ จุตจากดาวดึงส์พิภพนั้นแล้ว เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ
และเป็นเจ้าประเทศราชในมนุษยโลก นับ ๑,๐๐๐ ครั้ง เสวยมนุษยสมบัติอัน
โอฬาร ต่อมาในพระศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลาย เกิดเป็น
น้องชายของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ในเรือนของสุมนเศรษฐี ณ กรุงสาวัตถี
ได้มีนามว่า "สุภูติ"

สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลายเสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก
ทรงประกาศธรรมจักร เสด็จไปยังกรุงราชคฤห์โดยลำดับ ทรงกระทำการ
อนุเคราะห์สัตว์โลก โดยการรับมอบพระวิหารเวฬุวันเป็นต้น ในกรุงราชคฤห์
นั้น อาศักรุงราชคฤห์ประทับอยู่ในป่าสีตวัน. ครั้งนั้น ท่านอนาถบิณฑิก-
เศรษฐี ถือเอาเครื่องมือของผู้หมั้นขันในพระนครสาวัตถี สร้างเรือนของ
เศรษฐีชาวเมืองราชคฤห์ สดับข่าวการเสด็จอุบัติแห่งพระพุทธเจ้า จึงเข้าไป
เฝ้าพระศาสดา ผู้เสด็จประทับอยู่ ณ ป่าสีตวัน ดำรงอยู่แล้วในโศคาปัตติผล
โดยการเข้าเฝ้าครั้งแรกทีเดียว แล้วทูลขอให้พระศาสดาเสด็จมากรุงสาวัตถีอีก

ให้สร้างพระวิหาร โดยการบริจาคทรัพย์ ๑ แสน ไว้ในที่ห่างกันโยชน์หนึ่ง ๆ ในระยะทาง ๔๕ โยชน์ ถัดจากกรุงสาวัตถีนั้น ชื่อที่สวนของพระราชกุมาร ทรงพระนามว่า เขตตะ ประมาณ ๘ กรีส โดยมาตราวัดหลวง ด้วยการเอาทรัพย์ ปลูกไปเป็นโกฏิ ๆ. ในวันที่พระศาสดาทรงรับพระวิหาร สุกตีกุณุมพินี้ได้ไป พร้อมกับท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีพึงเทศนาแล้ว ได้มีศรัทธา (ปสาทะ) บรรพชาแล้ว.

ท่านอุปสมบทแล้ว ทำมาติกา ๒ ให้คล่องแคล่ว ให้อาจารย์บอก กัมมัญฐาน บำเพ็ญสมณธรรมในป่า เจริญวิปัสสนา มีเมตตาตามนเป็นบาท บรรลุพระอรหัตแล้ว. ก็เพราะเมื่อท่านแสดงธรรม ย่อมแสดงธรรมไม่เจาะจง ตามท่านองที่พระศาสดาทรงแสดงแล้ว ฉะนั้น ท่านจึงได้นามว่า เป็นผู้เลิศ กว่าภิกษุผู้อยู่โดยไม่มีข้าศึก. เมื่อเที่ยวบิณฑบาต ก็เข้ามานแผ่เมตตาไปทุก ๆ บ้าน ออกจากฌานแล้วจึงรับภิกษา ด้วยคิดว่า. โดยวิธีนี้ ทายกทั้งหลาย จักมี ผลมาก. เพราะฉะนั้น ท่านจึงชื่อว่า เป็นผู้เลิศกว่าทักษิโณยบุคคลทั้งหลาย.

ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า พระสุกตฺติเลิศกว่าภิกษุ สาวกของเรา ผู้มีปกติอยู่ด้วยความไม่มีกิเลส พระสุกตฺติเลิศกว่าพวกภิกษุสาวก ของเรา ผู้เป็นทักษิโณยบุคคล ดังนี้.

พระมหาเถระนี้ ตั้งอยู่ในพระอรหัตผลแล้ว ถึงที่สุดแห่งผลของ บารมีที่ตนได้บำเพ็ญแล้ว เป็นผู้ฉลาดปราดเปรื่องในโลก เทียวจาริกไป ตามชนบท เพื่อบำเพ็ญประโยชน์แก่ชนหมู่มาก ถึงกรุงราชคฤห์แล้วโดยลำดับ ด้วยประการฉะนี้.

พระเจ้าพิมพิสาร ทรงสดับการมาของพระเถระแล้ว เสด็จไปหา ไหว้แล้ว ตรัสว่า ท่านผู้เจริญ นิมนต์ท่านอยู่ในที่นี้แหละ ทรงพระดำริว่า เราจักสร้างที่อยู่ถวาย ดังนี้แล้ว เสด็จหลีกไปแล้วก็ทรงลืมเสีย. พระเถระ

เมื่อไม่ได้เสนาสนะ ก็ยังเวลาให้ผ่านไปในอโปกาส (กลางแจ้ง) ด้วยอานุภาพของพระเถระ ฝนไม่ตกเลย.

มนุษย์ทั้งหลาย ถูกภาวะฝนแล้ง บีบคั้น คุกคาม จึงพากันไปทำการร้องทุกข์ ที่ประตู่วังของพระราชา พระราชาทรงใคร่ครวญคิดว่า ด้วยเหตุไรหนอแล ฝนจึงไม่ตก แล้วทรงพระดำริว่า ชะรอยพระเถระจะอยู่กลางแจ้ง ฝนจึงไม่ตก แล้วรับสั่งให้สร้างกุฏิมุงด้วยใบไม้ถวายพระเถระ แล้วรับสั่งว่า " ท่านผู้เจริญ นิมนต์ท่านอยู่ในบรรณกุฏิ นี้แหละ" ให้อาศัยแล้ว เสด็จหลีกไป.

พระเถระ เข้าไปสู่กุฏิ แล้วนั่งขัดสมาธิบนอาสนะที่ปูลาดด้วยหญ้า. ก็ในครั้งนั้น ฝนหยาดเม็ดลงมาเล็ก ๆ น้อย ๆ ไม่ยังสายธารให้ชุ่มชื้นทั่วถึง.

ลำดับนั้น พระเถระประสงค์จะบำบัตถกัมมัฏฐานแต่ฝนแล้ง แก่ชาวโลก จึงประกาศความไม่มีอันตราย ที่เป็นวัตถุภายในและภายนอกของตน จึงกล่าวคาถาว่า

กระท่อของเรามุงแล้ว สะดวกสบายปราศจาก

ลม ถูกอ่อนฝน ท่านจงตกตามสบายเถิด จิตของเรา

ตั้งมั่นแล้ว หลุดพ้นแล้ว เรามีความเพียรเครื่องเผา-

กิเลสอยู่ ถูกอ่อนฝน ท่านจงตกเถิด ดังนี้.

ฉนฺน ศัพท์ในคานานั้น มาแล้วในความเหมาะสม ดังในประโยคมีอาทิว่า เด็กหญิงคนนั้น เหมาะสมกับเด็กชายคนนี้ และดังประโยคมีอาทิว่า ไม่เหมาะสม (คือ) ไม่สมควร. มาแล้วในสังขยาพิเศษ ที่ทำถ้อยคำให้สะดวก ดังในประโยคมีอาทิว่า **ฉนฺน** เถวว ผกคุณผลุสสายตนานัน. มาแล้วในความว่ายึดถือ ดังในประโยคมีอาทิว่า ฝน คือ กิเลสย่อมรื้อรคผู้ที่ยึดถือ ย่อมไม่รื้อรค ผู้ปราศจากกิเลส. มาในความว่า นุ่งห่มดังในประโยค

มีอาทิว่า แม่เราก็ยังไม่ได้มุ่งห่ม จักทำอะไรให้ท่านได้. มาในต้นบัญญัติ ดังใน
ประโยคมีอาทิว่า ท่านฉันนะ ได้ประพฤตินาจาร. มาในความว่า มุงบังด้วย
หญ้าเป็นต้น ดังในประโยคว่า เรามุงบังไว้หมดแล้ว เรามุงบังไว้เรียบร้อยแล้ว
และดังในประโยคว่า เรามุงบังกระท่อมไว้แล้ว ก่อไฟไว้แล้ว. แม้ในคานานี้
พึงทราบว่ มาในความหมายว่า มุงบังด้วยหญ้าเป็นต้นอย่างเดียว เพราะฉะนั้น
จึงมีอธิบายว่า กุฎีที่มุงบังแล้วด้วยหญ้า หรือใบไม้ ชื่อว่า มุงบังไว้ดีแล้ว
ทีเดียว โดยประการที่ฝนจะไม่รั่ว คือฝนจะไม่หยดลงมาได้แก่ รั่วรดไม่ได้เลย.

เม ศัพท์มาแล้วใน ภาวะ (ตติยวิภคติ) ดังในประโยคมีอาทิว่า
บัดนี้ ไม่ควรเลย ที่จะประกาศธรรมที่เราได้บรรลุแล้วโดยแสนยาก อธิบายว่า
มีความหมายเท่ากับ มยา (อันเรา).

มาแล้ว ในความว่า มอบให้ ดังในประโยคมีอาทิว่า ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์นั้น โดย
ย่อ อธิบายว่า มีความหมายเท่ากับ มยุหิ (แก่ข้าพระองค์). มาแล้วในอรรถ
แห่งฉนฺฐวิภคติ ดังในประโยคมีอาทิว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก่อนแต่กาลตรัสรู้
เมื่อเรายังเป็นพระโพธิสัตว์ ยังไม่ได้ตรัสรู้ ดังนี้ แม้ในคานานี้ พึงทราบว่า
ใช้ในอรรถแห่งฉนฺฐวิภคติอย่างเดียว อธิบายว่า มีความหมายเท่ากับ มม.
ขึ้นชื่อว่า สิ่งไร ๆ ที่จะพึงยึดถือว่า เป็นของเรา ย่อมไม่มีแก่พระชินาสพ
ทั้งหลาย เพราะพระชินาสพเหล่านั้น อันโลกธรรมทั้งหลายเข้าไปแปดเปื้อน
ไม่ได้ก็จริง แต่โดยสมบัติของโลก แม้พระชินาสพเหล่านั้น ก็ยังมีเพียงการ
กล่าวเรียกกันว่า เรา ว่าของเรา. ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า
สาวกทั้งหลายของเรา พึงเป็นธรรมทายาทเถิด อย่าเป็นอามิสทายาทเลยด้วย
เหตุดังกล่าว. ก็ท้องมารดาก็ดี กรรกายก็ดี แม้ที่อาศัยซึ่งมุงบังด้วยหญ้าเป็นต้นก็ดี

ท่านเรียกว่า " กระท่อม". สมจริงตามนั้น ท້องมารดาท่านเรียกว่า กระท่อม
ดังในประโยคมีอาทิว่า

ท่านกล่าวมารดา ว่าเป็นกระท่อม ท่านกล่าว
ภรรยา ว่าเป็นรั้ง ท่านกล่าวบุตร ว่าเป็นเครื่องสืบ
ต่อไป ท่านกล่าวตัณหาว่าเป็นเครื่องผูกแก่เรา ดังนี้.

กรชกายอันเป็นที่ประชุมแห่งอาการ ๓๒ มีผมเป็นต้น ท่านเรียกว่า
กระท่อม ดังในประโยคมีอาทิว่า

เราติเตียนกระท่อม คือสตรีระรัง อันสำเร็จด้วย
โครงกระดูก อันฉาบทาด้วยเนื้อ ร้อยรัดด้วยเส้นเอ็น
เต็มไปด้วยของไม่สะอาด มีกลิ่นเหม็น น่าเกลียด
ที่คนทั่ว ๆ ไปเข้าใจว่าเป็นของผู้อื่น และเป็นของตน
ดังนี้.

ที่อาศัยที่มุงบังด้วยหญ้า ท่านเรียกว่า กระท่อม ดังในประโยคมีอาทิว่า
คู่อ่อนน้อมหญิง กระท่อมของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะ ฝน
ร้าวรดได้ ดังนี้ และดังในประโยคมีอาทิว่า ขึ้นชื่อว่า กระท่อม ฉาบแล้วก็มี
ยังไม่ได้ฉาบก็มี ดังนี้. แม้ในกาลานี้พึงทราบว่าได้แก่ ที่อาศัยอันมุงด้วยหญ้า
นั้นแหละ เพราะหมายถึงบรรณศาลา. เพราะว่า กระท่อม ก็คือกุณินนั่นเอง.
อธิบายว่า กุณิ ที่ไม่ปรากฏ ท่านเรียกว่า กระท่อม.

ส่วนสุขศัพท์ มาในสุขเวทนา ดังในประโยคมีอาทิว่า บุคคลละสุข
และทุกข์ โสมนัสและโทมนัสในกาลก่อนได้ ดังนี้. มาในความว่าเป็นมูลของ
ความสุข ดังในประโยคมีอาทิว่า การบังเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
นำมาซึ่งความสุข การฟังพระธรรมเทศนานำมาซึ่งความสุข ดังนี้. มาใน

เหตุแห่งความสุข ดังในประโยคมีอาทิว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย คำว่า บุญนี้ เป็นชื่อของความสุข ดังนี้. มาในอารมณ์ที่เป็นสุข ดังในประโยคมีอาทิว่า คุณก่อนมหาเถร ก็เพราะเหตุใดแล รูปจึงเป็นสุขอันสุขติดตามแล้ว ก้าวลงแล้ว สุขความสุข ดังนี้. มาในความไม่เฟื่องถึง ดังในประโยคมีอาทิว่า คุณก่อน จุนทะ. รูปสมบัติเหล่านี้ เป็นสุขวิหารธรรมในปัจจุบัน ในวินัยของพระ- อริยเจ้า ดังนี้. มาในพระนิพพาน ดังในประโยคว่า พระนิพพานเป็นสุข อย่างยิ่ง ดังนี้. มาในฐานะอันเป็นปัจจัยของความสุข ดังในประโยคมีอาทิว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เพียงเท่านั้นแม้จะเปรียบอุปมา โดยการบอกกล่าว จนถึง สวรรค์เป็นสุข ก็ไม่ใช่ทำได้ง่ายนัก ดังนี้. มาในอารมณ์ ที่น่าปรารถนา ดังในประโยคมีอาทิว่า เป็นไปเพื่อสวรรค์ มีสุขเป็นวิบาก ยังสวรรค์ให้เป็น ไปพร้อม ดังนี้. แม้ในกาลานี้ ฟังทราบว่ามาในอารมณ์ที่น่าปรารถนาหรือ ในอารมณ์อันเป็นเหตุแห่งความสุข.

ก็คุณนั้น ยังความพอใจ ทั้งภายใน และภายนอก ให้ถึงพร้อมแล้ว ท่านจึงเรียกว่า สุข เพราะอยู่อาศัยสบาย. อนึ่ง ท่านเรียกว่า "สุข" เพราะเป็นปัจจัยแห่งความสุขทางกายและสุขทางใจ โดยประกอบไปด้วยความ สมบูรณ์ด้วยความสุขทุกฤดู เพราะไม่หนาวเกินไป และไม่ร้อนเกินไป.

บทว่า นิวาตา แปลว่า ไม่มีลม อธิบายว่า เว้นจากอันตราย อันเกิดแต่ลม เพราะมีช่องทางต่างอันปิดลงกลอนได้สนิท. บทว่า นิวาตา นี้ เป็นบทแสดงถึงความที่คุณนั้นอำนวยความสะดวก. เพราะในเสนาสนะที่มี ลม จะไม่ได้ฤดูเป็นที่สบาย ในเสนาสนะที่อับลม จึงจะได้ฤดูเป็นที่สบายนั้น.

บทว่า วสุส แปลว่า ยังฝนให้ตก คือ ยังธารน้ำให้หลั่งลงมาโดยชอบ.

เทวศัพท์ ในบทว่า เทวา นี้ มาในความหมายว่า กษัตริย์ ผู้สมมติเทพ ดังในประโยคมีอาทิว่า ข้าแต่สมมติเทพ พระนครแปล همینสี่พัน

อันมีเมืองกุสาวดีราชธานี เป็นประมุขเหล่านี้ ของพระองค์ ขอพระองค์จงยัง
ันตะให้เกิด ในพระนครเหล่านี้เกิด จงทำความโยคีในชีวิต ดังนี้. มาใน
อุปัติติเทพ ดังในประโยคมีอาทิว่า เหล่าเทพชั้นจาตุมหาราชิกา มีวรรณะ
มากด้วยความสุข ดังนี้. มาในวิสุทติเทพ ดังในประโยคมีอาทิว่า คำสอน
ของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น ผู้เป็นเทพเหนือเทพ ผู้เห็นไฉยธรรม
ทั้งปวง ดังนี้. ก็ในเมื่อกล่าวถึงข้อที่พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นเทพเหนือกว่า
วิสุทติเทพทั้งหลาย เทพนอกนี้เป็นอันท่านกล่าวถึงแล้วทีเดียว. มาในอากาศ
ดังในประโยคมีอาทิว่า ในอากาศที่แจ่มใส ปราศจากเมฆหมอก ดังนี้.
มาในเมฆหรือหมอก ดังในประโยคมีอาทิว่า ก็ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล
ดังนี้. แม้ในเวลานี้ ได้แก่ เมฆหรือหมอก. ก็พระเถระกล่าวบังคับเมฆหมอก
เหล่านั้นว่า วัสสะ (จงยังฝนให้ตก).

บทว่า ยถาสุขํ แปลว่า ตามใจชอบ. พระเถระเมื่อจะอนุเคราะห์
เหล่าสัตว์ผู้อาศัยฝนเป็นอยู่ จึงกล่าวว่า อันตรายในภายนอกไม่มีแก่เราเพราะ
การตกของท่าน เพราะฉะนั้น ท่านจงตกตามสบายเถิด ดังนี้.

บัดนี้ พระเถระเมื่อจะแสดงถึงความไม่มีอันตรายในภายใน จึงกล่าว
คำมีอาทิว่า จิตฺตํ ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า จิตฺตํ เม สุตมาหิตํ ความว่า จิตของเรา
ตั้งอยู่แล้วในอารมณ์ด้วยดี คือดียิ่ง โดยชอบ คือโดยความเป็นเอกัคคตารมณ์
อันถูกต้องทีเดียว.

แลจิตนั้น มิได้ตั้งมั่น ด้วยเหตุเพียงข่มนิวรณ์เป็นต้นไว้ได้เท่านั้น
โดยที่แท้ จิตนั้นหลุดพ้นแล้ว คือพ้นแล้วโดยพิเศษ จากสังโยชน์ทั้งปวง
อันสงเคราะห์ด้วยโอรัมภากิยสังโยชน์ และอุทมัภากิยสังโยชน์ และจากกิเลส

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 50
ธรรมทั้งปวง. อธิบายว่า ละกิเลสเหล่านั้นได้ ด้วยสามารถแห่งสมุจเฉทปหาน
แล้วตั้งอยู่.

บทว่า อาตปปี แปลว่า มีความเพียร. อธิบายว่า เราเป็นผู้มีความ
เพียรอันปรารถนาแล้ว เพื่อผลสมาบัติ และเพื่ออยู่เป็นสุขในทิวาสธรรม โดยเริ่ม
บำเพ็ญวิปัสสนา แต่มิใช่เพื่อจะละกิเลส เพราะไม่มีกิเลสที่จะต้องละนั่นเอง.
พระเถระเมื่อจะแสดงว่า คุณก่อนฝน ท่านอันข้าพเจ้าเชิญชวนให้ตก เพราะ
ไม่มีอันตรายในภายนอกจันใด แม้อันตรายภายในก็ไม่มีจันนั้น จึงกล่าวคำว่า
วสุส เทว (คุณก่อนฝนท่านจงตกเถิด) ดังนี้ไว้อีก.

นัยอื่น บทว่า จนฺนา ได้แก่ ปิดแล้ว บังแล้ว. บทว่า กุฎิกา
ได้แก่ อตภาพ. ก็อตภาพนั้นมาแล้ว โดยความหมายว่า กาย ดังในประโยค
มีอาทิว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กายนี้เองของบุคคลซึ่งเป็นที่รวมแห่งอวัยวะ
มิใช่น้อย มีวิชาเป็นเครื่องกัน ประกอบแล้วด้วยตัณหา ประชุมกันแล้ว
และมีนามรูปในภายนอก. มาแล้วในความหมายว่า เรือ ดังในประโยคมี
อาทิว่า คุณก่อนภิกษุ เธอจงวิดเรือลำนี้ เรืออันเธอวิดแล้วจักถึงฝั่งได้เร็ว.
มาแล้วในความหมายว่า เรือรบ ดังในประโยคมีอาทิว่า คุณก่อนนายช่างผู้ทำ
เรือรบ ยอดของเรือรบเราหักแล้ว. มาโดยความหมายว่า ถ้า ดังในประโยคมี
อาทิว่า นรชนผู้ซึ่งอยู่ในถ้าคือกาย ถูกกิเลสเป็นอันมากปกปิดไว้แล้ว ดำรง
อยู่ด้วยอำนาจกิเลสมีรากะเป็นต้น หยั่งลงในกามคุณ เครื่องทำจิตให้ลุ่มหลง.
มาแล้วโดยความหมายว่า รถ ดังในประโยคมีอาทิว่า รถคืออตภาพ มีศีล
อันหาโทษมิได้ มีหลังคาคือบริวารขาว มีกรรมคือสติอันเดียว แล่นไปอยู่.
มาแล้วในคำว่า ที่อยู่อาศัย ดังในประโยคว่า ท่านจักทำเรือน (ที่อยู่อาศัย) ไม่ได้
อีกแล้ว. มาแล้ว โดยความหมายว่า กุฎี ดังในประโยคมีอาทิว่า กุฎีคืออตภาพ
มีหลังคานับเปิดแล้ว ไฟดับสนิทแล้ว. เพราะฉะนั้น แม้ในคานี้ ท่านจึง
เรียกอตภาพนั้นว่า "กุฎิกา" (กระท่อม). อธิบายว่า อตภาพ จะมีได้

เพราะอาศัยปฐวีธาตุเป็นต้น และผัสสะเป็นต้น ที่หมายรู้กันว่า ได้แก่กระดุก
เป็นต้น เหมือนกระท่อมที่ได้นามว่า เรือน จะมีได้ เพราะอาศัยทัฬหสัมภาระ
มีไม้เป็นต้น ท่านจึงเรียกว่า กุฎิกา " กระท่อม" เพราะเป็นที่อยู่อาศัยของ
ลิง คือ จิต. และสมกับที่ท่านกล่าวไว้ว่า

**กระท่อมคือร่างกระดุกนี้ เป็นที่อยู่อาศัยของลิง
คือจิต เพราะฉะนั้น ลิงคือจิต จึงกระเสือกกระสนจะ
ออกจากกระท่อม ที่มีประตู ๕ พยายามวิ่งวนไปมา
ทางประตูบ่อย ๆ ดังนี้.**

ก็และกระท่อม คือ อตภาพนี้ นั่น ท่านกล่าวว่า อันพระเถระปิดบัง
แล้ว เพราะจิตที่กิเลสรวรัด ชุ่มไปด้วยราคะเป็นต้น ด้วยสามารถแห่ง
อสังวรทวาร ทั้ง ๓ ช่อง ๖ ช่อง และ ๘ ช่อง อันพระเถระสำรวม
แล้วด้วยปัญญา คือ ปิดกั้นแล้วโดยชอบนั่นเอง ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระ
ภาคเจ้าจึงตรัสว่า เราตถาคต กล่าวการสำรวมระวังกระเสือกทั้งหลาย กระเสือก
เหล่านั้น ย่อมปิดกั้นได้ด้วยปัญญา ดังนี้. ชื่อว่ามีความสุข คือถึงแล้วซึ่ง
ความสุข เพราะปิดบังได้ตามนัยดังกล่าวแล้วนั้นแล และเพราะความเป็นผู้
พร้อมเพรียงด้วยความสุขที่ปราศจากอามิส โดยไม่มีทุกข์ คือ กิเลส. ก็เพราะ
เหตุที่ถึงความสุขแล้วนั่นเอง จึงชื่อว่า สงัดจากลม ได้แก่ มีความประพฤติ
อ่อนน้อม เพราะมีความเมตตา คือ มานะ ความถือตน และความแข่งดี อัน
ขจัดได้แล้ว. พระเถระเมื่อจะแสดงว่า ก็แนวทางอันนี้ สำเร็จแก่ข้าพเจ้า
ด้วยเหตุเพียงระวังสังกิลสธรรม (อย่างเดียว) ก็หาไม่ได้ โดยที่แท้แล้ว สำเร็จ
เพราะความเป็นผู้มีจิตตั้งมั่นด้วยดี ด้วยสมาธิอันสัมปยุตแล้วด้วยมรรคอันเลิศ
และเพราะความเป็นผู้มีจิตหลุดพ้นแล้ว จากสังโยชน์ทั้งปวง ด้วยปัญญาอัน
สัมปยุตด้วยมรรคอันเลิศ จึงกล่าวคำมีอาทิว่า จิตฺตํ เม สุตมาหิตํ วิมุตฺตํ

(จิตของเราตั้งมั่นแล้ว หลุดพ้นแล้ว) ดังนี้. พึงเห็นความในคาถานี้ อย่างนี้
ว่า ก็ข้าพเจ้าผู้เป็นอย่างนี้แล้ว จะเป็นผู้มีความขวนขวายน้อย ด้วยคิดว่า
บัดนี้เราทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ดังนี้ ก็หามิได้ โดยที่แท้แล้ว เราเป็นผู้มี
ความเพียรอยู่ คือเป็นผู้มีความอดสาหะเกิดแล้ว ในการบำเพ็ญประโยชน์สุข
แก่สัตว์โลก พร้อมทั้งเทวดา แม้ในเวลาที่ยังภิกษาจาร ก็ยังอยู่ ด้วยพรหม-
วิหารธรรมอย่างเดียว ตามลำดับเรือน. เพราะฉะนั้น แม้ท่าน ก็ยังฝน
ให้ตก คือ ยังสายฝนให้หลังไหลไปโดยชอบ เพื่อกระทำความน่ารัก สำหรับ
เรา อีกทั้งเพื่ออนุเคราะห์เหล่าสัตว์ผู้เข้าไปอาศัยน้ำฝนเป็นอยู่.

ก็ด้วยบทว่า **ฉนฺนา เม กุฏฺฐิกา สุขา นิวัตตา** นี้ ในคาถานี้
พระเถระแสดงถึงอิศิลสิกขาของตนโดยประเภทที่เป็นโลกิยะและโลกุตระ.
ด้วยบทว่า **จิตฺตํ เม สุตฺตมาหิตํ** นี้ แสดงถึงอิจิตตสิกขา. ด้วยบทว่า
วิมุตฺตํ นี้ แสดงถึงอิธิปัญญาสิกขา. ด้วยบทว่า **อาตปิ วิหฺรามิ** นี้
แสดงถึงการอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน. อีกอย่างหนึ่ง ด้วยบทว่า **ฉนฺนา เม กุฏฺฐิกา**
สุขา นิวัตตา นี้ แสดงถึงอนิมิตวิหาร เพราะแสดงการเพิกนิมิต มีนิมิต
ว่าเที่ยงเป็นต้น โดยมุขคือการปกปิดไว้ซึ่งฝนคือกิเลส. ด้วยบทว่า **จิตฺตํ เม**
สุตฺตมาหิตํ นี้ แสดงถึงอัปปณฺหิตวิหาร. ด้วยบทว่า **วิมุตฺตํ** นี้ แสดงถึง
สุญญตวิหาร. ด้วยบทว่า **อาตปิ วิหฺรามิ** นี้ แสดงถึงอุบายเป็นเครื่อง
บรรลุมหาวิหารธรรม ๓ อย่างเหล่านั้น. อีกอย่างหนึ่ง ด้วยวิหารธรรมข้อแรก
แสดงถึงการละราคะ ๓ ด้วยวิหารธรรมข้อที่สอง แสดงถึงการละราคะ ด้วย
วิหารธรรมข้อที่ ๓ แสดงถึงการละโมหะ. อนึ่ง ด้วยวิหารธรรมข้อที่ ๒
หรือข้อที่ ๑ และข้อที่ ๒ แสดงถึงธรรมวิหารสมบัติ. ด้วยวิหารธรรมข้อที่ ๓

แสดงถึงวิมุตติสมบัติ. ฟังทราบว่าเป็นด้วยบทว่า อาตปปี วิหรามิ นี้ แสดงถึงความเป็นผู้ไม่เกียจคร้านในการปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น.

ท่านกล่าวคำมีอาทิว่า อิตถํ สุทํ ไว้เพื่อจะแสดงถึงชื่อ ในบรรดาชื่อและโคตรที่ยังไม่ได้แสดงไว้แล้วในคานานั้น เพราะพระเถระผู้มีธรรมเป็นเครื่องอยู่เป็นต้น กล่าวไว้แล้วด้วยคาถาว่า ยถานามา นี้ ดังพรรณนามานี้. ก็พระเถระเหล่าใด ปรากฏเพียงชื่อ ท่านแสดงพระเถระเหล่านั้น โดยชื่อพระเถระเหล่าใด ปรากฏแล้วโดยโคตร ก็แสดงพระเถระเหล่านั้นโดยโคตรพระเถระเหล่าใด ปรากฏทั้งสองอย่าง ก็แสดงพระเถระเหล่านั้น แม้ทั้งสองอย่าง (คือทั้งโดยชื่อและโคตร) ก็พระเถระนี้ ท่านกำหนดไว้แล้วโดยชื่อ ไม่ได้กำหนดไว้โดยโคตรอย่างนั้น เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวคำมีอาทิว่า " อิตถํ สุทํ อายสุมา สุภูติ " ดังนี้. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อิตถํ เท่ากับ อิทํ ปการํ ความที่ว่า โดยอาการนี้. บทว่า สุทํ ตัดบทเป็นสุ อิทํ ลมอ้อออกเสียด้วยอำนาจสนธิ. และบทว่า สุ เป็นเพียงนิบาต. ประกอบความว่า ซึ่งคานานี้. บทว่า อายสุมา นี้ เป็นคำกล่าวที่น่ารักคือคำนี้ เป็นคำกล่าว ของผู้ที่มีความเคารพยำเกรงในฐานะครู. บทว่า สุภูติ เป็นคำระบุดังชื่อ. ก็ท่านพระสุภูตินั้น แม้โดยสรีรสมบัติ ก็น่าชม แม้โดยคุณสมบัติ ก็น่าเลื่อมใส. ด้วยประการฉะนี้ ท่านจึงปรากฏนามว่า สุภูติ เพราะประกอบไปด้วย สรีระร่างกายงดงาม เป็นที่เจริญตา และคุณสมบัติมีศีลเป็นต้นเป็นที่เจริญใจ. ปรากฏชื่อว่า เถระ เพราะประกอบไปด้วยคุณธรรมอันมั่นคง มีสาระ คือ ศีลเป็นต้น. บทว่า อภาสิตถุ แปลว่า กล่าวแล้ว. ถามว่า ก็เพราะเหตุไร พระมหาเถระเหล่านี้ จึงประกาศคุณทั้งหลายของตน ? ตอบว่า พระอริยเจ้าทั้งหลายผู้มีความมั่งน้อยอย่างยิ่ง ประกาศคุณของตน ด้วยสามารถแห่งการพิจารณาถึงโลกุตรธรรม อันตนไม่เคยได้บรรลุ โดยกาล

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 54
ยาวนานนี้ ล้ำลึกอย่างยิ่ง สงบ ประณีต เหลือประมาณ อันตนได้บรรลุแล้ว
เปล่งอุทาน โดยที่กำลังปีติ กระตุ้นเตือนแล้ว และด้วยสามารถแห่งการยกย่อง
คำสอนว่าเป็นนิยานิกรรม (นำสัตว์ออกจากภพ). พระโลกนาถ ประกาศ
คุณของพระองค์ ด้วยคำมีอาทิว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ตถาคต ผู้ประกอบ
ด้วยพลญาณ ๑๐ เป็นผู้แก้แค้น เพราะเวสัชชธรรม ๔ ดังนี้ ด้วย
สามารถแห่งพระอริยาศัยที่เป็นไปเพื่อให้สัตว์ได้บรรลุ (มรรคผล) ฉันทใด คาถา
พยากรณ์อรหัตผล ของพระเถระ นี้ ก็เป็นฉันทนั้นเหมือนกัน ฉะนี้แล.

จบอรรถกถา สุภติเถรคาถา

๒. มหาโกฏิฐิตเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระมหาโกฏิฐิตะ

[๑๓๕] ได้ยินว่า ท่านพระมหาโกฏิฐิตะ ได้กัณฐิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

บุคคลผู้สงบ งดเว้นจากการทำความชั่ว พุดด้วย
ปัญญา ไม่ฟุ้งซ่าน ย่อมกำจัดบาปกรรมทั้งหลาย
เหมือนลมพัดใบไม้ไม่ให้ร่วงหล่นไป ฉะนั้น.

อรรถกถาหาโกฏิฐิตเถรคาถา

คาถาของท่านพระมหาโกฏิฐิตเถระ เริ่มต้นว่า อุปสนุโต. ท่านมี เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างไร ?

ในศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ แม่ พระเถระนี้ ก็บังเกิดในตระกูลที่มีโภคะมาก ในพระนครชื่อว่าหงสาวดี เจริญวัยเติบโตใหญ่แล้ว สืบทอดสมบัติ โดยที่มารดาบิดาล่วงลับไป อยู่ครอบ- ครองเรือน วันหนึ่งเห็นชาวเมืองหงสาวดี ถือของหอมและระเบียบเป็นคั้น มีจิตน้อมน้อม โอนไปหาพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เดินไปในเวลา เป็นที่แสดงธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ ก็เดิน เข้าไปพร้อมกับมหาชน เห็นพระศาสดาทรงแต่งตั้งภิกษุรูปหนึ่ง เป็นเอตทัคคะ เลิศกว่าภิกษุผู้บรรลุปฏิสัมภิตาทั้งหลายคิดว่า ได้ยินว่า ภิกษุนี้ เลิศกว่าภิกษุ ทั้งหลายผู้ถึงปฏิสัมภิตาในพระศาสนา นี้ โฉนหนอ แม้เราก็พึงถึงความเป็นผู้เลิศ ด้วยปฏิสัมภิตาญาณ เหมือนภิกษุนี้ ในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ดังนี้ ในเวลาที่พระศาสดาจบพระธรรมเทศนาลง ก็ตรงเข้าไปเฝ้าพระผู้มี พระภาคเจ้า ทูลอาราธนาว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์จงทรงรับ ภิกษาของข้าพระองค์ ในวันพรุ่งนี้ พระศาสดาทรงรับนิมนต์แล้ว.

เขาดวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วกระทำประทักษิณไปยังเรือน ของตน ประดับตกแต่งที่สำหรับนั่งของพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ จัดแจง ขาพณียโภชนียาหาร อันประณีตอยู่ตลอดคืนยังรุ่ง ครั้นรัตติกาลนั้นผ่านไป ก็อังกาสพระผู้มีพระภาคเจ้า มีภิกษุหนึ่งแสนรูปเป็นบริวาร ให้เสวยโภชนะ แห่งข้าวสาทิ อันหอมละมุน มีสุปะและพญูชนะหลากรส มีข้าวยาคุและของ

เคี้ยวหลายอย่างเป็นบริวาร ในเวลาเสร็จภัตกิจแล้ว คิดว่า เราปรารถนา
ตำแหน่งใหญ่มากหนอ ก็กรวดวายทานเพียงวันเดียว แล้วปรารถนาตำแหน่ง
นั้น ไม่สมควรแก่เราเลย เราจักถวายทานตลอด ๗ วัน โดยลำดับ แล้วจึง
ปรารถนา ดังนี้.

เขาถวายมหาทานอยู่ตลอด ๗ วัน โดยทำนองนั้นแหละ ในเวลาเสร็จ
ภัตกิจแล้ว สั่งให้คนเปิดคลังผ้า วางผ้าเนื้อละเอียด พอทำจีวรอันมีราคาสูงสุด
ไว้ที่บาทมูลของพระพุทธเจ้า และถวายไตรจีวรแก่ภิกษุแสนรูป เข้าไปเฝ้า
พระตถาคตเจ้า แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นับยอนหลังจากนี้ไป
๗ วัน พระองค์ทรงตั้งภิกษุรูปใดไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ แม้ข้าพระองค์
ก็พึงบวชในศาสนาของพระพุทธเจ้า ผู้จะเสด็จอุบัติในอนาคตกาล แล้วพึง
เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้บรรลุปุณฺณิสมภิทาญาณเถิด ดังนี้ แล้วหมอบลง
แทบบาทมูลของพระศาสดา ทำความปรารถนาแล้ว.

พระศาสดา ทรงเห็นความสำเร็จแห่งความปรารถนาของเขาแล้ว ทรง
พยากรณ์ว่า ในอนาคตกาล ในที่สุดแห่งแสนกัป นับแต่กัปนี้ไป พระพุทธเจ้า
ทรงพระนามว่า โคดม จักเสด็จอุบัติขึ้นในโลก. ความปรารถนาของท่าน จัก
สำเร็จในศาสนาของพระพุทธเจ้า ทรงพระนามว่า โคดม นั้น. แม้ในอุปทาน-
ท่านก็กล่าวคาถาประพันธ์นี้ไว้ว่า

ในกัปนับจากภัทรกัปนี้ไปแสนหนึ่ง พระพิชิต-
มาร ทรงพระนามว่าปทุมุตตระ ผู้รู้แจ้งโลกทั้งปวง
เป็นมุณี มีจักขุได้เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว พระองค์ตรัสสอน
ทรงแสดงให้สัตว์รู้ชัดได้ ทรงยังสรรพสัตว์ให้ข้าม
วิภูสงสาร ทรงฉลาดในเทศนา เป็นผู้เบิกบาน ทรง
ช่วยให้ประชาชนข้ามพ้นได้เป็นอันมาก พระองค์เป็น

ผู้นุเคราะห์ ประกอบด้วยพระกรุณา แสวงหา
ประโยชน์ให้สรรพสัตว์ ทรงยังเดียรธีย์ที่มาเฝ้า ให้
ดำรงอยู่ในเบญจศีลได้ทุกคน เมื่อเป็นเช่นนี้ พระ-
ศาสนาจึงไม่มีความอาภูล ว่างสูญจากเดียรธีย์ วิจิตร
ด้วยพระอรหันต์ผู้คงที่ มีความชำนาญชำนาญ พระมหา
มุณีพระองค์นั้น สูงประมาณ ๕๘ ศอก มีพระฉวีวรรณ
งดงาม คล้ายทองคำล้ำค่า มีพระลักษณะอันประเสริฐ
๓๒ ประการ ครั้งนั้น อายุของสัตว์ยืนประมาณแสนปี
พระชินสีห์พระองค์นั้น เมื่อดำรงพระชนม์อยู่โดยกาล
ประมาณเท่านั้น ได้ทรงยังประชาชนเป็นอันมาก ให้
ข้ามพ้นวิภูสงสารไปได้ ครั้งนั้นเราเป็นพราหมณ์
ผู้เรียนจบไตรเพท ในพระนครหงสาวดี ได้เข้าไป
เฝ้าพระพุทธเจ้า ผู้เลิศกว่าโลกทั้งปวง แล้วสดับ
พระธรรมเทศนา ครั้งนั้นพระธีระเจ้าพระองค์นั้น
ทรงตั้งสาวกผู้แตกฉานในปฏิสัมภทา ฉลาดในอรรถ
ธรรม นิรุติ และปฏิภาณในตำแหน่งเอตทัคคะ เรา
ได้ฟังดังนั้นแล้วก็ชอบใจ จึงได้นิมนต์พระชินวรเจ้า
พร้อมด้วยพระสาวกให้เสวยและฉัน ถึง ๗ วัน ใน
กาลนั้น เรายังพระพุทธเจ้าผู้เปรียบด้วยสาคร พร้อม
ทั้งพระสาวกให้ครองผ้า แล้วหมอบลงแทบบาทมูล
ปรารณานานครั้นนั้น ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าผู้เลิศ
ว่าโลก ได้ตรัสว่า จงดูพราหมณ์ผู้สูงสุด ที่หมอบอยู่

เทพเท้าผู้นี้ มีรัศมีเหมือนกลีบดอกบัว พราหมณ์นี้
ปรารถนาตำแหน่งแห่งภิกษุผู้แตกฉาน ซึ่งเป็น
ตำแหน่งประเสริฐสุด เพราะการบริจาคทานด้วย
ศรัทธานั้น และเพราะการสดับพระธรรมเทศนา
พราหมณ์นี้จักเป็นผู้ถึงสุขในทุกภพ เทียวไปในภพ
น้อยภพใหญ่ จักได้สมมโนรตเช่นนี้ ในกัปนับแต่นี้ไป
แสนหนึ่ง พระศาสดามีพระนามว่า โคดม ซึ่งสมภพ
ในวงศ์พระเจ้าโอการาช จักเสด็จอุบัติขึ้นในโลก
พราหมณ์นี้จักเป็นธรรมทายาท ของพระศาสดาพระ-
องค์นั้น จักเป็นโอรสอันธรรมเนรมิต เป็นสาวกของ
พระศาสดา มีนามว่าโกฏิฐิตะ เราได้ฟังพระพุท-
พพยากรณ์นั้นแล้ว เป็นผู้เบิกบาน มีจิตประกอบด้วย
เมตตา บำรุงพระชินสีห์เจ้า ตราบเท่าสิ้นชีวิตใน
ครั้งนั้น เพราะเราเป็นผู้มีสติประกอบไปด้วยปัญญา
เพราะผลแห่งกรรมนั้น และเพราะการตั้งเจตน์จำนง
ไว้ เราละร่างมนุษย์แล้ว ได้ไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์
เราได้เสวยราชสมบัติในทวารโลก ๓๐๐ ครั้ง ได้เป็น
พระเจ้าจักรพรรดิ ๕๐๐ ครั้ง และได้เป็นเจ้าประเทศราช
อันไพบุลย์ โดยเวลาสุดคณานับ เพราะกรรมนั้นนำไป
เราจึงเป็นผู้ถึงความสุขในทุกภพ เราท่องเที่ยวไปแต่
ในสองภพ คือในเทวดาและมนุษย์ คติอื่นเราไม่รู้จัก
นี้เป็นผลแห่งกรรมที่สั่งสมไว้ดี เราเกิดแต่ในสอง

ตระกูล คือตระกูลกษัตริย์ และตระกูลพราหมณ์
หาเกิดในตระกูลต่ำทราวมไม่มี นี่เป็นผลแห่งกรรมที่
สั่งสมไว้ดี เมื่อถึงภพสุดท้าย เราเป็นบุตรของพราหมณ์
เกิดในตระกูลที่มีทรัพย์สมบัติมา ในพระนครสาวัตถี
มารดาของเราชื่อจันทวดี บิดาชื่ออัสสลายนะ ใน
คราวที่พระพุทธเจ้าทรงแนะนำบิดาเรา เพื่อความ
บริสุทธิ์ทุกอย่าง เราเลื่อมใสในพระสูตรเจ้า ได้ออก
บวชเป็นบรรพชิต พระโมคคัลลานะ เป็นอาจารย์
พระสารีบุตร เป็นอุปัชฌาย์ เราตัดทิฏฐิพร้อมด้วย
มูลรากเสียได้ ในเมื่อกำลังปลงผม และเมื่อกำลัง
ครองผ้ากาสาวพัสตร์ ก็ได้บรรลุพระอรหัต เรามี
ปรีชาแตกฉานในอรรถ ธรรม นิรุติ และปฏิภาณ
ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เลิศกว่าโลก จึงทรงตั้ง
เราไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ เราอันท่านพระอุปลิสสะ
ไป่ถามในปฏิสัมภิทา ก็แก้ได้ไม่ขัดข้อง ฉะนั้น เรา
จึงเป็นผู้เลิศในพระศาสนา เราเผากิเลสทั้งหลายสิ้น
แล้ว ถอนภพขึ้นได้หมดแล้ว ตัดกิเลสเครื่องผูกพัน
ดั่งช้างตัดเชือกแล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะอยู่ การที่เรา
ได้มาในสำนักของพระพุทธเจ้าของเรา นี้ เป็นการมา
ดีแล้วหนอ วิชชา ๓ เราได้บรรลุแล้ว โดยลำดับ
คำสอนของพระพุทธเจ้า เรากระทำเสร็จแล้ว คุณ
พิเศษเหล่านี้ คือ ปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และ
อภิญญา ๖ เราทำให้แจ้งชัดแล้ว คำสอนของพระ-
พุทธเจ้า เราทำเสร็จแล้ว ดังนี้.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 60

เขาสั่งสมซึ่งบุญและญาณสมภาร ในภพนั้น ๆ อย่างนี้แล้ว ท่องเที่ยว
ไป ๆ มา ๆ ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาล
กรุงสาวัตถี ในพุทธปรพาบทกาลนี้ มารดาบิดาได้ขนานนามเขาว่า "โกฏิฐิตะ".

โกฏิฐิตมาณพนั้น เจริญวัยแล้ว เรียนไตรเพท สำเร็จศิลปศาสตร์
ของพราหมณ์ วันหนึ่ง ไปยังสำนักของพระศาสดา ฟังธรรมแล้ว ได้มีศรัทธา
บวชแล้ว จำเดิมแต่เวลาที่ได้อุปสมบทแล้ว บำเพ็ญวิปัสสนาบรรลुพระอรหัต
พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย เป็นผู้ชำนาญเชี่ยวชาญ ในปฏิสัมภิทาญาณ
เข้าไปหาพระมหาเถระผู้เชี่ยวชาญทั้งหลายแล้ว ถามปัญหาที่คิ เข้าเฝ้าพระทศพล
แล้ว ทูลถามปัญหาที่คิ ก็ถามปัญหาเฉพาะในปฏิสัมภิทาเท่านั้น.

พระเถระรูปนี้ เป็นผู้เลศกว่าภิกษุผู้บรรลุปฏิสัมภิทาทั้งหลาย เพราะ
เป็นผู้มีอธิการอันการทำให้แล้วในภพนั้น และเพราะเป็นผู้มีความชำนาญ ที่
สั่งสมไว้แล้ว ด้วยประการดังพรรณนามานี้

ครั้งนั้น พระศาสดาทรงกระทานหาเวทลลสูตร ให้เป็นอรรถอุปปีติ
ทรงตั้งท่านไว้ในตำแหน่งแห่งภิกษุผู้เลศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้บรรลุปฏิสัมภิทาญาณ
โดยมีพระพุทธาน์ดำรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย พระมหาโกฏิฐิตะเลศกว่าพวก
ภิกษุสาวกของเราผู้บรรลุปฏิสัมภิทา. สมัยต่อมา เมื่อท่านเสวยวิมุตติสุขได้กล่าว
คาถา โดยเปล่งเป็นอุทาน ได้ยินว่า ท่านพระมหาโกฏิฐิตะ ได้กษัตริย์คาถานี้
ไว้อย่างนี้ว่า

บุคคลผู้สงบ งดเว้นจากการทำความชั่ว พุดด้วย
ปัญญา ไม่ฟุ้งซ่าน ย่อมกำจัดบาปธรรมทั้งหลาย
เหมือนลมพัดใบไม้ ให้ร่วงหล่นไปฉะนั้น ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อุปสนฺโต** ความว่า บุคคล ชื่อว่า
สงบแล้ว เพราะกระทำความสงบระงับ อินทรีย์ทั้งหลายมีมนะเป็นที่ ๖ โดย
กระทำให้หมดพยศ.

บทว่า **อุปโรโต** ความว่า งดคือเว้นจากการทำความชั่วทุกอย่าง.
บทว่า **มนฺตภาณิ** ความว่า ปัญญา ท่านเรียกว่า มนต์ ก็บุคคล
ชื่อว่า มนต์ภาณิ เพราะพิจารณาด้วยปัญญานั้นแล้วจึงกล่าว. อธิบายว่า
กล่าวโดยไม่ละความเป็นผู้กล่าวในกาลเป็นต้น. อีกอย่างหนึ่ง บุคคลชื่อว่า
มนฺตภาณิ เพราะกล่าวด้วยสามารถแห่งการกล่าวมนต์. อธิบายว่า เว้นคำ
ที่เป็นทุภายิต กล่าวแต่คำที่เป็นสุภายิต อันประกอบด้วยองค์ ๔ เท่านั้น
โดยการกล่าวของตน. บุคคลชื่อว่า **อนุทฺธโต** (ไม่ฟุ้งซ่าน) เพราะไม่ฟุ้งซ่าน
โดยการยกตน ด้วยสามารถแห่งชาติเป็นต้น.

อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า สงบแล้ว เพราะสงบกายทุจริต ๓ ได้ โดย
เว้นขาดจากกายทุจริตนั้น ชื่อว่า งดเว้น เพราะงดเว้น คือ ละมโนทุจริต
ทั้ง ๓ ได้. ชื่อว่า พุดด้วยปัญญา เพราะพูดละเมียดละไม ไม่ล่วงละเมิด
วจีทุจริต ๔. ชื่อว่า ไม่ฟุ้งซ่าน เพราะไม่มีความฟุ้งซ่านอันเกิดแต่นิमित คือ
ทุจริต ๓ อย่าง. ก็ผู้ที่ตั้งอยู่ในศีลอันบริสุทธิ์ โดยละทุจริต ๓ อย่างได้ เช่นนี้
เป็นผู้มีจิตตั้งมั่น เพราะละอุทธัจจะได้กระทำสมาธินั้นแหละให้เป็นปทัฏฐาน
เจริญวิปัสสนาแล้ว ย่อมชื่อว่า กำจัดบาปกรรมทั้งหลายได้ คือ ขจัดสังกิเลส-
กรรม ที่ชื่อว่าลามก เพราะเป็นที่ตั้งแห่งความลามกได้แม้ทุกอย่าง ตามลำดับ
แห่งมรรค ได้แก่ ละได้ด้วยสามารถแห่งสมุจเฉตปหาน. เหมือนอะไร ?
เหมือนลมพัดใบไม้ให้ร่วงไปฉะนั้น. อุปมาเหมือนลม (มาตุตะ) ย่อมกำจัดใบ
คือ ใบที่เหลืองของต้นไม้ คือ ให้สลดหลุดจากขั้ว ฉนั้นใด ผู้ที่ตั้งอยู่ใน

ข้อปฏิบัติ ตามที่กล่าวแล้วก็นั้นนั้น ย่อมนำบาปกรรมทั้งปวงออกจากสันดานของตนได้. ฟังทราบว่ คาถานี้ของพระเถระ ก็จัดว่าเป็นคาถาพยากรณ์ อรหัตผลโดยการอ้างถึงพระอรหัตผล.

ก็ในคาถานี้ ท่านแสดงถึงความบริสุทธิ์แห่งประโยชน์ ด้วยการกล่าวถึงการละกายทุจริต และวจีทุจริต แสดงถึงความบริสุทธิ์แห่งอาสยะ ด้วยการกล่าวถึงการละมโนทุจริต แสดงถึงการละนิวรณ์ ของท่านผู้มีประโยชน์และอาสยะบริสุทธิ์อย่างนี้ เพราะตั้งอยู่ในความไม่ฟุ้งซ่านนั้น ด้วยการกล่าวถึงความไม่มีอุทธัจจะ นี้ว่า "อนุทฺธโต" บรรดาประโยชน์ และอาสยะเหล่านั้น ศีลสมบัติย่อมแจ่มแจ้ง ด้วยความบริสุทธิ์แห่งประโยชน์. การกำหนดธรรมที่เป็นอุปการะต่อสมถภาวนา ย่อมแจ่มแจ้ง ด้วยความบริสุทธิ์แห่งอาสยะ สมาธิภาวนา ย่อมแจ่มแจ้ง ด้วยการละนิวรณ์. ปัญญาภาวนา ย่อมแจ่มแจ้ง ด้วยบาทคาถา นี้ว่า **ธฺนาติ ปาปกเ ธมฺเม** (ย่อมกำจัดบาปกรรมทั้งหลายได้).

ด้วยประการดังพรรณนามานี้ สิกขา ๓ มีอิทิลสิกขาเป็นต้น คำสอนที่งาม ๓ อย่าง ปหาน ๓ มิตทั้งคปทานเป็นต้น ข้อปฏิบัติโดยมัชฌิมาปฏิทา พร้อมกับการเว้นส่วนสุด ๒ อย่าง และอุบายเป็นเครื่องก้าวล่วงภพในอบายเป็นต้น บัณฑิตพึงเอามาขยายประกอบความตามเหมาะสม. แม้ในคาถาที่เหลือก็ฟังทราบการประกอบความตามสมควรโดยนัยนี้. ก็ข้าพเจ้าจะพรรณนาเพียงใจความเท่านั้น ในตอนหลัง ในคาถานั้น ๆ. คำว่า **อิตุถํ สุทํ อายสุมา มหาโกฏฺฐโร** ได้ย่นว่า ท่านพระมหาโกฏฐิตะ (ได้ภายิตคาถานี้ไว้) อย่างนี้ นี้ เป็นคำกล่าวยกย่องอย่างเดียวกันกับกล่าวยกย่องพระมหาโมคคัลลานะ ฉะนี้แล.

จบบรรณกถา มหาโกฏฐิตเถรคาถา

๓. กังขาเรวตเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระกังขาเรวตเถระ

[๑๔๐] ได้ยินว่า ท่านพระกังขาเรวตเถระ ได้ภายิตคาถานี้ไว้
อย่างนี้ว่า

ท่านจงดูปัญญานี้ ของพระตถาคตเจ้าทั้งหลาย
ดังไฟอันรุ่งเรืองในเวลาพลบค่ำ พระตถาคต เหล่าใด
ย่อมกำจัดความสงสัย ของเวไนยสัตว์ทั้งหลาย ผู้มา
เฝ้าถึงสำนักของพระองค์ พระตถาคตเหล่านั้น ย่อม
ชื่อว่า เป็นผู้ให้แสงสว่าง เป็นผู้ให้ดวงตา.

อรรถกถากังขาเรวตเถรคาถา

คาถาของท่านพระกังขาเรวตเถระ เริ่มต้นว่า **ปญฺญํ อิมํ ปสฺส.**
เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ในศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ แม้
พระเถระนี้ ก็เกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาล กรุงหงสาวดี วันหนึ่งในเวลา
แสดงพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เขาไปวิหารพร้อมกับมหาชน
โดยนัยดังกล่าวแล้วในหนหลัง ขึ้นฟังธรรมอยู่ท้ายบริษัท เห็นพระศาสดาทรงตั้ง
ภิกขุรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งผู้เลศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้ยินดีในฉานคิดว่าในอนาคต
แม้เราก็ควรเป็นเช่นกับภิกษุรูปนี้ ดังนี้ ในเวลาจบเทศนา นิมนต์พระศาสดา

กระทำมหาสักการะ โดยนัยดังกล่าวแล้วในหนหลัง กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้า ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยการกระทำอธิการนี้ ข้าพระองค์ไม่ปรารถนาสมบัติอย่างอื่น ถิ่นนับแต่ขึ้นไปในวันสุดท้ายของวันที่ ๗ พระองค์ตั้งภิกษุรูปนั้นไว้ในตำแหน่งของภิกษุผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้ฟังฉาน ฉันโค ในอนาคตกาล แม้ข้าพระองค์ ก็พึงเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้ฟังฉาน ในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ดังนี้แล้ว ตั้งความปรารถนาไว้.

พระบรมศาสดา ทรงตรวจดูอนาคตกาลแล้ว ทรงเห็นความสำเร็จ จึงทรงพยากรณ์ว่า พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าโคตมะ จักเสด็จอุบัติในที่สุดแห่งแดนกัปในอนาคตกาล ดังนี้ แล้วเสด็จหลีกไป.

เขากระทำแต่กรรมดี จนตลอดชีวิต ท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ตลอดเวลาแสนกัป บังเกิดในตระกูลที่มีสมบัติมาก ณ กรุงสาวัตถี ในศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลาย ไปสู่วิหารพร้อมด้วยมหาชน ผู้เดินไปเพื่อฟังธรรม ภายหลังภัตร ยืนอยู่ท้ายบริษัท ฟังธรรมกถาของพระทศพลแล้ว ได้เฉพาซึ่งศรัทธา บวชแล้ว ได้อุปสมบทแล้ว ให้อาจารย์บอกกัมมัฏฐาน กระทำบริกรรมฉาน เป็นผู้ได้ฉาน กระทำฉานให้เป็นบาทแล้วบรรลุพระอรหัต.

โดยมากท่านจะเข้าสมบัติ ที่พระทศพลทรงเข้า ได้เป็นผู้มีชำนาญที่สั่งสมแล้ว ในฉานทั้งหลาย ทั้งกลางวันและกลางคืน.

ครั้งนั้น พระศาสดาทรงตั้งท่านไว้ในตำแหน่งแห่งภิกษุผู้เลิศกว่าภิกษุผู้ฟังฉานทั้งหลาย โดยพระพุทธดำรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย พระกัษาวเรวตะเลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้ฟังฉาน ดังนี้. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอปทานว่า

ในกัณฑ์แสน นับแต่กัณฑ์นี้ พระพิชิตมาร
ทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ ผู้มีจักขุในธรรมทั้งปวง
ทรงเป็นนายก มีพระหนุเหมือนราชสีห์ มีพระสุรเสียง
เหมือนพรม มีลำเนียงคล้ายหงส์และกลองใหญ่
เสด็จดำเนินเอื้องกรายดุจช้าง มีพระรัศมีประหนึ่งรัศมี
ของจันทเทพบุตรเป็นต้น มีพระปริชามาก มีความเพียร
มาก มีความเพ่งพินิจมาก มีพระผลมาก ประกอบด้วย
พระมหากรุณา เป็นที่พึ่งของสัตว์ กำจัดความมืดใหญ่
ได้เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว คราวหนึ่ง พระสัมมาสัมพุทธ-
เจ้า ผู้เลิศกว่าไตรโลก เป็นมุนี ทรงรู้วารจิตของสัตว์
พระองค์นั้นทรงแนะนำเวไนยสัตว์เป็นอันมาก ทรง-
แสดงพระธรรมเทศนาอยู่ พระพิชิตมารตรัสสรรเสริญ
ภิกษุผู้เพ่งพินิจ ยินดีแล้วในฉาน มีความเพียรสงบ
ระงับไม่ขุ่นมัวในท่ามกลางบริษัท ทรงทำให้ประชาชน
ยินดี ครั้งนั้น เราเป็นพราหมณ์เรียนจบไตรเพท อยู่ใน
พระนครหงสาวดี ได้สดับพระธรรมเทศนาก็ชอบใจ
จึงปรารถนาฐานันดรนั้น ที่นั้นพระพิชิตมาร ผู้เป็น
สังฆปริณายกยอดเยี่ยม ได้ตรัสพยากรณ์ในท่ามกลาง
สงฆ์ว่า จงดีใจเถิดพราหมณ์ ท่านจักได้ฐานันดรนี้
สมดังมโนปรารถนา ในกัณฑ์แสนแต่กัณฑ์นี้ พระ-
ศาสดา พระนามว่าโคตมะ ผู้สมภพในวงศ์ของ
พระเจ้าโอกากราช จักเสด็จอุบัติขึ้นในโลก ท่านจักได้
เป็นธรรมทายาทของพระศาสดาพระองค์นั้น เป็นพระ-

โอรสอันธรรมเนรมิต เป็นสาวกของพระศาสดา มีชื่อว่า " เรวตะ " เพราะกรรมที่ทำไว้ดี และเพราะการตั้งเจตน์จำนงไว้ เราสร้างมนุษย์แล้ว ได้ไปยังสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ในภพสุดท้ายในบัดนี้ เราเกิดในตระกูลกษัตริย์ อันมั่งคั่งสมบูรณ์ มีทรัพย์มากมายในโกถียนครในคราวที่พระพุทธเจ้า ทรงแสดงพระธรรมเทศนาในพระนครกบิลพัสดุ์ เราเลื่อมใสในพระสุตตะเจ้า จึงออกบวชเป็นบรรพชิต ความสงสัยของเราในสิ่งที่เกี่ยวกับปิยะและอกัปปิยะนั้น ๆ มีมากมาย พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมอันอุดม แนะนำข้อสงสัยทั้งปวงนั้น ต่อแต่นั้น เราก็ข้ามพ้นสังสารได้ เป็นผู้ยินดีความสุขในฌานอยู่ ในครั้งนั้น พระพุทธเจ้าทอดพระเนตรเห็นเรา จึงได้ตรัสพุทธภาษิตนั้นว่า

ความสงสัยในโลกนี้ หรือโลกอื่น ในความรู้ของตน หรือในความรู้ของผู้อื่น อย่างใดอย่างหนึ่งนั้น อันบุคคลผู้มีปกติเพ่งพินิจ มีความเพียรเผากิเลส ประพฤติพรหมจรรย์ ย่อมละได้ทั้งสิ้น.

กรรมที่ทำไว้ในกัปที่แสน ไปได้แสดงผลแก่เรา ในอัตภาพนี้ เราพ้นกิเลสแล้วเหมือนลูกศรที่พ้นจากแสง ไปได้เผากิเลสของเราเสียแล้ว ลำดับนั้น พระมุนีผู้มีปรีชาใหญ่ เสด็จถึงที่สุดของโลก ทรงเห็นว่าเรายินดีในฌาน จึงทรงแต่งตั้งว่า เป็นเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ฝ่ายที่ได้ฌาน เราเผากิเลสทั้งหลายสิ้นแล้ว ถอนภพ

ขึ้นได้หมดแล้ว ตัดกิเลสเครื่องผูกพัน ดังข้างตัด
เชือกแล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะอยู่ การที่เราได้มาใน
สำนักของพระพุทธเจ้า ของเรานี้ เป็นการมาดีแล้ว-
หนอ วิชชา ๓ เราได้บรรลุแล้วโดยลำดับ คำสอน
ของพระพุทธเจ้า เรากระทำเสร็จแล้ว คุณพิเศษเหล่า
นี้ คือ ปฏิสัมภिता ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖
เราได้ทำให้แจ้งชัดแล้ว คำสอนของพระพุทธเจ้า เรา
กระทำเสร็จแล้ว ดังนี้.

ก็พระมหาเถระนี้ ผู้กระทำกิจเสร็จแล้วอย่างนั้น พิจารณาดู ข้อที่
ตนมีความคิดสงสัยอยู่เป็นปกติ และข้อที่ตนปราศจากความสงสัยได้โดยประการ
ทั้งปวง ในบัดนี้ บังเกิดความพอใจเป็นอันมากกว่า อานุภาพของพระศาสดา
ของเรา นำชื่นใจนัก ด้วยอานุภาพของพระองค์นั้น ทำให้เราปราศจากความ
สงสัย มีจิตสงบระงับแล้วในภายใน อย่างนี้ ดังนี้ เมื่อจะสรรเสริญปัญญา
ของพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงกล่าวคาถานี้ว่า

ท่านจงดูปัญญา นี้ ของพระตถาคตเจ้าทั้งหลาย
ดังไฟอันรุ่งเรือง ในเวลาพลบค่ำ พระตถาคตเหล่าใด
ย่อมกำจัดความสงสัย ของเวไนยสัตว์ทั้งหลาย ผู้มา
เฝ้าถึงสำนักของพระองค์ พระตถาคตเหล่านั้น ย่อม
ชื่อว่าเป็นผู้ให้แสงสว่าง เป็นผู้ให้ดวงตา ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปลยุณ ความว่า ธรรมชาติชื่อว่า ปัญญา
เพราะอรรถว่า รู้ซึ่งประการทั้งหลาย และเพราะยังคนอื่นให้รู้ โดยประการ
ทั้งหลาย. อธิบายว่า รู้ประการมี อาสยะ อนุสัย จริยา และอธิมุตติ ของ
เวไนยสัตว์ทั้งหลาย และรู้ประการอันจะพึงแสดง ในบรรดาธรรมทั้งหลายมีกุศล

เป็นต้น และขั้นเป็นต้น คือแทงตลอดตามความเป็นจริง และยังผู้อื่นให้รู้ โดยประการนั้น.

ก็ในกาลานี้ ท่านประสงค์เอาญาณ คือ พระธรรมเทศนาของพระ-
ศาสดา ด้วยเหตุที่ท่านจึงกล่าวว่า อิม คังนี้. อธิบายว่า เทศนาญาณนั้น
ท่านกล่าวว่า อิม โดยถือเอาปัญญาที่ปรากฏแล้ว คุณเห็นได้เฉพาะหน้า
โดยการถือเอาซึ่งนัย ด้วยกำลังแห่งเทศนาอันสำเร็จแล้วในตน. อีกอย่างหนึ่ง
เทศนาญาณของพระศาสดา อันสาวกทั้งหลาย ย่อมถือเอาโดยนัย ด้วยมรรค
ผลอันเลิศใด แม้ปฏิเวธญาณ ในวิสัยของตน อันพระสาวกทั้งหลายก็ถือเอา
ได้โดยนัย ด้วยมรรคผลอันเลิศนั้นเหมือนกัน. ด้วยเหตุนี้ ท่านพระธรรม
เสนาบติจึงกล่าวว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้สภาพที่คล้อยตามธรรม อัน
ข้าพระองค์รู้แจ้งแล้ว คังนี้.

บทว่า ปสฺส ความว่า ผู้ที่หมดความสงสัยแล้วย่อมเรียกร้องกัน
โดยคำที่ไม่กำหนดแน่นอน อีกอย่างหนึ่ง ได้แก่จิตของตนนั่นเอง. เหมือน
อย่างพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะเปล่งอุทาน ก็ตรัสว่า ท่านจงดูโลกนี้ สัตว์
ทั้งหลายเป็นจำนวนมาก ถูกอวิชชาครอบงำ หรือยินดีแล้วในขันธบัญญัติที่
เกิดแล้ว ไม่พ้นไปจากภพ คังนี้.

บทว่า ตถาคตาณํ ความว่า ชื่อว่า ตถาคต ด้วยอรรถว่าเสด็จมา
แล้วอย่างนั้นเป็นต้น. อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า ตถาคต
ด้วยเหตุ ๘ ประการเหล่านี้ คือ ชื่อว่า ตถาคต เพราะเสด็จมาแล้วอย่าง
นั้น ๑ ชื่อว่า ตถาคต เพราะเสด็จไปแล้วอย่างนั้น ๑ ชื่อว่า ตถาคต
เพราะเสด็จมาสู่ลักษณะที่แท้จริง ๑ ชื่อว่า ตถาคต เพราะตรัสรู้ธรรมที่แท้
จริงตามความเป็นจริง ๑ ชื่อว่า ตถาคต เพราะความเป็นผู้มีปกติเห็นอย่างนั้น ๑
ชื่อว่า ตถาคต เพราะความเป็นผู้มีปกติตรัสอย่างนั้น ๑ ชื่อว่า ตถาคต

เพราะความเป็นผู้มีปกติกระทำอย่างนั้น ๑ ชื่อว่า ตถาคต เพราะอรรกว่า
ครอบงำ ๑.

ในอธิการนี้ มีความสังเขปดังนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่า
ตถาคต ด้วยเหตุ ๘ ประการ แม้อย่างนี้คือ ชื่อว่า ตถาคต เพราะเสด็จ
มาแล้ว โดยอาการอย่างนั้น ๑ ชื่อว่า ตถาคต เพราะเสด็จไปแล้ว โดย
อาการอย่างนั้น ๑ ชื่อว่า ตถาคต เพราะเสด็จไปแล้วสู่ลักษณะอย่างนั้น ๑
ชื่อว่า ตถาคต เพราะเสด็จมาแล้วสู่ความเป็นอย่างนั้น ๑ ชื่อว่า ตถาคต
เพราะเป็นอย่างนั้น ๑ ชื่อว่า ตถาคต เพราะทรงเป็นไปแล้วยังอย่างนั้น ๑
ชื่อว่า ตถาคต เพราะเสด็จมาแล้ว โดยอาการอย่างนั้น ๑ ชื่อว่า ตถาคต
เพราะความเป็นผู้เสด็จไปแล้ว โดยอาการอย่างนั้น ๑ ส่วนความพิสดาร พึง
ทราบ โดยนัยดังกล่าวแล้ว ในอรรถกถาอุทาน และในอรรถกถาอิติวุตตะกะ
ชื่อว่า **ปรมัตถทีปนี**.

บัดนี้ เพื่อจะแสดงคุณพิเศษอันไม่ทั่วไป แห่งพระปัญญาอัน ท่าน
จึงกล่าวคำมีอาทิว่า **อคุติ ยถา** ดังนี้. บทว่า **ยถา อคุติ** เป็นคำอุปมา.
บทว่า **ยถา** เป็นคำแสดง ถึงบทว่า **อคุติ** นั้นเป็นอุมา. บทว่า **ปชฺชลิต**
แสดงถึงข้อความที่เนื่องกัน โดยอุปไมย. บทว่า **นิสีเท** เป็นคำแสดงถึงเวลา
ที่ทำการ. ก็ในบทว่า **นิสีเท** นี้ มีอธิบายดังนี้. เมื่อความมืดอันประกอบ
ด้วยองค์ ๔ ในยามพลบค่ำ คือ ยามราตรีย่างมาถึง ไฟที่ลุกโพลงแล้วในที่
ดอน ย่อมกำจัดความมืดตั้งอยู่ในประเทศนั้น ฉะนั้น ท่านจงดู พระปัญญา
ที่กำจัดความมืด คือ ความสงสัย ของเวไนยสัตว์ทั้งหลาย โดยประการทั้งปวง
กล่าวคือ เทศนาญาณนี้ ของพระตถาคตเจ้าทั้งหลาย ฉะนั้นเหมือนกัน
ฉะนั้นแล. พระปัญญา ชื่อว่า **ให้แสงสว่าง** เพราะเป็นเหตุให้ซึ่งแสงสว่าง
อันสำเร็จด้วยญาณแก่สัตว์ทั้งหลาย ด้วยลีลาแห่งพระธรรมเทศนา. ชื่อว่า

ผู้ให้ดวงตา เพราะให้ซึ่งจักขุอันสำเร็จด้วยปัญญา นั่นเอง. พระเถระเมื่อจะแสดงถึงปัญญาแม่ทั้ง ๒ ทำให้เป็นปทัฏฐานของการกำจัดความสงสัยเสียได้เหมือนกัน จึงกล่าวว่าย อากทานัน วิณนุติ กงฺขํ ดังนี้.

พระตถาคตเจ้าเหล่าใด ย่อมกำจัด คือขจัด บำบัดเสียซึ่งกังขา คือ ความสงสัย อันมีวัตถุ ๑๖ อันเป็นไปแล้วโดยนัยมีอาทิว่า ในอดีตอันยาวนาน เราได้เคยมีมาแล้วหรือหนอ และมีวัตถุ ๘ ประการ อันเป็นไปแล้วโดยนัยมีอาทิว่า ย่อมสงสัยในพระพุทธ ย่อมสงสัยในพระธรรม ดังนี้ แก่เหล่าเวไนยสัตว์ ผู้เข้าถึง คือ เข้าไปยังสำนักของพระองค์ โดยไม่มีส่วนเหลือด้วยอาณูภาพแห่งเทศนา.

อีกนัยหนึ่ง ไฟที่รุ่งเรือง คือ มีแสงสว่างจ้า ลุกโชติช่วง ในยามพลบค่ำ คือ ยามราตรี ย่อมกำจัดความมืด ให้แสงสว่าง มองเห็น ที่เสมอและไม่เสมอได้ชัดเจน แก่ผู้ที่อยู่บนที่สูง แต่สำหรับผู้ที่อยู่ในที่ต่ำ เมื่อกระทำแสงสว่างนั้นให้ปรากฏได้แล้ว ชื่อว่า ย่อมให้ซึ่งดวงตา เพราะกระทำกิจ คือ การเห็น ฉันทใด พระตถาคตเจ้าทั้งหลายก็ฉันทนั้นเหมือนกัน เมื่อทรงกำจัดความมืดคือโมหะ แก่ผู้ที่ตั้งอยู่ในที่ไกลจากธรรมกายของพระองค์ คือผู้ที่มีอริการยังไม่ได้กระทำไว้ ด้วยแสงสว่าง คือ ปัญญา แล้วทรงยังความเสมอและไม่เสมอ มีความเสมอทางกาย และความไม่เสมอทางกายเป็นต้น ให้แจ่มแจ้ง ชื่อว่า ย่อมให้แสงสว่าง. แต่สำหรับผู้ที่อยู่ในที่ใกล้ เมื่อมอบธรรมจักขุให้แก่ผู้ที่มีอริการอันกระทำแล้ว ชื่อว่า ย่อมให้ซึ่งดวงตา.

ประกอบความว่า พระตถาคตเจ้าทั้งหลายเหล่าใดผู้เป็นอย่างนี้ ย่อมกำจัดความสงสัย ของผู้มากไปด้วยความสงสัย แม้เช่นเรา ผู้มาฟังพระโอวาทของพระองค์ คือ ขจัดเสียได้ ด้วยการยังพระอริยมรรคให้เกิดขึ้น ท่านจงดูพระปัญญา ที่มีพระญาณอันดียิ่งของพระตถาคตเจ้าเหล่านั้น. แม้กาลานี้ก็จัด

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 71

เป็นคาถาพยากรณ์หรือหัตถ์ผล ของพระเถระ โดยประกาศถึงการก้าวล่วงความ
สงสัยของตน.

ก็พระเถระนี้ ในเวลาที่เป็นปุถุชน เป็นผู้มีความรังเกียจแม่ในของที่
เป็นกบปียะ จึงปรากฏนามว่า " กังขาเรวตะ" เพราะความเป็นผู้มากไปด้วย
ความสงสัย. ภายหลังแม่ในเวลาที่เป็นพระจีณาสพ คนทั้งหลายก็เรียกท่านอย่าง
นั้นเหมือนกัน.

ด้วยเหตุนี้ ท่านพระธรรมสังคากาจารย์ จึงกล่าวว่า ได้ยินว่า
ท่านพระกังขาเรวตะ ได้ภาสิตคาถานี้ไว้ดังนี้. คำนั้น มีเนื้อความดัง
ข้าพเจ้ากล่าวแล้วแล.

จบอรรถกถากังขาเรวตะเถรคาถา

๔. ปุณณมันตานีบุตรเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระปุณณมันตานีบุตรเถระ

[๑๔๑] ได้ยินว่า พระปุณณมันตานีบุตรเถระ ได้ภาสิตคาถานี้ไว้
อย่างนี้ว่า

บุคคลควรสมาคมกับสัตบุรุษ ผู้เป็นบัณฑิต

ชี้แจงประโยชน์เท่านั้น เพราะธีรชนทั้งหลายเป็นผู้ไม่-
ประมาท เห็นประจักษ์ด้วยปัญญา ย่อมได้บรรลุถึง
ประโยชน์อย่างใหญ่ ประโยชน์อย่างลึกซึ้ง เห็นได้ยาก
ละเอียด สุขุม.

อรรถกถาปุณณมันตานีปุตตเถรคาถา

คาถาของพระปุณณเถระเริ่มต้นว่า สพุทธิเรว สมาสถ. เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยืมว่า พระเถระนี้ เกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาล กรุงหงสาวดี ก่อนกว่าการเสด็จอุบัติของพระทศพล พระนามว่า ปทุมุตตระ ทีเดียวก่อนถึงความเป็นผู้รู้โดยลำดับ เมื่อพระบรมศาสดาเสด็จอุบัติขึ้นในโลก ไปสู่วิหารพร้อมกับมหาชนโดยนัยดังกล่าวแล้วในหนหลัง ในเวลาแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย นั่งทำบริษัท ฟังธรรมอยู่ เห็นพระศาสดาทรงตั้งภิกษุรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งแห่งภิกษุผู้เลิศกว่าภิกษุผู้เป็นพระธรรมกถึกทั้งหลาย คิดว่า ในอนาคตกาล แม้เราก็ควรเป็นอย่างภิกษุรูปนี้ ในเวลาจบเทศนาเมื่อบริษัทเลิกประชุมกันแล้ว เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลอาราธนาแล้วกระทำมหาสักการะโดยนัยดังกล่าวแล้วในหนหลังนั้นแล แล้วกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยก่อสร้างอิถินนี้ ข้าพระองค์ไม่ปรารถนาสมบัติอย่างอื่น แต่ในอนาคตกาล ขอให้ข้าพระองค์ ฟังเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้เป็นธรรมกถึก ในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง เหมือนอย่างภิกษุรูปนั้น ที่พระองค์ทรงตั้งไว้ในตำแหน่งแห่งภิกษุผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้เป็นพระธรรมกถึก ในสุดท้ายของวันที่ ๘ ดังนี้แล้ว ตั้งความปรารถนาไว้.

พระบรมศาสดาทรงตรวจดูอนาคตกาล ทรงเห็นความสำเร็จแห่งความปรารถนาของเขา จึงทรงพยากรณ์ว่า ในที่สุดแห่งแสนกัป ในอนาคตกาล พระพุทธเจ้า พระนามว่า โคตมะ จักเสด็จอุบัติ เธอวชในศาสนาของพระองค์แล้ว จักเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ฝ่ายธรรมกถึก ดังนี้.

เขาทำคุณงามความดีอยู่ในมนุษยโลกจนตลอดชีวิตจุติจากมนุษยโลกแล้ว
ตั้งสมบุญและญาณสมาธิอีกแสนกัป ท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
ครั้งถึงศาสนาแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลาย บังเกิดเป็นหลานชาย
ของพระอัญญาโกณฑัญญเถระ ในตระกูลพราหมณมหาศาล ในหมู่บ้าน
พราหมณ์ นามว่า โทณวัตถุ ไม่ไกลจากพระนครกบิลพัสดุ์ ในวันตั้งชื่อ
ของเขา. คนทั้งหลายได้ขนานนามเขาว่า **ปุณณะ**.

เมื่อพระบรมศาสดา ตรัสรู้อภิสัมโพธิญาณ ทรงประกาศธรรมจักร
อันประเสริฐ เสด็จไปสู่กรุงราชคฤห์โดยลำดับ ทรงเข้าไปอาศัยกรุงราชคฤห์
นั้นประทับอยู่ ปุณณะมาพบ บวชในสำนักของพระอัญญาโกณฑัญญเถระ
ได้อุปสมบทแล้ว กระทำบุพกิจหมดทุกอย่างแล้ว ขวนขวายความเพียร ยังกิจ-
แห่งบรรพชิตให้ถึงที่สุดแล้วเที่ยว คิดว่า เราจักไปสู่สำนักของพระทศพล
แล้วได้ไปยังสำนักของพระศาสดา พร้อมกับพระเถระผู้เป็นลุง หยุดพักในที่
ใกล้กรุงกบิลพัสดุ์แล้ว กระทำกรรมในโยนิโสมนสิการ ขวนขวายวิปัสสนา
แล้วบรรลุพระอรหัต ต่อกาลไม่นานเลย. สมดังคาถาประพันธ์ ที่ท่านกล่าว
ไว้ใน อปทานว่า

เราเป็นพราหมณ์ผู้เล่าเรียน ทรงจำนต รู้จบ
ไตรเพท อันศิษย์ห้อมล้อมแล้ว ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มี-
พระภาคเจ้า ผู้อุดมบุรุษ. พระมหามุนี พระนามว่า
ปทุมุตตระ ทรงรู้แจ้งโลก ทรงรับเครื่องบูชาแล้ว
ทรงประกาศกรรมของเราโดยย่อ เราได้ฟังธรรมนั้น
แล้ว ได้ถวายบังคมพระศาสดา ประคองอัญชลี มุ่ง
หน้าเฉพาะทิศทักษิณกลับไป ครั้งได้ฟังธรรมโดยย่อ
แล้ว แสดงได้โดยพิสดาร ศิษย์ทั้งปวงพอใจ ฟังคำ

ของเราผู้กล่าวอยู่ บรรเทาทกฏฐิของตนแล้ว ยังจิตให้
เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า เปรียบเหมือนเรา แม้ฟัง
โดยย่อก็แสดงได้โดยพิสดารฉะนั้น เราเป็นผู้ฉลาด
ในนัยแห่งพระอภิธรรม เป็นผู้ฉลาดในความหมดจด
แห่งกถาวัตถุ ยังปวงชนให้รู้แจ้งแล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะ
อยู่ในกัปที่ ๕๐๐ แต่ภัทรกัปนี้ มีพระเจ้าจักรพรรดิ
๔ พระองค์ ผู้ปรากฏด้วยดี ทรงสมบุรณ์ด้วยรัตนะ
๗ ประการ เป็นใหญ่ในทวีปทั้ง ๔. คุณพิเศษเหล่านี้
คือ ปฏิสัมภิกา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖
เราทำให้แจ้งแล้ว คำสอนของพระพุทธเจ้าเราทำเสร็จ
แล้ว ดังนี้.

ก็กุลบุตรผู้บวชในสำนักของพระปุลณเถระนั้น ได้มีประมาณ ๕๐๐
รูป. พระเถระ สั่งสอนภิกษุแม่ทั้ง ๕๐๐ รูปเหล่านั้น ด้วยกถาวัตถุ ๑๐
เพราะตัวท่านเองเป็นผู้ได้กถาวัตถุ ๑๐. ภิกษุทั้ง ๕๐๐ รูปเหล่านั้น ตั้งอยู่ใน
โอวาทของท่านแล้ว บรรลุพระอรหัต. ภิกษุเหล่านั้น รู้ว่ากิจแห่งบรรพชิต
ของตน ถึงที่สุดแล้ว จึงพากันไปหาพระอุปัชฌาย์ กล่าวว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ
กิจของกรรมทั้งหลาย ถึงที่สุดแล้ว ทั้งยังได้กถาวัตถุ ๑๐ อีกด้วย บัดนี้
เป็นโอกาสที่พวกกรรมจะเข้าเฝ้า พระทศพล.

พระเถระฟังคำของภิกษุเหล่านั้นและคิดว่า พระศาสดา ทรงทราบ
ข้อที่เราเป็นผู้ได้กถาวัตถุ ๑๐ เราเมื่อแสดงธรรม ก็แสดงไม่ละทิ้งกถาวัตถุ ๑๐
เลย เมื่อเราไป ภิกษุเหล่านี้แม่ทั้งหมด จักห้อมล้อมเราไป การเข้าไปเฝ้า
พระทศพล โดยระคนด้วยหมู่คณะอย่างนี้ ไม่สมควรแก่เราเลย ภิกษุเหล่านี้
จงไปเฝ้าก่อนเถิด ดังนี้ กล่าวกะภิกษุเหล่านั้นว่า คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย

ท่านทั้งหลายจงล่องหน้าไปเฝ้าพระตถาคตเจ้า และจงถวายบังคมพระบาทของพระองค์ ตามคำของเราด้วย แม้เราก็จักติดตามไป ตามทางที่ท่านทั้งหลายไปแล้ว.

พระเถระเหล่านั้น แม่ทุก ๆ รูป ล้วนเคยอยู่ในแคว้นอันเป็นชาติภูมิของพระทศพล ทุก ๆ รูปล้วนมีปกติได้กถาวัตตุ ๑. รับโอวาทของพระอุปัชฌาย์ของตน ๆ แล้ว ให้อำนาจพระเถระ เทียวจาริกไปโดยลำดับ ล่วงทางประมาณ ๖๐ โยชน์ ตรงไปยังเขตวันมหาวิหาร ในกรุงราชคฤห์ ถวายบังคมพระบาทของพระทศพลแล้ว นั่งลง ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

ก็การต้อนรับปราศรัย กับภิกษุผู้อำคันตูกะทั้งหลาย เป็นธรรมเนียมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระพุทธรเจ้าทั้งหลาย สั่งสมแล้ว เพราะฉะนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงทำปฏิสันถารกับภิกษุเหล่านั้น โดยนัยมีอาทิว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายพอดทนได้หรือ ดังนี้แล้ว ตรัสถามว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เธอทั้งหลาย มาจากไหน? ครั้นเมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลให้ทรงทราบถึงชาติภูมิแล้ว จึงรับสั่งถามภิกษุผู้ได้กถาวัตตุ ๑ ว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาภิกษุผู้เป็นเพื่อนพรหมจารี ผู้มีชาติภูมิอยู่ในถิ่นกำเนิดทั้งหลาย ใครหนอแล ที่ถูกยกย่องว่า มีความปรารถนาน้อยด้วยตน และบอกสอนความปรารถนาน้อยแก่ภิกษุทั้งหลาย.

แม้ภิกษุ ก็พากันกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านพระปุณณมันตานีบุตร นามว่าปุณณะ พระเจ้าข้า ท่านพระสารีบุตร ฟังคำนั้นแล้ว ได้มีความประสงค์จะพบพระเถระ (ปุณณะ).

ลำดับนั้น พระศาสดา เสด็จจากกรุงราชคฤห์ ไปยังพระนครสาวัตถีแล้ว. แม้พระปุณณะเถระ ทราบว่า พระศาสดาเสด็จมาในที่นั้น แล้วไป ด้วยคิดว่า เราจักเฝ้าพระศาสดา เข้าเฝ้าพระตถาคตเจ้า ภายในพระคันถุภีทีเดียว.

พระศาสดาทรงแสดงธรรม แก่พระเถระ. พระเถระฟังธรรมแล้ว ถวายบังคมพระทศพล ไปสู่ป่าอันธวัน เพื่อหลีกเร้น แล้วนั่งพักกลางวันอยู่ที่ โคนต้นไม้ ต้นใดต้นหนึ่ง.

แม้พระสารีบุตรเถระ ทราบการมาของพระปุลณเถระ ไปจากสถานที่ ซึ่งเคยมองดูอยู่เป็นประจำ สบโอกาสแล้วจึงเข้าไปหาพระปุลณเถระ ผู้นั่งอยู่ ณ โคนต้นไม้ สักสนทนากับพระเถระแล้ว จึงสอบถามถึงวิสุทธิกถา ๙ กะท่าน.

แม้พระเถระ ก็พยากรณ์ปัญหาที่พระสารีบุตรนั้นถามแล้ว ๆ ยังจิต ของพระสารีบุตรให้ยินดีด้วยข้ออุปมาด้วยสถานที่ซึ่งจะนำไปถึงได้ด้วยรถ. ท่าน ทั้งสองนั้น ต่างฝ่ายต่างชื่นชมภายิตของกันและกัน.

ครั้นในเวลาต่อมา พระศาสดาประทับ ณ ท่ามกลางภิกษุสงฆ์ทรงตั้ง พระเถระไว้ในตำแหน่งแห่งภิกษุผู้เลิศ กว่าบรรดาภิกษุผู้เป็นพระธรรมกถึก ทั้งหลาย ด้วยพระพุทธดำรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย พระปุลณะเลิศกว่า พวกภิกษุสาวกของเรา ผู้กล่าวธรรม ดังนี้.

ในวันหนึ่ง ท่านพิจารณาถึงวิมุตติสมบัติ ของตนเกิดปีติและโสมนัส ว่า เราและสัตว์เหล่าอื่นเป็นอันมาก อาศัยพระบรมศาสดา หลุดพ้นจาก สังสารทุกข์แล้ว การคบหาท่านผู้เป็นสัตบุรุษ มีอุปการะมากหนอ ดังนี้ กล่าวคาถาที่ระบายน่าฟังของปีติออกไป ด้วยสามารถแห่งอุทานว่า

บุคคลควรสมาคมกับสัตบุรุษ ผู้เป็นบัณฑิต

แจ่มประโยชน์เท่านั้น เพราะธีรชนทั้งหลาย เป็นผู้

ไม่ประมาท เห็นประจักษ์ด้วยปัญญา ย่อมได้บรรลु

ถึงประโยชน์อย่างยิ่ง ประโยชน์อย่างลึกซึ้ง เห็น

ไฉ่ยาก ละเอียด สุขุม ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สพุทริเว แปลว่า ด้วยสัตว์บุรุษทั้งหลาย
เท่านั้น. ก็ในกาลานี้ พระอริยเจ้าทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ท่าน
ประสงค์เอาว่า สัตว์บุรุษ. ก็พระพุทธเจ้าเป็นต้นเหล่านั้น ละกรรมของสัตว์บุรุษ
ทั้งหลายได้แล้วโดยไม่เหลือ และสรรเสริญคุณธรรมอันดียิ่ง เพราะบรรลุ
ถึงพระสัทธรรมอย่างอุกฤษฏ์ ท่านจึงเรียกว่า เป็นสัตว์บุรุษ ผู้สงบระงับแล้ว.

บทว่า สมาสธ ความว่า พึงอยู่สม่าเสมอ คืออยู่ร่วม. อธิบายว่า
เมื่อเข้าใกล้ท่านเหล่านั้น สดับรับฟัง และถึงทิฏฐิฐานุคติของท่านเหล่านั้น
ชื่อว่า พึงเป็นผู้อยู่ร่วม.

บาทคาถาว่า ปญฺหิตเทหตุทสฺสลิภิ เป็นคำกล่าว ยกย่องชมเชย
พระอริยเจ้าเหล่านั้น. ปัญญาท่านเรียกว่า ปญฺหา ชื่อว่า เป็นบัณฑิต
เพราะมีปัญญา ชื่อว่า บัณฑิต นั้น. ต่อจากนั้นไป ก็ชื่อว่า อตุททสฺสลิโน
เพราะมีประโยชน์ต่างโดยประโยชน์ตนเป็นต้น โดยไม่วิปริต. พึงคบกับบัณฑิต
ผู้ซึ่งประโยชน์เหล่านั้น.

ถ้ามีคำถามว่า เพราะเหตุไร ? ก็ตอบว่า เพราะสัตว์บุรุษเหล่านั้น
เป็นบัณฑิต อีกอย่างหนึ่ง เพราะ ท่านผู้เป็นบัณฑิต ย่อมบรรลุ จตุราริยสัง
นี้ อย่างนี้คือ ชื่อว่า บรรลุประโยชน์ เพราะเมื่อคบท่านเหล่านั้นโดยชอบ
ก็มีแต่ประโยชน์ถ่ายเดียว และเพราะไม่ไกลจากมรรคญาณเป็นต้นทีเดียว ชื่อว่า
บรรลุความยิ่งใหญ่ เพราะมีคุณใหญ่ และเพราะความเป็นผู้สงบระงับ ชื่อว่า
ถึงความลึกซึ้ง เพราะยังไม่ถึง และเพราะมีอารมณ์ คือ ญาณอันลึกซึ้ง
ชื่อว่า เห็นได้ยาก เพราะผู้ที่มีนันทะเป็นต้นหยาบ ไม่สามารถจะเห็นได้ และ
เพราะคนนอกนี้ เห็นได้โดยยาก ชื่อว่า ละเอียด เพราะเห็นได้ยาก และเพราะ
เป็นสถานที่ละเอียดอ่อน โดยเป็นอารมณ์ของญาณที่ละเอียดอ่อน ชื่อว่า
บรรลุถึงพระนิพพาน ชื่อว่า สุขุม เพราะเป็นสภาวะธรรมที่ละเอียดอ่อนและ

เพราะเป็นสภาพที่สุขุม หรือชื่อว่า บรรลุประโยชน์ เพราะมีประโยชน์อย่างยิ่ง เป็นสภาพ โดยอรรถว่า ไม่แปรผัน ชื่อว่า ถึงความเป็นใหญ่ เพราะการทำ ความเป็นพระอริยะ และเพราะเป็นนิมิตแห่งความยิ่งใหญ่ ชื่อว่า ลึกซึ้ง เพราะมีความไม่ตื่นเป็นสภาพ ชื่อว่า เห็นได้ยาก เพราะเห็นได้โดยยาก คือ ไม่สามารถจะเห็นได้โดยง่าย ชื่อว่า เห็นได้ยาก เพราะลึกซึ้ง ชื่อว่า ลึกซึ้ง เพราะเห็นได้ยาก จึงจัดเป็นสังจธรรม ๔ โดยพิเศษแล้ว ได้แก่ นิโรธสัง ที่ละเอียดสุขุม ได้แก่ นักปราชญ์ทั้งหลาย ขวนขวายกัมมัญฐานภาวนา ที่มี สังจจะ ๔ เป็นอารมณ์ ย่อมบรรลุโดยชอบทีเดียว เพราะสมบูรณ์ด้วยจิต.

บทว่า **อุปปมตฺตา** ความว่า ยังข้อปฏิบัติ คือ ความไม่ประมาท ให้บริบูรณ์ ด้วยการไม่อยู่ปราศจากสติ ในที่ทั้งปวง.

บทว่า **วิจฺกขฺณา** ความว่า เฉลียวฉลาด ในวิปัสสนาภาวนา. เชื่อมความว่า เพราะฉะนั้น พึงอยู่ร่วมกันด้วยสัตบุรุษทั้งหลายนั้นเทียว. อีก อย่างหนึ่ง บทว่า **ปญฺชิตฺเตหฺตฺถสฺสลิภิ** นี้ เป็นปัญญาที่มีวิภคติ. เชื่อมความ ว่า เพราะเหตุที่ธีรชนทั้งหลาย เป็นผู้ไม่ประมาท เห็นประจักษ์ด้วยปัญญา ย่อมบรรลุประโยชน์พิเศษ ความเป็นผู้ยิ่งใหญ่เป็นต้น เพราะบัณฑิตทั้งหลาย ชี้อรง คือ เป็นต้นเหตุ ฉะนั้น พึงคบกับด้วยสัตบุรุษ เช่นนั้นอย่างเดียว.

คาถานี้ ของพระเถระ ก็จัดเป็นคาถาพยากรณ์หรือหัตผล โดยการ แสดงถึงปฏิเวชธรรม ฉะนั้นแล.

จบอรรถกถา ปุณณมันตานีปุตตเถรคาถา

๕. ทัพพเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระทัพพเถระ

[๑๔๒] ได้ยินว่า ท่านพระทัพพเถระ ได้ภยิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

เมื่อก่อนพระทัพพมัลลบุตรองค์ใด เป็นผู้อัน
บุคคลอื่น ฝึกฝนได้โดยยาก แต่เดี๋ยวนี้ พระทัพพ-
มัลลบุตรองค์นั้น เป็นผู้อันพระศาสดาได้ทรงฝึกฝน
ด้วยการฝึกฝนด้วยมรรคอันประเสริฐ เป็นผู้สิ้นโดย
ข้ามความสงสัยได้แล้ว เป็นผู้ชนะกิเลส ปราศจาก-
ความขลาด มีจิตตั้งมั่น ดับความเร่าร้อนได้แล้ว.

อรรถกถาทัพพมัลลปุตตเถรคาถา

คาถาของท่านพระทัพพเถระเริ่มต้นว่า โย ทุทุทมโย. เรื่องราว
ของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้พระเถระนี้ เกิดในเรือนแห่งตระกูล กรุงหงสาวดี ในศาสนา-
ของพระพุทธเจ้า พระนามว่า ปทุมุตตระ เจริญวัยแล้ว ฟังพระธรรม-
เทศนาโดยดังก่อแล้วในบพหลังนั้นแล เห็นพระบรมศาสดาทรงตั้งภิกษุ
รูปหนึ่ง ไว้ในตำแหน่งแห่งภิกษุ ผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผ้าปูลาดเสนาสนะ
จึงเสริมสร้างอริการ ปราบฐานันดรนั้น เป็นผู้อันพระบรมศาสดา ทรง
พยากรณ์แล้ว บำเพ็ญกุศลจนตลอดชีวิต แล้วท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์
ทั้งหลายบวชในเวลาทีศาสนาของพระทศพล พระนามว่า กัสสปะเสื่อมโทรม

ในครั้งนั้น ยังมีคนอื่นอีก ๖ คน พร้อมทั้งท่านจึงรวมเป็น ภิกษุ ๗ รูป เป็นผู้มีความคิดอย่างเดียวกัน เห็นภิกษุเหล่านี้ไม่กระทำความเคารพในพระศาสนา จึงคิดกันว่า ในที่นี้ พวกเราจักทำอะไรได้ พวกเราจักบำเพ็ญสมณธรรม ในที่ส่วนข้างหนึ่ง แล้วจักกระทำที่สุดแห่งทุกข์ ดังนี้แล้ว จึงผูกบันได ปีน ขึ้นสู่ยอดเขาสูง พูดยกกันว่า ผู้ที่รู้กำลังจิตของตน ๆ จักผลักบันไดลง ผู้ที่ยังมีความอาลัยในชีวิตจงลงไปเสีย อย่าเป็นผู้ต้องเดือดร้อนในภายหลังเลย ดังนี้แล้ว ทุกรูปร่วมใจกัน ผลักบันไดลง ต่างโอวาทกันและกันว่า อาวุโสทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงเป็นผู้ไม่ประมาทเถิด แล้วนั่งในที่ ๆ ตนชอบใจ เริ่มบำเพ็ญสมณธรรม.

พระเถระบรรลุประอรหัตผล ในวันที่ ๕ ในที่นั้นแหละ คิดว่า กิจของเราสำเร็จแล้ว เราจักกระทำอะไรในที่นี้ ดังนี้แล้ว นำบิณฑบาตมาจาก อุตตรกุรุทวีป ด้วยฤทธิ์ กล่าวว่ อาวุโสทั้งหลาย พวกท่านจงฉันบิณฑบาตนี้ กิจด้วยภิกษาจาร จงเป็นหน้าที่ของเรา พวกท่านจงทำหน้าที่ของตน ๆ เถิด. ภิกษุทั้งหลาย ถามว่า ก่อนอาวุโส พวกเราผลักบันไดลง ได้พูดตกลงกันอย่างไรว่า ผู้ใดทำให้แจ้งซึ่งธรรมก่อน ผู้นั้นจงนำอาหารมา ภิกษุที่เหลือ จะบริโภคอาหารที่นำมาแล้วบำเพ็ญสมณธรรม ดังนี้หรืออย่างไร? พระเถระตอบว่า ไม่มีข้อตกลงดังนั้นหรืออาวุโส. ภิกษุทั้งหลายจึงพูดว่า ท่านได้ (บรรลุธรรม) ด้วยบุพเพศุขของตน แม้พวกเราทั้งหลายก็จักสามารถทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ ท่านจงไปเถิด ดังนี้. พระเถระเมื่อไม่อาจจะยังภิกษุเหล่านั้นให้ยินยอมได้ จึงบริโภคบิณฑบาตในที่ ๆ ผาสุกแล้วหลีกไป. พระเถระอีกรูปหนึ่ง บรรลุนาคามีผล ในวันที่ ๗ จุตติจากภพนั้นแล้ว บังเกิดในพรหมโลกชั้น สุทธาวาส. พระเถระนอกนี้ จุตติจากภพนั้นแล้ว ท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ตลอดกาลพุทธันดรหนึ่ง แล้วต่างเกิดในตระกูลนั้น ๆ ในกาล

เป็นที่บังเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้า พระองค์นี้ คือ รูปหนึ่ง เกิดในราช-
ตระกูล ในตักกศิลานคร แคว้นคันธาระ รูปหนึ่ง เกิดในท้องของนาง
ปริพาชกาในมัชฌันติกรัฐ รูปหนึ่ง เกิดในเรือนของกุกุมพี แคว้นพาหิยะ
รูปหนึ่ง เกิดในสำนักของนางภิกษุณี.

ส่วนพระทัฬหะเถระนี้ ถือปฏิสนธิในเรือนของเจ้ามัลละ องค์หนึ่งใน
อนุปิยนคร แคว้นมัลละ. มารดาของท่าน ตลอดลูกตาย (ตายทั้งกลม)
คนทั้งหลายจึงนำเอาร่างที่ตายไปป่าช้า ยกขึ้นสู่เชิงตะกอน ไล่ไฟแล้ว. เพราะ
กำลังความร้อนของไฟ ทำให้พื้นท้องของนางแยกออกเป็นสองส่วน. ทารก
ลอยขึ้นด้วยกำลังบุญของตนแล้วตกลงที่กองไม้. คนทั้งหลายจึงนำทารกนั้นมา
มอบให้ยาย. ผู้เป็นยาย เมื่อจะขนานนามของทารกนั้น ได้ตั้งชื่อว่า ทัฬหะ
เพราะตกไปที่เสาไม้มีแก่น จึงรอดชีวิต.

ก็ในวันที่ทารกนั้น มีอายุได้ ๗ ขวบ พระบรมศาสดามีภิกษุสงฆ์
เป็นบริวาร เสด็จจาริกไปในแคว้นมัลละ ประทับอยู่ในอนุปิยัมพวัน. ทัฬหะ-
กุมารเห็นพระศาสดาแล้ว เลื่อมใสด้วยการเห็นเท่านั้น ประสงค์จะบวชบอกลา
ยายว่า ข้าพเจ้าจักบวชในสำนักของพระทศพล. ยายพูดว่า ดีแล้ว พ่อคุณ
แล้วพาทัฬหะกุมาร ไปยังสำนักของพระบรมศาสดา กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ ขอพระองค์จงทรงยังกุมารนี้ให้บรรพชาเถิด. พระศาสดาทรงให้สัญญา
แก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งว่า คุณก่อนภิกษุ เรายังทารกนี้ให้บรรพชา พระเถระ
นั้นฟังคำของพระศาสดาแล้ว เมื่อจะยังทัฬหะกุมารให้บรรพชาบอกตจปัญจ-
กัมมัญฐานแล้ว.

สัตว์ผู้สมบูรณ์ด้วยบุรพเหตุ มีอภินิหารอันกระทำแล้ว ดำรงอยู่แล้ว
ในโศดาปัตติผล ในขณะที่ปลงเกลียวผมครั้งแรก เมื่อเกลียวผมที่สองถูกยกขึ้น
ก็ดำรงอยู่ในสกทาคามิผล เมื่อเกลียวผมที่สามถูกยกขึ้น ก็ดำรงอยู่ในอนาคามิผล

ก็เวลาที่ปลงผมเสร็จ และการทำให้แข็งซึ่งพระอรหันต์ผล ได้มีในเวลาไม่ก่อน ไม่หลังกัน. พระบรมศาสดา เสด็จประทับสำราญพระอิริยาบถ ในแคว้นมัลละ แล้ว เสด็จไปยังกรุงราชคฤห์ ประทับอยู่ในเวฬุวันมหาวิหาร.

ท่านพระทัฬหะมัลลบุตรนี้ เร็นอยู่แล้วในที่ลับ ณ กรุงราชคฤห์นั้น ตรวจสอบความสำเร็จกิจของตน ประสงค์จะอุทิศกาย ช่วยขวนขวายกิจของสงฆ์ จึงคิดว่า ไฉนหนอ เราพึงปลุกเสนาสนะ และจัดภัตตาหารเพื่อพระภิกษุสงฆ์ ท่านไปยังสำนักของพระศาสดาแล้ว กราบทูลถึงประวัติของตน. พระบรมศาสดาทรงประทานสาธุการแล้ว ทรงมอบตำแหน่งปลุกเสนาสนะ และตำแหน่งภัตตาหารแก่ท่าน.

ลำดับนั้น พระบรมศาสดา ทรงพระดำริว่า ทัฬหะสามเณรนี้ยังเล็กแท้ แต่ดำรงอยู่ในตำแหน่งใหญ่ ดังนี้แล้ว จึงโปรดให้ท่านอุปสมบท ในเวลาที่มีอายุได้ ๗ ขวบเท่านั้น. นับจำเดิมแต่อุปสมบทแล้ว พระเถระจัดแจงเสนาสนะ และแจกภิกษาแก่ภิกษุสงฆ์ทั้งหมด ที่อาศัยกรุงราชคฤห์อยู่ ความที่ท่านเป็นผู้จัดแจงเสนาสนะ ได้ปรากฏกระฉ่อนไปทั่วทุกทิศว่า ได้ยินว่า พระทัฬหะมัลลบุตร จัดแจงเสนาสนะแก่ภิกษุผู้ชอบพอกัน ไว้ในที่เดียวกัน จัดแจงเสนาสนะในที่ไกลบ้าง ใกล้บ้าง (บางครั้ง) เมื่อไม่สามารถจะไปได้ ก็ต้องนำไปด้วยฤทธิ์.

ครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลาย ขอให้ท่านทัฬหะมัลลบุตรจัดแจงเสนาสนะ ทั้งในเวลา ทั้งนอกเวลา อย่างนี้ว่า อาวุโส ท่านจงจัดแจงเสนาสนะในชีวิตกัมพวันวิหาร ให้พวกเรา ท่านจงจัดเสนาสนะในมัทธกุจฉิมิคทายวัน ให้พวกเรา ต่างพากันเห็นฤทธิ์ของพระทัฬหะมัลลบุตรนั้นแล้วจึงไป. แม้ท่านพระทัฬหะมัลลบุตรก็เนรมิตกาย อันสำเร็จด้วยมโนมยิทธิ ให้ภิกษุที่เหมือนตนแต่ละรูปแก่พระเถระแต่ละองค์ เดินนำหน้าใช้นิ้วมือที่เรืองแสงชี้ว่า นี่เพียง นี่ตั้ง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 83

จัดแจงเสนาสนะแล้วจึงกลับยังที่อยู่ของตน นี่เป็นความสังเขปในเรื่องนี้. แต่โดยพิสดาร เรื่องนี้ จะมีมาในพระบาลีเท่านั้น พระบรมศาสดา ทรงกระทำเหตุนี้แหละ ให้เป็นอัตถุบัติ (เหตุเกิดแห่งเรื่อง) ในเวลาต่อมา เสด็จประทับนั่ง ท่ามกลางหมู่พระอริยสงฆ์ แต่งตั้งพระเถระไว้ในตำแหน่งแห่งภิกษุผู้เลศกว่าบรรดาภิกษุผู้จัดแจงเสนาสนะ ด้วยพระพุทธานุญาตว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย พระทัฬหฬลบุตรเลศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้จัดแจงเสนาสนะ. สมดังคาถาประพันธ์ ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

พระพิชิตมาร พระนามว่า ปทุมุตตระ ทรงรู้
แจ้งโลกทั้งหมด เป็นมุนี มีพระจักษุ ได้เสด็จอุบัติ
ขึ้นในกัปที่แสนแต่ภัทรกัปนี้ พระองค์ตรัสสอน
ทำให้สัตว์รู้ชัด ยังสรรพสัตว์ให้ข้ามวัฏสงสาร ทรง
ฉลาดในเทศนา เป็นผู้เบิกบาน ทรงยังสรรพสัตว์ให้
ข้ามพ้น (สงสาร) พระองค์เป็นผู้อนุเคราะห์ ทรง
ประกอบด้วยพระกรุณา ทรงแสวงหาประโยชน์แก่
สรรพสัตว์ ยังเดียรถีย์ที่มาเฝ้าทุกคนให้ดำรงอยู่ใน
เบญจศีล เมื่อเป็นเช่นนี้พระศาสนาจึงหมดความอาภูล
ว่างจากพวกเดียรถีย์และวิจิตรด้วยพระอรหันต์ ผู้คงที่มีความ
ชำนาญชำนาญ พระมหามุนีพระองค์นั้นสูง ๕๘ ศอก
มีพระฉวีวรรณงามคล้ายทองคำอันล้ำค่า มีพระลักษณะ
อันประเสริฐ ๓๒ ประการ ครั้งนั้นเหล่าสัตว์มีอายุขัย
แสนปี พระชินสีห์พระองค์นั้น ดำรงพระชนม์อยู่
โดยกาลประมาณเท่านั้น ทรงยังประชาชนเป็นอันมาก
ให้ข้ามพ้นวัฏสงสารไปได้ ครั้งนั้น เราเป็นบุตร

เศรษฐีมียศใหญ่ ในพระนครหงสาวดี เข้าไปเฝ้า
พระองค์ผู้ส่องโลกให้สว่างไปทั่ว แล้วได้สดับพระ-
ธรรมเทศนา เราได้ฟังพระดำรัสของพระศาสดา ผู้-
ตรัสสรรเสริญสาวกของพระองค์ ผู้แต่งตั้งเสนาสนะ
ให้ภิกษุทั้งหลาย ก็ขอบใจ จึงทำอธิการแต่พระองค์
ผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ พร้อมทั้งพระสงฆ์แล้ว
หมอบลงแทบพระบาทด้วยเศียรเกล้า แล้วปรารธนา
ฐานันดรนั้น. ครั้งนั้น พระมหาวิรเจ้า พระองค์นั้น
ได้ทรงพยากรณ์กรรมของเราไว้ว่า เศรษฐีบุตรนี้ ได้
นิมนต์พระโลกนายกพร้อมทั้งพระสงฆ์ ให้ฉันตลอด
๗ วัน เขามีดวงตาดูจกليبบัว มีจะงอยปากเหมือน
ของราชสีห์ มีผิวพรรณดุจทองคำ หมอบอยู่แทบเท้า
ของเรา ปรารธนาตำแหน่งอันสูงสุด ในกัปที่แสน
แต่กัปนี้ พระศาสดา พระนามว่า โคดม ผู้สมภพ
ในวงศ์ของพระเจ้าโศกกราช จักเสด็จอุบัติขึ้นในโลก
เศรษฐีบุตรนี้จักได้เป็นสาวกของพระพุทธเจ้าพระองค์
นั้น ปรากฏโดยชื่อว่า "ทัฬพะ" เป็นภิกษุผู้เลิศฝ้าย
เสนาสนบัญญัติปกะเหมือนปรารธนา ด้วยกรรมที่ทำ
ไว้ดีแล้ว และด้วยการตั้งเจตน์จำนงไว้ เราละร่าง
มนุษย์แล้ว ได้ไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เราได้เสวย-
เทพสมบัติในเทวโลก ๓๐๐ ครั้ง และได้เป็นพระเจ้า
จักรพรรดิ ๕๐๐ ครั้ง เป็นพระเจ้าประเทศราชอันไพบุลย์

โดยคณนานับมิได้ เพราะกรรมนั้นนำไป เราจึงมี
ความสุขในที่ทุกสถาน.

ในภพที่ ๕๑ แต่ภพที่ ๕๒ นี้ พระผู้เป็นนายกทรง
พระนามว่า วิปัสสี ผู้มีพระเนตรงาม ทรงเห็นแจ้ง
ธรรมทั้งปวง ได้เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว เราเป็นผู้มีจิต
ขัดเคือง ได้พุดคู่สาวกของพระพุทธเจ้าผู้คงที่พระองค์
นั้น ผู้สิ้นอาสวะทั้งปวงแล้ว ทั้ง ๆ ที่รู้ถือว่าท่านเป็น
ผู้บริสุทธ์ และเราจับสลากแล้ว ถวายข้าวสุกที่หุงด้วย
น้ำนมแก่พระเถระทั้งหลาย ผู้แสวงหาคุณอันใหญ่
ผู้เป็นสาวกของพระผู้แก่วีกล้ำกว่านรชน พระองค์
นั้นแหละ ในภพที่ ๕๒ นี้ พระพุทธเจ้าผู้เป็นวงศ์พันธุ์
ของพรหม มีพระยศใหญ่ ประเสริฐกว่าวิญญูชน
ทรงพระนามว่า กัสสปะ ได้เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว พระ-
องค์ทรงยังศาสนธรรมให้รุ่งโรจน์ ข่มขี่เดียรฉียงผู้
หลอกลวงเสีย ทรงแนะนำเวไนยสัตว์แล้ว เสด็จ-
ปรินิพพาน พร้อมทั้งพระสาวก ครั้นเมื่อพระโลกนาถ
 พร้อมทั้งพระสาวกปรินิพพานแล้ว ครั้นเมื่อศาสนธรรม
กำลังจะสูญสิ้นอันตรธาน ทวยเทพและมนุษย์พากัน
สลดใจ สยายผม มีหน้าเศร้าคร่ำครวญว่า ดวงตา
คือ พระธรรมจกดับแล้ว เราจักไม่ได้เห็นท่านผู้มีวัตร
ดีงามทั้งหลาย เราจักไม่ได้ฟังพระสัทธรรม โอหนอ
พวกเราเป็นคนมีบุญน้อย ครั้งนั้น พื้นปฐพีทั้งหมดนี้
ทั้งใหญ่ทั้งหนา ได้ไหวสั่นสะเทือน ภาครสมุทรดุจ

เหือดแห้ง แม่น้ำครวญครางนำสงสาร อมนุษย์ตีกลอง
ดังท้าว ๔ ทิศ อสนีบาต อันน่ากลัว ตกลงโดยรอบ
อุกกาบาต ตกจากท้องฟ้า ดาวหางปรากฏ เกลียวแห่ง
เปลวไฟ มีควันพวยพุ่ง หม่อมครวญครวญอย่าง
นำสงสาร ครั้งนั้น เราทั้งหลาย เป็นภิกษุรวม ๗ รูป
ด้วยกัน ได้เห็นความอุบาทว์อันร้ายแรง แสดงเหตุว่า
พระศาสนาจะสิ้นสูญ จึงเกิดความสังเวช คิดกันว่า
เว้นพระศาสนาเสีย ไม่ควรที่เราจะมีชีวิตอยู่ เราทั้ง-
หลายจึงเข้าไปสู่ป่าใหญ่ บำเพ็ญตามคำสอนของ
พระชินสีห์ ครั้งนั้น เราทั้งหลายได้พบภูเขาหินใน
ป่าสูงลิ่ว เราได้ภูเขาขึ้นทางพะอง แล้วผลัดพะอง
ให้ตกลงเสีย ครั้งนั้น พระเถระได้ตักเตือนเราว่า
การอุปบัติแห่งพระพุทธเจ้าหาได้ยาก อีกประการหนึ่ง
ความเชื่อ ที่บุคคลได้แล้ว หาได้ยาก และพระศาสนา
ยังเหลืออีกเล็กน้อย ผู้ที่ปล่อยเวลาให้ผ่านไปเสีย จะ
ต้องตกลงไปในสาคร คือ ความทุกข์อันไม่มีสิ้นสุด
เพราะฉะนั้น พวกเราควรกระทำความเพียร ตลอดเวลา
ที่พระศาสนายังดำรงอยู่เถิด ดังนี้. ครั้งนั้น พระเถระ
นั้นเป็นพระอรหันต์ พระอนุเถระได้เป็นพระอนาคามี
พวกเราที่เหลือจากนี้ เป็นผู้มศีลบริสุทธิ ประกอบ
ความเพียร จึงได้ไปยังเทวโลก องค์ที่ข้ามสังสารไปได้
ปรินิพพานแล้ว อีกองค์หนึ่งเกิดในชั้นสุทธาวาส
เราทั้งหลาย คือตัวเรา ๑ พระปุกกุสาติ ๑ พระสภियะ ๑

พระพาหิยะ ๑ พระกุมารกัสสปะ ๑ เกิดในที่นั้น ๆ
อันพระโคตมบรมศาสดา ทรงอนุเคราะห์ จึงหลุดพ้น
ไปจากเครื่องจองจำ คือ วัฏสงสารได้ เราเกิดใน
พวกมัลลกะศรัย ในพระนครกุสินารา เมื่อเรายังอยู่ใน
ครรภ์นั้นแล มารดาได้ถึงแก่กรรม เขาช่วยกันยกขึ้นสู่
เชิงตะกอน เราตกลงมาจากเชิงตะกอนนั้นตกลงไปใน
กองไม้ ฉะนั้น จึงปรากฏนามว่า ทัพพะ ด้วยผลแห่ง
การประพฤติพรหมจรรย์ เรามีอายุได้ ๗ ขวบ ก็หลุด
พ้นจากกิเลส ด้วยผลที่ถวายข้าวสุกผสมน้ำมัน เราจึง
เป็นผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ ด้วยบาปเพราะกล่าวต่อพระ-
จิตตาสพ เราจึงถูกคนใจทมาทมาย บัดนี้ เราล่วงบุญ
และบาปได้ทั้งสองอย่างแล้ว ได้บรรลुบรมสันติธรรม
เป็นผู้ไม่มีอาสวะอยู่ เราแต่งตั้งเสนาสนะ ให้ท่านผู้มี
วัตรอันดีงามทั้งหลายยินดี พระพิชิตมารทรงพอพระ-
ทัย ในคุณชื่อนั้น จึงได้ทรงตั้งเราไว้ในตำแหน่ง
เอตทัคคะ เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ถอนภพขึ้นได้
หมดแล้ว ตัดกิเลสเครื่องผูก ดั่งช้างตัดเชือกแล้ว
เป็นผู้ไม่มีอาสวะอยู่ การที่เราได้มาในสำนัก
พระพุทธเจ้า ของเรานี้ เป็นการมาดีแล้ว วิชชา ๓
เราได้บรรลุแล้วโดยลำดับ คำสอนของพระพุทธเจ้า
เราได้ทำเสร็จแล้ว คุณพิเศษเหล่านี้ คือ ปฏิสัมภिता ๔
วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ เราทำให้แจ้งแล้ว คำสอน
ของพระพุทธเจ้าเราได้กระทำเสร็จแล้ว ดังนี้.

บาปกรรมที่ท่านการทำไว้ ด้วยสามารถแห่งการกำจัดพระเถระผู้เป็น
พระจินาสพรูปหนึ่งในกาลก่อน ซึ่งเป็นเหตุให้หมกหม้ออยู่ในนรกหลายแสนปี
อันมีมาแล้วเหมือนภิกษุชื่อว่า เมตติยะ และภุมมชกะ ที่ถูกเตือนด้วย กุมม-
ปิไลติกาย นั้นแหละ เข้าใจผิดว่า พวกเราถูกพระเถระนี้ ทำให้แตกกับคฤหบดี
ชื่อว่า กัลยาณภักติยะ จึงกำจัดเสียด้วยปาราชิกกรรมอันหามูลมิได้. และเมื่อ
อธิกรณ์นั้น อันสงฆ์ระงับแล้วด้วยสติวินัย พระเถระนี้ เมื่อจะประกาศคุณ
ของตน เพื่ออนุเคราะห์สัตว์โลก จึงได้กล่าวคาถานี้ว่า

เมื่อก่อนพระทัฬหฬลบุตรองค์ใด เป็นผู้อัน
บุคลลอื่นฝึกฝนได้โดยยาก แต่เดี๋ยวนี้ พระทัฬหฬล-
บุตรองค์นั้นเป็นผู้อันพระศาสดาได้ทรงฝึกฝนด้วยการ
ฝึกฝนด้วยมรรคอันประเสริฐ เป็นผู้สิ้นโดยข้ามความ
สงสัยได้แล้ว เป็นผู้ชนะกิเลส ปราศจากความขลาด
มิจิตตั้งมั่น ดับความเร่าร้อนได้แล้ว ดังนี้.

ศัพท์ว่า โย ในคาถานั้น แสดงถึงบุคคลผู้ไม่ได้กำหนดแน่นอน.
ด้วยบทว่า โส นี้ พึงทราบว่าเป็นท่านกำหนดความแน่นอนของบุคคลนั้นไว้
แล้ว. แม้ด้วยบททั้งสอง พระเถระ กล่าวหมายถึงตนเอง โดยทำให้เป็นคุณ
คนอื่น. บทว่า ทูทุมโย ความว่าฝึกได้โดยยาก คือ ไม่อาจเพื่อจะฝึกได้.
และพระเถระกล่าวบทนี้ไว้ เพราะคิดถึงความดิ้นรนแห่งจิตที่เคลื่อนไปด้วย
ความเมา ของเหล่ากิเลสที่เป็นข้าศึก คือ ทิฎฐิ และความไม่สงบแห่งอินทรีย์
ทั้งหลาย. บทว่า ทเมน ได้แก่ ฝึกฝนด้วยมรรคอันเลิศ สูงสุด อธิบายว่า
ผู้ที่ฝึกแล้ว ด้วยการฝึกด้วยมรรคอันเลิศนั้น สมควรกล่าวได้ว่า มีตนอันฝึก

พระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 89

แล้ว ด้วยการฝึกด้วยมรรคอันเลิศนั้น สมควรกล่าวได้ว่า มีตนอันฝึกแล้ว เพราะไม่มีสิ่งที่จะต้องอีก ไม่ใช่ฝึกด้วยอย่างอื่น. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า ทเมน ความว่า อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นสารถิฝึกนุรุษที่ควรฝึก ฝึกแล้ว. บทว่า ทพฺโพ เท่ากับ ทุพฺพโย ความว่า สมควร. ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงมีถึงพระเถระนี้แหละ จึงตรัสไว้ว่า คู่ก่อนทัพพะ ผู้ที่สมควร จะไม่กล่าวแก่อย่างนี้ เลย. บทว่า สนฺตุสฺสึโต ความว่า สันโดษแล้ว ด้วยสันโดษในปัจจัยตามมีตามได้ ด้วยสันโดษในฉานสมาบัติ และด้วยสันโดษในมรรคผล. บทว่า วิติญฺญกฺโข ความว่า ชื่อว่า มีความสงสัยปราศไปแล้ว ด้วยความสงสัยในวัตถุ ๑๖ และในวัตถุ ๘ เพราะเพิกถอนความสงสัยได้แล้ว ด้วยปฐมมรรคนั้นแหละ. บทว่า วิชิตาวิ ความว่า ชื่อว่า ชนะแล้ว เพราะชนะแล้ว คือกำจัดได้แล้ว ซึ่งธรรมอันเป็นฝ่ายสังกิเลส แม้ทั้งหมด อันบุรุษชาติอาชาไนย พึงชนะ

บทว่า อเปตเถโร ความว่า ชื่อว่า ปราศจากความขลาด คือ ชื่อว่า ปราศจากภัย เพราะภัย ๒๕ อย่าง ปราศไปแล้ว โดยประการทั้งปวง. บทว่า ทพฺโพ เป็นคำระบุถึงชื่อ ชั่วอีก. ในบทว่า ปรินิพฺพุโต นี้ ปรินิพพาน มี ๒ คือ กิเลสปรินิพพาน ซึ่งได้แก่ สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ ๑ จันทรปรินิพพาน ซึ่งได้แก่ อนุอุปาทิเสสนิพพานธาตุ ๑. ใน ๒ อย่างนั้น ในคถานี้ท่านหมายเอากิเลสปรินิพพาน เพราะฉะนั้น จึงได้ความว่า ชื่อว่า ปรินิพพานแล้ว ด้วยกิเลสปรินิพพาน เพราะปหาดัพพธรรม (ธรรมที่ควรละ.) อันมรรคละได้แล้วโดยประการทั้งปวง. บทว่า จิตฺตฺโต ความว่า เป็นผู้มีจิตมั่นคง คือไม่หวั่นไหว ได้แก่ ไม่สั่นสะเทือน ด้วยโลกธรรมทั้งหลาย เพราะถึงความเป็นผู้คงที่ ในอิฏฐารมณณ์เป็นต้น. ศัพท์ว่า หิ เป็นนิบาต ลงในอรรถแห่งเหตุ. ด้วย หิ นิบาตนั้น ส่องความว่า เพราะเหตุที่ เมื่อก่อน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 90

พระทัพพมัลลบุตร เป็นผู้อันบุคคลอื่นสอนได้ยาก แต่ท่านอันพระศาสดาทรง
ฝึก ด้วยการฝึกฝนด้วยมรรคอันสูงสุด เป็นผู้สันโดษ ข้ามความสงสัยได้แล้ว
เป็นผู้ชนะกิเลส ปราศจากความขลาด ฉะนั้น พระทัพพมัลลบุตรนั้น จึงดับ
กิเลสได้แล้ว และต่อแต่นั้น ก็เป็นผู้มีจิตตั้งมั่น ทำจิตให้เลื่อมใส ในปรินิพ-
พานนั้น ที่มีแล้วอย่างนี้ ไม่ใช่ทำจิตให้เลื่อมใสอย่างอื่น เพราะฉะนั้น พระ
เถระเมื่อจะอนุเคราะห์เหล่าสัตว์ ผู้ที่จะตรัสรู้ได้ เพราะการแนะนำของผู้อื่น
จึงพยากรณ์อรหัตผล.

จบอรรถกถาทัพพมัลลบุตรเถรคาถา

๖. สัมภุตเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระสัมภุตเถระ

[๑๔๓] ได้ยินว่า พระสัมภุตเถระ ได้กัณฐิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

ภิกษุใดมาสู่ป่าสี่วันแล้ว ภิกษุนั้นเป็น

ผู้อยู่แต่ผู้เดียว สันโดษ มีจิตตั้งมั่น ชนะกิเลส

ปราศจากขณลูกพอง มีปัญญา รักษากายคตา-

สติ อยู่.

อรรถกถาสัมภุตเถรคาถา

คาถาของท่านพระสัมภุตเถระเริ่มต้นว่า โย สีสวัน คังนี้. เรื่อง
ราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า นับถอยหลังจากนี้ไป ๑๑๘ กัป พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
พระนามว่า อตถทัตตี เสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก ยังหมู่สัตว์โลก พร้อม

ทั้งเทวโลก ให้ข้ามโอฆะใหญ่ คือ สงสาร วันหนึ่ง เสด็จไปถึงฝั่งแม่น้ำคงคา พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์. ในครั้งนั้น พระเถระนี้เกิดในตระกูลคฤหบดี พบพระผู้มีพระภาคเจ้า ที่ริมฝั่งแม่น้ำคงคานั้น มีใจเลื่อมใส เข้าไปเฝ้าแล้วถวายบังคม กราบทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์มีพระพุทธรูปประสงฆ์ จะข้ามไปสู่ฝั่งโน้นหรือ พระเจ้าข้า. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า เราจักไป. เขาจึงจัดผูกเรือขนาน น้อมถวายในทันใดนั่นเอง. พระบรมศาสดาเมื่อจะทรงอนุเคราะห์เขา จึงพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ เสด็จลงสู่เรือแล้ว เขานำเรือข้ามไปด้วยตนเอง ยังพระผู้มีพระภาคเจ้า และภิกษุสงฆ์ให้ถึงฝั่งโน้นโดยสะดวกสบาย แล้วถวายมหาทานในวันที่สอง ตามส่งเสด็จ มีจิตเลื่อมใสถวายบังคมพระบรมศาสดา แล้วกลับไป.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาจึงท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย นับแต่ภักทรกับนี้ถอยหลังไป ๑๑๓ กัป. เกิดในตระกูลกษัตริย์ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ผู้ธรรมิกราช ท้าวเธอยังพสกนิกร ให้ตั้งอยู่ในแนวทางแห่งสุคติ จุติจากมนุษย์โลกนี้แล้ว บวชในศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่า วิปัสสิ ในกัปที่ ๕๑ สมатаยรุตธรรม (ธรรมคือรูปคงค์) อยู่ในป่าช้าบำเพ็ญสมณธรรมแล้ว. แม้ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่า กัสสป เขาก็ออกบวชพร้อมด้วยสหายทั้ง ๓ ในศาสนาของพระองค์อีก แล้วบำเพ็ญสมณะอยู่ถึงสองแสนปี ท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายอยู่ตลอดพุทธันดรหนึ่ง แล้วเกิดเป็นบุตรของพราหมณ์มหาศาล ในพระนครราชคฤห์ ในพุทธรูปบาทกาลนี้. คนทั้งหลายตั้งชื่อท่านว่า สัมภูตะ ท่านเจริญวัยแล้ว ประสบความสำเร็จ ในศิลปศาสตร์ของพราหมณ์. ท่านได้ไปยังสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า พร้อมด้วยสหายทั้ง ๓ คือ ภูมิชะ เขยยเสนะ

และ อภिरาชนะ สดับพระธรรมเทศนาแล้ว ได้สัทธาปสาทะบรรพชาแล้ว
ซึ่งพระธรรมสังคากาจารย์ทั้งหลายหมายเอา กล่าวไว้ว่า

มาณพทั้ง ๔ เหล่านี้ คือ ภูมิชะ ๑ เขยยเสนะ ๑

สัมภูตะ ๑ อภिरาชนะ ๑. ได้ตรัสรู้ธรรมในศาสนา

ของพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ประเสริฐและผู้คงที่.

ครั้งนั้น พระสัมภูตะเถระ เรียนกายคตาสติกัมมัฏฐาน ในสำนักของ
พระผู้มีพระภาคเจ้า อยู่ในป่าสิทวันเป็นประจำ. ด้วยเหตุนั้นแล ท่านจึงมีนาม
ปรากฏว่า " สิตวนิยะ ". ก็โดยสมัยนั้น ท้าวเวสวัณมหาราช เสด็จไปทาง
อากาศ มุ่งหน้าสู่ทิศทักษิณในชมพูทวีป ทอดพระเนตรเห็นพระเถระนั่งใน
อัมภิกาต มนสิการกัมมัฏฐานอยู่ จึงเสด็จลงจากวิมาน นมัสการพระเถระ
แล้วสังข์ ๒ คนว่า ถ้าพระเถระออกจากสมาธิในเวลาใด เจ้าจงบอกการมา
ของเราในเวลานั้น และจงถวายอารักขาพระเถระด้วย ดังนี้ แล้วเสด็จหลีกไป.
สังข์ทั้งสองเหล่านั้นยืนอยู่ใกล้พระเถระ แล้วบอกความนั้น ในเวลาที่พระเถระ
เลิกมนสิการนั่งอยู่แล้ว. พระเถระฟังคำนั้นแล้ว กล่าวว่า ท่านจงกราบทูล
ท้าวเวสวัณมหาราชตามคำของเรา ธรรมดาอารักขา คือ สติ ที่พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าทรงวางไว้ สำหรับผู้ที่ดำรงอยู่ในศาสนาของพระองค์นั้นนั้นแหละ จะ
รักษาบุคคลเช่นเรา ท่านจงเลิกสนใจในอารักขานั้น กิจที่จะพึงกระทำด้วย
อารักขาเช่นนี้ ย่อมไม่มีแก่ผู้ที่ตั้งอยู่ในโอวาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าดังนี้แล้ว
สังข์ทั้งสองกลับไป เจริญวิปัสสนาแล้วกระทำให้แจ้ง ซึ่งหมวด ๓ แห่งวิชา
ในทันใดนั่นเอง. ลำดับนั้น ท้าวเวสวัณเสด็จกลับมา เข้าไปใกล้พระเถระ
รู้ว่า ท่านสำเร็จพระอรหัตแล้ว ด้วยการสังเกตอาการเฉพาหน้า จึงเสด็จไป
กรุงสาวัตถี กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะยกย่องพระเถระ ต่อพระพักตร์
ของพระบรมศาสดา จึงพรรณานาคูณทั้งหลายของพระเถระ ด้วยคาถานี้ว่า

พระสัมภุตเถระ สมบูรณ์ด้วยสติ เป็นเครื่อง
รักษา มีปัญญา ประกอบด้วยความเพียร เป็นพุทธ-
ชินโรส มีวิชา ๓ ถึงฝั่งแห่งมัจจุแล้ว ดังนี้.

ด้วยเหตุ นั้น ท่านจึงกล่าวเป็นคาถาประพันธ์ไว้ในอปทานว่า

ก็พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า อตถทัสสี
ผู้เป็นจอมแห่งสัตว์ ๒ เท้า ประเสริฐกว่านระ แวด-
ล้อมไปด้วยพระสาวกทั้งหลาย เสด็จไปสู่ฝั่งแม่น้ำคงคา
แม่น้ำคงคามีน้ำเอ่อเต็มฝั่ง กากพอที่จะดื่มได้ ข้ามได้ยาก
เราส่งพระพุทธเจ้าผู้สูงกว่าสัตว์ และภิกษุสงฆ์ ในกัป
ที่ ๑๑๘ แต่กัปนี้ เราได้ทำกรรมใดไว้ในกาลนั้น
ด้วยกรรมนั้น เราไม่รู้จักทุกติเลย นี่เป็นผลแห่งการ
ข้ามส่งเสด็จพระพุทธเจ้า ในกัปที่ ๑๑๓ แต่กัปนี้
เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๕ พระองค์ พระนามว่า
สัพโภภาวะ ทรงสมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีผลมาก
และในภพสุดท้ายนั้น เราเกิดในตระกูลพราหมณ์
บวชในศาสนาของพระศาสดา พร้อมด้วยสหายทั้ง ๓
คุณพิเศษเหล่านี้คือ ปฏิสัมภिता ๔ วิโมกข์ ๘ และ
อภิญญา ๖ เราทำให้แจ้งชัดแล้ว คำสอนของพระ
พุทธเจ้า เราทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ครั้งนั้น ท่านพระสัมภุตเถระ เห็นภิกษุทั้งหลายเดินทางไปเฝ้าพระผู้มี
พระภาคเจ้า จึงกล่าวว่า คุณก่อนอาวโส ท่านทั้งหลายจงถวายบังคมพระบาท
ของพระผู้มีพระภาคเจ้าตามคำของเราด้วย และจงกราบทูลอย่างนี้ ดังนี้แล้ว
เมื่อจะประกาศความที่ตนไม่เบียดเบียนพระศาสดา อันจัดเป็นธรรมาธิกรณ์

จึงกล่าวคาถาว่า โย สิตวนฺ ดังนี้. ภิกษุเหล่านั้น เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วถวายบังคม เมื่อจะกราบทูลให้ทรงทราบถึงสาสน์ ของพระสัมมุตเถระ จึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านพระสัมมุตจะขอถวายบังคมพระบาท ของพระผู้มีพระภาคเจ้า และกราบทูลอย่างนี้ ดังนี้แล้ว กราบทูลข้อความนั้น. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสดับถ้อยคำนั้นแล้ว ตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย พระสัมมุตจะเป็นบัณฑิต ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม และไม่เบียดเบียนเรา ผู้เป็นธรรมาธิกรณฺ์ เรื่องราวของพระสัมมุตะนั้น ท้าวเวสวัณบอกเราแล้ว ดังนี้. ก็ภิกษุเหล่านั้น กราบทูลคาถาที่พระสัมมุตเถระกล่าวแล้ว แต่พระ-บรมศาสดา ดังนี้ว่า

ภิกษุใดมาสู่ป่าสตีวันแล้ว ภิกษุนั้นเป็นผู้อยู่แต่ผู้
เดียว สันโดษ มีจิตตั้งมั่น ชนะกิเลสได้แล้ว ปราศ-
จากขนพองสยองเกล้า มีปัญญารักษากายคตาสติอยู่.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สิตวนฺ ได้แก่ ป่าช้า นากลัวกว้างใหญ่
ใกล้พระนครราชคฤห์ ที่ได้นามอย่างนี้.

บทว่า อุปคา ได้แก่ เข้าถึงแล้ว โดยถือเป็นที่อยู่. ด้วยบทว่า
อุปคานึ ท่านแสดงถึงที่เป็นที่อยู่อาศัย อันสมควรแก่บรรพชิต อันพระผู้มี
พระภาคเจ้าทรงอนุญาตแล้ว.

บทว่า ภิกษุ ความว่า ชื่อว่าภิกษุ เพราะเห็นภัยในสงสาร และ
เพราะทำลายกิเลสได้แล้ว. บทว่า เอโก ความว่า ไม่มีเพื่อนสอง. ด้วยบทว่า
เอโก นี้ ท่านแสดงถึงกายวิเวก.

บทว่า สนฺตุลิตो ได้แก่ ผู้สันโดษ. ด้วยบทว่า สนฺตุลิตो นี้
ท่านแสดงถึงอริยวงศ์ อันมีความสันโดษในปัจจุบัน ๔ เป็นลักษณะ.

บทว่า **สมาทิตตฺโต** ความว่า มีจิตตั้งมั่นแล้ว ด้วยสมาธิอันต่าง
ด้วยอุปจารสมาธิ และอัปนาสมาธิ. ด้วยบทว่า **สมาทิตตฺโต** นี้ ท่านแสดง
ถึงอริยวงศ์ อันมีภาวนาเป็นที่มาอันดี โดยมีวิเวกภาวนาเป็นประธาน.

บทว่า **วิชิตาวิ** ความว่า ชนะหมู่กิเลส อันพระโยคาวจรพึงชนะ
ด้วยการปฏิบัติชอบในพระศาสนา. ด้วยบทว่า **วิชิตาวิ** นี้ ท่านแสดงถึง
อุปธิวิเวก. ภิกษุชื่อว่า **อเปตโลมหัสโส** (ปราศจากขนลุกพองสยองเกล้า)
เพราะมีกิเลสอันเป็นเหตุแห่งภัยปราศไปแล้ว. ด้วยบทว่า **อเปตโลมหัสโส** นี้
ท่านแสดงถึงผลแห่งสัมมาปฏิบัติ. บทว่า **รกุขํ** แปลว่า รักษาอยู่.

บทว่า **กายคตาสตี** ได้แก่ สติมีกายเป็นอารมณ์ คือไม่ละกายคตาสติ
กัมมัญฐาน ด้วยสามารถแห่งการเพิ่มพูนไว้. บทว่า **ธิตีมา** ได้แก่ ผู้มีปัญญา.
บทว่า **ธิตีมา** นี้ แสดงถึงข้อปฏิบัติ อาศัยความที่ตนมีจิตตั้งมั่น หรือมี
ชัยชนะแจ้งชัดแล้ว ในกาลานี้ มีความสังเขปดังนี้

ภิกษุนั้น เป็นผู้ผู้เดียวมาสู่ป่าสี่วัน โดยมุ่งความสุขเกิดแต่วิเวก
และเข้าไปแล้วก็เป็นผู้สันโดษ เพราะไม่มีความโลเล มีปัญญา มีกายคตาสติ
เจริญกัมมัญฐาน กระทำฌานที่ตนบรรลุแล้วอย่างนั้นให้เป็นบาท ขวนขวาย
วิปัสสนาที่ตนปรารถแล้ว มีจิตตั้งมั่น ด้วยมรรคอันเลิศที่ตนได้บรรลุแล้ว และ
ชนะกิเลสได้แล้ว ชื่อว่าเป็นผู้ปราศจากขนพองสยองเกล้า เพราะมีเหตุแห่งภัย
ไปปราศแล้ว โดยประการทั้งปวง โดยที่กระทำกิจสำเร็จแล้ว ดังนี้.

จบอรรถกถาสัมภูตเถรคาถา

๗. ภัลลียเถร คาถา

ว่าด้วยคาถาของพระภัลลียเถระ

[๑๔๔] ได้ยินว่า พระภัลลียเถระ ได้ภายิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

ผู้ได้ขจัดเสนาแห่งมัจจุราช เหมือนห้วงน้ำใหญ่

กำจัดสะพานไม้้อ อันแสนจะทรุดโทรมฉะนั้น ก็

ผู้นั้น จัดว่าเป็นผู้ชนะมาร ปราศจากความหวาดกลัว

มีตนอันฝีกแล้ว มีจิตตั้งมั่น ดับกิเลสและความเร่าร้อน

ได้แล้ว.

อรรถกถาภัลลียเถรคาถา

คาถาของท่านพระภัลลียเถระเริ่มต้นว่า โย ปานุทิ. เรื่องราวของท่าน เป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า พระเถระนี้ ในกัปที่ ๓๑ แต่ภัทรกัปนี้ เมื่อพระพุทธเจ้า ยังไม่เสด็จอุบัติขึ้น เป็นผู้มิจิตเลื่อมใสถวายผลาผล แก่พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านามว่า สุมนะ ท่องเที่ยวอยู่แต่ในสุคติภพทั้งหลายเท่านั้น เกิดในตระกูล สัตถวาหะ พระนครอรุณวดี ในกาลของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงพระนามว่า ลีจี ได้สดับว่า บุตรพ่อค้า ๒ คน คือ ชื่อว่าอุปชิตะ และอุชิตะ ได้ถวายอาหารครั้งแรก แต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า สุจี ผู้ได้ตรัสธรรมมาภิสมัยก่อนคนอื่น จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมด้วยสหายนของตน ถวายบังคมแล้ว ทูลอาราธนาเพื่อเสวยพระกระยาหารในวันรุ่งขึ้น

ถวายมหาทานแล้ว ตั้งความปรารถนาว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์
แม่ทั้งสอง พึงเป็นผู้ได้ถวายอาหารครั้งแรกแก่พระพุทธเจ้า ผู้เช่นกับพระองค์
ในอนาคตกาล ดังนี้. คนทั้งสอง กระทำบุญกรรมในภพนั้น ๆ แล้ว ท่องเที่ยว
ไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ในกาลของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า
เกิดเป็นบุตรเศรษฐีผู้เลี้ยงวัว เป็นพี่น้องกัน ในสองพี่น้องนั้น ผู้เป็นพี่ชื่อ
ตปุสสะ ผู้เป็นน้องชื่อ ภัลลิสะ. เขาทั้งสองบรรทุกของเต็มเกวียน ๕๐๐ เล่ม
เดินทางไปค้าขาย เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า แรกตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ
ทรงยับยั้งอยู่ตลอด ๗ สัปดาห์ ด้วยการพิจารณาธรรมคือสุขอันเกิดแต่วิมุติ
ในสัปดาห์ที่ ๘ ทรงประทับนั่งอยู่ที่โคนต้นเกด ก็เดินทางล่องทางใหญ่ ไป
ใกล้ต้นเกด ในสมัยนั้น เกวียนของเขาทั้งสองไม่ยอมเคลื่อนที่ แม้นในภูมิภาค
ที่ราบเรียบ ไม่มีหล่มไม่มีโคลน เมื่อพ่อค้าสองพี่น้องพากันคิดอยู่ว่า เหตุอะไร
หนอแล ดังนี้ เทวดาผู้เคยเป็นญาติสายโลหิต ก็แสดงตัวในระหว่างค่าคบไม่
บอกว่า คุณก่อนท่านผู้นิรทุกข์ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นี้ ตรัสรู้พระสัม-
โพธิญาณได้ไม่นาน ไม่ได้เสวยพระกระยาหารมาตลอด ๗ สัปดาห์ เสวย
วิมุติสุขแล้ว บัดนี้ ประทับนั่งอยู่ที่โคนต้นเกด ข้อที่ท่านทั้งสองน้อมนำ
อาหารเข้าไปถวายพระองค์นั้น จะพึงเป็นไป เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุข
แก่ท่านทั้งหลายสิ้นกาลนาน.

พ่อค้าสองพี่น้อง พึงค้ำนั้นแล้ว เสวยปีติโสมนัสอย่างยิ่ง สำคัญว่า
การจัดอาหารจักเป็นความเนิ่นช้า จึงถวายสัตตุงและสัตตูก้อน แต่พระผู้มี-
พระภาคเจ้า ถึงเทววาจิกสรณคมน์ (ถึงพระพุทธและพระธรรมว่าเป็นสรณะ)
ได้พระเกศราตุไปบูชา หลีกไปแล้ว. ก็พ่อค้าทั้งสองนั้น ได้เป็นอุบาสก
ก่อนผู้อื่น. ครั้นเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จไปยังกรุงพาราณสี ประกาศ
พระธรรมจักร แล้วประทับอยู่ในพระนครราชคฤห์โดยลำดับ ตปุสสะและ

พระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 98

ภักตริยะ จึงเข้าไปสู่พระนครราชคฤห์ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วถวายบังคม นั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมแก่เขาทั้งสองในพ้อคำทั้งสองนั้น ตปุสสะ ตั้งอยู่ในโศคาปัดติผลแล้วได้เป็นอุบาสกอย่างเดียว ส่วนภักตริยะ บวชแล้วได้เป็นผู้มีอภิญญา ๖. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

ครั้งนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระนามว่า

สุমনะ ประทับอยู่ในพระนครตักกรา เราได้ถือเอา
ผลไม้ชื่อวัลลิการะ ถวายแต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าใน
กัปที่ ๓๐ แต่ภักทกัปนี้ เราได้ถวายผลไม้ใดในกาลนั้น
ด้วยการถวายผลไม้ นั้น เราไม่รู้จักทุกคติเลย นี่เป็น
ผลแห่งการถวายผลไม้ เราเผากิเลสทั้งหลายสิ้นแล้ว

๗๑ ๗ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำสำเร็จแล้ว
ดังนี้.

ครั้นในวันหนึ่ง มารแสดงรูปร่างกั้ว เพื่อจะหลอกพระภักตริยะ
ให้สะดุ้งกั้ว. พระเถระเมื่อจะประกาศข้อที่ตนล่วงความกั้วได้ทั้งหมด จึงได้
ภายิตคาถานี้ว่า

ผู้ใดกำจัดเสนาแห่งมัจจุราช เหมือนห้วงน้ำใหญ่
กำจัดสะพานไม้้อ อันแสนจะทรุดโทรมฉะนั้น และ
ผู้นั้นจัดว่าเป็นผู้ชนะมาร ปราศจากความหวาดกลัว
มีตนอันฝึกฝนแล้ว มีจิตตั้งมั่น ดับกิเลสและความ
เร่าร้อนได้แล้ว ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โยปานุที ความว่า ผู้ใดกำจัด คือ
ซัดไป ก็ละได้แล้ว ได้แก่ ขจัดแล้ว. บทว่า มัจจุราชสุต ความว่า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 99

ความตาย คือความแตกแห่งชั้นทั้งหลาย ชื่อว่า มัจจุ ก็มัจจุนั้นแหละ ชื่อว่า
ราชา เพราะอรรกว่า เป็นใหญ่ เพราะยังสัตว์ทั้งหลายให้เป็นไปในอำนาจ
ของตน เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า มัจจुरาชา. แห่งมัจจुरาชนั้น. บทว่า เสน
ได้แก่ เสนา มีความแก่และโรคเป็นต้น ก็ความแก่และโรคเป็นต้น ชื่อว่า
เสนา เพราะเป็นองค์ประกอบในการที่มัจจुरาชนั้นยังสัตว์ให้เป็นไปในอำนาจ
ด้วยเหตุนี้ มัจจुरาชนั้น ท่านจึงเรียกว่า มีเสนาใหญ่ เพราะมีเสนามาก
มีอย่างต่าง ๆ แพร่หลาย. สมดังที่ตรัสไว้ว่า น หิ โน สงฺกรนฺเตน
มหาเสเนน มัจจุนา จะขอผลัดเพี้ยนกับมัจจुरาชา ผู้มีเสนาใหญ่ มิได้เลย
ดังนี้. อีกอย่างหนึ่ง เทวบุตรมาร ท่านประสงค์เอาว่า มัจจุ ในพระคาถานี้
เพราะอรรกว่า ฆ่าเสียซึ่งคุณงามความดี กามเป็นต้น ท่านประสงค์เอาว่าเป็น
เสนา เพราะเข้าถึงความเป็นสหายกับมัจจुरาชนั้น. สมจริงดังที่ตรัสไว้ว่า

กามทั้งหลายเรากล่าวว่าเป็นเสนาที่หนึ่งของท่าน

ความไม่ยินดี เรากล่าวว่าเป็นเสนาที่สองของท่าน

ความหิวและความกระหาย เรากล่าวว่าเป็นเสนาที่สาม

ของท่าน ตัณหาเรากล่าวว่าเป็นเสนาที่สี่ของท่าน

ถิ่นมิทชะ เรากล่าวว่าเป็นเสนาที่ห้าของท่าน ความ

ขลาดกลัวเรากล่าวว่าเป็นเสนาที่หกของท่าน ความ

สงสัยเรากล่าวว่าเป็นเสนาที่เจ็ดของท่าน ความลบหลู่

และความหัวดี้อ เรากล่าวว่าเป็นเสนาที่แปดของท่าน

ดังนี้.

บาทคาถาว่า นพเสตุว สุทฺตพฺพลํ มโหโฆ นี้ประกอบความว่า

ผู้ใดกำจัดแล้ว คือชนะแล้ว ซึ่งเสนาคือสังกิเลส ที่ชื่อว่า แสนจะทรุดโทรม
เพราะไม่มีกำลังมากมายเหมือนห้วงน้ำใหญ่กำจัดสะพานไม้้อ เพราะปราศจาก

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 100

แก่นสาร ด้วยมรรคอันเลิศ เช่นกับห้วงน้ำใหญ่ เพราะโลกุตรธรรมทั้ง ๘
มีกำลังมาก ผู้นั้นจัดว่าเป็นผู้ชนะมาร ปราศจากความกลัว มีตนอันฝึกแล้ว
มีจิตตั้งมั่น ดับความเร่าร้อนและความกระวนกระวายได้แล้ว ดังนี้. มารสดับ
ค่านั้นแล้ว คิดว่า สมณะรู้ทันเรา ดังนี้ แล้วหายไปในที่นั้นเอง.

จบอรรถกถาภัสติยเถรคาถา

๘. วีรเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระวีรเถระ

[๑๔๕] ได้ยินว่า พระวีรเถระ ได้ภาสิตคาถานี้ ในเวลาภรรยาเก่า
ไปเข้าโลม เพื่อให้สึกว่า

เมื่อก่อน ผู้ใด เป็นผู้อันบุคคลอื่นฝึกได้โดยยาก
แต่เดี๋ยวนี้ ผู้นั้น อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงฝึกฝน
ได้ดีแล้ว เป็นนักปราชญ์ มีความสันโดษ ข้ามความ
สงสัยได้แล้ว เป็นผู้ชนะกิเลสสาร ปราศจากขนลุกพอง
ปราศจากความกำหนัด มีจิตตั้งมั่น ดับกิเลสและความ
เร่าร้อนได้แล้ว.

อรรถกถาวีรเถรคาถา

คาถาของท่านพระวีระเริ่มต้นว่า โย ทุทุมโย ดังนี้. เรื่องราวของท่านเป็นมาอย่างไร ?

ได้ยินว่า ในกัปที่ ๕๐ นับถอยหลังแต่ภัทรกัปนี้ ท่านปฏิบัติที่ประทับของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่า วิปีสสี. อยู่มาวันหนึ่ง ท่านเก็บดอกคนทิสอ มีลักษณะคล้ายกับดอกยางทราย มาบูชาพระผู้มีพระภาคเจ้า. ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย แล้วเกิดในตระกูลกษัตริย์ ในกัปที่ ๓๕ ถอยหลังแต่ภัทรกัปนี้ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พระนามว่า มหาปตาปะ. ท้าวเธอเสวยราชย์โดยธรรมสมาเสมอ ยังหมุ่สัตว์ให้ตั้งอยู่ในทางสวรรค์ กลับมาเกิดเป็นเศรษฐีมีสมบัติมาก ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่า กัสสปะ. ในกัปนี้อีก บำเพ็ญทานแก่คนกำพร้าและคนเดินทางไกลเป็นต้น ได้ถวายจิรภัตแก่พระสงฆ์ ท่านบำเพ็ญกองการบุญกุศลอันสำเร็จด้วยทาน และตั้งสมประโยชน์ คือ พระนิพพาน นอกนี้ ในภพนั้น ดังพรรณนามานี้ แล้วท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย บังเกิดในตระกูลมัตถ์ของพระเจ้าปเสนทิ ในกรุงสาวัตถี ในพุทธบาทกาลนี้ คนทั้งหลายขนานนามท่านว่า วีระ.

ท่านเจริญวัยแล้ว ประกอบด้วยคุณทั้งหลาย มีความสมบูรณ์ด้วยพละและชวณะเป็นต้น สมชื่อ เป็นผู้กล้าหาญในสงคราม เมื่อมารดาบิดา จัดหาภรรยาให้ โดยการทำคามผูกพัน ก็ได้บุตรคนเดียวเท่านั้น อันเหตุแห่งบุรพกรรม ตักเตือนอยู่เห็นโทษในกามทั้งหลายและในสงสารเกิดความสลัดใจ บวชแล้ว

เพียรพยายามอยู่ ได้เป็นผู้มีอภิญญา ๖ ต่อกาลไม่นานเลย. สมดังคาถาประพันธ์
ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

เราเป็นคนเฝ้าพระอารามของพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงพระนามว่า วิปัสสี ได้ถือเอาดอกยางทรายไปบูชา
พระพุทธเจ้า ในกัปที่ ๕๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้บูชา
พระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้ดี ด้วยการบูชานั้น เราไม่-
รู้จักทุกติเลย นี่เป็นผลแห่งพุทธบูชา ในกัปที่ ๓๕ แต่
ภัทรกัปนี้ เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิองค์หนึ่ง เป็น
จอมประชา มีนามว่า มหาปตาปะ มีพระพลมาก คุณวิเศษ
เหล่านี้ คือ ปฏิสัมภिता ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖
เราทำให้แจ้งชัดแล้ว คำสอนของพระพุทธเจ้า เราทำ
สำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็ภรรยาเก่า (ของท่าน) ประสงค์จะให้พระเถระ ผู้บรรลุนิพพาน
อย่างนี้แล้ว ยับยั้งอยู่ด้วยความสุข อันเกิดแต่ผลสมาบัติ ให้สึก พยายาม
ประเล้าประโลม โดยนัยต่าง ๆ ในระหว่าง ๆ วันหนึ่งไปถึงที่ท่านพักในกลางวัน
เริ่มแสดงมายาหุญ มีเล่ห์มายาเป็นต้น. ลำดับนั้น ท่านพระวิระ คิดว่า
หุญคนนี้ เป็นคนโง่แท้หนอ ประสงค์จะเล้าโลมเรา อุปมาคุณมีความประสงค์
ให้เขาสิ้นนราชนันสะเทือน ด้วยลมปีกของลิ้นไรฉะนั้น ดังนี้แล้ว เมื่อจะแสดง
ความที่กิริยาของหุญนั้น ไม่มีประโยชน์ จึงได้ภาสิตคาถาว่า

เมื่อก่อน ผู้ใด เป็นผู้อันบุคคลอื่นฝึกได้โดยยาก
แต่เดี๋ยวนี้ ผู้นั้น อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงฝึกฝน
ได้ดีแล้ว เป็นนักปราชญ์ มีความสันโดษ ข้ามความ

**สงสัยได้แล้ว เป็นผู้ชนะกิเลสมาร ปราศจากขนพอง
สยองเกล้า ปราศจากความกำหนัด มีจิตตั้งมั่น ดับ-
กิเลสและความเร่าร้อนได้แล้ว ดังนี้.**

บรรดาบทเหล่านั้น เนื้อความของบททั้งหลายมีอาทิว่า โย ทุททมโย
ดังนี้ ข้าพเจ้ากล่าวไว้ในหนหลังแล้วทั้งนั้น. ส่วนคำ (ที่จะกล่าวต่อไป) นี้
เป็นเพียงโยชนา (คำประกอบความ) ในคาถานี้. เมื่อก่อนผู้ใด ชื่อว่าเป็นผู้
อันบุคคลอื่นฝึกได้ยาก เพราะยังมีกิเลสที่ยังไม่ได้ปราบ หรือเพราะอันข้าศึก
ทั้งหลาย ไม่สามารถเพื่อจะปราบ คือ เพื่อจะชนะในสนามรบได้ แต่บัดนี้
ผู้นั้นอันพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ฝึกพระองค์แล้ว ทรงฝึกแล้วด้วยธรรมเครื่องฝึก
อันสูงสุด ชื่อว่า เป็นนักปราชญ์ เพราะถึงพร้อมด้วยความเพียร คือ สัมมัป-
ปธาน ๔ อย่าง จึงเป็นผู้มีความสันโดษ ข้ามความสงสัยได้แล้ว เป็นผู้ชนะ
กิเลสมาร ปราศจากขนพองสยองเกล้า เป็นปราชญ์ได้นามว่า วิระ ชื่อว่า
ดับกิเลสและความเร่าร้อนได้ เพราะดับกิเลสได้โดยไม่มีส่วนเหลือ ต่อแต่นั้นไป
ก็เป็นผู้มีจิตตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวด้วยมารเช่นท่านตั้ง ๑๐๐ คน ๑,๐๐๐ คน หญิง
นั้นฟังคำนั้นแล้ว คิดว่า เมื่อพระเถระผู้เป็นสามีของเรา ปฏิบัติได้เช่นนี้
การอยู่ครองเรือนของเราจะมีประโยชน์อะไร ดังนี้ เกิดความสลดใจ บวชใน
สำนักนางภิกษุณีทั้งหลาย เป็นผู้มีวิชา ๓ ต่อกาลไม่นานเลย.

จบอรรถกถาวีรเถรคาถา

๕. ปิณฑวัจจนเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระปิณฑวัจจนเถระ

[๑๔๖] ได้ยินว่า พระปิณฑวัจจนเถระ ได้ภายิตคาถานี้ไว้ดังนี้ว่า
การที่เรามาสู่สำนักของพระศาสดานี้ เป็นการ
มาดีแล้ว ไม่ไร้ประโยชน์ การที่เราคิดไว้ว่า จักฟัง
ธรรมในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว จักบวช
เป็นความคิดที่ไม่ไร้ประโยชน์ เพราะเมื่อพระผู้มีพระ
ภาคเจ้า ทรงจำแนกธรรมทั้งหลายอยู่ เราได้บรรลु
ธรรมอันประเสริฐแล้ว.

อรรถปิณฑวัจจนเถรคาถา

คาถาของท่านพระปิณฑวัจจนเถระ เริ่มต้นว่า สุवादตฺตํ ดังนี้.
เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า พระเถระนี้ เกิดในตระกูลมีโภคะมาก ณ กรุงหงสาวดี ใน
กาลของพระพุทธเจ้า พระนามว่า ปทุมุตตระ ฟังธรรมในสำนักของ
พระศาสดา โดยนัยดังกล่าวแล้วในหนหลัง นั้นแล เห็นพระบรมศาสดาทรง
แต่งตั้งภิกษุรูปหนึ่ง ไว้ในตำแหน่งแห่งภิกษุผู้เลิศ โดยเป็นที่รักเป็นที่พอใจ
ของเทวดาทั้งหลาย ปรรณาดำแหน่งอันเลิศนั้น บำเพ็ญกุศลจนตลอดชีวิต
จตุตถจากอัทธานั้นแล้วท่องเที่ยวไป ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย แล้วบังเกิด

ในมนุษยโลก ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่า สุเมธะ. เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว กระทำการบูชาพระสถูปของพระบรมศาสดา และยังมีมหาทานให้เป็นไปในหมู่สงฆ์ จุติจากมนุษยโลกนั้นแล้ว ท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายนั้นแหละ เมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่เสด็จอุบัติขึ้น เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ยังมีมหาชนให้ดำรงอยู่ในศีล ๕ ได้กระทำให้เป็นผู้มีสวรรค์เป็นที่ไปในเบื้องหน้า.

เขา เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ของเราทั้งหลาย ยังไม่เสด็จอุบัติขึ้นนั้นแล บังเกิดในเรือนแห่งพราหมณ์ ในพระนครสาวัตถี. คนทั้งหลายขนานนามเขาว่า ปิลินทะ ส่วนคำว่า วัจละ เป็นโคตร. ด้วยเหตุนี้ เวลาต่อมาเขาจึงมีนามปรากฏว่า ปิลินทวัจละ ก็เขาบวชเป็นปริพาชก เพราะเป็นผู้มากไปด้วยความสดใจในสงสาร สำเร็จวิชา ชื่อว่า จูพคันธาระ ท่องเที่ยวไปในอากาศได้ด้วยวิชานั้น ทั้งเป็นผู้รู้จักของผู้อื่น ถึงความเป็นผู้เลิศด้วยลาภ และยศ อาศัยอยู่ในกรุงราชคฤห์.

ครั้งนั้น จำเดิมแต่เวลาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลาย ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ เสด็จเข้าไปสู่กรุงราชคฤห์โดยลำดับ ด้วยพระพุทธานุภาพ ทำให้วิชานั้น ของเขาเสื่อมไป (ไม่สมบูรณ์) ไม่สามารถยังกิจของตนให้สำเร็จได้. เขาคิดว่า ก็เราได้ฟังมาดังนี้ว่า เมื่ออาจารย์และปรมาจารย์ทั้งหลาย กล่าวมนต์นี้อยู่ มหาคันธารวิชาอยู่ในที่ใด จูพคันธารวิชาย่อมเสื่อม (ไม่สมบูรณ์) ในที่นั้น ดังนี้. ก็นับจำเดิมแต่พระสมณโคดมเสด็จมาแล้ว วิชาของเรา ไม่สมบูรณ์เลย พระสมณโคดม ต้องรู้มหาคันธารวิชา โดยไม่ต้องสงสัย ไฉนหนอ เราพึงเข้าไปนั่งใกล้พระสมณโคดมนั้น แล้วเรียนวิชานั้นในสำนักของพระองค์ ดังนี้. เขาเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วกราบทูลดังนี้ว่า ข้าแต่พระมหาสมณะ ข้าพระองค์ประสงค์จะเรียนวิชา

อย่างหนึ่งในสำนักของพระองค์ ขอพระองค์จงให้โอกาสแก่ข้าพระองค์ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ถ้าเช่นนั้นท่านจงบวช. เขาสำคัญว่า บรรพชาเป็นการบริกรรมวิชาจึงยอมบวช. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงธรรมแก่ท่านแล้วทรงประทานกัมมัฏฐานอันเหมาะแก่จริต. ท่านเจริญวิปัสสนาบรรลุพระอรหัตแล้ว ต่อกาลไม่นานเลย เพราะความเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยอุปนิสัย. ก็เทวดาเหล่าใด ผู้ตั้งอยู่ในโอวาทของท่านในชาติก่อน แล้วเกิดในสวรรค์ เทวดาเหล่านั้นอาศัยความเป็นผู้รู้คุณนั้น จึงเกิดความนับถืออย่างมาก เข้าไปหาพระเถระทุกเย็น ทุกเช้าแล้วจึงไป. เพราะเหตุนี้ พระเถระ จึงถึงความเป็นผู้เลิศ เพราะความเป็นผู้เป็นที่รัก เป็นที่พอใจของเทวดาทั้งหลาย. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอปทานว่า

เมื่อพระโลกนาถ พระนามว่า สุเมธ เป็น
บุคคลผู้เลิศ นิพพานแล้ว เรามีจิตเลื่อมใส มีใจโสม-
นัส ได้ทำการบูชาพระสถูป. ในสมาคมนั้น พระจี-
ณาสพผู้ได้อภิญญา ๖ มีฤทธิ์มากเท่าใด เรานิมนต์
พระจีณาสพเหล่านั้น มาประชุมกันในสมาคมนั้นแล้ว
ได้ทำสังฆภัตตถวาย เวลานั้นมีภิกษุผู้อุปฐาก ของพระ
ผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่า สุเมธ ท่านมีนามว่า
สุเมธ ได้อนุโมทนาในเวลานั้น ด้วยจิตอันเลื่อมใส
นั้น เราได้เข้าถึงวิมาน นางอัปสร แปดหมื่นหกพัน
ได้มีแก่เรา นางอัปสรเหล่านั้น ย่อมคล้อยตามความ
ประสงค์ทุกอย่างของเราเสมอ เราย่อมครอบงำ
เทวดาเหล่าอื่น นี้เป็นผลแห่งบุญกรรม. ในกัปที่ ๒๕
เราเป็นกษัตริย์ พระนามว่า วรุณ ในกาลนั้น เราได้

เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ เสวยโภชนะอันขาวผ่อง ชน
เหล่านั้นไม่ต้องหว่านพืช และไม่ต้องนำไปไถ
มนุษย์ทั้งหลาย ย่อมบริโภคน้ำข้าวสาลีอันเกิดเอง สุก
เอง ในที่ไม่ได้ไถ เราได้เสวยราชสมบัติในภพนั้นแล้ว
ได้ถึงความเป็นเทวดาอีก ถึงเวลานั้น โภคสมบัติเช่น
นี้ก็บังเกิดแก่เรา สัตว์ทั้งปวงซึ่งเป็นมิตร หรือมิใช่
มิตร ย่อมไม่เบียดเบียนเรา เราเป็นที่รักของสัตว์ทุก
จำพวก นี่เป็นผลแห่งกรรม เราได้ให้ทานใดในกาล
นั้น ด้วยการให้ทานนั้น เราไม่พบทุกติเลย นี่เป็นผล
แห่งการไล้ทาด้วยของหอม ในภพที่รับนี้ เราผู้เดียว
ได้เป็นอธิบดีของคน ได้เป็นราชาผู้มีอำนาจมาก
ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ มีพลมาก เรานั้นตั้งอยู่ใน
ศีล ๕ ได้ยังหมู่ชนเป็นอันมากให้ถึงสุคติ ได้เป็นที่
รักของเทวดาทั้งหลาย คุณวิเศษเหล่านี้ คือ ปฏิสัมภิ-
ทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ เราได้ทำให้แจ้ง
ชัดแล้ว คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำสำเร็จแล้ว
ดังนี้.

อนึ่ง เพราะเหตุที่ท่านเป็นผู้อันเทวดาทั้งหลาย รักใคร่สนิทสนมอย่าง
มากยิ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงตั้งพระเถระนี้ไว้ในตำแหน่งแห่งภิกษุ
ผู้เลิศ โดยความเป็นที่รัก เป็นที่พอใจของเทวดาทั้งหลาย โดยพระพุทธดำรัส
ว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย พระปิณฑทวัจจะ เลิศกว่าภิกษุผู้เป็นมหาสาวกของเรา
ฝ่ายทำให้เทวดาทั้งหลายรักใคร่ ชอบใจ ดังนี้. วันหนึ่ง ท่านนั่งอยู่ในท่ามกลาง
ภิกษุสงฆ์ พิจารณาคุณทั้งหลายของตนแล้ว เมื่อจะสรรเสริญการมาในสำนัก

ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ว่าเป็นนิมิตของวิชา อันเป็นเหตุแห่งการบรรลุคุณ
เหล่านั้น จึงได้ภายิตคาถาว่า

การที่เรามาสู่สำนักของพระศาสดานี้เป็นการมา
ดีแล้ว ไม่ไร้ประโยชน์ การที่เราคิดไว้ว่า จักฟังธรรม
ในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วจักบวช เป็น
ความคิดที่ไม่ไร้ประโยชน์ เพราะเมื่อพระผู้มีพระภาค-
เจ้าทรงจำแนกธรรมทั้งหลายอยู่ เราได้บรรลุธรรมอัน
ประเสริฐแล้ว ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สุวาคตํ ความว่าเป็นการมาที่ดี เชื่อม
ความว่า การที่เรามานี้. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า สุวาคตํ ความว่า อันเรามาคี
แล้ว ต้องเปลี่ยนวิภัตติเป็น มยา. บทว่า นาปคตํ ตัดบทเป็น น อปคตํ
ได้ความว่า ไม่ไปปราศจากการถึงความเจริญ คือประโยชน์เกื้อกูล. บทว่า
นยิทํ ทุมฺมนฺติตํ มม ความว่า พระคำรัสนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแก่เรา
ไม่ถูกต้อง หรือ เราไตร่ตรองไม่ดี ก็ห้ามมิได้. ท่านกล่าวอธิบายไว้ ดังนี้ว่า
ความคิด คือความดำริ ได้แก่ ถ้อยคำที่เรากล่าววว่า เราฟังธรรมในสำนัก
ของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วจักบวชดังนี้ หรือสิ่งที่เราพิจารณาด้วยจิต แม่นี่
เป็นความคิดที่ไม่ไร้ประโยชน์ บัดนี้ เมื่อจะแสดงเหตุ ในบทว่า ทุมฺมนฺติตํ
นั้น ท่านจึงกล่าวคำมีอาทิว่า ปวิภตฺเตสุ ดังนี้. บทว่า ปวิภตฺเตสุ
ความว่า จำแนกแล้วโดยประการ (ต่าง ๆ). บทว่า ธมฺเมสุ ความว่า ใน
ไถยธรรม หรือในสมถธรรมทั้งหลาย ได้แก่ ในธรรมที่เศียรเถี่ย กล่าวไว้
ด้วยสามารถแห่งปกติเป็นต้น หรือในธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย
ตรัสจำแนกไว้ ด้วยสามารถแห่งอริยสังข์ มีทุกขสังข์เป็นต้น. บทว่า ยํ เสฏฺฐํ
ตทฺปาคฺมि ความว่า บรรดาธรรมเหล่านั้น ธรรมใดประเสริฐที่สุด เราเข้า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 109
ถึงธรรมนั้น ซึ่งเป็นจตุราริยัสัจจธรรม อีกอย่างหนึ่ง เราเข้าถึงซึ่งศาสน-
ธรรม อันเป็นเหตุนำสัตว์ให้ตรัสรู้ คือเข้าถึงว่า นี้ธรรม นี้วินัย. อีกอย่าง
หนึ่ง ในบรรดาสภาวะธรรมทั้งหลาย อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นแหละ ทรง
จำแนกแล้ว ด้วยสามารถแห่งกุศลเป็นต้น (และ) ด้วยสามารถแห่งอริยธรรมเป็น
ต้น ตามความเป็นจริง ธรรมใด ประเสริฐ คือสูงสุด 'ได้แก่' ประเสริฐใน
ศาสนานั้น เราเข้าถึงแล้ว คือเข้าถึงแล้วโดยประจักษ์ในตน 'ได้แก่' ทำให้
แจ้งแล้ว ซึ่งธรรมนั้นอันประเสริฐ อันหมายถึงธรรม คือ มรรค ผล และ
นิพพาน. เพราะฉะนั้น จึงประกอบความว่า การที่เรามาสู่สำนักของพระ
ศาสดานี้ เป็นการมาดีแล้ว ไม่ใช่ไปประโยชน์ การที่เราคิดว่า จักฟังธรรมใน
สำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วจักบวช เป็นความคิดที่ไม่ใช่ประโยชน์ ดังนี้.

จบอรรถกถาปิณฑวิจลเถรคาถา

๑๐. ปุณณมาสเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระปุณณมาสเถระ

[๑๔๗] ได้ยินว่า พระปุณณมาสเถระ ได้ภยิตคาถานี้ไว้ดังนี้ว่า

ผู้ใดไม่ทะเยอทะยานในโลกนี้หรือโลกอื่น ผู้นั้น

เป็นผู้จบไตรเพท เป็นผู้สันโดษ สรรวมแล้วไม่ติดอยู่

ในธรรมทั้งปวง เป็นผู้รู้แจ้งซึ่งความเกิดขึ้นและความ

เสื่อมไปของโลก ดังนี้.

จบวรรคที่ ๑

อรรถกถาปุณณมาสเถรคาถา

คาถาของท่านพระปุณณมาสเถระ เริ่มต้นว่า **วิหริ อเปกขํ** ดังนี้.
เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร.

ได้ยินว่า ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า **วิปัสสี** พระเถระนั้น บังเกิดในกำเนิดแห่งนกจักรพราภเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปมิจิตเลื่อมใสแล้ว จึงเอาจะงอยปากของตนคาบดอกสาหร่ายไป ทำการบูชาแล้ว. ด้วยบุญกรรมนั้น เขาท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ในกัปที่ ๑๗ แต่ภัทรกัปนี้ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิถึง ๘ ครั้ง. ส่วนในกัปนี้ เมื่อศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่า กัสสปะ เสื่อมลง บังเกิดในตระกูลกุกุมพี บวชแล้ว บำเพ็ญสมณธรรมจตุตถจาณั้นแล้ว ท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เกิดเป็นบุตรของพราหมณ์ นามว่า สมิตระ ในพระนครสาวัตถิ ในพุทธรูปบาทกาลนี้. ในวันที่เขาเกิด หม้อเปล่าทุกใบในเรือนนั้น ได้เต็มไปด้วยสุพรรณมาศ (ถั่วทอง). ด้วยเหตุนี้ คนทั้งหลายจึงขนานนามเขาว่า **ปุณณมาส**. เขาเจริญวัยแล้วประสบความสำเร็จในวิชาของพราหมณ์ทั้งหลาย กระทำการวิवाห์ ได้บุตรคนหนึ่ง เกิดเป็นผู้อำนวยการอยู่ครองเรือน เพราะเป็นผู้ที่สมบูรณ์ด้วยอุปนิสัย เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ฟังธรรม ได้เฉพาะแล้วซึ่งศรัทธา บรรพชาแล้ว ถึงพร้อมแล้วด้วยกิจทุกอย่าง หมั่นประกอบเนื่อง ๆ ในกัมมัฏฐาน ๔ ขวนขวายวิปัสสนาแล้วบรรลุพระอรหัต. ด้วยเหตุนี้ท่านจึงกล่าวคาถาประพันธ์ นี้ไว้ในอุปทานว่า

ในกาลนั้น เราเป็นนกจักรพราภอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำ

สินธุ เรามีสาหร่ายล้วน ๆ เป็นภักขา และตำรวมดีแล้ว

ในสัตว์ทั้งหลาย เราได้เห็นพระพุทธเจ้าผู้ปราศจากฐิติ
เสด็จไปในอากาศ จึงเอางอยปากคาบดอกสาหร่าย
บูชาแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่า วิปัสสี ผู้ใด
ตั้งศรัทธาอันไม่หวั่นไหวไว้ด้วยดีในพระตถาคตเจ้า
ด้วยจิตอันเลื่อมใสนั้น ผู้นั้นจะไม่ไปสู่ทุกคติ การที่เรา
ได้มาในสำนักของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ เป็นการ
มาดีหนอ เราเป็นนกจักรพราภได้ปลุกพีชไว้ดีแล้ว
ในกัปที่ ๕๑ แต่กัปนี้ เราบูชาพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วย
ดอกไม้ดี ด้วยกรรมนั้น เราไม่รู้จักทุกคติเลย นี่เป็นผล
แห่งพุทธบูชา. ในกัปที่ ๑๗ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ
๘ ครั้ง มีพละมา ทรงพระนามเดียวกันว่า สุจารุทัตสนะ.
คุณพิเศษเหล่านี้คือ ปฏิสัมภिता ๔ วิโมกข์ ๘ และ
อภิญา ๖ เราได้ทำให้แจ้งแล้ว คำสอนของพระ-
พุทธเจ้า เราทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ลำดับนั้น ภรรยาเก่าของท่าน ประสงค์จะเล้าโลมท่าน จึงประดับ
ตกแต่งเข้าไปหาพร้อมด้วยบุตร प्रารภเพื่อจะกระทำการเปลื้อง โดย
การกล่าวเล้าโลมที่ท่านารัก. พระเถระเห็นเหตุการณ์ของนาง เพื่อจะประกาศ
ความที่ตนไม่เกี่ยวข้อง แม้ในอารมณ์ไหน ๆ จึงได้ภายิตคาถาว่า

ผู้ใดไม่ทะเยอทะยาน ในโลกนี้ หรือโลกอื่น
ผู้นั้นเป็นผู้จบไตรเพท เป็นผู้สันโดษ ตำรวมแล้ว
ไม่ติดอยู่ในธรรมทั้งปวง เป็นผู้รู้แจ้งซึ่งความเกิดขึ้น
และความเสื่อมไปของโลก ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **วิหริ** ความว่า นำไป คือ นำออกไป
ได้แก่จัดเสียด (ซึ่งทุกข์) โดยเฉพาะ. บทว่า **อเปกฺขํ** ได้แก่ **ตัณหา**. บทว่า
อิธ ได้แก่ในโลก หรืออรรถาพินี้. บทว่า **หุริ** ได้แก่ ในอนาคต หรือ
อรรถาพินี้. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า **อิธ** ได้แก่ อายตนะที่เป็นไปในภายใน.
บทว่า **หุริ** ได้แก่ อายตนะที่เป็นไปในภายนอก. วา **ศัพฺท** เป็นสมุจายัตถะ
มีความหมายรวมกับ ดังในประโยคมีอาทิว่า **อปฺทา** วา **ทฺวิปฺทา** วา
ไม่มีเท้าข้าง มีสองเท้าข้าง. ด้วยบทว่า **โย** ท่านแสดงถึงตนนั้นแหละ ทำเป็น
เหมือนผู้อื่น. บทว่า **เวทฺถู** ความว่า ถึงแล้วโดยเวท คือ ถึง ได้แก่บรรลุ
พระนิพพาน ด้วยมรรคญาณ หรือจบสังขจะทั้ง ๔ ด้วยสามารถแห่งปริญญาภิ
ปทานกิจ สังขิกิริยาภิ และภาวนาภิตั้งอยู่แล้ว. บทว่า **ยตุตฺโต** ความว่า
มีการสำรวจด้วยมรรคสังวรเป็นสภาพ หรือมีการสำรวจด้วยสัมมาวายามะเป็น
สภาพ. บทว่า **สพฺเพสุ รมฺเมสุ อหฺนฺปฺลิตฺโต** ความว่า ไม่คิดในธรรม
คือในอารมณ์ทั้งปวง ด้วยสามารถแห่งการติดด้วยตัณหาและทิฏฐิ. ท่านแสดง
ถึงการก้าวล่วงโลกธรรมทั้งหลาย มีลาภเป็นต้นได้ด้วยบทนั้น. บทว่า **โลกฺสุส**
ได้แก่หมวด ๕ แห่งอุปาทานขันธ. ก็หมวด ๕ แห่งอุปาทานขันธนั้น ชื่อว่า
โลก ด้วยอรรถว่า ชำรุดแตกหักไป. บทว่า **ชญฺญา** แปลว่า รู้แจ้ง. บทว่า
อุทฺทพฺพยุจฺจ ได้แก่ ความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป. ท่านแสดงถึงปฏิบัติ
อันเป็นส่วนเบื้องต้นแห่งคุณตามที่กล่าวแล้วด้วยบทนี้. ก็ในกาลานี้ มีอธิบาย
ดังนี้ ผู้ใดรู้ความเกิดขึ้นและความสิ้นไปแห่งโลกมีขันธโลกเป็นต้นทั้งสิ้น
ด้วยอาการครบทั้ง ๕๐ เป็นผู้จบไตรเพท เป็นผู้สำรวจแล้วไม่ติดอยู่ในธรรม
ไหน ๆ ผู้นั้นไม่ทะเยอทะยานในธรรมทั้งปวง คือ กำจัดเสียได้ สันโดษ
บรรดาอาการที่ไม่เหมาะสมเช่นนั้น จะไม่สำคัญประการที่ไม่เหมาะสมไร ๆ เลย
คู่ก่อนมารผู้อันธพาล เพราะฉะนั้น ท่านจงไปตามทางที่ท่านมาแล้วนั้นแหละ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 113
ดังนี้. ครั้งนั้น หุญจันรู้ว่า สมณะรูปนี้ หมคความต้องการในเราและบุตร
เราไม่อาจจะประเล้าประโลมสมณะรูปนี้ได้ จึงหลีกไป.

จบอรรถกถาปุณณมาสเถรคาถา

จบวรรคพรรณนาที่ ๑

แห่งอรรถกถาเถรคาถา นามว่า ปรมัตถทีปนี

ในวรรคนี้รวมพระเถระได้ ๑๐ รูป คือ

๑. พระสุภูติเถระ ๒. พระมหาโกฏฐิตเถระ ๓. พระกังขาเรวต-
เถระ ๔. พระปุณณมันตานีบุตรเถระ ๕. พระทัฬหะมัลลบุตรเถระ ๖. พระ
สัมภุตเถระ ๗. พระภัลลียเถระ ๘. พระวีรเถระ ๙. พระปีลินทวัจณเถระ
๑๐. พระปุณณมาสเถระ และอรรถกถา.

เถรคาถา เอกนิบาตวรรคที่ ๒

๑. จูฬวัจนเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระจูฬวัจนเถระ

[๑๔๘] ได้ยินว่า พระจูฬวัจนเถระ ได้ภยิตคาถานี้ไว้ดังนี้ว่า

ภิกษุ ผู้มากไปด้วยความปราโมทย์ในธรรม อัน
พระพุทธเจ้าทรงประกาศแล้ว พึงบรรลุสันตบพ อัน
เป็นธรรมเข้าไปสงบระงับสังขาร เป็นสุข ดังนี้.

วรรคพรรณนาที่ ๒

อรรถกถาจูฬวัจนเถรคาถา

คาถาของท่านพระจูฬวัจนเถระ เริ่มต้นว่า ปามุชฺชพฺพุโล. เรื่อง
ราวของท่านเป็นอย่างไร.

ได้ยินว่า ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า
ปทุมุตตระ ท่านเกิดในตระกูลที่ยากจน สำเร็จการเลี้ยงชีพด้วยการรับจ้าง
คนอื่น เห็นพระเถระนามว่า สุชาตะ ผู้เป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า
แสวงหาผ้าบังสุกุลอยู่ มีใจเลื่อมใสเข้าไปหา ถวายผ้าแล้วกราบด้วยเบญจางค-
ประดิษฐ์. ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านเสวยราชย์ในหมู่เทพถึง ๓๓ ครั้ง ได้
เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๗๗ ครั้ง เป็นเจ้าประเทศราช ในวาระเป็นอนนค

(นับครั้งไม่ถ้วน). เมื่อท่านท่องเที่ยวไปมาในเทวดาและมนุษย์อยู่อย่างนี้ ในเมื่อศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า กัสสปะ เลื่อมลง จึง บวชแล้วบำเพ็ญสมณธรรม แล้วท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ ในคติแห่งเทวดาและ มนุษย์ทั้งหลาย ตลอดพุทธันดรหนึ่ง แล้วเกิดในตระกูลพราหมณ์ กรุงโกสัมพี ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลาย ท่านได้มีนามว่า จูฬวัจฉะ. จูฬวัจฉกุมารเจริญวัยแล้ว ถึงความสำเร็จในศิลปวิทยาของพราหมณ์ทั้งหลาย สดับพระคุณของพระพุทธเจ้าแล้วมีใจเลื่อมใส เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมแก่เขา. เขาได้ศรัทธาบรรพชาแล้วได้การ อุปสมบทการทํากิจแห่งบรรพชิตสำเร็จแล้ว เรียนกัมมัฏฐานที่เหมาะสมแก่ จริ่งแล้วภวานาอยู่. ก็โดยสมัยนั้น ภิกษุชาวเมืองโกสัมพีได้เกิดแตกกัน. ครั้งนั้น พระจูฬวัจฉเถระ ไม่ยึดถือลัทธิของภิกษุทั้งสองฝ่าย ตั้งอยู่ในโอวาท อันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประทานแล้ว เพิ่มพูนวิปัสสนา บรรลุพระอรหัตแล้ว. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอปทานว่า

ครั้งนั้น สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรง
พระนามว่า ปทุมุตตระ ชื่อสุชาตะ แสงหาผ้าบังสุกุล
อยู่ที่กองหยากเยื่อ เราเป็นลูกจ้างของคนอื่นอยู่ใน
พระนครหงสาวดีได้ถวายผ้าครึ่งผืนแล้ว อภิวัตด้วย
เคียรเกล้า ด้วยกรรมที่ทำไว้ดีแล้วนั้น และด้วยการ
ตั้งเจตน์จำนงไว้ เราละร่างมนุษย์ ได้ไปสวรรค์ชั้น
ดาวดึงส์ เราเป็นจอมเทวดา เสดยเทพสมบัติในเทวโลก
๓๓ ครั้ง ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๗๗ ครั้ง และได้
เป็นเจ้าประเทศราชอันไพบุลย์ โดยคณานับมิได้
เพราะละถวายผ้าครึ่งผืนเป็นทาน เราเป็นผู้ไม่มีภัยแต่

ไหนด เบิกบานอยู่ ทุกวันนี้ เมื่อเราปรารถนา ก็เอาผ้า
เปลือกไม้คลุมแผ่นดินนี้ พร้อมทั้งป่าและภูเขาได้
นี้เป็นผลแห่งผ้าครึ่งผืน ในกับที่แสนแต่ภักทรกับนี้
เราได้อำนาจในกาลนั้น ด้วยทานนั้น เราไม่รู้จัก
ทุกติเลย นี้เป็นผลแห่งผ้าครึ่งผืน เราพากิเลสทั้งหลาย
แล้ว ๆ ล ๆ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จ
แล้ว ดังนี้.

ครั้งนั้น พระอุพวิมลเถระบรรลุพระอรหัตแล้ว เห็นความพินาศจาก
ประโยชน์ตน ของผู้ที่ชอบการทะเลาะวิวาท ของภิกษุเหล่านั้น เกิดกรรมสังเวช
และพิจารณาถึงคุณวิเศษ ที่ตนได้บรรลุแล้วด้วยอำนาจปีติ และโสมนัสจึงได้
ภายิตคาถาว่า

ภิกษุผู้มากไปด้วยความปราโมทย์ ในธรรมอัน

พระพุทธเจ้าทรงประกาศแล้วพึงบรรลุสันตบพอันเป็น

ธรรมเข้าไปสงบระงับสังขาร เป็นสุข ดังนี้.

บรรดาบพเหล่านั้น บทว่า ปาโมหุชพหุโล ความว่า เชื่อว่าเป็น
ผู้มากไปด้วยความปราโมทย์ ด้วยสามารถแห่งความยินดียิ่งในธรรมทั้งหลาย
ที่เป็นอริกคุณ โดยความเป็นผู้ไม่มีวิปถีสาร เพราะความเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์
ดีแล้ว.

ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า **ธมฺเม พุทฺธปุเปเวทิตะ** ในธรรมอัน
พระพุทธเจ้าทรงประกาศแล้ว. บรรดาบพเหล่านั้น บทว่า **ธมฺเม** ได้แก่
โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ หรือโลกุตตรธรรม ๘ อย่าง. ก็พระธรรมนั้น
เชื่อว่าอันพระพุทธเจ้าทรงประกาศแล้ว เป็นอย่างดีเลิศ เพราะเป็นพระธรรม
อันพระผู้ตรัสรู้พระสัพพัญญุตญาณ ทรงประกาศแล้ว ด้วยเทศนาที่พระองค์

ทรงยกขึ้นแสดงเอง. ส่วนแม่เทศนาธรรม ก็สงเคราะห์เข้าไปในบทว่า **ธมฺเม** นี้ เหมือนกัน เพราะความที่เทศนาธรรมนั้นเป็นอุบายให้สัตว์เข้าถึงพระธรรม.

พระเถระกล่าว บทว่า **ปทํ สนฺตํ** หมายถึงพระนิพพาน. ก็ภิกษุ เห็นปานนี้ ย่อมบรรลู่ คือประสบสันตบถอันเป็นส่วนสงบระงับแล้ว ได้แก่ พระนิพพาน ที่ชื่อเป็นที่เข้าสงบระงับสังขาร เพราะเข้าไปสงบระงับดับสังขาร ทั้งปวงได้ ชื่อว่าเป็นสุข เพราะเป็นสุขอย่างยิ่ง.

อธิบายว่า ภิกษุผู้มีศีลบริสุทธิ์ ผู้มากไปด้วยความปราโมทย์ เพราะ ไม่มีวิปถีสาร เป็นผู้หมั่นชวนชวายนในพระสัทธรรมย่อมประสบสมบัติทุกอย่าง มีวิมุตติเป็นประโยชน์. สมดังคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้มีอาทิว่า **ดูก่อน อานนทํ** ศีลที่เป็นฝ่ายกุศล มีความไม่เดือดร้อนเป็นผลแล ความไม่เดือดร้อน ย่อมเป็นไปเพื่อความปราโมทย์ ดังนี้.

อีกอย่างหนึ่ง บทว่า **ปามุชฺชพฺหุโล** ความว่า เป็นผู้มากไปด้วย ความชื่นบาน โดยมุ่งถึงพระรัตนตรัยว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ตรัสรู้เอง โดยชอบ พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว พระสงฆ์ปฏิบัติดีแล้ว ดังนี้. เพื่อจะเลียงคำถามที่อาจมีขึ้นว่า ผู้นั้นมากไปด้วยความปราโมทย์ใน อะไร ? หรือการทำอะไร ? พระเถระจึงกล่าวบทคาถามีอาทิว่า **ธมฺเม พุทฺธปุเปเวทิตะ** ในธรรมอันพระพุทฺธเจ้าประกาศดีแล้ว ดังนี้. อธิบายว่า สมบัติทั้งหลาย ย่อมอยู่ในเงื้อมมือของผู้ที่สมบูรณ์ด้วยศรัทธา โดยการเกิดขึ้น โดยง่ายแห่ง (จักร ๔) คือ **สํปฺปริสุทฺถังเสวณะ** การคบหาสัตตบุรุษ ๑ **สัทธมฺมัสเสวณะ** การฟังธรรมของสัตตบุรุษ ๑ **โยนิโสมนสิการ** การกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย ๑ **ธมฺมานุธมฺมปฏิบัติ** ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ๑. สมดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า ผู้เกิดศรัทธาแล้ว ย่อมเข้าไปหา เมื่อเข้าไปหา ย่อมเข้าไปนั่งใกล้ ดังนี้ เป็นต้น .

๒. มหาวัจนเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระมหาวัจนเถระ

[๑๔๕] ได้ยินว่า พระมหาวัจนเถระได้กัณฐกคาถานี้ไว้ดังนี้ว่า

ภิกษุมีกำลังปัญญา สมบูรณ์ด้วยศีลและวัตร
มีจิตตั้งมั่น ยินดีในฌาน มีสติ บริโภคโภชนะตามมี
ตามได้ มีโรคะไปปราศแล้ว พึงหวังได้ซึ่งกาล
ปรินิพพานในศาสนานี้ ดังนี้.

อรรถกถามหาวัจนเถรคาถา

คาถาของท่านพระมหาวัจนเถระเริ่มต้นว่า **ปัญญาพลี**. เรื่องราว
ของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า ท่านได้ถวายน้ำดื่มให้เป็นทาน แต่พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ และแก่ภิกษุสงฆ์. ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงพระนามว่า สิขี ได้เป็นอุบาสกอีก ได้การทำบุญกรรมเป็นอันมาก
อันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพาน ด้วยบุญกรรมเหล่านั้น ท่านท่องเที่ยวไปใน
สุคติภพนั้น ๆ แล้ว เกิดเป็นบุตรของพราหมณ์นามว่า **สมิทิ** ในนาคาม
แคว้นมคธ ในพุทธรูปบาทกาลนี้. เขาจึงมีชื่อว่า **มหาวัจนะ**. เขาเจริญวัย
แล้ว สดับความที่ท่านพระสารีบุตร เป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า
แล้วคิดว่า แม้ขึ้นชื่อว่าท่านพระสารีบุตรนั้น เป็นผู้ที่มีปัญญามาก ยังเข้าถึง
ความเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใด ชะรอยพระผู้มีพระภาคเจ้า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 119

พระองค์นั้น แหะจักเป็นบุคคลผู้เลิศในโลกนี้ เกิดศรัทธาในพระผู้มีพระภาคเจ้า
บวชในสำนักของพระศาสดาแล้ว ประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งกัมมัฏฐาน บรรลุพระ
อรหัตตอกาลไม่นานนัก. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

เรามีจิตเลื่อมใส มีใจโสมนัส ในภิกขุสงฆ์

ผู้ยอดเยี่ยมของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า

ปทุมุตตระ จึงได้นำใส่หม้อน้ำฉันจนเต็ม ในเวลา

ที่เราจะต้องการน้ำ จะเป็นยอดภูเขา ยอดไม้ในอากาศ

หรือพื้นดิน น้ำย่อมเกิดแก่เราทันที ในกัปที่แสนแต่

กัปนี้ เราได้ให้ทานใด ในกาลนั้น ด้วยทานนั้น เรา

ไม่รู้จักทุกคติเลย นี่เป็นผลแห่งการให้น้ำเป็นทาน เรา

เผากิเลสทั้งหลายแล้ว ภพทั้งปวงเราถอนขึ้นแล้ว ฯ ๑๓ ฯ

อภิญา ๖ เรากระทำให้แจ้งแล้ว คำสอนของพระ-

พุทธเจ้าเรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็ท่านครั้นบรรลุพระอรหัตตอย่างนี้แล้ว เสวยวิมุตติสุขอยู่ เพื่อจะ
ให้เกิดความอดสาหะแก่เพื่อนสหพรหมจารีทั้งหลาย ด้วยการแสดงให้เห็นชัดซึ่ง
ข้อที่พระศาสนาเป็นนิตยานิกรรม จึงได้ภายิตคาถาว่า

ภิกขุมีกำลังปัญญา สมบูรณ์ด้วยศีลและวัตร

มีจิตตั้งมั่น ยินดีในฌาน มีสติ บริโภคโภชนะตามมี

ตามได้ มีราคะไปปราศแล้ว พึงหวังได้ซึ่งกาลปริ

นิพพานในศาสนา นี้ ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปญญาพลี ความว่า ผู้ประกอบไปด้วย
ปัญญา อันดียิ่งเนื่อง ๆ ด้วยสามารถแห่งปาริหาริกปัญญาและวิปัสสนาปัญญา.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 120

บทว่า **สึลวตูปปนุโน** ความว่า เข้าถึงแล้ว คือ ประกอบแล้วด้วย
จาคุปริสัทธศีลอันอุกฤษฏ์ และด้วยวัตรกล่าวคือ ชุคคธรรม.

บทว่า **สมาหิโต** ความว่า ประกอบด้วยสมาธิ ต่างด้วยอุچارสมาธิ
และอัปนาสมาธิ.

บทว่า **ฉานรโต** ความว่า ต่อแต่นั้นไป จึงยินดี คือ หมั่นประกอบ
คิดต่อกันไป ในอรัम्मณุปนิชฌานและในลักขณุปนิชฌาน. ชื่อว่า มีสติ
เพราะไม่อยู่ปราศจากสติในกาลทั้งปวง.

บทว่า **ยทตฺถิย** ความว่า การบริโภกที่ไม่ปราศจากประโยชน์ ชื่อว่า
อตฺถิยะ ชื่อว่า ยทตฺถิยะ เพราะเหตุที่บริโภกโภชนะมีประโยชน์ หมายความว่า
การบริโภกของผู้ที่บริโภกปัจฉัยเช่นใด ย่อมชื่อว่ามีประโยชน์ ก็บริโภกโภชนะ
เช่นนั้น.

คำว่า การบริโภกโภชนะที่มีประโยชน์ นั้นย่อมมีได้ ด้วยสามิ-
บริโภก หรือด้วยทาทบริโภก ไม่ใช่บริโภกโดยประการอื่น นี้ พึงเห็นเป็น
เพียงตัวอย่าง อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า โภชนะ ด้วยอรรถว่า อันบุคคลพึงกิน
พึงบริโภก ได้แก่ ปัจฉัย ๔.

ปาฐะว่า ยทตฺถิ ดังนี้บ้าง ปัจฉัย ๔ อันพระศาสดาทรงอนุญาต
แล้ว เพื่ออันใด คือเพื่อประโยชน์อันใด เพื่อประโยชน์อันนั้น คือเพื่อ
ประโยชน์มีการตั้งอยู่แห่งกายเป็นต้น และการตั้งอยู่แห่งกายนั้น ก็เพื่ออนุปา-
ทิสเสสนิพพาน เพราะฉะนั้น เมื่อภิกษุบริโภกปัจฉัยคือโภชนะ เพื่อประโยชน์
แก่อนุปาทาทิสเสสนิพพาน ต่อแต่นั้น ก็พึงหวัง กาลปรินิพพาน คือ พึง
คอยทำอนุปาทาปรินิพพานกาล ของตน ชื่อว่ามีราคะไปปราศแท้ในที่นี้
คือ ในพระศาสนา นี้ อธิบายว่า ก็คุณธรรมข้อนี้ย่อมไม่มี แก่คนภายนอกผู้
แม้มีราคะในกามทั้งหลายปราศไปแล้ว.

จบอรรถกถาหาวิจลเถรคาถา

๓. วนวัจนเถร คาถา

ว่าด้วยคาถาของพระวนวัจนเถระ

[๑๕๐] ได้ยินว่า พระวนวัจนเถระได้ภายิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

ภูเขาทิ้งหลาย อันล้วนแล้วด้วยหิน มีสีเขียวดั่ง

เมฆ ครุฑจิริรงามดี มีธารวาริเย็นใสสะอาด คารคาย

ไปด้วยแมลงค่อมทอง ภูเขาเหล่านั้น ย่อมทำให้เรา

รื่นรมย์ใจ ดังนี้.

อรรถถกถาวนวัจนเถรคาถา

คาถาของท่านพระวนวัจนเถระ เริ่มต้นว่า **นิลพุกวณฺณา**. เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า **อัครทตฺสตี** ท่านเกิดในกำเนิดของเต่า อาศัยอยู่ในแม่น้ำชื่อว่า **วินตา** อตภาพของท่านนั้น ได้มีประมาณเท่าเรือลำเล็ก ได้ยินว่าในวันหนึ่ง เต่านั้นเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับยืนอยู่ที่ฝั่งแห่งแม่น้ำ คิดว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ชะรอยจะมีพระพุทธรูป ประสงค์เสด็จไปสู่ฝั่งโน้น ประสงค์จะทูลเชิญเสด็จ โดยประทับบนหลังของตน จึงหมอบลงแทบบาทมุล. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบอหิชาศัยของท่านนั้น เมื่อจะทรงอนุเคราะห์เขา จึงเสด็จขึ้นประทับ. เขาเกิดปีติโสมนัส วายแหวกคลื่น ยังพระผู้มีพระภาคเจ้าให้ถึงฝั่งโน้นในทันใดนั่นเอง **คฺจฺจฺกฺกฺสฺร** ที่ถูกยิงออกไปด้วยกำลังสาย ฉะนั้น.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพยากรณ์ผลแห่งบุญนั้น และสมบัติอันจะ
พึงบังเกิดในบัดนี้ แล้วเสด็จหลีกไป. ด้วยบุญกรรมนั้น เขาท่องเที่ยวไปใน
เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย บวชเป็นดาบส ตั้ง ๑๐๐ ครั้งเป็นเวลาไม่น้อย ได้
เป็นผู้มีปกตಿಯู่ในป่าอย่างเดียว ในกาลของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรง
พระนามว่า กัสสปะ ไปเกิดในกำเนิดแห่งนกพิราบอีก เห็นภิกษุผู้อยู่ในป่า
รูปหนึ่ง มีปกตಿಯู่ด้วยเมตตา ยังจิตให้เลื่อมใสแล้ว และครั้นจุตติจากกำเนิด
นกพิราบนั้นแล้ว บังเกิดในเรือนมีตระกูล ในพระนครพาราณสี เจริญวัย
แล้ว เกิดความสังเวช บวชแล้วเข้าไปสะสมบุญกรรมเป็นอันมาก ล้วนเป็น
อุปนิสัยแห่งวิวิฎฐะ เขาท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ในภพนั้น ๆ
อย่างนี้ แล้วถือปฏิสนธิในเรือนของพราหมณ์ นามว่า วัจจโคตร ในพระนคร
กบิลพัสดุ์ ในพุทธรูปบาทกาลนี้ มารดาของเขามีครรภ์แก่รอบแล้ว เกิด
แพ่ท้อง ต้องการจะชมป่า จึงเข้าป่าท่องเที่ยวไป. ในทันใดนั่นเอง ลมกัม-
มัชวาของนางปั่นป่วนแล้ว คนทั้งหลายจัดแจงจึงฝ้าม่านให้แล้ว. นางคลอดบุตร
(สมบุรณ์) ด้วยลักษณะของผู้มีบุญ กุมารนั้นได้เป็นสหายเล่นสนุกกับพระ-
โพธิสัตว์ เขาได้มีโคตรและชื่อว่า วัจจะ. (ต่อมา) ปราภฏนามว่า วนวัจจะ โดย
ที่มีความยินดีในป่า ในเวลาต่อมา เมื่อพระมหาสัตว์เสด็จออกมหาภิเนษกรรม
บำเพ็ญมหาปราบอยู่ ก็ออกบวช ด้วยคิดว่า แม้เราก็จักอยู่ในป่า ร่วมกับ
สิทธัตถกุมาร ดังนี้ แล้วออกบวชเป็นดาบส อยู่ในป่าหิมวันต์ สดับว่า
พระสิทธัตถะตรัสรู้อภิสัมโพธิญาณแล้ว จึงไปยังสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า
บวชแล้วเรียนกัมมัฏฐานอยู่ในป่า ขวนขวายวิปัสสนา ไม่นานนักก็ได้ทำให้
แจ้งซึ่งพระอรหัต. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอปทานว่า

ก็พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า อตถทัสสี

เป็นพระสยมภู เป็นนายกของโลก เป็นพระตถาคต

ได้เสด็จไปที่ฝั่งแม่น้ำ วินตา เราเป็นเต่า เทียวไปในน้ำ
โผล่จากน้ำ ประสงค์จะทูลเชิญพระพุทธเจ้าเสด็จข้าม
ฟาก จึงเข้าไปเฝ้าพระองค์ ผู้เป็นนาถะของโลก (กราบ
ทูลว่า) ขออัญเชิญพระพุทธเจ้าผู้เป็นมหา牟尼 พระนาม
ว่า อตถทัสสี เสด็จขึ้นหลังข้าพระองค์เถิด ข้าพระองค์
จักให้พระองค์เสด็จข้ามฟาก ขอพระองค์โปรดทรง
กระทำที่สุดแห่งทุกข์ แก่ข้าพระองค์เถิด พระพุทธเจ้า
ผู้มีพระยศใหญ่ ทรงพระนามว่า อตถทัสสี ทรงทราบ
ถึงความดำริของเรา จึงได้เสด็จขึ้นหลังเรา แล้ว
ประทับยืนอยู่ ความสุขของเราในเวลาที่นึกถึงตนได้
และในเวลาถึงความเป็นผู้รู้เพียงตา หาเหมือนกับสุข
เมื่อพื้นพระบาทสัมผัสผืนไม้ พระสัมพุทธเจ้าทรงพระ-
นามว่า อตถทัสสี ผู้มีพระยศใหญ่ เสด็จขึ้นประทับยืน
ที่ฝั่งแม่น้ำแล้ว ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า เราข้าม
กระแสดงคา ชั่วเวลาประมาณเท่าจิตเป็นไป ก็พญาเต่า
ตัวมีบุญนี้ ส่งเราข้ามฟาก ด้วยการส่งพระพุทธเจ้าข้าม
ฟากนี้ และด้วยความเป็นผู้มีจิตเมตตา เขาจักรู้ธรรมย์
อยู่ในเทวโลกตลอด ๑๑๘ กัป จากเทวโลกมานุษย-
โลกนี้ เป็นผู้อันกุศลมูลตัดเตือนแล้ว นิ่ง ณ อาสนะ
เดียว จักข้ามพ้นกระแสน้ำ คือความสงสัยได้ พืช
แก่น้อยที่เขาเอาหวานลงในเนื้อนาดี เมื่อฝนยังอุทก
ธารให้ตกอยู่โดยชอบ ผลย่อมทำชาวนาให้ยินดี แม้
ฉันใด พุทธเขตที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงไว้

ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เมื่อบุญเพิ่มอุทกธารโดยชอบ
ผลจักทำเราให้อินดี เราเป็นผู้มีตนอันส่งไปแล้ว เพื่อ
ความเพียร เป็นผู้สงบระงับ ไม่มีอุปธิ กำหนดรู้อาสวะ
ทั้งปวงแล้ว ย่อมเป็นผู้ไม่มีอาสวะอยู่ ในกัปที่ ๑๑๘
เราได้ทำกรรมใด ในกาลนั้น ด้วยกรรมนั้น เราไม่รู้จัก
ทุกติเลย นี่เป็นผลแห่งการส่งพระพุทธรเจ้าข้ามฟาก
เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯ ล ฯ คำสอนของพระพุทธรเจ้า
เราทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงบรรลुพระอรหัต แล้วเสด็จประทับ
อยู่ในพระนครกบิลพัสดุ์ ท่านได้ไปที่พระนครกบิลพัสดุ์นั้น ถวายบังคม
พระศาสดา สมาคมกับภิกษุทั้งหลาย ด้วยสามารถแห่งปฏิสันถาร อันภิกษุ
ทั้งหลายถามว่า คุณก่อนอาวุโส การอยู่ในป่าอย่างผาสุก ท่านได้แล้วหรือ ?
ก็ตอบว่า อาวุโสทั้งหลาย ทั้งป่าและภูเขาน่ารื่นรมย์ เมื่อจะพรรณนาถึงป่าที่
ตนอยู่แล้ว ได้ภาษิตคาถาว่า

ภูเขาทั้งหลาย อันล้วนแล้วด้วยหิน มีสีเขียวดั่ง
เมฆ คุรุจิเรกงามดี มีธารวาริเย็นน้ำใสสะอาด เป็นที่
พำนักของผู้สะอาด ดารดาชไปด้วยแมลงค่อมทอง
ภูเขาเหล่านั้น ย่อมทำให้เรารื่นรมย์ใจ ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นิลพุกวณฺณา ความว่า มีสีดั่งวลาหก
ที่เขียวขจี และมีสีฐานดั่งนิลวลาหก. บทว่า คุรุจิรา ความว่า มีแสงและ
รัศมีรุจิเรก. บทว่า สิตวาริ ความว่า มีน้ำเย็นน้ำใสสะอาด. บทว่า สุกินฺชรา
ความว่า ชื่อว่าเป็นที่พำนักของผู้ที่สะอาด เพราะเป็นภูมิภาคที่สะอาดบริสุทธิ์
และเพราะเป็นที่พำนักของพระอรียเจ้าทั้งหลาย ผู้มีจิตบริสุทธิ์. ก็เพื่อสะดวก

แก่การประพันธ์คาถา ท่านจึงนิเทศนิคหิต เป็น น. ปาฐะว่า สิวารี
สุจินฺชรา ดังนี้ก็มี. ความที่ว่า ทรงไว้ซึ่งน้ำเย็นใสสะอาด (และ) มีแอ่งน้ำเย็น
สนิท ใสสะอาด. บทว่า อินฺทโคปกสฺสญฺญา ความว่า ดารดาษไปด้วย
กิมิชาติสีแดง มีวรรณะดังแก้วประพาฬ อันได้นามว่า แผลงล้อมทอง ท่าน
กล่าวอย่างนี้ ด้วยสามารถแห่งเวลาที่มีฝนตก. ส่วนอาจารย์บางพวกกล่าวว่า
ได้แก่ ดินชาติ ที่มีสีแดง นามว่า อินทโคปกะ. อาจารย์พวกอื่นกล่าวว่า
ได้แก่ ต้นกรรณิการ. บทว่า เสลา ได้แก่ ภูเขาล้วนด้วยหิน อธิบายว่า ภูเขา
ที่ไม่มีฝุ่น. ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า เปรียบเหมือนภูเขาที่ล้วนด้วยหิน.
บทว่า รมนฺนุติ มํ ความว่า ยังเราให้ยินดี คือเพิ่มพูนความยินดีในวิเวก
แก่เรา. พระเถระเมื่อจะประกาศถึงความยินดีในป่า ที่อบรมมาเป็นเวลานาน
ของตนอย่างนี้ จึงแสดงถึงความยินดีในวิเวก ๓ อย่างเท่านั้น. ในบรรดาวิเวก
๓ อย่างนั้น ด้วยอุปวิเวก เป็นอันพระเถระแสดงการพยากรณ์พระอรหัตผล
แล้วทีเดียว ฉะนี้แล.

จบอรรถกถาวัจจเถรคาถา

๔. วนวัจจสามเณรคาถา

ว่าด้วยคาถาของสามเณรของพระวนวัจจเถระ

[๑๕๑] ได้ยินว่า สามเณรของพระวนวัจจเถระได้ภยิตคาถานี้ไว้
อย่างนี้ว่า

พระอุปัชฌาย์ของเราได้กล่าวกะเราว่า ดูก่อนสิว-
กะ เราจะไปจากที่นี่ กายของเราอยู่ในบ้าน แต่ใจ
ของเราอยู่ในป่า แม้เรานอนอยู่ก็จักไป ความเกี่ยว
ข้องด้วยหมู่ ย่อมไม่มีแก่ผู้รู้แจ้งชัด ดังนี้.

อรรถกถาวนวัจฉสามเษรคาถา

คาถาของวณวัจฉสามเษร เริ่มต้นว่า **อุปชฌายโ**. เรื่องราวของท่าน เป็นมาอย่างไร ?

ได้ยินว่า ในกัณฑ์ที่ ๓๑ แต่กัณฑ์นี้ ท่านเกิดในเรือนแห่งตระกูลในกาล ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า เวสสภู วันหนึ่งเข้าสู่ป่าด้วยกรณียกิจ บางอย่าง เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า เวสสภู ประทับนั่งอยู่ ณ ซอกภูเขาในป่านั้น มีจิตเลื่อมใส เข้าไปเฝ้าถวายบังคมแล้ว ประคองอัญชลี ยืนอยู่แล้ว. เขาเห็นผลไม้มีมะรืน น่าชื่นใจ ในป่านั้น จึงเก็บเอาผลมะรืน เหล่านั้นน้อมเข้าไปถวาย พระผู้มีพระภาคเจ้าอีก. พระผู้มีพระภาคเจ้า อาศัย ความอนุเคราะห์ จึงทรงรับไว้.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เมื่อ ผู้เป็นลูกบวชในศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า กัสสปะ ก็ บวชพร้อมกับลูก สังสมกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพาน เป็นอันมาก แล้วเกิดเป็นหลานของพระวณวัจฉเษร ในพุทธรูปบาทกาลนี้. ท่านได้นาม ว่า สีวกะ เมื่อพระวณวัจฉเษร ผู้เป็นที่ชอบของตน บวชในศาสนาแล้ว ถึงที่สุดแห่งกิจของบรรพชิตแล้ว ฟานักอยู่ในป่า มารดาของท่านฟังความ เป็นไปนั้นแล้ว พุคกะบุตรว่า พ่อสีวกะ เจ้าจงบวชในสำนักของพระเษร เดียวนี้ พระเษรแก่แล้ว. เพราะคำพูดของมารดาเพียงคำเดียวเท่านั้น และ เพราะอธิการ ที่ตนเคยทำไว้ในกาลก่อน ท่านจึงไปยังสำนักของพระเษรผู้ เป็นลูก บวชแล้ว บำรุงพระเษร อาศัยอยู่ในป่า.

วันหนึ่ง เมื่อท่านไปสู่ทำบ้านด้วยกรณียกิจบางอย่าง เกิดอาพาธอย่าง หนัก. แม้เมื่อผู้คนช่วยจัดยาถวาย อาพาธก็ไม่สงบ. เมื่อท่านชักช้าอยู่

* ฉบับพม่าเป็น สีวกสามเษร.

พระเถระคิดว่า สามเณรประพฤติก้าวร้าว จะมีเหตุอะไรหนอ ดังนี้ จึงไปที่ท้ายบ้านนั้น เห็นท่านป่วย จึงการทำสิ่งที่ควรกระทำนั้น ๆ แก่ท่าน ยังส่วนแห่งวันให้ล่วงไปแล้ว ในเวลาใกล้รุ่ง ตอนกลางคืน จึงพูดว่า คุณก่อนสิวกะ นับจำเดิมแต่เราบวชแล้ว ไม่เคยอยู่ในบ้าน เราจะจากบ้านนี้ไปสู่วป่าเดี่ยวนี้แหละ ส่วนสามเณร ฟังดังนั้นแล้ว จึงกล่าวว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ บัดนี้ แม้ว่ากายของผม จะอยู่ที่ท้ายบ้าน แต่จิตอยู่ในป่า เพราะฉะนั้น แม้ถึงจะนอน ผมก็จะไปป่าเหมือนกัน . พระเถระฟังดังนั้นแล้ว จึงจับแขนสามเณร นำไปสู่วป่าทันที แล้วให้อิวาท. สามเณรตั้งอยู่ในอิวาทของพระเถระ เห็นแจ้งแล้ว บรรลุพระอรหัต. สมดังคำที่ท่านกล่าวไว้ ในอปทานว่า

เราได้พบพระพุทธเจ้า ผู้ปราศจากกิเลสฐิติ เป็น
เชษฐบุรุษของโลก ประเสริฐกว่านรชน โชติช่วง
เหมือนต้นกรรณิการ์ ประทับนั่งอยู่ที่ชอกภูเข เรา
จิตเลื่อมใส มีใจโสมนัสประนมอัญชลีเหนือเศียร
เกล้า แล้วเอาผลมะรืนถวายเป็นแด่พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ
สุด ในปีที่ ๓๑ แต่ภัทธกัณฑ์ เราได้ถวายเป็น
ใดในกาลนั้น ด้วยการถวายเป็นนั้น เราไม่รู้จัก
ทุกติเลย นี่เป็นผลแห่งการถวายเป็น เราเผาภิเษก
ทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้าเราทำ
เสร็จแล้ว ดังนี้.

สามเณร บรรลุพระอรหัตแล้ว เทียบเคียงเนื้อความ อันอุปัชฌาย์ และตน กล่าวแล้ว เมื่อจะประกาศความยินดียิ่งในวิเวกของตนและกิจที่ตน ทำสำเร็จแล้ว จึงได้ภาสิตคาถาว่า

พระอุปัชฌาย์ของเราได้กล่าวกะเราว่า ลูกก่อนสิวะ-
ละ เราจะไปจากที่นี่ ภายของเราอยู่ในบ้าน แต่ใจ
ของเราไปอยู่ในป่า แม้เรานอนอยู่ก็จ๊กไป ความเกี่ยว
ข้องด้วยหมู ย่อมไม่มีแก่ผู้รู้แจ้ง ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุปัชฌายो ความว่า ชื่อว่า อุปัชฌายะ
เพราะเข้าไปเพ่งโทษน้อยและโทษใหญ่ คือมุ่งแสวงหาประโยชน์เกื้อกูลแล้ว
เพ่งดูด้วยญาณจักษุ. สามเณรเรียกตัวเอง ด้วยบทว่า มํ. บทว่า อวจาติ
แปลว่า ได้กล่าวแล้ว.

บทว่า อโธ คจฺจนํ สิวก เป็นคำแสดงอาการที่กล่าวแล้ว.
อธิบายว่า ลูกก่อนสิวะกะ เราจะไปจากละแวกบ้านนี้ เราจึงมาพากันไป สู่ที่ ๆ
เป็นป่าเท่านั้นเกิด ที่ ๆ เป็นป่าเท่านั้น เหมาะที่พวกเราทั้งหลายจะอยู่. ก็
สิวกสามเณรอันพระอุปัชฌาย์กล่าวอย่างนี้แล้ว เกิดความสลดใจ เหมือนม้า
อาชาไนยตัวเจริญ ที่ถูกหวัดด้วยเส้ฉะนั้น เมื่อจะประกาศความที่ตนประสงค์
จะไปสู่ป่าอย่างเดียว จึงกล่าวว่า

ภายของเราอยู่ป่านี้ แต่ใจของเราอยู่ในป่า แม้
เรานอนอยู่ก็จ๊กไป ความเกี่ยวข้องด้วยหมู ย่อมไม่มี
แก่ผู้รู้แจ้ง ดังนี้.

กาลานั้น มีใจความดังนี้ เพราะเหตุที่ บัดนี้ แม้ร่างกายของเรา
ยังอยู่ที่ทำยบ้าน แต่อหยาศัยน้อมไปสู่ป่าอย่างเดียว ฉะนั้น เราแม้นอนอยู่ก็
จ๊กไป คือ แม้ชื่อนอนอยู่เพราะไม่สามารถ ในการยืน นั่งและเดิน โดย
เป็นไข ก็จักคลาน กระเสือกกระสนไป เหมือนงู ทั้ง ๆ อาการที่นอนนี้
มาเกิดท่านขอรับ เราจึงไปสู่ป่ากันเกิด เพราะเหตุไร ? เพราะความเกี่ยว

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 129

ข้องด้วยหม่อมไม่มีแก่ผู้รู้แล้ว เพราะสภาพธรรมดา ความเกี่ยวข้องในที่
ไหน ๆ หม่อมไม่มีแก่ผู้รู้โทษในกาม และในสงสาร รู้อันสังสัในเนกขัมมะ
และพระนิพพาน ตามความเป็นจริง ฉะนั้น คำสั่งของอุปัชฌาย์ จึงดำรงมั่น
แก่สามเณรด้วยคำพูดหนึ่งเดียวเท่านั้น ท่านพยากรณ์พระอรหันต์ผลด้วยการ
อ้างถึงคำสั่งเพียงหนึ่งเดียว.

จบอรรถกถาวนัจฉเณรสามเณรคาถา

๕. กุณฑธานเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระกุณฑธานเถระ

[๑๕๒] ได้ยินว่า พระกุณฑธานเถระ ได้ภาสิตคาถานี้ไว้ดังนี้ว่า

ภิกษุพึงตัดสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ พึงละสังโยชน์

เบื้องสูง ๕ พึงเจริญอินทรีย์ ๕ มีศรัทธาเป็นต้น

ให้ยิ่งขึ้นไป ภิกษุผู้ล่วงธรรม เป็นเครื่องข้อง ๕ ประการ

ได้แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ข้ามโอฆะได้แล้ว.

อรรถกถากุณฑธานเถรคาถา

คาถาของท่านพระกุณฑธานเถระ เริ่มต้นว่า **ปลงจ ฉินฺทเ ปลฺลจ**
ชฺเห เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ
ท่านเกิดในเรือนมีตระกูล ในพระนครหงสาวดี เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า
โดยนัยดังกล่าวแล้วในหนหลังนั้นแล พึงธรรมอยู่ เห็นภิกษุหนึ่ง อันพระ-

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 130

ศาสดาทรงแต่งตั้งไว้ในตำแหน่งภิกษุผู้เลิศ แห่งภิกษุผู้จับสลากก่อน ปรรณนาตำแหน่งนั้น กระทำสมควรแก่ฐานันดรนั้น ท่องเที่ยวไปแล้ว. ครั้นวันหนึ่ง เขาได้น้อมถวาย เครื่องถ้วยใหญ่สี่เหลืองเหมือนจุกแห่งมโนศิลา แต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ ผู้ออกจากนิโรธสมบัติแล้วประทับนั่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงรับเครื่องถ้วยนั้น แล้วทรงเสวย.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาเสวยราชสมบัติทิพย์ ในหมู่เทพ ๑๑ ครั้ง ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๒๔ ครั้ง เขากระทำบุญบ่อย ๆ อย่างนี้ แล้วท่องเที่ยวอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เกิดเป็นภุมมเทวดา ในกาลของพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า กัสสปะ.

กัษรรมาดาพระพุทธเจ้าผู้มีพระชนมายุยืนทั้งหลาย ย่อมไม่มีอุโบสถทุก ๆ กึ่งเดือน จริงอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า วิปัสสิ ได้มีอุโบสถในระหว่าง ๖ ปี. ส่วนพระทศพลทรงพระนามว่า กัสสปะ สวดปาฏิโมกข์ทุก ๆ ๖ เดือน. ในการสวดพระปาฏิโมกข์นั้น ภิกษุผู้เป็นสหายกัน ๒ รูป ผู้อยู่ประจำ เดินทางไปด้วยคิดว่า จักกระทำอุโบสถ. ภุมมเทวดาตนนี้ คิดว่า ภิกษุ ๒ รูปนี้ รักกันแน่นหนาเหลือเกิน เมื่อมีผู้ทำลาย (ให้แตกกัน) จะแตกกันหรือไม่หนอ มองหาโอกาส (ทำลาย) ภิกษุทั้งสองอยู่เดินไปไม่ห่าง ภิกษุสองรูปนั้นนัก. ครั้งนั้น พระเถระรูปหนึ่ง ให้พระเถระอีกรูปหนึ่งถือบาตรและจีวรไว้ เดินไปสู่ที่ ๆ มีน้ำสะอาด เพื่อขบถ่ายสรีระ ล้างมือล้างเท้าแล้วออกจากที่ใกล้พุ่มไม้ ภุมมเทวดาเดินตามหลังพระเถระนั้นไป แปลงเพศเป็นหญิงรูปงาม ทำประหนึ่งสยายผมแล้วเกล้าใหม่ ทำประหนึ่งปิดฝุ่นที่หลัง และทำเป็นประหนึ่ง จัดผ้าถุงใหม่ เดินตามรอยเท้าพระเถระไป ออกจากพุ่มไม้แล้ว. พระเถระผู้เป็นสหายยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง เห็นเหตุนั้นแล้วเกิดโทมนัสคิดว่า บัดนี้ ความรักที่ติดต่อกันมาเป็นเวลานาน กับภิกษุนี้ ฉิบหายแล้ว

ถ้าเราเพิ่งรู้ว่าเธอเป็นผู้มีกิเลสมากอย่างนี้ เราจักไม่ทำความคุ้นเคย กับภิกษุนี้ ตลอดกาลนานประมาณเท่านี้ ดังนี้ เมื่อพระเถระนั้นมาถึงเท่านั้น ก็กล่าวว่า นิมนต์รับเอาบาตร จีวรของท่านไปเถิดอาวุโส เราไม่ปรารถนาจะร่วมทางกับ ผู้ที่ลามกเช่นท่าน หทัยของภิกษุผู้ลัทธิ นั้น ฟังถ้อยคำนั้นแล้ว ได้เป็นประหนึ่ง ถูกเขาเอาหอกที่คมกริบเสียบแล้ว. ลำดับนั้น ลัทธิภิกษุนั้นจึงพูดกับพระเถระ ผู้เป็นสหายว่า อาวุโส ท่านพูดอะไร เช่นนั้น เรายังไม่รู้ (ว่าต้อง) อาบัติ แม้เพียงทุกกฏตลอดเวลาที่ประมาณเท่านี้ ก็วันนี้ ท่านกล่าวเราเป็นคนลามก ท่านเห็นอะไรหรือ? พระเถระผู้เป็นสหายจึงพูดว่า เรื่องอื่นที่เห็นแล้ว จะมี ประโยชน์อะไร ท่านออกในที่เดียวกันกับมาตุคาม ผู้ประดับแล้ว ตกแต่งแล้ว อย่างนี้ หรือ (มิใช่). พระเถระผู้ลัทธิ กล่าวว่ อาวุโส เรื่องนี้ไม่มีแก่เราเลย เราไม่เห็นมาตุคามเห็นปานนี้เลย. แม้เมื่อพระเถระผู้ลัทธิจะกล่าวอย่างนี้ถึง ๓ ครั้ง พระเถระนอกนี้ ก็ไม่เชื่อถ้อยคำ ยึดถือเอาเหตุที่ตนเห็นแล้ว นั้นแหละว่าเป็นเรื่องจริง ไม่เดินร่วมทางเดียวกับภิกษุนั้น ไปสู่สำนักของ พระศาสดาโดยทางอื่น.

ต่อแต่นั้นมา ถึงเวลาที่ภิกษุสงฆ์เข้าสู่โรงอุโบสถ ภิกษุนั้นเห็นลัทธิ ภิกษุนั้น ในโรงอุโบสถ รู้ชัดแล้ว ก็ออกไปเสียด้วยคิดว่า ภิกษุเช่นนี้ มีอยู่ใน โรงอุโบสถนี้ เราจักไม่กระทำอุโบสถร่วมกับเธอ ดังนี้แล้ว ได้ยืนอยู่ใน ภายนอก. ลำดับนั้น ภุมมเทวดาคิดว่า เราทำกรรมหนักหนอ แล้วแปลงเพศ เป็นอุบาสกแก่ไปยังสำนักของภิกษุนั้น กล่าวว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ เหตุไฉน พระคุณเจ้า จึงยืนอยู่ในที่นี้. ภิกษุนั้นตอบว่า คุณก่อนอุบาสก ภิกษุลามกรูปหนึ่ง เข้าไปสู่โรงอุโบสถนี้ เราไม่กระทำอุโบสถร่วมกับเธอ เราคิดดังนี้ จึง ออกมายืนอยู่ข้างนอก. ภุมมเทวดา จึงพูดว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ท่านอย่าถือ อย่างนี้เลย ภิกษุนี้ มีศีลบริสุทธิ์ เชื่อว่ามาตุคามที่ท่านเห็นแล้ว คือ ข้าพเจ้าเอง

เพื่อจะทดลองไมตรีของท่านทั้งสองว่า ไมตรีของพระเถระทั้งสองรูปนี้จะมั่นคงหรือไม่มั่นคงหนอ ดังนี้ ข้าพเจ้าผู้อยากดูความที่ท่านทั้งสองจะแตกไมตรีกันหรือไม่ กระทำกรรมนั้นแล้ว. ภิกษุ นั้น ถามว่า คุณก่อนสัปรบุรุษก็ท่านเป็นอะไร ? กุมมเทวดา ตอบว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าเป็นกุมมเทวดาคนหนึ่ง. เทวบุตร เมื่อชี้แจงเสร็จ ก็ไม่ดำรงอยู่ในทิพพานุกาภาพ หมอบลงแทบเท้าของพระเถระ อ้อนวอนพระเถระว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงอดโทษแก่ข้าพเจ้าเถิด พระเถระไม่รู้โทษนั้น ขอท่านจงทำอุโบสถเถิด ดังนี้แล้วนิมนต์ให้พระเถระเข้าสู่โรงอุโบสถ. พระเถระนั้น ลงทำอุโบสถในที่เดียวกันเท่านั้น แต่ไม่นั่งในที่เดียวกันกับภิกษุ นั้น ด้วยสามารถแห่งความสนิทสนมอย่างมิตรอีก ทั้งไม่พูดถึงกรรมของพระเถระนี้. ส่วนพระเถระที่ถูกโจทบ้ำเพ็ญวิปีสสนาบ่อย ๆ บรรลุพระอรหัตแล้ว.

ด้วยผลแห่งกรรมนั้น กุมมเทวดา ไม่รอดพ้นจากภัยในอบายตลอดพุทธันดรหนึ่ง. ก็ถ้าในเวลาใด มาสู่ความเป็นมนุษย์ โทษที่กระทำไว้ด้วยกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งอื่น ๆ จะหล่นทับถมเขาทีเดียว ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลาย เขาเกิดในตระกูลพราหมณ์ ในพระนครสาวัตถี คนทั้งหลายได้ขนานนามเขาว่า ชานมาณพ. ชานมาณพเจริญวัยแล้ว เรียนไตรเพท ฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดาในเวลาแก่ มีศรัทธา บวชแล้ว. จำเดิมแต่วันที่ท่านอุปสมบทแล้ว สตรีผู้ประดับแล้ว ตกแต่งแล้วนางหนึ่ง จะปรากฏติดตามท่านอยู่เป็นนิตย์ อย่างนี้คือ เมื่อท่านเข้าบ้าน ก็เข้าบ้านพร้อมกับท่าน เมื่อท่านออกก็ออกด้วย เมื่อท่านเข้าวิหารก็เข้าไปด้วย แม้เมื่อท่านยืนอยู่ ก็ยืนอยู่ด้วย.

พระเถระไม่เห็นนางเลย แต่ด้วยกรรมเก่าของท่าน นางจึงปรากฏแก่คนเหล่าอื่น สตรีทั้งหลาย เมื่อถวายข้าวยาสุ ถวายภิกษาในบ้าน จะพากัน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 133

พูดว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพญาคูกระบวยหนึ่งนี้ สำหรับท่าน อีกกระบวยหนึ่ง สำหรับหญิงผู้เป็นสหายของเราทั้งหลาย คนนี้ ดังนี้แล้ว ทำการเหย้าหยัน เป็นความลำบากอย่างยอดเยี่ยมแก่พระเถระ. ทั้งสามเณรและภิกษุหนุ่มทั้งหลาย ก็พากันห้อมล้อมท่านผู้เข้าไปสู่วิหาร พุคเยะเยี้ยว พระชานะเป็นเหย้า.

ครั้งนั้น ท่านจึงเกิดมีนามเพิ่มว่า กุณฑชานเถระ* ด้วยเหตุนี้เอง ท่านเพียรพยายามแล้วก็ไม่สามารถจะอดคลื่นความเย้าเยี้ยว อันสามเณรและภิกษุหนุ่มเหล่านั้นกระทำอยู่ได้เกิดบ้ำขึ้นมา พูดว่า พวกท่านสิเป็นเหย้า อุปัชฌาย์ของพวกท่านก็เป็นบ้ำ อาจารย์ก็เป็นบ้ำ. ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลายกราบทูลฟ้องท่านแต่พระศาสดาว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระโกณฑชานะกล่าวคำหยาบอย่างนี้ กับภิกษุหนุ่มและสามเณรทั้งหลาย พระศาสดาตรัสสั่งให้เรียกพระโกณฑชานะเถระมา ตรัสถามว่า คุณก่อนชานะ ได้ยินว่า เธอกล่าวคำหยาบกับสามเณรทั้งหลายหรือ เมื่อพระโกณฑชานะกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เป็นความจริงพระเจ้าข้า ดังนี้ จึงตรัสว่า เหตุไฉน เธอจึงกล่าวอย่างนี้. พระโกณฑชานะกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์อดคลื่นความลำบาก (ที่เกิดขึ้น) เป็นประจำไม่ได้ จึงกล่าวอย่างนี้. พระศาสดาตรัสว่า คุณก่อนภิกษุ เธอไม่สามารถจะยังกรรมที่เธอทำไว้ในก่อน ให้สลายไปได้จนถึงวันนี้ เธออย่างกล่าวคำหยาบเห็นปานนี้อีก ดังนี้แล้วตรัสว่า

เธออย่าได้กล่าวคำหยาบกะใคร ๆ ผู้ที่เธอ

กล่าวแล้ว ฟังกล่าวตอบเธอ เพราะว่า ถ้อยคำแข่งดี

ให้เกิดทุกข์ อาชญาตอบฟังถูกต้องเธอ ถ้าเธอไม่ยังตน

ให้หวั่นไหวดุจกังสดาล ถูกขจัดแล้ว เธอจักเป็นผู้ถึง

พระนิพพาน ความแข่งดีย่อมไม่มีแก่เธอ ดังนี้.

* พม่า. เป็นโกณฑชานเถระ

และชาวเมืองทั้งหลาย ก็กราบทูลความที่พระเถระนั้นท่องเที่ยวไปกับ มาตุคาม แม่แก่พระเจ้าโกศล. พระราชาส่งราชบุรุษไปด้วยตรัสว่า คุณก่อน พนาย พวกท่านจงไป จงใคร่ครวญดู ดังนี้แล้ว แม่พระองค์เองก็เสด็จไป สู่ที่อยู่ของพระเถระ ด้วยบริวารจำนวนน้อย แล้วเสด็จประทับยืนคู้ อยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง ในขณะที่นั้น พระเถระนั่งทำสมาธิกรรมอยู่ แม่หญิงนั้น ก็ปรากฏ เป็นเหมือนยืนอยู่ในที่ไม่ไกล. พระราชาทอดพระเนตรเห็นแล้ว ทรงพระดำริว่า เหตุนี้มีอยู่ จึงเสด็จไปยังที่หญิงนั้นยืนอยู่ เมื่อพระราชาเสด็จมา หญิงนั้นก็ ทำเป็นเหมือนเข้าไปสู่บรรณศาลา อันเป็นที่อยู่ของพระเถระ.

แม้พระราชา ก็เสด็จเข้าไปสู่บรรณศาลานั้นแหละ พร้อมกับหญิงนั้น ทรงตรวจดูทั่ว ๆ ไป ก็ไม่เห็น จึงเข้าพระทัยว่า นี้ ไม่ใช่มาตุคาม คงเป็น กรรมวิบากอย่างหนึ่ง ของพระเถระ แม้ถึงจะเสด็จเข้าไปใกล้พระเถระก่อน ก็ไม่ไหว้พระเถระ ทรงรู้ว่าเหตุนี้ไม่เป็นจริง จึงเสด็จมาไหว้พระเถระ แล้วประทับนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง ตรัสถามว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พระคุณเจ้า ไม่ลำบากด้วยอาหารบิณฑบาตบ้างหรือ? พระเถระทูลว่า พอสมควรอยู่ มหาบพิตร. พระราชาตรัสว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ กระผมเข้าใจคำพูด ของพระคุณเจ้า เมื่อพระคุณเจ้าเที่ยวไปกับสิ่งที่ทำให้เศร้าหมองเช่นนี้ ใครเล่า จะเสื่อมใส จำเดิมแต่นี้ไป พระคุณเจ้า ไม่ต้องมีกิจที่จะต้องไปในที่ไหน ๆ โยมจะบำรุงพระคุณเจ้าด้วยปัจจัย ๔ ขอพระคุณเจ้า จงอย่าประมาทในโยนิ- โสมนสิการดังนี้แล้ว เริ่มถวายภิกษาเป็นประจำ พระเถระได้พระราชาเป็นผู้ อุปถัมภ์ เป็นผู้มีจิตเป็นเอกัคคตารมณ์ เพราะมีโภชนะเป็นที่สบาย เจริญ- วิปัสสนาแล้วบรรลุพระอรหัต จำเดิมแต่นั้น หญิงนั้น ก็หายไป.

ครั้งนั้น มหาสุกัททาอุบาสิกา อยู่ในเรือนแห่งตระกูลที่เป็นมิจฉาทิฎฐิ ในอุคคนคร อธิฐานอุโบสถด้วยคิดว่า ขอพระศาสดาจงทรงอนุเคราะห์เรา

เป็นหญิงปราศจากกลิ่นคาว ยืนอยู่บนพื้นปราสาทชั้นบน กระทำสังจกิริยาว่า ดอกไม้เหล่านี้ อย่าหยุดอยู่ในระหว่าง จงตั้งเป็นพदान ฌ เบื้องบนของพระ ทศพลด้วยสัญญา นี้ ขอพระทศพลจงรับภิกษาของเรา พร้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ รูป ในวันพรุ่งนี้ แล้วเหวี่ยงกำแหงดอกมะลิไป ๘ กำ. ดอกไม้ทั้งหลายลอยไป ตั้งเป็นพदान ฌ เบื้องบนของพระศาสดา ในเวลาที่ทรงแสดงพระธรรมเทศนา. พระศาสดาทอดพระเนตรเห็นพदानดอกมะลินั้นแล้ว ทรงรับภิกษาของนาง สุกัททา ด้วยจิตอย่างเดียว ในวันรุ่งขึ้นเมื่ออรุณตั้งขึ้นแล้ว จึงตรัสกะพระ- อานนทเถระว่า คุณก่อนานนท วันนี้พวกเราจักไปภิกษาจารในที่ไกล เธอ อย่าให้สลากแก่ภิกษุที่เป็นปุถุชน จงให้สลากแก่ภิกษุที่เป็นพระอริยะเท่านั้น พระเถระแจ้งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า อวูโสทั้งหลาย วันนี้พระศาสดาจักเสด็จ ภิกษาจารในที่ไกล ภิกษุที่เป็นปุถุชนอย่ารับสลาก ภิกษุที่เป็นพระอริยะเท่านั้น จงรับสลากดังนี้. พระกุนทธานเถระ เขยิบมือออกไปก่อนทีเดียว โดยพูดว่า อวูโส ท่านจงนำสลากมา. พระอานนทกล่าวว่า พระศาสดาไม่ตรัสสั่งให้ ให้สลากแก่ภิกษุเช่นท่าน ตรัสสั่งให้ให้แก่ภิกษุที่เป็นพระอริยะเท่านั้น ดังนี้แล้ว เกิดปริวิตก ไปกราบทูลพระศาสดาแล้ว. พระศาสดาตรัสว่า จงให้สลากแก่ ผู้ที่ขอ.

พระเถระคิดว่า ถ้าสลากไม่ควรให้แก่พระโกณฑธานะ เมื่อเป็นเช่น นั้น พระศาสดาพึงห้ามไว้ ในเรื่องนี้ชะรอยจักมีเหตุ จึงย้อนกลับไปด้วยคิดว่า เราจักให้สลากแก่พระกุนทธานะ. ก่อนแต่พระอานนทจะมาถึงนั้นแหละ พระกุนทธานเถระเจ้าจตุตถฌมาน มีอภิญญาเป็นบาท ยืนอยู่ในอากาศด้วยฤทธิ์ กล่าวว่ อวูโสอานนท พระศาสดาทรงรู้จักเรา พระศาสดาไม่ทรงห้ามภิกษุ เช่นเรา ผู้จับสลากก่อนหรือค ดัสนี้แล้วยื่นมือไปจับสลาก. พระศาสดาทรง กระทำเรื่องนั้นให้เป็นอตุปปัตติ แต่งตั้งพระเถระไว้ในตำแหน่งแห่งภิกษุ

ผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้จับสลากก่อน. เพราะเหตุที่พระเถระนี้ ได้พระราช
เป็นผู้อุปถัมภ์ เพราะได้อาหารเป็นที่สบาย จึงมีจิตเป็นสมาธิ เจริญวิปัสสนา
ได้เป็นผู้มีอภิญญา ๖ เพราะเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยอุปนิสัย ฉะนั้น ท่านจึงกล่าว
คำเป็นคาถาประพันธ์ไว้ในอปทานว่า

เรามีจิตเลื่อมใส มีใจโสมนัส ได้บำรุงพระ-
พุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด ตรัสรู้เอง เป็นอัครบุคคผล ซึ่ง
ทรงปลีกเร้นอยู่ตลอด ๗ วัน เรารู้เวลาที่พระองค์เสด็จ
ออกจากที่หลีกเร้น ได้ถือผลกล้วยใหญ่เข้าไปถวาย
พระมหามุนีทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ พระผู้มี
พระภาคเจ้าผู้สัพพัญญู ผู้นำของโลก เป็นมหามุนี
ทรงยังจิตของเราให้เลื่อมใส ทรงรับไว้แล้วเสวย
พระลัมพุทธานุภาพทรงนำหมุยอดเยี่ยม เสวยแล้ว
ประทับนั่งบนอาสนะของพระองค์ ได้ตรัสพระคาถา
เหล่านี้ว่า ยักษ์เหล่าใดประชุมกันอยู่ที่ภูเขานี้ และ
คณะภูตในป่าทั้งหมดนั้น จงฟังคำเรา ผู้ใดบำรุงพระ
พุทธเจ้าผู้เพียง ดังไกรสรราชสีห์ เราจักพยากรณ์ผู้นั้น
ท่านทั้งหลายจงฟังเรากล่าว ผู้นั้นจักได้เป็นท้าว
เทวราช ๑๑ ครั้ง จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๓๔ ครั้ง
ในกัปที่แสน พระศาสดาทรงพระนามว่าโคดมโดย
พระโคดม ซึ่งมีสมภพในวงศ์พระเจ้าโศกกราชจัก
เสด็จอุบัติในโลก ผู้นั้นได้ดำเนินตามธรรมทั้งหลายผู้มีศีล
หาอาสวะมิได้ จักได้ชื่อ (อันเหมาะสม) ด้วยวิบาก
แห่งกรรมอันลามก เขาจักได้เป็นโอรสทายาทในธรรม

ของพระศาสดาพระองค์นั้น อันธรรมนิรมิตแล้ว จัก
เป็นสาวกมีชื่อว่า กุณฑธานะ เราประกอบเนื่อง ๆ ซึ่ง
ความสด ฟุ้งฉาน ยินดีในฉาน ยังพระศาสดาให้
ทรงโปรดปราน ไม่มีอาสวะอยู่ พระชินเจ้าอันพระ-
สาวกทั้งหลายแวดล้อม ห้อมล้อมด้วยภิกษุสงฆ์
ประทับนั่ง ณ ท่ามกลางสงฆ์แล้ว ทรงให้เรารับการ
แจกสลาก เราห่มผ้าเจี๊วงบ่าข้างหนึ่ง ถวายบังคม
พระศาสดาผู้นำของโลก เมื่อภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่
ได้รับสลากที่ ๑ ไว้ข้างหน้าของผู้ประเสริฐ ด้วยกรรม
นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงยังหมั่นโลกธาตุให้
หวั่นไหว ประทับนั่ง ณ ท่ามกลางภิกษุสงฆ์ ทรงตั้ง
เราไว้ในอรรคฐาน เรามีความเพียรอันนำมาซึ่งฐานะ
นำความเกษมจากโยคะมาให้ เราทรงกายเป็นที่สุดไว้
ในพระศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คุณพิเศษ
เหล่านี้คือ ปฏิสัมภिता ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖
เรากระทำให้แจ้งแล้ว เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ
คำสอนของพระพุทธเจ้า เราทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นปุถุชนเหล่าใด ไม่รู้คุณของพระเถระนี้ แม้ผู้เป็น
(พระอรหันต์) แล้วเช่นนี้ ในการจับสลากที่ ๑ ในครั้งนั้นต่างพากันคิด
เหมือนกันว่า นี้อะไรหนอแล. พระเถระเพื่อจะกำจัดความสงสัยของภิกษุ
เหล่านั้น จึงเหาะขึ้นสู่อากาศแล้วแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ เมื่อจะพยากรณ์พระ-
อรหันต์ผล โดยการอ้างถึงพระอรหันต์ผล จึงได้ภายิตคานีว่า

ภิกษุพึงตัดสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ พึงละสังโยชน์
เบื้องสูง ๕ พึงเจริญอินทรีย์ ๕ มีศรัทธาเป็นต้นให้ยิ่ง
ขึ้นไป ภิกษุผู้ก้าวล่วงธรรมเป็นเครื่องข้อง ๕ ประการ
ได้แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ข้ามโอฆะได้แล้ว
ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปลฺยจ ฉินฺเต** ความว่า ภิกษุพึงตัด
คือพึงละสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ อันจะยังสัตว์ให้อุบัติและบังเกิดในอบาย ด้วย
ศาสตราคือด้วยมรรคทั้ง ๓ เบื้องต่ำ อุจฺบุรุษตัดเชือกที่ผูกไว้ที่เท้าออกไปฉะนั้น.

บทว่า **ปลฺยจ ชเห** ความว่า พึงละหรือพึงตัดสังโยชน์เบื้องสูง ๕
อันเป็นเหตุให้เข้าถึงเทวโลกชั้นสูง ด้วยพระอรหัตมรรค อุจฺบุรุษตัดเชือกที่
ผูกไว้ที่คอฉะนั้น.

บทว่า **ปลฺยจ จุตฺตริ ภาวเย** ความว่า พึงเจริญอินทรีย์ ๕ มี
ศรัทธาเป็นต้น เพื่อละสังโยชน์อันเป็นไปในส่วนเบื้องสูง เหล่านั้นแหละให้
ยิ่งขึ้นไป คือให้สูงกว่าการได้บรรลุพระอนาคามีมรรค ได้แก่พึงเจริญด้วย
สามารถแห่งการได้บรรลุมรรคอันสูงสุด.

บทว่า **ปลฺยจสงฺกาคิโก** ความว่า ภิกษุผู้เป็นอย่างนี้ คือผู้ก้าวล่วง
ธรรมเป็นเครื่องข้อง ๕ ประการได้แล้ว ด้วยการก้าวล่วง คือละ เครื่องข้อง
คือ ราคะ โทสะ โมหะ มานะและทิฏฐิ ๕ อย่างได้.

บทว่า **ภิกฺขุ โอตินฺุโณ วุจฺจติ** ความว่า ท่านเรียกว่า ภิกษุ
เพราะทำลายกิเลสได้โดยประการทั้งปวง และเพราะข้ามโอฆะคือกาม โอฆะ
คือภพ โอฆะคือทิฏฐิ และโอฆะคืออวิชา แล้วตั้งอยู่ในพระนิพพานอันเป็น
ฝั่งของกิเลสเหล่านั้น.

๖. เพ็ญฐีสีเสธรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระเพ็ญฐีสีเสธระ

[๑๕๓] ได้ยินว่า พระเพ็ญฐีสีเสธระได้ภาสิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

โคอาชาในยตัวสามารถเทียมไถแล้ว ย่อมลากไถ
ไปโดยไม่ลำบาก ฉันใด เมื่อเราได้รับความสุข อันไม่
เจือด้วยอามิส กิเลสและวันทั้งหลาย ย่อมผ่านนั้นเราไป
โดยยาก ฉันนั้น.

อรรถกถาเพ็ญฐีสีเสธรคาถา

คาถาของพระเพ็ญฐีสีเสธระ เริ่มต้นว่า ยถาปี ภทฺโท อาชญฺโณ.

เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ ท่านเกิดในเรือนมีตระกูล เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ฟังธรรมแล้วเกิดศรัทธา บวชแล้ว บำเพ็ญสมณธรรม ไม่อาจจะยังคุณวิเศษให้เกิดได้ เพราะไม่มีอุปนิสัยสมบัตติ. ก็ท่านเข้าไปตั้งสมกฺุศลเป็นอันมาก อันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพาน ท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า เวสสภู ในกัปที่ ๓๑ แต่ภัทรกัปนี้ เป็นผู้มิจิตเลื่อมใสแล้ว ได้ถวายผลมะม่วง.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 140

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านเกิดในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย สร้างสมบุญแล้ว ก็เข้าถึงสุคติ จากสุคติ วนไปเวียนมา บังเกิดในตระกูลพราหมณ์ พระนคร สาวัตถิ ในพุทธรูปบาทกาลนี้. ก่อนแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า จะได้ตรัสรู้ อภิสิมโพธิญาณ บวชเป็นดาบสในสำนักของอูรวลกัสสปดาบส ในเวลาที่ทรง แสดงอาทิตตปริยายสูตร บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วย ชฎิล พันหนึ่ง. สมดัง คาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ ในอุปทานว่า

เราได้เห็นพระพุทธเจ้า ผู้เป็นนายกของโลกผู้
โชติช่วง เหมือนต้นกรรณิการู รุ่งเรืองดังพระจันทร์
ในวันเพ็ญ และเหมือนต้นไม้ประจำทวีป ที่รุ่งโรจน์
เราเลื่อมใส ได้เอาผลมะจั่วถวายแด่พระศาสดา ผู้
เป็นทักษิณบุญบุคคล เป็นวีรบุรุษ ด้วยมือทั้งสองของ
ตน ในกัปที่ ๓๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้ถวายผลไม้ใด
ในกาลนั้น ด้วยการถวายผลไม้นั้น เราไม่รู้จักทุกติเลย
นี่เป็นผลแห่งการถวายผลไม้ เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว
ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราทำสำเร็จแล้ว
ดังนี้.

พระเถระนี้ ผู้บรรลุพระอรหัตอย่างนี้แล้ว เป็นอุปัชฌาย์ ของท่าน พระธรรมกัณฑ์ทศพร วันหนึ่งออกจากผลสมาบัติแล้ว พิจารณาถึงพระอรหัต อันสงบ ประณีต เป็นนิรามิสสุข และบุรพกรรมของตน ด้วยอำนาจกำลังแห่ง ปิติ จึงได้กล่าวคาถาว่า

โคอาชาไนย ตัวเจริญ เทียมไถแล้วย่อมลากไถ
ไปได้โดยไม่ลำบาก ฉนฺได เมื่อเราได้ความสุขอันไม่

เจือด้วยอามิส คึ้นและวันทั้งหลายย่อมผ่านพ้นเราไป

ได้โดยยาก ฉะนั้น ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยถาปี เป็นนิบาต ลงในอรรถที่ยัง
อุปมาให้ถึงพร้อม. บทว่า ภทฺโท ได้แก่ โคอาชาไนย ตัวงาม ที่สมบูรณ์
ด้วยเรียวแรง กำลัง ความสามารถ เซว และความเพียรเป็นต้น.

บทว่า อาชฺญโธ ความว่า ชื่อว่า ชาโคอาชาไนย เพราะรู้เหตุ
และสิ่งที่มีโทษเหตุ. สัตว์อาชาไนยนั้น มี ๓ ประเภทคือ โคผู้อาชาไนย ๑
ม้าผู้อาชาไนย ๑ ช้างผู้อาชาไนย ๑. ใน ๓ ประเภทนั้น โคผู้อาชาไนย
ท่านประสงค์เอาแล้วในกาลานี้. ก็โคผู้อาชาไนยนั้นแหละ ประกอบแล้วในกิจ
ของผู้ชำนานุการใด ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ย่อมลากไถไปได้โดยไม่ยาก
เพราะยังไถพร้อมทั้งผลให้หมุนไป อธิบายว่า ไถนาให้ ไถหมุนไปข้างโน้น
ด้วย ข้างนี้ด้วย. อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า นังคลาวัตตะ เพราะอรรถว่า เป็นที่
ยังไถให้หมุนไป ได้แก่ หมุนไปตามรอยไถในนา. แต่ในกาลานี้ ท่านกล่าว
เป็นที่ชะว่า วตฺตนิ เพื่อสะดวกในการประพันธ์คาถา.

บทว่า ลิจฺฉิ ความว่า ชื่อว่า ลิจฺฉา เพราะคล้ายกับหงอน โดยกำหนดเอา
ในที่สุด ได้แก่ ลิงคะ (เขา) ชื่อว่า ลิงคะ เพราะมีเขานั้น (เป็นสัญลักษณ์)
ส่วนอาจารย์อีกพวกหนึ่งกล่าวว่า ยอดท่านประสงค์เอาว่า ลิจฺฉา ในกาลานี้.
บทว่า ลิจฺฉิ นี้ ระบุถึงส่วนที่เป็นประธาน แม้ทั้งสองฝ่าย. บทว่า อปฺปก-
ลฺลิเรน ความว่า โดยลำบากน้อย. บทว่า รตฺตนิทฺวา ได้แก่ ทั้งในกลางคืน
และกลางวัน. ประกอบความว่า ย่อมผ่านคืนและวันนี้ไป โดยไม่ยากอย่างนี้.
ท่านอธิบายความไว้ ดังนี้ เปรียบเหมือนโคผู้อาชาไนย ที่เขาเทียมไถแล้ว
ไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยาก ในรอยไถ ที่มีรากหญ้าเป็นพอน ๆ เป็นต้น เดิน
เปลี่ยนรอยไถไปข้างโน้นบ้าง ข้างนี้บ้าง จนแสดงถึงการปรับเข้าในแนวไถได้

ราบเสมอ ใจดี แม้วันและคืนทั้งหลาย ย่อมละคือผ่านเราไปได้โดยยาก
ฉนั้น. ท่านกล่าวถึงเหตุในข้อนั้นไว้ว่า สุข สุข นิรามิส เมื่อเรา
ได้ความสุขอันไม่เจือด้วยอามิส ดังนี้. อธิบายว่า เพราะเหตุที่ ความสุขคือ
ผลสมบัติ อันไม่เจือด้วยอามิสคือกาม อามิสคือโลก และอามิสคือวัฏฏะ อัน
สงบระงับ ประณีต เราได้แล้ว. กิบนี่เป็นสัตตมวิภักติ แต่ลงในอรรถแห่ง
ปฐมวิภักติ. เหมือนอย่างในประโยคที่ว่า วนปทุมพ (พุ่มไม้) และในประโยค
ว่า เตน วต เร วตตพพ (เรื่องที่จะฟังกล่าวอื่นยังมีอยู่อีก) ดังนี้. อีก
อย่างหนึ่ง ท่านกล่าวว่า เมื่อเราได้ความสุขอันไม่เจือด้วยอามิส ดังนี้ ก็โดย
พิจารณาว่า จำเดิมแต่นั้น วันและคืน ก็ผ่านไปได้โดยยาก ดังนี้. อธิบายว่า
เมื่อสุขที่ปราศจากอามิสอันเราได้แล้ว มีอยู่ จำเดิมแต่เวลาที่เราได้ นิรามิสสุข
นั้น ดังนี้.

จบอรรถกถาเพลิงฐีสเถรคาถา

๗. ทาสกเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระทาสเถระ

[๑๕๔] ได้ยินว่า พระทาสเถระได้ภายิตคาถานี้ไว้ดังนี้ว่า

เมื่อใด บุคคลเป็นผู้รุ่มเหงา และกินมาก มัก
นอนหลับ กลิ้งเกลือกไปมา เมื่อนั้น เขาเป็นคนเขลา
ย่อมเข้าห้องบ่อย ๆ เหมือนสุกรใหญ่ ที่เขาปรนปรีอ
ด้วยเหยื่อฉะนั้น.

อรรถกถาทาสกเถรคาถา

คาถาของท่านพระทาสกเถรเริ่มต้นว่า **มิทุธิ ยทา**. เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยืมว่า ในกัปที่ ๕๑ แต่ภัทรกัปนี้ เมื่อพระตถาคตเจ้ายังไม่ได้เสด็จอุบัติขึ้น ท่านได้ถวายผลมะม่วง อันน่าพึงใจแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า นามว่า อชิตะ ผู้ลงจากเขาคันธมาถน์มาสู่คลองแห่งมนุษย์ แล้วเที่ยวบิณฑบาตในบ้านแห่งใดแห่งหนึ่ง ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย แล้วบวชในศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า กัสสปะ ได้กระทำบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้เป็นอันมาก.

ท่านชวนชวายุกุลกรรมอย่างนี้ ละจากสุดติเข้าถึงสุดติ เกิดในเรือนมีตระกูล ในพระนครสาวัตถี ในพุทธรูปบาทกาลนี้. ท่านอันอนาถบิณฑิกเศรษฐี แต่งตั้งไว้ในหน้าที่ปฏิบัติพระวิหาร ก็ปฏิบัติพระวิหารโดยเคารพ ได้มีศรัทธา โดยได้เห็นพระพุทธรูป และโดยการฟังพระสัทธรรมเนื่องๆ บวชแล้ว. ส่วนอาจารย์บางพวกกล่าวว่า พระทาสกเถรนี้เกิดในเรือนมีตระกูล ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า กัสสปะ เจริญวัยแล้ว บำรุงพระเถระผู้เป็นพระจิณาสรูปใครรูปหนึ่ง มีความประสงค์จะให้ท่านช่วยทำกิจบางอย่าง จึงสั่งบังคับท่าน ด้วยกรรมนั้น เขาเกิดในท้องของหญิงทาสีของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ในพระนครสาวัตถี ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลาย เจริญวัยแล้ว อันท่านเศรษฐีแต่งตั้งไว้ในตำแหน่งผู้ปฏิบัติพระวิหาร ได้เป็นผู้มีศรัทธาแล้ว โดยนัยดังกล่าวแล้วนั้นแล. ท่านมหาเศรษฐีสดับ ศีลาจารย์วัตร และอัยยาศัยของเขาแล้ว กระทำให้เขาเป็นไท

(พ้นจากทาส) แล้วบอกว่า ขอท่านจงบวชตามสบาย ภิกษุทั้งหลายให้เขา
บรรพชาแล้ว. จำเดิมแต่บวชแล้ว เขากลับเป็นผู้เกียจคร้าน เป็นผู้ที่มีความ-
เพียรเสื่อม ไม่กระทำวัตรปฏิบัติใด ๆ ที่ไหนจะบำเพ็ญสมณธรรมเล่า มุ่งแต่
บริโภคจนเต็มที มักมากไปด้วยการนอนอย่างเดียว. แม้ในเวลาฟังธรรม
ก็เข้าไปสู่มุมแห่งหนึ่ง นั่งทำบริษัท หลับกรนกรอก ๆ ตลอดเวลา. ลำดับนั้น
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรวจดูบุรพนิสัยของท่านแล้ว เพื่อจะให้ท่านเกิดความ
สังเวช จึงได้ตรัสพระคาถาว่า

เมื่อใด บุคคลเป็นผู้ง่วงเหงา และกินมาก มัก
นอนหลับ กลิ้งกลิ้งไปมา เมื่อนั้น เขาเป็นคนเขลา
ยอมเข้าห้อมบ้อม ๆ เหมือนสุกรใหญ่ ที่เขาปรนปรีอ
ด้วยเหยื่อ ฉะนั้น ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มิทฐิ ความว่า เป็นผู้อันธนะและมิทฐะ
ครอบงำแล้ว. อธิบายว่า มิทฐะครอบงำผู้ใด แม้ธนะก็ยอมครอบงำผู้นั้นด้วย
เหมือนกัน. บทว่า ยथा แปลว่า ในกาลใด.

บทว่า มหุขมโส ความว่า บริโภคมาก เหมือนพราหมณ์อาหารหัตตะ
พราหมณ์อสังสาฎกะ พราหมณ์ตัดตวัฏฐกะ พราหมณ์กาศมาสกะ พราหมณ์
ภูตตวมิตกะคนใดคนหนึ่ง. บทว่า นิทุทายิตา แปลว่า ผู้มักหลับ. บทว่า
สมุปริวตตสยิ ความว่า นอนกลิ้งไปกลิ้งมา. ท่านแสดงว่า ประกอบเนื่อง ๆ
ซึ่งความสุขในการนอน สุขในผัสสะ และความสุขในความง่วงเหงา-
หาวนอน แม้ด้วยบททั้งสอง. บทว่า นิวาปฺปญฺโญ ความว่า อันเขาเลี้ยง
คือ บำรุงเลี้ยง ด้วยสุกรภัต มิราข้าวเป็นต้น. อธิบายว่า สุกรในเรือนที่เขาเลี้ยง
แต่เวลายังเล็ก ๆ เวลาที่มีร่างกายอ้วนพีไม่ได้ออกไปนอกคอก ย่อมนอนกลิ้ง
ไปมา ในที่ต่าง ๆ มีเตียงข้างล่างเป็นต้น ทีเดียว.

ท่านกล่าวอธิบายไว้ดังนี้ ในเวลาใด บุรุษย่อมเป็นผู้ว่างเหงาหาวนอน และกินมาก ไม่สามารถจะผลัดเปลี่ยนอิริยาบถเป็นอย่างอื่นได้ มักนอนหลับ กลิ้งเกลือกไปมา เหมือนสุกรใหญ่ที่เขาปรนปรี้อด้วยเหยื่อ ในเวลานั้น บุรุษนั้น ย่อมไม่อาจมนสิการไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เพราะไม่ได้ มนสิการไตรลักษณ์เหล่านั้น เขาจึงเป็นผู้มีปัญญาน้อย ย่อมเข้าห้องบ่อย ๆ หรือไม่พ้นจากที่อยู่ คือ ห้องไปได้. พระทาสกเถระ ฟังพระคานานั้นแล้ว เกิดความสลดใจ เริ่มตั้งวิปัสสนา แล้วได้กระทำให้แจ้งพระอรหัต ต่อกาล ไม่นานเลย. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

ครั้งนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระนามว่า
อชิตะ ผู้สมบุรณ์ด้วยจรณะ และเป็นผู้ฉลาดในสมาธิ
ประทับอยู่ในป่าหิมพานต์ เราได้ถวายผลมะม่วง ใน
พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้มีฉวีวรรณเหมือนทองคำ ผู้
สมควรรับเครื่องบูชา กำลังเสด็จดำเนินอยู่ในถนน
ในกัปที่ ๕๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้ถวายผลไม้ใดในกาล
นั้น ด้วยการถวายผลไม้นั้น เราไม่รู้จักทุกคติเลย นี้เป็น
ผลแห่งการถวายผลไม้ เราเผากิเลสทั้งหลายได้แล้ว
 ฯลฯ คำสอนของพระพุทธรเจ้า เรากระทำสำเร็จแล้ว
 ดังนี้.

ก็พระเถระครั้งบรรลुพระอรหัตแล้ว ได้กล่าวยืนยันพระคานานั้น
แหละว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสอนเราด้วยพระคานานี้ พระคานานี้เป็นดังขอ
สับสำหรับเรา. นี่เป็นการพยากรณ์พระอรหัตผล โดยปริวัตตอาหารนัย ของ
พระเถระนั้น.

จบอรรถกถาทาสกเถรคาถา

๘. สิงคาลปีตาเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของสิงคาลปีตาเถระ

[๑๕๕] ได้ยินว่า พระสิงคาลปีตาเถระได้ภยิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

ภิกษุ ผู้อยู่ในป่าเภสกพาวัน พิจารณาแผ่นดินนี้

ด้วยความสำคัญว่า กระดุกอย่างเดียวเป็นอารมณ์ จัก

ได้เป็นทายาทของพระพุทธเจ้า เราเข้าใจว่า เขาจะละ

กามราคะได้โดยเร็วพลัน.

อรรถกถาสิงคาลปีตาเถรคาถา

คาถาของท่านพระสิงคาลปีตาเถระ เริ่มต้นว่า อหุ พุทฺธสฺส

ททายาโท. เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า ในกัปที่ ๕๔ นับถอยหลังแต่ภัทรกัปนี้ ท่านเห็นพระปัจเจกสัมพุทธเจ้า นามว่า สตรังสี เทียวบิณฑบาตอยู่ มีใจเลื่อมใส ใหว่แล้ว ได้ถวายนผลตาลที่อยู่ในมือของตน ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านเกิดในเทวโลก กระทำบุญแล้วท่องเที่ยวอยู่ในสุคติภพนั้นแหละไป ๆ มา ๆ เกิดในกำเนิดมนุษย์ ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า กัสสปะ ได้เป็นผู้มีความเชื่อมั่นในพระศาสนา บวชแล้ว เจริญอภิวชิกรรม ท่านกลับไปเกิดในเรือนมีตระกูล พระนครสาวัตถี ในพุทธรูปบาทกาลนี้อีก เจริญวัยแล้ว แต่งงานได้บุตรคนหนึ่ง ให้นามบุตรว่า สิงคาละ ด้วยเหตุนี้ คนทั้งหลายจึงเรียกเขาว่า

สิงคาลกปีตา (พ่อของสิงคาลมาณพ) ในเวลาต่อมา เขาสละความผูกพัน
ในเรือน แล้วบวชในพระศาสนา. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงตรวจดูอชยาศัย
ของท่าน ได้ทรงประทานอภิวชิกัณฐิกัมมัฏฐานแล้ว ท่านรับกัมมัฏฐาน
นั้นแล้ว อาศัยอยู่ในป่าเกสกพาวัน ณ สุสุमारิรินบพ แคว้นภักคะ. ลำดับนั้น
เทวดาผู้สิงสถิตอยู่ในป่านั้น เพื่อจะยังความอุตสาหะให้เกิดแก่ท่าน เมื่อประกาศ
ความนี้ว่า ท่านจักกระทำผลแห่งภาวนา (อรหัตผล) ให้อยู่ในเงื้อมมือต่อกาล-
ไม่นานนเลย ดังนี้ โดยอ้างถึงพระอรหัตผล จึงกล่าวคาถาว่า

ภิกษุผู้อยู่ในป่าเกสกพาวัน พิจารณาแผ่นดินนี้
ด้วยความสำคัญว่า กระดูกทั้งสิ้นเป็นอารมณ์ จักได้
เป็นทายาทของพระพุทธเจ้า เราเข้าใจว่า เขาจะละ
กามราคะได้โดยพลันทีเดียว ดังนี้.

บรรดาบพเหล่านั้น บทว่า อหุ เท่ากับ โหติ แปลว่า ย่อมเป็น.
ก็บทนี้เป็นคำกล่าวถึงอดีตกาล แต่ใช้ในอรรถแห่งปัจจุบันกาล. บทว่า พุทฺธสุต
ได้แก่ พระสัพพัญญูพระพุทธเจ้า.

บทว่า ทายาโท ความว่า เป็นธรรมทายาท คือ เป็นผู้ถือเอาคือ
รับไว้ ซึ่งทายาท คือ โลกุตระธรรม ๕ อย่าง ด้วยการปฏิบัติชอบของตน.

อีกอย่างหนึ่ง บทว่า อหุ เท่ากับโหติ แปลว่าได้เป็นแล้ว. อธิบาย
ว่า ภิกษุบางรูป จักเป็นผู้นับเนื่องในความเป็นทายาทของพระพุทธเจ้า ผู้มี
พระนามอย่างนี้ ในบัดนี้ทีเดียว. ด้วยเหตุนี้ เทวดาจึงกล่าวว่า เราเข้าใจว่า
เธอจะละกามราคะได้โดยพลันทีเดียว ดังนี้.

บทว่า เกสกพาวเน ความว่า ในป่า อันได้นามว่า เกสกพาวัน
เพราะเหตุที่ยักษ์ชื่อว่า เกสกะ ได้แล้วคือยึดครองไว้ หรือเพราะมากไปด้วย
สัตว์ร้าย มีช้างรุ่นเป็นต้น อันน่าสะพิงกลัว. เทวดาเมื่อจะบอกเหตุในความ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 148

เป็นทนายของพระพุทธเจ้าแก่ภิกษุนี้ จึงกล่าวว่า พิจารณาแผ่นดินนี้ ด้วย
ความสำคัญว่า กระจุกทั้งสี่เป็นอารมณ์ ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เกล็ด แปลว่า ทั้งสี่คือไม่มีส่วนเหลือ.
บทว่า อฏฐิกสถูยา ได้แก่ ด้วยการภาวนาว่าเป็นกระจุก.

บทว่า อหริ ความว่า แผ่ไปแล้ว ด้วยสามารถแห่งการน้อมใจเอาว่า
เป็นกระจุก.

บทว่า ปจวี ได้แก่ ปฐพีคืออัฐภาพ. อธิบายว่า อัฐภาพท่านเรียกว่า
ปฐพีในคานานี้ คุงในประโยคมีอาทิว่า โก อิม ปจวี วิเจสฺสตี โกรจก
พิจารณาแผ่นดินนี้. บทว่า มณฺเฑหิ ตັคฺคบทเป็น มณฺเฑ อหิ. ปาฐะว่า
มณฺเฑหิ ดังนี้ก็มี.

บทว่า โส ได้แก่ภิกษุนี้. เราเข้าใจว่า เธอจักทิ้ง คือจักละกามราคะ
ได้โดยพลัน คือต่อกาลไม่นานเลย. เพราะเหตุไร ? เพราะอฏฐิกสถูยาเป็น
ปฏิปักษ์โดยตรงต่อกามราคะ ท่านกล่าวอธิบายไว้ดังนี้ ภิกษุใดพิจารณา
แผ่นดินนี้ ด้วยความสำคัญว่ากระจุก อันตนได้แล้วในส่วนหนึ่ง หรือทั้งสี่
คือทั่วอัฐภาพของตน ว่าเป็นกระจุกทั้งนั้น ภิกษุนั้นกระทำความมีกระจุกเป็น
อารมณ์นั้นให้เป็นบาท พิจารณาอยู่ จักละกามราคะได้ด้วยอนาคามิมรรค
โดยกาลไม่นานเลย หรือจักละตัณหา อันได้ชื่อว่ากาม เพราะอรรถว่าใคร
ได้ชื่อว่าราคะ เพราะอรรถว่า กำหนดทั้งหมดได้. พระเถระนั้นสดับคานานี้
แล้ว คิดว่า เทวดานี้กล่าวอย่างนี้ เพื่อจะยังความอุตสาหะให้เกิดแก่เราดังนี้
แล้ว อธิษฐานความเพียรรุกหน้าไม่ถอยกลับ เจริญวิปัสสนา บรรลุพระอรหัต
แล้ว. สมดังคาถาประพันธ์ ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

พระผู้มีภาคะ สยัมภู นามว่าสตรังสี ผู้ไม่พ่าย
แพ้อะไร ๆ ออกจากที่สังกัดแล้ว ออกโคจรบิณฑบาต
เรื่อผลไม้อยู่ ได้เห็นแล้วจึงเข้าไปหาพระนราสภ
เรามีจิตเลื่อมใส มีใจโสมนัส ได้ถวายผลตาล ใน
กัปที่ ๕๔ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้ถวายผลไม้ใดในกาล
นั้น ด้วยการถวายผลไม้นั้น เราไม่รู้จักทุกคติเลย นี้
เป็นผลแห่งการถวายผลไม้. เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว
๗ ล ๗ คำสอนของพระพุทธเจ้าเรากระทำสำเร็จแล้ว
ดังนี้.

ก็พระเถระบรรลुพระอรหัตแล้ว นับถือคำที่เทวดากล่าวแล้ว ได้
กล่าวคานานันและ โดยเปล่งเป็นอุทาน. คานานันและ ได้เป็นการพยากรณ์
พระอรหัตผลของพระเถระนั้น ฉะนี้แล.

จบอรรถกถาสังคาลปีตาเถรคาถา

๕. กุพเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระกุพเถระ

[๑๕๖] ได้ยินว่า พระกุพเถระได้ภยิตคานานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

พวกคนไข่น้ำก็ไข่น้ำไป ช่างศรก็ตัดลูกศร

พวกช่างถากก็ถากไม้ พวกบัณฑิตผู้มีวัตรอันงาม

ก็ฝึกฝนตน.

อรรถกถาพุทธเถรคาถา

คาถาของท่านพระกัณโฑ เริ่มต้นว่า **อุทกั หิ นยฺนุติ**. เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า พระเถระนี้แม้ในกาลก่อน ก็ตั้งสมกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้เป็นอันมาก ถึงพร้อมด้วยอธิการ เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า วิปัสสี เสด็จไปในอากาศ มีใจเลื่อมใสแล้ว ใครจะถวายผลขนุนตำมะลอ แล้วจัดถวาย.

พระบรมศาสดาทรงทราบวารจิตของเขาแล้ว เสด็จลงทรงรับแล้ว. เขาเป็นผู้มีจิตเลื่อมใสเหลือเกิน เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลขอบรรพชาแล้ว โดยการได้เฉพาะซึ่งศรัทธานั้นเอง. พระศาสดาตรัสสั่งกะภิกษุรูปใดรูปหนึ่งให้บวชเขา โดยพระพุทธดำรัสว่า เธอจงยังบุรุษนี้ให้บวช ดังนี้.

เขาบรรพชาแล้วได้อุปสมบท บำเพ็ญสมณธรรม จุตติจากภพนั้นแล้วท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ตลอด ๖ พุทธันดร เกิดในตระกูลพราหมณ์ ในพระนครสาวัตถี ในพุทธรูปบาทกาลนี้ เขาได้มีนามว่า กุละ.* เขาเจริญวัยแล้ว มีความเลื่อมใสในพระศาสนา บวชในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่สามารถจะยังคุณวิเศษให้เกิดขึ้นได้ เพราะเป็นผู้มากไปด้วยความฟุ้งซ่าน. ครั้นวันหนึ่ง ท่านเข้าไปสู่บ้านเพื่อบิณฑบาต เห็นคนทั้งหลายกำลังขุดดิน ทำให้เป็นแอ่งน้ำ ชักน้ำให้ไหลไปในที่ ๆ ตนปรารถนาแล้ว ๆ ในระหว่างทาง กำหนดแม่เหตุนั้นไว้ เข้าไปสู่บ้านเห็นช่างครคนใดคนหนึ่ง ไล่ลูกศรเข้าไปแล่งศร เล็งด้วยหางตา แล้วกระทำให้ตรง จึงกำหนดเหตุนั้นไว้ เดินต่อไป เห็นช่างถากกำลังถากชิ้นส่วนของล้อรถ มีกำ กง และคุม

* พระสูตร เป็น กุพะ

เป็นต้น ก็กำหนดเหตุเมื่อนั้นไว้ เข้าไปสู่วิหารกระทำกัตกิจแล้ว เก็บบาตร และจีวร นั่งในที่สำหรับพักกลางวัน ถือเอานิมิตที่ตนเห็นแล้ว โดยเป็นอุปมาน้อมเข้าไปในการฝึกจิตของตน แล้วคิดว่า มนุษย์นำเอาน้ำที่ไม่มีจิตใจ ไปสู่ที่ตนปรารถนาแล้ว ๆ ถึงช่างศรก็เหมือนกัน คัดลูกศรที่ปราศจากจิตใจ แม้มัดให้ตรงได้ด้วยอุบาย ช่างถากก็เหมือนกัน ย่อมกระทำไม้ที่คด มีท่อนไม้เป็นต้น ที่หาเจตนาไม่ได้ ให้ตรง โดยทำเป็นกงเป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนั้น เหตุไร เราจึงไม่ทำจิตของเราให้ตรงเล่า ดังนี้แล้ว เริ่มตั้งวิปัสสนา เพียรพยายามอยู่ บรรลุพระอรหัตต่อกาลไม่นานนัก. สมดังคาถาประพันธ์ ที่ท่านกล่าวไว้ในอปทานว่า

ครั้งนั้น เราเป็นคนเฝ้าสวนอยู่ ในพระนคร
พันธุมดี ได้เห็นพระพุทธเจ้าผู้ปราศจากกิเลสฐิติ
เสด็จเหาะไปในอากาศ เราได้หยิบเอาขหนูนสำมะล
ถวายแด่พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด พระพุทธเจ้าผู้มี
พระยศยิ่งใหญ่ ทำให้เราเกิดความปลาบปลื้มใจ นำ
ความสุขมาให้ในปัจจุบัน ประทับอยู่ในอากาศนั่นเอง
ได้ทรงรับประเคน เราถวายผลไม้แด่พระพุทธเจ้า
ด้วยใจอันเลื่อมใสแล้ว ได้ประสพปีติอันไพบูรณ์ เป็น
สุขยอดเยี่ยมในครั้งนั้น รัตนะเกิดขึ้นแก่เราผู้เกิดในที่
นั้น ๆ ในกัปที่ ๕๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้ถวายผลไม้ใด
ในกาลนั้น ด้วยทานนั้น เราไม่รู้จักทุกคติเลย นี่เป็น
ผลแห่งการถวายผลไม้ เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ
คำสอนของพระพุทธเจ้า เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ท่านทำนิมิตเหล่าใดให้เป็นดังขอ सब เจริญวิปัสสนา บรรลุพระอรหัต
แล้วอย่างนี้ ท่านเทียบเคียงการฝึกจิตของตนกับนิมิตเหล่านั้นแล้ว เมื่อจะ
พยากรณ์พระอรหัตผล ได้ภาสิตคาถาว่า

พวกคนไข่น้ำก็ไข่น้ำไป ช่างศรก็ตัดลูกศร พวก

**ช่างตากก็ตากไม้ พวกบัณฑิตผู้มีวัตรอันงาม ก็ฝึกตน
ดังนี้.**

บรรดาบทเหล่านั้น หิ ศัพท์ในบทว่า อุกัม หิ เป็นเพียงนิบาต.
บทว่า นยฺนฺติ ความว่า พวกคนไข่น้ำ ชุดที่ ๆ คอนนั้น ๆ แล้วลมที่ลุ่ม
ทำเหมือง หรือวางรางไม้ ย่อมชักน้ำไปสู่ที่ ๆ ตนปรารถนาแล้ว ๆ. ชื่อว่า
คนไข่น้ำ เพราะน้ำนำไปด้วยอาการอย่างนั้น.

บทว่า เตชนํ แปลว่า ลูกศร. ท่านกล่าวอธิบายไว้ดังนี้ พวกคน
ไข่น้ำ ก็ไข่น้ำไปสู่ที่ที่ตนปรารถนาแล้ว ๆ ตามชอบใจของตน แม้พวกช่าง
ศรก็ถนอมไม้ตัดลูกศร คือทำให้ตรง ช่างตากเมื่อตากไม้เพื่อประโยชน์แก่คุม
เป็นต้น โดยให้ไข่น้ำไป ชื่อว่าย่อมตากไม้ คือทำให้ตรงหรือคดตามชอบใจ
ของตน บัณฑิตทั้งหลายผู้มีพรตดี คือมีวัตรอันงาม ด้วยศีลเป็นต้น ตามที่
สมาทานแล้ว การทำเหตุมีประมาณเท่านี้ให้เป็นอารมณ์อย่างนี้ เมื่อยังโศคา
ปัตติมรรคเป็นต้น ให้บังเกิดขึ้น ชื่อว่า ย่อมฝึกตน และเมื่อได้บรรลุพระ
อรหัตแล้ว ย่อมชื่อว่าเป็นผู้ฝึกตนได้เป็นเอก ดังนี้.

จบอรรถกถาพุทธเถรคาถา

๑๐. อชิตเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระอชิตเถระ

[๑๕๙] ได้ยินว่า พระอชิตเถระได้ภยิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

เราไม่มีความกลัวตาย ไม่มีความอาลัยในชีวิต
จักเป็นผู้มีสติสัมปชัญญะ ละทิ้งกายนี้ไป.

จบวรรคที่ ๒

อรรถกถาอชิตเถรคาถา

คาถาของท่านพระอชิตเถระ เริ่มต้นว่า *มรณ เม ภยํ นตฺถิ.*

เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า ในกัปที่ ๕๑ ท่านเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า วิปัสสี มีจิตเลื่อมใสแล้ว ได้ถวายผลมะขวิด. แม้เบื้องหน้าแต่นั้น ก็ได้กระทำบุญ นั้น ๆ ท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลาย ยังไม่เสด็จอุบัติในกัปนี้ ได้เกิดเป็นบุตรของ อัครศาสนียพราหมณ์ ของพระเจ้ามหาโกศล ในพระนครสาวัตถี. เขาได้มีนามว่า อชิตะ.

ก็แลในสมัยนั้น พาวรีพราหมณ์ผู้มีปกติอยู่ในพระนครสาวัตถี เป็นผู้ประกอบไปด้วยมหาปริสลักษณะ ๓ ประการ เรียนจบไตรเพท ออกจากเมืองสาวัตถี แล้วบวชเป็นดาบส อาศัยอยู่ในกบิตถาราม ริมฝั่งน้ำโคธาวรี.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 154

ครั้งนั้น อชิตมาณพ บวชในสำนักของพาวรีพราหมณ์นั้น อันเทวดา ผู้หวังประโยชน์ ตักเตือนแล้ว ถูกส่งไปยังสำนักของพระบรมศาสดา เข้าไป เฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า พร้อมด้วยมาณพทั้งหลาย มีติสสเมตเตยยมาณพเป็นต้น ทูลถามปัญหาทั้งหลายด้วยใจอย่างเดียว เมื่อปัญหาเหล่านั้นอันพระผู้มีพระภาค เจ้าทรงวิชันนาแล้ว มีจิตเลื่อมใส บวชในสำนักของพระบรมศาสดา เรียน กรรมฐานแล้ว เจริญวิปัสสนา บรรลุพระอรหัตแล้ว. สมดังคาถาประพันธ์ ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

เราได้ถวายผลมะขวิด แต่พระลัมมาสัมพุทธเจ้า
ผู้มีพระฉวีวรรณงามดังทองคำ ผู้สมควรรับเครื่องบูชา
กำลังเสด็จดำเนินอยู่ในถนน ในกัณฑ์ ๕๑ แต่กัณฑ์
เราได้ถวายผลไม้ใดในกาลนั้น ด้วยการถวายผลไม้นั้น
เราไม่รู้จักทุกติเสย นี้เป็นผลแห่งการถวายผลไม้. เรา
เผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯ ล ฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า
เราทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็ท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อจะบ้นถือสีหนาท ได้ภายิตคาถาว่า

เราไม่มีความกลัวตาย ไม่มีความอาลัยในชีวิต
จักเป็นผู้มีสติ สัมปชัญญะ ละทิ้งกายนี้ไป ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มรณ ได้แก่ มรณนิमित คือ เหตุ
แห่งความตาย.

บทว่า เม แปลว่า แก่เรา คือ ภัยไม่มีแก่เรา เพราะเราเป็นผู้มี
ชาติสิ้นแล้ว โดยที่รากเหง้าแห่งภพเราถอนขึ้นได้แล้ว. อธิบายว่า สำหรับ
ผู้ที่ยังถอนภพขึ้นไม่ได้ จะพึงกลัวตายว่า การเกิดต่อไปของเรา เป็นเช่นไร
หนอแล ดังนี้.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 155

บทว่า **นิกนฺตี** ได้แก่ ความเพ่งเล็ง คือค้นหา ความเพ่งเล็งในชีวิต เชื่อว่าย่อมไม่มี เพราะเข้าไปปรากฏด้วยดี โดยความที่อุปาทานขั้นทั้งหลายเป็นทุกข์ และหาสาระมิได้ เพราะความที่สังขารถูกพิจารณา ขยำขยี้มาแล้วเป็นอย่างดี. เราผู้เป็นแล้วอย่างนี้ จักทิ้ง คือจักทอดทิ้ง ร่างกายของตน คือสรีระ หรือร่างของตนกล่าวคือ เทหะ อันเป็นภาวะ คือทุกข์ และเมื่อจะทอดทิ้ง ก็คิดว่า กิจที่จะพึงยังประโยชน์ให้สำเร็จ ด้วยร่างกายนี้ เราให้สำเร็จแล้ว บัดนี้ ร่างกายนั้นควรทิ้งไปได้โดยแท้ ดังนี้ เชื่อว่าเป็นผู้มีสัมปชัญญะ เพราะถึงความไพบูลย์ด้วยปัญญา เชื่อว่า มีสติ เพราะถึงความไพบูลย์ด้วยสติ จักทอดทิ้งไป ดังนี้. ก็พระเถระ ครั้นกล่าวคาถานี้แล้ว เข้ามาน ประทับแล้ว ในระหว่างนั่นเอง ฉะนั้นแล.

จบอรรถกถาอชิตเถรคาถา

จบวรรคพรรณนาที่ ๒

แห่งอรรถกถาเถรคาถา เชื่อว่า **ปรมัตถทีปนี**.

ในวรรคนี้รวมพระเถระได้ ๑๐ รูปคือ

๑. พระจูฬวัจจนเถระ
๒. พระมหาวัจจนเถระ
๓. พระวนวัจจนเถระ
๔. พระสิวกเถระ
๕. พระกุนทธานเถระ
๖. พระเพตักขุสสีเถระ
๗. พระทาสกเถระ
๘. พระสิงคาลปีตาเถระ
๙. พระกุปเถระ
๑๐. พระอชิตเถระ และอรรถกถา.

เถรคาถา เอกนิบาตวรรคที่ ๓

๑. นิโครธเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระนิโครธเถระ

[๑๕๘] ได้ยินว่า พระนิโครธเถระได้ภายิตกานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

เราไม่กลัวภัย พระศาสดาของเราทั้งหลาย เป็น

ผู้ฉลาดในธรรมอันไม่ตาย ภัยย่อมไม่ตั้งอยู่ในหน

ทางใด ภัยทั้งหลาย ย่อมไป โดยหนทางนั้น.

วรรคพรรณนาที่ ๓

อรรถกถานิโครธเถรคาถา

คาถาของท่านพระนิโครธเถระเริ่มต้นว่า นาหิ ภยสุส ภายามิ.

เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า ในปีที่ ๑๑๘ นับแต่ภัทรกัปนี้ ท่านเกิดในตระกูลพราหมณ์ มหาศาล เจริญวัยแล้ว เห็นโทษในกามทั้งหลาย และอานิสงส์ในการออกบวช ละสิ่งผูกพันในเรือน เข้าไปสู่ราวป่า กระทำบรรณศาลาในหมู่ไม้สาละในป่า บวชเป็นดาบส มีมูลผลาผลในป่าเป็นอาหารอยู่.

สมัยนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า ปิยทัสสี เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว ในโลก ทรงยังความเร่าร้อน คือกิเลส ของโลกพร้อมทั้งเทวโลก ให้ดับได้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 157

ด้วยสามารถแห่งน้ำอมฤต คือ พระธรรม วันหนึ่ง ด้วยมีพุทธประสงค์จะทรงอนุเคราะห์ดาบส จึงเสด็จเข้าไปสู่หมู่บ้านสาละนั้น ประทับนั่งแล้ว เข้านิโรธสมาบัติ.

ดาบสเดินไปหาผลผลิตในป่า เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว มีใจเลื่อมใส ถือเอากิ่งรังซึ่งมีดอกบานสะพรั่งทำเป็นประรำกิ่งไม้ คลุมปะรำนั้นทั้งหมด ด้วยดอกรังล้วน ๆ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ไม่ออกไปหาอาหาร ยืนนมัสการอยู่แล้ว ด้วยอำนาจแห่งปีติและโสมนัสนั่นเอง พระศาสดาเสด็จออกจากนิโรธแล้ว เพื่อจะทรงอนุเคราะห์ดาบสนั้น จึงทรงพระดำริว่า ขอภิกษุสงฆ์จงมา โดยมีพุทธประสงค์ว่า ดาบสจักยังจิตให้เลื่อมใสแม้ในพระภิกษุสงฆ์ ดังนี้. ภิกษุสงฆ์มาแล้วในทันใดนั่นเอง แมื่อดาบสเห็นภิกษุสงฆ์แล้ว มีใจเลื่อมใส ไหว้แล้วประคองอัญชลียืนอยู่แล้ว.

พระบรมศาสดา เมื่อจะทรงประกาศสมบัติอันเป็นส่วนของดาบสนั้น โดยทรงอ้างถึงการทำความแยมให้ปรากฏ ทรงแสดงธรรมแล้วหลีกไปพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ด้วยบุญกรรมนั้น เขาท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย สัมผัสกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานเป็นอันมาก แล้วบังเกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาล ในพระนครสาวัตถี ในพุทธรูปบาทกาลนี้ เขาได้มีนามว่า นิโครธ. เขาเกิดความเลื่อมใส ด้วยการเห็นพุทธานุภาพ ในวันที่ทรงรับพระวิหารเชตวัน บวชแล้วปรารภวิปัสสนา ได้เป็นผู้มีภิกษุญา ๖ โดยกาลไม่นานเลย. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอปทานว่า

เราเข้าสู่ป่าร้าง สร้างอาศรมอย่างงดงาม มุงบัง
ด้วยดอกรัง ครั้งนั้น เราอยู่ในป่า พระผู้มีพระภาคเจ้า
ผู้เป็นสยัมภู เอกอัครบุคคัล ตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง
พระนามว่า ปิยทัสสี ทรงพระประสงค์ความสัจ จึง

ได้เสด็จเข้าสู่ป่าร้าง เราออกจากอาศรมในป่า เทียว
แสวงหามูลผลาผลป่า ในเวลานั้น ณ ที่นั้น เราได้เห็น
พระสัมพุทธเจ้า พระนามว่า ปิยทัสสี ผู้มีพระยศใหญ่
ประทับนั่ง เข้าสมาบัติ รุ่งโรจน์อยู่ในป่าใหญ่ เรา
ปิกเสาะ ๔ เสาะทำปะรำอย่างเรียบร้อย แล้วเอาดอกรัง
มุงเหนือพระพุทธรูป เราทรงปะรำซึ่งมุงด้วยดอกรังไว้
๗ วัน ยังจิตให้เลื่อมใสในกรรมนั้น ได้ถวายบังคม
พระพุทธรูปผู้ประเสริฐสุด สมัยนั้น พระผู้มีพระภาค-
เจ้าผู้อุดมบุรุษ เสด็จออกจากสมาธิประทับนั่ง ทอด-
พระเนตรดูเพียงชั่วแอก สาวกของพระศาสดา พระ
นามว่า ปิยทัสสี ชื่อว่า วรุณ กับพระอรหันตจีณาสพ
แสนองค์ ได้เข้ามาเฝ้าพระบรมศาสดา ผู้เป็นนายก
วิเศษสุด ส่วนพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้พิชิตมาร พระ-
นามว่า ปิยทัสสี เชษฐบุรุษของโลก ประเสริฐกว่า
นรชน ประทับนั่งในท่ามกลางภิกษุสงฆ์แล้ว ได้ทรง
กระทำการแย้มพระสรวลให้ปรากฏ พระอนุรุทธเถระ
ผู้อุปัฏฐาก ของพระศาสดาพระนามว่า ปิยทัสสี ห่ม
จีวรเฉวียงบ่าข้างหนึ่งแล้ว ได้ทูลถามพระมหามุนีว่า
ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า อะไรเล่าหนอ เป็นเหตุให้
พระศาสดาทรงแย้มพระสรวลให้ปรากฏ เพราะเมื่อมี
เหตุ พระศาสดาจึงจะทรงแย้มพระสรวลให้ปรากฏ
พระศาสดาตรัสว่า มาณพิตทรงปะรำที่มุงด้วยดอกไม้
ไว้ตลอด ๗ วัน เรานี้ถึงกรรมของมาณพินั้น จึงได้

ทำการยิ้มแย้มให้ปรากฏ เราไม่พิจารณาเห็นช่องทาง
ที่ไม่ควรที่บุญจะไม่ให้ผล ช่องทางที่ควรในเทวโลก
หรือในมนุษยโลก ย่อมไม่ระงับไปเลย เขาผู้เปรียบ-
พร้อมด้วยบุญกรรมอยู่ ในเทวโลกมีบริษัทเท่าใด
บริษัทเท่านั้นจักถูกบังด้วยดอกรัง เขาเป็นผู้ประกอบ
ด้วยบุญกรรม จักรื่นเรียงอยู่ในเทวโลกนั้น ด้วยการ
ฟ้อน การขับ การประโคม อันเป็นทิพย์ในกาลนั้น
ทุกเมื่อ บริษัทของเขาประมาณเท่าที่มี จักมีกลิ่น
หอมฟุ้ง และฝนดอกรังจักตกลงทั่วไปในขณะนั้น
มาณพนี้จุติจากเทวโลกแล้วจักมาสู่ความเป็นมนุษย์แม่
ในมนุษยโลกนี้ หลังคาดอกรังก็จักทรงอยู่ตลอดกาล
ทั้งปวง ณ มนุษย์โลกนี้ การฟ้อน และการขับที่
ประกอบไปด้วยกังสดาล จักแวดล้อมมาณพนี้อยู่เป็น-
นิตย์ นี่เป็นผลแห่งพุทธบูชา และเมื่อพระอาทิตย์อุทัย
ฝนดอกรังก็จักตกลง ฝนดอกรังที่บุญกรรมปรุงแต่ง
แล้ว จักตกลงทุกเวลา ในกัปที่ ๑,๘๐๐ พระศาสดา
ทรงพระนามว่า โคดม ซึ่งสมภพในวงศ์ของพระเจ้า
โอกากราช จักเสด็จอุบัติขึ้นในโลก มาณพนี้จักเป็น
ทายาทในธรรมของพระศาสดาพระองค์นั้น เป็นโอรส
อันธรรมเนรมิต จักกำหนดรู้อาสวะทั้งปวงแล้ว ไม่มี
อาสวะจักนิพพาน เมื่อเขาตรัสรู้ธรรมอยู่ จักมีหลังคา
ดอกรัง เมื่อลูกทำฌานปักใจอยู่ บนเชิงตะกอน ที่เชิง
ตะกอนนั้น ก็จักมีหลังคาดอกรัง พระมหามุนี ทรง

พระนามว่า ปิยทัสสี ทรงพยากรณ์วิบากแล้ว ทรง
แสดงธรรมแก่บริษัท ให้อิมหนาด้วยฝน คือ ธรรม
เราได้เสวยราชสมบัติ ในเทวโลก ในหมู่เทวดา ๓๐ กัป
ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๖๗ ครั้ง เราออกจากเทวโลก
มาในมนุษยโลกนี้ ได้ความสุขอันไพบูรณ์ แม้ใน
มนุษยโลกนี้ ก็มีหลังคาตอกรัง นี้เป็นผลแห่งปะรำ
นี่เป็นความเกิดครั้งหลังของเรา ภพสุดท้ายกำลัง
เป็นไป แม้ในภพนี้ หลังคาตอกรังก็จักมีตลอดกาล
ทั้งปวง เรายังพระมหามุนีทรงพระนามว่า โคดม
ผู้ประเสริฐกว่าศากยราชให้ทรงยินดีได้ ละความมีชัย
และความปราชัยเสียแล้ว บรรลุถึงฐานะที่ไม่หวั่นไหว
ในกัปที่ ๑๑๘ เราได้บูชาพระพุทธเจ้าพระองค์ใด ด้วย
พุทธบูชา นั้น เราไม่รู้จักทุกติเลย นี้เป็นผลแห่ง
พุทธบูชา เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ถอนภพขึ้นได้
หมดแล้ว ตัดกิเลสเครื่องผูกมัดข้างตัดเชือกแล้ว เป็น
ไม่มีอาสวะอยู่ การที่เราได้มาในสำนักของพระ-
พุทธเจ้าของเรา นี้ เป็นการมาดีแล้วหนอ วิชชา ๓
เราได้บรรลุแล้วโดยลำดับ คำสอนของพระพุทธเจ้า
เราได้ทำสำเร็จแล้ว คุณวิเศษเหล่านี้คือ ปฏิสัมภิกา ๔
วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ เราทำให้แจ้งชัดแล้ว คำ
สอนของพระพุทธเจ้า เราทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ที่ท่านเป็นผู้มีอภิญญา ๖ อย่างนี้ ยังกินและวันให้ล่วงไปด้วยผลสุข
เพื่อจะประกาศความที่พระศาสนาเป็นนิยานิกรรม โดยเป็นการพยากรณ์
พระอรหันต์ผล จึงภายิตคาถาว่า

**เราไม่กลัวภัย พระศาสดาของพวกเราทั้งหลาย
เป็นผู้ฉลาดในธรรมอันไม่ตาย ภัยย่อมไม่ตั้งอยู่ในหน
ทางใด ภิกษุทั้งหลาย ย่อมไป โดยหนทางนั้น ดังนี้.**

ในคานานั้น ที่ชื่อว่า ภัย เพราะเป็นแดงแห่งความกลัว ได้แก่
ชาติและชราเป็นต้น. บทว่า ภัยสุต เป็นฉัญฉฐีวิภคติ ลงในอรรถแห่งปัญจมิ-
วิภคติ อธิบายว่า เราไม่กลัว นิमितอันพึงกลัวโดยเป็นภัย ด้วยเหตุมีชาติ
ชราและมรณะเป็นต้น พระเถระกล่าวถึงเหตุไว้ในคานานั้นว่า สตถา โน
อมตสุต โกวิท พระศาสดาของพวกเราทั้งหลายเป็นผู้ฉลาด ในธรรมอัน
ไม่ตาย คือ พระศาสดา ของพวกเราทั้งหลาย เป็นผู้ฉลาดในอมตธรรม
ได้แก่ ฉลาดในการให้ธรรมที่เป็นอมฤต แก่ไวเนยสัตว์ทั้งหลาย. บทว่า
ยตุถ ภัย นาวติภูจติ ความว่า ภัยตามที่กล่าวแล้ว ย่อมไม่ตั้งอยู่ คือ
ไม่ได้โอกาสในพระนิพพานใด.

บทว่า เตน ได้แก่ พระนิพพานนั้น. บทว่า ฆนุติ ความว่า
ย่อมถึงที่ ๆ เป็นภัยทีเดียว. อธิบายว่า พระนิพพาน ชื่อว่าที่ ๆ ไม่มีภัย. ถามว่า
ด้วยเหตุไร พระเถระจึงกล่าวว่า ฆนุติ ย่อมไป ตอบว่า เพราะว่า
ภิกษุทั้งหลายย่อมไปโดยทางนั้น อธิบายว่า ภิกษุทั้งหลาย คือผู้ที่เห็นภัยใน
สังสาร ผู้การทำตามโอวาทของพระบรมศาสดา ย่อมไป โดยทางของพระ-
อริยเจ้ามีองค์ ๘. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า ยตุถ ความว่า ภัยแม้ทั้ง ๒๕ อย่าง
มีการเข้าไปตำหนิตนเองเป็นต้น ย่อมไม่ตั้งลง คือ ไม่ได้ที่พำนัก เพราะ
การบรรลุอริยมรรคใด ภิกษุในพระศาสนา ย่อมไปสู่ที่ ๆ ไม่มีภัย ด้วยอริย-
มรรคนั้น แม้เราเองก็ไปแล้วโดยทางนั้น. เพราะเหตุนี้ พระเถระจึงพยากรณ์
พระอรหันต์ว่า เราไม่กลัวภัย ดังนี้.

จบอรรถกถานิโครชเถรคาถา

๒. จิตตกเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระจิตตกเถระ

[๑๕๕] ได้ยินว่า พระจิตตกเถระได้ภยิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

นกงูทั้งหลายมีขนิเจียว ขนคองาม หงอน
งาม พากันร่าร้องอยู่ในป่าการวี นกงูเหล่านั้น
พากันร่าร้องในเวลาที่มีลมหนาว เจือด้วยฝน ย่อมปลุก
บุคคลผู้เจริญฌานซึ่งหลับอยู่ให้ตื่น.

อรรถกถาจิตตกเถรคาถา

คาถาของท่านพระจิตตกเถระเริ่มต้นว่า นีลา สุกิwa. เรื่องราว
ของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า ท่านสังสมกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพาน จำเดิมแต่
กาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ ในกัปที่ ๕๑ นับ
แต่ภัทรกัปนี้ เกิดในกำเนิดมนุษย์ รู้เดียงสาเสียแล้ว เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงพระนามว่า วิปัสสี มีใจเลื่อมใสแล้ว กระทำการบูชาด้วยดอกไม้ ถวาย
บังคมแล้ว น้อมใจเชื่อในพระบรมศาสดาและในพระนิพพานว่า ขึ้นชื่อว่า
ธรรมอันสงบระงับแล้ว พึงมีในพระศาสนานี้ ดังนี้ ด้วยบุญกรรมนั้น เขา
จตุคจากนั้นแล้ว เกิดในภพดาวดึงส์ หมั่นการทำบุญบ่อยๆ ท่องเที่ยวไปใน
เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย แล้วเกิดเป็นบุตรของพราหมณ์ ผู้สมบูรณ์ด้วยสมบัติ
ในพระนครราชคฤห์ ในพุทธรูปบาทกาลนี้ โดยนามมีชื่อว่า จิตตกะ เมื่อ
พระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จไปสู่พระนครราชคฤห์ ประทับอยู่ในเวฬุวันวิหาร

เขาเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ฟังธรรมแล้วได้ศรัทธา บรรพชาแล้วเรียน
กัมมัฏฐาน ที่เหมาะแก่จริต เข้าไปสู่ราวป่า หมั่นเจริญภาวนาทำฌาน
ให้เกิด แล้วเจริญวิปัสสนาที่มีฌานเป็นบาท บรรลุพระอรหัต โดยกาล
ไม่นานเลย. สมดังคาถาประพันธ์ ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

เราได้เห็นพระพุทธเจ้าผู้ปราศจากฐลี ทรงพระ-
นามว่า วิปัสสี ผู้เป็นนายกของโลก โชติช่วงเหมือนต้น
กรรณิการั ประทับนั่งที่ซอกเขา เราเก็บดอกกระดัง
ทอง ๓ ดอกมาบูชา ครั้นบูชาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
แล้วเดินบ่าหน้าไปทางทิศทักษิณ ด้วยกรรมที่ทำไว้
ดีแล้วนั้น และด้วยเจตน์จำนงที่ตั้งไว้ เราละร่าง
มนุษย์แล้ว ได้ไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ในกัปที่ ๕๑
แต่ภัทรกัปนี้ เราได้บูชาพระพุทธเจ้าพระองค์ใด ด้วย
พุทธบูชา นั้น เราไม่รู้จักทุกติเลย นี่เป็นผลแห่งพุทธ-
บูชา. เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของ
พระพุทธเจ้า เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็ท่านครั้นบรรลุพระอรหัตแล้ว เข้าไปสู่พระนครราชคฤห์ เพื่อ
ถวายบังคมพระบรมศาสดา อันภิกษุทั้งหลายในวิหารนั้น ถามว่า อ้าวโส
ท่านเป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว อยู่ในป่าหรือ ? เมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตผล
โดยประกาศถึงการอยู่อย่างไม่ประมาทของตน จึงได้ภายิตคาถาว่า

นกยูงทั้งหลาย มีขนเขียว ขนทองม พากัน
รำร้องอยู่ในป่าการวี นกยูงเหล่านั้น พากันรำร้อง
ในเวลาที่มีลมหนาวเจือด้วยฝน ย่อมปลุกบุคคลผู้เจริญ
ฌาน ซึ่งหลับอยู่ที่พื้น ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นีลาสุคิवा ถอดออกเป็น นีลสุคิवा.

แต่ในคาถานี้ ท่านทำเป็นทิมะ เพื่อสะดวกในการประพันธ์คาถา. อธิบายว่า ประกอบด้วยคออันงดงาม เพราะมีขนเป็นแนวยาว. กั้นกยุงเหล่านั้น ชื่อว่ามีสีเขียว เพราะโดยมากจะมีสีเขียว. ชื่อว่า สุคิवा เพราะเป็นสัตว์ที่มีลำคองาม.

บทว่า ลิจิโน ความว่า มีหงอนโดยความมีสิริงามที่หงอน ซึ่งเกิดที่ศีรษะ. บทว่า โมรา ได้แก่ นกยุงทั้งหลาย. บทว่า การวियิ ความว่า ที่คืนกัลมषะ. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า การมุพิยิ เป็นชื่อของป่านั่น. เพราะฉะนั้น บทว่า การมุพิยิ จะได้ว่าความว่า ในป่าชื่อว่า การัมพะ.

บทว่า อภินนุทติ ความว่า นกยุงเหล่านั้นฟังเสียงฟ้าร้อง ในเวลาใกล้ฝนจะตก จะพากันส่งเสียงร้องระงม คุณจะข่มสรรพสัตว์ มีหงส์เป็นต้น ด้วยเสียงประสานขานรับความถึงพร้อมของฤดูกาล. บทว่า เต ได้แก่ นกยุงเหล่านั้น.

บทว่า สิตวาทกีพิตา ความว่า นกยุงเหล่านั้น อันความหนาวคือลมฝน โขยมาชวนให้รำเรง จึงร้องระงมอย่างไพเราะ.

บทว่า สุตตุต ได้แก่ หลับเพื่อจะบรรเทาความเมาอาหาร หรือหลับเพื่อระงับความเหมื่อยล้าแห่งร่างกาย ในเวลาที่ทรงอนุญาติไว้.

บทว่า ฉานัน ความว่า ผู้มีปกติเพ่งด้วยฉานคือสมณะและวิปัสสนา ได้แก่ประกอบเนื่องๆ ซึ่งภาวนา.

บทว่า นิโพเชนุติ ความว่า ปลุกให้ตื่น. อธิบายว่า ปลุกให้ลุกจากที่นอน ด้วยการยังสัมปชัญญะให้เกิดอย่างนี้ว่า แม้นกยุงเหล่านี้ ยังไม่นอนตื่นอยู่ ย่อมกระทำกิจที่คนควรกระทำ ส่วนตัวเราเล่า จะนอนเอาประโยชน์อะไร ดังนี้.

๓. โคสาลเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระโคสาลเถระ

[๑๖๐] ได้ยินว่า พระโคสาลเถระได้ภยิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

เราฉันข้าวมธุปายาส ที่ฟุ่มกอไผ่ แล้วพิจารณา
ความเกิดและความเสื่อมไปแห่งชั้นทั้งหลาย โดย
เคารพ จักกลับไปสู่สถานบรรพตที่เราเคยอยู่ แล้วเจริญ
วิเวกต่อไป.

อรรถกถาโคสาลเถรคาถา

คาถาของท่านพระโคสาลเถระเริ่มต้นว่า อหิ โจ เวพฺพคฺมุพฺสฺมึ.

เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้พระเถระนี้ ก็เป็นผู้มีอธิการอันกระทำไว้แล้ว ในพระพุทธเจ้า
องค์ก่อน ๆ สังสมกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานในภพนั้น ๆ ในปีที่
๕๑ แต่ภิกขุภพนี้ เห็นบังสกุลจิ๋วของพระปัจเจกพุทธเจ้า ห้อยอยู่ที่โคนไม้
ที่ภูเขาลูกใดลูกหนึ่ง มีจิตเลื่อมใสว่า ผ้าบังสกุลนี้ เป็นธงชัยของพระอรหันต์
หนอ ดังนี้แล้ว บูชาด้วยดอกไม้อันด้วยบุญกรรมนั้น ท่านไปบังเกิดในดาวดึงส์
พิภพ. จำเดิมแต่นั้น ก็ท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เกิดใน
ตระกูลที่มั่งคั่ง แคว้นมคธ ในพุทธรูปบาทกาลนี้ โดยนามมีชื่อว่า โคสาล
ก็เพราะเหตุที่ท่านมีความคุ้นเคย อันการทำไว้กับพระโสณโกฏิกัณณะ ครั้น
สดับว่า พระโสณโกฏิกัณณะนั้นบวชแล้ว เกิดความสลดใจว่า ก็ขึ้นชื่อว่า

พระโสณโกฏิกัณณะเมื่อนั้น มีสมบัติมาก ยังบวชไซ้รู้ ส่วนตัวเราเล่ามีอะไร เป็นเหตุ ดังนี้แล้ว บวชในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า เรียนกัมมัฏฐาน อันเหมาะแก่จริยา (ของตน) เมื่อแสวงหาที่อยู่ ก็เลือกอยู่ที่ภูเขา ชื่อว่า สานู แห่งหนึ่ง ไม่ไกลจากบ้านเกิดของตน. มารดาของท่านถวายภิกษาทุก ๆ วัน.

วันหนึ่ง มารดาได้ถวายข้าวปายาส ที่เขาหุงด้วยน้ำผึ้งและน้ำตาลกรวด แก่ท่านผู้เข้าไปสู่บ้านเพื่อบิณฑบาต ท่านรับข้าวปายาสนั้นแล้ว นั่งฉัน ที่โคนพุ่มไม้ไผ่แห่งใดแห่งหนึ่ง ได้รับเงาของภูเขานั้น ล้างบาตรและมือแล้ว เริ่มเจริญวิปัสสนา. ท่านเป็นผู้มีจิตตั้งมั่น เพราะมีกายและจิตสบาย โดยได้ โภชนะเป็นที่สบาย เมื่อญาณมีอุทัยพพญาณเป็นต้น แข็งกล้าดำเนินไปอยู่ ขวนขวายวิปัสสนา แล้วยังภาวนาให้ถึงที่สุด ตามลำดับแห่งมรรค กระทำให้แจ้งซึ่งพระอรหัต โดยไม่ยากลำบากเลย. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่าน กล่าวไว้ในอุปทานว่า

ในที่ที่ไม่ไกลภูเขาหิมวันต์ มีภูเขาสูงหนึ่งชื่อ
อุทังคะ ที่ภูเขานั้น เราได้เห็นผ้าบังสุกุลจีวรห้อยอยู่
บนยอดไม้ ครั้งนั้น เราร่าเริง มีจิตยินดี เลือกเก็บ
เอาดอกกระดังทอง ๓ ดอก มาบูชาผ้าบังสุกุลจีวร
ด้วยกรรมที่ทำไว้ดีแล้ว และด้วยการตั้งเจตน์จำนงไว้
เราละร่างมนุษย์แล้ว ได้ไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ใน
กัปที่ ๕๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้ทำกรรมใดในกาลนั้น
เพราะบูชาขงชัยแห่งพระอรหันต์ เราไม่รู้จักทุกติเลย.
เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ๆ ล ๆ คำสอนของพระ-
พุทธเจ้า เราทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 167

ก็ท่านครั้งบรรลุพระอรหัตแล้ว มีความประสงค์จะไปยังภูเขาคือว่า
สถานเท่านั้น เพื่อต้องการจะอยู่เป็นสุขในทิวสนธรรม เมื่อจะประกาศข้อปฏิบัติ
ของตน จึงได้ภายิตคาถาว่า

เราฉันข้าวมธุปายาส ที่พุ่มกอไผ่แล้ว พิจารณา
ความเกิดและความเสื่อมไปแห่งชั้นซังทั้งหลาย โดย
ความเคารพ จักกลับไปสู่สถานุบรรพต ที่เราเคยอยู่
แล้วเจริญวิเวกต่อไป ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เวพฺฐุมฺพสุมี ความว่า ไกลพุ่มไม้ไผ่
คือที่ร่มเงา แห่งพุ่มไผ่นั้น.

บทว่า มธุปายาส ความว่า บริโภคข้าวปายาสที่เขาหุงด้วยน้ำผึ้ง.
บทว่า ปทกฺขิณํ ความว่า ด้วยการรับเอาโดยเบื้องขวา อธิบายว่า ด้วยการ
รับเอาพระโอวาทของพระศาสดาโดยชอบ.

บทว่า สมฺมสนฺโต ขนฺธานํ อุทยพฺพยุํ ความว่า พิจารณา
ความเกิดขึ้น และความสิ้นไปแห่งอุปาทานชั้น ๕ อธิบายว่า แม้ถ้าว่า ทำกิจ
เสร็จแล้วในบัดนี้ แต่ต้องเริ่มตั้งวิปัสสนาเพื่อเข้าผลสมาบัติ.

บทว่า สานํ ปฏฺิคฺคณฺหิสฺสามิ ความว่า เราจักมุ่งไปสถานุบรรพต
อันเราเคยอยู่แล้วในก่อน.

บทว่า วิเวกมฺนุพฺรุทฺเธ ความว่า เพิ่มพูนปฏิบัติสัทธวิเวก และ
กายวิเวกคือผลสมาบัติ หรือจักไป โดยมีการเพิ่มพูนวิเวกนั้นเป็นเหตุ. ก็
พระเถระครั้งกล่าวอย่างนี้แล้ว ไปที่สถานุบรรพตนั้นนั่นแหละ. ก็คาถานี้แล
ได้เป็นคาถาพยากรณ์พระอรหัตผลของพระเถระนั้น.

จบอรรถกถาโคสาลเถรคาถา

๔. สุตันธเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระสุตันธเถระ

[๑๖๑] ได้ยินว่า พระสุตันธเถระได้ภยิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

ภิกษุบวชยังไม่ครบพรรษา ได้เห็นธรรมเป็น
ธรรมถึงาม บรรลุวิชา ๓ ได้ทำคำสอนของพระ
พุทธเจ้า สำเร็จแล้ว.

อรรถกถาสุตันธเถรคาถา

คาถาของท่านพระสุตันธเถระเริ่มต้นว่า **อนวุสุติโก ปพพชิต.**

เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า ในกัปที่ ๕๒ นับแต่ภัทรกัปนี้ ท่านเกิดในกำเนิดมนุษย์
ในกาลของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงพระนามว่า ติสสะ รู้เพียงสาแล้ว
เที่ยวไปล่าเนื้อในป่า. พระบรมศาสดา เสด็จไปแสดงรอยพระบาทให้ปรากฏ
เพื่อจะทรงอนุเคราะห์เขา.

เขาเห็นเจดีย์ คือ พระบาทของพระศาสดาแล้ว เพราะมีอธิการอัน
กระทำไว้แล้ว ในพระพุทธรูปองค์ก่อน ๆ จึงเกิดปีติโสมนัสว่า แท้เหล่านี้
เป็นเท้าของบุคคลผู้เลิศในโลก พร้อมทั้งเทวโลก จึงถือเอาดอกหงอนไก่
มาทำการบูชา แล้วยังจิตให้เลื่อมใส. ด้วยบุญกรรมนั้น เขาเกิดในเทวโลก
จุติจากเทวโลกนั้นแล้ว หมั่นกระทำบุญ ท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์

ทั้งหลายไป ๆ มา ๆ (เกิด) เป็นกุกุมพี ในกาล ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า กัสสปะ บำเพ็ญมหาทาน แต่พระบรมศาสดา และภิกษุสงฆ์ ส่งจันทน์ขาวที่มีราคามาก ไปยังพระคันธกุฎี แล้วทำการอบด้วยจันทน์นั้น ตั้งความปรารถนาว่า ในที่ ๆ ข้าพเจ้าเกิดแล้ว ๆ ขอให้สรีระของข้าพเจ้าจงมีกลิ่นหอมอย่างนี้. เขากระทำบุญกรรม แม้อันเป็นอันมากไว้ในภพนั้น ๆ ท่องเที่ยวไปในสุคติภพทั้งหลาย นั่นแล เกิดในเรือนของพราหมณ์ ผู้สมบูรณ์ ด้วยสมบัติในพระนครสาวัตถี ในพุทธรูปบาทกาลนี้.

ก็นับจำเดิมแต่เวลาที่เขาผู้จะบังเกิดอยู่ในท้องมารดา สรีระของมารดา แม่ทั้งสิ้น ก็หอมขจรไปทั่วทั้งเรือน. ส่วนในวันที่เขาเกิด กลิ่นหอมอย่างยิ่ง ก็หอมฟุ้งไป แม้นในเรือนใกล้เคียงเป็นพิเศษทีเดียว. มารดา บิดาของเขา กล่าวว่า บุตรของเราตั้งชื่อของตนด้วยตนเอง มาเกิดแล้ว จึงตั้งชื่อเขาว่า สุคันธะ เหมือนกัน.

เขา เจริญเติบโตขึ้นโดยลำดับ เห็นพระมหาเสลเถระ แล้วฟังธรรม ในสำนักของท่าน บวชแล้ว เจริญวิปัสสนา บรรลุพระอรหัต ภายใน ๓ วันเท่านั้น. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

เมื่อก่อน เรากับบิดาและปู่ เป็นคนทำกรงาน
ในป่า เลี้ยงชีพด้วยการฆ่าปศุสัตว์ กุศลกรรมของเรา
ไม่มี ใกล้กับที่อยู่ของเรา พระพุทธเจ้าผู้นำชั้นเลิศ
ของโลก ทรงพระนามว่า ติสสะ ผู้มีพระปัญญาจักขุ
ได้ทรงแสดงรอยพระบาทไว้ ๓ รอย เพื่ออนุเคราะห์
เราให้เห็นรอยพระบาท ของพระธรรมศาสดา ผู้ทรง
พระนามว่า ติสสะ ที่พระองค์ทรงเหยียบไว้ เป็นผู้

ร่าเริง มีจิตยินดี ยังจิตให้เลื่อมใสในรอยพระบาท
เราเห็นต้นหงอนไก่ ที่ขึ้นมาจากแผ่นดิน มีดอกบาน
แล้ว จึงเด็ดมาพร้อมทั้งยอด บูชารอยพระบาทอัน
ประเสริฐสุด เพราะกรรมที่เราทำไว้ดีแล้วนั้น และ
เพราะความตั้งใจเตนเอาไว้ เราละร่างมนุษย์แล้ว ไปสู่
ดาวดึงส์พิภพ เราเข้าถึงกำเนิดใด ๆ คือ เป็นเทวดา
หรือมนุษย์ ในกำเนิดนั้น ๆ เรามีผิวกายเหมือนสีดอก
หงอนไก่ มีรัศมี เป็นแดนชานออกจากตน ในกัป
ที่ ๕๒ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้ทำกรรมใดในกาลนั้น
ด้วยกรรมนั้นเราไม่รู้จักทุกติเลย นี่เป็นผลแห่งการ
บูชารอยพระพุทธรูป เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯ ล ฯ
คำสอนของพระพุทธเจ้า เราทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็ครั้งท่านบรรลुพระอรหัตแล้ว เมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตผลได้

ภายิต คาถานี้ว่า

ภิกษุบวชยังไม่ทันครบพรรษา มองเห็นธรรม

เป็นธรรมดีงาม บรรลुวิชา ๓ ได้ทำคำสอนของพระ
พุทธเจ้า เสร็จแล้ว ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อนวุสุโก** ความว่า ไปทีหลัง คือเพิ่ง
เข้าจำพรรษา จึงชื่อว่า **อนวุสุ** ทำ **อนวุสุ** นั้นแหละ เป็นอนวุสุโก.

บทว่า **ปพฺพชิต** ความว่า เข้าถึงบรรพชา อธิบายว่า เป็นผู้บวช
แล้ว แต่เพียงเข้าจำพรรษา คือมีพรรษาเดียว. อีกอย่างหนึ่ง หมายความว่า
ตามไป คือไปทีหลังยังไม่ได้พรรษา จึงชื่อว่า **อนวุสสะ**. **อนวุสสะ** นั้น

มีแก่ภิกษุ นั้น เพราะเหตุ นั้น จึงชื่อว่า อนุสสิโก (ยังไม่ทันได้พรรษา).
ภิกษุใดที่บวชแล้วยังไม่ถึงการนับพรรษา เพราะมีพรรษายังไม่บริบูรณ์
ภิกษุ นั้น ท่านจึงเรียกอย่างนี้ เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า อนุสสิโก (ยังไม่
ทันครบพรรษา).

บทว่า **ปสฺส ชมฺมสุทฺทมฺมตํ** ความว่า ท่านผู้บวชยังไม่ได้พรรษา
มองเห็นธรรมแห่งพระศาสดาของท่าน เป็นธรรมที่ดี คือ เป็นสวากขาตธรรม
ได้แก่ เป็นนิยยานิกรรมโดยถ่ายเดียว. วิชา ๓ คือ บุปเพนิวาสนญาณ
ทิพยจักขุญาณ อาสวักขยญาณ อันท่านถึงแล้วโดยลำดับ คือกระทำให้แจ้งแล้ว
ต่อแต่นั้นไป ศาสนาของพระพุทธเจ้า คือคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
อันเรากระทำเสร็จแล้ว ได้แก่ พระอนุสาสินี คือ พระโอวาท ของพระองค์
เราตามศึกษาแล้ว เพราะเหตุ นั้น พระเถระผู้เกิดปีติโสมนัส เพราะอาศัย
ความเป็นผู้มีกิจอันตนทำเสร็จแล้ว จึงกล่าวถึงตน โดยทำให้เป็นเหมือนคน
อื่น ฉะนั้นแล.

จบอรรถกถาสุคินฺนเถรคาถา

๕. นันทียเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระนันทียเถระ

[๑๖๒] ได้ยินว่า พระนันทียเถระได้ภายิตคานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

จิตของภิกษุใด ได้บรรลุผลญาณ สว่างรุ่งเรือง
อยู่เป็นนิตย์ ท่านมาเบียดเบียนภิกษุ นั้นเข้า จัดได้รับ
ทุกข์แน่นอน นะมาม.

อรรถกถานันทียเถรคาถา

คาถาของท่านพระนันทียเถระเริ่มต้นว่า โอภาสชาติ. เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ เมื่อพระศาสนาเสด็จปรินิพพานแล้ว ท่านให้เขาทำไพรีที่ ด้วยไม้แก่นจันทน์ไว้ในพระเจดีย์ ยังการบูชาสักการะอัน โอฬาร ให้เป็นไปแล้ว จำเดิมแต่นั้น ท่านเป็นผู้สมบุรณ์ด้วยอธยาสัย ตั้งสมบุญกรรมอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ เป็นอันมาก ท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย แล้วบังเกิดในตระกูลแห่งสาकยราช ในกรุงกบิลพัสดุ์ ในพุทธรูปบาทกาลนี้.

มารดาบิดาของท่าน เกิดความชื่นชมยินดี เพราะฉะนั้น จึงให้ชื่อว่า นันทียะ. นันทียกุมาร เจริญวัยแล้ว เมื่อพวกเจ้าสาकยะทั้งหลายมีเจ้าอนรุทธะ เป็นต้น บวชในสำนักของพระบรมศาสนา แม้ตัวท่านเองก็บรรพชาแล้ว เจริญวิปัสสนา บรรลุพระอรหัต ต่อกาลไม่นานนัก เพราะเป็นผู้มีอิทธิการอันกระทำไว้แล้ว. สมด้วยคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

พระชินสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงพระนามว่า ปทุม-
มุตตระ ผู้เป็นเชษฐบุรุษของโลก ผู้ประเสริฐกว่านระ
รุ่งเรืองดุจกองอัคคี ปรินิพพานแล้ว เมื่อพระมหาวิระ
เจ้านิพพานแล้ว ได้มีสถูปอันกว้างใหญ่ ชนทั้งหลาย
เอาสิ่งของที่พึงถวายเข้าไปตั้งไว้ที่สถูป ในห้อง
พระธาตุอันประเสริฐสุดในกาลนั้น เรามีจิตเลื่อมใส
มีใจโสมนัสได้ทำไพรีที่ไม้จันทน์อันหนึ่ง อันสมบุรณ์

แก่สอุป และถวยรูปและของหอม ในภพที่เราเกิด
คือ ในอัทภพเทวดาหรือมนุษย์ เราไม่เห็นความที่
เราเป็นผู้ต่ำทรามเลย นี่เป็นผลแห่งบุญกรรม. ในกัปที่
๑,๕๐๐ แต่ภัทรกัปนี้ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๘ พระ-
องค์ ทรงพระนามว่า สมัตตะ ทุกพระองค์มีพลมาก.
คุณวิเศษเหล่านี้ ปฏิสัมภิตา ๔ วิโมกข์ ๘ อภิญญา ๖
เราทำให้แจ้งชัดแล้ว เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ๗๑ ๗
คำสอนของพระพุทธเจ้า เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็เมื่อพระเถระนี้ บรรลุพระอรหัตแล้ว อยู่ในปาจิณวังสมิคทายวัน
ร่วมกับ พระเถระทั้งหลาย มีพระเถระชื่อว่า อนุรุทธะเป็นต้น. วันหนึ่ง มารผู้มี
บาป มีความประสงค์จะทำให้ท่านกลัว จึงสำแดงรูปที่น่ากลัวแก่ท่าน. พระเถระ
รู้ทันว่า เป็นมารนั่นเอง เมื่อแสดงว่า คุณก่อนมารผู้มีบาป พระอริยบุคคล
เหล่านี้ใด ล่วงพ้นบ่วงแห่งมารได้แล้ว กิริยาของท่าน จักทำอะไรพระอริยบุคคล
เหล่านั้นได้ ตัวท่านนั้นแหละ จักถึงความคับแค้น ความฉิบหาย มีการกระทำ
นั้นเป็นเหตุ จึงได้ภยิตคาถาว่า

จิตของภิกษุใด ได้บรรลุผลญาณ สว่างรุ่งเรือง
อยู่เป็นนิตย์ ท่านมาเบียดเบียนภิกษุนั้นเข้า จักได้รับ
ทุกข์มหันต์ นะมาร ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โภภาสชาติ ความว่า ชื่อว่ามีแสงสว่าง
เกิดแล้ว ด้วยโอภาสคือญาณ เพราะได้บรรลุมรรคญาณอันเลิศแล้ว. อธิบายว่า
ชื่อว่าส่องไสเหลือเกิน เพราะความมืดคือกิเลส ถูกญาณอันเลิศนั้น กำจัด
หมดสิ้นแล้วโดยไม่เหลือ.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 174

บทว่า ผลคัค ความว่า ถึง คือเข้าถึงแล้วซึ่งผล อธิบายว่า ประกอบด้วยอัครผลญาณ.

พระเถระเรียกจิตของพระจีณาสพว่า จิต โดยความเป็นสภาพสามัญด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า อภิญฺหโร. ก็จิตนั้นของพระจีณาสพทั้งหลาย ไหวอยู่เป็นนิตย์ เพราะน้อมไปในนิโรธ จึงควรที่จะกล่าวว่า ประกอบแล้วด้วยผล เพราะเข้าถึงอรหัตผลสมบัติ.

บทว่า ตถารูป ความว่า มีอย่างนั้นเป็นรูป อธิบายว่า ได้แก่พระอรหันต์ทั้งหลาย.

บทว่า อาสชฺช ได้แก่ ข่มขู่ คุกคาม.

พระเถระ เรียกมารว่า กัณฺหะ อธิบายว่า มารนั้น ท่านเรียกว่า กัณฺหะ เพราะมีกรรมหยาบช้าและเพราะมีชาติเลวทราม.

บทว่า ทุกฺขํ นิคจฺจติ ความว่า ท่านจักเข้าถึง คือ ประสบทุกข์ อันทำกายให้ลำบาก ไร้ประโยชน์ โดยการเข้าไปสู่ห้อง (มารดา) เป็นต้น ในชาตินี้ และอบายทุกข์อันก่อความเดือดร้อน. ในภพหน้า. มารฟังดังนั้นแล้วรู้ว่า พระสมณะรู้จักเรา จึงหายไปทีนั้นเอง ฉะนั้นแล.

จบอรรถกถานันทียเถรคาถา

๖. อภัยเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระอภัยเถระ

[๑๖๓] ได้ยินว่า พระอภัยเถระได้ภายิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

เราได้ฟังพระวาจาอันเป็นสุภายิต ของพระ-
พุทธเจ้า ผู้เป็นเผ่าพันธุ์ แห่งพระอาทิตย์ จึงได้รู้แจ้ง
แทงตลอดซึ่งธรรมอันละเอียด เหมือนบุคคลยิงปลาย
ขนทราย ด้วยลูกศร ฉะนั้น.

อรรถกถาอภัยเถรคาถา

คาถาของท่านพระอภัยเถระเริ่มต้นว่า สุตฺวา สุภายิต วาจํ.

เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า ท่านบวชในศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า
ปทุมุตตระ เป็นพระธรรมกถึก ในเวลาจะแสดงธรรม กล่าวชมพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้า ด้วยคาถา ๔ คาถาก่อน แล้วจึงแสดงธรรมในภายหลัง. ด้วยกำลัง
แห่งบุญกรรมนั้น ขึ้นชื่อว่า การปฏิสนธิในอบาย "ไม่เคยมีแก่ท่านตลอดแสน
แห่งกัป. สมดังที่ท่านกล่าวคำเป็นคาถาไว้ว่า

พระอภัยเถระ ผู้มีจิตเลื่อมใสแล้ว กล่าว

สรรเสริญพระชินเจ้า ทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ

**ผู้เป็นพระสยัมภู ท่านเป็นผู้มีศรัทธาโอฬาร ไม่ต้อง
ไปสู่อบายภูมิ ตลอดแสนกัป ดังนี้.**

ท่านเป็นผู้มีห้วงแห่งบุญ ห้วงแห่งกุศล หาประมาณมิได้ ได้เป็น
เช่นนั้น เพราะสมบัติมีเขตสมบัติเป็นต้น และเพราะบุรพเจตนา ปัจฉิมเจตนา
และสันนิฏฐานเจตนา ของท่านโอฬารเหลือเกิน. สมดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า
วิบากของผู้ที่เลื่อมใสในอินไตย ย่อมเป็นอินไตย ดังนี้. ก็บุญที่ท่านสั่งสม
ไว้ในภพนั้น ๆ ย่อมเป็นอุปถัมภ์ปกป้องภัยแก่ท่าน. จริงอย่างนั้น ท่านได้ทำการ
บูชาพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า วิปีสตี ด้วยดอกคำเจียก ด้วยผลบุญ
อันพิเศษโอฬารเช่นนี้ ท่านท่องเที่ยวไปแต่ในสุคติภพเท่านั้น เกิดเป็นพระโอรส
ของพระเจ้าพิมพิสาร ในพุทธปรบาทกาลนี้ ท่านได้มีนามว่า อภัย. เรื่องราว
ของท่าน จักแจ่มแจ้งข้างหน้า (ต่อไป). ท่านอันนิครนถนาฏบุตรให้ศึกษา
ปัญหา ๒ เงื่อน แล้วถูกส่งไปด้วยสั่งว่า ท่านจงถามปัญหานี้ แล้วยกวาทะข่ม
พระสมณโคดม ดังนี้ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ทูลถามปัญหานั้น
เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสถึงความที่ปัญหานั้น เป็นอเนกสังพยากรณ์
ความปราศยังมีแก่พวกนิครนถ์ และท่านก็รู้ความที่พระศาสดาเป็นพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้า จึงประกาศความเป็นอุบาสก.

ต่อแต่นั้น เมื่อพระเจ้าพิมพิสารสวรรคตแล้ว ท่านเกิดความสังเวช
แล้ว บวชในพระศาสนาเป็นพระโสดาบัน เพราะทรงแสดง ตาลัจฉลคพุมสูตร
ปรารภวิปัสสนากระทำให้แจ้งพระอรหัตแล้ว. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่าน
กล่าวไว้ในอปทานว่า

**พระพุทธเจ้าผู้อุดมบุรุษ ประทับอยู่ ณ ฝั่งน้ำ
วินดานที เราได้พบพระพุทธเจ้าผู้ปราศจากกิเลสฐลึ**

เป็นเอกอรรคบุคคล มีพระทัยตั้งมั่นดี ครั้งนั้น เรามี
จิตเลื่อมใส มีใจโสมนัส บุษยาพระพุทธรเจ้าผู้ประเสริฐ
สุด ด้วยดอกกำเจียก ซึ่งมีกลิ่นหอมเหมือนน้ำผึ้ง ใน
กัปที่ ๘๒ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้บูชาด้วยดอกไม้
ด้วยการบูชานั้น เราไม่รู้จักทุกคติเลย นี่เป็นผลแห่ง
พุทธรบูชา. เราเผาภิเษกทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของ
พระพุทธรเจ้าเรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็ท่านครั้นบรรลुพระอรหัตต์แล้ว เมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตต์ผล โดย
ประกาศข้อปฏิบัติของตน จึงได้ภาสิตคาถาว่า

เราได้ฟังพระวาจาอันเป็นสุภาษิตของพระพุทธรเจ้า
ผู้เป็นเผ่าพันธุ์แห่งพระอาทิตย์ จึงได้รู้แจ้งแทงตลอด
ซึ่งพระธรรม อันละเอียดเหมือนบุคคลยิงปลาย-
ขนทราย ด้วยลูกศรฉะนั้น ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สุตฺวา ความว่า เงี่ยโสตลง เข้าไปทรงไว้
ด้วยการแล่นไปตามแห่งโสตทวาร.

บทว่า สุภาสิตํ ความว่า ตรัสดีแล้ว คือตรัสแล้วโดยชอบนั่นเอง
ได้แก่ ธรรมกถาที่ประกาศอริยสัจ ๔ อันพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ไม่ทรงยังอะไร ๆ
ให้ผิดพลาด ตรัสแล้ว โดยยังประโยชน์ ตามที่พระองค์ทรงประสงค์ให้สำเร็จ
โดยส่วนเดียว เพราะความเป็นผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ และเพราะความเป็นผู้มี
มหากรุณา. อธิบายว่า พระธรรมเทศนาของพระพุทธรเจ้าที่พ้นไปจากสังขธรรม
ไม่มีเลย.

บทว่า พุทธสุธ ได้แก่ พระสัพพัญญูพุทธเจ้า. บทว่า อาทิจจ-
พนฺธุโน ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า อาทิจจพันธู์ เพราะ
อรรถว่า มีพระอาทิตย์เป็นเผ่าพันธู์ เพราะประสูติในอาทิตย์วงศ์. ของพระผู้มี
พระภาคเจ้าผู้เป็นเผ่าพันธู์ แห่งพระอาทิตย์พระองค์นั้น. อีกอย่างหนึ่ง พระ
ผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า อาทิจจพันธู์ เพราะอรรถว่า เป็นเผ่าพันธู์
แห่งพระอาทิตย์ เพราะความที่พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นโอรสแห่งพระ-
อาทิตย์นั้น. ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า

สุริยะโตเป็นผู้ส่องแสง การทำความสว่างในที่

มืดมืด มีสัณฐานเป็นวงกลม มีเดชสูง ถูกอณราหู
ทำนอย่ากลืนกินสุริยะนั้น ผู้เที่ยวไปในอากาศ ถูกอณ
ราหู ทำนจงปล่อยสุริยะ ผู้เป็นบุตรของเรา ดังนี้.

บทว่า ปจฺจพฺยธี แปลว่า แสงตลอดแล้ว. อีกอย่างหนึ่ง ศัพท์ว่า
หิ เป็นเพียงนิบาต.

บทว่า นิปฺณ ความว่า ละเอียดอ่อน คือ สุขุมอย่างยิ่ง ได้แก่
นิโรธสัง หรืออริยสังนั่นเอง. อีกอย่างหนึ่ง ศัพท์ว่า หิ เป็นนิบาต ลงใน
อรรถแห่งเหตุ. ความก็ว่า เพราะแสงตลอดแล้ว ซึ่งสังจธรรมทั้ง ๔ อัน
ละเอียดอ่อน ฉะนั้น สิ่งอะไรที่จะต้องแสงตลอดอีก ในบัดนี้จึงไม่มี. เพื่อ
จะตอบคำถามที่ว่า เหมือนแสงตลอดซึ่งอะไร พระเถระจึงกล่าววว่า เหมือน
บุคคลแห่งปลายขนทรายด้วยลูกศร ฉะนั้น. ประกอบความว่า แสงตลอด
อริยสัง ๔ อันละเอียดอ่อน เหมือนนายขมังธนูผู้ฉลาด ผู้ศึกษาดีแล้ว ยิง
ปลายขนทราย ที่ผ่าแล้ว ๗ ส่วน ด้วยลูกศร คือลูกเกาทัณฑ์ไม่ให้พลาดฉะนั้น.

จบอรรถกถาอภัยเถรคาถา

๕. โลมสกังคิยเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระโลมสกังคิยเถระ

[๑๖๔] ได้ยินว่า พระโลมสกังคิยเถระได้ภายิตคานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

เราจักเอาอูระแหวกป่าหญ้าแพรก หญ้าคา
หญ้าดอกเลา แฝก หญ้าปล้อง หญ้ามุงกระต่าย
พอกพูนวิเวก.

อรรถกถาโลมสกังคิยเถรคาถา

คาถาของท่านพระโลมสกังคิยเถระ เริ่มต้นว่า ทพฺพ กุสฺ. เรื่องราว
ของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า ในกัปที่ ๕๑ แต่ภัทรกัปนี้ ท่านเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงพระนามว่า วิปัสสี มีใจเลื่อมใส บูชาด้วยดอกไม้ต่าง ๆ ด้วยบุญกรรมนั้น
บังเกิดในเทวโลก การทำบุญแล้วท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ อยู่ในเทวโลกนั่นเองอีก
บวชในศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า กัสสปะ แล้วบำเพ็ญ
สมณธรรม. ก็โดยสมัยนั้น เมื่อพระบรมศาสดาตรัสกัถเทกธตตปฏิปทาแล้ว
ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง สนทนากับท่านด้วยเรื่องกัถเทกธตตสูตร. ท่านไม่เข้าใจ
(ไม่สันทัด) กัถเทกธตตสูตรนั้น เมื่อไม่เข้าใจ จึงตั้งปณิธานว่า ในอนาคต
เราพึงเป็นผู้สามารถ เพื่อจะกล่าวกัถเทกธตตสูตรแก่ท่าน ภิกษุนอกนี้พึงถาม
ดังนี้. ในบรรดาภิกษุ ๒ รูปนี้ รูปแรกท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 180
ตลอดพุทธันดรหนึ่ง แล้วเกิดในตระกูลแห่งศากยราช ในกรุงกบิลพัสดุ์ ใน
กาลแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลาย.

โดยความเป็นสุขุมาลชาติของท่าน จึงมีชนเกิดที่ฝ่าเท้า คุณพระโศณะ
ด้วยเหตุ นั้น เขาจึงขนานนามท่านว่า โลมสกังคิยะ.

อีกรูปหนึ่ง เกิดในเทวโลก ปรากฏนามว่า จันทนะ เมื่อศากยกุมาร
ทั้งหลาย มีเจ้าอนุรุธะเป็นต้น บวชอยู่ ส่วนโลมสกังคิยะไม่ปรารถนาจะบวช.

ลำดับนั้น เทพบุตรชื่อว่า จันทนะ เข้าไปหาเขาแล้วถามถึง ภัทเทก-
รัตตปฏิบัติทา เพื่อจะให้เขาสลดใจ. เขาตอบว่า "ไม่รู้". เทพบุตรจึงท้วงขึ้นอีกว่า
ถ้าอย่างนั้น เหตุไฉน ท่านจึงทำความผิดเพี้ยนไว้ว่า เราพึงกล่าวภัทเทกรัตต
ปฏิบัติทา (ในอนาคต) แต่บัดนี้ แม้แต่ชื่อก็จำไม่ได้.

โลมสกังคิยะมาฉพ จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า พร้อมกับจันทน-
เทพบุตรนั้น แล้วทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ได้ยินว่า ข้าพระองค์
กระทำความผิดเพี้ยนไว้ในภพก่อนว่า เราจักกล่าวภัทเทกรัตตปฏิบัติทา แก่
เทพบุตรนี้ หรือพระเจ้าข้า? พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ไซ้แล้วกุลบุตร
ท่านทำความผิดเพี้ยนไว้อย่างนี้ ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระ-
นามว่า กัสสปะ.

ความเรื่องนี้นั้น บัณฑิตพึงทราบโดยพิสดาร โดยนัยอันมาแล้ว ใน
อุปปริปัญญาสก. ลำดับนั้น โลมสกังคิยะมาฉพ ทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
ถ้าเช่นนั้น ขอพระองค์จงทรงยังข้าพระองค์ให้บวชเถิด ดังนี้. แม้พระผู้มี
พระภาคเจ้า ก็ตรัสห้ามว่า พระตถาคตทั้งหลาย จะไม่ยังบุตรที่มารดาบิดา
ยังไม่อนุญาตให้บรรพชา. เขาไปยังสำนักของมารดาแล้ว กล่าวว่ ข้าแต่แม่
ขอแม่จงอนุญาตให้ฉันบวชเถิด เมื่อมารดาพูดว่า ลูกเอ๋ย เจ้าเป็นสุขุมาลชาติ

จักบวชอย่างไรได้ ดังนี้ เมื่อจะประกาศความที่คนออกถันอันตรายได้ จึงกล่าวคาถาว่า

เราจักเอาอุระแหวกป่าหญ้าแพรก หญ้าคา
หญ้าดอกเลา แผลก หญ้าปล้อง หญ้ามุงกระต่าย
พอกพูน วิเวก ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น ท่านเรียกหญ้าแพรกว่า ทัพพะ ซึ่งบางท่านก็เรียกว่า สัททุละ.

บทว่า กุสฺส ได้แก่ หญ้าคา ซึ่งบางท่านเรียกว่า กาส. บทว่า โปฏฺฐกิลฺลฺส ได้แก่ กอหญ้า ทั้งที่มีหนาม และไม่มีหนาม แต่ในที่นี้ท่านประสงค์เอาเฉพาะที่มีหนามเท่านั้น ดินชาติมีหญ้าคมบางเป็นต้น ฐูได้งาย. หญ้าทั้งหลาย มีหญ้าแพรกเป็นต้น จัดเป็นหญ้าคมบาง แม้เมื่อเหยียบด้วยเท้าทั้งสองก็จะยังทุกข์ให้เกิด ทั้งจะกระทำอันตรายในเวลาเดินไป ก็แต่ว่าตัวเราจะเอาอกด้านหญ้าเหล่านั้น คือแหวกหญ้าเหล่านั้นไปด้วยอุระ. ท่านแสดงถึงว่าเมื่อต้องเอาอกแหวกหญ้า ต้องกคกลันทุกข์ อันมีหญ้านั้นเป็นเหตุได้อย่างนี้ ก็จักสามารถเข้าไปสู่พุ่มไม้ในราวป่า บำเพ็ญสมณธรรมได้.

บทว่า วิเวกมฺนุพฺพุทฺธํ ความว่า เพิ่มพูน กายวิเวก จิตตวิเวก และอุปธิวิเวก. อธิบายว่า จิตตวิเวกย่อมมีแก่ผู้ที่ละการคลุกคลีด้วยหมู่ แล้วเพิ่มพูนกายวิเวกอยู่อย่างเดียว ยังจิตให้ตั้งมั่นในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่ง ในบรรดาอารมณ์ ๓๘ ประการ ไม่มีแก่ผู้ที่ยินดีการคลุกคลีด้วยหมู่. การบรรลุปุทธิวิเวก ด้วยการยังกิเลสให้สิ้นไป ย่อมมีแก่ผู้มีจิตเป็นสมาธินั้นแหละ ผู้บำเพ็ญวิปัสสนา กระทำสมณะและวิปัสสนาให้เป็นคู่ ๆ ไม่มีแก่ผู้ที่ไม่มิจิตเป็นสมาธิ. ด้วยเหตุนี้ท่านจึงกล่าววว่า บทว่า วิเวกมฺนุพฺพุทฺธํ ได้แก่ เพิ่มพูน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 182

กายวิเวก จิตตวิเวก และอุปธิวิเวก. ก็เมื่อโลมสกังคิยามาณพ ผู้เป็นบุตรกล่าว
อย่างนี้แล้ว มารดาจึงยอมอนุญาตว่า ถ้าเช่นนั้น เจ้าจงบวชเถิด พ่อคุณ ดังนี้.

เขาเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ทูลขอบรรพชาแล้ว พระศาสดาให้
เขาบวชแล้ว. ภิกษุทั้งหลายกล่าวกะท่านพระโลมสกังคิยะผู้บวชแล้ว กระทำ
บุรพกิจเสร็จแล้ว เรียนกรรมฐานแล้ว จะเข้าไปสู่ป่าว่า คุณก่อนอาวุโส ท่าน
เป็นกษัตริย์สุขุมลชาติ จะสามารถเข้าไปอยู่ในป่าได้อย่างไร ?

ท่านกล่าวคานันนั้นแหละ แม้แก่ภิกษุเหล่านั้น เข้าไปสู่ป่า หมั่น
ประกอบภาวนา ได้เป็นผู้มีอภิญญา ๖ ต่อกาลไม่นานนัก. สมด้วยคาถาประพันธ์
ที่ท่านกล่าวไว้ในอปทานว่า

เราได้เอาดอก (กากะทิง) บูชาพระสัมพุทธเจ้า

ผู้มีพระฉวีวรรณเปล่งปลั่งดังทองคำ ผู้สมควรรับ
เครื่องบูชา กำลังเสด็จดำเนินไปในถนน ในกัปที่ ๕๑
แต่ภักทกัปนี้ ด้วยการที่เราได้เอาดอกไม้บูชา พระ-
สัมมาสัมพุทธเจ้านั้น เราไม่รู้จักทุกคติเลย นี่เป็นผล
แห่งพุทธบูชา. เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอน
ของพระพุทธเจ้า เราทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็พระเถระครั้งบรรลुพระอรหัตแล้ว เมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตผล
ก็ได้กล่าวคานันนั้นแหละ ฉะนี้แล.

จบอรรถกถาโลมสกังคิเยเถรคาถา

๘. ชัมพูคามิกปุตตเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระชัมพูคามิกบุตรเถระ

[๑๖๕] ได้ยินว่า พระชัมพูคามิกบุตรเถระ ได้ภยิตคาถานี้ไว้
อย่างนี้ว่า

ท่านเป็นผู้ขวนขวาย ในเรื่องผ้าหรือไม้ ยินดีใน
เครื่องประดับหรือไม้ ท่านทำลีนอันสำเร็จด้วยศีล
ให้ฟุ้งไปไซ้ไหม หมุ่นนอกนี้ ไม่อาจทำลีนที่สำเร็จ
ด้วยศีลให้ฟุ้งไปได้.

อรรถกถาชัมพูคามิกปุตตเถรคาถา

คาถาของพระชัมพูคามิกบุตรเถระ เริ่มต้นว่า กตถจิจิ โน วตฺถปฺสฺสุ-
โต. เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า ท่านเป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์อันกระทำไว้แล้ว ในพระพุทธรูปองค์
ก่อน ๆ สัมผัสกุศลอันเป็นอุปนิสัย แห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ ใน
กาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า เวสสภู ในกัปที่ ๓๑ นับแต่
ภัทรกัปนี้ ในวันหนึ่งท่านเห็นดอกทองกวาว จึงเก็บดอกทองกวาวเหล่านั้นไป
ระลึกถึงพระพุทธรูปคุณ เหวี่ยงดอกไม้ไปในอากาศ อุทิศพระผู้มีพระภาคเจ้า
บูชาแล้ว. ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านได้ไปบังเกิดในภพดาวดึงส์.

ต่อแต่นั้น กระทำบุญเป็นอันมาก ท่องเที่ยวอยู่ในเทวดาและมนุษย์
ทั้งหลายไป ๆ มา ๆ เกิดเป็นบุตรของอุบาสก ชื่อว่า ชัมพูคามิกะ ใน

จัมปานคร ด้วยเหตุนั้นเขาจึงได้นามว่า **จัมพูคามิกบุตร** เหมือนกัน. เขา เจริญวัยแล้ว ฟังธรรมในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วเกิดความสลดใจ กระทำบุรพกิจ เรียบกรรมาฐาน อาศัยอยู่ในป่าอัญชันวัน ไกลเมืองสาเกต.

ลำดับนั้น บิดาของท่าน เพื่อจะทดสอบว่า พระลูกชายของเรายังยินดี ในพระศาสนาอยู่หรือไม่หนอ ดังนี้ จึงเขียนคาถาส่งไปใจความว่า ท่านเป็นผู้ ขวนขวายในเรื่องผ้าหรือไม่ ดังนี้เป็นต้น. ท่านอ่านหนังสือนั้นแล้ว เกิด ความสลดใจว่า โยมบิดารังเกียจ การอยู่อย่างประมาทของเรา ก็แม้ถึงในวันนี้ เรายังล่วงพ้นภูมิแห่งปุถุชนไปไม่ได้ จึงเพียรพยายาม ได้เป็นผู้มีอภิญญา ๖ ต่อกาลไม่นานเลย สมด้วยคาถาประพันธ์ ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

เราเห็นต้นทองกวาวมีดอกบานจึงประนมอัญชลี

นึกถึงพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด แล้วบูชาในอากาศ

ด้วยกรรมที่ทำไว้ดีแล้วนั้น และด้วยเจตนาที่ตั้งไว้มั่น

คง เราละร่างมนุษย์แล้ว ได้ไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

ในกัปที่ ๓๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้ทำกรรมใดในกาล

นั้น ด้วยกรรมนั้น เราไม่รู้จักทุกติเลย นี่เป็นผลแห่ง

พุทธบูชา. เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ๗ ล ๗ คำสอนของ

พระพุทธเจ้า เราทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็ครั้งท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว ไปสู่นครที่อยู่ของหมู่ญาติ เมื่อจะ ประกาศความที่พระศาสนา เป็นนิชยานิกรรม ได้แสดงปาฏิหาริย์แล้ว. ญาติทั้งหลายเป็นจำนวนมาก เห็นปาฏิหาริย์นั้นแล้ว มีใจเลื่อมใส ให้สร้าง สัมมารามแล้ว. แม้พระเถระก็กระทำคาถาที่บิดาของตน ส่งไปแล้วให้เป็นดัง

ขอสับ (สำหรับสับหัวช้าง) เพียรพยายามอยู่ ได้กระทำให้แจ้งซึ่งพระอรหัต
แล้ว. แม้เมื่อจะพยากรณ์อรหัตผล เพื่อจะบูชาคุณของบิดา ท่านได้กล่าวคาถา
นั้นแหละ ใจความว่า

ท่านเป็นผู้ขวนขวายในเรื่องผ้า หรือไม่ ยินดีใน
เครื่องประดับหรือไม่ ท่านทำกลิ่นอันสำเร็จด้วยศีลให้
ฟุ้งไปหรือไม่ หมู่นคนนอกนี้ ทำกลิ่นศีลให้ฟุ้งไป
ไม่ได้ ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น ศัพท์ว่า กจฺจิ เป็นนิบาตใช้ในคำถาม. บทว่า
วตฺถุปลฺลุตฺต ความว่า ผู้ขวนขวายในผ้า ชื่อวตฺถุปลฺลุตฺต ได้แก่ ยินดีการ
ประดับตกแต่งด้วยจีวรเป็นต้น. กิบทว่า วตฺถุปลฺลุตฺต นี้ เป็นเพียงตัวอย่าง
เพราะท่านประสงค์ถึงการห้าม การคิกคะนองมีการตกแต่งบาตรเป็นต้นด้วย.
ปาฐะว่า กจฺจิ น วตฺถุปลฺลุตฺต ดังนี้ก็มี. ความก็อย่างเดียวกันนี้.

บทว่า ภูสณารโต ความว่า ยินดีแล้ว คือยินดียิ่งนักในการประดับ
ตกแต่งอัฐภาพ. เหมือนอย่างภิกษุบางรูปแม้บวชแล้ว ก็ยังกลับกลอก มากไป
ด้วยการบำเรอกาย ย่อมขวนขวายประดับตกแต่งบริขารมีจีวรเป็นต้น และ
สรีระของตน. แม้ใจความของบททั้งสองในคาถานี้ ก็มีดังนี้ว่า ไม่ได้เป็นผู้
ขวนขวายในบริขาร และไม่ได้ยินดีในการประดับตกแต่ง บ้างหรือ ?.

บทว่า สิลมยฺ คนฺธฺ ความว่า ท่านยังกลิ่นอันสำเร็จด้วยศีล ที่
ท่านกล่าวไว้แล้วว่า ก็กลิ่นของท่านผู้มีศีลย่อมฟุ้งจรไป เป็นกลิ่นสูงสุดในหมู
เทพ ดังนี้ ให้ฟุ้งไปด้วยสามารถแห่งศีลแม้มีอย่าง ๔ อันบริสุทธิดด้วยดี
โดยการยังความเป็นผู้มีศีลไม่ขาดเป็นต้น ให้เกิดขึ้น (บ้างหรือ) อธิบายว่า
ท่านมีกิตติศัพท์อันงาม ระเบิดไปสู่ทิศทั้งปวง ด้วยมูลเค้าแห่งศีลสมบัติ บ้าง
หรือ.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 186

บทว่า เนตรา ปชา ความว่า หมูชนผู้ทุศีลนอกนี้ ยังกลืนศีลให้
ฟุ้งไปไม่ได้ คือชื่อว่า ยังกลืนเหม็น อันสำเร็จด้วยความเป็นผู้ทุศีลให้ฟุ้ง
ไป เพราะความเป็นผู้ทุศีลนั่นเอง อธิบายว่า ท่านไม่ยังกลืนเหม็นให้ฟุ้งไป
อย่างนี้ แล้วยังกลืนสำเร็จด้วยศีลให้ฟุ้งไปได้บ้างหรือ.

อีกอย่างหนึ่ง บทว่า เนตรา ปชา ความว่า หมูชนผู้ทุศีลนอกนี้
ยังกลืนศีลให้ฟุ้งไปไม่ได้ ข้อนั้นไม่มีดอกหรือ เพราะกลืนสำเร็จด้วยศีลข่อม
ฟุ้งไปได้. เพราะเหตุนั้น กลืนแห่งศีลเท่านั้น จึงปรากฏชัดเจน โดยแปลก
ออกไป ฉะนี้แล.

จบบรรณถกถามพุกามิกปุตตเถรคาถา

๕. หaritเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระharitเถระ

[๑๖๖] ได้ยินว่า พระharitเถระได้ภายิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

แนะท่านharิตะ ท่านจงยกตนของท่านขึ้นจาก
ความเกียจคร้าน เหมือนช่างศรยกลูกศรขึ้นดัด ฉะนั้น
ท่านจงทำจิตให้ตรงแล้วทำลายอวิชาเสีย.

อรรถกถาหริตเถรคาถา

คาถาของท่านพระหริตเถระ เริ่มต้นว่า สมุณฺณมยมตฺตานํ. เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า ท่านเป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์ อันกระทำไว้แล้ว ในพระพุทธเจ้า-องค์ก่อน ๆ เข้าไปสั่งสมกองการบุญกุศล อันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ เห็นพระปัจเจกสัมพุทธเจ้า นามว่า สุทัตฺสนะ ในกัปที่ ๓๑ แต่ภทฺทกัปนี้ เป็นผู้มิจิตเลื่อมใสแล้ว กระทำการบูชาด้วยดอกอัญชันเขียว ท่องเที่ยวไปในสุคติภพอย่างเดียว ด้วยบุญกรรมนั้น บังเกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาล ในพระนครสาวัตถี ในพุทธรูปบาทกาลนี้. ท่านได้มีนามว่า หริตตะ

เมื่อเขาเจริญวัยแล้ว มารดาบิดาได้นำกุมาริผู้เป็นบิดาของพราหมณ์ซึ่งสมควรกันโดยตระกูลและรูปเป็นต้นมาให้. เขาเสวยโภกทรัพย์ร่วมกับกุมาริ นั้น มองดูรูปสมบัติของตนและของนางแล้ว อันธรรมดาคัดค้านอยู่ ได้ความสลดใจว่า ขึ้นชื่อว่า รูปเช่นนี้ จะถูกขราและมัจจุราขย่ำยีต่อกาลไม่นานเลย.

โดยล่องไปไม่กี่วันนัก ภูเขา กัดกรรยาของเขาจนถึงตาย เขาเกิดความสลดใจด้วยเหตุนี้ หนีประมาณ ไปสำนักของพระศาสดาแล้ว ฟังธรรมตัดความผูกพันในเรือนได้แล้ว ออกบวช เมื่อท่านเรียนกรรมฐานอันสมควรแก่จริงอยู่ กรรมฐานก็ไม่สำเร็จ จิตไม่แล่นไปตรงทาง ท่านเข้าไปสู่บ้านเพื่อบิณฑบาต เห็นช่างศรคนหนึ่ง ไล่ลูกศรเข้าในเครื่อง ทำการตัดให้ตรงก็คิดว่า ช่างศรเหล่านี้ ยังตัดลูกศรแม้ชื่อว่าหาเจตนามิได้ให้ตรง เหตุไรเราจึงไม่ทำจิต (ของตน) ให้ตรงเล่า ดังนี้แล้ว กลับแก่นั่นเองนั่งปรารภวิปัสสนาในที่พักกลางวัน.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 188

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับนั่งในอากาศเบื้องบนของท่าน
เมื่อจะประทานโอวาท ได้ตรัสพระคาถาความว่า

ดูก่อนหาริตะ เองยกตนของเธอขึ้นจากความ

เกียจคร้าน เหมือนช่างศรยกลูกศรขึ้นดัด ฉะนั้น

เองจงทำจิตให้ตรง แล้วทำลายอวิชาเสย ดังนี้.

ก็อาจารย์บางพวกกล่าวว่ พระเถระนี้แหละ เมื่อจะสอนตนเหมือน
สอนคนอื่น ได้กล่าว (คาถานี้) ไว้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สมุณหมย** ความว่า เมื่อจะยกตนขึ้น
โดยชอบ อธิบายว่า เมื่อยกตนจากความเกียจคร้านนั้น ไม่ให้ตกไปในฝ่าย
โกสัชชะ ด้วยอำนาจแห่งสมาบัติ ประกอบให้บริบูรณ์ด้วยความเพียร.

บทว่า **อุตฺตาน** ได้แก่ **จิต**. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า

สมุณหมย ความว่า ยกตนขึ้นจากกรรมที่เป็นฝ่ายโกสัชชะ. **ม** อักษร กระทำการเชื่อมบท.

อธิบายว่า ถ้าจิตของเธอไม่ดำเนินไปตรงแนวกรรมฐาน เพราะความเป็น

ผู้มีความเพียรเลวไซ้ เองยกจิตนั้นขึ้นโดยชอบ ด้วยสามารถแห่งการ

ปรารภความเพียร คือ กระทำไม่ให้ย่อหย่อน ไม่ให้มีปมด้อย ความที่ว่า

ดูก่อนหาริตะ เมื่อเธอทำอย่างนี้ ชื่อว่า (ยกตนขึ้นจากความเกียจคร้าน)

เหมือนช่างศรยกลูกศรขึ้นดัดฉะนั้น เองจงทำจิตให้ตรงแล้ว ทำลายอวิชาเสย

เปรียบเหมือนช่างศร เมื่อจะคัดลูกศรที่คดและไม่ตรง แม้นิดหน่อยย่อมคัดให้

ตรง เพื่อจะยิงได้ตรงเป้า นั่นใด เธอก็ฉนั้นนั้นเมื่อจะคัดจิตที่คดหู่ เพราะ

ตกไปในโกสัชชะ โดยไม่ได้รับการไว้ จิตที่คดหู่ เพราะตกไปในอุทธัจจะ

โดยที่ไม่ได้รับการไว้ ต้องทำจิตให้ตรง โดยการถึงอัปปนา เป็นผู้มีจิตตั้งมั่น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 189

แล้ว ขวนขวายวิปัสสนา จงทำลาย คือ ขจัดอวิชชา ด้วยมรรคญาณอันเลิศ
โดยพลัน. พระเถระฟังพระคาถานั้นแล้ว เจริญวิปัสสนา ได้เป็นพระอรหันต์
โดยกาลไม่นานนัก. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

ในที่ไม้ไผ่กลุ่เขาหิมวันต์ มีภูเขาสูงหนึ่ง ชื่อว่า

วสละ พระปัจเจกพุทธเจ้านามว่า สุทัตสนะ
อยู่ที่ซอกเขา เราถือดอกไม้ที่เกิดในป่าหิมพานต์ เหาะ
ขึ้นสู่อากาศ ณ ที่นั้น เราได้เห็นพระสัมพุทธะผู้ข้ามพ้น
โอฆะ ไม่มีอาสวะ ครั้งนั้น เราถือเอาดอกอัญชันเขียว
จบเหนือเศียรเกล้าแล้ว บูชาพระสยัมภูพุทธเจ้า ผู้แสวง
หาประโยชน์อันยิ่งใหญ่ ในกัปที่ ๓๑ แต่ภัทรกัปนี้
เราได้เอาดอกไม้ใดบูชา ด้วยการบูชานั้น เราไม่รู้จัก
ทุกติเลย นี่เป็นผลแห่งพุทธบูชา. เราเผากิเลสทั้งหลาย
แล้ว ฯ ๑ ๑ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราทำสำเร็จแล้ว
ดังนี้.

ก็พระเถระครั้งบรรลुพระอรหันต์แล้ว แม้เมื่อพยากรณ์อรหันต์ผลก็ได้
กล่าวคาถานั้นแหละ.

จบอรรถกถาหาริตเถรคาถา

๑๐. อุตติยเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระอุตติยเถระ

[๑๖๗] ได้ยินว่า พระอุตติยเถระได้ภยิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า
เมื่ออาพาธบังเกิดขึ้นแก่เรา สติก็เกิดขึ้นแก่เราว่า
อาพาธเกิดขึ้นแก่เราแล้ว เวลานี้ เป็นเวลาที่เราไม่ควร
ประมาท.

จบวรรคที่ ๓

อรรถกถาอุตติยเถรคาถา

คาถาของท่านพระอุตติยเถระเริ่มต้นว่า อาพาธ เม สมุปปยุเน.

เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า ท่านเป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์อันกระทำไว้แล้ว ในพระพุทธรเจ้าองค์ก่อนๆ
ตั้งสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพาน ไว้ในภพนั้น ๆ เป็นอันมาก เกิดเป็น
จระเข้มีรูปร่างใหญ่โต ณ แม่น้ำจันทกาคา ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
พระนามว่า สิทธัตถะ ในกัปที่ ๕๔ นับแต่ภัทรกัปนี้ถอยหลังไป.

มันเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จเข้าไปสู่ฝั่งแม่น้ำ เพื่อจะข้ามฟาก
มีจิตเลื่อมใส ประสงค์จะนำเสด็จข้ามฟาก จึงนอนในที่ใกล้ฝั่งน้ำ พระผู้มี-
พระภาคเจ้า ประทับยืนบนหลัง เพื่อจะทรงอนุเคราะห์มัน. มันรำเรงขึ้นชม
โสมนัส ด้วยกำลังแห่งปีติ ทำให้มีอุตสาหะเป็นทวิคูณ วายัดกระแสน้ำ
นำพระผู้มีพระภาคเจ้า ไปสู่ฝั่งโน้น ด้วยกำลังอันรวดเร็ว. พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงตรวจดูความเลื่อมใสแห่งจิตของเขาแล้ว ทรงพยากรณ์ว่า จระเข้
จตุตถกัปนี้แล้ว ไปบังเกิดในเทวโลก จำเดิมแต่นั้น ก็ท่องเที่ยวไปในสุคติภพ
อย่างเดียว จักบรรลุอมตธรรม ในกัปที่ ๕๔ แต่ภัทรกัปนี้ ดังนี้แล้ว เสด็จ
หลีกไป. เขาวนไปวนมาอยู่แต่ในสุคติภพเท่านั้น ด้วยอาการอย่างนั้น เกิดเป็น

บุตรของพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง ในพระนครสาวัตถี ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ได้มีนามว่า อุตติยะ.

เขาเจริญวัยแล้ว คิดว่า เราจักแสวงหาอมตธรรม จึงบวชเป็นปริพาชก เทียวไป วันหนึ่ง เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ฟังธรรมแล้ว ถึงแม้จะบวชในพระศาสนา ก็ไม่อาจจะยังคุณวิเศษให้เกิดขึ้นได้ เห็นภิกษุเหล่าอื่น ยังคุณวิเศษให้เกิดแล้วพยากรณ์พระอรหัตผล จึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดาทูลขอโอวาท โดยสังเขปเท่านั้น.

แม้พระบรมศาสดา ก็ได้ทรงประทานโอวาทแก่ท่าน โดยย่อ ๆ เท่านั้น มีอาทิว่า คุณก่อนอุตติยะ เพราะฉะนั้น เธอในธรรมวินัยนี้ จงชำระศีลให้บริสุทธิ์ เป็นเบื้องต้นทีเดียว. ท่านตั้งอยู่ในโอวาทของพระศาสดาแล้ว ประราถวิปัสสนา. อาพาธเกิดแก่ท่านผู้เริ่มวิปัสสนาแล้ว ก็เมื่ออาพาธเกิดขึ้นแล้ว ท่านเกิดความสังเวช เริ่มตั้งความเพียร ทำกรรมในวิปัสสนา ขวนขวายวิปัสสนา แล้วบรรลุพระอรหัต. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

เวลานั้นเราเป็นจระเข้อยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำจันทกาคา
เราขวนขวายหาเหยื่อของตน ได้ไปยังทำน้ำ สมัยนั้น
พระสยัมภูผู้รกรบุคคล พระนามว่า สิทธิตถะ พระ
องค์ประสงค์จะเสด็จข้ามแม่น้ำ จึงเสด็จเข้ามาสู่ทำน้ำ
ก็เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาถึง แม้เราก็มายังที่
ทำน้ำนั้น เราได้เข้าไปใกล้พระสัมพุทธเจ้าแล้ว ได้
กราบทูลดังนี้ว่า ขอเชิญเสด็จขึ้น (หลังข้าพระองค์)
เถิดพระมหาวิรเจ้า ข้าพระองค์จักส่งพระองค์ให้ข้าม
ไป ขอพระองค์ทรงอนุเคราะห์ วิสัยอันเป็นส่วนของ
บิดาของข้าพระองค์เถิด พระมหามุนี ทรงสดับคำทูล

เชิญของเราแล้ว เสด็จขึ้น (หลัง) เราร่าเริง มีจิตยินดี
ได้ข้ามส่งพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นนายกของโลกที่
ฝั่งแม่น้ำไนน์ พระผู้มีพระภาคเจ้า สัทธัตถะ นายก
ของโลก ทรงยังเราให้พอใจ ณ ที่นั้นว่า ท่านจะได้
บรรลุมตธรรม เราเคลื่อนจากกายนั้นแล้ว ได้ไปสู่
เทวโลก แวดล้อมไปด้วย นางอัปสร เสวยสุขอันเป็น
ทิพย์อยู่ เราได้เป็นจอมเทวดา เสวยเทวรัชสมบัติอยู่
๗ ครั้ง ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ผู้เป็นใหญ่ในแผ่น
ดิน ๓ ครั้ง เราชวนขวายนวิเวก มีปัญญาและตำรวม
ดีแล้ว ทรงกายอันเป็นที่สุดอยู่ในศาสนาของพระ-
สัมมาสัมพุทธเจ้า ในกัปที่ ๕๔ แต่กัปกัปนี้ เราได้
ส่งพระนราสภให้ข้ามไป ด้วยกรรมนั้น เราไม่รู้จัก
ทุกขติเลย นี่เป็นผลแห่งการส่งพระนราสภให้ข้ามไป
คุณพิเศษเหล่านี้คือ ปฏิสัมภिता ๔ วิโมกข์ ๘ และ
อภิญาญา ๖ เราทำให้แจ้งชัดแล้ว กิเลสทั้งหลายเรา
เผาหมอดแล้ว ๗๓ ๗ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราทำ
สำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็พระเถระครั้นบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตผล
โดยมุขคือการประกาศอาการที่บริบูรณ์ ด้วยสัมมาปฏิบัติของตน จึงได้ภาษิต
คาถาว่า

เมื่ออาพาธบังเกิดแก่เรา สติก็เกิดขึ้นแก่เราว่า
อาพาธเกิดขึ้นแก่เราแล้ว เวลานี้เป็นเวลาที่เราไม่ควร
ประมาท ดังนี้.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 193

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อาพาธ สมุปฺปนฺเน** ความว่า เมื่อโรคอันเป็นเหตุแห่งความกำเริบของธาตุ อันมีส่วนที่ไม่เสมอกัน อันได้นามว่าอาพาธ เพราะยังสรีระให้ถูกเบียดเบียนยิ่ง เกิดแล้วแก่เรา.

บทว่า **สติ เม อุปฺปชฺชต** ความว่า อาพาธเกิดแล้วแก่เราแล ข้อที่อาพาธพึงกำเริบขึ้นนี้ มีทางเป็นไปได้ เอาเถิดเราจะปรารภความเพียร ตราบเท่าที่อาพาธนี้ยังไม่กำเริบ เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ได้ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อการทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้กระทำให้แจ้ง ด้วยประการฉะนี้ สติอันเป็นที่ตั้งแห่งการปรารภความเพียร จึงเกิดขึ้นแก่เรา ผู้อันทุกขเวทนาเบียดเบียนอยู่ ด้วยสามารถแห่งอาพาธนั้นแหละ ด้วยเหตุนี้พระเถระจึงกล่าวว่า อาพาธเกิดขึ้นแล้วแก่เรา เวลานี้เป็นเวลาที่เราไม่ควรประมาท ดังนี้. ก็พระเถระนี้ การทำสติอันบังเกิดขึ้นแล้วอย่างนี้ ให้เป็นดังขอ सबแล้วบรรลุพระอรหัต ณะนี้แล.

จบอรรถกถาอุตตยเถรคาถา

จบวรรคธรรมนาที่ ๓ ในอรรถกถาเถรคาถา

ชื่อว่า **ปรมัตถทีปนี**

ในวรรคนี้รวมพระเถระได้ ๑๐ รูป คือ

๑. พระนิโครธเถระ
๒. พระจิตตกเถระ
๓. พระโคสาลเถระ
๔. พระสุกัณฺธเถระ
๕. พระนันทิยเถระ
๖. พระอภัยเถระ
๗. พระโลม-สกังคิยเถระ
๘. พระชัมพูคามิกบุตรเถระ
๙. พระมหาริตเถระ
๑๐. พระ-อุตตยเถระ และอรรถกถา.

เถรคาถา เอกนิบาต วรรคที่ ๔

๑. คหวัตรีย์เถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระคหวัตรีย์เถระ

[๑๖๘] "ได้ยินว่า พระคหวัตรีย์เถระได้กัณฐิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

บุคคล ถูกขัง และเหลือบกัดแล้ว ในป่าใหญ่
พึงเป็นผู้มีสติ อดทนต่อสัมผัสแห่งขัง และเหลือบ
ในป่าใหญ่นั้น เหมือนช่างอดทนต่อการถูกอาวุธใน
สงคราม ฉะนั้น.

วรรคพรรณนาที่ ๔

อรรถกถาคหรวรตีรียเถรคาถา

คาถาของพระคหรวรตีรียเถรเริ่มต้นว่า **มุฏโฐ ทํเสติ**. เรื่องราวเป็นอย่างไร.

ได้ยินว่า ท่านมีอธิการอันกระทำไว้แล้ว ในพระพุทธรูปเจ้าองค์ก่อน ๆ ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า สิขี ในกัปที่ ๓๑ แต่กัทรกัปนี้ (เกิด) เป็นนายพรานเนื้อ เทียวไปในป่าได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า สิขี ทรงแสดงธรรมแก่เทวดา นาค และยักษ์ทั้งหลายที่โคนต้นไม้แห่งใดแห่งหนึ่ง. ก็ครั้งเห็นแล้ว ก็มีจิตเลื่อมใส ได้ถือเอานิมิตในเสียงว่า ธรรมนี้อันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอยู่ ด้วยการที่มีจิตเลื่อมใสนั้น ท่านเกิดในเทวโลก ท่องเทียวไป ๆ มา ๆ อยู่ในสุคติภพนั้นแหละอีก แล้วเกิดในตระกูลพราหมณ์ ในพระนครสาวัตถี ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ได้นามว่า **อัคคิทัตตะ เจริญวัย**แล้ว เห็นยมกปาฏิหาริย์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว เกิดความเลื่อมใส บวชในพระศาสนา เรียนกรรมฐาน อยู่ในราวป่า ชื่อว่า "คหรวรตีระ" ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงได้นามว่า "คหรวรตีริยะ."

ท่านเจริญวิปัสสนาแล้ว บรรลุพระอรหัตต่อกาลไม่นานนัก. สมดังคาถาประพันธ์ ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

เมื่อก่อน เราเป็นพรานเนื้อ เทียวอยู่ในป่าอัน
สัจเจียบ ได้พบพระพุทธรูปปราศจากกิเลสฐิติ อัน
หมู่เทวดาห้อมล้อม กำลังทรงประกาศสัจจะ ๔ ทรง

แสดงอมตบพ เราได้สดับธรรมอันไพเราะของพระ-
พุทธเจ้า ผู้เฝ้าพันธู์ของโลก พระนามว่า สิขี เรายัง
จิตให้เลื่อมใสในพระสุรเสียง เรายังจิตให้เลื่อมใสใน
พระองค์ ท่านผู้ไม่มีบุคคลเปรียบเสมอเหมือนแล้ว
ข้ามพันธพที่ข้ามได้ยาก ในกัปที่ ๓๑ แต่กัทรกัปนี้
เราได้สัญญาใดในกาลนั้น ด้วยการได้สัญญานั้น เรา
ไม่รู้จักทุกติเลย นี่เป็นผลแห่งสัญญาในเสียง. เราเผา
กิเลสทั้งหลายแล้ว ฯล ฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เรา
กระทำเสร็จแล้ว ดังนี้.

ก็พระเถระนั้น ครั้นบรรลุประอรหัตผลแล้ว ถวายบังคมพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้า ได้ไปสู่พระนครสาวัตถีแล้ว. ญาติทั้งหลายฟังข่าวว่าท่านมาแล้ว
พากันเข้าไปหา บำเพ็ญมหายานแล้ว. ท่านพักอยู่ชั่ววันเล็กน้อย ประสงค์จะ
กลับไปสู่บ้านอีก. ญาติทั้งหลายได้พุดกะท่านว่า ท่านเจ้าข้า ขึ้นชื่อว่าป่า
มีอันตรายมาก ด้วยสามารถแห่งยุงและเหือบเป็นต้น ขอท่านจงอยู่ในที่นี้
แหละ. พระเถระฟังดังนั้นแล้ว กล่าวว่ ป่าอย่างเดียวนั้น เป็นที่พอใจ
ของเรา เมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตผล ด้วยมุขคือการประกาศความยินดีใน
วิเวก ได้ภยิตคาถาว่า

บุคคลถูกยุงและเหือบกัดแล้ว ในป่าใหญ่
พึงเป็นผู้มีสติ อดทนต่อสัมผัสแห่งยุงและเหือบใน
ป่าใหญ่นั้น เหมือนช้างอดทนต่อการถูกอาวุธใน
สงคราม ฉะนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ผุฏฺโฐ ทํเสติ มกเสหิ** ความว่า บุคคลที่ถูกแมลงที่แฝงตัวอยู่ในความมืด อันได้นามว่า ยุง เพราะชอบกัด และสัตว์ที่มีปากคมเหมือนเข็ม ที่รู้จักกันว่าเหลือบ สัมผัสคือกัดแล้ว.

บทว่า **อรณฺณสุมี** ความว่า ชื่อว่าในป่า เพราะประกอบด้วยลักษณะของป่า อันท่านกล่าวไว้ว่า หลังจากหมู่บ้านไป ๕๐๐ ช่วงธนู.

บทว่า **พฺรหฺวเน** ความว่า ในป่าใหญ่ชื่อว่า อรัญญานิ เพราะรกชัฏไปด้วยต้นไม้ใหญ่ และสมุทุมพุ่มพฤษภ.

บทว่า **นาโคว สงฺคามเสิว** ความว่า เหมือนช้างตัวประเสริฐ ที่เข้าสู่สงคราม อดทนการถูกอาวุธของทหารฝ่ายข้าศึกในสนามรบ. บุคคลผู้เกิดอุตสาหะว่า ขึ้นชื่อว่า การอยู่ป่า อันบัณฑิตทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ทรงสรรเสริญแล้ว ชมเชยแล้ว ดังนี้ ชื่อว่า **สโต** คือเป็นผู้มีสติในที่นั้น คือในป่าใหญ่นั้น. อีกอย่างหนึ่ง เมื่อสัมผัสแห่งยุงเป็นต้นนั้นปรากฏแล้ว ฟังอดทนคืออดใจ ได้แก่อดกลั้น. อธิบายว่า ไม่ฟังละการอยู่ป่าเสีย ด้วยคิดว่า ยุงเป็นต้น เบียดเบียนเรา ดังนี้.

จบอรรถกถาคหฺรตฺรียเถรคาถา

๒. สุปปียเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระสุปปียเถระ

[๑๖๕] ได้ยินว่า พระสุปปียเถระได้ภายิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า
บุคคลผู้มีความเพียร ถึงจะแก่ แต่เผากิเลสให้
เร้าร้อน พึงบรรลุนิพพานอันไม่รู้จักแก่ ไม่มีอามิส
เป็นธรรมสงบอย่างยิ่ง เกษมจากโยคะอย่างยอดเยี่ยม.

อรรถกถาสูปปียเถรคาถา

คาถาของท่านพระสุปปียเถระเริ่มต้นว่า อหริ ชีรมาเนน. เรื่องราว
ของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ
ท่านเกิดในเรือนมีตระกูล บวชเป็นดาบส อยู่ในราวป่า เห็นพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้า ในราวป่านั้น มีใจเลื่อมใส ได้ถวายผลาผล แต่พระผู้มีพระภาคเจ้า
และแก่ภิกษุสงฆ์.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านท่องเที่ยวไปในเทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย
แล้วเกิดในตระกูลกษัตริย์ ในกาลของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงพระนามว่า
กัสสปะ ถึงความเป็นผู้รู้โดยลำดับ ได้ความสังเวช โดยอาศัยคบหากัลยาณมิตร
บวชในพระศาสนา ได้เป็นพหูสูต ท่านทั้งยกตน ทั้งข่มผู้อื่น เพราะความ
เมาในชาติ และเพราะความเมาใน สุตะ อยู่แล้ว.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 199

ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ท่านเกิดในตระกูลคนเฝ้าป่าช้า อันเป็นตระกูลที่คนเหยียดหยาม ในพระนครสาวัตถี ด้วยผลแห่งกรรมนั้น. ท่านได้มีนามว่า สุปปียะ ครั้งนั้น ท่านถึงความเป็นผู้รู้แล้ว เข้าไปหาพระโสฬสเถระผู้เป็นสหายนิกาย ฟังธรรมในสำนักของพระโสฬสเถระนั้น แล้วได้ความสังเวช บวชแล้ว บำเพ็ญสมาบัติ ได้ภาสิตคาถาว่า

บุคคลผู้มีความเพียร ถึงจะแก่ แต่เผากิเลสให้

**เราร้อน ฟิงบรรลุนิพพาน อันไม่รู้จักแก่ ไม่มีอมิส
เป็นธรรมสงบอย่างยิ่ง เกษมจากโยคะอย่างยอดเยี่ยม
ดังนี้.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อชรี ได้แก่ เว้นจากชรา. ท่านกล่าวหมายถึงพระนิพพาน. อธิบายว่า พระนิพพานนั้น ชื่อว่า ไม่แก่ เพราะเหตุที่พระนิพพานนั้นไม่มีเกิด จึงไม่มีแก่ หรือชื่อว่า ไม่แก่ แม้เพราะเหตุที่ไม่มี ความแก่ เพราะเมื่อบุคคลบรรลุนิพพานนั้นแล้ว ชรานั้นย่อมไม่มี.

บทว่า ชีรมาเนน ความว่า แก่อยู่ คือถึงความแก่เข้าไปทุก ๆ ขณะ.

บทว่า ตปฺปมาเนน ความว่า เผากิเลสให้เราร้อน คือ ยังไฟ
๑๑ กองมีรากะเป็นต้นให้ไหม้อยู่.

บทว่า นิพฺพุตติ ได้แก่พระนิพพาน อันชื่อว่า มีการดับกิเลสเป็นสภาพ เพราะไม่มีความเราร้อน ตามที่กล่าวแล้ว.

บทว่า นิมิยิ ความว่า ฟิงให้เข้าไป คือ ฟิงเลือกสรร.

บทว่า ปรมํ สนฺตึ ความว่า ชื่อว่า สงบอย่างสูง เพราะเข้าไปสงบความกระวนกระวายแก่อกิสังขาร คือ กิเลสที่เหลือได้เป็นธรรมดา.

ชื่อว่า เกษมจากโยคะ เพราะไม่ถูกผูกพันด้วยโยคะทั้ง ๔.

ชื่อว่า ยอดเยี่ยม เพราะไม่มีธรรมอะไร ๆ ที่จะเหนือกว่าตนไปได้.

ก็ในกาลานี้ มีความสังเขปดังต่อไปนี้ บุคคลชื่อว่าแก่ เพราะความเป็นผู้อันชราครอบงำอยู่ทุก ๆ ขณะ อนึ่ง ชื่อว่าถึงความชรา เพราะถูกไฟ คือ ราคะเป็นต้นเผาผลาญ ชื่อว่า มีอุปัทวะ. เพราะความเป็นผู้ยังไม่เข้าไป สงบระงับโดยประการทั้งปวง โดยความไม่เที่ยงเป็นทุกข์ และไม่มีสาระอย่างนี้ พึงบรรลุพระนิพพานที่ชื่อว่า ไม่แก่ เพราะความเป็นปฏิปักษ์ต่อชรา นั้น อันเป็นแดนเข้าไปสงบระงับอย่างยิ่ง อันอะไร ๆ เข้าไปประทุษร้ายไม่ได้ ยอดเยี่ยม ไม่มีอามิส กลับได้คิดว่า ลากก้อนใหญ่ โผล่ขึ้นอยู่ในเงื้อมมือ เรามากมายจริงหนอ ดังนี้. เปรียบเหมือนมนุษย์ทั้งหลาย แลกเปลี่ยนสินค้า อย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่สนใจ (ไม่เฟ่งเล็ง) ย่อมได้รับความพอใจ สินค้าที่ตน ได้มา ฉันทใด พระเถระนี้ก็ฉันทนั้น เป็นผู้มิใจเด็ดเดี่ยวอยู่. เมื่อจะประกาศ ความที่ตน ไม่เฟ่งเล็งในกายและชีวิตของตน และความที่ตนมีใจอันส่งไปสู่ พระนิพพาน จึงกล่าวว่า พึง บรรลุพระนิพพานอันไม่รู้จักแก่ ไม่มีอามิส เป็นธรรมสงบอย่างยิ่ง เกษมจากโยคะ ยอดเยี่ยม ดังนี้ เพิ่มพูนข้อปฏิบัติ นั้นแลอยู่ ขวนขวายวิปัสสนา บรรลุพระอรหัตแล้ว. สมดังคาถาประพันธ์ ที่ท่านกล่าวไว้ในอปทานว่า

ครั้งนั้น เราเป็นพราหมณ์ มีนามว่า วรุณ
เป็นผู้เรียนจบมนต์ ทังบุตร ๑๐ คนเข้าไปกลางป่า
สร้างอาศรมอย่างสวยงาม สร้างบรรณศาลจัดไว้เป็น
ห้อง ๆ น่ารื่นรมย์ใจ อาศัยอยู่ในป่าใหญ่ พระพุทธ-
เจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ ทรงรู้แจ้งโลก ผู้
สมควรรับเครื่องบูชา ทรงพระประสงค์จะช่วยเหลือ
เรา พระองค์จึงได้เสด็จมายังอาศรมของเรา พระรัศมี

ได้แผ่กว้างใหญ่ตลอดไพโรสณฑ์ ครั้งนั้น ป่าใหญ่
โพลงไปด้วยพุทธานุภาพ เราเห็นปาฏิหาริย์ของ
พระพุทธรเจ้าผู้ประเสริฐสุด ผู้คงที่ ได้เก็บเอาดอกไม้
มาเย็บเป็นกระถาง แล้วเอาผลไม้ใส่จนเต็มหาบเข้าไป
เฝ้าพระสัมมาสัมพุทธรเจ้า แล้วได้ถวายพร้อมทั้งหาบ
เพื่อทรงอนุเคราะห์เรา พระพุทธรเจ้าได้ตรัสแก่เราว่า
ท่านจงถือเอาหาบเดินตามหลังเรามา เมื่อสงฆ์บริโภค
แล้ว บุญจักมีแก่ท่าน เราได้เอาหาบผลไม้ไปถวายแต่
ภิกษุสงฆ์ เรายังจิตใจเสื่อมใสในภิกษุสงฆ์แล้ว ได้เข้า
ถึงสวรรค์ชั้นดุสิตเป็นผู้ประกอบด้วยการพื่อน การขับ
การประโลมอันเป็นทิพย์ เสวยยศในสวรรค์ชั้นดุสิต
นั้นโดยบุญกรรม เราเข้าถึงกำเนิดใด ๆ คือ เป็นเทวดา
หรือมนุษย์ ในกำเนิดนั้น ๆ เราไม่มีความบกพร่อง
ในเรื่องโภคทรัพย์เลย นี่เป็นผลแห่งการถวายผลไม้
เพราะได้ถวายผลไม้ แต่พระพุทธรเจ้า เราจึงได้เป็น
ใหญ่ตลอดทวีปทั้ง ๔ พร้อมด้วยสมุทร พร้อมทั้งภูเขา
ถึงฝูงนกมีเท่าใดที่บินอยู่ในอากาศ นกเหล่านั้นก็ตกอยู่ใน
อำนาจของเรา นี่เป็นผลแห่งการถวายผลไม้ ยักษ์
ภูต รากษส กุมภภัณฑ์ และครุฑ เท่าที่มีอยู่ในไพโร-
สณฑ์ ต่างก็บำรุงบำเรอเรา ถึงพวกเต่า หมาใน ผึ้ง
และเหลือบยุง ก็ตกอยู่ในอำนาจของเรา นี่เป็นผล
แห่งการถวายผลไม้ แม้เหล่าสกุลปักษีที่มีกำลัง ชื่อ
สุบรรณ ก็นับถือเรา นี่เป็นผลแห่งการถวายผลไม้
ถึงพวกนาคที่มีอายุยืน มีฤทธิ์ มียศใหญ่ ก็ตกอยู่ใน

อำนาจของเรา นี่เป็นผลแห่งการถวายผลไม้ ราชสีห์
เสือโคร่ง เสือเหลือง หมี หมาป่า หมาจิ้งจอก
กิ้งก่าอยู่ในอำนาจของเรา นี่เป็นผลแห่งการถวายผลไม้
ผู้ที่อยู่ ณ ต้นโอศถ และต้นหญ้า กับผู้ที่อยู่ใน
อากาศ ล้วนนับถือเราทั้งหมด นี่เป็นผลแห่งการถวาย
ผลไม้ ธรรมที่เห็นได้ยาก ละเอียด ลึกซึ้ง ซึ่งพระ-
ศาสดาทรงประกาศไว้ดีแล้ว เราถูกต้องแล้วอยู่นี้เป็น
ผลแห่งการถวายผลไม้ เราถูกต้องวิโมกข์ ๘ เป็นผู้ไม่มี
อาสวะ เป็นผู้มีความเพียรเผากิเลส และมีปัญญา
รักษาตนอยู่ นี่เป็นผลแห่งการถวายผลไม้ เราเป็น
ผู้หนึ่งในจำนวนโอรสของพระพุทธเจ้า ที่ดำรงอยู่ใน
ผล ลิ่นโทสะ มียศใหญ่ นี่เป็นผลแห่งการถวายผลไม้
เราถึงความบริบูรณ์ ในอภิญญา อัญชลมุลตักเตือน
กำหนดรู้อาสวะทั้งปวง เป็นผู้ไม่มีอาสวะอยู่ เราเป็น
ผู้หนึ่งในจำนวนพระโอรสของพระพุทธเจ้า ผู้ที่ได้
วิชา ๓ บรรลุฤทธิ์ มียศใหญ่ สมบูรณ์ด้วยทิพโสถ
ในกัปที่แสนแต่ภัทรกัปนี้ เราได้ถวายผลไม้ใดในกาล
นั้น ด้วยการถวายผลไม้ นั้น เราไม่รู้จักทุกติเลย นี้
เป็นผลแห่งการถวายผลไม้. เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว
ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็พระเถระแม่บรรลุพระอรหัตแล้ว ก็ได้กล่าวคานันนฺแหละ โดย
นับเป็นการพยากรณ์พระอรหัตผล.

จบอรรถกถาสุขปิยเถรคาถา

๓. โสปากเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระโสปากเถระ

[๑๓๐] ได้ยินว่า พระโสปากเถระได้ภายิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

บุคคลพึงมีเมตตา ในบุตรคนเดียว ผู้เป็นที่รัก
ฉันใด ภิกษุพึงมีเมตตาในสัตว์ทั้งปวง ในที่ทุกสถาน
ฉันนั้น.

อรรถกถาโสปากเถรคาถา

คาถาของท่านพระโสปากเถระเริ่มต้นว่า ยถาปี เอกปุตุตสุมี.

เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า ท่านเป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์อันกระทำไว้แล้ว ในพระพุทธเจ้าองค์
ก่อน ๆ สังสมกุศล อันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ เกิดเป็น
บุตรของกกุณพิกคนใดคนหนึ่ง ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนาม
ว่า กกุสันธะ วันหนึ่งเห็นพระบรมศาสดา แล้วมีจิตเลื่อมใส แล้วน้อม
ถวายเมล็ดพืชหรือเถา แต่พระบรมศาสดา. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอาศัย
ความอนุเคราะห์ จึงทรงรับไว้. และท่านมีความเลื่อมใสอย่างยิ่งในภิกษุสงฆ์
เริ่มตั้งสลาภกัฏ ถวายจิรภัตต์แก่ภิกษุ ๓ รูป โดยตั้งใจอุทิศเป็นสังฆทานจน
ตลอดชีวิต.

ด้วยบุญกรรมเหล่านั้น ท่านเสวยสมบัติไป ๆ มา ๆ อยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย คราวหนึ่งเกิดในกำเนิดมนุษย์ ได้ถวายจีวรภัต แต่พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่ง. ท่านทำบุญไว้มากในภพนั้น ๆ อย่างนี้ ท่องเที่ยวไปในสุคติภพอย่างเดียว ถือปฏิสนธิในท้องของหญิงยากจนคนใดคนหนึ่ง ในพระนครสาวัตถี ด้วยผลแห่งกรรมที่มีมาก่อน ในพุทธรูปบาทกาลนี้. มารดาของท่านบริหารครรภ์ได้ ๑๐ เดือน เมื่อครรภ์แก่รอบ ในเวลาจะคลอดก็ไม่สามารถจะคลอดได้ ถึงกับสลบไป นอนเหมือนคนตายแล้ว ตลอดเวลานาน. ญาติทั้งหลาย นำนางไปป่าช้า ด้วยสำคัญว่าตายแล้ว ยกขึ้นสู่เชิงตะกอน เมื่อลมฝนตั้งขึ้นด้วยอำนาจของเทวดา จึงไม่ยอมใส่ไฟ หลีกไปแล้ว. ทารกเป็นผู้ไม่มีโรคออกจากท้องมารดา ด้วยอานุภาพแห่งเทวดา เพราะเป็นผู้จะกระทำให้แจ้งพระอรหัตในภพสุดท้าย. ส่วนมารดากระทำกาลแล้ว.

เทวดาอุ้มทารกไปวางไว้ในเรือนของคนเฝ้าป่าช้า ด้วยรูปของมนุษย์ เลี้ยงดูด้วยอาหาร อันสมควรตลอดเวลาเล็กน้อย. และต่อจากนั้น คนเฝ้าป่าช้าก็ทำทารกนั้นให้เป็นบุตรของตน เลี้ยงดูให้เติบโตใหญ่. เขาเจริญเติบโตอย่างนั้น เที่ยวเล่นอยู่กับทารกชื่อว่า สุบปิยะ ผู้เป็นบุตรของคนเฝ้าป่าช้า. เพราะความที่เขาเกิดเจริญเติบโตในป่าช้า จึงได้นามว่า โสပါกะ.

ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแผ่ข่าย คือพระญาณไปในเวลาใกล้รุ่ง ทรงตรวจดูผู้เป็นเผ่าพันธุ์แห่งเวไนยสัตว์ ทรงเห็นเขาห้อยลงสู่ภายในข่ายคือพระญาณ จึงได้เสด็จไปสู่ที่แห่งป่าช้า. ทารกอันบุพเหตุตกเดือนอยู่ เป็นผู้มิใช่ใจเลื่อมใสแล้ว เข้าไปเฝ้าพระบรมศาสดา ถวายบังคมแล้วยืนอยู่. พระบรมศาสดาทรงแสดงธรรมแก่เขา. เขาฟังธรรมแล้ว ทูลขอบรรพชา อันพระบรมศาสดาตรัสถามว่า ท่านเป็นผู้อันบิดาอนุญาตแล้วหรือ จึงนำบิดาไปสู่สำนักของพระบรมศาสดา. บิดาของเขาเข้าไปเฝ้าพระบรมศาสดา ถวาย

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 205
บังคมแล้ว อนุญาตว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์จงทรงยังทารกนี้
ให้บวชเถิด. พระบรมศาสดาให้เขาบวชแล้ว ทรงแนะนำในเมตตภาวนา-
กรรมฐาน.

ท่านเรียนกรรมฐานมีเมตตาเป็นอารมณ์ อยู่ในป่าช้า ยังฉานมีเมตตา
เป็นอารมณ์ให้เกิดแล้ว ต่อกาลไม่นานนัก กระทำสมาธิให้เป็นบาท เจริญ-
วิปัสสนา กระทำให้แจ้งซึ่งพระอรหัตต์แล้ว. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าว
ไว้ในอุปทานว่า

พระพุทธเจ้าผู้มีความเพียรใหญ่ ทรงรู้จบธรรม
ทั้งปวง ทรงพระนามว่า กกุสันธะ พระองค์เสด็จหลีก
ออกจากหมู่ ไปสู่ภายในป่า เราถือเมล็ดพืชเคี้ยวเถา
เที่ยวมา สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเข้าฌานอยู่
ณ ระหว่างภูเขา เราเห็นพระพุทธเจ้าผู้เป็นเทพของ
ทวยเทพแล้ว มีใจเลื่อมใส ได้ถวายเมล็ดพืชแด่พระ-
พุทธเจ้า ผู้เป็นทักษิณยบุคคล เป็นนักปราชญ์ ใน
กัณฑ์เอง เราได้ถวายพืชใดในกาลนั้น ด้วยการถวาย
พืชนั้น เราไม่รู้จักทุกติเลย นี่เป็นผลแห่งเมล็ดพืช.
เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯ ล ฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า
เราทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ท่านเป็นพระอรหันต์ เมื่อจะแสดงวิธีแห่งการเจริญเมตตา แก่ภิกษุ
ทั้งหลายผู้มีปกติอยู่ในป่าช้าเหล่าอื่น ได้ภาษิตคาถาว่า

บุคคลพึงมีเมตตา ในบุตรคนเดียวผู้เป็นที่รัก
ฉันใด ภิกษุพึงมีเมตตาในสัตว์ทั้งปวง ในที่ทุกสถาน
ฉันนั้น ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยถา เป็นนิบาตลงในอรรถแห่งอุปมา.
บทว่า เอกปุตฺตสุมี ความว่า ที่ชื่อว่าบุตร ด้วยอรรถว่า ทำให้บริสุทธิ์
และดำรง (ด้านทาน) ไว้ซึ่งวงศ์ตระกูล ได้แก่บุตร มีบุตรที่เกิดแต่อก
เป็นต้นเป็นประเภท. บุตรคนเดียวชื่อว่า เอกปุตฺโต ในบุตรคนเดียวนั้น.
บทว่า เอกปุตฺตสุมี นี้ เป็นสัตตมวิภักติ ลงในวิสัย (อารมณ์เป็นที่ยึดเหนี่ยว).

บทว่า ปิยสุมี ความว่า ชื่อว่าเป็นฐานที่ตั้งแห่งเหตุของความรัก
เพราะเป็นผู้มีความประพฤติน่ารัก เพราะเป็นบุตรคนเดียว และเพราะรูป
ศีล และอาจารย์เป็นต้น.

บทว่า กุสลี ความว่า ความเกษม ความสวัสดิ ท่านเรียกว่า กุศล
บุคคลชื่อว่า กุสลี เพราะเป็นผู้มีกุศลอันจะพึงได้ คือผู้แสวงประโยชน์ต่อสัตว์
ทั้งหลาย ได้แก่ผู้มีอหิชาศัยประกอบด้วยเมตตา.

บทว่า สพฺพेषุ ปาณेषु ได้แก่ในสัตว์ทั่วไป. บทว่า สพฺพตฺถ
ความว่า ในทิศทั้งปวง คือในที่ทั้งปวงมีภพเป็นต้น หรือในทิศทั้งปวงที่ไม่
ได้กำหนดไว้. ท่านอธิบายว่า มารดาบิดาพึงเป็นผู้มีเมตตา คือ พึงแสวงหา
ประโยชน์โดยส่วนเดียว ในบุตรคนเดียวผู้เป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจ ฉันท
ภิกษุก็ฉันทนั้น พึงเป็นผู้มีเมตตา โดยมุ่งประโยชน์เกื้อกูลโดยส่วนเดียว ใน
สัตว์ทั่วไป ผู้ตั้งอยู่แล้วในทิศทั้งปวง ต่างด้วยทิสบูรพาเป็นต้น ในภพทั้งปวง
ต่างด้วยกามภพเป็นต้น และในวัยทั้งปวงไม่มีกำหนด ต่างโดยวัยหนุ่มเป็นต้น
คือพึงแผ่เมตตาซึ่งมีรสเดียวกัน ไปในที่ทั้งปวง โดยไม่แบ่งชั้นไม่จำกัดเขต
ว่าเป็นมิตร เป็นคนกลาง ๆ หรือเป็นศัตรู. ก็พระเถระครั้งกล่าวคาถานี้แล้ว
ได้ให้โอวาทว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ถ้าพวกท่านพึงประกอบเนื่อง ๆ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 207

ซึ่งเมตตาทานอย่างนี้ ท่านทั้งหลายเป็นผู้มีส่วน แห่งอานิสงส์ของเมตตา ๑๑ ประการ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แล้ว โดยนัยมีอาทิว่า ย่อมหลับ เป็นสุข ดังนี้ โดยส่วนเดียว.

จบอรรถกถาโสปากเถรคาถา

๔. โปถียเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระโปถียเถระ

[๑๗๑] ได้ยินว่า พระโปถียเถระได้ภยิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า
หญิงเหล่านี้ ดีแต่เมื่อยังไม่เข้าใกล้ เมื่อเข้าใกล้

นำความฉิบหายมาให้เป็นนิตย์ทีเดียว เราออกจากป่า
มาสู่บ้าน เข้าไปสู่เรือนแห่งญาติแล้ว ไม่ได้บอกลา
ใคร ๆ ออกจากเรือนนั้นหนีมาแล้ว.

อรรถกถาโปถียเถรคาถา

คาถาของท่านพระโปถียเถระเริ่มต้นว่า อนาสนุนวรา. เรื่องราว
ของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า ท่านเป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์อันกระทำไว้แล้ว ในพระพุทธเจ้าองค์
ก่อน ๆ สัมภุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพาน ไว้ในภพนั้น ๆ เป็น
อันมาก ท่องเที่ยวอยู่แต่ในสุคติภพเท่านั้น เกิดเป็นนายพรานเนื้ออยู่ในป่า

ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า ดิสสะ ในกัปที่ ๓๖ แต่
ภัทรกัปนี้.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปสู่ป่า เพื่อจะทรงการทำกร
อนุเคราะห์เขา แสดงพระองค์ให้ปรากฏในคลองแห่งจักขุของเขาแล้ว. เขาเห็น
พระผู้มีพระภาคเจ้า มีจิตเลื่อมใสแล้ว วางอาวุธเข้าไปเฝ้า ประคองอัญชลี
ยืนอยู่แล้ว. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงพระประสงค์จะประทับนั่ง. เขาถือ
เอากำห้วยมาปูลาดถวายในภูมิภาคที่ราบเสมอ โดยความเคารพในขณะนั้น
ทีเดียว. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอาศัยความอนุเคราะห์ในเขา จึงประทับนั่ง
แล้ว. ก็เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งแล้ว เขาเสวยปีติและโสมนัสมิใช่น้อย
ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า แม้นตนเองก็นั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระดำริว่า พืชคือกุศล มีประมาณ
เท่านี้ สมควรแก่พรานผู้นี้. ทรงลุกจากอาสนะเสด็จหลีกไปแล้ว เมื่อพระผู้มี
พระภาคเจ้าเสด็จหลีกไปแล้วไม่นาน พญาสีหราชฆ่าเขาแล้ว. เขาตายไปเกิด
ในเทวโลก. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเห็นเหตุการณ์ว่า นัยว่า เมื่อเราไม่เข้า
ไปหา เขาถูกพญาราชสีห์ฆ่าแล้ว จักตกนรก ดังนี้ จึงเสด็จเข้าไปหา เพื่อ
จะช่วยให้เขาได้บังเกิดในสุคติ และเพื่อจะทรงปลูกพืชคือกุศล.

เขาสถิตอยู่ในเทวโลก จนตลอดอายุจตุจากเทวโลกนั้นแล้ว ก็ท่องเที่ยว
อยู่ในสุคติภพเท่านั้น ในพุทธรูปบาทกาลนี้ เกิดเป็นบุตรของเศรษฐีผู้มีสมบัติ
มาก คนใดคนหนึ่ง ในกรุงสาวัตถี เป็นน้องชายคนเล็กของพระสังคามชิตเถระ.
เขาได้มีนามว่า " โปสิยะ " เขาเจริญวัยแล้ว ก็มีภรรยา ได้บุตรคนหนึ่ง
อันธรรมาที่กระทำไว้ในภพสุดท้ายตักเตือนอยู่ อาศัยเหตุมีชาติเป็นต้น เกิด
ความสลดใจ บวชแล้วเข้าป่า เป็นผู้หลีกออกจากหมู่ ประกอบเนื่อง ๆ ซึ่ง
จตุสัจจกัมมัฏฐานภาวนา ขวนขวายวิปัสสนา บรรลุพระอรหัตต่อกาลไม่นาน
นัก. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

ในที่ไมไกลภูเขาคิมพานต์ มีภูเขาลูกหนึ่งชื่อ
ลัมพะกะ ที่ภูเขาลัมพะกะนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ทรงพระนามว่า ทิสสะ เสด็จจงกรมอยู่กลางแจ้ง
เมื่อก่อนเราเป็นพรานเนื้ออยู่ในอรัญราวป่า ได้พบ
พระพุทธรูปประเสริฐสุดกว่าทวยเทพ จึงได้ถวาย-
หญาภัณฑ์ แต่พระพุทธรูป เพื่อเป็นที่ประทับนั่ง
ครั้งแล้วยังจิตให้เลื่อมใส ถวายบังคมพระสัมมาสัม
พุทธเจ้าแล้ว บ่ายหน้ากลับทางทิศอุดร เราเดินไป
ไม่นานก็ถูกราชสีห์ฆ่าตาย เราเป็นผู้ถูกราชสีห์ฆ่าตาย
ในทีนั้นนั่นเอง เราได้ทำอาสนกรรม ณ ที่ใกล้พระ-
พุทธเจ้าผู้ประเสริฐที่สุดไม่มีอาสวะ เราได้ไปยัง
เทวโลก เหมือนลูกศรที่พ้นจากแฉ่ง ฉะนั้น ปราสาท
ในเทวโลกนั้น ซึ่งบุญกรรมเนรมิตให้ เป็นของงดงาม
มีแล่งธนูตั้งพัน มีลูกหนังเป็นจำนวนร้อย มีธงประจำ
ปราสาทเป็นสีเขียว รัศมีของปราสาทนั้นแผ่ซ่านไป
เหมือนพระอาทิตย์อุทัย เราเป็นผู้เปรียบพร้อม ด้วย
เหล่านางเทพกัญญา เปรียบพร้อมด้วยกามคุณารมย์
บันเทิงเรีงรมย์อยู่ เราอันกุศลมูลตักเตือนแล้ว จุตจาก
เทวโลกมาเป็นมนุษย์ เป็นผู้บรรลุนิพพานเป็นที่สิ้นอาสวะ
ในกัปที่ ๕๒ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้ถวายหญาสำหรับ
รองนั่ง ด้วยการถวายหญ้านั้น เราไม่รู้จักทุกคติเลย
นี้เป็นผลแห่งการถวายหญาภัณฑ์. เราเผากิเลส
ทั้งหลายแล้ว ฯ ล ฯ คำสอนของพระพุทธรูป เราได้
ทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 210

ก็พระเถระครั้งบรรลุพระอรหัตแล้ว มาสู่พระนครสาวัตถิ เพื่อถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ไปยังเรือนแห่งญาติ เพื่ออนุเคราะห์ญาติ. บรรดาญาติเหล่านั้น ภรรยาเก่าไว้ท่านแล้ว แสดงวัตรเหมือนคนเข้าใกล้กันครั้งแรก ด้วยการให้อาสนะเป็นต้น ไม่รู้อัธยาศัยของพระเถระ ได้มีความประสงค์จะประเล้าประโลม ด้วยเล่ห์มายาของหญิงเป็นต้น ในภายหลัง. พระเถระคิดว่า โอ หญิงนี้เป็นอัมพพาล ปฏิบัติอย่างนี้ แม้กับคนเช่นเรา ดังนี้แล้ว ไม่พูดอะไร ลุกจากอาสนะแล้ว มุ่งไปป่าที่เดียว. ภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ในป่าถามท่านว่า อวุโส ท่านทำไมถึงกลับเร็วนัก ไม่พบญาติหรือ. พระเถระเมื่อจะบอกความเป็นไปในเรื่องนั้น ได้กัณฐกาคาความว่า

หญิงเหล่านี้ ดีแต่เมื่อยังไม่เข้าไปใกล้ เมื่อเข้า

ไปใกล้ นำความฉิบหายมาให้เป็นนิตย์ทีเดียว เราออกจากป่ามาสู่บ้าน เข้าไปสู่เรือนแห่งญาติแล้ว ไม่ได้ลาใคร ๆ ลุกจากเตียงนั้น หนีมาแล้ว ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อนาสนุนวรา ความว่า หญิงเหล่านี้ไม่ใกล้ชิด คือไม่เข้าไปหา หรืออยู่ห่างไกลเป็นของดี คือประเสริฐ นำประโยชน์มาให้บุรุษ ก็ชื่อนั้นแลเป็นของมีเป็นประจำทีเดียว คือตลอดกาลทั้งปวง ไม่เฉพาะกลางคืน ไม่เฉพาะแม่ในกลางวัน ไม่เฉพาะในที่เร้นลับ.

บทว่า วิขานตา แปลว่า รู้อยู่. บาลีว่า อนาสนุนปรา ดังนี้ก็มี. ความก็อย่างเดียวกัน ก็ในคานานี้มีอธิบายดังนี้ ช้าง ม้า กระบือ ราชสีห์ เสือโคร่ง ช้าง รากษส และปีศาจ แม้ที่ดุร้าย มนุษย์ทั้งหลายไม่เข้าใกล้เป็นดี คือ เป็นสิ่งประเสริฐ ไม่นำความฉิบหายมาให้ แต่สัตว์เหล่านั้นเมื่อเข้าไปใกล้ ก็จะพึงทำความฉิบหายให้เฉพาะในปัจจุบันอย่างเดียวกันเท่านั้น.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า ๒๑๑

ส่วนหญิงทั้งหลาย เข้าไปใกล้แล้ว ยังประโยชน์แก่นับเนื่องแล้วใน
พระนิพพาน อันเป็นปัจจุบัน และภายหน้าให้ฉิบหาย คือให้ถึงความพินาศ
อย่างใหญ่หลวง เพราะฉะนั้น หญิงเหล่านี้ ไม่เข้าไปใกล้ได้เป็นดี เมื่อเข้าใกล้
นำความฉิบหายมาให้เป็นนิตย์ทีเดียว. บัดนี้ พระเถระเมื่อจะแสดงความนั้น
โดยนำตนเข้าไปเปรียบ จึงกล่าวคำมีอาทิว่า คามา ดังนี้. บรรดาบทเหล่านั้น
บทว่า คามา เท่ากับ คามิ แปลว่า คู่บ้าน. ก็บทนี้เป็นปัญจมีวิภคติ ลงใน
อรรถแห่งทุติยาวิภคติ.

บทว่า อรณฺณมคฺคฺม ความว่า มาจากป่า. ม อักษรทำการเชื่อมบท.
ก็บทนี้เป็นทุติยาวิภคติ ใช้ในอรรถแห่งปัญจมีวิภคติ.

บทว่า ตโต ความว่า ลุกจากเตียงนั้น.

บทว่า อนามนฺเตตฺตฺวา ความว่า ไม่บอกลา คือ ไม่พูดกับภรรยาเก่า
แม้เพียงคำเท่านั้นว่า เจ้าจงเป็นผู้ไม่ประมาทเถิด ดังนี้.

พระเถระพูดกับตนเองว่า ไปสียะ เหมือนพูดกับคนอื่น. ก็อาจารย์
เหล่าใดกล่าวว่า ปุกคามิ คำประกอบความของอาจารย์เหล่านั้นก็ว่า เราชื่อว่า
ไปสียะ หลีกไปแล้ว. ส่วนอาจารย์เหล่าใดกล่าวว่า หญิงนั้นให้พระเถระผู้เข้า
ไปสู่เรือนฉันแล้ว ประสงค์จะเล่าโลม พระเถระเห็นดังนั้น ก็ออกจากเรือนไป
วิหารในทันใดนั่นเอง นั่งบนเตียงในที่เป็นที่อยู่ของตน. แม้หญิงนั้นเล่า ก็
ประดับตกแต่ง เข้าไปสู่ที่อยู่ของพระเถระในวิหารภายหลังภัต. พระเถระ
เห็นหญิงนั้นแล้ว ไม่พูดอะไรเลย ลุกขึ้นแล้ว ตรงไปยังที่พักกลางวันทันที
ดังนี้ เนื้อความแห่งบาทคาถาว่า คามา อรณฺณมคฺคฺม เราออกจากป่า
มาสู่บ้าน ดังนี้ ของพระอาจารย์เหล่านั้น ต้องนำไป (ประกอบ) ด้วย
สามารถแห่งความตามที่กล่าวแล้วนั้นแหละ. ก็ในคาถานี้ วิหารท่านประสงค์
เอาว่า ป่า.

จบอรรถกถาไปสียเถรคาถา

๕. สามัญญกานิเธรคาถา

ว่าด้วยคาถาของสามัญญกานิเธระ

[๑๓๒] ได้ยินว่า พระสามัญญกานิเธระได้ภาสิตคาถานี้ไว้ว่า

บุคคลผู้ต้องการความสุข เมื่อประพฤติให้สมควร
แก่ความสุขนั้น ย่อมได้ความสุข ผู้ใดเจริญอริยมรรค
อันประกอบด้วยองค์ ๘ เป็นทางตรง เพื่อบรรลุมต-
ธรรม ผู้นั้นย่อมได้ความสรรเสริญและเจริญด้วยยศ.

อรรถกถาสามัญญกานิเธรคาถา

คาถาของท่านพระสามัญญกานิเธระ เริ่มต้นว่า สุขํ สุขตุโธ.
เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า ท่านเป็นผู้มีอิทธิกรอันกระทำไว้แล้ว ในพระพุทธเจ้า
องค์ก่อน ๆ ตั้งสมกุศลไว้ในภพนั้น ๆ เกิดในกำเนิดมนุษย์ ในกาลของ
พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า วิปัสสี ในกัปที่ ๕๑ แต่กัปรกัปนี้
เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า วิปัสสี แล้วเป็นผู้มีใจเลื่อมใส
ได้ถวายเตียง หลังหนึ่ง. ด้วยบุญกรรมนั้นท่านท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์
ทั้งหลาย เกิดเป็นบุตรของปรีชาชนใดคนหนึ่ง ในพุทธรูปบาทกาลนี้
ท่านได้มีนามว่า สามัญญกานิ เขารู้เพียงสาแล้ว เห็นยมกปาฏิหาริย์ของพระ-
ศาสดา เป็นผู้มีใจเลื่อมใสแล้ว บวชในพระศาสนาแล้ว เรียนกรรมฐาน

อันเหมาะแก่จริต ยังฉานให้เกิดแล้ว กระทำฉานให้เป็นบาท เจริญวิปัสสนา
บรรลुพระอรหัตแล้ว. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

เราเลื่อมใส ได้ถวายเตียงหลังหนึ่ง แต่พระผู้มี-
พระภาคเจ้า ผู้เป็นเชษฐบุรุษของโลก ผู้คงที่
พระนามว่า วิปัสสี ด้วยมือของตน เราได้ยานข้าง
ยานม้า และยานทิพย์ เราได้บรรลุธรรมเป็นที่สิ้น
อาสวะ ก็เพราะการถวายเตียงนั้น ในกัปที่ ๕๑ แต่
ภัทรกัปนี้ เราได้ถวายเตียงใด ด้วยการถวายเตียงนั้น
เราไม่รู้จักทุกคติเลย นี่เป็นผลแห่งการถวายเตียง. เรา
เผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯ ล ฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า
เราทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ส่วนปริพาชก ชื่อว่า กาคิยานะ ผู้เป็นสหาย (สมัยเป็น) กฤหัสถ์
ของพระเถระ ไม่ได้แม้เพียงของกินและเครื่องนุ่งห่ม เพราะจำเดิมแต่พระ-
ผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จอุบัติขึ้น พวกเดียรถีย์ทั้งหลาย ก็มีลาภและสักการะ
เลื่อมหมด เข้าไปหาพระเถระทั้ง ๆ ที่มีเพศเป็นอาชีวก ถามว่า พวกท่าน
ชื่อว่าเป็นสากยบุตร ถึงความเป็นผู้เลิศด้วยลาภ เลิศด้วยยศ อย่างใหญ่หลวง
ย่อมเป็นอยู่โดยง่าย ส่วนพวกเรตถกยาก มีชีวิตลำเค็ญ ความสุขที่เป็นปัจจุบัน
และความสุขที่มีในสัมปรายภพ จะสำเร็จแก่ผู้ปฏิบัติ (ตาม) อย่างไรหนอแล
ดังนี้.

ลำดับนั้น พระเถระบอกกับปริพาชกว่า ความสุขอันเป็นโลกุตระ
อย่างเดียวเท่านั้น ชื่อว่า เป็นสุขโดยตรง และสุขนั้นจะมีแก่ผู้ปฏิบัติ ปฏิปทา
อันสมควรแก่โลกุตรสุขเท่านั้น ดังนี้แล้ว เมื่อจะประกาศความที่โลกุตรสุข
นั้นอันตนได้บรรลุแล้ว ได้ภายิตคาถาว่า

บุคคลผู้ต้องการความสุข เมื่อประพฤติให้

**สมควรแก่ความสุขนั้น ย่อมได้ความสุข ผู้ใดเจริญ
อริยมรรค อันประกอบด้วยองค์ ๘ เป็นทางตรง เพื่อ
บรรลุมตธรรม ผู้นั้นย่อมได้ความสรรเสริญ และ
เจริญด้วยยศ ดังนี้.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สุขิ ความว่า ในคถานี้ ท่านประสงค์
เอาความสุขที่ปราศจากอามิส. ก็นิรามิสสุขนั้น ก็ได้แก่ผลสมาบัติ และพระ-
นิพพาน. สมดังคำที่ท่านกล่าวไว้ว่า สมานนี้ เป็นทั้งปัจจุบันสุข เป็นทั้งสุข-
วิบาก ในขั้นต่อไป และว่า พระนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง ดังนี้.

บทว่า สุขตุโถ ความว่า มีความสุขเป็นประโยชน์ คือ มีความต้องการ
ด้วยความสุข ตามที่กล่าวแล้ว.

บทว่า ลภเต ความว่า ย่อมถึง. ความสุขนี้จะถึงแก่ผู้ที่ต้องการ
เท่านั้น ไม่ถึงแก่บุคคลนอกนี้ ท่านกล่าวว่า ตทาจริ ประพฤติให้สมควร
แก่ความสุขนั้น ดังนี้ เพื่อจะแก้คำถามที่ว่า ก็ใครเล่าที่ต้องการ อธิบายว่า
ผู้ปฏิบัติข้อปฏิบัตินั้นด้วยปฏิบัติอันใด ประพฤติโดยเอื้อเพื่อ เพื่อข้อปฏิบัตินั้น
ผู้นั้นจะได้ความสุขที่ประพฤติให้สมควรแก่ข้อปฏิบัตินั้นอย่างเดิวก้หามิได้โดย
ที่แท้จะประสบเกียรติอีกด้วย ได้แก่บรรลุถึงชื่อเสียง คือ ความเป็นผู้มียศแผ่ไป
ในที่ลับหลัง โดยนัยมีอาทิว่า เป็นผู้มีศีล มีกายกรรมวจีกรรมบริสุทธิ์ด้วยดี
มีอาชีวะบริสุทธิ์ด้วยดี เป็นผู้มีคามเพ่ง เป็นผู้ประกอบแล้วด้วยฉาน แม้ด้วย
ประการฉะนี้.

บทว่า ยสสุต วฑฺฒติ ความว่า ยศกล่าวคือความยกย่องสรรเสริญคุณ
ในที่ต่อหน้า และยศกล่าวคือความถึงพร้อมด้วยบริวาร ย่อมเพิ่มพูนแก่ผู้นั้น.
บัดนี้ พระเถระ เมื่อจะแสดงประโยชน์ที่กล่าวไว้ โดยความเป็นของสามัญว่า

ตทาจร์ โดยสรุป จึงกล่าวว่ ผู้ใดเจริญอริยมรรค อันประกอบด้วยองค์ ๘ เป็นทางตรง เพื่อบรรลุอมตธรรม ผู้นั้นย่อมไ้ความสรรเสริญและเจริญ ด้วยศ ดังนี้.

ความของพระคานัน มีดังนี้ บุคคลใด ย่อมเจริญปฏิบัติทาอันเป็น เหตุให้ถึงความดับทุกข์ อันชื่อว่า อริยะ เพราะอรรกว่าบริสุทธิ เพราะไกล จากกิเลสทั้งหลาย และเพราะอรรกว่ากระทำความเป็นพระอริยะแก่ผู้ปฏิบัติอยู่ ชื่อว่าประกอบด้วยองค์ ๘ เพราะเป็นที่ประชุมแห่งมรรคมีองค์ ๘ มีสัมมาทิฐิ เป็นต้น ชื่อว่า อัญชสะ ด้วยอรรกว่าไม่คด เพราะเป็นข้อปฏิบัติกลาง ๆ ที่เว้นจากส่วนสุด ๒ อย่าง ชื่อว่า ตรง เพราะละความคดทางกายเป็นต้นได้ ชื่อว่า มรรค เพราะอรรกว่า ผู้ต้องการพระนิพพานพึงดำเนินไป และเพราะ อรรกว่า ฆ่ากิเลสไปด้วย เดินไปด้วย เพื่อถึง คือ บรรลุอมตธรรม คือ อสังขตธาตุ ได้แก่ ไ้เกิดและเจริญขึ้นในสันดานของตน บุคคลนั้น ท่าน เรียกว่า สุขตุโถ ตทาจร์ (บุคคลผู้ต้องการความสุข เมื่อประพฤดิให้ สมควรแก่ความสุขนั้น) ดังนี้. ปรพาชกฟังคานันแล้ว มีใจเลื่อมใส แล้วบวช ปฏิบัติอยู่โดยชอบ เจริญวิปัสสนา แล้วบรรลุพระอรหัตต่อกาล ไม่นานนัก. คาถาทั้งสองนี้แหละได้เป็นการพยากรณ์พระอรหัตผลของพระเถระ.

จบอรรถกถาสัมณิกานิเถรคาถา

๖. กุมาปุตตเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระกุนาบุตรเถระ

[๑๗๓] ได้ยินว่า พระกุนาบุตรเถระได้ภายิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

การฟังเป็นความดี ความประพฤติมักน้อยเป็น
ความดี การอยู่โดยไม่ห้วงใยเป็นความดีทุกเมื่อ การ-
ถามสิ่งที่เป็นประโยชน์เป็นความดี การทำตามโอวาท
โดยเคารพ เป็นความดี กิจมีการฟังเป็นต้นนี้ เป็น
เครื่องสงบของผู้ไม่มีกังวล.

อรรถกถากุมาปุตตเถรคาถา

คาถาของท่านพระกุนาบุตรเถระ เริ่มต้นว่า สาธุ สุตฺ. เรื่องราวของ
ท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า ท่านเป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์อันกระทำไว้แล้วในพระพุทธเจ้าองค์
ก่อน ๆ ในกัปที่ ๕๑ แต่ภัทธกัปนี้ เป็นดาบสผู้มุ่งห่มหนึ่งเสื่อ อยู่ในราช
อุทยาน ณ พันธุมตีนคร เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า วิปัสสี
เป็นผู้มีใจเลื่อมใสแล้ว ได้ถวายน้ำมันสำหรับนวดพระบาท.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านบังเกิดในเทวโลก. จำเดิมแต่นั้นมา ท่านก็
ท่องเที่ยวอยู่ เฉพาะในสุคติภพเท่านั้น บังเกิดในตระกูลคหบดี ในเวพุกัณฎก-
นคร แคว้นอวันตี ในพุทธรูปบาทกาลนี้. คนทั้งหลายได้ขนานนามเขาว่า

นั้นละ. ส่วนมารดาของนันทกุมารนี้ ชื่อว่า กุมา. ด้วยเหตุนี้ เขาจึงมี
ชื่อปรากฏว่า กุมาปุตตะ. เขาฟังธรรมในสำนักของท่านพระสารีบุตร ได้ความ
เลื่อมใสแล้วบวช กระทำบรพกิจเสร็จแล้ว บำเพ็ญสมณธรรมอยู่ที่ท้ายภูเขา
ไม่สามารถจะยังคุณพิเศษให้เกิดขึ้นได้ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ฟังธรรม
ชำระกรรมฐานแล้ว อยู่ในที่ ๆ เป็นสัปปายะ ยังวิปัสสนาให้เจริญแล้ว
กระทำให้แจ้งพระอรหัต. สมดังคาถาประพันธ์ ที่ท่านกล่าวไว้ในอปทานว่า

เราอยู่ใกล้พระราชอุทยาน ในพระนครพันธุมดี
ครั้งนั้นเรานุ่งหนังเสือเหลือง ถือคณโฑน้ำ เราได้พบ
พระสยัมภูพุทธเจ้า ผู้ปราศจากกิเลสฐลี ผู้ไม่ทรงพ่าย
แพ้อะไร ๆ มีความเพียรเผากิเลส มีพระหฤทัยแน่ว
แน่ มีปกติเฟ่งพินิจ ยินดีในฌาน เป็นนักบวชผู้สำเร็จ
ความประสงค์ทั้งปวง ข้ามพ้นโอฆะแล้ว ไม่มีอาสวะ
ครั้นเราพบแล้วก็เลื่อมใสโสมนัส ได้ถวายน้ำมัน
สำหรับนวด. ในกัปที่ ๕๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้ถวาย
น้ำมันสำหรับนวด ด้วยทานนั้น เราไม่รู้จักทุกคติเลย
นี้เป็นผลแห่งน้ำมันสำหรับนวด. เราเผากิเลสทั้งหลาย
แล้ว ๆ ล ๆ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำสำเร็จ
แล้ว ดังนี้.

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว เห็นภิกษุทั้งหลายมีร่างกายกำยำ
ดำสั่นเป็นอันมาก ในป่า กล่าวสอนภิกษุเหล่านั้นอยู่ เมื่อจะประกาศความที่
พระศาสนาเป็นนิยานิកธรรม จึงได้ภายิตคาถาว่า

**การฟังเป็นความดี ความประพฤติก้น้อยเป็น
ความดี การอยู่โดยไม่มีห่วงใย เป็นความดีทุกเมื่อ
การถามถึงที่เป็นประโยชน์เป็นความดี การทำตาม
โอวาทโดยเคารพ เป็นความดี ก็มีการฟังเป็นต้นนี้
เป็นเครื่องสงบของผู้ไม่มีกังวล ดังนี้.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สาธุ** แปลว่า เป็นความดี. บทว่า **สุด**
แปลว่า การฟัง. ก็ฟังกถาวัตถุ ๑๐ อันปฏิสังขตด้วยความเป็นผู้มีความปรารถนา
น้อยเป็นต้น โดยพิเศษอันเข้าไปอาศัยพระนิพพานนั้นแล ท่านประสงค์เอา
แล้วในคาถานี้.

บทว่า **สาธุ** **จริต** ความว่า ความประพฤติก้น้อยเป็นต้น
นั้นแหละ ที่ประพฤติก้นแล้ว เป็นความดี อธิบายว่า ความประพฤติก้นนั้นแหละ
ท่านเรียกว่า จริตจะ. พระเถระแสดงพาสัจจะ และความปฏิบัติอันสมควร
แก่พาสัจจะนั้น ว่าเป็นความดี แม้ด้วยบททั้งสอง.

บทว่า **สทา** ความว่า ในกาลทั้งปวง คือในกาลที่เป็นพระนวกะ
มัชฌิมะ และเถระ หรือในขณะแห่งอิริยาบถทั้งปวง.

บทว่า **อนิเกตวิหาโร** ความว่า กามคุณ ๕ หรือธรรมคืออารมณ์
๖ อันเป็นโลกียะ ชื่อว่า นิเกตะ เพราะอรรถว่าเป็นที่ตั้ง โดยเป็นที่อยู่อาศัย
ของกิเลสทั้งหลาย. เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวไว้ว่า คู่ก่อนคฤหบดี ผู้ที่มีความ
ผูกพันในเบญจกามคุณที่มีรูปเป็นนิमित อย่างกว้างขวาง เรากล่าวว่า นิเกตสารี
ดังนี้เป็นอาทิ ข้อปฏิบัติเพื่อจะละเบญจกามคุณเหล่านั้น ชื่อว่า อนิเกตวิหาโร.

บทว่า **อตุลปุจฺจน** ความว่า การถามของผู้ที่อยากจะรู้ความนั้น
เข้าไปหากัลยาณมิตร แล้วถามถึงประโยชน์ อันต่างด้วยทิฐฐัมมิกประโยชน์

สัมปราชิกประโยชน์ และปรมัตถประโยชน์ หรือการถามถึงประโยชน์ของ
สภาวะธรรม ต่างโดยกุศลเป็นต้น โดยนัยมีอาทิว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อะไร
เป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล อะไรมีโทษ อะไรไม่มีโทษ ดังนี้ ชื่อว่า การ
ถามสิ่งที่เป็นประโยชน์.

บทว่า **ปทกฺขิณกมฺมํ** ความว่า ก็ครั้งถามสิ่งที่เป็นประโยชน์นั้น
แล้ว ตั้งอยู่ในโอวาทของท่าน โดยความเคารพ ชื่อว่า เป็นการปฏิบัติชอบ.
บทว่า **สาธุ** แม้ในคานานี้พึงนำมาประกอบเข้าด้วย.

บทว่า **เอตํ สามณฺณํ** ความว่า การฟังใดที่ท่านกล่าวไว้โดยนัยมี
อาทิว่า **สาธุ สุตํ** ดังนี้ ก็ดี ความประพฤติก้น้อยใดก็ดี การอยู่โดย
ไม่มีห้วงใยใดก็ดี การถามสิ่งที่เป็นประโยชน์ใดก็ดี การกระทำตามโอวาท
โดยเคารพใดก็ดี นี้เป็นเครื่องหมายของสมณะ คือ บ่งถึงความเป็นสมณะ.
เพราะความเป็นสมณะ ย่อมมีด้วยปฏิปทานี้เท่านั้น ไม่มีด้วยปฏิปทาอื่น ฉะนั้น
บทว่า **สามณฺณํ** จึงเป็นชื่อของมรรคและผลโดยตรง. ก็หรือข้อปฏิบัตินี้
ชื่อว่า อปิลณกปฏิปทา (ข้อปฏิบัติที่ไม่ผิด) สำหรับภิกษุชั้นนั้น. ก็คุณคือ
เครื่องหมายแห่งความเป็นสมณะนี้ นั่น ย่อมเกิดมีแก่ภิกษุเช่นใด เพื่อจะแสดง
ภิกษุเช่นนั้น ท่านจึงกล่าวว่า **อภิญจนฺตฺส** (ผู้ไม่มีกังวล) ดังนี้ ได้แก่
ผู้ไม่เข้าไปยึดถือเกี่ยวข้อง อธิบายว่า เว้นจากการถือครอบครองสมบัติ
มี นา สวน เงิน ทอง ทาสี และทาสเป็นต้น.

จบอรรถกถากุมาปุตตเถรคาถา

๗. กุมาปุตตสหายเถร คาถา

ว่าด้วยคาถาของพระกุมาบุตรสหายเถระ

[๑๗๔] ได้ยินว่า พระกุมาบุตรสหายเถระได้ภยิตคาถานี้ไว้ อย่าง
นี้ว่า

ภิกษุทั้งหลายไม่สำรวจ กาย วาจา ใจ พากัน
เที่ยวไปสู่ชนบทต่าง ๆ ทอดทิ้งสมาธิ การเที่ยวไปสู่
แคว้นต่าง ๆ จักสำเร็จประโยชน์อะไรเล่า เพราะฉะนั้น
ภิกษุพึงกำจัดความแข่งดี อย่าให้มีฉฉาวิตกและกิเลส
มีตัณหาเป็นต้นครอบงำ พึงเจริญญาณ.

อรรถกถากุมาปุตตสหายเถรคาถา

คาถาของท่านพระกุมาบุตรสหายเถระ เริ่มต้นว่า นานาชนปัท
ยนฺตุติ. เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า ท่านมีอิทธิกรอันกระทำไว้แล้วในพระพุทธรเจ้าองค์ก่อน ๆ
เข้าไปสั่งสมกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพาน ไว้ในภพนั้น ๆ เกิดในเรือน
มีตระกูล ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า สิทธัตถะ
ในกัปที่ ๕๔ แต่ภทฺทกัปนี้ ถึงความเป็นผู้รู้แล้ว เข้าไปสู่ป่า ตัดท่อนไม้เป็น
อันมาก ทำไม้เท้าถวายสงฆ์. และเขาการทำบุญตามสมควรแก่สมบัติอย่างอื่น
(อีก) แล้วเกิดในหมู่เทพ จำเดิมแต่นั้นก็ท่องเที่ยวอยู่ในสุคติอย่างเดียวเท่านั้น

เกิดในตระกูลที่มั่งคั่ง ในเวฬุภัณฑุกนคร ในพุทธรูปบาทกาลนี้ เขาได้มีนามว่า "สุทนต์". อาจารย์บางพวกเรียกว่า "วาสุละ". เขาเป็นสหายรักของท่าน พระกุมานุตระเถระ (เคย) ท่องเที่ยว (มาด้วยกัน) ฟังข่าวว่า กุมานุตระกุมาร บวชแล้ว คิดว่า ก็กุมานุตระกุมารบวชแล้วในพระธรรมวินัยใด ธรรมวินัย นั้นคงไม่ต่ำต้อยเป็นแน่ ดังนี้แล้ว ด้วยความผูกพันในท่านพระกุมานุตระเถระ ผู้เคยเป็นสหายรักนั้น ก็มีความประสงค์จะบวชแม้ด้วยตนเอง เข้าไปสู่สำนัก ของพระบรมศาสดาแล้ว. พระบรมศาสดาทรงแสดงธรรมแก่เขาแล้ว เขาเกิดมี ฉันทะในบรรพชาเหลือประมาณ บวชแล้ว เป็นผู้ขวนขวายในภavanaอยู่ทำยถุเขา ร่วมกับพระกุมานุตระเถระนั้นแหละ. ก็โดยสมัยนั้น ภิกษุมารูปด้วยกัน เทียว จาริกไปยังชนบท ในชนบทต่าง ๆ ไปบ้าง มาบ้าง เข้าไปถึงที่นั่นแล้ว. ด้วยเหตุนี้ จึงเกิดโกลาหลขึ้นที่ทำยถุเขานั้น. พระสุทนต์เถระเห็นดังนั้น ก็ เกิดความสลดใจว่า ภิกษุเหล่านี้ บวชในพระศาสนาที่เป็นนียยานิกธรรม ระวังไปกับวิตกในชนบท ย่อมทำจิตที่เป็นสมาธิให้เคลื่อนคลาด กระทำ ความสังเวชนั้นแหละให้เป็นข้อสับ ฝึกจิตของตนได้ภาสิตคาถาว่า

ภิกษุทั้งหลายไม่สำรวจ กาย วาจา ใจ พากัน
เที่ยวไปสู่ชนบทต่าง ๆ ทอดทิ้งสมาธิ การเที่ยวไปสู่
แคว้นต่าง ๆ จักสำเร็จประโยชน์อะไรเล่า เพราะ
ฉะนั้น ภิกษุพึงกำจัดความแข่งดี อย่าให้มีฉฉาวิตก
และกิเลส มีตัณหาเป็นต้นครอบงำ พึงเจริญญาณ
ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นานาชนบทํ ได้แก่ชนบทที่แตกต่างกัน
ลักษณะต่าง ๆ กัน. อธิบายว่า ได้แก่แคว้นเป็นอนเนก มีแคว้นกาสิ และ
แคว้นโกศล เป็นต้น.

บทว่า **ยนฺติ** แปลว่า ย่อมไป. บทว่า **วิจรนฺตา** ความว่า
เที่ยวจาริกไปสู่ชนบท ด้วยสามารถแห่งวิตก มีอาทิว่า ชนบทโน้นหาภิกษา
ได้ง่าย หาอาหารได้ง่าย ชนบทโน้นปลอดภัย ไม่มีโรค.

บทว่า **อสลฺยฺยุตา** ความว่า ชื่อว่ามีจิตไม่สำรวมแล้ว เพราะละไม่ได้
ซึ่งวิตกในชนบทนั้นนั่นแหละ.

บทว่า **สมาธิญจ วิราธฺยฺนฺติ** ความว่า และชื่อว่ายังสมาธิ อันต่าง
ด้วยอุปจารสมาธิ และอัปนาสมาธิ อันเป็นพื้นฐานของอุตริมนุสธรรม
แม้ทั้งปวงให้เคลื่อนคลาด. จ ศัพท์ใช้ในอรรถ แห่งความสรรเสริญ. เมื่อไม่ได้
บรรลุสมาธิที่ยังไม่ได้บรรลุ เพราะไม่มีโอกาสเพื่อจะเพ่ง โดยมัวท่องเที่ยวไป
ระหว่างประเทศ ทั้งยังชื่อว่า ทำสมาธิที่ถึงแล้วให้เคลื่อนคลาด เพราะเสื่อมไป
โดยยังไม่ถึงความชำนาญ.

บทว่า **สุ** ในบาทคาถาว่า **กิสฺสุ รณฺฺจจริยา กริสฺสุติ** เป็นเพียง
นิบาต. พระเถระเมื่อจะดำหนิ จึงกล่าวว่า การท่องเที่ยวไปสู่แว่นแคว้น คือ
ท่องเที่ยวไปตามชนบท ของภิกษุผู้เป็นอย่างนี้ จักกระทำอะไรได้ คือ จักยัง
ประโยชน์อย่างไหนให้สำเร็จ เพราะเป็นสิ่งไร้ประโยชน์.

บทว่า **ตสฺมา** ความว่า เพราะการเที่ยวไปสู่ประเทศอื่นเช่นนี้ ย่อมไม่
นำประโยชน์มาให้แก่ภิกษุ ทั้งยังชื่อว่า นำซึ่งความนิบายนมาให้โดยแท้แล
เพราะทำให้พลาดจากสมบัติทั้งหลาย.

บทว่า **วิเนยฺย สารมฺภิ** ความว่า กำจัดคือเข้าไปสงบระงับความ
แข็งดี อันได้แก่ความเศร้าหมองแห่งจิตที่บังเกิดขึ้น ด้วยสามารถแห่งความ
ยินดีในประเทศที่อยู่ ด้วยการพิจารณาอันสมควรแก่ความเศร้าหมองแห่งจิตนั้น.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 223

บทว่า **ฉาเยยฺย** ความว่า พึงฟังด้วยฉานแม่ทั้งสองอย่าง คือ อารัมมณูปนิชฉาน และลักขณูปนิชฉาน.

บทว่า **อปฺรกุขโต** ความว่า ไม่ยอมให้มิจฉาวิตก หรือกิเลสมีตัณหา เป็นต้นครอบงำได้. อธิบายว่า ไม่เข้าไปสู่อำนาจแห่งกิเลสเหล่านั้น พึงกระทำไว้ไนใจ เฉพาะกรรมฐานอย่างเดียว.

ก็พระเถระครั้งกล่าวอย่างนี้แล้ว กระทำความสังเวชนั้นแหละให้เป็นขอสับ เจริญวิปัสสนา บรรลุพระอรหัตแล้ว. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอปทานว่า

ครั้งนั้น เราเข้าไปยังป่าใหญ่ ตัดเอาไม้ไผ่มา
ทำเป็นไม้เท้า ถวายแด่พระสงฆ์ เรากราบไหว้ท่าน
ผู้มีวัตรอันงาม ด้วยจิตเลื่อมใสนั้น เราถวายไม้เท้าแล้ว
เดินบ่ายหน้าไปทางทิศอุดร ในกัปที่ ๕๔ แต่ภัทรกัปนี้
เราได้ถวายไม้เท้าใดในกาลนั้น ด้วยการถวายไม้เท้า
นั้น เราไม่รู้จักทุกคติเลย นี่เป็นผลแห่งการถวายไม้เท้า
เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯ ๑ ๑ คำสอนของพระ-
พุทธเจ้า เราทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็พระเถระนี้ กระทำเพื่อความใดให้เป็นขอสับ บรรลุพระอรหัตแล้ว ท่านตั้งใจเฉพาะเนื้อความนี้เท่านั้น ถึงบรรลุพระอรหัตแล้ว ก็ได้กล่าวคาถานี้แหละ. เพราะเหตุนี้ การกล่าวคาถานั้นแหละ จึงเป็นการพยากรณ์พระอรหัตของพระเถระนั้น ฉะนี้แล.

จบอรรถกถากุมาปุตตสหายเถรคาถา

๘. คัมปติเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระคัมปติเถระ

[๑๓๕] ได้ยินว่า พระคัมปติเถระได้ภาสิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย พากันนอบน้อม
พระคัมปติ ผู้ห้ามแม่น้ำสรภูให้หยุดไหลได้ด้วยฤทธิ์
ไม่ติดอยู่ในกิเลส และค้นหาไร ๆ ไม่หวั่นไหวต่อสิ่ง
อะไรทั้งสิ้น เป็นผู้ผ่านพ้นเครื่องข้องทั้งปวง เป็น
มหา牟尼 ผู้ถึงฝั่งแห่งภพ.

อรรถกถาคัมปติเถรคาถา

คาถาของท่านพระคัมปติเถระเริ่มต้นว่า โย อิทุชียา สรภู.

เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า ท่านเป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์อันกระทำไว้แล้ว ในพระพุทธเจ้าองค์
ก่อน ๆ ในกัปที่ ๓๑ แต่ภัทร์กัปนี้ เห็นพระพุทธเจ้า ทรงพระนามว่า สิขี
มีใจเลื่อมใส ได้ทำการบูชาด้วยดอกไม้ ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านบังเกิดใน
เทวโลก กระทำบุญไว้มากอย่าง ให้สร้างฉัตร และไพริติ ไว้บนเจดีย์ของ
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า โจนาคมนะ. ก็ท่านบังเกิดในเรือนมี
ตระกูลแห่งใดแห่งหนึ่ง ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า
กัสสปะ. ก็ในตระกูลนั้น ได้มีฝูงโคเป็นอันมาก. พวกนายโคบาลก็เฝ้ารักษา

ฝูงโคนั้น ถึงมาณพผู้นี้ ก็เที่ยวตรวจดูกิจกรรมที่พวกนายโคบาลชวนชวย ประกอบแล้ว ทุกชอกมุมในฝูงโคนั้น. เขาเห็นพระเถระผู้จีณาสพรูปหนึ่ง เที่ยววิณชบาตในบ้าน แล้วทำภักติจนออกบ้าน ณ ประเทศแห่งหนึ่งทุก ๆ วัน คิดว่า พระคุณเจ้าจักลำบาก ด้วยความร้อนของแดด ดังนี้ จึงให้ยกท่อนซีก ๔ ท่อน มาวางซ้อนกึ่งซีก ๔ กิ่ง บนต้นซีกเหล่านั้น ได้กระทำสาขามณฑป ถวายแล้ว. ส่วนอาจารย์บางพวกกล่าวว่า ปลุกต้นซีกไว้ใกล้มณฑป เพื่อจะ อนุเคราะห์เขา พระเถระจึงนั่งใต้ต้นซีกนั้นทุก ๆ วัน.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาจุติจากมนุษย์โลกนั้นแล้ว บังเกิดในวิมานชั้น จาตุมหาราชิกะ. ป่าไม้ซีกใหญ่อันระบุดังกรรมเก่าของเขาเกิดใกล้ประตูลิขิตวิมาน มีดอกไม้เหล่าอื่นที่สมบุรณ์ด้วยสีและกลิ่น เข้าไปช่วยเสริมความงามทุกฤดูกาล ด้วยเหตุนี้ วิมานนั้นจึงปรากฏนามว่า "เสรีสกวิมาน". เทวบุตรนั้นท่องเที่ยว ไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ตลอดพุทธันดรหนึ่ง ในพุทธรูปบาทกาลนี้ เป็นผู้มิชื่อว่า คัมปติ ในบรรดาสหยาผู้เป็นภคหัสดีทั้ง ๔ ของพระยสเถระ สดับว่า ท่านพระยสบวชแล้ว จึงได้ไปยังสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อม ด้วยสหยาของตน. พระศาสดาทรงแสดงธรรมแก่เขาแล้ว ในเวลาจบพระ- ธรรมเทศนา เขาคำรงอยู่ในอรหัตผล พร้อมด้วยสหยาทั้งหลาย. สมดังคาถา ประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

เมื่อก่อนเราเป็นพรานเนื้อเที่ยวอยู่ในป่า ได้พบ
พระพุทเจ้าผู้ปราศจากกิเลสฐิติ ทรงรู้จบธรรมทั้งปวง
เรามีจิตเลื่อมใส โสมนัสในพระพุทเจ้าพระองค์นั้น
ประกอบไปด้วยพระมหากุณา ทรงยินดีในประ-
โยชน์ เกื้อกูลสรรพสัตว์ จึงได้บูชาด้วยดอกอัญชัน

เขี้ยว ในกัณฑ์ ๓๑ แต่ภักทรกัณฑ์ เราได้บูชาพระพุทธเจ้า
ด้วยดอกไม้ดี ด้วยการบูชาอื่น เราไม่รู้จักทุกขิตเลย
นี่เป็นผลแห่งพุทธบูชา เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯ ล ฯ
คำสอนของพระพุทธเจ้าเรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็พระเถระครั้งบรรลुพระอรหัตแล้ว เสวยวิมุตติสุขอยู่ในอัญชนวัน
เมืองสาเกต. ก็โดยสมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่
เสด็จไปยังเมืองสาเกต แล้วประทับอยู่ในพระวิหารอัญชนวัน เสนาสนะไม่พอ
อาศัย. ภิกษุเป็นอันมากพากันนอนที่เนินทราย ริมน้ำสาธุ ใกล้เคียง ๆ พระวิหาร
ครั้งนั้น เมื่อห้วงน้ำหลากมาในเวลาเที่ยงคืน พวกสามเณรเป็นต้น ส่งเสียงร้อง
ดังลั่น. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบเหตุนั้นแล้ว สั่งท่านพระควัมปติไปว่า
ดูก่อนควัมปติ เธอจงไปจงสะกด (ข่ม) ห้วงน้ำไว้ ทำให้ภิกษุทั้งหลายอยู่
อย่างสบาย. พระเถระรับพระพุทธดำรัสว่า ดีแล้วพระเจ้าข้า แล้วสะกด
กระแสน้ำให้หยุดด้วยกำลังแห่งฤทธิ์ ห้วงน้ำนั้นได้หยุดตั้งอยู่ดุจยอดเขา แต่
ไกลทีเดียว. จำเดิมแต่นั้นมา อานุภาพของพระเถระ ได้ปรากฏแล้วในโลก.
ครั้งวันหนึ่ง พระบรมศาสดาทอดพระเนตรเห็นพระเถระ นั่งท่ามกลางเทว-
บริษัทจำนวนมาก แล้วแสดงธรรมอยู่ เมื่อจะทรงสรรเสริญพระเถระ เพื่อ
ประกาศคุณของท่าน ด้วยความอนุเคราะห์สัตว์โลก จึงได้ทรงภาษิตพระคาถาว่า

เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย พากันนอบน้อมพระ
ควัมปติ ผู้ห้ามแม่น้ำสาธุให้หยุดไหลได้ด้วยฤทธิ์
ไม่ติดอยู่ในกิเลสและตัณหาไร ๆ ไม่หวั่นไหวต่ออะไร
ทั้งสิ้น เป็นผู้ผ่านพ้นเครื่องข้องทั้งปวง เป็นมхамุณี
เป็นผู้ถึงฝั่งแห่งภพ ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อิทธิยา ได้แก่ ฤทธิ์ที่สำเร็จด้วยอธิฐาน.
บทว่า สรรภู ได้แก่ แม่น้ำที่มีนามอย่างนี้ว่า สรรภู ตามที่กล่าวขานเรียกกัน
ในโลก. บทว่า อฏฐเปติ ความว่า บังคับไม่ให้น้ำไหล คือให้ไหลกลับ ให้
ตั้งอยู่เป็นกองน้ำใหญ่ คุยอศเขา.

บทว่า อสิโต ตัดบทเป็น น สิโต แปลว่าไม่ติดอยู่ คือเว้นจาก
กิเลสเป็นที่อาศัย คือค้นหาและทวิญญู หรือไม่ผูกพัน ด้วยกิเลสเครื่องผูกพัน
แม้ไร ๆ เพราะถอนสังโยชน์กล่าวคือกิเลสเป็นเครื่องผูกพันทั้งหมดได้ ต่อ
แต่นั้นเทวดาและมนุษย์แม่ทั้งปวง ก็พากันนอบน้อมพระควัมปติ ผู้ชื่อว่า
ไม่หวั่นไหว เพราะไม่มีกิเลสเครื่องหวั่นไหวทั้งหลาย ผู้ผ่านพ้นเครื่องข้อง
ทั้งปวง นั่นคือผู้เช่นนั้น ชื่อว่าผู้พ้นเครื่องข้องทั้งปวง เพราะก้าวล่วงธรรม
เป็นเครื่องข้องคือ ราคะ โทสะ โมหะ มานะ และทวิญญูเสียได้แล้วตั้งอยู่
ชื่อว่าเป็นมหามุนี เพราะเป็นมุนีผู้อเสกชะ ต่อแต่นั้น ชื่อว่า เป็นผู้ถึงฝั่ง
แห่งภพ เพราะถึงพระนิพพาน อันเป็นฝั่งแห่งภพ แม่ทั้งสิ้น อันต่างด้วย
กามภพ และกรรมภพเป็นต้น. บทว่า เทวา นมสฺสนฺติ ความว่า แม่
เทวดาทั้งหลาย ยังนอบน้อม จะป่วยกล่าวไปไปถึงสัตว์นอกนี้.

ในเวลาจบพระคาถา ธรรมาสิมัยได้มี แก่หมู่ชนเป็นอันมาก. พระ
เถระเมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตผล ก็ได้กล่าว คาถานี้แหละ ด้วยคิดว่า เรา
จักบูชาพระศาสดา ดังนี้.

จบอรรถกถาคัมภีรเถรคาถา

๕. ติสสเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระตีสสเถระ

[๑๗๖] ได้ยินว่า พระตีสสเถระได้ภยิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

บุรุษถูกแทงด้วยหอก หรือถูกไฟไหม้ที่กระหม่อม
แล้วรีบรักษานั่นใด ภิกษุพึงเป็นผู้มีสติเว้นรอบ เพื่อ
ความกำหนัด ยินดีในกามฉันทนั้น.

อรรถกถาตีสสเถรคาถา

คาถาของท่านพระตีสสเถระ เริ่มต้นว่า สุตติยา วีย โอมภูโธ.

เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า แม้พระเถระนี้ ก็เป็นผู้มีอิทธิการอันกระทำไว้แล้วในพระ
พุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ เข้าไปสั่งสมบุญ อันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพาน ไว้ใน
ภพนั้น ๆ นำใบไม้เก่า ๆ ที่โคนไม้อันเป็นที่ตรัสรู้ ของพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงพระนามว่า ติสสะ ออกแล้วชำระสะสางจนสะอาด. ด้วยบุญกรรมนั้น ท่าน
ท่องเที่ยวอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เกิดเป็นโอรสของพระปิตุจฉา ของ
พระผู้มีพระภาคเจ้า ในพระนครกบิลพัสดุ์ ในพุทธรูปบาทกาลนี้ โดยนาม มี
ชื่อว่า ติสสะ.

ท่านบวชตามพระผู้มีพระภาคเจ้า อุปสมบทแล้วอยู่ในราวป่า อาศัย
พระชาติ มีการถือตัว มากไปด้วยความโกรธ และความคับแค้น และมากไป
ด้วยการยกโทษเที่ยวไป ไม่ทำการขวนขวายในสมณะธรรม.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า ๒๒๙

ครั้งในวันหนึ่ง พระศาสดาทรงเล็งเห็นท่าน นอนหลับ อ้าปากอยู่ในที่พักกลางวัน ด้วยทิพยจักขุ เสด็จจากพระนครสาวัตถีไปทางอากาศ ประทับยืนอยู่ในอากาศนั่นเอง เบื้องบนของพระเถระ แผ่โอภาสไปแล้ว ยังสติให้เกิดแก่พระเถระผู้ตื่นแล้ว ด้วยโอภาสนั้น เมื่อจะประทานพระโอวาท ตรัสพระคาถาว่า

**บุรุษถูกแทงด้วยหอก หรือไฟไหม้ที่กระหม่อม
แล้วรีบรักษาฉันใด ภิกษุพึงเป็นผู้มีสติเว้นรอบ เพื่อ
ละความกำหนัดยินดีในกาม ฉะนั้น ดังนี้.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สตุติยา นี้ เป็นหัวข้อเทศนา. อธิบายว่า ได้แก่ ศาสดรา ที่มีคมข้างเดียวเป็นต้น. บทว่า โอมัญโจ แปลว่า ประหารแล้ว. อธิบายว่าเครื่องประหารมี ๔ อย่างคือ โอมัญฐะ ๑ อุมมัญฐะ ๑ มัญฐะ ๑ วิมัญฐะ ๑.

ในบรรดาเครื่องประหาร ๔ อย่างนั้น เครื่องประหารที่ตั้งอยู่ข้างบน ให้นำหน้าคว่ำลง ชื่อว่า โอมัญฐะ. เครื่องประหารที่ตั้งอยู่ข้างล่าง ให้นำหน้าหงายขึ้น ชื่อว่า อุมมัญฐะ. เครื่องประหารที่แทงทะลุไป คูจลัม และเข็ม ชื่อว่า มัญฐะ. เครื่องประหารที่เหลือแม่ทุกอย่าง ชื่อว่า วิมัญฐะ.

แต่ในที่นี้ ทรงหมายถึง เครื่องประหารชื่อว่า โอมัญฐะ อธิบายว่า เครื่องประหารชื่อ โอมัญฐะนั้น ทารุณกว่าทุก ๆ อย่าง เป็นหอกที่ถอนขึ้นได้ยาก แก้ไขเยียวยาได้ยาก มีโทษในภายในทำให้น้ำเหลืองและเลือดตกใน. น้ำเหลืองและเลือดที่ไม่ไหลออกจะ (จับเป็นก้อน) ปิดปากแผล แล้วตั้งอยู่. ผู้ประสพจะเอาน้ำเหลืองและเลือดออก ต้องมัดตัวติดกับเตียงให้นอนห้อยหัว. สัตว์ทั้งหลายย่อมถึงตาย หรือทุกข์ปางตาย. บทว่า ทญุหมานะ แปลว่า อันไฟเผาอยู่. บทว่า มตุลเก แปลว่า บนศีรษะ.

ท่านกล่าวอธิบายว่า บุรุษผู้ถูกแทงด้วยหอก ย่อมปรารถนาคความเพียร เพื่อถอนหอกออก และทำการเยียวยารักษาแผล คือประกอบความพยายาม เช่นนั้น พวกเพียรไป ฉันทิ หรือเปรียบเหมือน เมื่อถูกไฟไหม้กระหม่อม บุรุษผู้ถูกไหม้ศีรษะ ย่อมเพียรพยายามเพื่อจะดับไฟนั้น คือกระทำความพยายามเช่นนั้น ฉันทิ ภิกษุก็ฉันทิเหมือนกัน พึงเป็นผู้มีสติ คือไม่ประมาท เพื่อจะละกามราคะ ได้แก่ พึงเป็นผู้มีความอุสาหะอย่างเหลือเกิน อยู่.

พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงประทานโอวาท เพื่อความเข้าไปสงบ ระวังความโกรธและความคับแค้น แก่พระเถระนั้นอย่างนี้แล้ว ทรงยังเทศนา ให้จบลง ด้วยยอดคือการละกามราคะ เพราะตั้งอยู่ในฐานอันเดียวกัน. พระเถระพึงพระคานานั้นแล้ว เป็นผู้มิใช่สังเวช หมั่นขวนขวายในวิปัสสนาอยู่แล้ว. พระศาสดาทรงทราบอัยยาศัยของท่านแล้ว ทรงแสดงติสสเถรสูตร ในสังยุตตกนิกาย. ในเวลาจบเทศนา พระเถระดำรงอยู่ในพระอรหัตผลแล้ว. สมด้วยคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ ในอุปทานว่า

เราแสวยศทั้งสองอย่าง ในเทวโลกและมนุษย์-
โลก ในอวสาน เราได้บรรลุมิถิระกัมมทานุพพานอัน
ยอดเยี่ยม บุรุษใดประสพบุญ เพราะเจาะจงพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้า หรือโพธิพฤกษ์ ของพระศาสดาพระองค์
นั้น สำหรับบุรุษเช่นนั้น สิ่งอะไรเล่าที่เขาจะหาได้
ยาก เขาย่อมเป็นผู้ยิ่งใหญ่กว่าคนอื่น ๆ ในเพราะ
มรรคผลนิกายเป็นที่มา และคุณคือฌานและอภิญญา
ไม่มีอาสวะ ย่อมปรินิพพาน. เมื่อก่อนเรามีใจยินดี
เก็บเอาใบโพธิ์ไปทิ้ง จึงเป็นผู้เปรียบพร้อม ด้วยองค์

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 231

๒๐ ประการ นี้ทุกทิพาราตริกกาล เราเผากิเลสทั้งหลาย
แล้ว ๆ ล ๆ คำสอนของพระพุทธเจ้า เรากระทำสำเร็จ
แล้ว ดังนี้.

ก็พระเถระครั้งบรรลुพระอรหัตแล้ว เมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตผล
ได้กล่าวคานานันแหละ เพื่อบูชาพระบรมศาสดา.

จบอรรถกถาศสเถรคาถา

๑๐. วัฑฒมานเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของวัฑฒมานเถระ

[๑๗๗] ได้ยินว่า พระวัฑฒมานเถระได้กัณฐิตคานานี้ไว้ อย่างนี้ว่า
บุรุษที่ถูกแทงด้วยหอก หรือถูกไฟไหม้ที่กระ-
หม่อม แล้วรีบรักษาฉันใด ภิกษุพึงเป็นผู้มีสติเว้นรอบ
เพื่อละความกำหนัดยินดีในภพ ฉะนั้น.

จบวรรคที่ ๔

อรรถกถาวัฑฒมานเถรคาถา

คาถาของท่านพระวัฑฒมานเถระ. เริ่มต้นว่า สตุติยา วีย โอ-
มภูโจ. เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า แม้พระเถระนี้ ก็ได้เป็นผู้มีอธิการอันกระทำไว้แล้ว ใน
พระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ ในกัปที่ ๕๒ นับแต่ภัทรกัปนี้ ในกาลของ
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า ติสสะ บังเกิดในเรือนมีตระกูล ถึง
ความเป็นผู้รู้แล้ว เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า ติสสะ เสด็จเที่ยว

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า ๒32

บิณฑบาตอยู่ เป็นผู้มีจิตเลื่อมใสแล้ว ถวายผลมะม่วงที่สูงงอมหลุดออกจากขั้ว ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านบังเกิดในเทวโลก สัมสมบุญกรรมสม่าเสมอ ในพุทธ-
ปบาทกาลนี้ บังเกิดในตระกูลเจ้าลิจฉวี ในพระนครไพศาลี. ท่านได้มีนามว่า
วิฑฒมานะ.

เขาเจริญวัยแล้ว เป็นผู้มีศรัทธา เลื่อมใส เป็นทายก ยินดีในทาน
เป็นการก เป็นสังฆอุปัฏฐาก เมื่อพระศาสดาตรัสสั่งให้กระทำการคว่ำบาตร
ในเพราะความผิดเห็นปานนั้น เป็นประจักษ์ว่า เหยียบไฟ ยังพระสงฆ์ให้ยก
โทษแล้ว ยังกรรมให้เข้าไปสงบระงับแล้ว เป็นผู้เกิดความสังเวช บวชแล้ว
ก็ครั้นท่านบวชแล้ว ได้เป็นผู้ถูกถินมิทธะ ครอบงำอยู่แล้ว. พระศาสดา
เมื่อจะให้ท่านสลัดใจ จึงตรัสพระคาถาว่า

**บุรุษที่ถูกแทงด้วยหอก หรือถูกไฟไหม้ที่กระ-
หม่อม แล้วรีบรักษาฉันใด ภิกษุพึงเป็นผู้มีสติเว้นรอบ
เพื่อละความกำหนัดยินดีในภพฉันนั้น ดังนี้.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ภวราคะปฺปหานาย ความว่า เพื่อละ
เสียซึ่ง ภวราคะ รูปราคะ และอรูปราคะ. แม้ถ้ายังละสังโยชน์ที่เป็นไปใน
ภายในไม่ได้แล้ว ชื่อว่า จะละสังโยชน์ที่เป็นไปในภายนอกได้ ไม่มีก็จริง
แต่ถึงอย่างนั้น แม้การละโอรัมภากิยสังโยชน์ ก็ย่อมชื่อว่าอันพระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสไว้แล้ว ด้วยกล่าวถึงการละอุทัมภากิยสังโยชน์ เพราะมีในลำดับต่าง ๆ
กัน. อีกอย่างหนึ่ง เพราะเหตุที่อุทัมภากิยสังโยชน์ อันพระอริยบุคคลบาง
พวก แม้จะตัดขาดโอรัมภากิยสังโยชน์ได้แล้ว ก็ยังละได้ยาก ฉะนั้น พระผู้มี
พระภาคเจ้า เมื่อจะทรงแสดงเฉพาะสังโยชน์ที่ละได้ยาก จึงตรัสการละ
อุทัมภากิยสังโยชน์แม้ทั้งหมดไว้ ด้วยการละภวราคะเป็นสำคัญ เพราะเป็น
ของละได้โดยง่าย.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 233

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้ ด้วยสามารถแห่งอชยาศัย
ของพระเถระนั่นเอง. คำที่เหลือมีนัยดังกล่าวแล้วทั้งนั้น.

จบอรรถกถาวิทมมานเถรคาถา

จบวรรคพรรณนาที่ ๔

ในอรรถกถาเถรคาถา ชื่อว่า ปรมัตถที่ปนี

ในวรรคนี้รวมพระเถระได้ ๑๐ รูป คือ

๑. พระคหฬวดีริยเถระ ๒. พระสุปปิยเถระ ๓. พระโสปากเถระ
๔. พระโปสิยเถระ ๕. พระสามัญญกานิเถระ ๖. พระกุมมาบุตรเถระ
๗. พระกุมมาบุตรเถรสหายเถระ ๘. พระควัมปติเถระ ๙. พระติสสเถระ
๑๐. พระวิทมมานเถระ และอรรถกถา.

เถรคาถา เอกนิบาต วรรคที่ ๕

๑. สิริวัฑฒเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระสิริวัฑฒเถระ

[๑๗๘] ได้ยินว่า พระสิริวัฑฒเถระได้ภยิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

สายฟ้าแลบ ส่องแสงลอดเข้าไป ตามช่องแห่ง
ภูเขาเวภาระ และภูเขาปัทมาวะ จันใด ภิกษุผู้เป็น
บุตรแห่งพระพุทธเจ้าผู้คงที่ ไม่มีผู้เปรียบปาน อยู่ใน
ช่องแห่งภูเขา เจริญมานอยู่ก็ฉันนั้น.

วรรควรรณนาที่ ๕

อรรถกถาสิริวัฑฒเถรคาถา

คาถาของท่านพระสิริวัฑฒเถระเริ่มต้นว่า **วิกรมบุปตนุติ วิชชุตตา.**

เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้พระเถระนั้น ก็เป็นผู้มีอธิการอันการทำไว้แล้ว ในพระพุทธเจ้า
องค์ก่อน ๆ สิ่งสมกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ บังเกิด
ในเรือนแห่งตระกูล ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า **วิปัสสี**
ในกัปที่ ๕๑ แต่ภัทรกัปนี้ ถึงความเป็นผู้รู้แล้ว เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
พระนามว่า **วิปัสสี** กระทำการบูชาด้วยดอกหงอนไก่ ด้วยบุญกรรมนั้นไป

บังเกิดในเทวโลก กระทำบุญแล้วท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ อยู่ในสุคติภพนั้นแหละ เกิดในตระกูลพราหมณ์ ผู้สมบูรณ์ด้วยสมบัติ ในพระนครราชคฤห์ ใน พุทธรูปบาทกาลนี้. เขาได้มีนามว่า "สิริวัฑฒะ".

สิริวัฑฒกุมาร เจริญวัยแล้ว เกิดความเลื่อมใสในพระบรมศาสดา และในพระสัทธรรม ในสมาคมของพระเจ้าพิมพิสาร บวชแล้ว เพราะสมบูรณ์ ด้วยเหตุ. ก็ครั้งท่านบวชแล้ว กระทำบุพกิจเสร็จแล้ว เป็นผู้ขวนขวายใน กรรมฐาน อยู่ในถ้ำของภูเขา ในราวป่าแห่งใดแห่งหนึ่ง ไม่ไกลจากภูเขา เวถารบรรพต.

ก็ในสมัยนั้น ฝนนอกฤดูเริ่มตั้งเค้าขึ้นหนาแน่น. สายฟ้าแลบแผ่ไปทั่ว คุงจะลอดเข้าไปสู่ช่องเขา. ความร้อนในฤดูร้อน ของพระเถระผู้ถูกความร้อน ในฤดูร้อนครอบงำ ก็สงบลง เพราะลมที่พัดเมฆลอยไปเป็นกลุ่มใหญ่. จิต ได้เป็นเอกัคคตารมณ์ เพราะได้ถูกเป็นที่สบาย. พระเถระมีจิตตั้งมั่นแล้ว ขวนขวายวิปัสสนา บรรลุพระอรหัตแล้ว. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

พระสัพพัญญูผู้เป็นนายกของโลก เช่นกับด้วย
ทองคำอันล้ำค่า พระองค์เป็นผู้นำของโลก
เสด็จลงสระน้ำตรงสถานอยู่ เรามีจิตเบิกบานมีใจ
โสมนัส ได้ถือเอาดอกหงอนไก่ไปบูชา แต่พระ-
สัพพัญญู พระนามว่า วิปัสสี ผู้จอมประชา ผู้คงที่ ใน
กัปที่ ๕๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้บูชาพระพุทธเจ้าด้วย
ดอกไม้ใด ด้วยการบูชานั้น เราไม่รู้จักทุกคติเลย นี่เป็น
ผลแห่งพุทธบูชา ในกัปที่ ๒๗ แต่ภัทรกัปนี้ ได้มี

พระเจ้าจักรพรรดิ ทรงพระนามว่า ภิรมละ ทรง
สมบุรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก. เราเผากิเลส
ทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตผลแล้ว เมื่อจะเปล่งอุทาน อันเนื่องด้วยตน
โดยอ้างถึงพระอรหัตผล ได้ภยิตคาถาว่า

สายฟ้าแลบ ส่องแสงลอดเข้าไปตามช่องแห่ง
ภูเขาเวภาระและภูเขาปัทมาะ จันใด ภิกษุผู้เป็นบุตร
แห่งพระพุทธเจ้าผู้คงที่ ไม่มีผู้เปรียบปราน อยู่ใน
ช่องแห่งภูเขาเจริญญาณอยู่ จันนั้น ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วิวรฺ ได้แก่ ช่องที่มีในระหว่าง คือ
ตรงกลาง. บทว่า อนุปตฺนฺติ ความว่า ตกไป คือเป็นไปในลักษณะคล้อยตาม.
อธิบายว่า สว่างจ้า. ก็ที่ชื่อว่าความเป็นไปของสายฟ้า ก็คือฟ้าแลบนั่นเอง.
เพราะประกอบอนุศัพท์เข้าไป ในบทว่า วิวรฺ นี้ จึงใช้เป็นเหตุวิภัตติ เหมือน
ในประโยคที่ว่า รุกฺขมฺนุวิรุโชนฺติ (สายฟ้าแลบไปตามช่องต้นไม้).

บทว่า วิชฺชุตฺตา แปลว่า สายฟ้า. บทว่า เวภารสฺส จ ปณฺทวสฺส
จ ประกอบความว่า ส่องแสงลอดเข้าไปตามช่องแห่งภูเขาเวภาระ และปัทมาะ.

บทว่า นคฺวิรฺคโถ ความว่า เข้าไปสู่ช่องแห่งภูเขา คือถ้ำของภูเขา.
บทว่า ฌายติ ความว่า เฟ่งด้วยอารมณ์นิชฌาน และลักขณฺนิชฌาน
คือเมื่อชวนขวยสมณะและวิปัสสนา ชื่อว่า ย่อมยังฌานให้เจริญ.

บทว่า ปุตุโต อปฺปฏิมสุส ตาทิโน ความว่า เป็นบุตรผู้เกิด แต่พระอูระ ของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า ผู้ไม่มีที่เปรียบ คือ เว้นจาก ชื่อเปรียบเทียบ ด้วยความถึงพร้อมแห่งธรรมกาย มีกองแห่งศีลเป็นต้น และ ด้วยความถึงพร้อมแห่งรูปกาย ชื่อว่าผู้คงที่ เพราะถึงพร้อมด้วยลักษณะของผู้ คงที่. พึงทราบความว่า ก็ด้วยคำว่า ปุตุตศัพท ในคานานี้แน่แล ชื่อว่าเป็นอัน พระเถระพยากรณ์พระอรหันต์ผลแล้ว เพราะแสดงถึงความที่คนเป็นผู้เกิดตาม พระบรมศาสดา.

จบอรรถกถาสีริวัฑฒเถรคาถา

๒. ขทิวณียเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระขทิวณียเถระ

[๑๗๕] ได้ยินว่า พระขทิวณียเถระได้ภยิตคานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

ดูก่อนสามเณรเหล่า อุปหลา สีลุปหลา เธอทั้ง

สามเป็นผู้มีสติเฉพาะหน้าอยู่หรือ พระสารีบุตรผู้เป็น

ลุงของพวกท่าน มีปัญญาว่องไว หยั่งรู้เหตุผลได้

โดยถูกต้อง แม่นยำ เปรียบดั่งนายขมังธนูผู้ชำนาญ

ยิงปลายขนทรายมาแล้ว.

* พม่า และอังกฤษว่า สามเณรชื่อ จาลา อุปจาลาและสีลุปจาลา.

อรรถกถาขุททกนิกาย เถรคาถา

คาถาของท่านพระขุททกนิกาย เถรคาถา เริ่มต้นว่า จาเล อุปจาเล.
เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า ในกายของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ พระเถระนี้เกิดในตระกูลของนายเรือประจำท่า ณ เมืองหงสาวดี ทำงานอยู่ในเรือประจำท่า ณ ท่าน้ำชื่อว่า ปยาละ วันหนึ่งเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า พร้อมด้วยหมู่สาวก เสด็จไปสู่ฝั่งแม่น้ำคงคา เป็นผู้มีใจเลื่อมใสแล้ว ประกอบเรือขนาน ส่งเสด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมด้วยสาวกให้ถึงฝั่งโน้น แล้วเห็นภิกษุรูปหนึ่ง อันพระศาสดาทรงแต่งตั้งไว้ ในตำแหน่งแห่งภิกษุผู้เลิศ กว่าบรรดาภิกษุผู้อยู่ในป่า ตั้งความปรารถนาเพื่อจะได้ตำแหน่งนั้น บำเพ็ญมหาทานถวายพระผู้มีพระภาคเจ้า และภิกษุสงฆ์.

ก็พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพยากรณ์ความปรารถนาของเข่าว่าไม่เป็นหมัน. จำเดิมแต่นั้น เขาบำเพ็ญกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพาน ไว้ในภพนั้น ๆ ท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ในพุทธรูปบาทกาลนี้ เกิดในท้องของนางพราหมณี ชื่อว่า รูปสารี ในนาลกคาม แคว้นมคธ. มารดาบิดาของเขามีความประสงค์จะผูกพันเขาผู้เจริญวัยแล้ว ด้วยเครื่องผูกคือ เรือ เขาสดับความที่พระสารีบุตรเถระบวชแล้ว คิดว่า พระคุณเจ้าอุปติสสะ ผู้เป็นพี่ใหญ่ของเรา ทั้งสมบัตินี้ไว้บวชแล้ว เราจักกลืนกินก้อนเขพะ ที่พระคุณเจ้าอุปติสสะนั้น บ้วนทิ้งไว้ในภายหลังอย่างไรได้ ดังนี้แล้ว เกิดความสลดใจ ทำเป็นเหมือนเนื้อที่กำลังเข้าไปติดบ่วง ลวงหมู่ญาติอันเหตุสมบัติเดือนอยู่ ไปสู่สำนักของภิกษุทั้งหลาย แจ้งความที่ตนเป็นน้องชายของพระธรรมเสนาบดี

* พระสูตรเรียกว่า พระขุททกนิกายเถระ

บอกความพอใจในบรรพชาของตน. ภิกษุทั้งหลายให้บรรพชาแล้ว พอเขา
อายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ ก็ให้อุปสมบท แนะนำกรรมฐาน. ท่านเรียน
กรรมฐานแล้วเข้าไปสู่ป่าไม้ตะเคียน คิดว่า เราบรรลุพระอรหันต์แล้ว
จึงจะเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า และพบพระธรรมเสนาบดี ดังนี้แล้ว เพียร-
พยายามอยู่ ได้เป็นผู้มีอภิญญา ๖ ต่อกาลไม่นานนัก เพราะมีญาณถึงความ
แสรบ. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอปทานว่า

แม่น้ำคงคา ชื่อภาคีรีถี เกิดแต่ประเทศหิมวันต์
เราเป็นนายเรืออยู่ที่ท่าอันขรุขระ ข้ามส่งคนจากฝั่งนี้
ไปฝั่งโน้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงพระนามว่า
ปทุมุตตระ ผู้เป็นนายกของโลก สูงสุดกว่าสรรพสัตว์
กับพระชีมาสพหนึ่งแสน จักข้ามกระแสน้ำแม่น้ำคงคา
เรานำเรือมารวมไว้เป็นอันมาก แล้วทำประทุนเรือที่
นายช่างตกแต่งเป็นอันดี ไว้ต้อนรับพระนราสภ ก็
พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาแล้ว เสด็จขึ้นเรือ พระ-
ศาสดาประทับยืนอยู่ท่ามกลางวาริ ได้ตรัสพระคาถา
เหล่านี้ว่า ผู้ใดข้ามส่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และ
พระสงฆ์ผู้ไม่มีอาสวะ ผู้นั้นจักรัณมรย์อยู่ในเทวโลก
ด้วยจิตอันเลื่อมใสนั้น วิมานอันบุญกรรมทำไว้อย่าง
สวยงาม มีสัณฐานดังเรือจักเกิดแต่ท่าน หลังคาคอกไม้
จักกั้นอยู่บนอากาศทุกเมื่อ ในกัปที่ ๕๘ ผู้นี้จักได้เป็น
กษัตริย์ พระนามว่า ตารกะ จักเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ
ทรงครอบครองแผ่นดิน มีสมุทร ๔ เป็นขอบเขต ใน
กัปที่ ๕๗ จักได้เป็นกษัตริย์ พระนามว่า จัมมกะ

ทรงพระกำลังมาก จักรุ่งเรือง ดังพระอาทิตย์อุทัย
จะนั้นในกัณฑ์แสน พระศาสดาทรงพระนามว่า โคดม
โดยพระโคตร ซึ่งสมภพในวงศ์พระเจ้าโอกากราช
จักเสด็จอุบัติในโลก ผู้นี้เคลื่อนจากไตรทศแล้ว จัก
ถึงความเป็นมนุษย์ จักเป็นบุตรแห่งพราหมณ์ มีนาม
ชื่อว่าเรวตะ อันกุศลมูลตักเตือนแล้ว จักออกจากเรือน
บวชในศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนาม
ว่า โคดม ภายหลังเขาบวชแล้ว จักประกอบความเพียร
เจริญวิปัสสนา กำหนดรู้อาสวะทั้งปวงแล้ว จักไม่มี
อาสวะ นิพพาน เรามีความเพียรอันนำไปซึ่งฐานะ อัน
นำมาซึ่งธรรมเป็นแดนเกษมจากโยคะ เราทรงกายอัน
มีในที่สุด ในศาสนาแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า กรรม
ที่เราทำไว้ในแสนแห่งกัณฑ์ แสดงผลแก่เราในชาตินี้
ช่วยเผือกเสสของเราให้ไหม้ ดุจลูกศรที่พ้นจากแฉ่ง
ไปอย่างรวดเร็ว ลำดับนั้น พระมุณีผู้เป็นมหาปราชญ์
รู้ที่สุดแห่งโลก เห็นเรายินดีแล้วในป่า จึงทรงแต่งตั้ง
เราเป็นยอดแห่งภิกษุผู้อยู่ป่า เราเผือกเสสทั้งหลายแล้ว
คำสอน ของพระพุทธเจ้า เราทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็พระเถระได้อภิญญา ๖ แล้ว จัดเก็บเสนาสนะ ถือบาตรจีวรไปเพื่อ
จะเฝ้าพระศาสดาและพบพระธรรมเสนาบดี ถึงพระนครสาวัตถี โดยลำดับ
เข้าไปสู่พระเชตวันวิหารแล้ว ถวายบังคมพระบรมศาสดา และไหว้พระธรรม
เสนาบดีแล้ว อยู่ในพระเชตวันวิหาร สิ้นวันเล็กน้อย.

อยู่หรือ ดังนี้แล้ว แสดงเหตุในการเรียกนั้นว่า พระสารีบุตรผู้เป็นลุงของพวกเธอ มีปัญญาอ่อนไว หยั่งรู้เหตุผลได้โดยถูกต้องแม่นยำ เปรียบดั่งนายขมังธนู ผู้ชำนาญยิงปลายขนทรายมาแล้ว ดังนี้. บทว่า ปติสสุตา แปลว่ามีสติเฉพาะหน้า. ศัพท์ว่า โข เป็นนิบาต ลงในอวธารณะ.

บทว่า อากโต แปลว่า มาแล้ว. บทว่า โว แปลว่า ของท่านทั้งหลาย.

บทว่า วาลิ วีย เวธิ ความว่า คุณนายขมังธนูยิงปลายขนทราย. ในบาทแห่งคาถานี้ มีความย่อดังนี้ พระเถระผู้เป็นลุงของเธอทั้งหลาย ผู้ชื่อว่าเหมือนนายขมังธนูผู้ยิงปลายขนทราย เพราะมีปัญญากล้า มีปัญญาไว มีปัญญาแทงตลอด ผู้เป็นที่สองรองพระศาสดา มาแล้ว เพราะฉะนั้น เธอทั้งหลายจึงเข้าไปตั้งสมณสัญญา เป็นผู้ประกอบไปด้วยสติสัมปชัญญะอยู่เกิด ก็จึงเป็นผู้ไม่ประมาท ในวิหารธรรม ที่ตนได้บรรลุแล้วอย่างไร.

สามเณรเหล่านั้น ฟังดังนั้นแล้ว กระทำวัตร มีการลุกขึ้นต้อนรับพระธรรมเสนาบดีเป็นต้น แล้วนั่งเข้าสมาธิ ในที่ไม่ไกล ในเวลาปฏิสังขารของพระเถระผู้เป็นลุงทั้งสอง พระธรรมเสนาบดีกระทำปฏิสังขารอยู่กับพระเวตเถระ ลุกจากอาสนะแล้ว เข้าไปหาสามเณรเหล่านั้น. สามเณรเหล่านั้น ลุกขึ้นไหว้พระเถระผู้กำลังเดินเข้าไปหาอยู่ที่เดียว ยืนอยู่แล้ว เพราะทำการกำหนดเวลาไว้อย่างนั้น. พระเถระถามว่า พวกเธออยู่ด้วยธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างไหน ๆ เมื่อสามเณรเหล่านั้นตอบว่า ด้วยธรรมเป็นเครื่องอยู่ ชื่อนี้ ชื่อนี้ สรรเสริญพระเถระว่า พระเถระผู้เป็นน้องชายของเรา แนะนำอย่างนี้ แม้กับสามเณรผู้ยังเล็ก ชื่อว่า ถึงเฉพาะแล้วซึ่งธรรมสมควรแก่ธรรมหนอ ดังนี้แล้ว หลีกไป.

จบอรรถกถาขุททกนิกาย เถรคาถา

๓. สุมังคลเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระสุมังคลเถระ

[๑๘๐] ได้ยินว่า พระสุมังคลเถระได้ภายิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

เราพ้นดีแล้ว เราเป็นผู้พ้นดีแล้ว จากความ
ก่อกมทั้ง ๓ คือ เราพ้นแล้วจากการเกี่ยวข้าว จากการ
ไถนา จาการถางหญ้า ถึงแม้ว่ากิจมีการเกี่ยวหญ้า
เป็นต้น จะอยู่ในที่ใกล้ ๆ เรายังเอง แต่ก็ไม่สมควร
แก่เราทั้งนั้น ท่านจงเจริญญาณไปเถิดสุมังคละ จง
เจริญญาณไปเถิดสุมังคละ ท่านจงเป็นผู้ไม่ประมาท
อยู่เถิด สุมังคละ.

อรรถกถาสุมังคลเถรคาถา

คาถาของท่านพระสุมังคลเถระเริ่มต้นว่า สุมุตฺตโก. เรื่องราวของท่าน
เป็นมาอย่างไร ?

แม้พระเถระนั้น ก็เป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์อันกระทำไว้แล้ว ในพระพุทธเจ้า
องค์ก่อนๆ สัมบุณฺโณเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพาน ไว้ในภพนั้น ๆ เกิดเป็น
รุกขเทวดา ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า สิทธัตถะ
ในวันหนึ่ง เขาเห็นพระศาสดา สรงน้ำแล้วทรงจีวรผืนเดียว ยืนอยู่ มีใจโสมนัส
ปรบมือแล้ว.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า ๒๔๔

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เกิด
ในตระกูลเชษฐา ด้วยผลแห่งกรรมเช่นนั้น ในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ไม่ไกลจาก
กรุงสาวัตถี ในพุทธรูปบาทกาลนี้ เขาได้นามว่า สุมังคละ. สุมังคละเจริญวัยแล้ว
เป็นผู้มีเด็ว มีไถ มีจอบ อันเป็นสมบัติของคนค่อม เป็นบริวาร เลี้ยงชีพ
ด้วยการไถ. วันหนึ่ง เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศล บำเพ็ญมหาทานถวายพระผู้มี-
พระภาคเจ้า และพระภิกษุสงฆ์ เขาถือหม้อนมส้มเดินร่วมมากับมนุษย์ทั้งหลาย
ผู้ถือเอาเครื่องทานเดินมา เห็นสักการะและสัมมานะของภิกษุทั้งหลายแล้ว
คิดว่า พวกพระสมณศากยบุตรเหล่านี้ นุ่งห่มผ้าเนื้อละเอียด บริโภคโภชนาที่ดี
อยู่ในเสนาสนะสงัดลม แม้โฉนหนอ เราพึงบวช ดังนี้ แล้วเข้าไปหา
พระมหาเถรรูปใดรูปหนึ่ง แล้วแจ้งความประสงค์ในการบรรพชาของตน.
พระเถระ เอ็นดูเขา ให้บวชแล้วบอกกรรมฐาน.

ท่านอยู่ในป่า เบื่อหน่ายในการอยู่ผู้เดียว เป็นผู้กระสันแล้ว ประสงค์
จะสึก จึงไปบ้านญาติ เห็นชวานานุ่งห้อยครั้งไถนาอยู่ นุ่งผ้าเส้าหมอง ร่างกาย
เต็มไปด้วยฝุ่นละออง ถูกลมและแดด (แผดเผาอยู่) ในระหว่างทาง กลับได้
ความสดใจว่า สัตว์เหล่านี้ เสวยทุกข์ มีการเลี้ยงชีพเป็นเหตุ เป็นอันมากหนอ
กรรมฐาน ที่ท่านเรียนมา ปรากฏแล้ว เพราะญาณถึงความแสรบแล้ว
ท่านเข้าไปสู่โคนไม้ต้นหนึ่ง ได้ความสงบมีโยนิโสมนสิการ เจริญวิปัสสนาแล้ว
บรรลุพระอรหัต ตามลำดับมรรค. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ใน
อปทานว่า

พระชินวรทรงพระนามว่า อัลดทัสสี เชษฐบุรุษ
ของโลก ประเสริฐกว่านระ เสด็จออกจากพระวิหาร
แล้ว เสด็จเข้าไปใกล้สระน้ำ พระผู้มีพระภาค-
สัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงทรงสนานและดื่มแล้ว ทรงห่ม

จิ๋วฝืนเดียว เควียงพระอังสา ประทับยืนเหลียวดูทิศ
น้อยทิศใหญ่อยู่ ณ ที่นั่นในกาลนั้น เราเข้าไปในที่อยู่
ได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นนายกของโลก เรามี
จิตรำเริงโสมนัสได้ปรบมือ เราประกอบการฟ้อน
การขับร้อง และดนตรีมีองค์ ๕ ถวายพระองค์ผู้โชติ-
ช่วงดั่งดวงอาทิตย์ ส่องแสงเรืองเหลืองดังทองคำ
เราเข้าถึงกำเนิดใด ๆ ก็เป็นเทวดาหรือมนุษย์ ใน
กำเนิดใด ๆ ย่อมครอบงำสัตว์ทั้งปวง ยศอันไพบุลย์
มีแก่เรา ขอนอบน้อมแด่พระองค์ผู้เป็นบุรุษอาชาไนย
ขอนอบน้อมแด่พระองค์ผู้อุดมบุรุษ พระองค์ผู้เป็นมุ-
ทรงยังพระองค์ให้ยินดีแล้วทรงยังผู้อื่นให้ยินดีอีกด้วย
เรากำหนดใจ นั่งลงทำความรำเริง มีวัตรอันดี บำรุง
พระสัมพุทธเจ้าแล้ว เข้าถึงชั้นดุสิต ในกัปที่ ๑,๖๐๐
แต่ภัทรกัปนี้ ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิหลายพระองค์
มีพระนามเหมือนกันว่า ทวินวเอกจินติตะ ทรงสมบุรณ์
ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก. เราเผาภิเษกทั้งหลาย
แล้ว ๗๓๗ คำสอนของพระพุทธเจ้า เรากระทำสำเร็จ
แล้ว ดังนี้.

ก็พระเถระครั้งบรรลुพระอรหัตแล้ว เมื่อจะเปล่งอุทาน ด้วยสามารถ
แห่งการประกาศสมบัติ และการพ้นทุกข์ของตน จึงกล่าวคาถาว่า

เราพ้นดีแล้ว เราเป็นผู้พ้นดีแล้ว จากความค่อม
ทั้ง ๓ คือเราพ้นแล้วจากการเกี่ยวข้าว จากการไถนา

จากการถางหญ้า ถึงแม้ว่ากิจมีการเกี่ยวหญ้าเป็นต้น
จะอยู่ที่ใกล้ๆ เรายังเอง แต่ก็สมควรแก่เราทั้งนั้น
ท่านจงเจริญญาณไปเถิด สุมังคละ จงเจริญญาณไปเถิด
สุมังคละ ท่านจงเป็นผู้ไม่ประมาทอยู่เถิด ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สุมุตฺตโก ความว่า ชื่อว่า มีความ
หลุดพ้นด้วยดี เพราะหลุดพ้นดี คือไม่ต้องเกิดอีก เพราะกระทำที่สุดได้แล้ว
ก็พระเถระเมื่อจะปรบมือ เพราะความหลุดพ้นของท่านน่าสรรเสริญ และ
น่าอัศจรรย์ จึงกล่าวว่า สุมุตฺตโก เมื่อจะแสดงความรู้ที่ความเลื่อมใสของตน
ในวิมุตตินั้น มันคงอีก จึงกล่าวว่า สาธุ สุมุตฺตโกมฺหิ อธิบายว่า สาธุ
เราพ้นดีแล้วหนอ ดังนี้. ถามว่า ก็พระเถระนี้ กระทำให้พ้นดีแล้วจากอะไร ?
ตอบว่า ถึงพระเถระนี้ หลุดพ้นดีแล้ว จากวัฏทุกข์แม้ทั้งปวง ก็จริง แต่
เมื่อท่านจะแสดงถึงทุกข์ที่ปรากฏแล้วก่อน ของตนอันเป็นทุกข์ที่ไม่น่าปรารถนา
อย่างยิ่ง จึงกล่าวคำมีอาทิว่า ตีหิ ขุชฺชเกหิ ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ขุชฺชเกหิ ความว่าจากสภาพความค่อม
หรือจากอาการค่อม. คำนั้นเป็นคำเปล่งออกด้วยความเบิกบานแห่งเสียงที่เปล่ง
ออก. ด้วยว่าชวานาแม้ไม่เป็นคนค่อม ก็แสดงตนเป็นค่อมในฐานะ ๓ คือ
ในการเกี่ยว ในการไถ และในการขุด ก็แลชวานาใดทำการเกี่ยวเป็นต้น
อาการมีการเกี่ยวเป็นต้น แม้นั้นของชวานานั้น ก็ชื่อว่าความค่อมโดยอาการงอ
เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ตีหิ ขุชฺชเกหิ.

บัดนี้ พระเถระเมื่อจะแสดงทุกข์เหล่านั้น โดยสรุปจึงกล่าวว่า เรา
พ้นแล้วจากการเกี่ยวข้าว จากการไถนา จากการถางหญ้า ดังนี้.

ความของบทว่า อติตาสฺ มยา ในคานานั้นก็ว่า เราพ้นแล้วจาก
เดี๋ยวทั้งหลาย. บทว่า อติตาสฺ นี้ เป็นสัตตมวิวิกตติลงในอรรถแห่งปัญจวิวิกตติ.

แม้ในบทที่เหลือก็มีนัยนี้เหมือนกัน. ส่วนอาจารย์บางพวกกล่าวว่า บทว่า **อติตาสู มยา** ความว่า อันเราถึงแล้วซึ่งความเป็นคนค่อม เพราะเดี๋ยวทั้งหลาย ก็มีเดี๋ยวเป็นเหตุ. ตามมติของเกจิอาจารย์เหล่านั้น บทว่า **อติตาสู** เป็นสัตตมिवิภักติ ลงในอรรถแห่งภระหรือในเหตุ.

บทว่า **นงฺคฺลาสุ** ท่านกล่าวไว้โดยทำเป็นลึงคฺวิปวาส. อธิบายว่า เพราะไถทั้งหลายอันลำเค็ญ ท่านกล่าวว่า **ขุทฺทกฺกุทฺทาลาสู** เพราะไถที่ตนใช้สอย กร่อนโดยสภาพ หรือโดยการใช่สอย. บาลีว่า **กฺุณฺรฺกุทฺทาลาสู** ดังนี้ก็มี. อธิบายว่า มีคมสีกไปโดยการใช้นั้นเอง.

ม อักษร ในบทว่า **อิธเมว** นี้ กระทบการต่อบท.

วา ศัพท์ในบทว่า **อถ วาปี** เป็นเพียงนิบาต. อธิบายว่า ถึงแม้ว่า เดี่ยวเป็นต้นเหล่านั้น จะอยู่ในที่นี้แหละ คือในที่ใกล้เรานั่นเอง เพราะตั้งอยู่ในบ้าน แม้อย่างนั้น ก็ไม่สมควรแก่เราทั้งนั้น ก็คำนี้เป็นคำกล่าวซ้ำด้วยสามารถแห่งตุริตศัพท์ (เช่นตุริตตุริตี ค่วน ๆ).

บทว่า **ณาย** ความว่า จงเจริญฉนวน ด้วยสามารถแห่งฉนวนอันสัมปยุต ด้วยผลสมบัติ และด้วยสามารถแห่งทิววิหารฉนวนเป็นต้น เพื่ออยู่เป็นสุขใน ทิฏฐธรรม.

พระเถระเรียกตนเองว่า **สุมฺงคฺละ** ก็เพื่อจะแสดงความเอื้อเฟื้อในฉนวน ท่านจึงกล่าวซ้ำไว้.

บทว่า **อปฺปมฺตุโต** วิหร ความว่า ท่านต้องเป็นผู้ไม่ประมาท ในที่ทั่วไปทีเดียว ด้วยการถึงความไปพญุลย์แห่งสติและปัญญา คู่ก่อน**สุมฺงคฺละ** บัดนี้ท่านจงอยู่เป็นสุขเถิด. ส่วนอาจารย์บางพวกกล่าวว่า พระเถระรังเกียจ ความทุกข์ของฆราวาสตามความเป็นจริง โดยเกิดความยินดีในพระศาสนา อันดำเนินไปตามแนวของวิปัสสนา เพราะยังไม่บรรลุพระอรหัตต์นั่นเอง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 248
ภายหลังเจริญวิปัสสนาแล้ว จึงได้บรรลุพระอรหัต. ตามมติของเกจิอาจารย์
เหล่านั้น ความของบททั้งหลายที่ว่า จงเจริญฌานไปเถิด สุมังคละ ท่านจง
เป็นผู้ไม่ประมาทอยู่เถิด ดังนี้ ย่อมถูกต้องโดยแท้ แม้ด้วยสามารถแห่ง
วิปัสสนามรรค.

จบอรรถกถาสุมังคลเถรคาถา

๔. สาธุเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระสาธุเถระ

[๑๘๑] ได้ยินว่า พระสาธุเถระได้ภาษิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า
คุณโยมแม่ ชนทั้งหลายพากันร้องไห้ถึงคนที่ตาย
แล้ว ร้องไห้ถึงคนที่ยังเป็นอยู่ แต่หายหน้าจากไป
ส่วนฉันยังชีวิตอยู่ ทั้งปรากฏตัวอยู่ เหตุไรคุณโยม
จึงมาร้องไห้ถึงฉันเล่า ?

อรรถกถาสาธุเถรคาถา

คาถาของท่านพระสาธุเถระเริ่มต้นว่า มตฺ วา อมฺม โรทนฺติ.
เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้พระสาธุเถระ ก็มีอภินิหารอันกระทำไว้แล้วในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ
เข้าไปสั่งสมบุญ อันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ ในกัปที่ ๕๔

แต่ภักทกัปนี้ เขานำน้ำเข้าไปถวาย เพื่อประโยชน์แก่การล้างพระหัตถ์ ล้างพระบาท และบ้วนพระโอษฐ์ ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า สิทธัตถะ ในเวลาจะเสวย พระศาสดามีพระประสงค์จะทรงล้างพระหัตถ์ และล้างพระบาท. เขาคอยกำหนดอาการของพระศาสดา แล้วนำน้ำเข้าไปถวาย. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงล้างพระหัตถ์และพระบาทแล้ว ทรงเสวย ได้มีพุทธประสงค์จะบ้วนพระโอษฐ์. ท่านก็รู้แม่พระอาการนั้น เข้าไปถวายน้ำล้างพระโอษฐ์ พระศาสดาทรงล้างพระโอษฐ์แล้ว ทำการชำระพระโอษฐ์เสร็จแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงอาศัยความอนุเคราะห์จึงทรงยินดีไวยาวัจจิจที่เขาจัดถวาย ด้วยอาการอย่างนี้.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาบังเกิดในเทวโลก กระทำบุญ แล้วท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ อยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ถือปฎิสนธิ ในเรือนของอุบาสกคนหนึ่ง ในพระนครสาวัตถี เมื่อเขาอยู่ในท้องมารดา บิดาก็จากไป (อยู่ที่อื่น) พอครบ ๑๐ เดือน อุบาสิกาก็คลอดบุตร ตั้งชื่อเขาว่า **सानุ**.

เมื่อसानุกุมารเติบโตขึ้นโดยลำดับ อุบาสิกาก็จัดให้सानุกุมารผู้มีอายุ ได้ ๗ ขวบเท่านั้น บรรพชาในสำนักของภิกษุทั้งหลาย ด้วยคิดว่า สานุกุมารนี้จักเป็นผู้ไม่มีอันตราย เจริญเติบโต มีความสุขโดยส่วนเดียว ด้วยอุบายอย่างนี้. เขามีนามปรากฏว่า **सानุสามเณร** เป็นผู้มีปัญญา สมบูรณ์ด้วยวัตรเป็นพหูสูต เป็นพระธรรมกถึก เป็นผู้มีอัธยาศัยประกอบด้วยเมตตาในสัตว์ทั้งหลาย ได้เป็นที่รัก เป็นที่พอใจ ของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ดังนี้ เรื่องราวทั้งหมด ฟิงทราบ (อย่างพิสดาร) โดยนัยที่มาแล้วในสาธุสูตรนั้นแล. ในอดีตชาติ มารดาของसानุสามเณรนั้น เกิดในกำเนิดแห่งยักษ์ ยักษ์ทั้งหลาย ซึ่งเป็นผู้มากไปด้วยความเคารพ ยำเกรง ย่อมนับถือนาง ด้วยคิดว่า หญิงนี้

เป็นมารดาของพระสาณูเถระ เมื่อกาลเวลาผ่านไปอย่างนี้ จิตคิดอยากจะสึก ก็เกิดขึ้นแก่สาณูสามเณร ผู้ฟังชานอยู่ เพราะไม่มีโยนิโสมนสิการ คุณประกาศโทษของความเป็นปุถุชน. ยักษิณีผู้เป็นมารดาของสาณูสามเณร รู้เหตุ นั้น จึงบอกแก่มารดาผู้เป็นมนุษย์ว่า สาณูสามเณรผู้เป็นบุตรของท่าน เกิดความคิดว่า เราจะสึก. เพราะฉะนั้น ท่านจงไปกล่าวอย่างนี้ว่า

ท่านพึงบอกสาณูสามเณรผู้ฟังขึ้นแล้ว ยักษิณีตั้ง
คำนี้ไว้ว่า ท่านอย่าได้กระทำความอันลามก ทั้งในที่
แจ้งและที่ลับ ถ้าท่านจะกระทำหรือกำลัง กระทำความ
อันลามกไซ้ร้ ถึงท่านจะเหาะหนีไป ไม่พ้นจากทุกข์
ดังนี้.

ก็และครั้น กล่าวอย่างนี้แล้ว นางยักษิณีผู้เป็นมารดา ก็อันตรธานไปใน
ที่นั่นเอง. ส่วนมารดาผู้เป็นมนุษย์ ฟังคำนั้นแล้ว ถึงความปริเทวนาการ และ
ความเศร้าโศก ได้เป็นผู้มีใจเต็มไปด้วยความทุกข์.

ครั้นในเวลาเช้า สาณูสามเณร นุ่งแล้ว ถือบาตรและจีวรเข้าไปยัง
สำนักของมารดา เห็นมารดาร้องไห้อยู่ จึงกล่าวว่า แม่จ๋า แม่ร้องไห้เพราะ
อาศัยอะไร และมารดาตอบว่า เพราะอาศัยเจ้า จึงได้กล่าวคาถาแก่มารดาว่า

แม่จ๋า คนทั้งหลาย เขาพากันร้องไห้ถึงคนที่ตาย
แล้ว ร้องไห้ถึงคนที่ยังเป็นอยู่ แต่หายหน้าจากไป
ส่วนฉันยังมีชีวิตอยู่ ทั้งปรากฏตัวอยู่ เหตุไร แม่จึงมา
ร้องไห้ถึงฉันเล่า ?

กาลานั้น มีใจความดังนี้ แม่จ๋า ธรรมดาญาติหรือมิตร ผู้ร้องไห้
ก็ย่อมร้องไห้ถึงญาติหรือมิตรของตนผู้ตายไปแล้ว เพราะล่วงลับไปสู่ปรโลก
แล้ว อีกอย่างหนึ่ง ญาติก็ดี มิตรก็ดี คนใด ยังมีชีวิตอยู่ ไม่ปรากฏเพราะ

เดินทางไปประเทศอื่น ก็ย่อมร้องไห้ถึงญาติหรือมิตรผู้นั้น ก็เหตุแม่ทั้งสอง
อย่างนี้ไม่มีในฉัน เมื่อเป็นเช่นนั้น แม่เห็นฉัน ผู้ยังมีชีวิตอยู่ ทรงร่างอยู่
ยืนอยู่ข้างหน้า จะร้องไห้ไปทำไมเล่าแม่เจ้า คือการที่แม่ร้องไห้ถึงฉัน ไม่มี
เหตุ (อันควร) เลย ดังนี้.

มารดาของสาธุสามเณร ฟังคำนั้นแล้ว เมื่อจะแสดงว่าการสีก จัด
เป็นมรณะในวินัยของพระอริยเจ้า โดยทำนองแห่งศุคบทที่ว่า คู่ก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย ก็ภิกษุใด ลาสิกขาเวียนมาเพื่อความเป็นคนเลว นั้นเป็นมรณะของ
เธอ ดังนี้ จึงได้กล่าวคาถา ๒ คาถา ความว่า

ลูกเอ๋ย ญาติและมิตรทั้งหลายย่อมร้องไห้ถึงคน
ที่ตายแล้ว หรือยังเป็นอยู่แต่หายไป แต่คนใดละกาม
ทั้งหลายแล้ว จะกลับมาในกามนี้อีก ลูกรัก ญาติและ
มิตรทั้งหลาย ย่อมร้องไห้ถึงคนนั้น เพราะเขาเป็นอยู่
ต่อไปอีก ก็เหมือนตายแล้ว แน่พะพ่อ เรายกเจ้าขึ้นจาก
ถ้ำร้างที่ยังร้อนระอุแล้ว ท่านอยากจะตกลงไปสู่ถ้ำร้าง
อีกหรือ ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กามะ จชิตฺวาน ความว่า ละวิตถุคาม
ทั้งหลาย โดยมีอชยาศัยน้อมไปในเนกขัมมะ ก็การละวิตถุคามนั้น ฟังทราบ
ด้วยสามารถแห่งการละกิเลสกาม ด้วยองค์แห่งมรรคนั้น. ก็บรรพชาท่าน
ประสงค์เอาว่า เป็นการสลากาม ในกาลานี้.

บทว่า ปุณฺราคจฺจเต อิทฺ ความว่า กลับมาในเรือนนี้อีกนั่นเอง.
ท่านกล่าวหมายถึง การเวียนมาเพื่อความเป็นคนเลว. บทว่า ตํ วาปี ความว่า
บุคคลใดบวชแล้วสีก พวกเราย่อมร้องไห้ถึงบุคคลเมื่อนั้นแหละ ซึ่งเป็นคุณ

ตายแล้ว. ถ้าจะมีคำถามขึ้นว่า เพราะเหตุไร ? ตอบว่า เพราะถึงเขาจะเป็นอยู่ต่อไปอีก ก็เหมือนคนตายแล้ว คือ ผู้ใด หลังจากสึกไป ยังมีชีวิตอยู่ ผู้นั้นชื่อว่า ตายแล้วจากประโยชน์ที่เดียว เพราะตายจากคุณธรรม. บัดนี้เพื่อจะให้สาธุสามเณรนั้นเกิดความสลดใจยิ่งขึ้น มารดาจึงกล่าวคำ มีอาทิว่า กุกกุกา ดังนี้.

ใจความของคานัน นั้น ก็ว่า ภาวะของคฤหัสถ์ ชื่อว่าเป็นคฤหัสถ์ เพราะคล้ายกับนรก ชื่อว่า กุกกุกะ ด้วยธรรมดาว่าเผาไหม้ เพราะคฤหัสถ์ไฟเผาแล้วทั้งกลางวันและกลางคืน อันเราผู้มีความอนุเคราะห์ ยกขึ้นแล้ว ก็ถอนขึ้นแล้ว คุณก่อนพ่อสาธุ ท่านยังปรารถนาเพื่อจะตกไปสู่เด้าริง คือประสงค์จะตกไปสู่เด้าริงหรือ ดังนี้.

สาธุสามเณรฟังคานันแล้ว เกิดความสลดใจ เริ่มวิปัสสนา แล้วบรรลुพระอรหัตต่อกาลไม่นานนัก. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ ในอุปทานว่า

เราเห็นพระสมณะผู้ผ่องใส ไม่ขุ่นมัว กำลังเสวย
อยู่ ใต้เอน้ำในหม้อถวาย แต่พระผู้มีพระภาคเจ้า
พระนามว่า สิทธัตถะ วันนี้เราเป็นผู้ไม่เศร้าหมอง
ปราศจากมลทิน สิ้นสงสัย ผลย่อมเกิดแก่เราในภพ
ที่เกิดอยู่ในกัปที่ ๕๔ แต่ภทฺทกัปนี้ เราได้ถวายน้ำใน
กาลนั้น ด้วยการถวายน้ำนั้น เราไม่รู้จักทุกขิตเลย นี้
เป็นผลแห่งการถวายน้ำ ในกัปที่ ๖๑ แต่ภทฺทกัปนี้ ได้
มีพระเจ้าจักรพรรดิ พระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า
วิมลละ ทรงสมบุรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีผลมาก.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 253

เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธ-
เจ้า เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็พระเถระ ครั้นบรรลุพระอรหัตแล้ว คิดว่า การเริ่มเจริญวิปัสสนา
และการบรรลุพระอรหัต เกิดแก่เรา ด้วยสมาธิแห่งคานานี้ ดังนี้ แล้ว
จึงได้ยกคานานั้นแหละ โดยเป็นคาถาอุทาน.

จบอรรถกถาสาธุเถรคาถา

๕. รมณียวิหารีเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระรมณียวิหารีเถระ

[๑๘๒] ได้ยินว่า พระรมณียวิหารีเถระได้ภายิตคานานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

โคอาชาไนยตัวสมบุรณ์ พลาดล้มแล้ว ย่อมกลับ
ลุกขึ้นตั้งตัวได้ จันใด ท่านทั้งหลายจงทรงจำเราไว้
ว่า เป็นสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้สมบุรณ์ด้วย
ทัตสนะ ฉะนั้นเถิด.

อรรถกถารมณียวิหารีเถรคาถา

คาถาของท่านพระรมณียวิหารีเถระ เริ่มต้นว่า ยถาปี ภทฺโท
อาชญฺโณ. เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 254

แม้พระเถระนั้น ก็เป็นผู้มีอธิการอันกระทำไว้แล้ว ในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ สังสมบุญไว้เป็นอันมากในภพนั้น ๆ ในกัปที่ ๕๑ แต่กัทรกัปนี้ เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า วิปัสสี แล้วมีจิตเลื่อมใส ถวายบังคม ด้วยเบญจางคประดิษฐ์ แล้วทำการบูชาด้วยดอกหงอนไก่ ด้วยบุญกรรมนั้น เขาเกิดในเทวโลกแล้วกระทำบุญ ท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ อยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เกิดเป็นบุตรของเศรษฐีคนใดคนหนึ่ง ในกรุงราชคฤห์ ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ถึงความหมกมุ่นในกามคุณ เพราะความเมาในความเป็นหนุ่มอยู่.

วันหนึ่ง เขาเห็นบุรุษคนหนึ่ง เป็นชู้กับเมียเขา ถูกลงโทษมีอย่างต่าง ๆ เกิดความสลดใจ ฟังธรรมในสำนักของพระศาสดาแล้วบวช ถึงจะบวชแล้ว เพราะความเป็นคนมีราคจริต จึงปิดกวดบริเวณจนสะอาด ตั้งน้ำฉัน น้ำใช้ไว้อย่างดี ตกแต่งเตียงตั้งอย่างเรียบร้อย. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงมีนามปรากฏว่า " รมณียวิหารี ".

เพราะเป็นผู้หนาแน่นด้วยราคะ ท่านจึงทำกิจโดยไม่แยกแยะ ต้องอาบัติในเพราะตั้งใจทำน้ำสุกกะให้เคลื่อนแล้ว มีวิปัสสีสารว่า นำคำหนิตัวเราจริงหนอเราเป็นอย่างนี้ ฟังบริโภคอาหารที่เขาถวายด้วยศรัทธา (ได้อย่างไร) เดินไปโดยคิดว่า จักสึก นั่งพักที่โคนไม้ในระหว่างทาง. ก็เมื่อหมู่เกวียนเดินทางนั้นไป โคที่เขาเทียมเกวียนตัวหนึ่งเหน็ดเหนื่อย ลื่นตกไปในทางที่ไม่สม่ำเสมอ เจ้าของเกวียนจึงปลดมันออกจากแอก ให้นำน้ำให้มัน พยายามหาน้ำแล้ว ก็เทียมมันเข้าที่แอกอีก เดินทางต่อไป. พระเถระเห็นดังนั้นก็คิดว่า โคตัวนี้แม้พลาดไปแล้วหนหนึ่ง ยังลุกขึ้นนำธูระของตนไปได้ ฉันทใด แม้เราก็จันทนั้น แม้จะปลั่งพลาดไปบ้าง ครั้งหนึ่ง ด้วยอำนาจกิเลส ก็ควรจะลุกขึ้นบำเพ็ญสมณธรรม ดังนี้แล้ว เกิดโยนิโสมนสิการ กลับไปแจ้งข่าวความเป็นไปของตน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 255
แก่พระอุบาลีเถระ ออกจากอาบัติโดยวิธีที่กล่าวแล้วนั้น กระทำศีลให้บริสุทธิ์
คุณเดิม เจริญวิปัสสนา บรรลุพระอรหัตต่อกาลไม่นานนัก. สมดังคาถา
ประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอปทานว่า

เราได้เห็นรอยพระบาท อันประดับด้วยจักรและ
เครื่องอสังการ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า
วิปัสสี ผู้แสวงหาคุณใหญ่ ทรงเหยียบไว้ จึงเดินตาม
รอยพระบาทไป เราได้เห็นต้นหงอนไก่ มีดอกบาน
จึงเก็บเอามานุชาพร้อมทั้งราก เราร่าเริง มีจิตโสมนัส
ได้ไหว้รอยพระบาทอันอุดม ในกัปที่ ๕๑ แต่ภัทรกัปนี้
เราได้บูชารอยพระพุทธรูปด้วยดอกไม้ดี ด้วยการ
บูชานั้น เราไม่รู้จักทุกคติเลย นี่เป็นผลแห่งพุทธรูชา
ในกัปที่ ๕๑ ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิพระองค์หนึ่ง
ทรงพระนามว่า วิตมละ ทรงสมบุรณ์ด้วยแก้ว ๗
ประการ มีผลมาก. เราเผาภิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ
คำสอนของพระพุทธเจ้า เราทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็พระเถระครั้นบรรลุพระอรหัตแล้ว เสวยวิมุตติสุข ได้กล่าวคาถา
อันแสดงถึงการบรรลุอริยธรรม พร้อมกับข้อปฏิบัติเบื้องต้นของตนว่า

โคอาชาในยตัวสมบุรณ์ พลาดล้มแล้ว ย่อมกลับ
ลุกขึ้นตั้งตัวได้ ฉันทใด ท่านทั้งหลายจงทรงจำเราไว้ว่า
เป็นสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้สมบุรณ์ด้วย
ทัตสนะนั้นเถิด ดังนี้.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 256

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ขลิตฺวา** แปลว่า พลาดแล้ว. บทว่า **ปฏิตฺถุจฺจติ** แปลว่า กลับลุกขึ้นตั้งหลักได้ คือ กลับยืนอยู่ในที่เดิมได้อีก.

บทว่า **เอวํ** ความว่า โคอาชาไนยตัวเจริญ นำภาระไปถึงแหล่งที่มีอันตราย ล้มล้มลงไปครั้งหนึ่ง เพราะเหตุที่ไม่เสมอกัน ไม่ทอดทิ้งธุระด้วยเหตุนั้น แม้ถึงจะพลาดไป ก็กลับลุกขึ้นตั้งตัวได้ เพราะสมบูรณ์ด้วยกำลัง ความปราดเปรียว และความพยายามยืนหยัดอยู่ได้ โดยสภาพของตนนั้นแล แล้วนำภาระไปได้ ฉันทิโก ภิกษุผู้ประสบความสำเร็จลำบากเพราะกิเลสที่ฉันทิโกท่านทั้งหลายจงทรงจำข้าพเจ้า ผู้ชื่อว่าสมบูรณ์ด้วยทศสนะ เพราะถึงจะพลาดพลั้งไป เพราะความผิดพลาดจากการกระทำ ก็ยังทำความพลาดพลั้งนั้น ให้กลับบริสุทธิดุจเดิม เพราะสมบูรณ์ด้วยกำลังและความเพียร โดยมีความเห็นชอบในมรรค. เพราะเหตุนี้แล จึงชื่อว่า เป็นสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะเกิดแล้วโดยอริยชาติในภพสุดท้าย ชื่อว่าเป็นบุตรผู้เกิดแต่พระอุระ เพราะความเป็นผู้มีอภิชาติอันความพยายามให้เกิดแล้ว ที่พระอุระของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นและชื่อว่าเป็นอาชาไนย เพราะมีหน้าที่คล้ายกับ โคอาชาไนยตัวเจริญ.

จบอรรถกถารมณียวิหารีเถรคาถา

๖. สมितिเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระสมितिเถระ

[๑๘๓] ได้ยินว่า พระสมितिเถระได้ภยิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

เราออกบวชเป็นบรรพชิต ด้วยศรัทธา มีสติ
และปัญญาอันเจริญ มีจิตตั้งมั่นดีแล้ว ดูก่อนมาร
ถึงท่านจักบันดาลรูปต่าง ๆ ที่น่ากลัวให้เกิดขึ้น แต่ก็
ไม่สามารถทำให้เราสะดุ้งกลัวได้เลย.

อรรถกถาสมितिเถรคาถา

คาถาของท่านพระสมितिเถระ เริ่มต้นว่า สทุธยาหิ ปพฺพชิตฺโต.

เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้พระเถระนี้ ก็มีอธิการอันกระทำไว้แล้วในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ
ตั้งสมบุญไว้เป็นอันมากในภพนั้น ๆ ในกัปที่ ๕๔ แต่ภัทรกัปนี้ เป็นผู้มิใส่ใจ
เลื่อมใสแล้ว ถือเอาดอกไม้พร้อมทั้งข้าว ผูกให้เป็นช่อบูชาแล้ว.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาเกิดในเทวโลก การทำบุญเป็นอันมาก ท่องเที่ยว
ไป ๆ มา ๆ อยู่แต่ในสุคติภพ เกิดในเรือนมีตระกูล ในพุทธรูปบาทกาลนี้.
จำเดิมแต่เขาเกิดแล้ว ตระกูลนั้นก็เจริญมั่งคั่ง ด้วยทรัพย์และข้าวเปลือกเป็นต้น
และอติภาพของเขา ก็สวยงาม น่าดู มีคุณสมบัติ. เพราะฉะนั้น เขาจึงมีนาม

ปรากฏว่า " สมิทธิ " เพราะเจริญรุ่งเรืองด้วยทรัพย์สมบัติ และสมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติ.

เขาเห็นพุทธานุภาพ ในสมาคมของพระเจ้าพิมพิสาร ได้มีศรัทธา บวชแล้ว หมั่นขวนขวายในภาวณาอยู่ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ใน ตโปทาราม วันหนึ่งท่านคิดอย่างนี้ว่า เป็นลาภแล้วหนอ พระศาสดาของเรา เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า และเราก็มบวชในพระธรรมวินัย ที่พระองค์ ตรัสดีแล้ว ทั้งเพื่อนสพรหมจารี ของเราก็มเป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม เมื่อ ท่านคิดอยู่อย่างนี้ ก็เกิดปีติโสมนัสเป็นล้นพ้น. มารผู้ลามก ไม่พอใจ จึง ส่งเสียงร้องดังก่น่ากลัว ในที่ไม่ห่างพระเถระ ได้เป็นประหนึ่งว่าแผ่นดินจะถล่ม. พระเถระกราบทูลความนั้น แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า มารจงใจทำลายดวงตาเธอ ไปเถิดภิกษุ เธอไม่ต้องคิดในข้อนั้น จงอยู่ไปเถิด. พระเถระไปในที่นั้น แล้วอยู่ขวนขวาย วิปัสสนา บรรลุพระอรหันต์แล้ว ต่อกาลไม่นานนัก. สมดังคาถาประพันธ์ที่ ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

เราได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า
ลิตชัตถะ เป็นสารถีฝักนระ ผู้โชติช่วงดั่งดอก-
กรรณิการ์ ประทับนั่งในระหว่างภูเขา ยังกิตทั้งปวง
ให้สว่างอยู่ ในกาลนั้น เราเอาธนูพาดสายแล้ว ยิง
ลูกธนูไป ตัดดอกไม้พร้อมทั้งขั้ว บูชาแต่พระพุทธรเจ้า
ในกัปที่ ๕๔ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้บูชาพระพุทธรเจ้าด้วย
ดอกไม้ไฉ่ ด้วยการบูชานั้น เราไม่รู้จักทุกคติเลย นี่เป็น
ผลแห่งพุทธรบูชา ในกัปที่ ๕๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้เป็น
พระเจ้าจักรพรรดิองค์หนึ่ง พระนามว่า ชุตินธระ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 259

ทรงสมบรูณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก. เราเผา
กิเลสทั้งหลายแล้ว ฯ ล ฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า
เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ส่วนมารไม่รู้ว่พระเถระผู้อยู่ในที่นั้น บรรลุพระอรหัตแล้ว เป็น
พระชีณาสพ ก็ได้ส่งเสียงร้องดังน่ากลัว โดยนัยก่อนนั้นแหละ. พระเถระฟัง
เสียงนั้นแล้วไม่สะดุ้งกลัว ไม่หวาดเสียว กล่าวว่ มารเช่นท่านตั้งร้อย ตั้งพัน
ก็ไม่ทำให้แม่ขนของเราหวั่นไหวได้ ดังนี้แล้ว เมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตผล
ได้ภยิตคาถาว่

เราออกบวชเป็นบรรพชิต ด้วยศรัทธา มีสติและ
ปัญญาเจริญ มีจิตตั้งมั่นดีแล้ว ดูก่อนมาร ถึงท่านจัก
บันดาลรูปต่าง ๆ ที่น่ากลัวให้เกิดขึ้น แต่ก็ไม้อาจทำ
เราให้สะดุ้งกลัวได้เลย ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่ สทุธาย ความว่ ด้วยความเชื่อกรรม
และผลแห่งกรรม และด้วยความเชื่อในพระรัตนตรัย อันมีความพอใจในธรรม
เป็นสมุฏฐาน.

พระเถระเรียก (แสดง) ตนเอง ด้วยบทว่ อหิ. บทว่ ปพฺพชิต
ความว่ เข้าถึง (บรรพชา).

บทว่ อการสุมา ความว่ จากเรือน หรือจากการอยู่ครองเรือน.

บทว่ อนคาริย ได้แก่ บรรพชา. ก็บรรพชานั้น ท่านเรียกว่
อนคาริยะ เพราะไม่มีกสิกรรมแลพาณิชยกรรมเป็นต้น อย่งใดอย่งหนึ่ง อัน
เป็นประโยชน์ต่อการครองเรือน ซึ่งเป็นเหตุให้ชื่อว่ "อคาริยะ".

ด้วยบทว่ สติ ปญญา จ เม วุฑฺฒา นี้ พระเถระแสดงว่
จำเดิมแต่ขณะแห่งวิปัสสนา จนถึงพระอรหัตตามลำดับมรรคธรรมเหล่านี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 260

คือ สติที่มีการระลึกได้เป็นลักษณะ ปัญญาที่มีการรู้ทั่วเป็นลักษณะ เจริญแล้ว
คือ ออกงามแล้วแก่เรา บัดนี้ จะมีธรรมที่ต้องเจริญ (อีก) ก็หาไม่ได้ สติปัญญา
ของเราถึงความไพบูลย์แล้ว ดังนี้.

ด้วยบทว่า จิตฺตยฺจ สุตฺตมาหิตํ นี้ พระเถระแสดงว่า จิตของเรา
ตั้งมั่นดีแล้ว ด้วยสมาธแห่งสมาบัติ ๘ และด้วยสมาธแห่งโลกุตระสมาธิ
บัดนี้ไม่มีกิจที่จะต้องทำจิตนั้นให้ตั้งมั่น (เพราะ) สมาธถึงความไพบูลย์แล้ว.

บทว่า กามํ กรสุสุ รูปานิ ความว่า ลูกก่อนมารผู้ลามก เพราะ
ฉะนั้น ท่านมากระทำอาการที่น่ารังเกียจอย่างใดอย่างหนึ่ง หลอกเราตาม-
ชอบใจ แต่อาการที่น่ารังเกียจเหล่านั้น ไม่อาจทำให้เราสะดุ้งกลัวได้เลย คือ
ไม่สามารถจะกระทำ แม้เพียงควานหวนไหวแห่งร่างกายของเราได้เลย ที่ไหน
จักทำจิตให้เป็นอย่างอื่นไปได้. พระเถระคุกคามมารว่า เพราะฉะนั้น กิริยานั้น
จะมีผลเพียงทำความคับแค้น แก่จิตของท่านเท่านั้น. มารฟังดังนั้นแล้ว คิดว่า
พระเถระรู้ทันเรา แล้วหายไปในที่นั่นเอง.

จบอรรถกถาสมิทธิเถรคาถา

๗. อุชชยเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระอุชชยเถระ

[๑๘๔] ได้ยินว่า พระอุชชยเถระได้ภยิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

ข้าแต่พระพุทธเจ้า ผู้แก้ลี้กถ้ำ ข้าพระองค์
ขอนอบน้อมแด่พระองค์ พระองค์เป็นผู้หลุดพ้นแล้ว
จากสิ่งทั้งปวง เมื่อข้าพระองค์อยู่ในพระบัญชาของ
พระองค์ จึงเป็นผู้ไม่มีอาสวะ อยู่เป็นสุขสำราญ.

อรรถกถาอุชชยเถรคาถา

คาถาของท่านพระอุชชยเถระเริ่มต้นว่า นโม เต พุทธ วีรตถ.
เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้พระเถระนี้ ก็มีอธิการอันกระทำไว้แล้วในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ
กระทำบุญเป็นอันมากไว้ในภพนั้น ๆ ในกัปที่ ๕๒ แต่ภัทธกัปนี้ เห็นพระผู้มี-
พระภาคเจ้า พระนามว่า ติสสะ มีใจเลื่อมใส ทำการบูชาด้วยดอกกรรณิการ
ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านบังเกิดในเทวโลก กระทำบุญแล้วท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ
ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เกิดเป็นบุตรของพราหมณ์ ชื่อว่า โสตถิยะ
คนใดคนหนึ่ง ในกรุงราชคฤห์ ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ได้มีนามว่า อุชชยะ.

เขาเจริญเติบโตใหญ่แล้ว เป็นผู้เรียนจบไตรเพท มองไม่เห็นสาระใน
ไตรเพทนั้น อันอุปนิสัยสมบัติ ตักเตือนอยู่ ไปยังเวฬุวันวิหาร ฟังธรรมใน

สำนักของพระศาสดา ได้มีศรัทธาบรรพแล้ว เรียนกรรมฐานที่เหมาะสมแก่จริต อยู่ในป่า เจริญวิปัสสนา บรรลุพระอรหัตต่อกาลไม่นานเลย. สมดังคาถา-
ประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

ในกาลนั้น เราเห็นต้นกรรณิการมีดอกบาน

จึงเก็บมาบูชาพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า
ติสสะ ผู้ข้ามโอฆะได้แล้ว ผู้คงที่ ในกัปที่ ๕๒ แต่
ภททกัปนี้ เราได้บูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้
ด้วยการบูชานั้น เราไม่รู้จักทุกคติเลย นี่เป็นผลแห่ง
พุทธบูชาในกัปที่ ๓๕ แต่กัปนี้ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ
มีพลมาก ปรากฏนามว่า อรุณปาลี สมบูรณ์
ด้วยแก้ว ๗ ประการ. เราเผาภิเษกทั้งหลายแล้ว ๗ ล ๗
คำสอนของพระพุทธเจ้า เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็ครั้งท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว ไปยังสำนักของพระศาสดา นั่ง ณ
ส่วนข้างหนึ่ง เมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตผล ด้วยอาการชมเชยพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้า ได้กล่าวคาถาว่า

ข้าแต่พระพุทธเจ้า ผู้แก่วัฏฐา ข้าพระองค์
ขอนอบน้อมแต่พระองค์ พระองค์เป็นผู้หลุดพ้นแล้ว
จากสิ่งทั้งปวง เมื่อข้าพระองค์อยู่ในพระโอวาทของ
พระองค์ จึงเป็นผู้ไม่มีอาสวะ อยู่เป็นสุขสำราญ ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นโม แสดงถึงการประณาม. บทว่า
เต แสดงถึงการมอบให้ด้วยกิริยานอบน้อม อธิบายว่า ขอนอบน้อมแต่
พระองค์.

ก็บว่า พุทฺธ วีระ เป็นคำเรียกพระผู้มีพระภาคเจ้า. อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า บัณฑิตเรียกว่า พุทฺธะ เพราะตรัสรู้อรุณ ต่างด้วย อภิญญาเป็นต้น ด้วยพระศัมมญาณ ต่างด้วยอภิญญาเป็นต้น ฉันทใด แม้ที่ บัณฑิตเรียกว่า วีระ ก็ฉันทนั้นเหมือนกัน เพราะทรงประกอบไปด้วยความเพียร ใหญ่ ที่ทรงเริ่มตั้งด้วยสามารถแห่งการย่ำยีมารแม่ทั้ง ๕.

บทว่า อตฺถุ แปลว่า จงมี. บทว่า อตฺถุ นั้นสัมพันธ์เข้ากับ บทว่า นโม.

บทว่า วิปฺปมุตฺโตส สพุทฺธิ ความว่า ได้เป็นผู้หลุดพ้นแล้ว คือ พรากแล้ว จากกิเลสทั้งปวง และในสังขารทั้งปวง คือ ไม่มีอะไรเลย ที่พระองค์ ยังไม่ทรงหลุดพ้น เพราะเหตุที่ข้าพระองค์อยู่ในโอวาทของพระองค์ จึงเป็นผู้ ไม่มีอาสวะ อยู่เป็นสุข อธิบายว่า ข้าพระองค์อยู่ในพระบัญญัติ คือ ในพระ- โอวาท ได้แก่ ในมรรคที่ถึงแล้วของพระองค์ ปฏิบัติอยู่ตามสติ ตามกำลัง เชื่อว่าเป็นผู้ไม่มีอาสวะ เพราะละอาสวะ แม่ทั้ง ๔ มีกามาสวะเป็นต้นได้หมดแล้ว อยู่ ข้าแต่พระพุทฺธเจ้าผู้แก้แล้วกล้า ข้าพระองค์ขอนอบน้อมแด่พระองค์ผู้เช่นนั้น.

จบอรรถกถาอุชชยเถรคาถา

๘. สัตถุชยเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระสัตถุชยเถระ

[๑๘๕] ได้ยินว่า พระสัตถุชยเถระได้ภายิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า
ตั้งแต่เราออกบวช เป็นบรรพชิต เราไม่รู้ลึกถึง
ความดำริ อันไม่ประเสริฐ ประกอบด้วยโทษเลย.

อรรถกถาสัตถุชยเถรคาถา

คาถาของท่านพระสัตถุชยเถระเริ่มต้นว่า ยโต อหิ. เรื่องราวของท่าน
เป็นอย่างไร ?

แม้ท่านก็เป็นผู้มีอิทธิการอันกระทำไว้ในพระพุทธรเจ้าองค์ก่อน ๆ สังสม
บุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ ในกาลของพระผู้มีพระ
ภาคเจ้าทรงพระนามว่า วิปัสสี ได้รวบรวมสิ่งของที่เรียกราคกระจัดกระจายอยู่
ในที่ประชุมใหญ่ ๆ กระทำบุญอุทิศพระรัตนตรัย ตัวเองเป็นคนจน จึงได้เป็น
ผู้ชวนชวายเป็นการบำเพ็ญบุญของหมู่คณะเป็นต้นเหล่านั้น ท่านเข้าไปเฝ้าพระ-
ผู้มีพระภาคเจ้า ตามกาลเวลา ถวายบังคมแล้ว มีจิตเลื่อมใสได้ทำหน้าที่
ไวยาวัจกร ต่าง ๆ ต่อภิกษุทั้งหลาย ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านไปบังเกิดใน
เทวโลก กระทำบุญไว้มาก ท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ อยู่ในสุคติภพด้วยเท่านั้น ใน
พุทธรูปบาทกาลนี้ เกิดเป็นบุตรของพราหมณ์ ผู้สมบูรณ์ด้วยสมบัติ ในพระ-
นครราชคฤห์ โดยนามมีชื่อว่า สัตถุชย. เขาเจริญวัยแล้ว เห็นพราหมณ์ผู้มี

ชื่อเสียง มีพรหมายุพราหมณ์ และโปกขรชาติพราหมณ์เป็นต้น เลื่อมใสใน
พระศาสนา ก็บังเกิดความเลื่อมใส เข้าไปเฝ้าพระบรมศาสดา.

พระบรมศาสดา ทรงแสดงธรรมแก่เขาแล้ว เขาฟังธรรมแล้วได้เป็น
พระโสดาบัน แล้วบรรพชาในเวลาต่อมา ก็และเมื่อบรรพชา พอปลายมีจด
เท่านั้น ก็ได้อภิญญา ๖. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

ได้มีการประชุมใหญ่ (มหาสันนิบาต) แห่ง

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า วิปัสสี เราได้
เป็นไวยาวัจกรผู้รับใช้ในกิจทุกอย่าง ก็ไทยธรรม
ที่จะถวายแด่พระสุตเจ้า ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่
ของเราไม่มี เรามีจิตผ่องใสได้ถวายบังคมพระบาท
ของพระศาสดา ในกัณฑ์ ๕๑ แต่กัณฑ์นี้ เราได้
กระทำไวยาวัจกร ด้วยกรรมนั้น เราไม่รู้จักทุกคติเลย
นี่เป็นผลแห่งการทำหน้าที่ไวยาวัจกร และในกัณฑ์ ๕
แต่กัณฑ์นี้ เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ นามว่า
สุจินตติระ สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีผลมาก.
เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯ ล ฯ คำสอนของพระพุทธ-
เจ้า เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ท่านเป็นผู้มีอภิญญา ๖ เมื่อพยากรณ์พระอรหันต์ผล ได้กล่าวคาถาว่า

ตั้งแต่เราออกบวชเป็นบรรพชิต เราไม่รู้สักสิ่ง

ความดำริอันไม่ประเสริฐ ประกอบด้วยโทษเลย ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยโต อหิ ปพฺพชิต ความว่า

จำเดิมแต่ ก็อนับแต่เราได้บวชแล้ว.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 266

(อธิบายว่า) จำเดิมแต่เวลาที่เราบวชแล้ว เราไม่รู้จักความดำริอันไม่ประเสริฐ ประกอบด้วยโทษเลย โดยความหมายก็ว่า เราไม่รู้จักความดำริที่ประกอบด้วยโทษมีรากะเป็นต้น เพราะเหตุนั้นแล จึงชื่อว่าไม่ประเสริฐคือแล้ว อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่าไม่ใช่ของพระอริยเจ้า เพราะพระอริยะเจ้าทั้งหลายไม่ประพฤติ และเพราะผู้ที่ไม่ใช่พระอริยประพฤติ คือเป็นของลามก ได้แก่ มิจฉาวิตก มีกามวิตกเป็นต้น อันได้นามว่า สังกัปปะ เพราะดำริถึงคุณที่ไม่จริงเป็นต้นในอารมณ์ อันตนให้เกิดแล้ว พระเถระพยากรณ์พระอรหันต์ผลว่า เราบรรลุพระอรหันต์แล้ว ในเวลาที่ปลายมิดโกนจตเท่านั้น.

จบอรรถกถาสัตถุชยเถรคาถา

๕. รามณยยกเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระรามณยยกเถระ

[๑๘๖] ได้ยินว่า พระรามณยยกเถระได้ภยิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

ดูก่อนมาร บุคคลบางจำพวก ย่อมสะดุ้งกลัว
เพราะเสียงคำรามของท่าน และเสียงร้องคำรามแห่ง
เทวดา แต่จิตของเราไม่หวั่นไหว เพราะเสียงเหล่านั้น
เพราะจิตของเรายินดีความเป็นผู้เดียว.

อรรถกถารามณียกเถรคาถา

คาถาของท่านพระรามณียกเถระ เริ่มต้นว่า จิหจิทินทิตเต.

เรื่องราวของท่านเป็นมาอย่างไร ?

แม้พระเถระนี้ ก็มีอภินิหารอันกระทำไว้แล้ว ในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ ตั้งสมบุญไว้ในภพนั้น ๆ เป็นอันมาก เกิดในเรือนแห่งตระกูลในกาลของ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า สิขิ. บรรลุถึงความเป็นผู้รู้แล้ว เห็น พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้เลื่อมใสแล้ว ได้ทำการบูชาด้วยดอกไม้ทั้งหลาย.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านบังเกิดแล้วในเทวโลก กระทำบุญแล้ว เกิด หมุนเวียนไป ๆ มา ๆ อยู่แต่ในสุคติภพเท่านั้น ในพุทธรูปบาทกาลนี้ เกิดใน ตระกูลอันมั่งคั่งในพระนครสาวัตถี เจริญวัยแล้ว เป็นผู้มีความเลื่อมใสเกิดแล้ว บรรพชา ในกาลที่ทรงรับมอบพระวิหารชื่อว่า เขตวัน เรียนกรรมฐาน อันสมควรแก่จริต แล้วอยู่ในป่า. ท่านได้มีชื่อว่า รามณียกเถระ เพราะ สมบัติของตน และข้อปฏิบัติอันสมควร แก่บรรพชิตของท่านเป็นเหตุนำมา ซึ่งความเลื่อมใส. วันหนึ่ง มารประสงค์ จะหลอกให้พระเถระสะดุ้ง จึงได้ ส่งเสียงร่ำร้องน่ากลัว.

พระเถระฟังเสียงนั้นแล้ว ไม่สะดุ้งกลัว เพราะเสียงนั้น รู้ทันว่า นี้ เป็นมาร เมื่อจะแสดงความไม่อาทรในเสียงนั้น ได้กล่าวคาถาว่า

ดูก่อนมารผู้ลามก จิตของเรานั้นย่อมไม่หวั่น

ไหวดีนรน เพราะเสียงร้องของนกกระเจาบ และเพราะ
เสียงร้องของลิงทั้งหลาย เพราะจิตของเรายินดียิ่งแล้ว
ในพระนิพพาน ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า จิหจิหัทธิต ความว่า เพราะเหตุแห่งการส่งเสียงร้องของนกกระจาบ ที่ได้ชื่อว่า จิหะ จิหะ เพราะส่งเสียงร้องอยู่เนื่อง ๆ ว่า จิหะ จิหะ อธิบายว่า มีเสียงร้องเป็นเหตุ. บทว่า สิบปีกากรูเต จ ความว่า ลิงที่มีอาการเหมือนเด็กผอมโซมโรค มีชื่ออย่างอื่น คือจี้เล่น ท่านเรียกว่า สิบปีกะ. บางอาจารย์เรียกว่า มหากันทร เพราะลิงทั้งหลาย อ้าปากกว้าง ร้องตัวสั้น ก็บทนี้เป็นตติยวิภัตติลงในอรรถแห่งเหตุ อธิบายว่า การร้องของลิงนั้นเป็นเหตุ. บทว่า น เม ตํ ผนุทติ จิตฺตํ ความว่า จิตของเราย่อมไม่คืนรน คือไม่หวนไหว.

ท่านกล่าวอธิบายไว้ว่า คุณอนมารผู้ลามก จิตของเราจะไม่ตกไปจากกรรมฐาน เพราะเหตุแห่งการส่งเสียงร้องของท่าน คุณเพราะเหตุแห่งการร้อง คือเพราะเหตุแห่งการส่งเสียงร้องของลิงในป่า. พระเถระกล่าวถึงเหตุในการที่จิตไม่ตกไปจากกรรมฐานว่า เอกตฺตํ นิริตํ หิ เม เพราะจิตของเรายินดีอยู่แล้วในพระนิพพาน. หิ ศัพท์ มีเหตุเป็นอรรถ ได้แก่ เพราะเหตุที่จิตของเรา ละการคลุกคลีด้วยหมู่ อยู่ในความเป็นผู้ ๆ เดียว คือในเอกิภาพ หรือเพราะเหตุที่จิตของเรา ละความฟุ้งซ่านในภายนอก แล้วถึงความเป็นหนึ่งในเอกัคคตารมณฺ์ หรือเพราะเหตุที่จิตของเรายินดีอยู่แล้ว คือ อภิรมย์แล้วใน เอกัคคตารมณฺ์ คือในเอกิภาพ ได้แก่ ในพระนิพพาน ฉะนั้นจิตของเราจึงไม่คืนรน คือไม่ขาดจากกรรมฐาน ได้ยินว่า พระเถระเมื่อกว่ากาลานี้อยู่ที่นั่นแล เจริญวิปัสสนา บรรลุพระอรหัตแล้ว. สมดังคาถาประพันธ์ ที่ท่านกล่าวไว้ในอปทานว่า

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า สิบปี มีพระ
ฉวีวรรณดั่งทอง มีพระรัศมีอันประเสริฐดั่งพระอาทิตย์

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 269

มีพระหฤทัยเมตตา มีพระสติ เสด็จขึ้นที่จงกรม เรา
มีจิตเลื่อมใส มีใจโสมนัส ชมเชยพระญาณอันอุดม
แล้ว ถี้อดอกเทียนขาวไปบูชา แต่พระพุทธเจ้า ใน
กัปที่ ๓๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้บูชาพระพุทธเจ้าด้วย
ดอกไม้ไผ่ ด้วยการบูชานั้น เราไม่รู้จักทุกขัตติเลย นี้
เป็นผลแห่งพุทธบูชา ในกัปที่ ๒๕ แต่ภัทรกัปนี้ ได้
เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ นามว่า สุเมฆมนะ สมบูรณ์
ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก เราเผากิเลสทั้งหลาย
แล้ว ๗ ล ๗ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราทำสำเร็จ
แล้ว ดังนี้.

ก็แลคานีนั้นแหละ ได้เป็นคาถาพยากรณ์พระอรหันต์ผลของพระเถระ.

จบอรรถกถารามณียเถรคาถา

๑๐. วิมลเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระวิมลเถระ

[๑๘๗] ได้ยินว่า พระวิมลเถระได้ภาษิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

แผ่นดินชุ่มฉ่ำด้วยน้ำฝน ลมก็พัด สายฟ้าก็แลบ
อยู่ทั่วไปในท้องฟ้า วัตถุทั้งหลาย ย่อมสงบไป จิต
ของเราตั้งมั่นแล้ว เป็นอันดี.

จบวรรคที่ ๕

อรรถกถาวิมลเถรคาถา

คาถาของท่านพระวิมลเถระ เริ่มต้นว่า **ธรรณี จ สิญจติ วา.**

เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้ท่านก็ได้เป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์ได้กระทำไว้แล้ว ในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ สังฆมกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพาน ไว้ในภพนั้น ๆ เกิดในตระกูลของคนเป่าสังข์ ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า วิปัสสี ถึงความเป็นผู้รู้แล้ว สำเร็จการศึกษาในศิลปะนั้น วันหนึ่งพบพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า วิปัสสี มีใจเลื่อมใสแล้ว ทำการบูชาด้วยการเป่าสังข์ถวาย จำเดิมแต่นั้น ได้ทำการบำรุงพระศาสดา ตลอดกาลเวลา.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาเกิดในเทวโลก การทำบุญไว้มาก ท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ อยู่ในเทวคาและมนุษย์ทั้งหลาย ตั้งอธิฐานไว้ในศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่า กัสสปะ ว่า ในอนาคตกาล ขอข้าพเจ้าจงเป็นผู้มีร่างกายบริสุทธิ์ ปราศจากมลทิน ดังนี้ แล้วรดคันโพร้ด้วยน้ำหอม ชักฟอกอาสนะที่เป็นเจดีย์ และเนินโพร้ ชักสมณบริวารที่เศร้าหมอง แม่ของภิกษุทั้งหลาย.

ก็ครั้ง จุติจากมนุษยโลกแล้ว ก็ท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ อยู่ในเทวคาและมนุษย์ทั้งหลาย บังเกิดในตระกูลที่มั่งคั่ง ณ พระนครราชคฤห์ ในพุทธปรบาทกาลนี้ ก็เมื่อท่านอยู่ในท้องมารดาที่ดี ออกจากท้องมารดาที่ดี ร่างกายของท่านไม่เศร้าหมองด้วยดี และเสมหะเป็นต้น ไม่แปรเปื้อน อุจจาระน้ำฝักบัว ได้เป็นผู้บริสุทธิ์ผุดผ่อง ดังพระโพร้สัตว์ผู้ประสูติในภพสุดท้าย ด้วยเหตุนี้ คนทั้งหลายจึงขนานนามท่านว่า **วิมล**.

วิมลมานพ เจริญวัยแล้ว เห็นพุทธานุภาพ ในคราวที่พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปสู่กรุงราชคฤห์ ได้เฉพาะซึ่งศรัทธา บรรพชาแล้ว เรียนกรรมฐาน อยู่ในถ้ำแห่งภูเขา แคว้นโกศล. อยู่มาวันหนึ่ง มหาเมฆที่เกิดในทวีปทั้ง ๔ ได้ยังฝนให้ตก แผ่นลุม ท้วท้องจักรวาล. ได้ยินว่า ฝนย่อมตกอย่างนี้ ในเวลาที่พระพุทธรเจ้า และพระเจ้าจักรพรรดิ ยังทรงดำรงอยู่ในวิวิฎฐัญญาธิบดี. จิตของพระเถระได้ตั้งมั่น มีอารมณ์เป็นหนึ่ง เพราะฝนช่วยสงบ ระงับ ดับความร้อนในฤดูร้อน และเพราะได้ฤกษ์เป็นที่สบาย. ท่านจึงมีจิตตั้งมั่น ขวนขวายวิปัสสนาในขณะนั้นเองแล้วบรรลุพระอรหัต ตามลำดับมรรค. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

เราเป็นผู้เป่าสังข์บูชาพระผู้มีพระภาคเจ้าพระ-

นามว่าวิปัสตี เป็นผู้ประกอบการบำรุงพระสุคตเจ้าผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่เป็นนิตย์ เราเห็นผลแห่งการบำรุงพระโลกนาถผู้คงที่ ดนตรีหกหมื่น ห้อมล้อมเราทุกเมื่อ ในกัปที่ ๕๑ แต่กัปนี้ เราบำรุงพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้แสวงหาคุณใหญ่ ด้วยกรรมนั้น เราไม่รู้จักทุกติเลย นี่เป็นผลแห่งการบำรุง ในกัปที่ ๒๔ แต่ภัทรกัปนี้ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๑๖ พระองค์ นามว่า " มหานิโฆษะ " มีพลมาก. เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ๑๓ ๗ คำสอนของพระพุทธรเจ้า เราทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็พระเถระครั้งบรรลุพระอรหัตแล้ว เป็นผู้มึใจยินดีแล้ว เพราะ
ทำกิจสำเร็จแล้ว เมื่อจะเปล่งอุทาน ได้กล่าวคาถาว่า

แผ่นดินชุ่มชื้นด้วยน้ำฝน ลมก็พัด สายฟ้าก็แลบ
อยู่ทั่วไปในท้องฟ้า วิตกทั้งหลายย่อมสงบไป จิตของ
เราตั้งมั่นแล้ว เป็นอันดี ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ธรณี แปลว่า แผ่นดิน. ก็แผ่นดินนั้น
ท่านเรียกว่า " ธรณี " เพราะทรงไว้ซึ่งสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตทั้งสิ้น.

บทว่า ลินฺจติ ความว่า เมื่อมหาเมฆยังฝนให้ตกเต็มทั่วท้องฟ้า
โดยรอบ ผืนดินก็ชุ่มชื้นด้วยน้ำฝน.

บทว่า วาติ มาตุโล ความว่า ลมที่เยือกเย็นเพราะสัมผัสกับ
บรรยากาศที่ฝนโปรยลงมา ก็พัด.

บทว่า วิชฺชุลตา จรติ นภ ความว่า ลมที่เยือกเย็นเพราะสัมผัสกับ
บรรยากาศที่ฝนโปรยลงมา ก็พัด.

บทว่า วิชฺชุลตา จรติ นภ ความว่า สายฟ้าที่แลบออกจาก
กลุ่มเมฆหนา ร้องคำรามกระหึ่ม ครวญครางในที่นั้น ๆ ก็แลบไปในอากาศ
ด้านโน้น และด้านนี้รอบทิศ.

บทว่า อุปสมนฺติ วิตุกา ความว่า มหาวิตก ๕ แม้ทั้งหมดมี
กามวิตกเป็นต้น เชื่อว่าเป็นอันสงบแล้ว ด้วยสามารถแห่งองค์มรรคนั้น ใน
ขั้นต้น โดยการที่พระเถระได้บรรลุสมณะและวิปัสสนา อันสำเร็จแล้วเพราะมี
ฤดูเป็นที่สบาย เชื่อว่าย่อมเข้าไปสงบ เพราะการได้บรรลุอริยมรรค. คือ ย่อม
ขาดสูญไปโดยไม่มีส่วนเหลือ พระเถระกล่าวถึงขณะแห่งอริยมรรค ทำให้เป็น
ปัจจุบัน เพราะใกล้ปัจจุบัน. อีกอย่างหนึ่ง บทนี้ เป็นคำกล่าวถึงปัจจุบัน ใน
ข้อความที่ผ่านมาแล้ว.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 273

บทว่า จิตฺตํ สุตฺตมาหิตํ มมํ ความว่า พระเถระพยากรณ์พระ-
อรหันต์ผลว่า ต่อจากนั้นมา จิตของเราที่ตั้งมั่นด้วยดี ด้วยโลกุตรสมาธิ บัดนี้
ไม่มีกิจอะไรที่จะต้องกระทำในการตั้งจิตนั้น ดังนี้.

จบอรรถกถาวิมลเถรคาถา

จบวรรคพรรณนาที่ ๕

ในอรรถกถาเถรคาถา ชื่อว่า ปรมัตถทีปนี

ในวรรคนี้ รวมพระเถระได้ ๑๐ รูป คือ

๑. พระสิริวัฑฒเถระ ๒. พระขทิวรณียเรวตเถระ ๓. พระสุมังคล
เถระ ๔. พระसानุเถระ ๕. พระรมณียวิหารีเถระ ๖. พระสมิทธิเถระ
๗. พระอุชชยเถระ ๘. พระสัจจชยเถระ ๙. พระรามณียกเถระ ๑๐.
พระวิมลเถระ และอรรถกถา.

เถรคาถา เอกนิบาต วรรคที่ ๖

๑. โคธิกเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระโคธิกเถระ

[๑๘๘] ได้ยินว่า พระโคธิกเถระได้ภยิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

ฝนตกลงมา มีเสียงไพเราะ ดังเสียงเพลงขับ
กู่กู่ของเรามุงดีแล้ว มีประตูหน้าต่างมิดชิดดี จิตของ
เราก็ต้งมั่นดีแล้ว ถ้าท่านปรารถนาจะตก ก็เชิญตก
ลงมาเถิดฝน.

วรรคพรรณนาที่ ๖

อรรถกถาโคธิกาที่จตุเถรคาถา

คาถาของพระเถระทั้ง ๔ เหล่านี้ คือ พระโคธิกะ พระสุพาหุ พระ-
วัลลภะ พระอุตติยะ ทั้ง ๔ คาถาเริ่มต้นว่า วสุตติ เทโว. เรื่องราวของ
ท่านเหล่านั้นเป็นอย่างไร ?

แม้พระเถระเหล่านี้ ก็ได้มีอภินิหารอันกระทำไว้แล้ว ในพระพุทธรูปเจ้า
องค์ก่อน ๆ สิ่งสมบุญไว้มากในภพนั้น ๆ ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงพระนามว่า สิทธัตถะ ในกัปที่ ๕๔ นับแต่ภัทรกัปนี้ ได้เกิดในเรือนมี

ตระกูล ถึงความเป็นผู้รู้แล้ว ได้เป็นสหายกันเที่ยวไป. ในบรรดาสหายเหล่านั้น สหายคนหนึ่ง เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า สิทธัตถะ เสด็จเที่ยว บิณฑบาต ได้ถวายอาหารทัพพี ๑. สหายคนที่ ๒ มีจิตเลื่อมใส ถวายบังคม ด้วยเบญจางคประดิษฐ์แล้ว ประคองอัญชลี. สหายคนที่ ๓ มีจิตเลื่อมใส บูชาพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยดอกอุบลกำมือหนึ่ง สหายคนที่ ๔ ทำการบูชา ด้วยดอกมะลิ. สหายเหล่านั้นบังเกิดในเทวโลก ด้วยบุญกรรม ที่ทำจิตให้ เลื่อมใสในพระศาสดา ขวนขวายแล้วอย่างนี้ กระทำบุญไว้มากแล้วท่องเที่ยว ไป ๆ มา ๆ อยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย แล้วเกิดในเรือนมีตระกูล ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า กัสสปะ เป็นสหายกัน บวชในพระศาสนา บำเพ็ญสมณธรรม แล้วเกิดเป็นโอรสของเจ้ามัลละทั้ง ๔ ในเมืองปาวา ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลาย. พวกเจ้ามัลละ ได้ขนานนามของพระโอรสเหล่านั้นว่า โคธิกะ สุพาหุ วัลลियะ (และ) อุตติยะ. พระโอรสทั้ง ๔ ได้เป็นสหายรักกัน. พระโอรสเหล่านั้น ได้พากันไปยังเมือง กบิลพัสดุ์ ด้วยกรณีกิจบางอย่าง. ก็ในสมัยนั้น พระศาสดาเสด็จไปยังเมือง กบิลพัสดุ์ ประทับอยู่ในนิโครธาราม ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ ทรมานเจ้า ศากยะ มีพระเจ้าสุทโธทนะเป็นประมุข. ครั้งนั้น แม้โอรสแห่งเจ้ามัลละ ทั้ง ๔ เหล่านั้น เห็นปาฏิหาริย์แล้ว ได้ความเลื่อมใส บวชแล้ว เจริญวิปัสสนา บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย ต่อกาลไม่นานนัก. สมดัง คาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอปทานว่า พระโคธิกเถระกล่าวคาถานี้ว่า

เราได้เห็นพระสัมพุทธเจ้า ผู้มีผิวพรรณดังทอง
สมควรรับเครื่องบูชา เสด็จออกจากป่าอันสงัด จาก
ค้นหาเครื่องร้อยรัดมาสู่ความดับ จึงถวายภิกษาทัพพี
หนึ่ง แต่พระพุทธเจ้า ทรงพระนามว่า สิทธัตถะ ผู้มี

ปัญญา ผู้สงบระงับ ผู้แก้แค้นมาก ผู้คงที่ เราตาม
เสด็จพระองค์ ผู้ทรงยังมหาชนให้ดับ เรามีความยินดี
เป็นอันมากในพระพุทธเจ้า ผู้เป็นเผ่าพันธุ์พระอาทิตย์
ในกัปที่ ๕๔ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้ถวายทานใดในกาล
นั้น ด้วยกรรมนั้น เราไม่รู้จักทุกติเลย นี่เป็นผลแห่ง
การถวายภิกษา ในกัปที่ ๘๗ แต่ภัทรกัปนี้ ได้เป็นพระ-
เจ้าจักรพรรดิ ๗ พระองค์ มีพระนามเหมือนกันว่า
มหาเรณู ทรงสมบุรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ. เราเผา
กิเลสทั้งหลายแล้ว ๗๑ คำสอนของพระพุทธเจ้า
เราทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

พระสุพาหุเถระ กล่าวคาถานี้ว่า

เราได้เห็นพระพุทธเจ้า ผู้มีพระฉวีวรรณดังทอง
ผู้่องอาจดูจม้ออาชาไนย ดังข้างมาตังคะ ตกมัน ๓
ครั้ง ผู้แสวงหาพระคุณอันยิ่งใหญ่ ทรงยังทิศทั้งปวง
ให้สว่างไสวเหมือนพญารัง มีดอกบาน เป็นเชษฐบุรุษ
ของโลก สูงสุดกว่านระ เสด็จดำเนินไปในถนน
จึงยังจิตให้เลื่อมใสในพระญาณ ประนมอัญชลี มีจิต
เลื่อมใส มีใจโสมนัส ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า
พระนามว่า สิทธัตถะ ในกัปที่ ๕๔ แต่ภัทรกัปนี้ เรา
ได้ทำกรรมใดในกาลนั้น ด้วยกรรมนั้น เราไม่รู้จัก
ทุกติเลย นี่เป็นผลแห่งสัตถุญาในพระญาณ ในกัปที่
๗๓ แต่ภัทรกัปนี้ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๑๖ พระ-
องค์ มีนามว่า นรุตตมะ สมบุรณ์ด้วยแก้ว ๗

ประการ มีผลมาก เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯล ฯ

คำสอนของพระพุทธเจ้า เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

พระวัชฎิยเถระ กล่าวคาถานี้ว่า

ในกาลนั้น เราเป็นช่างดอกไม้ อาศัยอยู่ในนคร
ทิวรา ได้เห็นพระพุทธเจ้าผู้ปราศจากธุลี ทรงพระนาม
ว่า สิทธัตถะ อันชาวโลกบูชา มีใจเลื่อมใสโสมนัส
ได้ถวายดอกอุบลกำมือหนึ่ง เราอุบัติในภพใด ๆ
เพราะผลของกรรมนั้น เราได้เสวยผลอันน่าปรารถนา
ที่ตนทำไว้ดีแล้วในปางก่อน แวดล้อมด้วยพวกมัลละ
ชั้นดี นี่เป็นผลแห่งการถวายดอกไม้ ในกัปที่ ๕๔
แต่ภัทรกัปนี้ เราบูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้ดี ด้วย
กรรมนั้น เราไม่รู้จักทุกติเลย นี่เป็นผลแห่งการบูชา
ด้วยดอกไม้ ในกัปใกล้เคียงที่ ๕๔ เว้นกัปปัจจุบัน
ได้เป็นพระราชชา ๕๐๐ พระองค์ มีนามเหมือนกันว่า
นัชชสมะ เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯล ฯ คำสอน
ของพระพุทธเจ้า เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

พระอุตติยเถระ กล่าวคาถานี้ว่า

เราได้ถวายดอกมะลิแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรง
พระนามว่า " สิทธัตถะ " ดอกมะลิ ๗ ดอกเราไปรย
ลงแทบพระบาท ด้วยความยินดี ด้วยกรรมนั้น วันนี้
เราได้เสวยอมตธรรม เราทรงกายที่สุด อยู่ในศาสนา
ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในกัปที่ ๕๔ แต่ภัทรกัปนี้
เราบูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้ดี ด้วยกรรมนั้น

เราไม่รู้จักทุกติเลย นี่เป็นผลแห่งการบูชาด้วยดอกไม้
ในกัปที่ ๕ แต่ภัทรกัปนี้ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๑๓
พระองค์ ได้มีนามว่า สมันตคันธะ ครอบครอง
แผ่นดิน มีสมุทรสาคร ๔ เป็นที่สุด เป็นจอมประชา.
เราเผาภิเลสทั้งหลายแล้ว ๗๒๗ คำสอนของพระพุทธ-
เจ้า เราทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็พระเถระแม่ทั้ง ๔ เหล่านี้ ครั้น บรรลุพระอรหัตแล้ว ปราภ
ชื่อเสียงโด่งดังในโลก เป็นผู้อันพระราชาหาอมาตย์แห่งพระราชา สักการะ
เคารพแล้ว อยู่ร่วมกันในป่านั้นแหละ. ครั้นในกาลวันหนึ่ง พระเจ้าพิมพิสาร
เข้าไปหาพระเถระทั้ง ๔ รูปเหล่านั้น ผู้เข้าไปสู่กรุงราชคฤห์ ไขว้แล้ว นิมนต์
ให้อยู่จำพรรษาตลอดไตรมาส รับสั่งให้สร้างกุฏิถวายพระเถระเหล่านั้นแยกกัน
(องค์ละหลัง) (แต่) ไม่ได้มุงหลังคาเพราะหลงลืม. พระเถระเหล่านั้นก็อยู่ใน
กุฏิทั้งหลายที่ยังไม่ได้มุง ถึงฤดูฝน ฝนก็ไม่ตก พระราชาทรงพระดำริว่า
เพราะเหตุไรหนอแล ฝนจึงไม่ตก ทรงทราบเหตุนั้น แล้วรับสั่งให้มุงหลังคา
กุฏิเหล่านั้น ให้นาบด้วยดินเหนียว และตกแต่งให้งดงาม ทำการฉลองกุฏิ
แล้วได้ถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่.

เพื่อจะอนุเคราะห์พระราชา พระเถระทั้งหลายจึงเข้าไปยังกุฏิทั้งหลาย
แล้วเข้าสมาบัติเมตตาเป็นอารมณ์. ลำดับนั้น มหาเมฆตั้งขึ้นด้านทิศอุดรและ
ทิศปราจีน ตั้งเค้าจะตกในขณะที่พระเถระทั้งหลายออกจากสมาบัติทีเดียว ใน
บรรดาพระเถระเหล่านั้น พระโคธกเถระออกจากสมาบัติพร้อมกับเมฆร้องคำราม
ได้กล่าวคาถานี้ว่า

ฝนตกลงมา มีเสียงไพเราะดังเสียงเพลงขับ กุฏิ
ของเรามุงดีแล้ว มีประตูหน้าต่างมิดชิดดี จิตของเรา

ก็ตั้งมั่นดีแล้ว ถ้าท่านปรารถนาจะตก ก็เชิญตกลงมา

เถิดฝน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วสุตติ ความว่า ฝนตก คือ ยังสายฝน
ให้ไปรยลงมา.

บทว่า เทโว ได้แก่ เมฆ.

บทว่า ยถา สุกิต्तํ มีอธิบายว่า ส่งเสียงครวญครางเหมือนเสียง
เพลงขับอันเสนาะ ก็ในเวลาฝนจะตก เมฆตั้งขึ้นหนาตั้งร้อยชั้นพันชั้น ทำให้
ฟ้าร้องเปล่งแสงแปลบปลาบไปทั่วทิศ ย่อมงดงาม มิใช่ออย่างเดียวเพราะฉะนั้น
พระเถระจึงแสดงว่า ฝนตกส่งเสียงดังสนิทไพเราะกังวานลึก (อีกด้วย). ด้วย
เหตุนี้ พระเถระจึงกล่าวถึงการที่ไม่ถูกรบกวนด้วยเรียกว่ากุฎิของเรามุงดีแล้ว
มีประตูหน้าต่างมิดชิดคือ พระเถระกล่าวว่า กุฎิของเรานี้ มุงด้วยหญ้า
เป็นต้นแล้ว トラบเท่าที่ฝนยังไม่ตก ด้วยเหตุนี้จึงไม่ถูกฝนรบกวน. กุฎิชื่อว่า
นำสุขมาให้ เพราะมีสุขในการใช้สอย และมีฤดูเป็นที่สบาย มีฤดูเป็นสุขครบ
ทุกอย่าง ทั้งเว้นจากอันตรายอันเกิดแต่ลม เพราะมีประตูหน้าต่างปิดสนิทดี
พระเถระจึงกล่าวว่า ไม่ถูกเบียดเบียนด้วยสามารถแห่งที่อยู่เป็นสัพปายะครบทั้ง
๒ อย่าง.

บทว่า จิตฺตํ สุตฺตมาหิตญฺจ มยฺหํ ความว่า จิตของเราตั้งมั่นแล้ว
ด้วยดี ด้วยอนุตรสมาธิ คือ แนบแน่นดีแล้วในอารมณ์ คือ พระนิพพาน.
ด้วยบทนี้ พระเถระแสดงถึงความเป็นผู้มีความขวนขวายน้อย เพราะไม่มี
อันตรายในภายใน.

บทว่า อถ เจ ปตุถยฺสึ ความว่า บัดนี้ ถ้าท่านปรารถนาจะตก
คือ ถ้าท่านอยากจะตก.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 280
บทว่า ปวสุส ความว่า จงพรมน้ำ คือ หลังสายฝนลงมา.
พระเถระเรียกเมฆว่า เทว.

จบอรรถกถาโคธิกาทิจตุเถรคาถา

๒. สุพาหุเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระสุพาหุเถระ

[๑๘๕] ได้ยินว่า พระสุพาหุเถระได้ภยิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า
ฝนตกลงมา มีเสียงไพเราะดังเสียงเพลงขับ กุฎี
ของเรามุงดีแล้ว มีประตูหน้าต่างมิดชิดดี จิตของเรา
ก็ตั้งมั่นดีแล้ว ถ้าท่านปรารถนาจะตก ก็เชิญตกลงมา
เถิดฝน.

อรรถกถาสุพาหุเถรคาถา

ในคาถาที่พระเถระอีก ๓ องค์นอกนี้กล่าวไว้ แปลกกันเฉพาะใน
บทที่ ๓. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า จิตุตฺตํ สุตฺตมาหิตญฺจ กาย ในคาถา
ที่พระสุพาหุเถระกล่าวไว้ ความว่า จิตของเราตั้งมั่นแล้วด้วยดี คือแนบแน่น
อยู่แล้วโดยชอบในกรรขกาย ด้วยสามารถแห่งการเจริญกายคตาสติ อธิบายว่า
พระสุพาหุเถระนี้ กระทำมานที่ตนได้แล้ว ด้วยสามารถแห่งการเจริญ
กายคตาสติ ให้เป็นบาท เจริญวิปัสสนา บรรลุพระอรหัตแล้ว พระเถระ
หมายถึงการเจริญกายคตาสตินั้น จึงกล่าวว่า จิตุตฺตํ สุตฺตมาหิตญฺจ กาย และ
จิตของเราตั้งมั่นดีแล้วในกาย ดังนี้.

จบอรรถกถาสุพาหุเถรคาถา

๓. วัลลียเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระวัลลียเถระ

[๑๕๐] ได้ยินว่า พระวัลลียเถระได้ภาษิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

ฝนตกลงมา มีเสียงไพเราะดังเสียงเพลงขับ กุฎี
ของเรามุงดีแล้ว มีประตูหน้าต่างมิดชิดดี เราเป็นผู้
ไม่ประมาทอยู่ในกุฎีนั้น ถ้าท่านปรารถนาจะตกก็เชิญ
ตกลงมาเถิดฝน.

อรรถกถาวัลลียเถรคาถา

บทว่า ตสุตฺตํ วิหฺรามิ อปฺปมตฺโต ในวัลลียเถรคาถา มีอธิบายว่า
เราเชื่อว่าเป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว เพราะบรรลุถึงที่สุดแห่งข้อปฏิบัติอันให้ถึงความ
ไม่ประมาท อยู่ผัดเปลี่ยนอิริยาบถ คือยังอัธภาพให้เป็นไป ด้วยการเข้าไป
ประกอบด้วยธรรมอันเป็นเครื่องอยู่ของพระอริยเจ้า และด้วยการประกอบด้วย
ธรรมมีทิพวิหารธรรมเป็นต้น ในกุฎีนั้น.

จบอรรถกถาวัลลียเถรคาถา

๔. อุตติยเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระอุตติยเถระ

[๑๕๑] ได้ยินว่า พระอุตติยเถระได้ภายิตคานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

ฝนตกลงมา มีเสียงไพเราะดังเสียงเพลงขับ กุฎี
ของเรามุงดีแล้ว มีประตูหน้าต่างมิดชิดดี เราผู้เดียว
ไม่มีเพื่อนอยู่ในกุฎินั้น ถ้าท่านปรารถนาจะตก ก็เชิญ
ตกลงมาเถิดฝน.

อรรถกถาอุตติยเถรคาถา

บทว่า อุตติโย ในคาถาที่พระอุตติยเถระกล่าวแล้ว ความว่า
เราเป็นผู้ไม่มีสหาย คือ เว้นจากการคลุกคลีด้วยกิเลส และการคลุกคลีด้วยคณะ.

จบอรรถกถาอุตติยเถรคาถา

จบอรรถกถาคาถาของพระเถระทั้ง ๔

๕. อัญจนวนิยเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระอัญจนวนิยเถระ

[๑๕๒] ได้ยินว่า พระอัญจนวนิยเถระได้ภายิตคานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

เราเข้าไปสู่ป่าอัญจนวัน ทำตั้งให้เป็นกุฎีแล้ว
ได้บรรลुวิชา ๓ เราได้กระทำคำสอนของพระพุทธ-
เจ้าเสร็จแล้ว.

อรรถกถาอัญชนวนิยเถรคาถา

คาถาของท่านพระอัญชนวนิยเถระเริ่มต้นว่า **อาสนุที ภูฏิกิ กตุวา.**
เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า **ปทุมุตระ** ท่านเป็นช่างดอกไม้ นามว่า **สุทฺถสสนะ** บุษบาพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยดอกมะลิ กระทำบุญอย่างอื่นไว้ในภพนั้น ๆ เป็นอันมาก บวชในศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า **กัสสปะ** แล้วได้บำเพ็ญสมณธรรม ครั้นในพุทธรูปบาทกาลนี้ เกิดในตระกูลเจ้าวัชชี ในพระนครเวสาลี ในเวลาที่เขาเจริญเติบโตใหญ่แล้ว ภัยทั้ง ๓ คือ ภัยเกิดแต่ฝนแล้ง ๑ ภัยเกิดแต่ความเจ็บไข้ ๑ ภัยเกิดแต่มนุษย์ ๑ บังเกิดแล้วในแคว้นวัชชี. ภัยทั้งหมดนั้นพึงทราบโดยนัยดังกล่าวแล้วในอรรถกถารัตนสูตร ก็เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จถึงเมืองเวสาลี เมื่อภัยทุกอย่างสงบแล้ว และเมื่อธรรมาภิสมัยเกิดแล้วแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย จำนวนมาก ในการแสดงธรรมของพระบรมศาสดา ราชกุมารนี้เห็นพุทธานุภาพ ได้มีศรัทธา บรรพชาแล้ว.

ก็ราชกุมารนี้ มีประวัติอย่างไร แม้พระราชาก็ ๔ องค์ ที่จะกล่าวต่อไป ก็มีประวัติอย่างนั้น ก็ราชกุมารแห่งเจ้าลิจลวีผู้เป็นพระสหายของราชกุมารนี้ แม้เหล่านั้น ก็บรรพชาแล้วโดยท่านองนี้แหละด้วยอาการอย่างนี้ คือ ราชกุมารเหล่านั้นเป็นสหายกัน แม้ในกาลของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพระนามว่า **กัสสปะ** บวชแล้ว ก็ได้บำเพ็ญสมณธรรมร่วมกันกับราชกุมารนี้ ได้กระทำความดีมีการปลูกพืชคือกุศลเป็นต้นไว้แทบบาทมูลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงพระนามว่า **ปทุมุตระ** พระอัญชนวนิยเถระนี้ การทำนุรพกิจเสร็จแล้ว

อยู่ที่ป่าช้า ในป่าอัญชนวัน ในเมืองสาเกตนั้น เมื่อจวนถึงเวลาใกล้เข้าพรรษา ได้ตั้งเก่า ๆ ที่มนุษย์ทั้งหลายทิ้งแล้ว วางตั้งนั้นไว้บนแผ่นดินทั้ง ๔ ปกปิด ด้านบน และด้านกว้างด้วยหญ้าเป็นต้น แล้วประกอบประคองอยู่จำพรรษา. ท่านเพียรพยายามอยู่ ก็ได้บรรลุพระอรหัต ในเดือนแรกเท่านั้น. สมดัง คาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

ในกาลนั้นเราเป็นนายมาลาการมีชื่อว่าสุทัสสนะ
ได้เห็นพระพุทธเจ้าผู้ปราศจากฐลี เชษฐบุรุษของโลก
ประเสริฐกว่านระ เรามีจักขุบริสุทธิ มีใจโสมนัส
ถือดอกมะลิไปบูชาพระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่า
ปทุมุตตระ ผู้ตรัสรู้แล้วมีจักขุทิพย์ ด้วยบุปผบูชา
และด้วยการตั้งจิตไว้ เราไม่เข้าถึงทุกติเลย ตลอดแสน
กัป ในกัปที่ ๓๖ แต่ภักทรกัปมิได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ
๑๖ พระองค์ มีพระนามเหมือนกันว่า เทวุตตระ มี
พลมาก. เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว คำสอนของ
พระพุทธเจ้าเรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็ครั้งท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว เสวยวิมุตติสุข ออกจากสมบัติแล้ว
พิจารณาสมบัติตามที่ได้ เมื่อจะเปล่งอุทานด้วยกำลังปีติ จึงได้กล่าวคาถาว่า

เราเข้าไปสู่ป่าอัญชนวัน ทำตั้งให้เป็นกุฎิแล้ว
ได้บรรลุวิชา ๓ คำสอนของพระพุทธเจ้า เรากระทำ
สำเร็จแล้ว ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อาสนุทิกุฎิกิ กตฺวา ความว่า ตั้ง ๔
เหลี่ยม ขายาว ชื่อว่า อาสนุทิกิ แม้ตั้ง ๔ เหลี่ยมกว้างก็มีเหมือนกัน. พระ
เถระกระทำตั้ง ที่สามารถเพื่อจะนั่งได้อย่างเดียว นอนไม่ได้ ให้เป็นกุฎิ
เพื่ออยู่อาศัย โดยนัยดังกล่าวแล้วในหนหลัง คือกระทำให้เป็นกุฎิ โดยประการ

ที่ เมื่อนั่งบนตั่งนั้นแล้ว สามารถบำเพ็ญสมณธรรมได้โดยสะดวกเพราะไม่มีอันตรายอันเกิดแต่ฤดู. พระเถระแสดงถึงความมกน้อย และความสันโดษอย่างยอดเยี่ยมในเสนาสนะของตน ด้วยบทนี้. สมดังคาถาประพันธ์ ที่ท่านพระธรรมเสนาบดีกล่าวไว้ว่า

**การนั่งขัดสมาธิ นับว่าพอเป็นการอยู่อย่างสบาย
ของภิกษุ ผู้มีใจเด็ดเดี่ยว ดังนี้.**

อาจารย์อีกพวกหนึ่ง อ้างปราชญ์ว่า **อาสนุทิกุฎฐิ** แล้วกล่าวอธิบายว่า กระทำกุฎฐิขนาดเท่าตั่ง. ส่วนอาจารย์เหล่าอื่น กล่าวอธิบายว่า กุฎฐิที่ทำไว้บนเตียงเฉพาะ คนจะนั่งทำเป็นอาสนะเป็นต้น (วอหาม) ชื่อว่า อาสนุทิกุฎฐิ กระทำอาสนุทิกุฎฐิให้เป็นกุฎฐิ.

บทว่า **โศคยุห** ความว่า หยั่งลง คือเข้าไปแล้วโดยลำดับ. บทว่า **อัญชนวัน** ได้แก่ป่าที่มีชื่ออย่างนี้ อธิบายว่า เถาว์ลย์ ท่านเรียกว่า อัญชนะ เพราะมีดอกมีสีเหมือนดอกอัญชัน ป่านั้นได้นามว่า อัญชนวัน เพราะมากไปด้วยเถาว์ลย์นั้น. ส่วนอาจารย์พวกอื่นกล่าวว่า กอไม้ใหญ่ ชื่อว่าอัญชนวัน ต้องนำคำที่เหลือว่า **วิหโรโต มยา** มาประกอบความว่า เราเข้าไปสู่ป่าอัญชนวันนั้น กระทำตั่งให้เป็นกุฎฐิ บรรลุวิชา ๓ โดยลำดับ กระทำคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้วอยู่. ก็คำเป็นคาถานี้แหละ ได้เป็นคาถาพยากรณ์พระอรหันต์ผลของพระเถระ ฉะนี้แล.

จบอรรถกถาอัญชนวนิยเถรคาถา

๖. กุฎีวิหารีเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระกุฎีวิหารีเถระ

[๑๕๓] ได้ยินว่า พระกุฎีวิหารีเถระได้ภยิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

ใครนั่งอยู่ในกุฎี ภิกษุผู้ปราศจากราคะ มีจิตตั้ง
มั่นอยู่ในกุฎี ขอท่านจงรู้อย่างนี้เถิดอาวุโส กุฎีที่ท่าน
ทำไว้แล้ว ไม่ไร้ประโยชน์เลย.

อรรถถกกุฎีวิหารีเถรคาถา

คาถาของท่านพระกุฎีวิหารีเถระ เริ่มต้นว่า โโก กุฎีกาย. เรื่อง
ราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ เสด็จ
ไปทางอากาศ ท่านถือหม้อน้ำเย็นไปด้วยคิดว่า เราจักถวายน้ำเป็นทาน แล้ว
เกิดปีติโสมนัส แหงนหน้าขึ้น โยนหม้อน้ำขึ้นไป (บนอากาศ) พระศาสดา
ทรงทราบอรรถาัยของท่าน แล้วประทับยืนอยู่ในอากาศรับหม้อน้ำ เพื่อเจริญ
ศรัทธาปสาทะ. ด้วยการรับน้ำนั้น ท่านเสวยปีติโสมนัสมิใช่น้อย. ข้อความที่
เหลือ คล้ายกับที่กล่าวไว้ในเรื่องของพระอัญจนวณิยเถระ ทั้งนี้. ส่วนข้อ
ที่แปลกกันมีดังนี้

ได้ยินว่า ท่านบวชโดยนัยดังกล่าวแล้ว กระทำบุรพกิจเสร็จแล้ว
ชวนขวายวิปัสสนา ในเวลาเย็นเดินทางไปใกล้ที่นา เมื่อฝนลงเม็ด เห็นกุฎี

อันเกิดด้วยบุญ ของคนเฝ้านา จึงนั่งบนอาสนะที่ลาดด้วยหญ้า. พอท่านนั่งลง ก็ได้ฤกษ์เป็นที่สบาย ขวนขวายวิปัสสนา บรรลุพระอรหัตแล้ว. สมดังคำที่ ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

เราได้เห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีพระฉวีวรรณ
ดั่งทอง ผู้รุ่งเรืองดั่งกองไฟ เหมือนพระอาทิตย์ เป็น
ที่รับรองเครื่องบูชาเสด็จไปในอากาศ จึงเอามือทั้งสอง
กอบน้ำแล้วโยนขึ้นไปในอากาศ พระพุทธเจ้าผู้มหา-
วีระ มีพระกรุณาในเรา ทรงรับไว้ พระศาสดาทรง
พระนามว่า ปทุมุตตระ ประทับยืนอยู่ในอากาศ ทรง
ทราบความดำริของเรา จึงได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า
ด้วยการถวายน้ำนี้และด้วยเกิดปีติ เขาจะไม่ถึงทุกติเลย
ตลอดแสนกัป. ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นจอมประชาเชษฐ-
บุรุษของโลก ผู้นราสภ ด้วยกรรมนั้น ข้าพระองค์
ละความชนะและความแพ้แล้ว บรรลุฐานะอันไม่หวั่น
ไหว ในกัปที่ ๖,๕๐๐ แต่ภัทรกัปนี้ ได้เป็นพระเจ้า
จักรพรรดิ ๓ พระองค์ มีพระนามว่า สหัสสราช เป็น
จอมคน ปกครองแผ่นดิน มีสมุทราครเป็นที่สุด.
กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯล ฯ คำสอนของพระพุทธ-
เจ้า เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็เมื่อพระเถระบรรลุพระอรหัตแล้ว นั่งอยู่ในกระท่อมนั้น คนเฝ้า
นากลับมา ถามว่า ใครอยู่ในกระท่อม. พระเถระได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคำมี
อาทิว่า ภิกษุอยู่ในกระท่อม. คำของคนเฝ้านา และของพระเถระนี้นั้น ท่าน
รวบรวมไว้เป็นหมวดเดียวกันแล้ว ยกขึ้นสู่สังคีติ โดยรูปอย่างนั้น ว่า

**ใครนั่งอยู่ในกระท่อม ภิกษุผู้ปราศจากราคะ มี
จิตตั้งมั่นอยู่ในกระท่อม ขอท่านจงรู้อย่างนี้เถิดอาวุโส
กระท่อมที่ท่านทำไว้แล้ว ไม่ไร้ประโยชน์เลย ดังนี้.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โภ กุฎิกาย เป็นคำถามของคนเฝ้านาว่า ใครนั่งอยู่ในกุฎินี้. บทว่า ภิกษุ กุฎิกาย เป็นคำให้คำตอบของพระเถระ แก่คนเฝ้านา. ลำดับนั้น พระเถระ ยังคนเฝ้านาให้อนุโมทนา การใช้สอยกระท่อม โดยความที่ ตนเป็นพระทักษิณยุคคลผู้เลิศ เพื่อจะทำบุญนั้นให้ดำรงมั่นคง โอฬาร จึงกล่าวคำมีอาทิว่า วิตราโค. คานันน์ มีใจความดังนี้ ภิกษุผู้ทำลายกิเลสได้แล้วรูปหนึ่ง นั่งอยู่แล้วในกระท่อมของท่าน เพราะเหตุนั้นแหละ ภิกษุนั้น จึงชื่อว่า ผู้ปราศจากราคะแล้ว เพราะมีราคะอันถอนขึ้นแล้ว โดยประการทั้งปวง ด้วยมรรคอันเลิศ ชื่อว่าผู้มีจิตตั้งมั่นแล้ว เพราะเป็นผู้มีจิตตั้งมั่นแล้วด้วยดี โดยกระทำพระนิพพาน ให้เป็นอารมณ์ ด้วยสมาธิอันยอดเยี่ยม คุณก่อนคนเฝ้านา ผู้มีอายุ เรากล่าวความนี้ อย่างไร ท่านจงรู้ คือ จงเชื่ออย่างนั้น ท่านจงฟัง (ทุกข์).

กระท่อมอันท่านทำแล้ว ไม่ไร้ประโยชน์เลย คือกระท่อมที่ท่านสร้างไว้ ไม่เป็นโมฆะ ไม่เป็นหมัน มีแต่ผล มีแต่กำไร เพราะพระอรหันตจีนาสพ ได้ใช้สอย. ถ้าท่านจะอนุโมทนา ข้อนั้นจักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และเพื่อความสุขแก่ท่านตลอดกาลนาน.

คนเฝ้านา ฟังดังนั้นแล้ว คิดว่า เป็นลาภของเราแล้วหนอ เพราะในกุฎิของเรา มีพระผู้เป็นเจ้า เช่นนี้เข้าไปนั่ง แล้วมีจิตเลื่อมใส ได้ยืนอนุโมทนาแล้ว. ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสดับถ้อยคำสนทนา ของพระเถระและคนเฝ้านาเหล่านั้นนี้ ด้วยทิพโสตธาตุ และทรงทราบการอนุโมทนาของคนเฝ้านา

เมื่อจะทรงยังสมบัติอันคนเฝ้านา จะพึงได้เสวย ให้แจ้งชัด จึงได้ตรัสกะคนเฝ้านาด้วยคาถาเหล่านี้ว่า

ด้วยผลแห่งการที่ภิกษุ ผู้มีจิตสงบแล้ว ไม่มี
อาสวะ อยู่ในกระท่อมของท่านนั้น ท่านจักได้เป็น
จอมเทพ ท่านจะได้เป็นจอมเทวัญ เสวยราชสมบัติใน
หมู่เทพ ๓๖ ครั้ง จักได้เป็นจอมจักรพรรดิ ในแคว้น
แคว้น ๓๔ ครั้ง จักได้เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า ผู้
ปราศจากราคะ นามว่า รัตนกฐิ ดังนี้.

จำเดิมแต่นั้นมา พระเถระ ก็ได้เกิดสมัญญานามว่า กุฎีวิหารีเถระ
ทีเดียว เพราะเป็นนามพิเศษที่ท่านได้ในกระท่อม. ก็กาลานี้แหละ ได้เป็น
คาถาพยากรณ์พระอรหันต์ผลของพระเถระ ฉะนั้นแล.

จบอรรถกถากุฎีวิหารีเถรคาถา

๗. ทุตติยกุฎีวิหารีเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระกุฎีวิหารีเถระ

[๑๕๔] ได้ยินว่า พระกุฎีวิหารีเถระได้กัณฐิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

กุฎีนี้เป็นกุฎีเก่า ท่านปรารถนากุฎีใหม่ ก็จงละ
ความหวังในกุฎีใหม่เสีย ดูก่อนภิกษุ กุฎีใหม่นำทุกข์
มาให้.

อรรถกถาทุติยกุฎีวิหารีเถรคาถา

คาถาของท่านพระกุฎีวิหารีเถระเริ่มต้นว่า **อยมหา ปุราณียา**. เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า ท่านเป็นผู้มีจิตเลื่อมใส ได้ถวายพัศที่สถานอย่างวิจิตรด้วยผลิตภัณฑ์ไม้้อ แต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ ในฤดูร้อน พระศาสดาทรงยังเขาให้รื่นเริง ด้วยพระคาถาอนุโมทนา ในข้อความใดที่ยังมีข้อหลงเหลืออันควรกล่าวถึง ข้อความนั้นก็เหมือนกับที่กล่าวไว้แล้ว ในเรื่องของพระอัญจนวนิยเถระ ส่วนข้อที่แปลกกันมีดังนี้

ได้ยินว่า พระเถระนี้บวชแล้ว โดยนัยดังกล่าวแล้วอยู่ในกุฎีเก่าหลังหนึ่ง ไม่คิดจะบำเพ็ญสมณธรรม คิดแต่จะก่อสร้างอย่างเดีวว่า กุฎีของเราเก่าแล้ว เราควรทำกุฎีหลังใหม่. เทวดาผู้ใคร่ประโยชน์ต่อท่าน กล่าวคาถานี้ที่มีความชวนให้สลดใจ ภาษาง่าย ๆ แต่มีใจความลึกซึ้งว่า

กุฎีนี้เป็นกุฎีเก่า ท่านปรารถนากุฎีใหม่หลังอื่น

ก็จงระความหวังในกุฎีใหม่เสีย ดูก่อนภิกษุ กุฎีใหม่

นำทุกข์มาให้ ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อยม** เป็นคำชี้ให้เห็นสิ่งที่อยู่ใกล้. บทว่า **อหุ** มีความหมายว่า ได้มีแล้ว เพื่อความสะดวกในการประพันธ์คาถา ท่านจึงกล่าวเป็นทีฆะ.

บทว่า **ปุราณียา** ความว่า มีมาในกาลก่อน คือ มีมานานแล้ว.

บทว่า **อณฺณํ ปตฺตยเส นวํ กุฎี** ความว่า ท่านปรารถนาคือประสงค์ ได้แก่อยากได้กุฎีชื่อว่าหลังใหม่ เพราะเป็นกุฎีที่จะพึงบังเกิดในบัดนี้

อื่นจากหลังนี้ เพราะความที่กุฎีหลังนี้ทรุดโทรมโดยความเป็นของเก่า ก็ท่าน-
จงละความหวังในกุฎีหลังใหม่เสียทั้งหมด คือ จงคลายความหวังคือ ความอยาก
ได้แก่ ความเห่อ แม้ในกุฎีหลังใหม่เหมือนในหลังเก่า ย่อมเป็นผู้มีจิตปราศ-
จากความอยากได้ในกุฎีหลังใหม่นั้น โดยประการทั้งปวง. เพราะเหตุไร ?
เพราะกุฎีหลังใหม่นำทุกข์มาให้ คือ คู่ก่อนภิกษุ เพราะกุฎีที่ชื่อว่าใหม่ คือ
ที่จะพึงให้เกิดในบัดนี้ ชื่อว่าเป็นทุกข์ เพราะนำทุกข์มาให้ ฉะนั้น เธออย่า
ทำทุกข์ใหม่อย่างอื่นให้เกิด จงอยู่ในกุฎีหลังเก่านั่นแหละ กระทำกิจที่ตนควร
กระทำ ก็ในคานานี้มีอธิบายดังนี้ คู่ก่อนภิกษุ ท่านคิดว่า กุฎีที่มุงด้วยหญ้า
หลังนี้ ชำรุดทรุดโทรม จึงหวังจะสร้างกุฎีที่มุงด้วยหญ้าใหม่หลังอื่น ไม่-
บำเพ็ญสมณธรรม ก็เมื่อปรารถนาอย่างนี้ ชื่อว่ายังปรารถนากุฎีคืออรรถภาพ
ต่อไป เพราะไม่พ้นจากการเกิดในภพใหม่ โดยไม่ได้ชวนชวายนในภavana
จึงชื่อว่ายังปรารถนาเพื่อจะสร้างอยู่นั่นเอง. ก็กุฎีคืออรรถภาพนั้น เปรียบเหมือน
กุฎีที่มุงด้วยหญ้าหลังใหม่ ชื่อว่าเป็นทุกข์ เพราะเกี่ยวข้องกับทุกข์ต่าง ๆ มีชรา
มรณะ โศกะ และปริเทวะเป็นต้น ยิ่งเสียดว่าทุกข์ในการสร้างกุฎี เพราะ
ต้องลำบากในการกระทำ เพราะฉะนั้น ท่านจงคลายความหวัง ความเพ่ง
ในกุฎีคืออรรถภาพเหมือนคลายความหวังในการสร้างกุฎีหญ้าฉะนั้น คือ จงเป็น
ผู้มีจิตปราศจากความกำหนัดในอรรถภาพนั้น โดยประการทั้งปวง วัฏทุกข์
จักไม่มีแก่ท่านด้วยอาการอย่างนี้ ก็พระเถระฟังคำของเทวดาแล้ว เกิดความ
สลดใจ เริ่มตั้งวิปัสสนา เพียรพยายามอยู่ ดำรงอยู่แล้วในพระอรหัตผลต่อกาล
ไม่นานเลย. สมดังคำที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

เมื่อพระพุทธเจ้า ทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ
เชษฐบุรุษของโลก ผู้คงที่สงบระงับ มั่นคง ประทับ

นั่งบนอาสนะที่ลาดด้วยหญ้า เราเอาดอกอ้อมาผูกเป็น
พัด แล้วน้อมถวายแด่พระพุทธเจ้า ผู้เป็นจอมประชา
ผู้คงที่ พระสัพพัญญูผู้เป็นนายกของโลก ทรงรับพัด
แล้ว ทรงทราบความดำริของเรา ได้ตรัสพระคาถานี้
ว่า กายของเราดับแล้ว ความเร่าร้อนไม่มี ฉันใด
จิตของท่านจงหลุดพ้นจากกองไฟ ๓ กอง ฉันนั้น
เทวดาบางเหล่าที่อาศัยต้นไม้อยู่ มาประชุมกันทั้งหมด
ด้วยหวังว่า จักได้ฟังพระพุทธพจน์ อันยังทายกให้
ยินดี พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่ง ณ ที่นั้น แวดล้อม
ด้วยหมู่เทวดา เมื่อจะทรงยังทายกให้รื่นเริง จึงได้
ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า ด้วยการถวายพัดนี้ และด้วย
การตั้งจิตไว้ ผู้นี้จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ มีพระ
นามว่า สุพพตะ ด้วยกรรมที่เหลือนั้น อันกุศลมูล
ตกเตือนแล้ว จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ มีพระนาม
ว่า " มาลุตตะ " ด้วยการถวายพัดนี้ และด้วยการนับถือ
อันไพบุลย์ ผู้นี้จักไม่เข้าถึงทุกคติตลอดแสนกัป ในกัป
ที่สามหมื่น จักเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๓๘ พระองค์
มีพระนามว่า สุพพตะ ในกัปที่สองหมื่นเก้าพัน
จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พระนามว่า มาลุตตะ
อีก ๘ ครั้ง. เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ๗๑๗ คำสอน
ของพระพุทธเจ้าเรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 293

ก็พระเถระ ตั้งอยู่ในพระอรหัตผลแล้ว ได้กล่าวคานันนั้นแหละ
ซ้ำอีกว่า คานันนี้เป็นข้อลับในการบรรลุพระอรหัตผลของเรา. ก็คานันนั้นแหละ
ได้เป็นคาถาพยากรณ์พระอรหัตผลของพระเถระ. ก็พระเถระนั้น ได้มีนามว่า
กุฎิวารีเถระ เพราะท่านได้คุณพิเศษ เพราะโอวาทเรื่องกุฎิ ฉะนี้แล.

จบอรรถกถาทุติยกุฎิวารีเถรคาถา

๘. รมณียกุฎิกเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระรมณียกุฎิกเถระ

[๑๕๕] ได้ยินว่า พระรมณียกุฎิกเถระได้ภาสิตคานันไว้ อย่างนี้ว่า

กุฎิของเรา นำรื่นเริงบันเทิงใจ เป็นกุฎิที่ทายก
ให้ด้วยศรัทธา ดูก่อนนารีทั้งหลาย เราไม่ต้องการ
ด้วยกุมารีทั้งหลาย ชนเหล่าใดมีความต้องการ เธอ
ทั้งหลายก็จงไปในสำนักของชนเหล่านั้นเถิด.

อรรถกถารมณียกุกิเถรคาถา

คาถาของท่านพระรมณียกุกิเถระ เริ่มต้นว่า **รมณียา เม กุกิกา.**
เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า แม้พระเถระนั้น กระทำการหว่านพืช คือ กุศลไว้ในกาล
ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ ท่องเที่ยวไปในเทวดา
และมนุษย์ทั้งหลาย เกิดในเรือนแห่งตระกูล ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงพระนามว่า อตถกัสสี ในที่สุดแห่งกัป ๑,๘๐๐ จำเดิมแต่ภัทรกัปนี้ ถึง
ความเป็นผู้รู้แล้ว ได้ถวายอาสนะอันสมควรแก่พระพุทธเจ้า แต่พระผู้มีพระ
ภาคเจ้า และบูชาพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยดอกไม้ทั้งหลาย ถวายบังคมด้วย
เบญจางคประดิษฐ์ กระทำประทักษิณแล้วหลีกไป ข้อความที่เหลือคล้ายกับที่
กล่าวไว้แล้ว ในเรื่องของพระอัญจนวณิยเถระนั้นแหละ. ส่วนความที่พิเศษ
ออกไป มีดังนี้.

ได้ยินว่า พระเถระนี้ บวชโดยนัยดังกล่าวแล้ว กระทำบุพกิจแล้ว
อยู่ในกระท่อมในอาวาสใกล้บ้านแห่งหนึ่ง ในแคว้นวัชชี กระท่อมหลังนั้น
จัดเป็นกระท่อมสวยงาม น่าดู น่าเลื่อมใส มีฝาและพื้น ตกแต่งเรียบร้อย
สมบูรณ์ด้วยทัศนียภาพ มีสวนรื่นรมย์และสระโบกขรณีเป็นที่น่ายินดีเป็นต้น มี
ภูมิภาคดาษเต็มไปด้วยทรายคล้ายข่าแห่งแก้วมุกดา เป็นสถานที่น่ารื่นรมย์
ยิ่งกว่าประมาณ โดยมีบริเวณลานที่กวาดเกลี้ยงเกลาคิดแล้วเป็นต้น เพราะ
พระเถระเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวัตร ตั้งอยู่. พระเถระอยู่ในกระท่อมนั้น เริ่มตั้ง
วิปัสสนา แล้วบรรลุพระอรหัตต่อกาลไม่นานนัก. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่าน
กล่าวไว้ในอปทานว่า

เราเข้าป่าชฎุ สัจด์เสียง ไม่อาดูร ได้ถวายเป็นอาสนะ
อันสมควรแก่พระพุทธเจ้า ผู้สืบทอดพระพุทธผู้มีพระภาค-
เจ้า ทรงพระนามว่า อตถทัสสี ผู้คงที่ เราถือดอกไม้
กำหนึ่ง แล้วทำประทักษิณพระองค์ เข้าเฝ้าพระศาสดา
แล้ว กลับมุ่งหน้าไปทางทิศอุดร เข้าเฝ้าพระองค์ผู้เป็น
จอมประชา เชนฐบุรุษของโลกประเสริฐกว่านระ ด้วย
กรรมนั้น ข้าพระองค์ยังตนให้ดับ (กิเลส) ถอนภพได้
ทั้งหมดแล้ว ในปีที่ ๑,๘๐๐ ข้าพระองค์ได้ถวายทาน
ใดในกาลนั้น ด้วยกรรมนั้นข้าพระองค์ไม่รู้จักทุกคติเลย
นี่เป็นผลแห่งการถวายสืหาสนะ ในปีที่ ๗๐๐ แต่
ภักทกับนี้ ข้าพระองค์ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ จอม-
กษัตริย์พระนามว่า สันนิพาปกะ สมบูรณ์ด้วยแก้ว
๗ ประการ มีพลมาก เราเผาภิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ
คำสอนของพระพุทธเจ้า เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็เมื่อพระเถระครั้งบรรลุนิพพานแล้ว ยังคงอยู่ที่กระท่อมนั้น
มนุษย์ทั้งหลายผู้อยากจะดูวิหาร เพราะกระท่อมเป็นสถานที่ ๆ น่ารื่นรมย์
มาจากที่นั้น ๆ ดูชมกระท่อม.

ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง พวกผู้หญิงที่มีนิสัยนักเลงจำนวนเล็กน้อย ไปที่
กระท่อมนั้น เห็นความที่กระท่อมเป็นสถานน่านรื่นรมย์ จึงกล่าวว่า ข้าแต่
ท่านผู้เจริญ สถานที่อยู่ของพระคุณเจ้าน่านรื่นรมย์ แม้พวกดิฉันทั้งหลาย ก็มี
รูปร่างนำเล้าโลม ตั้งอยู่ในวัยสาวรุ่นกำดัด ดังนี้ โดยมีประสงค์ว่า พระเถระ
ผู้อยู่ในกระท่อมรูปนี้ พึงเป็นผู้มีใจอันพวกเราทั้งหลายเหนี่ยวรั้งมาได้ แล้วเริ่ม

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 296
แสดงอาการต่าง ๆ มีมายาหญิงเป็นต้น พระเถระเมื่อจะประกาศความที่ตน
เป็นผู้ปราศจากราคะแล้ว จึงได้กล่าวคาถาว่า

**กุฎิของเรา นำรินรมย์บันเทิงใจ เป็นกุฎิที่ทายก
ให้ด้วยศรัทธา คู่ก่อนนารีทั้งหลาย เราไม่ต้องการด้วย
กุมารีทั้งหลาย ชนเหล่าใดมีความต้องการ เธอ
ทั้งหลายก็จงไปในสำนักของชนเหล่านั้นเถิด ดังนี้.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า รมณียา เม กุฎิกา ความว่า คำที่
พวกเธอทั้งหลายกล่าวว่า ท่านเจ้าข้า กุฎิของท่านนำรินรมย์ ดังนี้ นั้น เป็น
ความจริง กุฎิที่อยู่ของเราหลังนี้ นำรินรมย์ชื่นชมยินดี ก็กุฎิหลังนั้นแล
แม้กุฎิที่ทายกถวายด้วยศรัทธา คือชื่อว่าเป็นสัทธาไทยธรรม เพราะทายก
เชื่อกรรมและผลแห่งกรรมว่า ผลชื่อนี้ ย่อมมีแก่ทายกผู้ถวายกุฎิแก่บรรพชิต
เพราะทำความพอใจไว้ในกุฎิเห็นปานนี้ แล้วจึงถวายด้วยศรัทธา คือด้วยความ
พอใจในธรรม มิใช่ให้เกิดด้วยทรัพย์. กุฎิชื่อว่า มโนรมา เพราะทำใจของ
ผู้ที่เห็นสัทธาไทยธรรมที่ให้แล้วอย่างนั้นให้ยินดีเอง และทำใจของผู้บริโภค
ให้ยินดีอีกด้วย.

อธิบายว่า ก็กุฎิชื่อว่า มโนรมา เพราะเป็นของที่เขาถวายด้วยศรัทธา
นั่นเอง คือทายกบรรจงจัดไทยธรรมด้วยความเคารพ ถวายด้วยศรัทธาจิตเป็น
ต้น และสัตบุรุษผู้บริโภค ของที่ทายกถวายด้วยศรัทธา ย่อมเป็นผู้สมบูรณ์
ด้วยประโยชน์สมบัติและอสยสมบัติ ไม่ทำให้ทายกผิดหวัง ไม่ใช่วิบัติด้วยประ-
โยคสมบัติ และอสยสมบัติ โดยอาการอย่างที่ท่านทั้งหลายคิด.

บทว่า น เม อตุโล กุมารีหิ ความว่า เพราะเหตุที่เรามีใจ
หันออกจากกามทั้งหลาย โดยประการทั้งปวง ฉะนั้น เราจึงไม่มีความต้องการ
ด้วยกุมารีทั้งหลาย.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า ๒๙๗

อธิบายว่า ขึ้นชื่อว่าหญิงทั้งหลายจะมาช่วยทำประโยชน์ แม้โดยทำหน้าที่กัปปิยการก ก็ยอมไม่มีแก่คนเช่นเรา จะป่วยกล่าวไปใย ถึงประโยชน์ ด้วยการปลดเปลื้องราคาละเท่า เพราะฉะนั้น เราจึงไม่ต้องการด้วยกุมารีทั้งหลาย. ก็กุมารีศัพท์ในคานานี้ ฟังเห็นเป็นการกำหนด. พระเถระเมื่อจะแสดงว่า กิริยาอย่างนี้ จะฟังงามก็ต่อหน้าของคนที่มีอัชฌาสัยเหมือนกับพวกท่าน ผู้กระทำการอันไม่สมควรโดยคิดว่า ต้องปฏิบัติอย่างนี้ในสำนักของคนเช่นเราจนเกิดผิดพลาดขึ้น ดังนี้ (แล้ว) กล่าวว่า ชนเหล่าใดมีความต้องการ เธอทั้งหลาย ก็จงไปสำนักของคนเหล่านั้นเถิด ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เยถ์ ได้แก่ ของคนที่ยังไม่ปราศจากความกำหนัดในกามทั้งหลาย.

บทว่า อตุโธ แปลว่า ประโยชน์.

บทว่า ตหิ แปลว่า ในที่นั้น คือ สำนักของคนเหล่านั้น.

บทว่า นารियो เป็นอาลปนะ. หญิงทั้งหลายฟังคำเป็นคานานี้แล้ว เป็นผู้เก้อเขิน คอดก หลีกไปตามทางที่ตนมาแล้วนั้นแหละ ก็คำว่าเราไม่มี ความต้องการด้วยกุมารีทั้งหลายในคานานี้ ฟังทราบว่าเป็นพระเถระพยากรณ์ พระอรหัตผลแล้ว เพราะกล่าวถึงความที่ตนไม่ต้องการด้วยกามทั้งหลายนั้นแล.

จบอรรถกถารมณียกุฎิกเถรคาถา

๕. โกสัลลวิหารีเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระโกสัลลวิหารีเถระ

[๑๕๖] ได้ยินว่า พระโกสัลลวิหารีเถระได้ภายิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า
เราบวชแล้วด้วยศรัทธา เราทำกุฎีไว้ในป่า เรา
เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีสติ มีสัมปชัญญะ.

อรรถกถาโกสัลลวิหารีเถรคาถา

คาถาของท่านพระโกสัลลวิหารีเถระ เริ่มต้นว่า สทุธายาหิ ปพฺพชิตโต.
เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้พระเถระนี้ ก็หว่านพืช คือ กุศลไว้ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ ได้กระทำบุญนั้น ๆ ไว้ เรื่องที่เหลือก็คล้ายกัน
กับเรื่องของพระอัญจนวนิยเถระนั้นแหละ. ส่วนข้อที่แปลกออกไป มีดังนี้

ได้ยินว่า พระเถระนี้ บวชโดยนัยดังกล่าวแล้ว กระทำบุญกิจเสร็จแล้ว
อยู่ในป่า โดยอาศัยตระกูลของอุบาสกคนหนึ่ง ในบ้านหลังหนึ่งในแคว้นโกศล.
อุบาสกนั้นเห็นพระเถระอยู่ที่โคนไม้ จึงสร้างกุฎิถวาย พระเถระอยู่ในกุฎิ
ได้สมาธิ เพราะมีอาวาสเป็นที่สบาย ขวนขวายวิปัสสนา บรรลุพระอรหัต
ต่อกาลไม่นานนัก. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

เราอยู่บนเครื่องลาดไปไม้ ในที่ไม่ไกลภูเขา-
หิมวันต์ในกาลนั้น เราถึงความลำบากในการหาอาหาร
จึงมีการนอนเป็นปกติ เราขุดจาวมะพร้าว มันอ้วน

มันมือเสือ และมันนกมาไว้ เรานำเอาผลพุทรา ไม้
รกฟ้า ผลมะตูม มาจัดแจงไว้ พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ ทรงรู้แจ้งโลก สมควร
รับเครื่องบูชา ทรงทราบความดำริของเราแล้ว เสด็จมา
สู่สำนักเรา เราได้เห็นพระองค์ผู้มหานาค ประเสริฐ
กว่าเทวดาเป็นนราสภ เสด็จมาแล้ว จึงหยิบเอามันมือ
เสือมาใส่ลงในบาตร ในกาลนั้น พระสัพพัญญูมหา
วีรเจ้า จะทรงยังเราให้ยินดีจึงเสวย ครั้นเสวยเสร็จแล้ว
ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า ท่านยังจิตให้เลื่อมใสแล้ว ได้
ถวายมันมือเสือแก่เรา ท่านจะไม่เข้าถึงทุกคติตลอด
แสนกัป ภพที่สุดย่อมเป็นไปแก่เรา เราถอนภพขึ้นได้
หมดแล้ว เราทรงกายที่สุดไว้ในศาสนาของพระสัมมา
สัมพุทธเจ้าในกัปที่ ๕๔ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้เป็น
พระเจ้าจักรพรรดิ พระนามว่า สุเมขลियะ สมบูรณ์
ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีผลมาก. เราเผากิเลสทั้งหลาย
แล้ว ๗ ล ๗ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราทำสำเร็จแล้ว
ดังนี้.

ก็ครั้นท่านสำเร็จพระอรหัตแล้ว เมื่อจะเปล่งอุทาน ด้วยกำลังแห่ง
ปีติอันบังเกิดแล้ว ด้วยการเสวยวิมุตติสุข จึงได้กล่าวคาถาว่า

เราวชแล้วด้วยศรัทธา เราทำกุฎีไว้ในป่า เรา
เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีสติสัมปชัญญะ
ดังนี้.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 300

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สทุชาย ความว่า เราเห็นอนุภาพในการเสด็จเข้าไปยังพระนครเวสาลีของพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงบวช คือ เข้าถึงเพศบรรพชา ด้วยสามารถแห่งศรัทธาที่เกิดขึ้นแล้วว่า ศาสนานี้ นำสัตว์ออกจากทุกข์ โดยส่วนเดียว เพราะฉะนั้น เราจักพ้นจากชราและมรณะได้ ด้วยข้อปฏิบัตินี้แน่แท้ ดังนี้.

ด้วยบทว่า อรญฺเณ เม กุฎฺฐิกา กตา นี้ พระเถระแสดงว่า เราผู้อยู่ในป่า สร้างกุฎไว้ โดยเหมาะสมแก่เพศบรรพชานั้น คือ เราเป็นผู้มีปกติอยู่ในป่า หลีกออกจากหมู่ อยู่ตามสมควรแก่เพศบรรพชา ด้วยเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า เราเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีสติสัมปชัญญะ ดังนี้.

พระเถระ เมื่อชวนขวายนชกริยธรรม ด้วยกายวิเวกอันได้จากการอยู่ในป่า จึงชื่อว่าเป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว โดยการไม่อยู่ปราศจากสติในป่านั้น. ชื่อว่าปรารภความเพียร เพราะมีความเพียรอันปรารภแล้ว เจริญวิปัสสนาโดยบริบูรณ์ไปด้วยสติและสัมปชัญญะอันเป็นธรรมส่วนเบื้องต้น ชื่อว่า เป็นผู้ที่มีสติมีสัมปชัญญะอยู่โดยส่วนเดียวเท่านั้น เพราะถึงความไพบูลย์ด้วยปัญญาและสติ โดยบรรลุพระอรหัตผล ก็คานานี้แหละ ได้เป็นการพยากรณ์พระอรหัตผลของพระเถระในการประกาศความเป็นผู้ไม่ประมาทเป็นต้น ก็เพราะเหตุที่ท่านอยู่แคว้นโกศลมาเป็นเวลานาน จึงเกิดเป็นสมัญญานามว่า โกศลวิหารีเถระ ฉะนั้นแล.

จบอรรถกถาโกศลวิหารีเถรคาถา

๑๐. สิวลีเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระสิวลีเถระ

[๑๕๗] ได้ยินว่า พระสิวลีเถระได้ภยิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

เราเข้าไปสู่กุฎิเพื่อประโยชน์อันใด เมื่อเราแสวง
หาวิชา และวิมุตติได้ถอนขึ้นซึ่งมานานุสัย ความ-
ดำริของเราเหล่านั้นสำเร็จแล้ว.

จบวรรคพรรณนาที่ ๖

อรรถกถาสิวลีเถรคาถา

คาถาของท่านพระสิวลีเถระ. เริ่มต้นว่า เต เม อิหุณิสฺสุ สงฺกปฺปา.

เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ แม้
พระเถระนี้ ก็ไปสู่พระวิหาร โดยนัยดังกล่าวแล้วในหนหลัง ยืนฟังธรรมอยู่
ท้ายบริษัท เห็นพระศาสดาทรงตั้งภิกษุรูปหนึ่ง ไว้ในตำแหน่งแห่งภิกษุผู้เลิศ
กว่าภิกษุผู้มีลาภทั้งหลาย คิดว่า ในอนาคตกาล แม้เราก็ควรเป็นผู้เช่นนี้
ดังนี้แล้ว นิมนต์พระทศพลแล้วถวายมหาทานแต่พระบรมศาสดา พร้อมด้วย
ภิกษุสงฆ์ตลอด ๗ วัน แล้วตั้งความปรารถนาว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า
ด้วยการกระทำอธิการนี้ ข้าพระองค์ไม่ปรารถนาสมบัติอย่างอื่น แต่ใน
อนาคตกาล ขอให้ข้าพระองค์พึงเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้มีลาภ จุจภิกษุ
ที่พระองค์ทรงแต่งตั้งไว้ในเอตทัคคะ.

พระศาสดา ทรงเห็นความปรารถนาไม่มีอันตราย จึงทรงพยากรณ์ว่า ความปรารถนาของท่านนี้จักสำเร็จในสำนักของพระพุทธเจ้า ทรงพระนามว่า โคตมะ ดังนี้แล้ว เสด็จหลีกไป แม้กุลบุตรนั้น ก็กระทำกุศลจนตลอดชีวิต ท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ถือปฏิสนธิในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ไม่ไกลพระนครพันธุมดี ในกาลของพระพุทธเจ้า ทรงพระนามว่า วิปัสสี. ในสมัยนั้น ชาวเมืองพันธุมดีนคร แข็งขันกับพระราชา ถวายทานแก่พระ- ทศพล. วันหนึ่ง ชาวเมืองเหล่านั้นทั้งหมด ร่วมใจกันถวายทาน พுகันว่า อะไรหนอแล ไม่มี ในทานพิธีของพวกเรา แล้วไม่เห็นน้ำอ้อยงบและนมส้ม.. คนเหล่านั้นจึงพுகันว่า พวกเราจักหาจากที่ใดที่หนึ่ง แล้ววางบุรุษไว้ที่ หนทางอันผู้มาจากชนบทจะต้องผ่าน ครั้งนั้น กุลบุตรนั้น ถือน้ำอ้อยงบ และหม้อมนมส้ม มาจากบ้าน คิดว่า เราจักไปเอาของบางอย่าง จึงเดินเข้าเมือง แล้วคิดว่า เราล้างหน้าล้างมือล้างเท้าแล้วจึงจักเข้าไป มองหาที่เป็นที่ผาสุก เห็นรังผึ้ง ที่ปราศจากตัวอ่อน ขนาดเท่าองุ่น คิดว่า ผึ้งรังนี้เกิดแก่เรา ด้วยบุญ ดังนี้แล้ว จึงถือน้ำอ้อยงบแล้วเข้าไปยังเมือง. บุรุษที่ชาวเมืองตั้งไว้ เห็นเขาแล้ว จึงถามว่า พ่อมหาจำริญ ท่านนำของนี้ไปให้ใคร ? เขาตอบว่า นาย เราไม่ได้นำของนี้มาให้ใคร แต่นำมาเพื่อจะขาย. บุรุษนั้นจึงพูดว่า พ่อมหาจำริญ ถ้าอย่างนั้น ท่านจงรับกหาปณะนี้ไป แล้วขายน้ำผึ้งและน้ำอ้อย งบให้เรา เขาคิดว่า ของนี้มีราคาไม่มาก แต่บุรุษนี้ให้ราคามาก โดยตีราคา หนเดียวเท่านั้น ควรเราจะลองดู. ลำดับนั้น เขาจึงพุดกับบุรุษนั้นว่า เราไม่ขาย ด้วยราคากหาปณะเดียว. บุรุษนั้นกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น จงรับไป ๒ กหาปณะ แล้วขายเถิด. แม้สองกหาปณะก็ไม่ขาย. โดยอุบายนี้ บุรุษนั้น จึ้นราคาไป จนถึงหนึ่งพันกหาปณะ.

เขาคิดว่า ของนี้ไม่ควรจะมีราคามาก. ข้อนี้อิงยกไว้ก่อน เราจักถามถึงกิจการที่เขาต้องทำด้วยของนี้. ลำดับนั้น เขาจึงถามชายผู้นั้นว่า ของนี้มีราคาไม่มากแต่ท่านให้ราคามาก ท่านจะซื้อของนี้ไปทำอะไร ? ชายผู้นั้นตอบว่า พ่อมหาอำริย ขาวพระนครในเมืองนี้ พนัน กับพระราชา ถวายทานแด่พระทศพลทรงพระนามว่า วิปัสสี ไม่เห็นของสองอย่างนี้ ในทานพิธีจึงแสวงหา ถ้าไม่ได้ของสองสิ่งนี้ไป ชาวเมืองจะแพ้ เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้า จึงซื้อให้ราคาถึงพันกหาปณะ. เขาถามว่า ก็ทานนี้ควรแก่ชาวเมืองเท่านั้น ไม่สมควรแก่คนอื่นหรือ ? บุรุษนั้นตอบว่า ทานนี้ใคร ๆ จะถวายก็ได้ไม่มีข้อห้าม. เขาถามว่า ในการถวายทานของชาวเมือง วันหนึ่ง ๆ มีคนให้ทรัพย์ตั้งพันกหาปณะ บ้างหรือไม่ ? ไม่มีเลยสหาย. ก็ท่านรู้ว่า ของสองอย่างนี้ มีราคาถึงพันกหาปณะมิใช่หรือ ? ใช่แล้ว ข้าพเจ้ารู้. ถ้าเช่นนั้น ท่านจงไป จงบอกแก่ชาวเมืองทั้งหลายว่า บุรุษคนหนึ่งไม่ยอมขายของสองอย่างนี้ โดยราคาประสงค์จะถวายด้วยมือของตนเท่านั้น พวกท่านก็จะหมดวิตกกังวล เพราะเหตุแห่งของสองอย่างนี้ ส่วนท่านจงเป็นประจักษ์พยาน ข้อที่เราเป็นหัวหน้าในทานพิธีนี้. เขาถือ ปัญจกฐกุกะ (เครื่องเผ็ดทั้ง ๕) ด้วยเงินมาสกที่พกติดมาเพื่อเป็นเสบียงเดินทาง แล้วบดจนละเอียด ใส่น้ำส้มคั้นรวงผึ้งลงไปใต้น้ำ ส้มนั้น ผสมกับปัญจกฐกุกะที่บดละเอียด ใส่วัวในบัวใบหนึ่ง บรรจงจัดใบบัวนั้น ถือไปแล้วนั่งในที่ที่ไม่ไกลพระทศพล เมื่อมหาชนนำสักการะมา ก็คอยดูวาระที่ถึงตน ไม่ไกลกัน ได้โอกาส ก็เข้าไปใกล้พระศาสดา กราบทูลว่า นี้เป็นทุกตบรรณาการบังเกิดแล้ว ขอพระองค์ทรงอาศัยความอนุเคราะห์ จงรับทุกตบรรณาการนี้ของข้าพระองค์ด้วยเถิด. พระศาสดา ทรงอาศัยความอนุเคราะห์เขา ทรงรับบรรณาการนั้น ด้วยบาตรศิลา ที่ทำวจตุมหาราชถวายไว้แล้ว ทรงอธิษฐานไม่ให้ไทยธรรมที่ถวายแก่ภิกษุ ๖,๘๐๐,๐๐๐ รูป หมดสิ้นไป.

กุลบุตรนั้น ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้การทำกัตกิจเสร็จแล้ว ยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง กราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า สักการะที่ ชาวเมืองพันธุมดี นำมาถวายพระองค์ ข้าพระองค์ ประสบแล้วในวันนี้ ด้วย ผลแห่งกรรมนี้ ขอข้าพระองค์ พึงเป็นผู้ถึงความเป็นผู้เลิศด้วยความเป็นผู้มี ลาก ในภพที่เกิดแล้ว ๆ ดังนี้. พระศาสดาตรัสว่า ดูก่อนกุลบุตร ความ ปรรณาท่านจงสำเร็จอย่างนั้น ดังนี้แล้ว ทรงกระทำกัตตานุโมทนาแก่เขา และชาวเมืองแล้วเสด็จหลีกไป.

แม้กุลบุตรนั้น กระทำกุศลจนตลอดชีวิตท่องเที่ยวไปในเทวดาและ มนุษย์ทั้งหลาย ถือปฏิสนธิในครรภ์ของราชธิดา นามว่า สุปปวาสา ใน พุทฺธูปบาทกาลนี้. นับแต่วันที่เขาถือนิปฏิสนธิ มีคนถือเอาเครื่องบรรณาการมา ให้นางสุปปวาสา วันละร้อยเล่มเกวียน ทั้งในเวลาเย็นและในเวลาเช้า. ครั้น นั้น เพื่อจะทดลองบุญนั้น คนทั้งหลาย จึงให้นางเอามือจับกระเช้าพีช.

พีชแต่ละเมล็ด ผลิดผลออกมาเป็นพีชดังร้อยกำ พันกำ พีชที่หว่าน ลงไปในที่นาแต่ละกรีศ ก็เกิดผลประมาณ ๕๐ เล่มเกวียนบ้าง ๖๐ เล่มเกวียน บ้าง. แม้ในเวลาขนข้าวใส่ยุ้ง คนทั้งหลาย ก็ให้นางเอามือจับประตูยุ้ง. ด้วย บุญของราชธิดา เมื่อมีคนมารับของไป ที่ซึ่งคนถือเอาของไปแล้ว ๆ กลับ เต็มเหมือนเดิม. เมื่อคนทั้งหลายพูดว่า บุญของราชธิดา แล้วให้ของแก่ใคร ๆ จากภยันตรายที่เต็มบริบูรณ์ ภัยย่อมไม่สิ้นไป จนกว่าจะยกของพ้นจากที่ตั้ง เพราะทารกยังอยู่ในท้องนั้นแหละ เวลาว่างไปถึง ๗ ปี.

ก็เมื่อครรภ์แก่รอบแล้ว นางเสวยทุกข์หนักตลอด ๗ วัน. นางเรียก สามีมาพูดว่า ดิฉัน ยังมีชีวิตจักถวายทานก่อนแต่จะตาย แล้วส่งสามีไปยังสำนัก พระศาสดา ว่า ท่านจงไป จงกราบทูลความเป็นไปนี้ แต่พระศาสดา จงทูล เจริญพระศาสดา ถ้าพระศาสดาตรัสคำใด จงกำหนดคำนั้นให้ดี แล้วรีบมาบอก แก่ดิฉัน. สามีไปกราบทูลข่าวของนาง แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว.

พระศาสดาตรัสว่า นางสุปปวาสา ธิดาของเจ้าโกลิยะ จงมีความสุข
หาโรคมิได้ จงประสูติโอรส ผู้ไม่มีโรค. พระราชาสดับดังนั้นแล้ว ถวาย
อภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จมุ่งหน้าไปยังพระราชวัง ของพระองค์. เด็ก
คลอดจากครรภ์ของนางสุปปวาสา ง่ายเหมือนเทน้ำออกจากกรรมกรก (ที่กรอง-
น้ำ) ก่อนหน้าพระราชาเสด็จมาถึงหน้อยเดียวเท่านั้น ผู้คนที่นั่งแวดล้อม
กำลังมีน้ำตานองหน้า ก็เริ่มหัวเราะได้ มหาชนพากันยินดีราเริง ได้พากันไป
ส่งข่าวพระราชา.

พระราชา ทอดพระเนตรเห็นการมาของคนเหล่านั้น ทรงพระดำริว่า
ชะรอยถ้อยคำที่พระทศพลตรัสไว้ จักเป็นผลสำเร็จ. พระองค์รีบเสด็จมา แจ้ง
ข่าวของพระศาสดา ต่อราชธิดา. ราชธิดากราบทูลว่า ชีวิตภักดิ์ ที่พระองค์
จัดนิมนต์ไว้ นั้นแหละจักเป็นมงคลภักดิ์ ขอพระองค์จงไปนิมนต์พระทศพล
(ให้เสวย) ตลอด ๗ วัน. พระราชาทรงกระทำอย่างนั้น. คนทั้งหลายพา
กันบำเพ็ญมหาทาน แก่พระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขตลอด ๗ วัน
ทารกผู้ยังจิตที่เร่าร้อนของหมู่ญาติทั้งปวงให้ดับลงได้ ประสูติแล้ว เพราะ
ฉะนั้น คนทั้งหลายจึงขนานทารกว่า สิวลิตารก ดังนี้แล. เพราะอยู่ใน
ท้องมารตามานานถึง ๗ ปี ทารกนั้น จึงแข็งแรง (อดทนต่องานทุกชนิด).
พระธรรมเสนาบดี สารีบุตร ได้ทำการสนทนาปราศรัยกับเขา ในวันที่ ๗
แม้พระบรมศาสดา ก็ได้ทรงภายิตพระคาถาไว้ในธรรมบทว่า

เรากล่าวผู้ล่วงทางสิ้น ทางไปได้ยาก สงสาร
และโมหะนี้เสียได้ เป็นผู้ข้ามแล้ว ถึงฝั่ง เฟง (ฉาน)
ไม่หวั่นไหว ไม่มีความเคลือบแคลงสงสัย ดับแล้ว
ด้วยไม่ยึดถือ ว่าเป็นพราหมณ์ ดังนี้.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 306

ลำดับนั้น พระเถระกล่าว (ชวน) เขาอย่างนี้ว่า ก็การที่เธอเสวย
กองทุกข์เห็นปานนี้ แล้วบวช ไม่สมควรหรือ? ทารกตอบว่า (ถ้า) ได้รับ
อนุญาต ก็บวชท่านเจ้าข้า. พระนางสุปปวาสา เห็นทารกพูดกับพระเถระ
แล้วคิดในใจว่า บุตรของเรา พูดกับท่านพระธรรมเสนาบดี ว่าอย่างไรหนอ
แฉะ จึงเข้าไปหาพระเถระแล้วเรียนถามว่า ท่านเจ้าข้า บุตรของดิฉันพูดอะไร
กับท่าน. พระเถระตอบว่า บุตรของท่านกล่าวถึงทุกข์ที่อยู่ในครรภ์ อันตน
เสวยแล้ว พูดว่า ถ้าท่านอนุญาตก็จักบวช. นางตอบว่า ท่านเจ้าข้า ดีแล้ว
ขอท่านจงให้เขาบวชเถิด. พระเถระนำสิวลีกุมารไปวิหารเมื่อบอกตจปัญจก-
กรรมฐานแล้ว ให้บวช กล่าวสอนว่า คุณก่อนสิวลี การให้โอวาทอย่างอื่น
ไม่มีแก่เธอ เธอจงพิจารณา ถึงทุกข์ที่เธอเสวยมาตลอด ๗ ปี เท่านั้น
สิวลีสามเณร กล่าวว่า ท่านขอรับ ภาระของท่าน คือการให้ข้าพเจ้าบวช
ส่วนกิจกรรมอันใด ที่ข้าพเจ้าสามารถที่จะทำได้ ข้าพเจ้าจักรู้กิจกรรมนั้นเอง.
ก็สิวลีสามเณรตั้งอยู่ในโสคาปัตติผล ในขณะที่ขมวดผมปมแรก ถูกตัดออก
นั้นเทียว ตั้งอยู่ในสกทาคามิผล ในขณะที่เกลียวผมปมที่ ๒ ถูกตัดออก
ตั้งอยู่ในอนาคามิผล ในขณะที่เกลียวผมปมที่ ๓ ถูกนำออก ส่วนการปลงผม
สำเร็จ และการกระทำให้แจ้งพระอรหัต ได้มีไม่ก่อนไม่หลังกัน. จำเดิมแต่
วันที่สิวลีสามเณรบรรลุพระอรหัต ปีจัตวา ๔ ย่อมเกิดแก่ภิกษุสงฆ์ เพียง
พอแก่ความต้องการ. ในข้อนี้ มีเรื่องเกิดขึ้นอย่างนี้ ในเวลาต่อมา พระ
บรมศาสดาได้เสด็จไปยังพระนครสาวัตถี. พระสิวลีเถระถวายอภิวัตพระบรม
ศาสดาแล้ว กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จักทูลสนองบุญของ
ข้าพระองค์ ขอพระองค์จงมอบภิกษุ ๕๐๐ รูปแก่ข้าพระองค์ พระศาสดา
ตรัสสั่งว่า จงรับไปเถิด สิวลี.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 307

ท่านพิกษุ ๕๐๐ รูป เดินทางบ่ายหน้าไปสู่หิมวันตประเทศ เดินทางผ่านดง เทวดาที่สิงอยู่ที่ต้นไทร ที่ท่านเห็นเป็นครั้งแรก ได้ถวายทานตลอด ๗ วัน. เทวดาทั้งหลายได้ถวายทานทุกๆ ๗ วัน ในสถานที่ทั่วไป ที่ท่านเห็นต่างกรรม ต่างวาระ กันดังนี้ คือ

ท่านเห็นต้นไทรเป็นครั้งแรก เห็นภูเขาชื่อว่า
ปัญทวะเป็นครั้งที่ ๒ เห็นแม่น้ำจิวติ เป็นครั้งที่ ๓
เห็นแม่น้ำวราครเป็นครั้งที่ ๔ เห็นภูเขาหิมวันต์เป็น
ครั้งที่ ๕ ถึงป่าฉัททันต์ เป็นครั้งที่ ๖ ถึงภูเขาคันธ-
มาทน์เป็นครั้งที่ ๗ และพบพระเรวตะ เป็นครั้งที่ ๘.

ส่วนเทวดาผู้พระราชาทรงพระนามว่า นาคทัตตะ สถิตอยู่ ณ ภูเขาคันธมาทน์ ได้ถวายทานในวันทั้ง ๗ (คือ) ถวายชีริบิณฑบาต ในวันหนึ่ง ถวายสัปปิณฑบาตในวันหนึ่ง (สลับกันไป). ภิกษุสงฆ์ถามว่า แม่โคที่จะรีดนม ของเทวดาผู้พระราชานี้ก็ไม่ปรากฏ การกวนนมส้มก็ไม่ปรากฏ คุณก่อนเทวดาผู้พระราชานี้เกิดขึ้นแก่ท่านได้อย่างไร? ท้าวเทวราชตอบว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ นี่เป็นผลแห่งการถวายสลากภัตตานามแด่พระทศพล ทรงพระนามว่า กัสสปะ. ในกาลต่อมา พระศาสดาทรงกระทำการต้อนรับ ของพระขทิวนิยเรวตะเถระให้เป็นอตุปปัตติ (เหตุเกิดแห่งเรื่อง) ทรงแต่งตั้งพระสีวลีเถระไว้ในตำแหน่งแห่งภิกษุผู้เลิศ ในบรรดาภิกษุผู้เลิศด้วยลาภ และเลิศด้วยยศทั้งหลาย ในศาสนาของพระองค์.

ส่วนอาจารย์บางพวก กล่าวถึงการบรรลุพระอรหัตของพระเถระนี้ ผู้บรรลุถึงความเป็นผู้เลิศด้วยลาภ เลิศด้วยศอย่างนี้ไว้ดังนี้ว่า เมื่อพระธรรมเสนาบดีสารีบุตร ให้โอวาทโดยนัยดังกล่าวแล้วในหนหลัง เมื่อสีวลีกุมารกล่าวว่า กระผมจักรู้จักกรรมที่กระผมสามารถจักกระทำได้ (ด้วยตนเอง) ดังนี้แล้ว บรรพชาเรียนวิปัสสนากรรมฐาน เห็นกุฎีหลังหนึ่งว่าง (สงบสงัด) จึงเข้าไปสู่กุฎินั้นในวันนั้นแหละ ระลึกถึงทุกข์ที่ตนเสวยแล้ว ในท้องมารดา ตลอด ๓ ปี แล้วพิจารณาทุกข์นั้น ในอดีตและอนาคต โดยทำนองนั้นแหละ อยู่ ๗ ปี ก็ปรากฏว่า เป็นเสมือนไฟติดทั่วแล้ว. สีวลีสามเณรหยั่งลงสู่วิปัสสนาวิถิ เพราะญาณถึงความแกำรอบ ทำอาสวะแม้ทั้งปวงให้สิ้นไป ตามลำดับมรรค บรรลุพระอรหัตแล้ว ในขณะนั้นเอง. การบรรลุพระอรหัตของพระเถระนั้นแล ท่านประกาศ (ระบุไว้) โดยสภาพแม้ทั้งสอง ส่วนพระเถระก็เป็นผู้แตกฉานในปฏิสัมภิทา ได้อภิญญา ๖. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอปทานว่า

ในกาลนั้น เราเป็นท้าวเทวราช มีนามว่า วรุณะ
พร้อมด้วยยาน พลทหารและพาหนะ บำรุงพระ-
สัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อพระโลกนาถ ทรงพระนามว่า
อรรถทัตสี ผู้สูงสุดกว่าสัตว์ เสด็จนิพพานแล้ว เราได้
นำเอาดนตรีทั้งปวงไปประโคมไม้โพธิ์อันอุดม เรา
ประกอบด้วยการประโคม การฟ้อนรำ และกังสดาล
ทุกอย่าง บำรุงไม้โพธิ์พฤษ์อันอุดม ดังบำรุงพระ

สัมมาสัมพุทธเจ้า เฉพาะพระพักตร์ ครั้นบำรุง
โพธิพฤษ์ อังนงอกขึ้นที่ดิน ดื่มนรสด้วยรากนั้นแล้ว
นั่งคู้บัลลังก์ แล้วทำกาลกิริยา ณ ที่นั้นเอง เราปรารถนา
ในกรรมของตน เลื่อมใสในโพธิพฤษ์อันอุดม ได้
อุบัติยังชั้นนิมมานรดี ด้วยจิตอันเลื่อมใสนั้น ดนตรี
หกหมื่นแวดล้อมเราทุกเมื่อ เป็นรูปในภพน้อยภพใหญ่
ทั้งในมนุษย์และเทวดา ไฟ ๓ กองของเราดับแล้ว
ภพทั้งปวงเราถอนขึ้นได้แล้ว เราทรงกายสุดท้ายใน
ศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในกัปที่ ๕๐๐ แต่
ภัทรกัปนี้ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิจอมกษัตริย์ ๓๔
พระองค์ มีพระนามว่า สุพาหุ สมบูรณ์ด้วยแก้ว
๗ ประการ เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯ ล ฯ คำสอนของ
พระพุทธเจ้า เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็พระสิวาลีเถระ ครั้นบรรลุประอรหัตแล้ว เมื่อเปล่งอุทาน ด้วย
กำลังแห่งปีติ ได้กล่าวคาถาว่า

เราเข้าไปสู่กุฎิ เพื่อประโยชน์อันใด เมื่อเรา
แสวงหาวิชาและวิมุตติ ได้ถอนขึ้นซึ่งมานุสสัย ความ
ดำริของเราเหล่านั้น สำเร็จแล้ว ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เต เม อิหุณิสฺสุ สจฺกปฺปา ยทตฺโต ปาวิสี
กุฎิ วิชฺชาวิมุตฺติ ปจฺเจตฺสฺ ความว่า ความดำริในการออกจากกามเป็นต้น
ที่กระทำการถอนขึ้น ซึ่งความดำริในกามเป็นต้น ในกาลก่อนเหล่าใด อันเรา
ปรารถนายิ่งนักกว่า เมื่อไรหนอแล เราจักเข้าไปสงบ ตทายตนะ (พระนิพพาน)
ที่พระอริยเจ้าทั้งหลายเข้าถึงแล้วในปัจจุบัน คือความดำริที่มุ่งวิมุตติ ที่หมายรู้

กันว่าเป็นความประสงค์เพื่อความหลุดพ้น ได้แก่มนโรธเราไม่ประมาทเนืองๆ
เข้าไปสู่กุฎี คือ สุธัญญาการ เพื่อต้องการสิ่งใด คือ เพื่อประโยชน์อันใด
คือ เพื่อยังประโยชน์อันใดให้สำเร็จ ได้แก่เพื่อเห็นแจ้ง มุ่งแสวงหาวิชา ๓ และ
ผลวิมุตติ ความดำริเหล่านั้นสำเร็จแล้วแก่เรา คือความดำริเหล่านั้นสำเร็จแล้ว
คือสมบูรณ์สงฆ์เราแล้ว ทุกประการในบัดนี้ อธิบายว่า เป็นผู้มีความดำริที่เป็น
กุศลสำเร็จแล้ว คือมีมนโรธบริบูรณ์แล้ว เพื่อจะแสดงถึงความสำเร็จ แห่ง
ความดำริเหล่านั้น ท่านจึงกล่าวบทว่า มานานุสยมุชฺหหิ (เราได้ถอนขึ้น
ซึ่งมานานุสย) ดังนี้. ประกอบความว่า เพราะเหตุที่เราถอนขึ้น คือละ ได้แก่
ตัดขาดซึ่งมานานุสย ฉะนั้น ความดำริทั้งหลายเหล่านั้น ของเราจึงสำเร็จ.
อธิบายว่า เมื่อละมานานุสยได้แล้ว ขึ้นชื่อว่า อนุสยที่ยังละไม่ได้ไม่มี และ
พระอรหันต์ ย่อมเชื่อว่าเป็นอันได้บรรลุแล้วอีกด้วย เพราะฉะนั้น การละ
มานานุสย ท่านจึงกล่าวกระทำให้เป็นเหตุ แห่งความสำเร็จของความดำริ
ตามที่กล่าวแล้ว.

จบอรรถกถาสีวลีเถรคาถา

จบวรรคพรรณนาที่ ๖

แห่งอรรถกถาเถรคาถา ชื่อว่า ปรมัตถทีปนี

ในวรรคนี้รวมพระเถระได้ ๑๐ รูป คือ

๑. พระโคธิกเถระ ๒. พระสุพาหุเถระ ๓. พระวัลลภเถระ ๔.
พระอุตตยเถระ ๕. พระอัญจนวานิชเถระ ๖. พระกุฎิวินารีเถระ ๗. พระทุตติย-
กุฎิวินารีเถระ ๘. พระรมณียกุฎิกเถระ ๙. พระโกศลวิহারีเถระ ๑๐.
พระสีวลีเถระ และอรรถกถา.

เถรคาถา เอกนิบาต วรรคที่ ๗

๑. วัปปเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระวัปปเถระ

[๑๕๘] ได้ยินว่า พระวัปปเถระได้ภาษิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยทัสสนะ ย่อมเห็นคนอันธ-
พาล ผู้เห็นอยู่ด้วย ย่อมเห็นคนอันธพาล ผู้ไม่เห็นอยู่
ด้วย ส่วนคนอันธพาลผู้ไม่สมบูรณ์ด้วยทัสสนะ ย่อม
ไม่เห็นคนอันธพาลผู้ไม่เห็น และคนอันธพาลผู้เห็น.

วรรควรรณนาที่ ๗

อรรถกถาวัปปเถรคาถา

คาถาของท่านพระวัปปเถระ เริ่มต้นว่า ปสฺสติ ปสฺโส. เรื่องราว
ของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ
ท่านบังเกิดในเรือนมีตระกูล ในพระนครหงสาวดี ถึงความเป็นผู้รู้แล้ว
ฟังคำชมเชยว่า พระเถระรูปโน้น และรูปโน้น ได้เป็นผู้รับพระธรรมของ
พระศาสดาเป็นปฐม ดังนี้ จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ตั้งความ
ปรารถนาว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ในอนาคตกาล ขอให้ข้าพระองค์

พึงเป็นภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง บรรดาภิกษุผู้รับ พระธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เช่นพระองค์เป็นปฐม ดังนี้ แล้วประกาศการถึงสรณคมน์ ในสำนักของ พระศาสดา. ท่านทำบุญจนตลอดชีวิต จุติจากอัฐภพนั้นแล้ว ท่องเที่ยวไป ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายนั้นแล เกิดเป็นบุตรพราหมณ์ นามว่า " วาเสฏฐะ " ในกรุงกบิลพัสดุ์ ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ท่านได้มีนามว่า วัปปะ. วัปปพราหมณ์ (เมื่อ) อลิตถมิพยากรณ์ว่า สิทธิตถกุมาร จักเป็นพระสัพพัญญู จึงพร้อม ด้วยบุตรของพราหมณ์ มีพราหมณ์ชื่อว่า โกณฑัญญะเป็นประมุข ละฆราวาส วิสัย ออกบวชเป็นดาบส คิดว่า เมื่อสิทธิตถกุมารนั้นบรรลुพระสัพพัญญุตญาณแล้ว เราพึงธรรมในสำนักของพระองค์ แล้วจักบรรลุอมตธรรม จึง เข้าไปอุปฐาก พระมหาสัตว์ผู้ประทับอยู่ในอุรุเวลานิคม บำเพ็ญเพียรอยู่ ตลอด ๖ ปี เกิดเบื่อหน่าย โดยเหตุที่พระมหาสัตว์กลับเสวยอาหารหยาบ จึง (หลีก) ไปสู่ป่าอิสิปตนะ.

เมื่อพระบรมศาสดาตรัสรู้ (สัมมาสัมโพธิญาณ) แล้วทรงยังเวลาให้ ผ่านไปตลอด ๗ สัปดาหฺ์ แล้วจึงเสด็จไปสู่ป่าอิสิปตนะ ทรงแสดงธรรมจักร. ท่านวัปปดาบส ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล ในวันปาฏิบพ แล้วบรรลुพระอรหัตผล พร้อมด้วยอัญญาโกณฑัญญพราหมณ์เป็นต้น ในคิลิที ๕ แห่งปักษี. สมดัง คาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอปทานว่า

สงครามปรากฏแก่ท้าวเทวราชทั้งสอง (พระยา-
ยักษ) กองทัพประชิดกันเป็นหมู่ๆ เสียงอันทังกึกก้อง
ได้เป็นไป พระศาสดาทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ
ทรงรู้แจ้งโลก สมควรรับเครื่องบูชา ทรงยังมหาชน
ให้เกิดสังเวช เทวดาทังปวงมีใจยินดี ต่างวางเกราะ
และอาวุธ ถวายบังคมพระสัมพุทธเจ้า รวมเป็นอัน

เดียวกันได้ในขณะนั้น พระศาสดาผู้ทรงอนุเคราะห์
ทรงรู้แจ้งโลก ทรงทราบความดำริของเราแล้ว ทรง
เปล่งวาจาสัตบุรุษ ทรงยังมหาชนให้เย็นใจว่า ผู้เกิด
เป็นมนุษย์ มีจิตประทุษร้าย เบียดเบียนสัตว์เพียง
ตัวเดียว จะต้องเข้าถึงอบาย เพราะจิตประทุษร้ายนั้น
เปรียบเหมือนช้างในค่ายสงคราม เบียดเบียนสัตว์เป็น
อันมาก ท่านทั้งหลายจงยังจิตของตนให้เยือกเย็น อย่า
เดือดร้อนบ่อย ๆ เลย แม้พวกเสนาของพระยายักษ์
ทั้งสอง ได้ประชุมกัน นับถือพระโลกเชษฐผู้คงที่
เป็นอันดี เป็นสวณะ ส่วนพระศาสดาผู้มีจักขุ ทรง
ยังหมู่ชนให้ยินยอมแล้ว ทรงเพ่งดูในเบื้องบนจาก
เทวคาททั้งหลาย บ่ายพระพักตร์ไปทางทิศอุดร เสด็จ
กลับไป เราได้นับถือพระองค์ผู้จอมประชา ผู้คงที่เป็น
สวณะก่อนใคร ๆ เราไม่ได้เข้าถึงทุกติเลยตลอดแสนกัป
ในกัปที่สามหมื่นแต่ภัทรกัปนี้ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ
๑๖ พระองค์ มีพระนามว่า มหาทุนทุภี และพระนาม
ว่า รุทธกะ. เราเผาภิเลสทั้งหลายแล้ว ๑๓๑ คำสอน
ของพระพุทธเจ้า เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็พระวโปเถระ ครั้นบรรลुพระอรหัตแล้ว พิจารณาถึงความที่
พระคุณของพระศาสดาเป็นของยิ่งใหญ่ โดยมุขคือการพิจารณาถึงสมบัติที่ตน
ได้แล้ว เมื่อจะแสดงว่า เราร้องเรียกพระศาสดา ผู้ (มีพระคุณ) เช่นนี้ ด้วย
วาตะว่า เวียนไปเพื่อความเป็นคนมักมาก โอ ขึ้นชื่อว่า ความเป็นปุถุชนกระทำ
ให้เป็นคนมีคมน กระทำให้เป็นคนไม่มีแวว ความเป็นพระอริยเจ้าเท่านั้น
กระทำให้เกิดดวงตา (เห็นธรรม) ดังนี้ ได้กล่าวคาถาว่า

บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยทัสสนะ ย่อมเห็นคนอันธพาล ผู้เห็นอยู่ด้วย ย่อมเห็นคนอันธพาลผู้ไม่เห็นอยู่ด้วย ส่วนคนอันธพาลผู้ไม่สมบูรณ์ด้วยทัสสนะ ย่อมไม่เห็นคนอันธพาลผู้ไม่เห็น และคนอันธพาลผู้เห็น ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปสฺสตี ปสฺโส** ความว่า บุคคล ชื่อว่า ปัสสะ เพราะเห็น คือรู้ ได้แก่ตรัสรู้ธรรมทั้งหลายได้ ไม่ผิดพลาดด้วยสัมมาทิฎฐิ หมายถึงพระอริยบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยทัสสนะ พระอริยบุคคลนั้น ย่อมเห็นคนอันธพาลผู้เห็นอยู่ คือเห็นโดยไม่ผิดพลาด ว่าผู้นี้มีปกติเห็นธรรม ไม่ผิดพลาด คือย่อมรู้ธรรม สมควรแก่ธรรม ด้วยปัญญาจักขุตามความเป็นจริง มิใช่เห็นเฉพาะคนอันธพาลผู้เห็นอยู่อย่างเดียวนั้น โดยที่แท้แล้ว ย่อมเห็นคนอันธพาลผู้ไม่เห็นอยู่ด้วย คือผู้ใดปราศจากปัญญาจักขุไม่เห็นธรรมทั้งหลาย ตามความเป็นจริง ย่อมเห็นปุถุชนผู้ไม่เห็นอยู่เมื่อนั้น ด้วยปัญญาจักขุของตนว่า ผู้นี้เป็นคนมีคมน เป็นคนไม่มีดวงตา (เห็นธรรม) ดังนี้.

บทว่า **อปสฺสนฺโต อปสฺสนฺตํ ปสฺสนฺตญฺจ น ปสฺสตี** ความว่า ส่วนคนอันธพาลผู้ปราศจากปัญญาจักขุ ผู้ไม่เห็นอยู่ ย่อมไม่เห็นคนอันธพาลผู้เช่นนั้น ผู้ไม่เห็นอยู่ว่า ผู้นี้ไม่เห็นธรรมและอธรรมตามความเป็นจริง คือไม่รู้อยู่ ฉันทิ ผู้ที่ไม่เห็นคือไม่รู้ธรรมและอธรรม ด้วยปัญญาจักขุของตน และบัณฑิตผู้เห็นอยู่ตามความเป็นจริงว่า ผู้นี้เป็นอย่างนั้นก็เช่นนั้น เพราะฉะนั้น พระเถระจึงแสดงข้อปฏิบัติอันไม่วิปริตของตน ในบุคคลที่ควรคบและไม่ควรคบว่า แม้เราผู้ปราศจากทัสสนะในกาลก่อน ไม่เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเห็นอยู่ซึ่งัญญธรรมทั้งสิ้น เหมือนเห็นมะขามป้อมในมือ (และ) ศาสตราทั้ง ๖ มีปฐมกัถสปะเป็นต้น ผู้ไม่เห็น(ธรรม) อยู่ ตามความเป็นจริงดังนี้.

จบอรรถกถาวัปปเถรคาถา

๒. วัชชีปุตตกเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระวัชชีปุตตกเถระ

[๑๕๕] ได้ยินว่า พระวัชชีปุตตกเถระได้ภยิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

เราอยู่ในป่าแต่ผู้เดียว เหมือนท่อนไม้ที่เขาทิ้งไว้

ในป่า ชนเป็นอันมากพากันรักใคร่เรา เหมือนสัตว์-

นรก พากันรักใคร่บุคคลผู้ไปสู่สวรรค์ฉะนั้น.

อรรถกถาวัชชีปุตตกเถรคาถา

คาถาของท่านพระวัชชีปุตตกเถระ เริ่มต้นว่า เอกกา มยฺ อรญฺเณ.

เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ก็พระเถระนี้ เป็นผู้มื่อธิการอันเคยกระทำไว้ในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ ตั้งสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ เกิดแล้วในเรือนมีตระกูล ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า วิปัสสี ในกัปที่ ๕๑ แต่ภัทรกัปนี้ ถึงความเป็นผู้รู้แล้ว วันหนึ่ง เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า วิปัสสี เป็นผู้มีใจเลื่อมใสแล้ว ได้ทำการบูชาด้วยเกสรดอกกระถินพิมาน. ท่านท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ด้วยบุญกรรมนั้น เห็นพุทธานุภาพ ในคราวเสด็จไปพระนครไพศาลี ในพุทธรูปบาทกาลนี้ มีศรัทธา บวชแล้ว กระทำบุรพกิจเสร็จแล้ว เรียนกัมมัฏฐานอยู่ในไพรสณฑ์แห่งหนึ่ง ไม่ไกลพระนครไพศาลี.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 316

สมัยนั้น ได้มีมหรสพในพระนครไพศาลี การฟ้อนรำ ขับร้อง
ประโคมดนตรี ได้มีไปทั่วทุกแห่งหน. มหาชนพากันรื่นเริงยินดี ชื่นชม
ความสมบูรณ์ของมหรสพ ภิกษุนั้นฟังเสียงนั้นแล้ว ต้มคำตามไปโดยไม่แยบ-
คาย ขาดวิเวก สละกรรมฐาน เมื่อจะประกาศความไม่ยินดียิ่งของตน จึงกล่าว
คาถาว่า

เราอยู่ในป่าแต่เพียงผู้เดียว เหมือนท่อนไม้ที่เขา
ทอดทิ้งไว้ในป่า ใครเล่าหนอจะเลว ไปยิ่งกว่าเราใน
ยามราตรีเช่นนี้ ดังนี้.

เทวดาผู้สิงสถิตอยู่ในไพโรสมณฑล ฟังคำเป็นคานานั้นแล้ว จะอนุเคราะห์
ภิกษุนั้น เมื่อจะแสดงความนี้ว่า คุณก่อนภิกษุ ถ้าท่านถูกพวกที่อยู่ในป่า
เบียดเบียนบีบคั้น จึงกล่าว ส่วนผู้มีปริชา ประรณาวีเวก ย่อมนับถือท่าน
เป็นอันมากทีเดียว ดังนี้ จึงกล่าวคาถาว่า

ท่านอยู่ในป่า แต่ผู้เดียว เหมือนท่อนไม้ที่เขา
ทอดทิ้งไว้ในป่า คนเป็นอันมาก ย่อมกระหึ่ม ยินดี
ต่อท่าน เหมือนเหล่าสัตว์นรก ชื่นชมยินดีต่อผู้ที่ไปสู่
สวรรค์ ฉะนั้น ดังนี้.

แล้วขู่ว่าทำให้เธอสลัดใจว่า คุณก่อนภิกษุ ก็เธอบวชในศาสนาของ
พระสัมมาสัมพุทธเจ้า อันนำสัตว์ออกไปจากทุกข์ จักตรีกถึงวิตก ที่ไม่นำสัตว์
ออกไปจากทุกข์ อย่างไรเล่า ?

ภิกษุนั้นอันเทวดานั้นให้สลัดใจแล้วอย่างนี้ ได้เป็นเหมือนม้าอาชาไนย
ตัวเจริญ ที่ถูกนายสารถีหวดแล้วด้วยเส้จะนั้น หยั่งลงสู่แนวแห่งวิปัสสนา
ชวนขวยวิปัสสนาบรรลुพระอรหัตแล้ว ต่อกาลไม่นานนัก. สมดังคาถา
ประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

เรา^๑ได้เห็นพระสัมพุทธเจ้า มีพระฉวีวรรณดั่ง
ทองคำ มีพระรัศมีเปล่งปลั่ง ดุจพระอาทิตย์ ยงทิศ
ทั้งปวงให้สว่างไสว ดั่งพระจันทร์วันเพ็ญ อันพระสาวก
ทั้งหลายแวดล้อม ดุจแผ่นดินอันแวดล้อมด้วยสาคร
จึงถือเอาดอกกระถินพิมานไปบูชาพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงพระนามว่า วิปัสสี ในกัปที่ ๕๑ แต่ภัทรกัปนี้
เราได้บูชาพระพุทธรเจ้าด้วยดอกกระถินพิมานได้ ด้วย
กรรมนั้น เราไม่รู้จักทุกคติเลย นี่เป็นผลแห่งพุทธบูชา
ในกัปที่ ๔๕ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ
จอมกษัตริย์ พระนามว่า เรณู สมบูรณ์ด้วยแก้ว
๕ ประการ มีพลมาก เราเผาภิเลสทั้งหลายแล้ว ๗๑ ๗
คำสอนของพระพุทธรเจ้า เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็พระวัชชีปุตตกเถระ ครั้นบรรลุพระอรหัตแล้ว คิดว่า คาถานี้
เป็นข้อลับ สำหรับบรรลุพระอรหัตของเรา ดังนี้แล้ว หวนระลึกถึงนัยอันเทวดา
กล่าวแล้วแก่ตน ได้กล่าวคาถาว่า

เราอยู่ในป่าแต่ผู้เดียว เหมือนท่อนไม้ที่เขาทอด-
ทิ้งไว้ในป่า คนเป็นอันมากกระหิ้มต่อเรา เหมือน
สัตว์นรกกระหิ้มยินดีต่อผู้ไปสวรรค์ ฉะนั้น ดังนี้.

คาถานั้น มีใจความดังนี้ แม้ถึงเราจะเป็นผู้ๆ เดียววังเวง ไม่มีเพื่อน
อยู่ในป่า อุปมาเหมือนท่อนไม้ที่เขาทอดทิ้งไว้ในป่า เพราะไม่มีคนเหลียวแล
แต่คนเป็นอันมากข้อมกระหิ้มต่อเราผู้อยู่อย่างนี้ คือยังมีกัลบุตรผู้ใคร่ประ โยชน์
เป็นอันมาก ปรารถนาเรายิ่งนักกว่า โอหนอ แม้เราทั้งหลาย ฟังละเอียด
ผูกพันในเรือนแล้ว อยู่ในป่าเหมือนพระวัชชีปุตตกเถระ ดังนี้.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 318

เหมือนอะไร ? เหมือนสัตว์นรกกระหิ่มนินดีต่อผู้ไปสวรรค์ ฉะนั้น
อธิบายว่า เปรียบเหมือน สัตว์นรก ต่อสัตว์ผู้เกิดแล้วในนรก ด้วยบาปกรรม
ของตน ย่อมยินดีต่อผู้ไปสวรรค์ คือผู้เข้าถึงสวรรค์ว่า โอหนอ แม้พวกเรา
ละทุกข์ในนรกแล้ว พึ่งเสวยความสุขในสวรรค์ ชื่อฉันทิ ข้ออุปมานี้ก็ฉันทินั้น
ก็ในกาลานี้ เพราะท่านมุ่งทำประโยชน์เป็นพหูพจน์ แสดงความหนัก
ในตนว่า เอกกา มย วิหราม จึงทำประโยชน์เป็นเอกพจน์อีกว่า ตสุส เม
โดยที่ความของบทนั้น หมายความว่าอย่างเดียวกัน พึงทราบการแสดงจุดติวิฤตติ
ในอรรถแห่งทุติยาวิฤตติ โดยเพ่ง แม้บททั้งสองที่ว่า ตสุส เม และสกุคคามินิ
(และ) บทว่า ปิหยนฺติ. ก็บทว่า อภิปฺตฺเถนฺติ นั้น ข้าพเจ้ากล่าวไว้
โดยกระทำอธิบายว่า คนเป็นอันมาก ชื่อว่า ย่อมปรารถนา คุณมีการอยู่ป่า
เป็นต้น เช่นนั้น ดังนี้.

อีกอย่างหนึ่ง บทว่า ตสุส เม มีอธิบายว่า ซึ่งคุณทั้งหลายใน
สำนักของเรานั้น

จบอรรถกถาวัชชีปุตตกเถรคาถา

๓. ปักขเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระปักขเถระ

[๒๐๐] ได้ยินว่า พระปักขเถระได้ภยิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า
เหยี่ยวทั้งหลาย ย่อมโฉบลง ขึ้นเนื้อหลุดจาก
ปากของเหยี่ยวตัวหนึ่งตกลงพื้นดินและเหยี่ยวอีกพวก
หนึ่ง มาคาบเอาไว้อีก ฉันทิ สัตว์ทั้งหลายผู้หมุนเวียน
ไปในสงสาร ก็ฉันทินั้น เคลื่อนจากกุศลธรรมแล้ว ไปตก
ในนรกเป็นต้น ความสุขย่อมติดตามเราผู้สำเร็จกิจแล้ว
ผู้ยินดีต่อพระนิพพาน ด้วยความสุข.

อรรถกถापิกขเถรคาถา

คาถาของท่านพระปิกขเถระ เริ่มต้นว่า **จुता पतनुति.** เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้ท่านก็มีอิทธิฤทธิ์อันกระทำแล้ว ในพระพุทธรเจ้าองค์ก่อน ๆ กระทำบุญไว้ในภพนั้น ๆ ในกัปที่ ๕๑ แต่ภทกัปนี้ (เกิด) เป็นยักษ์ผู้เสนาบดี เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า วิปัสสี มีใจเลื่อมใส ได้ทำการบูชาด้วยผ้าทิพย์. ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เกิดในตระกูลแห่งเจ้าศากยะ ในเทวทหนิคม ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ได้มีนามว่า **สัมโมทกุมาร.**

ในเวลาที่ท่านยังเล็ก ทำเดินไม่ได้ด้วยโรคลม (อัมพาต) เขาเที่ยวไปเหมือนคนง่อย ตลอดเวลาเล็กน้อย. ด้วยเหตุนี้เขาจึงมีนามใหม่ว่า ปิกขะ. ภายหลังในเวลาที่ยหายโรค คนทั้งหลายก็ยังเรียกชื่อเขาอย่างนั้นเหมือนกัน. เขาเห็นปาฏิหาริย์ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ในสมาคมแห่งพระญาติ ได้ศรัทธาบรรพชาแล้ว กระทำกิจเบื้องต้นเสร็จแล้ว เรียนกรรมฐานอยู่ในป่า.

ครั้งวันหนึ่ง ท่านเดินทางเข้าบ้านเพื่อบิณฑบาต นั่งอยู่ที่โคนไม้แห่งหนึ่งในระหว่างทาง. ก็ในสมัยนั้น เขี้ยวตัวหนึ่ง คาบขึ้นเนื้อบินไปทางอากาศ, เขี้ยวเป็นอันมากบินตามเขี้ยวตัวนั้น รุมแย่งจนเนื้อตกลงมา. เขี้ยวตัวหนึ่ง คาบเอาชิ้นเนื้อที่ตกบินไป. เขี้ยวตัวอื่นจึงเอาชิ้นเนื้อนั้นคาบต่อไป พระเถระเห็นดังนั้น ก็คิดว่า ชิ้นเนื้อนี้ฉันใด ขึ้นชื่อว่า กามทั้งหลายก็ฉันนั้น ทั่วไปแก่คนหมู่มาก มีทุกข์มาก คับแค้นมาก ดังนี้ แล้วพิจารณาเห็นโทษในกามทั้งหลาย และอานิสงส์ในการออกบวช เริ่มตั้งวิปัสสนา

มนสิการอยู่โดยนัยมีอาทิวา อนิจจัง เทียวไปบิณฑบาต กระทำกัตกิจเสร็จ
แล้ว นั่งในที่พักกลางวัน เจริญวิปัสสนา บรรลุพระอรหัตแล้ว. สมดังคาถา
ประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ ในอุปทานว่า

ในกาลนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า
วิปัสสี เชนฐบุรุษของโลก เป็นพระผู้องอาจ กบฏิกษุ
สงฆ์ ๖๘,๐๐๐ เสด็จเข้าไปสู่พันธุมวิหาร เราออกจาก
นครแล้ว ไปไปที่ทีปเจดีย์ ได้เห็นพระพุทธรเจ้าผู้
ปราศจากฐลี สมควรรับเครื่องบูชา พวกฤษีในสำนัก
ของเรา มีประมาณ ๘๔,๐๐๐ บำรุงเราโดยเคารพ
ดังหมู่เทวดาชาวไตรทศ บำรุงพระอินทร์ โดยเคารพ
ฉะนั้น เวลานั้น เราถือผ้าทิพย์ออกจากที่อยู่ไปอภิวัต
ด้วยเสียรเกล้า และได้ถวายผ้าทิพย์นั้น แต่พระพุทธร-
เจ้า โอพระพุทธรเจ้า โอพระธรรม โอความถึงพร้อม
แห่งพระศาสดาหนอ ด้วยอานุภาพแห่งพระพุทธรเจ้า
แผ่นดินนี้ ทั่ววันไหว เราเห็นความอัศจรรย์ อันไม่
เคยมี ชวนให้ขนพองสยองเกล้า นั้นแล้ว จึงยังจิตให้
เลื่อมใส ในพระพุทธรเจ้า ผู้เป็นจอมมนุษย์ ผู้คงที่
ครั้งนั้น เรายังจิตให้เลื่อมใส และถวายผ้าทิพย์ แต่
พระศาสดาแล้ว พร้อมทั้งอำมาตย์ และบริวารชน
ยอมนับถือพระพุทธรเจ้าเป็นสมณะ ในกัปที่ ๕๑ แต่
ภัทรกัปนี้ เราได้ทำกรรมใดในกาลนั้น ด้วยกรรม
นั้น เราไม่รู้จักทุกคติเลย นี้เป็นผลแห่งพุทธรบูชา ใน

กัณฑ์ ๑๕ แต่ภักทรกัณฑ์ ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิ ๑๖
พระองค์ มีพระนามว่า วาหนะ ทรงสมบุรณ์ด้วยแก้ว
๗ ประการ มีพลมาก เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯ ล ฯ
คำสอนของพระพุทธเจ้า เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็พระอรหัตผล ที่พระเถระ ผู้บรรลुพระอรหัต กระทำสังเวควัตถุ
ใดแล ให้เป็นขอสับ แล้วเจริญวิปัสสนา บรรลุแล้ว พระเถระเมื่อพยากรณ์
พระอรหัตผล โดยมุขคือการประกาศสังเวควัตถุนั้น จึงได้กล่าวคาถาว่า

เหยี่ยวทั้งหลายโฉบลง ชื่นเนื้อหลุดจากปากของ
เหยี่ยวตัวหนึ่ง ตกลงพื้นดิน และเหยี่ยวอีกพวกหนึ่ง
มาคาบ เอาไว้อีก ฉันทใด สัตว์ทั้งหลายผู้หมุนเวียนไป
ในสงสาร ก็ฉันทนั้น เคลื่อนจากกุศลธรรมแล้ว ไป
ตกในนรกเป็นต้น ความสุขย่อมติดตามเราผู้สำเร็จกิจ
แล้วผู้ยินดีต่อนิพพาน ด้วยความสุข ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า จูตา แปลว่า หลุดแล้ว. บทว่า ปตนุติ
แปลว่า โฉบลง. บทว่า ปติตา ความว่า ชื่นเนื้อตกลงที่พื้นดิน ด้วยสามารถ
แห่งการพลัดหล่น หรือตกลง ด้วยสามารถแห่งการหลุดร่วงไปในอากาศ.
บทว่า คิทุชา ความว่า ถึงความยินดี. บทว่า ปุนราคตา ความว่า เข้า
มาคาบไปอีก. พึงประกอบ จ ศัพท์ควบไปด้วยทุก ๆ บท มีคำอธิบายว่า
เหยี่ยวทั้งหลายในที่นี้ โฉบลงและร่อนลง และชื่นเนื้อก็หลุดจากปากของเหยี่ยว
นอกนี้ ก็ชื่นเนื้อที่หลุดแล้ว ก็ตกลงไปที่พื้นดิน เหยี่ยวทั้งหลาย อยากรได้ชื่น
เนื้อ (ถึงความอยาก) เหยี่ยวทั้งหมดนั้นแหละ จึงมารุมคาบเอาไปอีก. ก็
เหยี่ยวเหล่านี้ มีอุปมาฉันทใด เหล่าสัตว์ที่หมุนเวียนในสงสาร ก็ฉันทนั้น สัตว์

เหล่าใด เคลื่อนจากกรรมที่เป็นกุศล สัตว์เหล่านั้น ย่อมตกลงไปในอบายมี
นรกเป็นต้น ก็เหล่าสัตว์ที่ตกลงไปแล้วอย่างนี้ ผู้ที่ตั้งอยู่ในสัมปตติภพ ถึงความ
ยินดีและย้อนกลับมาอีก ด้วยสามารถแห่งความใคร่ในภพ ทั้งในกามภพ
รูปภพ และอรุภพ โดยยังข้องอยู่ ในกามสุขัลลิกานุโยค ในภพนั้น ๆ
ชื่อว่า กลับมาสู่ทุกข์ ที่หมายรู้กันว่าภพนั้น ๆ อีก ด้วยกรรมที่ทำให้ถึงภพ
นั้น ๆ เพราะยังไม่หลุดพ้นจากภพไปได้. สัตว์ทั้งหลายเหล่านี้ เป็นอย่างนี้.
ส่วนเราเอง กระทำกิจมีปริญาภิกิจเป็นต้นแล้ว แม้กิจทั้ง ๑๖ อย่าง เราก็
ทำสำเร็จแล้ว บัดนี้ไม่มีกิจนั้นที่เราจะต้องทำอีก.

พระนิพพาน อันเป็นแดนที่พระอริยเจ้าทั้งหลายสลัดสังขตธรรมได้
ทั้งหมด ที่นำยินดี นำอภิมรณ นำรณรมย์ เรายินดีแล้ว อภิมรณแล้ว
รณรมย์แล้ว. ก็ด้วยบทว่า รตัม รมมัม นั้น พึงทราบอธิบายว่า ความสุข
ย่อมติดตามเราผู้สำเร็จกิจแล้ว โดยสะดวก คือพระนิพพาน อันเป็นสุขโดย
ส่วนเดียว ติดตามมา คือ เข้าถึงโดยเป็นสุขเกิดแต่ผลสมาบัติ อีกอย่างหนึ่ง
ได้แก่ ผลสุขและนิพพานสุข อันติดตามมา ด้วยสุขเกิดแต่วิปัสสนา และสุข
เกิดแต่มรรค โดยสะดวก.

จบบรรณกถาปิณฑเธรคาถา

๔. วิมลโกณฑัญญเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระวิมลโกณฑัญญเถระ

[๒๐๑] ได้ยินว่า พระวิมลโกณฑัญญเถระได้ภายิตคาถานี้ไว้ดังนี้ว่า

ภิกษุผู้เป็นบุตรของนางอัมพปาลี ที่หมู่ชนเรียก

กันว่า ทุมะ เกิดเพราะพระเจ้าพิมพิสาร ท่านเป็น

บุตรของท่านผู้ทรงไว้ซึ่งธงคือพระเจ้าแผ่นดิน ทำลาย

ธงใหญ่ คือกิเลสได้ด้วยปัญญาแล้ว.

อรรถกถาวิมลโกณฑัญญเถรคาถา

คาถาของท่านพระวิมลโกณฑัญญเถระ เริ่มต้นว่า ทุมะ ุหาย
อุปปโน. เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้พระเถระนี้ ก็มีอธิการอันกระทำไว้แล้วในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ
ตั้งสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ เกิดในตระกูลที่
สมบูรณ์ด้วยสมบัติ ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า วิปัสสี
ในกัปที่ ๕๑ แต่ภัทธกัปนี้ ถึงความเป็นผู้รู้แล้ว วันหนึ่ง เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงพระนามว่า วิปัสสี อันบริษัทใหญ่ห้อมล้อมแล้ว ทรงแสดงธรรมอยู่
มีใจเลื่อมใส แล้วบูชาด้วยดอกไม้ทอง ๔ ดอก. เพื่อจะเจริญศรัทธาปสาทะ
ของเขา พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงบันดาลอิทธิภิกษิงขาร ให้มีรูปอย่างรัศมี
ทองคำ ปกคลุมทั่วประเทศนั้นทั้งสิ้น. เขาเห็น พุทธลักษณะอันสำเร็จด้วย

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 324

อิทธาภิสังขารนั้นแล้ว มีใจเลื่อมใสเกินประมาณ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว กระทำพุทธลักษณะนั้นให้เป็นนิมิต แล้วไปสู่เรือนของตน ไม่ละปีติที่มีพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์ กระทำกาละด้วยโรคลมบางอย่าง บังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต แล้วกระทำบุญอื่นๆ อีก ท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ถือนิยมนิธิในท้องของนางอัมพปาลี อาศัยพระเจ้าพิมพิสาร.

พระเจ้าพิมพิสาร ในคราวยังเป็นหนุ่ม ฟัง (ข่าว) รูปสมบัติของนางอัมพปาลี เกิดความกำหนัดยินดี มีคนติดตาม ๒-๓ คน ไปสู่พระนครไพศาลี โดยเพศที่คนจำไม่ได้ สำเร็จการอยู่ร่วมกับนางในคืนวันหนึ่ง ครั้งนั้นพระเถระนี้ถือนิยมนิธิในท้องของนาง และนางอัมพปาลี ได้กราบทูลข้อที่นางตั้งครรรค์ ต่อพระเจ้าพิมพิสาร.

แม้พระราชาก็แสดงพระองค์ พระราชทานสิ่งของที่ควรพระราชทานแล้วเสด็จหลีกไป นางอาศัยความแสร้งของครรรค์ตลอดบุตรแล้ว. ทารกนั้นได้นามว่า วิมล ต่อมาภายหลังจึงปรากฏนามว่า วิมลโกณฑัญญะ. เขาเจริญวัยแล้ว เห็นพุทธานุภาพ ในคราวที่พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปพระนครไพศาลี มีใจเลื่อมใส บรรพชาแล้ว กระทำบุรพกิจแล้ว เริ่มตั้งวิปัสสนา บรรลุพระอรหัตต่อกาลไม่นานนัก. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า วิปัสสิ

เชษฐบุรุษของโลก ประเสริฐกว่านระ ประทับนั่ง
แสดงอมตบทแก่หมู่ชนอยู่ เราฟังธรรมของพระองค์
ผู้เป็นจอมประชาผู้คงที่แล้ว ได้ไปรดดอกไม้ทอง ๔ ดอก
บูชาแต่พระพุทธเจ้า ดอกไม้ทองนั้นกลายเป็นหลังคา
ทอง บังร่มตลอดทั้งบริษัท ในกาลนั้น รัศมีของ
พระพุทธเจ้า และรัศมีทอง รวมเป็นแสงสว่างโชติช่วง

ไพบุลย์ เรามีจิตเบิกบาน ดีใจ เกิดโสมนัส ประนม
อัญชลี เกิดปีติ เป็นผู้นำความสุขปัจจุบันมาให้แก่คน
เหล่านั้น เราทูลวิงวอนพระสัมพุทธเจ้า และถวาย
บังคมพระองค์ผู้มีวัตรอันงาม ยังความปราโมทย์ให้
เกิดแล้ว กลับเข้าสู่ที่อยู่ของตน ครั้นกลับเข้าสู่ที่อยู่
แล้ว ยังระลึกถึงพระพุทธรเจ้าผู้ประเสริฐอยู่ ด้วยจิต
อันเลื่อมใส นั้น เราได้เข้าถึงสวรรค์ชั้นดุสิต ในกัปที่
๕๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราบูชาพระพุทธรเจ้าด้วยดอกไม้ทอง
โค ด้วยกรรมนั้น เราไม่รู้จักทุกขติเลย นี้เป็นผลแห่ง
พุทธบูชา ในกัปที่ ๕๑ แต่ภัทรกัปนี้ ได้เป็นพระเจ้า-
จักรพรรดิราช ๑๖ พระองค์ ทรงพระนามว่า เนมิ-
สมมตะ มีพลมาก. เราเผาภิเลสทั้งหลายแล้ว ๗๑ ๗๑
คำสอนของพระพุทธรเจ้า เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.
ก็พระเถระครั้น บรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตผล
โดยอ้างถึงพระอรหัตผล ได้กล่าวคาถาว่า

ภิกษุเป็นบุตรของนางอัมพาลี ที่หมู่ชนเรียก

กันว่า ทุมะ เกิดเพราะพระเจ้าพิมพิสาร ท่านผู้เป็น
บุตรของท่านผู้ทรงไว้ซึ่งธงคือพระเจ้าแผ่นดิน ทำลาย
ธงใหญ่ คือกิเลส ได้ด้วยปัญญาแล้ว ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทุมะ หมายความว่า ได้แก่ หญิงที่เขาเรียกว่า
ทุมะ คืออัมพะ อธิบายว่า ของหญิงชื่อว่า อัมพาลี. กัปว่า ทุมะ หมายความว่า
เป็นสัตตมวิวิภคติ ลงในอาชาระ. บทว่า อุปปนุโน หมายความว่า เกิดแล้ว และ
เข้าถึงในท้องของนางอัมพาลีนั้น.

บทว่า **ชาโต ปญฺทฺรเกตุนา** ได้แก่ เกิดเพราะท่านผู้ทรงไว้ซึ่ง
เสวตฉัตร คือเกิด เพราะพระเจ้าพิมพิสาร ผู้ปรากฏว่า เป็นราชันย์ผู้มี
เสวตฉัตร เป็นเหตุ อธิบายว่า อาศัยพระเจ้าพิมพิสารนั้นเกิดแล้ว.

อีกอย่างหนึ่ง บทว่า **อุปฺปนฺโน** เป็นบทแสดงถึงการบังเกิดครั้งแรก.
เพราะต่อจากนั้น บทว่า **ชาโต** แสดงถึงอภิชาติ (เกิดโดยชาติของพระอริยเจ้า).
อธิบายว่า จำเดิมแต่เวลาตลอด เรียกว่าเกิดแล้วในโลก. ก็ในกาลานี้ ท่าน
หลีกเลี่ยงการยกย่องตน ด้วยบทว่า **ทุมวฺหยา อุปฺปนฺโน** นี้ และแสดงถึง
สภาพที่ได้บรรลุคุณพิเศษ แม้ของบุตรของผู้ที่เป็นใหญ่เป็นอนก. หลีกเลี่ยง
การชมท่าน ด้วยการแสดงถึงปิตีที่รู้จักแล้วด้วยบทว่า **ชาโต ปญฺทฺรเกตุนา**
นี้.

บทว่า **เกตุหา** แปลว่า ละเสียดซึ่งมานะ. อธิบายว่า ชื่อว่า เกตุ
ด้วยอรรถว่า เป็นคุณจริง เพราะมีการถือตัว (จองหอง) เป็นลักษณะ. จริง-
อย่างนั้น มานะนั้นท่านกล่าวว่า มีความประสงค์จะยกตนให้สูงเป็นเครื่องปรากฏ.

บทว่า **เกตุนาเยว** ได้แก่ ด้วยปัญญาตนเอง. อธิบายว่า ปัญญา
ชื่อว่า เป็นธงของพระอริยเจ้าทั้งหลาย เพราะอรรถว่าสูงยิ่งในบรรดาธรรม
อันหาโทษมิได้ทั้งหลาย และเพราะอรรถว่าถึงก่อน ด้วยการย้ายเสนามาร
ด้วยเหตุนี้ บัณฑิตจึงกล่าวว่า **ธมฺโม หิ อิตินฺ ฐโ** ก็ธรรมเป็นธงชัย
ของฤาษีทั้งหลาย.

บทว่า **มหาเกตุํ ปรัศฺยิ** ความว่า กิเลสธรรมทั้งหลาย ชื่อว่าใหญ่
เพราะมีอารมณ์มาก และชื่อว่ามีมานะมากมายหลายประการ เพราะต่างโดย
มานะ มีมานะว่า เราประเสริฐกว่า และมาฆะเพราะชาติเป็นต้น และกิเลส
ธรรมเหล่านั้น ชื่อว่า มหาเกตุ ด้วยอรรถว่า เป็นคุณจริง เพราะอรรถว่า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 327

ยังมานะนั้นให้ยกขึ้น ได้แก่ มารผู้ลามก ท่านได้ครอบงำมารนั้น ทำให้
หมดยศ ด้วยการกำจัดพลแห่งมาร และก้าวล่วงวิสัยแห่งมารเสียได้. พระเถระ
เมื่อจะแสดงตน เป็นเหมือนคนอื่น พยากรณ์พระอรหันต์ผล โดยการอ้าง
พระอรหันต์ผลว่า ทำลายชงใหญ่ คือ กิเลสได้ด้วยปัญญา ดังนี้.

จบอรรถกถาวิมลโกณฑัญญเถรคาถา

๕. อุกเขปกตวัจจนเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระอุกเขปกตวัจจนเถระ

[๒๐๒] ได้ยินว่า พระอุกเขปกตวัจจนเถระได้ภายิตคาถานี้ไว้เป็นอย่างดีว่า

ภิกษุผู้สงบดีแล้ว มีความปราโมทย์อย่างยิ่ง

ย่อมกล่าวพระพุทธรวณะ ที่ได้เล่าเรียนมาหลายปี ใน

สำนักของอุกเขปกตวัจจนภิกษุแก่คฤหัสถ์ทั้งหลาย.

อรรถกถาอุกเขปกตวัจจนเถรคาถา

คาถาของท่านพระอุกเขปกตวัจจนเถระ เริ่มต้นว่า อุกเขปกต-
วัจจนสุต. เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า แม้พระเถระนั้น ก็มีอธิการอันกระทำแล้วในพระพุทธรเจ้า
องค์ก่อน ๆ ทั้งหลาย สังสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ
เกิดในเรือนแห่งตระกูล ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า

ลัทธิตละ ในกัณฑ์ที่ ๕๔ แต่กัณฑ์นี้ ถึงความเป็นผู้รู้แล้ว ให้เสาแก่อุบาสก ผู้สร้างเรือนยอดถวายพระศาสดา ขาดเสาอยู่ต้นหนึ่ง ได้กระทำหน้าที่ของผู้ร่วม กิจการ ด้วยบุญกรรมนั้น เขาบังเกิดในเทวโลก หมั่นกระทำบุญบ่อย ๆ ท่องเที่ยวอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เกิดเป็นบุตรของพราหมณ์คนหนึ่ง ในพระนครสาวัตถี ในพุทธชูปาทกาลนี้ เขามีนามที่ได้มาตามโคตรว่า **วัจฉะ**.

เขาฟังธรรมในสำนักของพระศาสดา ได้เฉพาแล้วซึ่งศรัทธาบรรพชา แล้ว อยู่ในอวาสโกฏิบ้าน แคว้นโกศล เล่าเรียนธรรม ในสำนักของภิกษุทั้งหลาย ผู้มาแล้ว ๆ. แต่ท่านไม่รู้ ปริเฉท (ชั้นตอน) ว่านี่เป็นวินัย นี่เป็นพระสูตร นี่เป็นพระอภิธรรม วันหนึ่ง เรียนถามท่านพระธรรมเสนาบดีแล้ว กำหนดพระพุทธรูปทั้งหมดตามชั้นตอน แม้ในกาลก่อน แต่การสังคายนา พระธรรม ท่านก็กำหนดชื่อแห่งปิฎกเป็นต้นไว้ ในพระปริยัติสัทธรรมที่เป็นเหตุให้มีการเรียกชื่อภิกษุทั้งหลายว่า พระวินัยธรเป็นต้น ท่านเล่าเรียนสอบถาม พระพุทธรูป คือพระไตรปิฎกอยู่ กำหนดรูปธรรมและอรูปธรรม ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แล้วในพระไตรปิฎกนั้น เริ่มตั้งวิปัสสนา พิจารณาอยู่ บรรลุพระอรหัตต่อกาลไม่นานนัก. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอปทานว่า

ได้มีการประชุมมหาสมาคม อุบาสกของพระผู้

มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า ลัทธิตละ และอุบาสก
เหล่านั้น ถึงพระพุทธรูปเป็นสรณะ มีความเชื่อเลื่อม
ใสพระตถาคต อุบาสกทั้งหมดมาประชุมปรึกษา
จะสร้างศาลถวายแด่พระศาสดา ยังไม่ได้เสาอีกต้น
หนึ่ง จึงพากันเที่ยวหาอยู่ในป่าใหญ่ เราพบอุบาสก
เหล่านั้น ในป่าแล้ว จึงเข้าไปหาคณะอุบาสกในเวลา

นั่น เราประนมอัญชลีสอบถามคณะอุบาสก. อุบาสกผู้มีศีลเหล่านั้น อันเราถามแล้ว ตอบให้ทราบ ว่า เราต้องการจะสร้างศาลา ยังหาเสาไม้ได้อีกต้นหนึ่ง ขอท่านจงให้เสาคะเราต้นหนึ่งเถิด เราตอบว่า ฉันทจักถวายแต่พระศาสดาเอง ฉันทจักนำเสามาให้ ท่านทั้งหลายไม่ต้องชวนขวยหา อุบาสกเหล่านั้น เลื่อมใสมีใจยินดี มอบเสาให้เรา แล้วกลับจากป่ามาสู่เรือนของตน ๆ เมื่อคณะอุบาสกไปแล้วไม่นาน เราได้ถวายเสา ในกาลนั้น เรายินดี มีจิตราเริง ยกเสาขึ้นก่อนเขา ด้วยจิตอันเลื่อมใสนั้น เราได้เกิดในวิมาน ภพของเราตั้งอยู่โดดเดี่ยว ๗ ชั้น สูงตระหง่าน เมื่อกลองดังกระหึ่มอยู่ เราบ้ำเรออยู่ทุกเมื่อ ในกัปที่ ๕๕ เราได้เป็นพระราชา พระนามว่า ยโสธร แม้ในกาลนั้น ภพของเรา ก็สูงสุด ๗ ชั้น ประกอบด้วยเรณูยอดอันประเสริฐ มีเสาคต้นหนึ่ง นารีนรมย์ใจ ในกัปที่ ๒๑ เราเป็นกษัตริย์ พระนามว่า อุเทน แม้ในกาลนั้น ภพของเราก็มี ๗ ชั้น ประดับอย่างสวยงาม เราเข้าถึงกำเนิดใด ๆ ก็คือความเป็นเทวดา หรือความเป็นมนุษย์ เราย่อมเสวยผลนั้น ๆ ทั้งหมด นี่เป็นผลแห่งการถวายเสาคต้นเดียว. ในกัปที่ ๕๔ แต่ภัทธกัปนี้ เราได้ถวายเสาคในกาลนั้น ด้วยบุญกรรมนั้น เราไม่รู้จักทุกคติเสีย นี่เป็นผลแห่งการถวายเสาคต้นเดียว. เราตัดกิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 330

ก็พระเถระครั้งบรรลुพระอรหัตแล้ว ตั้งมั่นอยู่ในความขยันหมั่นเพียร เพราะมุ่งกิจที่ตนทำไว้แล้ว อาศัยความอนุเคราะห์ คฤหัสถ์และบรรพชิตทั้งหลาย ที่เข้าไปสู่สำนักของตน ใคร่ครวญพระพุทธพจน์ คือพระไตรปิฎกแล้วแสดงธรรม. และในวันหนึ่ง แสดงธรรมอยู่ เมื่อจะแสดงเปรียบตนเหมือนคนอื่น ได้กล่าวคาถาว่า

ภิกษุสงฆ์ดีแล้ว มีความปรารถนาร้อยอย่างยิ่ง ย่อม
กล่าวพระพุทธวจนะ ที่ได้เล่าเรียนมาเป็นเวลาหลายปี
ในสำนักของอุกเขปทวัจจนภิกษุแก่คฤหัสถ์ทั้งหลาย
ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อุกเขปทวัจจนสุต** ได้แก่ อภิภิกษุชื่อว่า **อุกเขปวัจจนะ** กระทำแล้ว อธิบายว่า อภิภิกษุชื่อว่า **วัจจนะ** บรรจูลงไว้ในปิฎกนั้น ๆ นั้นแหละ ตั้งอยู่แล้ว โดยที่ท่านกำหนดพิเคราะห์ส่วนแห่งพระวินัย ส่วนแห่งพระสูตร และส่วนแห่งพระอภิธรรม ที่ตนแยก ๆ เรียนในสำนักของภิกษุ แล้วสาธยายพระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรมนั้นแหละ ตาม (จำนวน) ปริจเฉท. ก็บทว่า **อุกเขปทวัจจนสุต** นี้เป็นนิกฺขิวิภักตติ ลงในอรรถแห่งตติยาวิภักติ.

บทว่า **สงฺกิลิตํ พหุหิ วสุเสหิ** ความว่า ตั้งไว้ในหทัย (ท่องจนขึ้นใจ) ด้วยสามารถแห่งการประมวลมาเป็นเวลาหลายปี. ปาฐะว่า **สงฺกิลิตํ** ดังนี้บ้าง. ได้แก่ท่องจนคล่องปาก โดยว่าติดต่อเนื่องเป็นอันเดียวกันไป. กระทำให้เป็นคุณสังข์ที่เขาขัดแล้ว. ปาฐะว่า **ยํ พุทฺธวจนํ** เป็นปาฐะที่เหลื่อจากบาทคาถา. บทว่า **ตํ** ความว่า กล่าวคือแสดงพระปริยัติธรรมนั้น. . บทว่า **คหฺภูจฺจํ** ท่านกล่าวไว้ เพราะคฤหัสถ์เหล่านั้น มีจำนวนมากกว่า. บทว่า **สุนิสฺสินโน** ความว่า นั่งสงบไม่ไหวติงอยู่ในธรรมวินัยนั้น. อธิบายว่า

ไม่มุ่งหวังลาภและสักการะเป็นต้น ตั้งอยู่ในหัวข้อธรรม คือวิมุตตายนะ
อย่างเดียวกันเท่านั้น แล้วกล่าว.

ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า อุพารปโมชโย ซึ่งมีความว่า ผู้มี
ความปราโมทย์อันโอฬาร อันเกิดแล้ว ด้วยสามารถแห่งความสุขในผลสมบัติ
และด้วยสามารถแห่งความสุขในธรรม. สมดังคำที่ท่านกล่าวไว้ มีอาทิว่า

ดูก่อนอาวุธ ภิภษุยอมแสดงธรรมตามที่ฟังมา
แล้ว ตามที่เรียนมาแล้ว แก่คนเหล่าอื่นโดยพิสดาร
ด้วยประการใด ๆ เราย่อมได้ความแตกฉานในอรรถ
ในธรรมนั้น ย่อมได้ความปราโมทย์อันเขาไปประกอบ
แล้วด้วยธรรม ด้วยประการนั้น ๆ ดังนี้.

จบอรรถกถาอุกเขปตวัจฉเธรคาถา

๖. เมฆิมยเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระเมฆิมยเถระ

[๒๐๓] ได้ยินว่า พระเมฆิมยะได้ภายิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

พระมหาวิรเจ้า ผู้ถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง ได้
สั่งสอนเรา เราฟังธรรมของพระองค์แล้ว ยินดีอยู่ใน
สำนักของพระองค์ เราได้บรรลุวิชา ๓ คำสอนของ
พระพุทธรเจ้า เรากระทำเสร็จแล้ว.

อรรถกถาเมฆียเถรคาถา

คาถาของท่านพระเมฆียเถระ เริ่มต้นว่า อนุสาสิ มหาวิโร. เรื่องราวเป็นอย่างไร ?

แม้พระเถระนี้ก็มีอิทธิฤทธิ์อันกระทำไว้แล้ว ในพระพุทธรูปเจ้าองค์ก่อน ๆ หว่านพืชคือกุศลไว้ในภพนั้น ๆ เกิดในเรือนมีตระกูล ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า วิปัสสิ ในกัปที่ ๕๑ แต่ภักทรกัปนี้บรรลุถึงความเป็นผู้รู้แล้ว. ก็ในสมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่า วิปัสสิ ทรงบรรลุถึงความสิ้นสุดแห่งพุทธรูปแล้ว ทรงปลงอายุสังขาร. เมื่อเกิดแผ่นดินไหวเป็นต้น เพราะเหตุที่ทรงปลงอายุสังขารนั้น มหาชนได้สะดุ้งตกใจกลัวแล้ว.

ลำดับนั้น ท้าวเวสวัณมหาราช ทรงเข้าใจเหตุการณ์นั้นอย่างแจ่มชัด จึงทรงยังมหาชนให้เบาใจ. มหาชนฟังเหตุการณ์นั้น ได้ถึงความสงบแล้ว. กุลบุตรนี้ สดับพุทธานุภาพ ในที่นั้นแล้ว เกิดความเคารพนับถืออย่างมาก ในพระศาสดา เสวยปีติโสมนัสอย่างโอฬาร. ด้วยบุญกรรมนั้น เขาท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เกิดในตระกูลแห่งเจ้าศากยะ ในพระนครกบิลพัสดุ์ ในพุทธรูปบาทกาลนี้. เขาได้นามว่า เมฆียะ.

เมฆียมาณพนั้น เจริญวัยแล้ว บวชในสำนักของพระบรมศาสดา อุปัฏฐากพระพุทธรูปเจ้าอยู่ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ชาลิกวัน เห็นปามะม่วง นารีนรมย์ ริมฝั่งน้ำ กิมิกาลา ประสงค์จะอยู่ที่ปามะม่วงนั้น อันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสห้ามไว้ถึง ๒ ครั้ง แล้วปล่อยให้ไปในครั้งที่ ๓ จึงไปที่ปามะม่วงนั้น อันแมลงคือมิถาวิตก รุมเกาะกิน ไม่ได้จิตสมาธิ ไปยังสำนักของพระศาสดา กราบทูลความนั้นแล้ว.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 333

ลำดับนั้น พระบรมศาสดา ได้ทรงประทานพระโอวาท แก่เธอ
โดยนัยมีอาทิว่า คุณก่อนเมฆิยะ ธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นไปเพื่อความแก้
เกล้า แห่งเจโตวิมุตติยังไม่แก้เกล้า ดังนี้. ท่านตั้งอยู่ในโอวาทนั้นแล้ว เจริญ
วิปัสสนา บรรลุพระอรหัตแล้ว. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ ใน
อปทานว่า

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า วิปัสสี

ผู้เลิศในโลก ทรงปลงอายุสังขารนั้น พื้นแผ่นดิน
และน้ำก็หวั่นไหว ไฟก็คะนอง แม้ภพอันสวยงาม
น่าปลื้มใจ สะอาด วิจิตรของเราก็อหวั่นไหว
ในขณะที่พระพุทธเจ้าทรงปลงอายุสังขาร เมื่อภพ
หวั่นไหวแล้ว ความสะดุ้งเกิดขึ้นแก่เราว่า ความ
หวั่นเกิดขึ้นเพื่ออะไรหนอ แสงสว่างอันไพบูรณ์ได้
มีแล้ว ท้าวเวสวัณมา ณ ที่นี้แล้วยังมหาชนให้หาย
ความเศร้าโศกว่า ภัยไม่มีในหมู่มสัตว์ ท่านทั้งหลาย
จงมีอารมณ์ตั้งมั่น ทำใจให้สงบเถิด เราประกาศ
พระพุทธธานุภาพว่า โอพระพุทธเจ้า โอพระธรรม
โอความถึงพร้อมแห่งสัตตคุณอันหนอ เมื่อ
พระพุทธเจ้า อุบัติ แผ่นดินก็หวั่นไหว ดังนี้แล้ว
บันเทิงอยู่ในสวรรค์ตลอดกัป ในกัปทั้งหลายที่เหลือ
เราได้ทำกุศล ในกัปที่ ๕๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้สัตตคุณา
ไตในกาลนั้น ด้วยสัตตคุณานั้น เราไม่รู้จักทุกคติเลย
นี่เป็นผลแห่งสัตตคุณาในพระพุทธเจ้า ในกัปที่ ๑๔ แต่

ภักตร์ภนี้ เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชผู้ประเสริฐ
มีนามว่า สมิตะ มีผลมาก เราเผาภิเษกทั้งหลายแล้ว
๗ ๑ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เรากระทำสำเร็จแล้ว
ดังนี้.

ก็พระเถระครั้นบรรลुพระอรหัตแล้ว ได้รับโอวาทเฉพาะพระพักตร์
พระบรมศาสดา เมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตผลว่า เราบรรลุพระอรหัตแล้ว
ได้กล่าวคาถาว่า

พระมหาวีรเจ้า ผู้ถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง ได้
สั่งสอนเรา เราฟังธรรมของพระองค์แล้ว ยินดีอยู่ใน
สำนักของพระองค์ เราได้บรรลุวิชา ๓ คำสอนของ
พระพุทธเจ้าเรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อนุสาสิ ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงโอวาท คือ ได้ประทานอนุสาสนี ด้วยคำมีอาทิว่า ดูก่อนเมฆิยะ ธรรม
๕ ประการ ย่อมเป็นไปเพื่อความแก้แค้นแห่งเจโตวิมุตติที่ยังไม่แก้แค้น ดังนี้.

บทว่า มหาวีโร ได้แก่ผู้มีความกล้าหาญมาก. อธิบายว่า ผู้มีความ
เพียรใหญ่ ด้วยองค์ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความเพียร อันประกอบด้วยองค์ ๔
ซึ่งเป็นเครื่องเสริมสร้างวิริยบารมี และด้วยความถึงพร้อมแห่งสัมมปปธาน
๔ อย่าง อันไม่ทั่วไปแก่ธรรมประเภทอื่น.

บทว่า สพุทฺทมุมาน ปารุ ความว่า ก็พระผู้มีพระภาคเจ้า ชื่อว่า
เป็นผู้ถึงซึ่งฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง เพราะทรงถึง คือ บรรลुถึงซึ่งฝั่ง คือ ที่สุดแห่ง
ไฉยธรรมทั้งปวง ด้วยการถึงแห่งพระญาณ อธิบายว่า เป็นพระสัพพัญญู.
อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า ทรงถึงซึ่งฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง เพราะทรงถึง คือ บรรลุถึง
พระนิพพาน อันเป็นฝั่งแห่งสังขตธรรมทั้งหลายทั้งปวง.

บทว่า **ตสุตาสหิ ฐมฺมิ สุตฺวาน** ความว่า เราฟังสังฆกรรม ๔ นั้น
อันพระองค์ทรงยกขึ้นแสดงเอง (ไม่ทั่วไปแก่ผู้อื่น) ของพระผู้มีพระภาคเจ้า
ผู้พุทธเจ้าพระองค์นั้น.

บทว่า **วิหาสี สนฺตึเก** ความว่า เราถูกมีจฉาวิตกรบกวนแล้วใน
ป่าอัมพวัน (กลับ) ไปยังจาลิกาวิหาร พักอยู่ในที่ใกล้พระบรมศาสดานั้นแล.

บทว่า **สโต แปลว่า มีสติ.** อธิบายว่า ไม่ประมาทแล้วด้วยการ
เจริญสมณะและวิปัสสนา.

บทว่า **อหิ** นี้ ฟังเปลี่ยนเป็น **มยา** เพิ่มเข้าไปในบทว่า **วิชา**
อนุปฺปตฺตา กตฺ พุทฺธสฺส สาสนํ วิชา ๓ อันเราบรรลุแล้ว คำสอน
ของพระพุทธเจ้าอันเรากระทำแล้วดังนี้ เหมือนบทว่า **มํ** ที่ต้องเพิ่มเข้าไป
ในบทว่า **อนุสาสี** นี้. พระเถระประกาศการบรรลุวิชา ๓ ตามที่กล่าวแล้ว
ด้วยบทว่า **กตฺ พุทฺธสฺส สาสนํ** โดยแสดงถึงความที่พระศาสดาทรงให้
โอวาท ด้วยปริยายอื่น. อธิบายว่า การบำเพ็ญให้บริบูรณ์ในกองศีลเป็นต้น
นั้นแล ข้าพเจ้ากระทำแล้วตามคำสอนของพระศาสดา.

จบอรรถกถาเมฆียเถรคาถา

๗. เอกธัมมสวณียเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระเอกธัมมสวณียเถระ

[๒๐๔] ได้ยินว่า พระเอกธัมมสวณียเถระได้ภาษิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

กิเลสทั้งหลาย เราเผาแล้ว ภพทั้งปวงเราถอน
ขึ้นแล้ว ชาติสังสารของเราสิ้นไปแล้ว บัดนี้ภพใหม่
มิได้มีต่อไป.

อรรถกถาเอกธัมมสนีนีเยรคาถา

คาถาของท่านพระเอกธัมมสนีนีเยระ เริ่มต้นว่า กิเลสา ฌาปีตมยหิ. เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ ท่านเกิดเป็นรุกขเทวดา เห็นภิกษุ ๒-๓ รูป หลงทางเดินเที่ยวไปในป่าใหญ่ เมื่อจะอนุเคราะห์ จึงลงจากภพของตน ปล่อยโยนภิกษุเหล่านั้น ให้ฉัน แล้วพาไปส่งจนถึงที่ตามทีประสงค์ ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า กัสสปะ เสด็จอุบัติขึ้นในโลก บำเพ็ญพุทธกิจเสร็จแล้ว ปรินิพพาน ได้ (เกิด) เป็นพระเจ้ากรุงพาราณสี ทรงพระนามว่า กิกิ ในกาลนั้น.

เมื่อท้าวเธอสวรรคตแล้ว พระราชโอรสของพระองค์ ทรงพระนามว่า ปุณฺณินทราช ได้เสวยราชย์ต่อมา. พระราชโอรสของพระเจ้าปุณฺณินทราช ทรงพระนามว่า สุขยามะ (เสวยราชย์ต่อมา) พระราชโอรสของพระเจ้าสุขยามะ ทรงพระนามว่า พระเจ้ากิกิพรหมทัต เสวยราชย์ เมื่อพระศาสนาอันตรธานแล้ว ไม่ได้ฟังพระธรรมเทศนา จึงรับสั่งให้ประกาศว่า ผู้ใดแสดงธรรมได้ เราจักให้ทรัพย์แสนกหาปณะแก่ผู้นั้น เมื่อหาผู้แสดงธรรมไม่ได้ แม้แต่คนเดียว จึงทรงพระดำริว่า ในรัชสมัยแห่งพระเจ้าปุณฺณินทราชเป็นต้นของเรา ธรรมยังเป็นไปอยู่ ผู้แสดงธรรมก็หาได้ง่าย แต่ในกาลบัดนี้ ผู้ที่จะกล่าวคาถาแม้เพียง ๔ บาท ก็หาได้ยาก ตราบใดที่ธรรมสัตถุญายังไม่พินาศ ตราบนั้นเราจักบวช ดังนี้. ท้าวสักกเทวราช เสด็จลงมาแล้วแสดงธรรมโดยคาถาว่า อนิจฺจา วต สงฺขารา สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ ดังนี้ กะพระเจ้ากิกิพรหมทัต ผู้เดินทางมุ่งหน้า

ไปยังหิมวันตประเทศ แล้วให้ท้าวเธอเสด็จกลับ. พระเจ้ากิกิพรหมทัตเสด็จกลับ
บำเพ็ญบุญ ท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เกิดในตระกูลเศรษฐี
ในเสตัพพนครในพุทธูปบาทกาลนี้ เจริญวัยแล้ว เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า
ประทับอยู่ในสี่สัปดาห์ ณ เสตัพพนคร เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว
นั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

พระศาสดาทรงตรวจอุชฺชาศัยของเขาแล้ว ทรงแสดงธรรมด้วยคาถา
นี้ว่า อนิจจา วต สงฺขารา สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ ดังนี้ เมื่ออนิจ-
สัจฺญญาปรากฏชัด ท่านจึงได้ความสลัดใจ เพราะท่านมีอธิการอันกระทำไว้แล้ว
ในภพนั้น ๆ เริ่มพิจารณา การทำทุกขสัจฺญญา และอนัตตสัจฺญญาไว้ในใจ
ชวนขวยวิปีศสนา บรรลุพระอรหัตแล้ว. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าว
ไว้ในอุปทานว่า

สาวกทั้งหลายของพระพุทธเจ้า ทรงพระนามว่า
ปทุมุตตระ เทียวไปในป่า เป็นผู้หลงทางเหมือนคน
ตาบอดเที่ยวอยู่ในป่าใหญ่ บุตรของพระมุนีเหล่านั้น
ระลึกถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระนามว่า ปทุมุตตระ
ผู้เป็นนายของโลก หลงทางอยู่ในป่าใหญ่ ข้าพระองค์
(เป็นเทพบุตร) ลงจากภพมาในสำนักของภิกษุ บอก-
ทางให้แก่พระสาวกเหล่านั้น และได้ถวายโภชนาหาร
ข้าแต่พระองค์ผู้จอมประชา เชนฐบุรุษของโลก ประ-
เสริฐกว่านระ ด้วยกรรมนั้น ข้าพระองค์ได้บรรลุ
พระอรหัตแต่อายุ ๗ ขวบเท่านั้น โดยกำเนิดในกัปที่
๕๐๐ แต่ภัทรกัปนี้ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๑๒ พระองค์

มีพระนามว่า สัจจุ สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ
ข้าพระองค์เผากิเลสทั้งหลายแล้ว ๆ ล ๆ คำสอนของ
พระพุทธเจ้า ข้าพระองค์กระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

เพราะเหตุที่ท่าน สำเร็จกิจ (บรรลुพระอรหัต) ด้วยการฟังธรรม
ครั้งเดียวเท่านั้น จึงได้นามว่า เอกัมมสวณียเถระ ดังนี้แล. ท่านได้
เป็นพระอรหันต์แล้ว เมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตผล ได้กล่าวคาถาว่า

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ภพทั้งปวง เราถอนขึ้น
แล้ว ชาติสงสารของเราสิ้นไปแล้ว บัดนี้ภพใหม่มิได้
มีต่อไป ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กิเลสา ความว่า อกุศลธรรม ชื่อว่า
กิเลส เพราะเหตุว่า บังเกิดแล้วในสันดานใด ย่อมยังสันดานนั้นให้เศร้าหมอง
หรือเบียดเบียน เข้าไปทำให้เดือดร้อน ได้แก่ กิเลสมิราคะเป็นต้น.

บทว่า ณาปีตา ความว่า กิเลสทั้งหลาย อันเราเผาแล้วพร้อมทั้งราก
ด้วยไฟคืออริยมรรคญาณ จุกอไม่เป็นต้น ถูกเผาด้วยสายอสนิบาต.

บทว่า มยฺหํ แปลว่าอันเรา หรือในสันดานของเรา.

บทว่า ภวา สพฺเพ สมุหตา ความว่า ภพทั้งปวงมีกามภพและ
กรรมภพเป็นต้น ชื่อว่าอันเราถอนขึ้นแล้ว เพราะกิเลสทั้งหลายอันเราเผาแล้ว
เพราะเหตุที่ถอนกรรมภพได้แล้วนั้นแล แม้อุปปัตติภพก็ชื่อว่าเป็นอันถอนขึ้น
แล้วด้วย เพราะให้ถึงความไม่ต้องเกิดขึ้นอีกเป็นธรรมดา.

บทว่า วิกุขฺโณ ชาติสฺสํสาโร ความว่า สงสารมีชาติเป็นต้น
มีลักษณะอันท่านกล่าวแล้วว่า

ลำดับแห่งชั้น ชาติ และอายตนะทั้งหลาย

ที่ยังตัดไม่ขาด หมุนเวียนไปอยู่ ท่านเรียกว่า สงสาร

ดังนี้

สิ้นไปแล้ว โดยพิเศษ เพราะฉะนั้น ภพใหม่จึงไม่มีในบัดนี้. พึงวกกลับมา
พูดว่า เพราะเหตุที่ภพใหม่ไม่มีต่อไป ฉะนั้น สงสาร คือ ชาติจึงสิ้นไป และ
ภพใหม่ไม่มี เพราะภพที่ล่วงถูกถอนขึ้นแล้ว ดังนี้. อีกอย่างหนึ่ง ประกอบ
ความว่า สงสารคือชาติสิ้นไปแล้ว เพราะเหตุที่นั่นแล ภพใหม่จึงไม่มีในบัดนี้.

จบบรรดกถาเอกธัมมสวณีย์เถรคาถา

๘. เอกุทานิยเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระเอกุทานิยเถระ

[๒๐๕] ได้ยินว่า พระเอกุทานิยเถระได้ภาษิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

ความโศกทั้งหลาย ย่อมไม่มีแก่ภิกษุ ผู้มีจิตมั่น

ไม่ประมาท เป็นมุณีศึกษาอยู่ในคลองแห่งโมไนย

ผู้คงที่ ผู้สงบระงับ มีสติทุกเมื่อ.

อรรถกถาเอภุทานิยเถรคาถา

คาถาของท่านพระเอภุทานิยเถรเริ่มต้นว่า อธิเจตโส อปฺปมชฺชโต.

เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้พระเถระนี้ ก็มีอิทธิฤทธิ์อันกระทำไว้แล้วในพระพุทธรูปเจ้าองค์ก่อน ๆ ตั้งสมณญอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ เกิดเป็นยักษ์ผู้เสนาบดี ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า อัถถทัสสี เมื่อพระศาสดาเสด็จปรินิพพานแล้ว ได้ถึงความเศร้าโศกปริเทวนาการว่า เราไม่มีลาภหนอ เราหาโอกาสได้ยากหนอ เพราะในเวลาทีพระศาสดายังทรงพระชนม์อยู่ เราไม่ได้กระทำความบุญมีทานเป็นต้นไว้.

ครั้งนั้น สาวกของพระศาสดา นามว่า สาคระ บรรเทาความโศกนั้น แนะนำให้บูชาพระสถูปของพระศาสดา. เขาบูชาพระสถูปอยู่ตลอด ๕ ปี จุติจากอภัพนั้นแล้ว ท่องเที่ยวอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย นั้นแหละ ด้วยบุญนั้น เกิดในเรือนแห่งตระกูล ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า กัสสปะ ถึงความเป็นผู้รู้แล้ว เข้าไปสู่สำนักของพระศาสดา ตามกาลเวลา.

ก็ในสมัยนั้น พระศาสดา ทรงโอวาทพระสาวกทั้งหลาย เนื่อง ๆ ด้วยคาถาว่า อธิเจตโส. เขาได้ฟังโอวาทนั้น เกิดศรัทธาบวชแล้ว ก็แหละครั้งบวชแล้ว ร่ายพระคาถานั้นนั้นแหละบ่อย ๆ. ท่านบำเพ็ญสมณธรรมอยู่ในพระโอวาทนั้น ตลอดสองหมื่นปี ไม่อาจจะยังคุณพิเศษให้เกิดขึ้นได้ เพราะบุญยังไม่แก่กล้า. ก็ท่านจุติจากภพนั้นแล้ว บังเกิดในเทวโลก ท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ อยู่ในสุคติภพนั้นแหละ แล้วเกิดเป็นบุตรของพราหมณ์ ผู้สมบุรณ์

ด้วยสมบัติ ในพระนครสาวัตถี ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ถึงความเป็นผู้รู้แล้ว เห็นพุทธานุภาพ ในคราวที่พระองค์ทรงรับพระวิหารชื่อว่า เขตวัน ได้มี ศรัทธา บรรพชาแล้ว กระทำนุรพกิจเสร็จแล้ว อยู่ในป่าได้ไปยังสำนักของ พระศาสดา. ก็แลในสมัยนั้น พระศาสดาทอดพระเนตรเห็นท่านพระสารีบุตร ขวนขวายอธิจิตอยู่ในที่ไม่ไกลพระองค์ ทรงเปล่งอุทานนี้ว่า อธิเจตโส. พระ เถระนี้พึงพุทธอุทานนั้นแล้ว แม้จะอยู่ในป่า เพื่อเจริญภาวนาตลอดกาลนาน ก็เปล่งอุทานคานันนั้นแหละ ตามกาลเวลา. ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงได้เกิดสมัญญา นามว่า เอกุทานิยเถระ ครั้นในวันหนึ่ง ท่านได้จิตเตกัคคตารมณฺ์ เจริญ วิปัสสนาแล้ว บรรลุพระอรหัต. สมดังคาถาประพันธ์ ที่ท่านกล่าวไว้ใน อปทานว่า

ในลำดับกาล เมื่อพระสุตเจ้าทรงพระนามว่า
อัทธทัสสี เสด็จนิพพาน ในกาลนั้นข้าพระองค์ เข้า
ถึงก่าเนดิยัภย์ และบรรลุถึงยศ ข้าพระองค์คิดว่า การ
ที่เมื่อเรามีโลกสมบัติ พระสุตเจ้าผู้มีพระจักขุ
ปรีนิพพานเสียแล้วนั้น เป็นการเสื่อมลาภ อันได้
แสนยากของเราหนอ ดังนี้ พระสาวกนามว่า
สาคระ รู้ความดำริของข้าพระองค์ ท่านต้องการจะ
ถอนข้าพระองค์ขึ้น จึงมาในสำนักของข้าพระองค์
กล่าวว่า จะโศกเศร้าทำไมหนอ อย่างกลัวเลย จง
ประพฤติธรรมเถิด ท่านผู้มีเมธาดี พระพุทธเจ้าทรง
ส่งเสริมวิทยาสมบัติ ของชนทั้งปวงว่า ผู้ใดพึงบูชา
พระสัมพุทธเจ้าผู้เป็นนายกของโลก ยังดำรงพระ-
ชนม์อยู่ที่ดี พึงบูชาพระธาตุ แม้ประมาณเท่าเมล็ด

ผักกาดของพระพุทธเจ้า แม้นิพพานแล้วก็ดี เมื่อจิต
อันเลื่อมใสของผู้นั้นเสมอกัน บุญก็มีผลมากเสมอกัน
เพราะฉะนั้น ท่านจงทำสถูปบูชาพระธาตุ ของพระชิน
เจ้าเถิด ข้าพระองค์ได้ฟังวาจาของท่านพระศากระแล้ว
ได้ทำพุทธสถูป ข้าพระองค์บำรุงพระสถูป อันอุดม
ของพระมุนีอยู่ ๕ ปี ข้าแต่พระองค์ผู้จอมประชา
เชษฐบุรุษของโลก ประเสริฐกว่านระ ด้วยกรรมนั้น
ข้าพระองค์เสวยสมบัติแล้ว ได้บรรลुพระอรหัต ในกัป
ที่ ๗๐๐ แต่ภัทร์กัปนี้ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๔
พระองค์ มีพระนามว่า ฐิริปัญญา สมบูรณ์แล้ว
ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีผลมาก ข้าพระองค์เผาภิเษก
ทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า ข้าพระ-
องค์กระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็ครั้งท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว ยับยังอยู่ด้วยวิมุตติสุข วันหนึ่งถูก
ท่านพระธรรมกถึกศาการิก เชื้อเชิญว่า ลูกก่อนอาวุโส ท่านจงแสดงธรรมแก่
เรา ดังนี้ เพื่อจะทดสอบปฏิภาณ (ของท่าน) เพราะเหตุที่ท่านได้อบรมมา
เป็นเวลานาน จึงได้กล่าวคานานี้แหละ ความว่า

ความโศกทั้งหลาย ย่อมไม่มีแก่ภิกษุผู้มีจิตมั่น
ไม่ประมาท เป็นมุนีศึกษาอยู่ในคลองแห่งโมไนย ผู้
คงที่ ผู้สงบระงับ มีสติทุกเมื่อ ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อธิเจตโส แปลว่า มิจิตตั้งมั่น อธิบายว่า ประกอบด้วยอรหัตผลจิต อันยิ่งกว่าจิตทั้งปวง. บทว่า อปฺปมชฺชโต แปลว่า ผู้ไม่ประมาทอยู่. ท่านกล่าวอธิบายไว้ว่า ประกอบไปด้วยการกระทำเป็นไปติดต่อกัน ในธรรมที่หาโทษมิได้ทั้งหลาย ด้วยความไม่ประมาท. บทว่า มุนินโน ความว่า พระชีนาสพ ชื่อว่า เป็นมุนิ เพราะรู้ซึ่งโลกทั้งสองอย่างนี้ คือ ผู้ใดรู้โลกทั้งสอง ด้วยเหตุนี้ ผู้ที่ท่านจึงเรียกว่า มุนิ อีกอย่างหนึ่ง ญาณที่ท่านเรียกว่า โมนะ พระชีนาสพ ชื่อว่า เป็นมุนิ เพราะประกอบด้วยโมนะ กล่าวคือปัญญาในพระอรหัตผลนั้น. แก่ภิกษุผู้เป็นมุนิ นั้น.

บทว่า โมนปถสฺส ลิกฺขโต ความว่า ผู้ศึกษาอยู่ในคลองแห่ง โมนะ กล่าวคือญาณในพระอรหัตผล ได้แก่ในโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ อันเป็นบรรดาแห่งอุบาย หรือศึกษาอยู่ในสิกขา ๓. ก็คำนี้ท่านกล่าวไว้ โดยถือเอาปฏิบัติอันเป็นส่วนเบื้องต้น อธิบายว่า ได้แก่ พระอรหันต์ผู้สำเร็จการศึกษาแล้ว เพราะฉะนั้นในบทว่า โมนปถสฺส ลิกฺขโต นี้ พึงเห็นความอย่างนี้ว่า แก่ภิกษุผู้ศึกษาอยู่อย่างนี้ คือ แก่มุนิ ผู้ถึงความ เป็นมุนิ ด้วยสิกขานี้. เพราะเหตุที่คำนี้ท่านกล่าวไว้อย่างนี้ ฉะนั้น บททั้งสองเหล่านี้ ควรประกอบความอย่างนี้ว่า แก่ภิกษุผู้มีใจสูง ด้วยสามารถแห่งมรรคจิต และผลจิตเบื้องต้น ผู้ไม่ประมาท ด้วยสามารถแห่งความไม่ประมาท ในข้อปฏิบัติธรรมเครื่องตรัสรู้ คืออริยสัจ ๔ ชื่อว่าเป็นมุนิ เพราะประกอบด้วยมรรคญาณอันเลิศ. อีกอย่างหนึ่ง พึงทราบทั่วกันว่า ท่านกล่าวเหตุแห่งความเพียรไว้ด้วยบทว่า อปฺปมชฺชโต ลิกฺขโต ดังนี้ เพราะฉะนั้น จึงได้ความว่า แก่ภิกษุผู้มีใจสูง เพราะเหตุแห่งความไม่ประมาท และเพราะเหตุแห่งการศึกษา.

บทว่า โสกา น ภวนฺติ ตาทิโน ความว่า ความเศร้าโศก
ทั้งหลาย อันมีความพลัดพรากจากสิ่งที่ปรารถนาแล้วเป็นต้น เป็นวัตถุ ได้แก่
ความร่ำร้อนแห่งจิต ย่อมไม่มีในภายในของภิกษุผู้เช่นนั้น คือของมุณีผู้พระ
ชีณาสพ. อีกอย่างหนึ่ง ความโศกทั้งหลาย ย่อมไม่มีแก่พระมุณี ผู้แสกจะ
ผู้ถึงแล้วซึ่งลักษณะแห่งตาที่บุคคล. บทว่า ออุปสนฺตสฺส ความว่า ผู้เข้าไป
สงบระงับแล้ว ด้วยการเข้าไปสงบกิเลสมีรากจะเป็นต้นได้ตลอดไป. บทว่า สทา
สตีมโต ความว่า ผู้ไม่เว้นจากสติ ตลอดกาลเป็นนิจ เพราะถึงแล้วซึ่งความ
ไพบูลย์แห่งสติ.

ก็ในคถานี้ ด้วยบทว่า อธิเจตโส พึงทราบว่าได้แก่ อธิจิตตสิกขา.
ด้วยบทว่า อปฺปมชฺชโต พึงทราบว่าได้แก่ อธิศีลสิกขา. ด้วยบทว่า
มุณีโน โมนปฺเถสุ ลิกฺขโต พึงทราบว่าได้แก่ อธิปัญญาสิกขา. อีก
อย่างหนึ่ง พึงทราบว่า ท่านประกาศอธิปัญญาสิกขา ด้วยบทว่า มุณีโน.
ประกาศปฏิบัติทานอันเป็นส่วนเบื้องต้น แห่งโลกุตระสิกขาทั้งหลายเหล่านั้น ด้วย
บทว่า โมนปฺเถสุ ลิกฺขโต. ประกาศอานิสงส์แห่งการทำสิกขาให้บริบูรณ์
ด้วยบทว่ามีอาทิว่า โสกา น ภวนฺติ. ก็พระคถานี้แหละ. ได้เป็นคถา
พยากรณ์พระอรหันต์ผล ของพระเถระ.

จบอรรถกถาเอกุทานิยเถรคาถา

๕. ฉันทนเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระฉันทนเถระ

[๒๐๖] ได้ยินว่า พระฉันทนเถระได้ภยิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

เราฟังธรรมมีรสอันประเสริฐ ของพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าผู้เป็นมหาสมณะ ได้ดำเนินไปสู่ทางอันพระ
พุทธเจ้าผู้มีญาณอันประเสริฐ กล่าว คือ ความเป็นผู้รู้
ธรรมทั้งปวง ทรงแสดงไว้แล้ว เพื่อบรรลุมตธรรม
พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงเป็นผู้ฉลาดใน
ทาง อันเกษมจากโยคะ.

อรรถกถาฉันทนเถรคาถา

คาถาของท่านพระฉันทนเถระ เริ่มต้นว่า **สุตฺวาน ชมฺมํ มหโต**
มหารตฺถํ. เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้พระเถระนี้ ก็มีอิทธิการอันกระทำไว้แล้ว ในพระพุทธานุชาตก่อน ๆ
สั่งสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพาน ไว้ในภพนั้น ๆ เกิดในเรือนแห่ง
ตระกูล ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า **สิทธัตถะ** ถึง
ความเป็นผู้รู้แล้ว ในวันหนึ่ง เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า **สิทธัตถะ**
เข้าไปสู่โคนต้นไม้ต้นหนึ่ง มีจิตเลื่อมใส ได้ปุ้อาสนะที่ลาดด้วยใบไม้ มีสัมผัส
อันอ่อนนุ่มถวายเป็น และโรยด้วยดอกไม้รอบ ๆ ทำการบูชา ด้วยบุญกรรมนั้น

เขาบังเกิดในเทวโลก กระทำบุญเมื่อนั้นอีกเป็นอันมาก ท่องเที่ยวอยู่ในสุคติภพ นั้นแหละ เกิดในท้องของนางทาสี ในพระราชวังของพระเจ้าสุทโธทนมหาราช ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลาย ได้มีนามว่า ฉันทะ เป็น สหชาติกับพระโพธิสัตว์.

นายฉันทะได้มีศรัทธาจิต ในสมาคมแห่งพระญาติ ของพระบรมศาสดา บวชแล้ว ด้วยความจงรักในพระผู้มีพระภาคเจ้า เกิดการถือตัว (มมังการ) ขึ้นว่า พระพุทธเจ้าของเรา พระธรรมของเรา ไม่สามารถจะตัดสิเนหา ได้ ไม่บำเพ็ญสมณธรรม เมื่อพระศาสดาเสด็จปรินิพพานแล้ว ถูกคุกคาม ด้วยพรมทัณฑ์ อันพระศาสดาทรงกระทำ โดยวิธีนี้ดหมายถึงความสลัดใจ ตัดสิเนหาออกได้ พิจารณาเห็นแจ้ง บรรลุพระอรหัต โดยกาลไม่นานนัก. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอปทานว่า

เราได้ถวายอาสนะที่ลาดด้วยใบไม้ แต่พระผู้มี
พระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า สิทธัตถะ และได้เอา
ดอกโกสุม ที่นำมาโปรยลงโดยรอบ เราได้เสวยห้อง
อันน่ารื่นรมย์ มีค่ามาในปราสาท ดอกไม้มีค่ามาก
ตกลงบนที่นอนของเรา เรานอนบนที่นอนอันงดงาม
ลาดด้วยดอกไม้ และฝ่นดอกไม้ ตกลงบนที่นอน
ของเราในกาลนั้น ในกัณฑ์ ๕๔ แต่ภักทรกัณฑ์ เราถวาย
อาสนะที่ลาดด้วยใบไม้ใด ด้วยกรรมนั้น เราไม่รู้จัก
ทุกติเลย นี่เป็นผลแห่งถวายเครื่องลาด เป็นพระเจ้า
จักรพรรดิ ๗ พระองค์ พระนามว่า ตินสันถรกะ
เป็นจอมคนอุบัติแล้ว ในกัณฑ์ ๕ แต่ภักทรกัณฑ์. เรา
เผากิเลสทั้งหลายแล้ว ๗ ล ๗ คำสอนของพระพุทธเจ้า
เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็พระเถระครั้งบรรลุพระอรหัตแล้ว เป็นผู้เอิบอ้อมไปด้วยวิมุตติสุข
เมื่อจะเปล่งอุทาน ระบายกำลังแห่งปีติ ได้กล่าวคาถาว่า

เราฟังธรรมมีรสอันประเสริฐ ของพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าผู้เป็นมหาสมณะ ได้ดำเนินไปสู่ทาง อัน
พระพุทธรเจ้าผู้มีพระญาณอันประเสริฐ ด้วยพระ
สัตัพัญญุตญาณทรงแสดงไว้แล้ว เพื่อบรรลุมตธรรม
พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงเป็นผู้ฉลาดใน
ทางอันเกษมจากโยคะ ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สุตฺวาน แปลว่า ฟังแล้ว ได้แก่เจียโสต
ลงสดับ ตามคลื่นเสียงเข้าไปทรงไว้โดยสมควรแก่โสตทวาร.

บทว่า ฌมฺม ได้แก่ อริยสังฆธรรมทั้ง ๔. บทว่า มหโต ได้แก่
พระผู้มีพระภาคเจ้า แท้จริง พระผู้มีพระภาคเจ้า ชาวโลกขนานพระนามว่า มหา
ผู้ยิ่งใหญ่ เพราะประกอบด้วยคุณมีศีลเป็นต้น อันยิ่งใหญ่คือโอฬารที่สุด และ
เพราะเป็นผู้อันชาวโลกพร้อมทั้งเทวโลกควรบูชา เป็นเหตุให้พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าพระองค์นั้น เกิดสมัญญาพระนามว่า พระมหาสมณะ. ก็บทว่า
มหโต ฌมฺม สุตฺวาน นี้ เป็นฉัฎฐีวิภัตติ.

บทว่า มหารสํ ความว่า ชื่อว่ามีรสโอฬาร เพราะเป็นธรรมที่ให้
วิมุตติรส.

บทว่า สัพฺพญฺญุตญาณวเรน เทสิตํ ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงพระนามว่า สัพฺพญฺญู เพราะทรงรู้ซึ่งธรรมทั้งปวง ความมีแห่งพระ
สัตัพัญญุนั้น ชื่อว่า สัพฺพญฺญูตา พระญาณนั้นแหละประเสริฐ หรือประเสริฐ
ในพระญาณ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ญาณวร พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรง

พระนามว่า สัพพัญญุตญาณวระ เพราะพระองค์ทรงมีพระญาณอันประเสริฐ ประกอบความว่า ฟังธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้มีพระญาณอันเลิศ กล่าว คือ พระสัพพัญญุตญาณนั้นทรงแสดงแล้ว คือ ตรัสแล้ว หรือทรงแสดง เพราะมีเหตุ. ก็คำใดที่ควรกล่าวในอธิการนี้ คำนั้นฟังทราบ โดยนัยดังกล่าว แล้ว ในอรรถกถาอติวุตตกะ ชื่อว่า ปรมัตถทีปนี.

บทว่า มลฺลํ ได้แก่ อริยมรรค ประกอบด้วยองค์ ๘.

บทว่า ปปฺขชฺชึ แปลว่า ดำเนินไปแล้ว.

บทว่า อมตสฺส ปตฺตติยา ประกอบความว่า ดำเนินไปสู่ทางอันเป็น อุบาย แห่งการบรรลุพระนิพพาน.

บทว่า โส แก่เป็น โส ภควา แปลว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น.

บทว่า โยคฺकुขมสฺส ปถสฺส โกวโธ ความว่า เป็นผู้ฉลาด ในทางแห่งพระนิพพาน อันโยคะทั้ง ๔ ไม่ประทุษร้ายแล้วนั้น คือเป็นผู้ฉลาด ด้วยดี ในทางแห่งพระนิพพานนั้น. ก็ในบาทคาถาว่า โยคฺकुขมสฺส ปถสฺส โกวโธ นี้ มีอธิบายว่า เราฟังการแสดงอริยสัจ ๔ ของพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วดำเนินไปสู่ทางอันเป็นอุบายเครื่องบรรลุอมตธรรม คือ เราทำแนวทาง แห่งข้อปฏิบัติ ได้แก่ แม้เราเองก็อาศัยวิธีการของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้นแหละ ผู้ฉลาดในทางอันเป็นแดนเกษมจากโยคะ โดยประการ ทั้งปวง คือ ฉลาดในสันดานของผู้อื่น หรือฉลาดในการฝักใจผู้อื่น ดำเนินไปตรงทาง. ก็คาถานี้แหละ ได้เป็นคาถาพยากรณ์พระอรหันต์ผลของ พระเถระ.

จบอรรถกถาคัมภีร์เถรคาถา

๑๐. ปุณณเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระปุณณเถระ

[๒๐๗] ได้ยินว่า พระปุณณเถระได้ภายิตกานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

ในโลกนี้ ศิลเท่านั้นเป็นเลิศ แต่ว่าผู้มีปัญญาเป็น
ผู้สูงสุด ความชนะย่อมมี เพราะศิลปะและปัญญา ทั้ง
ในหมู่มนุษย์และเทวดา.

จบวรรคที่ ๗

อรรคกถาปุณณเถรคาถา

คาถาของท่านพระปุณณเถระเริ่มต้นว่า ศิลเมว. เรื่องราวของท่าน
เป็นอย่างไร ?

แม้พระเถระนั้น ก็มีอิทธิฤทธิ์อันกระทำแล้ว ในพระพุทธรเจ้าองค์ก่อน ๆ
ตั้งสมณกุลอันเป็นอุปนิสัย แห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ บังเกิดในตระกูล
พราหมณ์ ในโลกที่ว่างจากพระพุทธรเจ้า ในกัปที่ ๕๑ แต่ภัทรกัปนี้ เจริญวัย .
แล้ว สำเร็จการศึกษาในศิลปศาสตร์ของพราหมณ์ เห็นโทษในกามทั้งหลาย
ละฆราวาสวิสัย แล้วบวชเป็นคาส สร้างบรรณกฐิ แล้วอยู่อาศัย ณ หิมวันต-
ประเทศ.

ณ ที่เงื่อมเขาแห่งหนึ่ง ซึ่งไม่ไกลจากที่ซึ่งพระคาสนั้นอยู่. พระ-
ปัจเจกพุทธรเจ้า อาพาธ ปรินิพพานแล้ว. ในสมัยที่พระปัจเจกพุทธรเจ้านั้น
ปรินิพพาน ได้มีแสงสว่างลูกโพล่งขึ้น. คาสเห็นแสงสว่างนั้นแล้ว เหลียว

มองดูข้างโน้น ข้างนี้ โดยจะพิสูจน์ว่า แสงสว่างนี้เกิดขึ้นได้อย่างไรหนอแล
เห็นพระปัจเจกสัมพุทธเจ้าปรินิพพานที่เชิงเขา จึงลากเอาไม้พินที่มีกลิ่นหอม
มาแผ้วร้าง (พระปัจเจกพุทธเจ้า) แล้วพรมด้วยน้ำหอม. ที่เงื่อมเขานั้นมี
เทวบุตรองค์หนึ่ง ยืนอยู่ในอากาศ กล่าวอย่างนี้ว่า สาธุ สาธุ ท่านสัตบุรุษ
กรรมที่ยังสัตว์ให้ไปสู่สุคติ อันท่านผู้ประสบบุญใหญ่ บำเพ็ญแล้ว ด้วยบุญนั้น
ท่านจักบังเกิดในสุคติภพเท่านั้น และท่านจักมีนามว่า ปุณณะ ดังนี้.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย บังเกิด
ในตระกูลกฤหบดี ที่ทำชื่อว่า สุปปรกะ ในสุนาปรันตชนบท ในพุทธปรบาท-
กาลนี้ เขาได้มีนามว่า " ปุณณะ ". ปุณณะมาจนพระจริญย์แล้ว ไปสู่พระนคร
สาวัตถี พร้อมกับกองเกวียนหมูใหญ่ ด้วยธุรกิจทางการค้า.

ก็โดยสมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ในพระนครสาวัตถี
ลำดับนั้น ปุณณะมาพบไปยังพระวิหาร พร้อมกับเหล่าอุบาสกผู้อยู่ในพระนคร
สาวัตถี ฟังธรรมในสำนักของพระศาสดา ได้มีจิตศรัทธาบวชแล้ว ยังอาจารย์
และพระอุปัชฌาย์ให้โปรดปราน ด้วยข้อวัตรปฏิบัติอยู่แล้ว วันหนึ่งท่านเข้า
ไปเฝ้าพระศาสดา กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ดังข้าพระองค์ขอโอกาส
ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า จงทรงประทานโอวาทโดยย่อ ซึ่งจะเป็นเหตุให้ข้า
พระองค์ดับแล้ว ไปอยู่ในสุนาปรันตชนบทได้. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
ประทานโอวาทแก่ท่าน โดยนัยมีอาทิว่า ดูก่อนปุณณะ รูปทั้งหลายที่พึงรู้ด้วย
จักขุ มีอยู่แล แล้วทรงบันลือสีหนาท ส่ง (ท่าน) ไป.

ท่านถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ไปสู่สุนาปรันตชนบท
อยู่ที่ทำชื่อว่า สุปปรกะ ขวนขวายสมณะและวิปัสสนา กระทำวิชา ๓ ให้
แจ้งแล้ว. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

พระปัจเจกะผู้สยัมภู ไม่พ่ายแพ้อะไร ๆ
อาพาธ อาศัทยอดเงื่อม อยู่ในระหว่างภูเขา ขณะนั้น
ได้มีเสียงบันลือลั่น โดยรอบอาศรมของเรา เมื่อพระ-
ปัจเจกะนิพพาน ได้มีแสงสว่างในขณะนั้น หมี หมาป่า
เสือดาว เนื้อร้ายและราชสีห์ มีอยู่ในไพรสณฑ์ประมาณ
เท่าใด สัตว์ทั้งหมดนั้นได้พากันส่งเสียงร้องขึ้น ใน
ขณะนั้น เราเห็นความอัศจรรย์นั้นแล้ว ได้ไปสู่เงื่อม
ณ ที่นั้นเราได้เห็นพระปัจเจกะ ผู้ไม่พ่ายแพ้อะไร ๆ
นิพพานแล้ว เหมือนพระยารัง มีดอกบานสะพรั่ง เช่น
พระอาทิตย์อุทัย ดังถ่านเพลิงปราศจากเปลวภัย ผู้ดับ
สนิทแล้ว ไม่แพ้อะไร ๆ เรานำเอาหญ้า และไม่มา
กองให้เต็มแล้ว ได้ทำเชิงตะกอนขึ้นบนนั้น ครั้นทำ
เชิงตะกอนดีแล้ว ได้ถวายเพลิงพระปัจเจกพุทธสรีระ
ครั้นถวายเพลิงพระสรีระแล้ว ได้นำเอาน้ำอบ
ประพรม ในขณะนั้น เทวดายืนอยู่ในอากาศได้
ระบุชื่อว่า ท่านเป็นมุนีในกาลใด ท่านมีนามว่า
ปุณณะในกาลนั้น ท่านบำเพ็ญกิจนั้น แก่พระปัจเจก
ผู้สยัมภูแล้ว เราจุติจากกายนั้นแล้ว ได้ไปสู่เทวโลก
ในเทวโลกนั้น กลิ่นอันสำเร็จด้วยทิพย์ ย่อมตกลง
จากอากาศ แม้ในเทวโลกนั้น เราก็มั่นใจว่า ปุณณะ
ในกาลนั้น เราเป็นเทวดาหรือมนุษย์ ย่อมยังความ

ดำริให้บริบูรณ์ ภาพนี้เป็นภาพสุดท้ายของเรา ภาพที่สุด
ย่อมเป็นไป แม้ในภาพนี้ นามของเราก็คงปรากฏว่า
ปูลณณะ เรายังพระสัมพุทธเจ้าทรงพระนามว่า โคดม
สายบุตร ให้ทรงโปรดแล้ว กำหนดรู้อาสวะทั้งปวง
แล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะอยู่ ในกัปที่ ๕๑ แต่ภักทกัปนี้
เราได้ทำกรรมใดในกาลนั้น ด้วยกรรมนั้น เราไม่
รู้จักทุกคติเลย นี่เป็นผลแห่งการถวายเพลิงพระปัจเจก
พุทธสรีระ. เราเผาภิเษกทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอน
ของพระพุทธเจ้า เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็พระเถระครั้งบรรลुพระอรหัตแล้ว ยังมีมนุษย์ทั้งหลายเป็นอันมาก
ให้มีความเลื่อมใส ในพระศาสนา โดยที่บุรุษประมาณ ๕๐๐ คน ประกาศ
คนเป็นอุบาสก และสตรีประมาณ ๕๐๐ คน ประกาศตนเป็นอุบาสิกา. ท่าน
ให้เขาสร้างพระคันธกุฎี ชื่อว่า จันทนมาลา ด้วยไม้จันทน์แดงที่สุนาปรันต-
ชนบทนั้น อารามนาพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยทนต์คือดอกไม้ว่า ขอพระบรมศาสดา
จงทรงรับพวงดอกไม้พร้อมไปกับภิกษุทั้งหลาย ๕๐๐ ดังนี้. ก็พระผู้มีพระภาคเจ้า
เสด็จไปที่พระคันธกุฎี ชื่อว่า จันทนมาลานั้น พร้อมกับภิกษุทั้งหลายมีประมาณ
เท่านั้น ด้วยอานุภาพแห่งฤทธิ์ ทรงรับพระคันธกุฎี ชื่อว่า จันทนมาลา
เมื่อยังไม่ทันรุ่งอรุณก็เสด็จกลับ ในเวลาต่อมา พระเถระเมื่อจะพยากรณ์
พระอรหัตผลในสมัยเป็นที่ปรินิพพาน ได้กล่าวคาถาว่า

ในโลกนี้ ศीलเท่านั้นเป็นเลิศ แต่ว่ามีปัญญา
เป็นผู้สูงสุด ความชนะย่อมมี เพราะศีล และปัญญา
ทั้งในหมู่มนุษย์ และหมู่เทวดา ดังนี้.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 353

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สิล ความว่า ชื่อว่า สิล ด้วยอรรถว่า ละเว้น อธิบายว่า ชื่อว่า สิล ด้วยอรรถว่าเป็นที่ตั้ง และด้วยอรรถว่า สมทาน.

แท้จริง สิลเป็นที่ตั้งแห่งคุณทั้งปวง ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า นรชน ตั้งอยู่แล้วในสิลเป็นผู้มีปัญญา ดังนี้ อธิบายว่า สิลนั้นยอมตั้งมั่น และทำกายวาจาให้เรียบร้อย สิลนี้นั้นเท่านั้น ชื่อว่าเป็นเลิศ เพราะความเป็นพื้นฐาน และเพราะความเป็นประธาน แห่งคุณทั้งปวง. สมดังคำที่ท่านกล่าวไว้ มีอาทิว่า คู่ก่อนภิกษุ เพราะเหตุนี้แหละ เธอจึงยังเบียดเบียนในกุศลธรรมทั้งหลายให้บริสุทธิก่อน เบียดเบียนของกุศลธรรมคืออะไร ? คือสิลที่บริสุทธิดี ดังนี้ด้วย และว่า ที่ชื่อว่า ปาฏิโมกข์ ได้แก่สิลที่เป็นประธาน และสิลที่เป็นประมุข ดังนี้ด้วย.

บทว่า อิธ เป็นเพียงนิบาต.

บทว่า ปญญา แปลว่า ถึงพร้อมด้วยญาณ. ผู้ที่สมบูรณ์ด้วย ญาณนั้น เป็นผู้สูงสุด คือประเสริฐสุด ได้แก่ บวร เพราะฉะนั้น พระเถระ จึงแสดงความรู้ที่ปัญญานั้นแหละประเสริฐที่สุด ด้วยคาถาอันเป็นบุคลาธิษฐาน เพราะว่า กุศลธรรมทั้งหลายมีปัญญาเป็นยอด.

พระเถระแสดงความรู้ที่สิลและปัญญาเป็นเลิศและประเสริฐนั้น โดยเหตุ ในบัดนี้ว่า ความชนะยอมมีทั้งสิลและปัญญา ทั้งในหมู่มนุษย์และหมู่เทวดา ดังนี้.

อธิบายว่า จะชนะปรปักษ์ได้ จะชนะกามกิเลสได้ เพราะสิลและปัญญาเป็นเหตุ ดังนี้.

จบอรรถกถาปุณณเถรคาถา

จบวรรคพรรณนาที่ ๗

ในอรรถกถาเถรคาถา ชื่อว่า ปริมัตถทีปนี

ในวรรคนี้ รวมพระเถระ ๑๐ รูปคือ

๑. พระวัปปเถระ
๒. พระวัชชีปุตตกเถระ
๓. พระปัทมเถระ
๔. พระวิมลโกณฑัญญเถระ
๕. พระอุกเขปกตวัจณเถระ
๖. พระเมฆียเถระ
๗. พระเอกรัชมมสวณียเถระ
๘. พระเอกุทานียเถระ
๙. พระนันทเถระ
๑๐. พระปัญณเถระ และอรรธกถา.

เถรคาถา เอกนิบาต วรรคที่ ๘

๑. วัจฉปาเลเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระวัจฉปาเลเถระ

[๒๐๘] ได้ยินว่า พระวัจฉปาเลเถระได้กัณฐิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

พระโยคาวจรผู้มีปกติเห็นเนื้อความอันสุขุมและ
ละเอียด ผู้มีปัญญาเฉียบแหลม ผู้ประพฤตศีลของ
พระพุทธเจ้าโดยเอื้อเพื่อ พึงได้บรรลुพระนิพพาน
โดยไม่ยาก.

วรรคพรรณนาที่ ๘

อรรถกถาวัจฉปาเลเถรคาถา

คาถาของท่านพระวัจฉปาเลเถระ เริ่มต้นว่า สุขุมนิปฺนตฺถสุตฺตินา.
เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้พระเถระนี้ก็มีอิทธิการอันกระทำไว้แล้วในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ
ตั้งสมบุญไว้ในภพนั้น ๆ ท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย บังเกิดใน
ตระกูลพราหมณ์ในกัปที่ ๕๑ แต่ภัทรกัปนี้ ประสบความสำเร็จในศิลปศาสตร์
ของพราหมณ์ บำเรอไฟอยู่ วันหนึ่ง เอาถาดสำริดใบใหญ่ใส่ข้าวปายาสไป

แสวงหาพระทักษิณยบุคคลเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า วิปัสสี
เสด็จจกรมอยู่ในอากาศ เกิดอัศจรรย์บันดาลใจ ถวายอภิวัตพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้า แสดงความประสงค์จะถวาย (ข้าวปายาส). พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง-
อาศัยความอนุเคราะห์ รับข้าวปายาสไว้.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เกิด
เป็นบุตรของพราหมณ์ ผู้สมบุรณ์ด้วยสมบัติในพระนครราชคฤห์ ในพุทธช-
บาทกาลนี้ ได้มีนามว่า วัจนपालะ เมื่อพระอรุณเวลกัศปเดระ แสดงอิทธิ-
ปาฏิหาริย์ ในสมาคมแห่งพระเจ้าพิมพิสาร แล้วแสดงความนอบน้อมต่อมตน
แต่พระบรมศาสดา วัจนपालพราหมณ์เห็นดังนั้น ได้ศรัทธาจิต บวชแล้ว
พอบวชได้ ๗ วันเท่านั้น ก็เจริญวิปัสสนา ได้อภิญญา ๖. สมดังคาถา
ประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอปทานว่า

เราต้องการจะบวงสรวงบูชาญญ จึงคดข้าว

ปายาสใส่ในถาดสำริด ด้วยมือของตนแล้วไปสู่ป่าจิว

ได้เห็นพระสัมพุทธเจ้า มีพระฉวีวรรณดังทองคำ มี

พระลักษณะประเสริฐ ๓๒ ประการ แวดล้อมด้วย

ภิกษุสงฆ์ เสด็จออกจากป่าใหญ่ สมัยนั้น พระผู้มี-

พระภาคเจ้า เชษฐบุรุษของโลก ประเสริฐกว่านระ

เสด็จขึ้นเดินจกรมในอากาศ อันเป็นทางลม เราเห็น

ความอัศจรรย์ อันไม่เคยเป็นชนลูกหูชนนั้นแล้ว

วางถาดสำริดลง ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรง.

พระนามว่า วิปัสสี ทูลว่า ข้าแต่มหา牟尼 พระองค์

เป็นพระสัพพัญญูพุทธเจ้าในโลก พร้อมทั้งเทวโลก

และมนุษย์โลก ขอจงทรงอนุเคราะห์ รับข้าวปายาส

ของข้าพระองค์เถิด พระผู้มีพระภาคเจ้า สัพพัญญู
ผู้นำของโลก เป็นศาสดาผู้ยอดเยี่ยมในโลก ทรงทราบ
ความดำริของเราแล้ว ทรงรับ ในกัปที่ ๕๑ แต่ภัทรกัป
นี้ เราได้ถวายทานใดในกาลนั้น ด้วยทานนั้น เรา
ไม่รู้จักทุกติเลย นี่เป็นผลแห่งการถวายข้าวปายาส
ในกัปที่ ๔๑ แต่ภัทรกัปนี้ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ
จอมกษัตริย์ พระนามว่า พุทโธ สมบูรณ์ด้วย
แก้ว ๗ ประการ มีพลมาก เราเผาภิเลสทั้งหลายแล้ว
ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เรากระทำสำเร็จแล้ว
ดังนี้.

ก็พระเถระครั้นบรรลुพระอรหัตแล้ว เมื่อจะประกาศความที่พระ-
นิพพานอันตนบรรลुแล้วโดยง่ายตาย จึงได้กล่าวคาถานี้ว่า

พระโยคาวจรผู้มีปกติ เห็นเนื้อความอันสุขุม
และละเอียด ผู้มีปัญญาเฉียบแหลม ผู้ประพุดตินอบ-
น้อม ถ่อมตน ผู้ประพุดติสีลของพระพุทธเจ้า โดย
เอื้อเพื่อ พึงบรรลुพระนิพพานได้โดยไมยาก ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สุตฺตุมนิปฺลุตฺตตฺตฺตฺตินา ความว่า
พระโยคาวจรยกตั้งขารขึ้นสู่ไตรลักษณ์ มีความเป็นของไม่เที่ยงเป็นต้นแล้วเห็น
เนื้อความในธรรมมีอริยสัจและปฏิจจสมุปบาทเป็นต้น ที่ชื่อว่า สุขุม เพราะ
อรรถว่า เห็นได้ยากอย่างยิ่ง ชื่อว่า ละเอียด เพราะอรรถว่า ละเอียดอ่อน.
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า สุตฺตุมนิปฺลุตฺตตฺตฺติ อันพระโยคาวจรผู้มีปกติ
เห็นเนื้อความอันสุขุมและละเอียดนั้น.

บทว่า มติกุสเลน ความว่า ผู้มีปรีชา คือ ปัญญาฉลาดเทียบแหลม
ได้แก่ ฉลาดในการยังธรรมวิชัยสัมโพชฌังคปัญญาให้เกิดขึ้นว่า ปัญญายอม
เจริญแก่ผู้ประพุดตಿಯ่างนี้ ไม่เจริญแก่ผู้ประพุดตಿಯ่างนี้ ดังนี้.

บทว่า นิวัตตุตตตินา ความว่า มีปกติประพุดตಿಯอบน้อมถ่อมตน
ในเพื่อนสพรหมจารีทั้งหลาย และประพุดติปฏิบัติโดยสมควรในพระเถระผู้สูง
อายุและในภิกษุใหม่.

บทว่า ตัเสวิตพุทฺธสีลินา ความว่า ศีลของพระพุทธเจ้า
อันพระโยคาวจรชองเสพแล้ว คือประพุดติแล้วโดยเอื้อเพื่อ ชื่อว่า ผู้มีศีล
ของพระพุทธเจ้าอันประพุดติแล้วโดยเอื้อเพื่อ อันพระโยคาวจรผู้มีศีลของ
พระพุทธเจ้า อันประพุดติแล้วโดยเอื้อเพื่อนั้น. อีกอย่างหนึ่ง ศีลของพระ-
พุทธเจ้า อันพระโยคาวจรนั้น ชองเสพแล้ว คือเข้าไปบำเรอแล้ว เพราะ
เหตุนี้ จึงชื่อว่า มีศีลของพระพุทธเจ้าอันเสพแล้ว อันพระโยคาวจรผู้มี
ศีลของพระพุทธเจ้าอันเสพแล้วนั้น.

หิ ศัพท์ มีเหตุเป็นอรรถ ขยายความว่า เพราะพระโยคาวจรมีความ
ประพุดติถ่อมตน มีศีลของพระพุทธเจ้าอันชองเสพแล้ว มีปัญญาเทียบแหลม
มีปกติเห็นเนื้อความอันสุขุมและละเอียด ฉะนั้น พระนิพพานอันพระโยคาวจร
นั้น จึงได้โดยไมยาก. อธิบายว่า บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมสำคัญพระโยคาวจร
นั้นว่า ควรโอวาท ควรสั่งสอน เพราะเป็นผู้มีปกติประพุดติอ่อนน้อม และ
เพราะเป็นผู้มีศีลของพระพุทธเจ้าอันตนชองเสพแล้ว ทั้งพระโยคาวจรนี้ ก็ตั้ง
อยู่ในโอวาทของบัณฑิตเหล่านั้น บำเพ็ญวิปัสสนา ย่อมบรรลุพระนิพพาน
ต่อกาลไม่นานนัก เพราะเป็นผู้มีปัญญาเทียบแหลม และเพราะเป็นผู้มีปกติ
เห็นเนื้อความอันสุขุมและละเอียด ดังนี้ ก็คานานี้แหละ ได้เป็นคานา
พยากรณ์พระอรหัตผลของพระเถระ ฉะนั้นแล.

จบอรรถกถาวัจนปาลเถรคาถา

๒. อาตุมเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระอาตุมเถระ

[๒๐๕] ได้ยินว่า พระอาตุมเถระได้ภายิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

หน่อไม้มียอดอันงอกงาม เจริญด้วยกิ่งก้านโดย-
รอบ ย่อมเป็นของที่บุคคลขุดขึ้นได้โดยยาก ฉันทใด
เมื่อโยมมารดานำภรรยามาให้ฉันทแล้ว ถ้าฉันทมีบุตร
หรือธิดาขึ้น ก็ยากที่จะถอนตนออกบวชได้ฉันทนั้น
เพราะฉะนั้น ฉันทจึงบวชแล้วในบัดนี้.

อรรถกถาอาตุมเถรคาถา

คาถาของท่านพระอาตุมเถระ เริ่มต้นว่า ยถา กพีโร สุสุ
วฑฺฒิตฺตฺลโค เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้ท่านก็มีอธิการอันกระทำแล้ว ในพระพุทธานุชาดกก่อน ๆ สังสมบุญ
อันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ ในกัปที่ ๕๑ แต่ภักทรกัปนี้ บังเกิด
ในเรือนแห่งตระกูล ถึงความเป็นผู้รู้แล้ว เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนาม
ว่า วิปัสสี ทรงดำเนินไปในระหว่างถนน มีใจเลื่อมใส ได้ทำการบูชาด้วย
น้ำหอม และด้วยจุกแห่งของหอม. ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านบังเกิดในเทวโลก
ท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ อยู่ในเทวโลกเท่านั้น บวชในศาสนาของพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้า ทรงพระนามว่า กัสสปะ แล้วบำเพ็ญสมณธรรม แต่ไม่สามารถจะ
ทำคุณพิเศษให้เกิดขึ้นได้ เพราะญาณยังไม่แก่กล้า.

ครั้งในพุทธอุปาทกานี้ เกิดเป็นเศรษฐีบุตร ในพระนครสาวัตถี ได้มีนามว่า "อาตุมะ" เมื่อท่านเจริญวัยแล้ว มารดาปรึกษากับหมู่ญาติว่า พวกเราจักนำภรรยามาให้บุตรของเรา เขาพิจารณาใคร่ครวญดูเหตุนั้นแล้ว อันเหตุสมบัติทั้กทั้งไว้ จึงคิดว่า ประโยชน์อะไรด้วยการอยู่ครองเรือนแก่เรา เราจักบวชในบัดนี้แหละ ดังนี้แล้ว ไปยังสำนักของภิกษุทั้งหลายบวชแล้ว. มารดามีความประสงค์จะยังท่านผู้แม่บวชแล้วให้สึก เล้าโลมโดยนัยต่าง ๆ ท่านไม่ยอมให้ออกาสแก่มารดา เมื่อจะประกาศอัธยาศัยของตน ได้กล่าวคาถาว่า

คนหนุ่มเหมือนหน่อไม่มียอดอันงอกงาม เจริญ
ด้วยกิ่งก้านโดยรอบ ย่อมเป็นของที่บุคคลขุดขึ้นได้
โดยยาก ฉันทใด เมื่อโยมมารดานำภรรยามาให้อาตมา
แล้ว ถ้าอาตมามีบุตรหรือธิดาขึ้น ก็ยากที่จะถอนตน
ขึ้นออกบวชได้ ฉันทนั้น เพราะฉะนั้น อาตมาจึงไม่
ยินยอม บวชแล้ว ในบัดนี้ ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กพิโร แปลว่า หน่อไม้. แต่ในคานานี้
หมายเอาหน่อคือเชื้อสาย.

บทว่า สุตฺตฺ แปลว่า คนหนุ่ม.

บทว่า วฑฺฒิตฺตฺ โค ความว่า มีกิ่งก้านเจริญงอกงาม.

อีกอย่างหนึ่ง บทว่า สุตฺตฺวฑฺฒิตฺตฺ โค ความว่า แผ่กิ่งก้านสาขา
ออกไปด้วยดี คือ มีใบและกิ่งเกิดแล้ว.

บทว่า ทฺนฺนิกฺขโม ความว่า ไม่สามารถเพื่อจะถอน คือนำออก
จากกอไม้ได้. บทว่า ปสาชชาโต ความว่า มีกิ่งเล็กกิ่งใหญ่เกิดแล้ว คือ
แม้แต่ละกิ่ง ก็เกิดกิ่งเล็ก ๆ ขึ้นทุก ๆ ปล้อง.

บทว่า **เอว อห ภริยานีตาย** ความว่า หน่อคือยอดที่แตกกอได้แก่กิ่งเล็กกิ่งน้อย ที่เกี่ยวประสานกันในระหว่างหน่อ ย่อมเป็นของนำออกได้โดยยาก จากพุ่มไม้ ฉันทใด แม้ตัวอาตมาเองก็ฉันทนั้น เมื่อโยมมารดานำภรรยามาให้ พึงเป็นผู้มีหน่อเจริญงอกงาม โดยเป็นบุตรและธิดาเป็นต้น พึงเป็นของยาก ที่จะปลื้กตนออกจากภรรยาวิสัยได้ ด้วยอำนาจแห่งตัณหา (รัดรั้งไว้).

ก็หน่อคือเชื้อสาย ที่เนื่องกับกิ่งที่ยังไม่เกิด ย่อมนำออกจากพุ่มไม้ได้ไ้ง่ายดาย ฉันทใด แม้เราก็อฉันทนั้น เนื่องด้วยหน่อมีบุตรและธิดา ที่ยังไม่เกิดแล้วเป็นต้น ย่อมนำออกได้ง่าย เพราะฉะนั้น เมื่อมารดายังไม่นำภรรยาามอบให้ ข้าพเจ้าจึงไม่ยินดี คือไม่ยอมรับรู้ด้วยตนเอง.

บทว่า **ปพฺพชิตฺมฺห ทานิ** ความว่า พระเถระประกาศความยินดีในการออกบวชของตนว่า กั้บัดนี้ ข้าพเจ้าบวชแล้ว คือการที่ข้าพเจ้าบวชแล้วนั้น เป็นการดีคือดีแล้ว. อีกอย่างหนึ่ง พระเถระบอกแก่มารดาว่า ข้าพเจ้าไม่ยินดี จึงออกบวชในบัดนี้. ก็ในบาทคาถานี้ มีอธิบายดังนี้ แม้ถ้าโยมมารดาไม่ยินยอมในตอนต้น แต่บัดนี้ ข้าพเจ้าก็ได้บวชแล้ว เพราะฉะนั้น ท่านจงยินยอมอนุญาต เพื่อให้ข้าพเจ้าดำรงอยู่ในสมณภาพนั้นแล. ก็เมื่อพระเถระกล่าวอย่างนี้ ทั้ง ๆ ที่ยืนอยู่นั้นแหละ เจริญวิปัสสนา ยังกิเลสให้สิ้นไปตามลำดับแห่งมรรค ได้เป็นผู้มีภิกษุญา ๖ แล้ว. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

เรานั่งอยู่ในปราสาทอันประเสริฐ ได้เห็นพระ-
ชินเจ้า ทรงพระนามว่า วิปัสสี งามดั่งไม้รกฟ้า ผู้
เป็นสัตัพัญญ เป็นผู้นำอันอุดม พระองค์ผู้นำของโลก

เสด็จดำเนินไปในที่ไม้ไกลปราสาท รัศมีของพระองค์
สว่างไสว ในเมื่อพระอาทิตย์อัสดงคตแล้ว เราประคอง
น้ำหอม ประพรม (บูชา) พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด
ด้วยจิตอันเลื่อมใสนั้น เราทำกาลกิริยา ณ ที่นั้น ใน
กัปที่ ๕๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้ประพรมน้ำหอมใด ด้วย
กรรมนั้น เราไม่รู้จักทุกคติเลย นี่เป็นผลแห่งพุทธบูชา
ในกัปที่ ๓๑ แต่ภัทรกัปนี้ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ
จอมกษัตริย์ พระนามว่า สุคนธ์ สมบูรณ์ด้วยแก้ว
๗ ประการ มีผลมาก. เราทำลายกิเลสทั้งหลายแล้ว
 ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เรากระทำสำเร็จแล้ว
 ดังนี้.

ก็พระเถระเป็นผู้ได้อภิญญา ๖ แล้ว อ่าลามารดา เมื่อมารดาจ้อง
มองคูอยู่นั้นแล เหาะหลีกไปทางอากาศ. แม้เลยเวลาที่ได้บรรลุพระอรหัตแล้ว
ท่านก็ได้กล่าวแต่คำถ้อยนั้นอย่างเดียวในระหว่าง ๆ.

บรรดาบทเหล่านั้น ด้วยการชี้ (บท) นี้ว่า ปัพพชิตมฺหิ แม้คำถ้อย
ก็จัดว่าเป็นคาถาพยากรณ์พระอรหัตผลของพระเถระ เพราะแสดงถึงความที่
แห่งมลทินมีรากเป็นต้น ในสันดานของตน อันพระเถระละเว้นทั่วแล้ว.
ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ผู้ที่ไถ่มลทินของตนได้ ฉะนั้น
จึงเรียกว่า บรรพชิต ดังนี้.

จบอรรถกถาอาตุมเถรคาถา

๓. มาณวเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระมาณวเถระ

[๒๑๐] ได้ยินว่า พระมาณวเถระได้ภยิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

ฉันเห็นคนแก่ คนเจ็บหนัก และคนตายตาม
อายุขัยแล้ว จึงละได้ซึ่งกามารมย์ อันเป็นของรื่นรมย์
ใจ แล้วออกบวชเป็นบรรพชิต.

อรรถกถามาณวเถรคาถา

คาถาของท่านพระมาณวเถระ เริ่มต้นว่า **ชิลฺลณฺญจ ทิสฺวา ทุกฺขิ-**
ตฺลฺยจ พฺยาริธํ. เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้พระเถระนี้ ก็มีอริการอันกระทำไว้แล้วในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ
เข้าไปตั้งสมกุศล อันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพาน ไว้ในภพนั้น ๆ เกิดใน
ตระกูลพราหมณ์ ในปีที่ ๕๑ แต่ภักทรกับนี้ เป็นหมอดูลักษณะ ตรวจดู
ลักษณะ แห่งพระอภิชาติของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า **วิปัสสิ**
ประกาศบูรพนิมิต แล้วพยากรณ์ว่า ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้าโดยส่วนเดียว
ดังนี้ แล้วชมเชยโดยนัยต่าง ๆ ถวายบังคมแล้ว การทำประทักษิณแล้วหลีกไป.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาท่องเที่ยวอยู่แต่ในสุคติอย่างเดียว เกิดในเรือน
แห่งพราหมณ์มหาศาล ในพระนครสาวัตถี ในพุทธรูปบาทกาลนี้ เจริญเติบโต
อยู่แต่ภายในเรือนอย่างเดียว จนถึง ๗ ปี ในปีที ๗ พวกบริวารนำพาไป

ชมสวน เห็นคนแก่ คนเจ็บ และคนตายในระหว่างทาง จึงถามบริวารชน
เหล่านั้น เพราะไม่เคยเห็นคนแก่ คนเจ็บ และคนตาย ฟังสภาพของชรา
พยาธิ และมรณะ แล้วเกิดความสลดใจหันหลังกลับ ไปสู่วิหารฟังธรรมใน
สำนักของพระบรมศาสดา ให้มารดาบิดาอนุญาตแล้วบวช เริ่มตั้งวิปัสสนา
บรรลुพระอรหัต ต่อกาลไม่นานนัก. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ใน
อปทานว่า

เมื่อพระวิปัสสิโพธิสัตว์ ประสูติ เราได้พยากรณ์
นิมิตว่า จักยังหมู่ชนให้ดับเข็ญ จักเป็นพระพุทธรเจ้า
ในโลก เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใดประสูติ
หมื่นโลกธาตุย่อมหวั่นไหว บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า
พระองค์นั้น เป็นศาสดาผู้มีพระจักขุ ทรงแสดงธรรม
อยู่ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใดประสูติ ได้มี
แสงสว่างอันไพบูรณ์ บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระ-
องค์นั้น เป็นศาสดาผู้มีพระจักขุ ทรงแสดงธรรมอยู่
เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใดประสูติ แม่น้ำ
ทั้งหลายไม่ไหล บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์
นั้น เป็นศาสดาผู้มีพระจักขุ ทรงแสดงธรรมอยู่ เมื่อ
พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใดประสูติ ไฟในอเวจี
นรก ไม่ลุกโพลง บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์
นั้น เป็นศาสดาผู้มีพระจักขุ ทรงแสดงธรรมอยู่ เมื่อ
พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใดประสูติ หมูนกไม่สัญจร
ไป บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นศาสดา

ผู้มีพระจักขุ ทรงแสดงธรรมอยู่เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า
พระองค์ใดประสูติ กองมย่อมไม่พัดฟุ้งไป บัดนี้
พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นศาสดาผู้มีพระ
จักขุ ทรงแสดงธรรมอยู่ เมื่อพระผู้มีพระภาคพระองค์
ใดประสูติ แก้วทุกชนิด ส่งแสงโชติช่วง บัดนี้
พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นศาสดาผู้มีพระ
จักขุ ทรงแสดงธรรมอยู่ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า
พระองค์ใดประสูติ ทรงย่างพระบาทก้าวไป ๗ ก้าว
บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นศาสดาผู้มี
พระจักขุ ทรงแสดงธรรมอยู่ พอพระสัมพุทธเจ้า
ประสูติแล้วเท่านั้น ก็ทรงเหลียวแลดูทิศทั้งปวง ทรง
เปล่งอาสภิวาจา นี่เป็นธรรมดาของพระพุทธรเจ้า
ทั้งหลาย เรายังหมุ่นให้เกิดสังเวช ชมเชยพระผู้มี
พระภาคเจ้าผู้นำของโลก ถวายบังคมพระสัมพุทธเจ้า
แล้ว บ่ายหน้ากลับไปทางทิศปรายจีน ในกัปที่ ๕๑
แต่ภัทรกัปนี้ เราชมเชยพระพุทธรเจ้าใด ด้วยการ
ชมเชยนั้น เราไม่รู้จักทุกคติเลย นี่เป็นผลแห่งการ
ชมเชย ในกัปที่ ๕๐ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้เป็นพระเจ้า
จักรพรรดิ มีนามว่า สัมมุขาทวิกะ สมบูรณ์ด้วย
แก้ว ๗ ประการ มีผลมาก ในกัปที่ ๔๕ แต่ภัทรกัปนี้
เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ มีนามว่า ปฐวี ทุนทุกิ
สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีผลมาก ในกัปที่ ๔๔

แต่ภักทรักปนี้ เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิจอมกษัตริย์
มีนามว่า โอภาส สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มี
พลมาก ในกัปที่ ๘๗ แต่ภักทรักปนี้ เราได้เป็นพระเจ้า
จักรพรรดิ มีนามว่า สริตัจเจทนะ สมบูรณ์ด้วยแก้ว
๗ ประการ มีพลมาก ในกัปที่ ๘๖ แต่ภักทรักปนี้ เรา
ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ มีนามว่า อัคคินิพพาปนะ
สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก ในกัปที่ ๘๕
แต่ภักทรักปนี้ เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ มีนามว่า
กติปัจฉาทนะ สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก
ในกัปที่ ๘๔ แต่ภักทรักปนี้ เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ
มีนามว่า วาตสมะ สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มี
พลมาก ในกัปที่ ๘๓ แต่ภักทรักปนี้ เราได้เป็นพระเจ้า
จักรพรรดิ มีนามว่า รัตนปัสชละ สมบูรณ์ด้วยแก้ว
๗ ประการ มีพลมาก ในกัปที่ ๘๒ แต่ภักทรักปนี้ เรา
ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช มีนามว่า ปทวิกกมนะ
สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก ในกัปที่ ๘๑
แต่ภักทรักปนี้ เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช มีนาม
ว่า วิโลกนะ สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก
ในกัปที่ ๘๐ แต่ภักทรักปนี้ เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ
มีนามว่า คิริสาระ สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มี
พลมาก. เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯ ล ฯ คำสอนของ
พระพุทธเจ้า เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็พระเถระผู้บรรลุพระอรหัตต์แล้ว อันภิกษุทั้งหลายถามว่า คุณก่อน
อาวุโส ท่านยังเป็นเด็กนัก บวชด้วยความสลดใจอะไร เมื่อจะพยากรณ์
พระอรหัตต์ผล โดยอ้างถึงการสรรเสริญนิมิตแห่งบรรพชาด้วยตน ได้กล่าว
คาถาว่า

ข้าพเจ้าเห็นคนแก่ คนเจ็บหนัก และคนที่ตาย

**ตามอายุขัยแล้ว จึงได้ละซึ่งกามารมย์ อันเป็นของ
รื่นรมย์ใจ แล้วออกบวชเป็นบรรพชิต ดังนี้.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ขิณฺณ** ความว่า อันชราครอบงาแล้ว
คือ เป็นร่างอันชราธรรม มีฟันหัก ผมหงอก และความเป็นผู้มีหนังเหี่ยวย่น
เป็นต้น ประชุมแล้ว. บทว่า **ทุกฺขิต** ได้แก่ ถึงความลำบากที่หมายรู้กันว่าเป็น
ทุกข์. บทว่า **พฺยาธิต** ได้แก่ คนเจ็บ. ก็ในบทว่า **พฺยาธิต** นี้ยอมให้
สำเร็จ (ความหมายถึง) ความประสบทุกข์ แม้ในเวลาพูดว่า ถึงความเจ็บไข้.
คำว่า **ทุกฺขิต** ท่านกล่าวไว้เพื่อแสดงถึงความเป็นผู้มีไข้หนักของผู้ที่ถึงทุกข์นั้น.
บทว่า **มต** แปลว่า คนผู้ตายแล้ว เพราะเหตุที่ผู้ทำการทำกาละแล้ว ย่อม
ชื่อว่า ถึงความสิ้น ความเสื่อม ความแตกดับแห่งอายุ ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า
คตมายฺสขุขย์ คนที่ตายตามอายุขัย ดังนี้. เพราะเหตุนี้ คือเพราะเหตุที่
คนแก่ คนเจ็บและคนตาย ท่านได้เห็นแล้ว ได้แก่เพราะเหตุที่ท่านถึงความ
สลดใจว่า ขึ้นชื่อว่า ความแก่ เป็นต้นเหล่านี้ ไม่มีเฉพาะแก่สัตว์เหล่านั้นเท่านั้น
โดยที่แท้ มีทั่วไปแก่สัตว์ทั้งปวง เพราะฉะนั้น แม้เราก็ไม่ล่วงพ้นความแก่
เป็นต้นไปได้.

บทว่า **นิขุมิตฺตุน** แปลว่า ออกแล้ว. ถึงบาลีก็อย่างนี้เหมือนกัน.
(ความที่ว่า) ออกจากเรือน ด้วยความประสงค์จะบรรพชา.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 368

บทว่า **ปพฺพชึ** ความว่า เข้าถึงบรรพชาในพระศาสนา ของพระ-
ศาสดา.

บทว่า **ปหาย** **กามานิ** **มโนรมานิ** ความว่า ละวัตถุสามที่ชื่อว่า
เป็นของรั้นรมย์ใจ เพราะทำใจของผู้ที่ยังไม่ปราศจากราคะให้ยินดี โดยความ
เป็นของน่าปรารถนาน่าใคร่เป็นต้น อธิบายว่า ละทิ้ง ฉันทราคะ อันเนื่องด้วย
วัตถุสามนั้น โดยตัดขาดด้วยพระอริยมรรค คือโดยความไม่เพ่งเล็ง. ก็คำเป็น
คาถานี้ ได้เป็นคาถาพยากรณ์พระอรหันต์ผลของพระเถระ โดย मुख คือ การชี้ชัด
ถึงการละกามทั้งหลาย. พระเถระนี้ เกิดสมัญญานามว่า **มาณวะ** ดังนี้เทียว
เพราะเหตุที่ท่าน บวชแล้วในเวลาที่ยังเป็นมาณพ ฉะนั้นแล.

จบอรรถกถามาณวะเถรคาถา

๔. สุธยามนเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระสุยามนเถระ

[๒๑๑] ได้ยินว่า พระสุยามนเถระได้กัษิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

ความพอใจในเบญจกามคุณ ความพยายาม
ความว่างเหงาหวนอน ความฟุ้งซ่าน รำคาญใจและ
ความสงสัย ย่อมไม่มีแก่ภิกษุโดยประการทั้งปวง.

อรรถกถาสยามนเถรคาถา

คาถาของท่านพระสุยามนเถระ เริ่มต้นว่า **กามจฺจนฺโท จ พฺยาปาโท**. เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้พระเถระนี้ ก็มีอิทธิฤทธิ์อันกระทำไว้แล้วในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ ตั้งสมบุญไว้ในภพนั้น ๆ เป็นอันมาก เกิดในตระกูลพราหมณ์ในฉัณฑวดีนคร ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า **วิปัสสี** ในกัปที่ ๕๑ แต่ กัทรกัปนี้ สำเร็จการศึกษาในศิลปศาสตร์ของพราหมณ์ เป็นอาจารย์สอนมนต์ แก่พวกพราหมณ์ ก็โดยสมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า **วิปัสสี** เสด็จเข้าไปสู่พระนครฉัณฑวดี เพื่อบิณฑบาต พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่.

พราหมณ์เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมด้วยภิกษุทั้งหลายก็มีจิตเลื่อมใส นำเสด็จไปสู่เรือนของตน ตกแต่งอาสนะ ลาดเครื่องลาดคือดอกไม้บนอาสนะ นั้น ถวายแล้ว. เมื่อพระศาสดาประทับนั่งบนอาสนะนั้นแล้ว อังคาสให้ทรง อิ่มหน้าสำราญ ด้วยอาหารอันประณีต แล้วบูชาพระศาสดาผู้สวयเสรีงแล้ว ด้วยดอกไม้และของหอม. พระศาสดาทรงกระทำอนุโมทนาแล้ว เสด็จหลีกไป.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาท่องเที่ยวไปในเทวโลก กระทำบุญทั้งหลายแล้ว ท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ อยู่ ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย แล้วเกิดเป็นบุตร ของพราหมณ์ คนหนึ่ง ในพระนครสาวัตถี ในพุทธรูปบาทกาลนี้ เขาได้มี นามว่า **สุยามน**. สุยามนพราหมณ์เจริญวัยแล้ว เป็นผู้ถึงฝั่งแห่งไตรเพท เป็นผู้ประกอบไปด้วยความใคร่ครวญอย่างยิ่ง รังเกียจการชองเสพกามารมณ์ มีอหยาศัยนอนไปในฉาน ได้มีศรัทธาจิต ในคราวที่พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จ- ไปพระนครเวสาลี บวชแล้ว บรรลุพระอรหัต ขณะจรดมีดโกนที่เดียว. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอปทานว่า

ในกาลนั้น เราเป็นพราหมณ์อยู่ในนครธัญญวดี
รู้จบไตรเพท เป็นผู้เข้าใจตัวบท เข้าใจไวยากรณ์
เป็นผู้ฉลาดในตำรา ทำนายลักษณะ คัมภีร์อิติहाส
และตำราทายนิมิต พร้อมทั้งคัมภีร์นักษัตร และคัมภีร์
เกฏฐกะ บอคมนต์กะศิษย์ทั้งหลาย เราวางดอกอุบล
๕ กำไว้บนหลัง เราประสงค์จะบวงสรวงบูชาญ ใน
สมาคมบิดามารดา ในกาลนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
พระนามว่า วิปัสสี ผู้ประเสริฐกว่านระ แวดล้อมด้วย
ภิกษุสงฆ์ ทรงยังทิศทั้งปวงให้สว่างไสว เสด็จมา
เราปูลาดอาสนะแล้ว ลาดดอกอุบลนั้นแล้ว นิมนต์
พระมหามุนี นำมาสู่เรือนของตน อามิสอันใดที่เรา
เตรียมไว้ มีอยู่ในเรือนของตน เราเลื่อมใส ได้ถวาย
อามิสนั้น แต่พระพุทธเจ้าด้วยมือทั้งสองของตน
เราทราบเวลาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าเสวยแล้ว ได้ถวาย
ดอกอุบลกำหนึ่ง พระสัพพัญญูทรงอนุโมทนาแล้ว
บ้ายพระพักตร์กลับไปยังทิศอุดร ในกัปที่ ๕๑ แต่ภัทร-
กัปนี้ เราได้ถวายดอกไม้ใดในกาลนั้น ด้วยการถวาย
ดอกไม้ นั้น เราไม่รู้จักทุกคติเลย นี่เป็นผลแห่งการถวาย
ดอกไม้ ในกัปลำดับต่อแต่กัปนี้ ได้เป็นพระเจ้าจักร-
พรรดิราชพระนามว่า วรทัสสนะ สมบูรณ์ด้วยแก้ว
๗ ประการ มีผลมาก. เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ๗ ล ๗
คำสอนของพระพุทธเจ้า เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 371

ก็พระเถระครั้งบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตผล
โดยมุขคือการชี้ถึงการละนิรวณ ได้กล่าวคาถาว่า

ความพอใจในเบญจกามคุณ ความพยายาม

**ความว่างเหงาหวนอน ความฟุ้งซ่าน รำคาญใจและ
ความสงสัย ย่อมไม่มีแก่ภิกษุ โดยประการทั้งปวง ดังนี้.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กามจฺจนฺโท ได้แก่ ความพอใจใน
กามทั้งหลาย ชื่อว่า กามฉันทะ แม้เพราะเป็นทั้งกาม และเป็นทั้งความพอใจ
ได้แก่ กามราคะ ความกำหนัดในกาม ก็ราคะแม่ทั้งหมด ชื่อว่า กามฉันทะ
ในคาถานี้ เพราะท่านประสงค์เอาแม่ราคะที่ถูกฆ่าด้วยมรรคอันเลิศ ด้วยเหตุนี้
พระเถระจึงกล่าวว่า ย่อมไม่มีแก่ภิกษุ โดยประการทั้งปวง ดังนี้. อธิบายว่า
ธรรมอันเป็นไปในภูมิ ๓ แม่ทั้งหมด ชื่อว่า กาม เพราะอรธว่า เป็นที่ตั้ง
แห่งความใคร่ ราคะที่เป็นไปในกามนั้น ชื่อว่า กามฉันทะ ด้วยเหตุนี้
พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า เพราะอาศัยกามฉันทนิรวณ ถินมัทธนิรวณ
อุทซจจนิรวณ อวิชชานิรวณ จึงเกิดขึ้นในอรูปภพ ดังนี้.

ที่ชื่อว่า พยาบาท เพราะอรธว่า เป็นเหตุถึงความเสื่อมเสีย คือ
ถึงความเนาแห่งจิต ได้แก่ อาฆาตที่เป็นไปแล้วโดยนัยมีอาทิว่า ผู้นี้ได้ประพฤดิ
ความฉิบหายแก่เรา ดังนี้.

ที่ชื่อว่า ถินะ คือความที่จิตไม่ควรแก่การงาน ได้แก่ ความหดหู่
ไม่มีอุตสาหะ.

ที่ชื่อว่า มัทธะ คือความที่กายไม่ควรแก่การงาน ได้แก่ ขาดความ
กระตือรือร้น.

ทั้งถีนะและมิทระแม่ทั้งสองอย่าง รวมเรียกว่า ถีนมิทระ ท่านกล่าวรวมกันไว้ เพราะความเป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่การงานอย่างเดียวกัน.

ความที่จิตฟุ้งขึ้น ชื่อว่า อุทัจจะ คือ จิตถูกยกขึ้น คือ ไม่สงบด้วยกรรมใด กรรมนั้นจัดว่าเป็นความฟุ้งซ่านแห่งใจ ได้แก่อุทัจจะ ก็แม้กุกุจะ (ความรำคาญ) ฟุ้งทราบที่ท่านถือเอาแล้วด้วยศัพท์ว่า อุทัจจะ ในคานานี้ เพราะความที่กุกุจะนั้นเหมือนกัน โดยเป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่การงาน กุกุจะนั้น มีการทำให้เดือดร้อนในภายหลังเป็นลักษณะ อธิบายว่า กุกุจะนั้น ได้แก่ ความเดือดร้อน ที่เข้าไปอาศัยความดีความชั่วที่กระทำแล้วและยังไม่ได้กระทำ.

บทว่า วิจิกิจฉา ความว่า ชื่อว่า วิจิกิจฉา เพราะเป็นเหตุให้ถึงความสงสัยว่าเป็นอย่างนี้หรือหนอแล ไม่ใช่อย่างนี้หรือหนอแล อีกอย่างหนึ่งชื่อว่า วิจิกิจฉา เพราะเมื่อค้นคว้าหาสภาพธรรม ย่อมเป็นเหตุให้ยุ่งยาก คือลำบาก ได้แก่ ความสงสัย มีพระพุทธเจ้าเป็นต้นเป็นวัตถุ.

บทว่า สพุพโส ความว่า โดยไม่มีส่วนเหลือ.

บทว่า น วิชชติ แปลว่า ย่อมไม่มี คือ พระเอระพยากรณ์ พระอรหันต์ผล โดยชี้ถึงพระอรหันต์ผลว่า กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทระ อุทัจจกุกุจะ และวิจิกิจฉา ย่อมไม่มีโดยประการทั้งปวง เพราะความที่กิเลสเหล่านั้น อันมรรคถอนขึ้นได้หมดแล้ว กิจที่จะพึงกระทำอย่างอื่นไม่มีแก่เธอ หรือกิจที่เธอทำแล้ว ไม่มีผลตอบสนอง ดังนี้ อธิบายว่า เมื่อนิเวรณทั้ง ๕ อันเธอถอนขึ้นแล้วด้วยมรรค กิเลสแม่ทั้งปวงย่อมชื่อว่าเป็นอันเธอถอนขึ้นได้หมดแล้ว เพราะตั้งอยู่ในที่เดียวกันกับนิเวรณนั้น ด้วยเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งหลายเหล่านี้ทั้งปวง ละนิเวรณ ๕ อันเป็นอุปกิเลสแห่งใจได้แล้ว ดังนี้.

จบอรรถกถาสยามนเถรคาถา

๕. สุสารทเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระสุสารทเถระ

[๒๑๒] ได้ยินว่า พระสุสารทเถระได้ภายิตคานี้ไว้ อย่างนี้ว่า
การเห็นสัตบุรุษทั้งหลาย ผู้เปรียบพร้อมด้วย
ศีลาทีคุณ ย่อมยังประโยชน์ให้สำเร็จ เป็นเหตุตัดความ
สงสัยเสียได้ ทำความรู้ให้เจริญอกงาม สัตบุรุษ
ทั้งหลาย ย่อมกระทำพาลชนให้เป็นบัณฑิตได้
เพราะฉะนั้น การสมาคมกับสัตบุรุษจึงยังประโยชน์ให้
สำเร็จได้.

อรรถกถาสุสารทเถรคาถา

คาถาของท่านพระสุสารทเถระ เริ่มต้นว่า สาธุ สุวิทธาน ทสุสนฺ.
เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ
ท่านเกิดในตระกูลพราหมณ์ ประสบความสำเร็จในบางส่วนของวิชา เห็น
โทษในกามทั้งหลาย ละฆราวาสวิสัย แล้วบวชเป็นดาบส ให้เขาสร้างอาศรม
อยู่ที่ชฎแห่งป่า ในหิมวันตประเทศ.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ เมื่อจะ
ทรงอนุเคราะห์เขา จึงเสด็จเข้าไปในเวลาภิกษาจาร. เขาเห็นพระผู้มีพระ-

ภาคเจ้าแต่ไกลทีเดียว มีใจเลื่อมใส ลูกขึ้นต้อนรับ รับบาตร แล้วใส่ผลไม้
ที่มีรสหวาน แล้วน้อมถวาย. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงรับบาตรนั้นแล้ว
ทรงทำอนุโมทนา แล้วเสด็จหลีกไป. ด้วยบุญกรรมนั้น เขาท่องเที่ยวไปใน
เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เกิดในตระกูลพราหมณ์ผู้เป็นญาติของพระธรรม
เสนาบดี ในพุทธรูปบาทกาลนี้ มีนามตามที่เขานานให้ว่า สุสารทะ เพราะ
เป็นคนมีปัญญาน้อย ในเวลาต่อมาฟังธรรมในสำนักของพระธรรมเสนาบดี
ได้มีศรัทธา บวชแล้ว เจริญวิปัสสนา บรรลุพระอรหัตแล้ว. สมดังคาถา
ประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอปทานว่า

เราเป็นพราหมณ์ผู้เล่าเรียน ทรงจำมนต์ รู้จบ
ไตรเพท อยู่ในอาศรม ในที่ไม่ไกลภูเขาคิมวันต์
เครื่องบูชาไฟ และเมล็ดบัวขาวของเรามีอยู่ เราใส่ไว้
ในห่อ แล้วห้อยไว้บนยอดไม้ พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ ทรงรู้แจ้งโลก สมควร
รับเครื่องบูชา พระองค์ทรงพระประสงค์จะถอนเราขึ้น
จึงเสด็จมาภิกขาเรา เรามีจิตเลื่อมใส มีใจโสมนัส
ได้ถวายเมล็ดบัวแด่พระพุทธเจ้า พระศาสดาสัมมาสัม
พุทธเจ้า มีพระฉวีวรรณดังทองคำ สมควรรับเครื่อง
บูชา ทรงยังปีติให้เกิดแก่เรา ทรงนำสุขมาให้ใน
ปัจจุบัน ประทับยืนอยู่ในอากาศ ได้ตรัสพระคาถานี้
ว่า ด้วยการถวายเมล็ดบัวนี้ และด้วยการตั้งเจตนาไว้
ชอบ ท่านจักไม่เข้าถึงทุกติเลยตลอดแสนกัป ด้วย
กุศลมูลนั้นนั่นแล เราได้สวयัมบดีแล้ว ละความชนะ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 375

และความแพ้ว บรรลุถึงฐานะอันไม่หวั่นไหว ในกัปที่
๗๐๐ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชา
มีนามว่า สุมังคละ สมบูรณ์ด้วยแล้ว ๗ ประการ
มีพลมาก. เราเผาภิเลสทั้งหลายแล้ว ๗ ล ๗ คำสอนของ
พระพุทธเจ้า เราการทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็พระเถระ ครั้นบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตผล
โดยการชี้ถึงอานิสงส์ และกิตติคุณในการพบท่านผู้เป็นสัตบุรุษ ได้กล่าว
คาถาว่า

การเห็นสัตบุรุษทั้งหลายผู้เปรียบพร้อม ด้วย
ศิลาทิคุณ ย่อมยังประโยชน์ให้สำเร็จ เป็นเหตุตัดความ
สงสัยเสียได้ ทำความรู้ให้เจริญงอกงาม สัตบุรุษทั้ง
หลาย ย่อมกระทำพาลชน ให้เป็นบัณฑิตได้ เพราะ
ฉะนั้น การสมาคมกับสัตบุรุษ จึงยังประโยชน์ให้
สำเร็จได้ ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สาธุ ได้แก่ เป็นความดีงาม. อธิบายว่า
เป็นความเจริญ. บทว่า สุวิหิตาน ทสฺสนํ ความว่า การเห็นสัตบุรุษ
ทั้งหลาย ผู้เปรียบพร้อมแล้ว เพื่อสะดวกในการประพันธ์คาถา ท่านจึงลบนึกคิด
เสีย. ประกอบความว่า การเห็นพระอริยเจ้าทั้งหลาย ผู้มีอัธภาพอันอบรมดี
แล้ว ด้วยคุณมีศีลเป็นต้น ผู้มีการแสดงธรรม อันจำแนกแจกจ่ายดีแล้ว
ด้วยความอนุเคราะห์ในผู้อื่น เป็นความดี. บทว่า ทสฺสนํ พิงฺทราบว่าเป็น
ตัวอย่าง เพราะเหตุที่ แม้การฟังเป็นต้นก็นับว่ามีอุปการะมาก. สมดังคำที่
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่าใดถึงพร้อมแล้ว
ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ
เป็นผู้กล่าวสอน ทำให้รู้แจ้งให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน
ให้อาหาญ ให้ร่าเริง เป็นผู้สามารถบอกพระสัทธรรม
ได้เป็นอย่างดี ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราตถาคตกล่าว
การเห็นภิกษุเหล่านั้นก็ดี การฟังภิกษุเหล่านั้นก็ดี
การเข้าไปใกล้ภิกษุเหล่านั้นก็ดี การระลึกถึงภิกษุเหล่า
เหล่านั้นก็ดี การบวชตามภิกษุเหล่านั้นก็ดี ว่ามีอุปการะ
มาก ดังนี้.

อีกอย่างหนึ่ง ในกาลนี้ท่านกล่าวความเห็นไว้อย่างเดียว เพราะเหตุ
คุณสมบัตินอกนี้ มีความเห็นเป็นมูล. บทว่า กงฺขา ฉิขฺขติ เป็นต้น เป็น
คำบอกเหตุในการเห็นนั้น. อธิบายว่า เมื่อการเห็นกัลยาณมิตรเช่นนั้น มีอยู่
กлубุตร ผู้มุ่งหาความรู้ ผู้ใคร่ประโยชน์ ย่อมเข้าไปหา ย่อมเข้าไปนั่งใกล้
กัลยาณมิตรเหล่านั้น ย่อมได้ถามปัญหาโดยนัยมีอาทิว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อะไร
เป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล ดังนี้. และกัลยาณมิตรเหล่านั้น ย่อมบรรเทา
ความสงสัย ในฐานะอันเป็นที่ตั้งแห่งความสงสัย มีอย่างมิใช่น้อย แก่เขาได้
ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า กงฺขา ฉิขฺขติ เป็นเหตุตัดความสงสัยเสียได้
ดังนี้. และเพราะเหตุที่กัลยาณมิตรเหล่านั้น ครั้นบรรเทาความสงสัยของกлубุตร
เหล่านั้นได้ ด้วยการแสดงธรรมแล้ว ย่อมยังความเห็นชอบในกรรมบถ และ
ยังความเห็นชอบในวิปัสสนา ให้บังเกิดขึ้นในส่วนเบื้องต้น ฉะนั้น ความรู้ย่อม
เจริญแก่กлубุตรเหล่านั้น (อีกด้วย).

ก็ในกาลใด กлубุตรเหล่านั้น เจริญวิปัสสนาแล้ว ทางตลอดค้ำจะ
ทั้งหลาย (อริยสัจ) ในกาลนั้น วิจิกิจจามีวัตถุ ๑๖ และมีวัตถุ ๘ ย่อม

ถูกตัด คือถูกถอนขึ้น ปัญญาคือความรู้ ย่อมเจริญโดยตรง สัตบุรุษทั้งหลาย
ย่อมกระทำพาลชนให้เป็นบัณฑิตได้ ฉะนั้น บทว่า ตสุมา เป็นต้น เป็น
คำเครื่องกล่าวซ้ำ (คำลงท้าย) อธิบายว่า เพราะเหตุที่ การเห็นสาธุชน
ทั้งหลาย เป็นเหตุตัดความสงสัยเสียได้ ทำความรู้ให้เจริญงอกงาม สัตบุรุษ
ทั้งหลาย ย่อมทำพาลชน ให้เป็นบัณฑิตได้ เพราะฉะนั้น คือ ด้วยเหตุนี้
การสมาคมกับสัตบุรุษ คือคนดี ได้แก่ พระอริยเจ้าทั้งหลาย จึงยังประโยชน์
ให้สำเร็จ คือเป็นความดี หมายความว่า การประชุมร่วมกับสัตบุรุษเหล่านั้น
เป็นความเจริญโดยชอบ ดังนี้.

จบอรรถกถาสุสสารทเถรคาถา

๖. ปัญญาหเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระปัญญาหเถระ

[๒๑๓] ได้ยินว่า พระปัญญาหเถระได้กัณฐิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

เมื่อผู้อื่นยกตน ควรถ่อมตน เมื่อผู้อื่นตกต่ำ

ควรยกตนขึ้น เมื่อผู้อื่นไม่ประพฤติพหุภรรย ควร

ประพฤติพหุภรรย เมื่อผู้อื่นยินดีในกามคุณ ไม่ควร

ยินดีในกามคุณ.

อรรถกถาปิยัญหเถรคาถา

คาถาของท่านพระปิยัญหเถระ เริ่มต้นว่า **อุปฺปนฺนุเตสุ นิปเต.**

เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้พระเถระนั้น ก็มีอธิการอันกระทำไว้แล้ว ในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ ตั้งสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ (เกิด) เป็นรุกขเทวดา อยู่ในป่าหิมวันต์ ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า วิปัสสิ ในกัปที่ ๕๑ แต่ภัทรกัปนี้ (อาศัย) อยู่ในชอกเขา ในคราวประชุมเทวดา ยืนอยู่ท้ายบริษัท เพราะความเป็นผู้มีอำนาจน้อย ฟังธรรมแล้ว ได้มีศรัทธาจิตในพระศาสดา วันหนึ่ง เห็นเนินทราย ในแม่น้ำคงคาใสสะอาด บริสุทธิ นารีธรรม์ ระลึกถึงคุณของพระศาสดาว่า คุณของพระศาสดา สะอาด บริสุทธิ (ยิ่งกว่า) เนินทรายนี้ เป็นพระคุณหาที่สุดมิได้ หาประมาณมิได้ ดังนี้. เทวดานั้นปรารถนาค้นคุณของพระศาสดา อย่างนี้แล้ว ยังจิตให้เลื่อมใสด้วยบุญกรรมนั้น ท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย บังเกิดในตระกูลแห่งเจ้าลิจฉวี ในพระนครไพศาลี เจริญวัยแล้ว เป็นนักรบไม่เคยพ่ายแพ้ในสงคราม ปรากฏพระนามว่า **ปิยัญหโ** เพราะเป็นที่เกรงขามของศัตรูทั้งหลาย.

ในคราวที่พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปพระนครไพศาลี ท้าวเธอได้มีจิตศรัทธาบวชแล้ว อยู่ในป่าเจริญวิปัสสนา บรรลุพระอรหัตแล้ว. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

เราอยู่ในระหว่างภูเขาใกล้ภูเขาหิมวันต์ ได้เห็น

กองทรายอันงามแล้ว ระลึกถึงพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ

สุด ไม่มีอะไรเปรียบได้ในพระญาณ สงครามไม่มีแก่
พระศาสดา พระศาสดาทรงรู้ทั่วถึงธรรมทั้งปวงแล้ว
ทรงน้อมไป ด้วยญาณ ขอนอบน้อมแต่พระองค์
ผู้เป็นบรูชอาชาไนย ขอนอบน้อมแต่พระองค์
ผู้อุดมบรูช ไม่มีผู้เสมอ ด้วยพระญาณของพระองค์
โดยที่ทรงมีพระญาณอันสูงสุด. เรายังจิตให้เลื่อมใส
ในพระญาณแล้ว บันเทิงอยู่ในสวรรค์ตลอดกับ ใน
กัปทั้งหลายที่เหลือเราทำกุศล ในกัปที่ ๕๑ แต่ภัทรกัป
นี้ เราได้สัญญาใดในกาลนั้น ด้วยสัญญานั้น เราไม่
รู้จักทุกขเลย นี่เป็นผลแห่งสัญญาในพระญาณ ใน
กัปที่ ๗๐ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ
องค์หนึ่ง มีนามว่า ปุลินปุปผิยะ สมบูรณ์ด้วยแก้ว
๗ ประการ มีผลมาก. เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯ ล ฯ
คำสอนของพระพุทธเจ้า เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็พระเถระครั้งบรรลुพระอรหัตแล้ว เมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตผล
ด้วยสามารถแห่งการแสดงความนี้ว่า ข้อปฏิบัติของพระอริยเจ้าทั้งหลาย แยก
กันกับข้อปฏิบัติของอัมชพาลปุถุชน ได้กล่าวคาถาว่า

เมื่อผู้อื่นยกตน ควรถ่อมตน เมื่อผู้อื่นตกต่ำ
ควรยกตนขึ้น เมื่อผู้อื่นไม่ประพฤติพรหมจรรย์ ควร
ประพฤติพรหมจรรย์ เมื่อผู้อื่นยินดีในกามคุณ ไม่ควร
ยินดีในกามคุณ ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อุปฺปนฺนุเตสุ** ได้แก่ ยกตนให้สูง คือ เมื่อสัตว์ทั้งหลายไม่เข้าไปสงบแล้ว โดยยกตนขึ้น ด้วยกิเลสมีมานะ. อุทฺธจจะ ถัมภะ และสารัมภะ เป็นต้น.

บทว่า **นิปเต** ได้แก่ พึ่งน้อมตนลง คือพึ่งเป็นผู้มีความประพฤตินอบน้อม โดยเว้นบาปกรรมเหล่านั้นเสียทุกอย่าง.

บทว่า **นิปฺนฺนุเตสุ** ได้แก่ ตกต่ำ คือ เมื่อสัตว์ทั้งหลายเสื่อมจากคุณ เพราะกระทำอริมุตติให้ต่ำ และเพราะความเกียจคร้าน.

บทว่า **อุปฺปเต** ได้แก่ พึ่งยกขึ้น คือ พึ่งสนับสนุนชวนชวยโดยคุณ เพราะกระทำให้มีอริมุตติประณีต และเพราะการปรารภความเพียร.

อีกอย่างหนึ่ง บทว่า **อุปฺปนฺนุเตสุ** ได้แก่ โอหัง คือ ยกศีรษะขึ้น (ชูคอ) ด้วยสามารถแห่งความกลุ้มรมของกิเลสทั้งหลาย.

บทว่า **นิปเต** ความว่า พึ่งถ่อมตนด้วยการพิจารณาอันสมควร โดยประการที่กิเลสเหล่านั้น จะไม่เกิดขึ้นด้วยกำลังแห่งการพิจารณา.

บทว่า **นิปฺนฺนุเตสุ** ความว่า ตกไปโดยรอบ คือ เมื่อความเพียรและความพยายามอ่อน ในเพราะการทำให้ไว้ในใจโดยไม่แยบคาย หรือเมื่อธรรมคือสมณะ และวิปัสสนา ตามที่ปรารภแล้วเสื่อมไป.

บทว่า **อุปฺปเต** ความว่า พึ่งยกตนเหล่านั้นให้เข้าไปตั้งไว้ คือให้เกิดและพึ่งให้เจริญ ด้วยโยนิโสมนสิการ และด้วยการถึงพร้อมแห่งวิริยารัมภะ (ปรารภความเพียร).

บทว่า **วเส อวสฺมานุ** ความว่า เมื่อสัตว์ทั้งหลายไม่อยู่อย่างผู้ประพฤติมรรคพรหมจรรย์ และอยู่อย่างพระอริยเจ้า ตนเองพึ่งอยู่แบบมรรคพรหมจรรย์ และแบบพระอริยะนั้น อีกอย่างหนึ่ง หมายความว่า เมื่อพระอริยเจ้าทั้งหลายไม่อยู่อย่างผู้มีกิเลส คือไม่อยู่อย่างผู้มีคู่ (มีบุตรมีภรรยา) คนเหล่านั้น ชื่อว่าย่อมอยู่อย่างผู้มีกิเลส (ส่วน) ตนเองต้องอยู่อย่างพระอริยเจ้านั้น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 381

บทว่า รมมานิสฺส โน รม ความว่า เมื่อสัตว์ทั้งหลายยินดีอยู่ ด้วยความยินดีในกามคุณ (และ) ด้วยความยินดีในกิเลส ตนเองไม่พึงยินดี คือไม่พึงพอใจอย่างนั้น อีกอย่างหนึ่ง เมื่อพระอริยเจ้าทั้งหลาย ยินดีอยู่ ด้วยความยินดีในฉานเป็นต้น ที่ปราศจากอามิส แม้ตนเองก็พึงยินดีอย่างนั้น. แต่ไม่พึงยินดี คือไม่พึงอภิมรณ โดยประการอื่นจากความยินดีในฉานเป็นต้นนั้น แม้ในบางครั้งบางคราว.

จบอรรถกถาปิยัญชหเถรคาถา

๗. หัตถาโรหปุตตเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระหัตถาโรหบุตรเถระ

[๒๑๔] ได้ยินว่า พระหัตถาโรหบุตรเถระได้ภาษิตคาถานี้ไว้ อย่าง
นี้ว่า

แต่ก่อน จิตนี้เคยจาริกไป ในอารมณ์ต่างๆ ตาม
ความปรารถนา ตามความต้องการ ตามความสบาย
วันนี้ เราข่มจิตนั้น โดยอุบายอันชอบ เหมือนนาย-
ความขี้ขลาด ข่มขี้ขลาดคนไว้ได้ด้วยข้อลับ
ฉะนั้น.

อรรถกถาหัตถาโรหุตเถรคาถา

คาถาของพระหัตถาโรหุตเถระ เริ่มต้นว่า **อิทํ ปุเร จิตฺตมจาริ
จาริกํ**. เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยืมว่า พระเถระนั้นเป็นผู้มีอธิการอันกระทำแล้ว ในพระพุทธรเจ้า
องค์ก่อน ๆ เข้าไปสั่งสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น เกิด
ในเรือนแห่งตระกูล ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า วิปัสสิ
ถึงความเป็นผู้รู้แล้ว วันหนึ่ง เห็นพระศาสดา แวดล้อมไปด้วยภิกษุสงฆ์
เสด็จออกจากพระวิหาร กระทำการบูชาด้วยดอกไม้ทั้งหลาย ถวายบังคมด้วย
เบญจางคประดิษฐ์ กระทำประทักษิณแล้วหลีกไป.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เกิด
ในตระกูลแห่งนายความช่าง ในพระนครสาวัตถี ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ถึง
ความเป็นผู้รู้แล้ว ถึงความสำเร็จในหัตถิศิลป์ศาสตร์ วันหนึ่ง เขาฝึกช่าง
ไปสู่ฝั่งแม่น้ำ อันเหตุสมบัตติดักเตือนอยู่ คิดว่า การฝึกช่างนี้ จะมีประโยชน์
อะไรแก่เรา การฝึกตนนั้นแหละประเสริฐกว่า ดังนี้ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระ
ภาคเจ้า ฟังธรรมแล้ว ได้มีศรัทธาจิตบวชแล้ว เรียนกรรมฐานที่เหมาะสม
แก่จริต เจริญวิปัสสนา ข่มจิตที่วิ่งไปในภายนอกจากกรรมฐาน ได้ด้วยขอ
สับคือการพิจารณา เพราะได้อบรมมาเป็นเวลานาน คุณนายหัตถาจารย์ฝึกช่าง
ตัวประเสริฐที่ตกมัน ครุร้ายได้ด้วยขอสับ ฉะนั้น ได้กล่าวคาถาว่า

แต่ก่อน จิตนี้ เคยท่องเที่ยวไปในอารมณ์ต่าง ๆ

ตามความปรารถนา ตามความต้องการ ตามความ

สบาย วันนี้ เราจักข่มจิตนั้น โดยอุบายอันชอบ เหมือน

นายควาญช้างผู้ฉลาด ข่มจีช้าง ตกมันไว้ด้วยขอสับ
ฉะนั้น

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อิหฺมฺ พระเถระกล่าวไว้ เพราะเหตุที่จิต
ซึ่งจะกล่าวต่อไปประจักษ์แก่ตน.

บทว่า ปุเร ได้แก่ ในกาลก่อนแต่การที่ข่มจิต.

บทว่า อจาริ ได้แก่ ท่องเที่ยวไปแล้ว. คือหมุนไปแล้วในอารมณ์
ต่าง ๆ เพราะความเป็นจิตที่ยังไม่ตั้งมั่น.

บทว่า จาริก ได้แก่ ท่องเที่ยวไปตามความปรารถนา ด้วยเหตุที่
พระเถระจึงกล่าวว่า (จิตนี้เคยจาริกไปในอารมณ์ต่าง ๆ) ตามความปรารถนา
ตามความต้องการ ตามความสบาย ดังนี้. บทว่า ตํ ได้แก่ จิตนั้น. บทว่า
อชฺช ได้แก่ ในบัดนี้.

บทว่า นิคฺคณฺหิตฺตฺตมฺมิ แปลว่า เราจักข่ม คือกระทำให้ปราศจาก
การเสพผิด.

บทว่า โยนิโส ได้แก่ โดยอุบาย. ถามว่า เหมือนอะไร? ตอบว่า
เหมือนนายควาญช้างผู้ฉลาด ข่มจีช้างตกมันไว้ได้ด้วยขอสับ ฉะนั้น ท่านกล่าว
อธิบายไว้ ดังนี้ว่า ขึ้นชื่อว่า จิตของเรา นี้ ก่อนแต่นี้ ได้ท่องเที่ยวไปตลอด
กาลนาน ตามปรารถนา โดยประการที่มันปรารถนา เพื่อจะยินดีในอารมณ์
มีรูปเป็นต้น ตามความต้องการ ด้วยสามารถแห่งอารมณ์ที่มันต้องการ ชื่อว่า
ตามสบาย เพราะท่องเที่ยวไปตามอารมณ์ที่ทำให้เกิดความสุข แม้บัดนี้ เราจัก
ข่มจิตนั้น ด้วยโยนิโสมนสิการ เหมือนนายควาญช้างผู้ฉลาด กล่าวคือนาย
หัตถาจารย์ ข่มจีช้างตกมันด้วยขอสับ ฉะนั้น ดังนี้. ก็พระเถระกล่าวอยู่
อย่างนี้แหละ เจริญวิปัสสนา กระทำให้แจ้งพระอรหัตแล้ว. สมดังคาถา
ประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงพระนามว่า วิปัสสี
มีพระฉวีวรรณดังทองคำ ผู้ควรแก่ทักษิณา แวดล้อม
ด้วยพระสาวกเป็นอันมาก เสด็จออกจากพระอาราม
เราได้เห็นพระสัพพัญญู พุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด หา
อาสวะมิได้ มีจิตเลื่อมใส มีใจโสมนัส ได้บูชาด้วย
พวกดอกไม้ ด้วยจิตเลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคเจ้า
ผู้เป็นจอมนระ ผู้คงที่นั้น เรารำเริง มีจิตโสมนัส
ถวายบังคมพระตถาคตอีก ในกัปที่ ๕๑ แต่ภัทรกัปนี้
เราได้บูชาพระพุทธรูปด้วยดอกไม้ดี ด้วยการบูชานั้น
เราไม่รู้จักทุกติเลย นี่เป็นผลแห่งพุทธบูชา ในกัปที่
๔๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ จอม
กษัตริย์ มีนามว่า จรณะ สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ
มีผลมาก. เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของ
พระพุทธรูป เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็กาลานี้นั้นแหละ ได้เป็นคาถาพยากรณ์พระอรหันต์ผลของพระเถระ

ฉะนี้แล.

จบอรรถกถาหัตถาโรหุตตเถรคาถา

๘. เมณฑสิรเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระเมณฑสิรเถระ

[๒๑๕] ได้ยินว่า พระเมณฑสิรเถระได้ภยิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า
เมื่อเรายังไม่ได้ประสบญาณ ได้ท่องเที่ยวไปใน
สงสาร ลิ่นชาติมิใช่น้อย เรานั้นเกิดมาแล้วในกองทุกข์
กำจัดกองทุกข์ได้แล้ว.

อรรถกถาเมณฑสิรเถรคาถา

คาถาของท่านพระเมณฑสิรเถระ เริ่มต้นว่า **อนกชาติสังสาร.**

เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า แม้พระเถระนั้น ก็มีอริการอันกระทำไว้แล้ว ในพระพุทธรูปเจ้าองค์ก่อน ๆ กระทำบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพาน ไว้ในภพนั้น ๆ เป็นอันมาก ในกัปที่ ๕๑ แต่ภักทรกัปนี้ บังเกิดในตระกูลพราหมณ์ เจริญวัยแล้ว ละกามวิสัย แล้วบวชเป็นดาบส อยู่ในป่าหิมวันต์พร้อมด้วยฤาษีหมู่ใหญ่ เห็นพระบรมศาสดาแล้วมีใจเลื่อมใส ยังหมู่ฤาษีให้นำดอกปทุมมาทำพุทธรูชา ด้วยดอกไม้ สั่งสอนสาวกทั้งหลาย ในอัปมาทปฏิบัติทำกาละแล้วบังเกิดในเทวโลก ท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ เกิดในตระกูลกฤหบดี ในเมืองสาเกต ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ได้สมัญญานามว่า เมณฑสิระ ดังนี้แล เพราะความที่เขา มีศิระชะคล้ายกะ.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 386

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในอัญชนวนวิหาร ในเมืองสาเกต เขาเข้าไปเฝ้าพระบรมศาสดา ได้มีจิตศรัทธา บรรพชาแล้ว เจริญสมถกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐาน ได้เป็นผู้มีอภิญญาหกแล้ว. สมดังคาถาประพันธ์ ที่ท่านกล่าวไว้ในอปทานว่า

ในที่ไมไกลจากภูเขามิวันต์มีภูเขาชื่อว่าโคตมะ

ดารดาษด้วยต้นไม้บานาพรรณ เป็นที่อยู่ของหมู่มหา
ภูต (ยักษ์) ในท่ามกลางภูเขานั้น มีอาศรมที่เรา
สร้างไว้ เราแวดล้อมด้วยหมู่ศิษย์ของตนอยู่ในอาศรม
ได้สั่งศิษย์ทั้งหลายว่า คณะศิษย์ของเรา (เมื่อมาหาเรา)
ของงนำเอาดอกบัวมาให้เรา เราจักทำพุทธุบucha แต่
พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้จอมประชา ผู้คงที่ ศิษย์เหล่านั้น
รับคำที่เราสั่งอย่างนี้แล้ว นำเอาดอกบัวมาให้เรา เรา
กระทำดอกบัวให้เป็นนิมิตอย่างนั้นแล้ว บุษาพระ-
พุทธเจ้าในกาลนั้นเราประชุมศิษย์ทั้งหลายแล้ว พร่ำ
สอนด้วยดีว่า ท่านทั้งหลายอย่าประมาทนะ เพราะว่า
ความไม่ประมาทนำสุขมาให้ ครั้นเราพร่ำสอน
บรรดาศิษย์ของตน ผู้อดทนต่อคำสอนอย่างนี้แล้ว
ประกอบตนในคุณ คือ ความไม่ประมาท ได้ทำกาละ
ในกาลนั้น ในกัปที่ ๕๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราบุชาพระ-
พุทธเจ้า ด้วยดอกไม้ดี ด้วยการบูชานั้น เราไม่รู้จัก
ทุกติเลย นี่เป็นผลแห่งพุทธุบucha ในกัปที่ ๕๑ แต่
ภัทรกัปนี้ เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช มีนามว่า

ชลุตตมะ สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีผลมาก.

เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ๆ ล ๆ คำสอนของพระพุทธเจ้า

เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

พระเถระ เมื่อระลึกถึงขันธบัญญัติ ที่ตนเคยอาศัยมาก่อนของตน
ได้กล่าวคาถาว่า

**เมื่อเรายังไม่ได้ประสพญาณ ได้ท่องเที่ยวไปใน
สังสาร ล้นชาติมิใช่น้อย เรานั้นเกิดมาแล้วในกองทุกข์
กำจัดกองทุกข์ได้แล้ว ดังนี้.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อนกชาติ** อสังสาร ความว่า สังสารวัฏ
นี้ นับจำนวนตั้งแสนชาติมิใช่น้อย บทนี้เป็นทิวาวิภักติเอกวจนะ เพราะ
หมายถึงการเดินทางไกล.

บทว่า **สนฺธาวิสุตฺ** แปลว่า แล่นไปแล้ว ได้แก่ หมุนไปแล้ว
ไป ๆ มา ๆ ด้วยสามารถแห่งการจตุติ และอุปบัติ.

บทว่า **อนิพฺพิตฺ** ความว่า เมื่อไม่ประสพ ก็ไม่ได้ซึ่งญาณเป็น
เครื่องหยุดวิญญะนั้น.

บทว่า **ตสฺส** เม ความว่า แก่เราผู้ท่องเที่ยวไปอยู่อย่างนี้.

บทว่า **ทุกฺขชาติสฺส** ได้แก่ ทุกข์ที่เกิดแล้วด้วยสามารถแห่งชาติ
เป็นต้น อีกอย่างหนึ่ง ได้แก่ มีทุกข์เป็นสภาพด้วยสามารถแห่งความเป็นทุกข์
๓ อย่าง.

บทว่า **ทุกฺขกฺขนฺโธ** ได้แก่ กองแห่งทุกข์ ต่างด้วยกรรมวิภู
กิเลสวิภู และวิปากวิภู.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 388

บทว่า อปรทุโธ ความว่า นับจำเดิมแต่ได้บรรลุพระอรหัตมรรค ก็จักไม่หมุนไป ไม่จุกติ ไม่เกิด. อีกอย่างหนึ่ง ปาฐะว่า อปรญฺโฐ ดังนี้ (ก็มี). อธิบายว่า ไม่ปราศจากความสำเร็จ คือไม่ไปปราศจากเหตุแห่งการ ถอนกิเลสขึ้น. ก็คำเป็นคาถานี้แหละ ได้เป็นการพยากรณ์พระอรหัตผล ของ พระเถระ.

จบอรรถกถาเมณฑสิริเถรคาถา

๕. รักจิตเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระรักจิตเถระ

[๒๑๖] ได้ยินว่า พระรักจิตเถระได้ภาษิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

เราละราคะได้หมดแล้ว ถอนโทสะได้หมดแล้ว

เรามีโมหะทั้งปวงไปปราศแล้ว เป็นผู้เยือกเย็น ดับ-
ความร้อนได้แล้ว.

อรรถกถารักจิตเถรคาถา

คาถาของท่านพระรักจิตเถระ เริ่มต้นว่า สพุโพ ราโค ปหีนโน เจ.
เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า พระเถระนี้ เกิดในเรือนแห่งตระกูล ในกาลของพระผู้มี-
พระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ ถึงความเป็นผู้รู้แล้ว วันหนึ่ง
สดับพระธรรมเทศนา ของพระศาสดา แล้วมีใจเลื่อมใส ได้กระทำการชมเชย
โดยปรารถนพระญาณในเทศนา. พระศาสดาทรงตรวจดู ความเลื่อมใสแห่งจิต
* ในอปทานเรียกว่า พระโสภิต ไม่เรียกว่า พระรักจิตเถระ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 389

ของท่านแล้ว ทรงพยากรณ์ว่า ในที่สุดแห่งแสนกัปนับแต่กัปนี้ เธอจักได้ เป็นสาวกชื่อว่า รักจิตะ ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงพระนามว่า โคตมะ.

ท่านสดับคำพยากรณ์นั้นแล้ว เป็นผู้มีใจเลื่อมใสยิ่งเกินประมาณ กระทำ บุญเป็นอันมาก แล้วท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายบังเกิด ในตระกูลแห่งเจ้าสาकยะ ในเทวทหนิคม ในพุทธรูปบาทกาลนี้. ได้มีนามว่า รักจิตะ. ท่านเป็นราชกุมารองค์หนึ่งในบรรดाराชกุมารทั้ง ๕๐๐ ที่พวกเจ้า-สาकยะและเจ้าโกถิยะทั้งหลาย ทูลถวายเพื่อเป็นบริวารของพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วบวช. ก็ราชกุมารเหล่านั้น ไม่ถูกความกระสันครอบงำ เพราะบวชด้วยความสังเวช ในเวลาที่พระศาสดาทรงนำไปสู่ฝั่งแม่น้ำกุณฑลทหะ ทรงประกาศ โทษในกามทั้งหลาย โดยทรงสำแดงโทษของพวกสตรี ในเทศนาว่าด้วย กุณฑลชาดกแล้ว ทรงให้ประกอบในกรรมฐาน เวลานั้น แม้พระรักจิตเถระนี้ ก็ชวนชวายกรรมฐาน เจริญวิปัสสนา บรรลุพระอรหัตแล้ว. สมดังคาถา ประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอปทานว่า

พระพุทธรเจ้า ทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ เชษฐ-
บุรุษของโลก ประเสริฐกว่านระ ทรงแสดง อมตบพ
แก่หมู่ชนเป็นอันมาก เวลานั้นเราได้ฟังพระดำรัสอัน
เป็นอัสภิวาจา ที่พระองค์ทรงเปล่งแล้ว ประนม
อัญชลีเป็นผู้มีใจเป็นอารมณ์เดียว (กล่าววว่า) สมุท
เลิศกว่าทะเลทั้งหลาย เขาสุเมรุ ประเสริฐกว่าเขา
ทั้งหลาย เป็นที่สังสมหิน ฉันทิ ชนเหล่าใดยอม
เป็นไปตามอำนาจจิต ชนเหล่านั้นยอมไม่เข้าถึงเสีย
แห่งพระพุทธรญาณ ฉันทิ พระพุทธรเจ้า ทรงเป็นฤๅ
ประกอบด้วยพระกรุณา ทรงหยุดการแสดงธรรม

ประทับนั่ง ในท่ามกลางสงฆ์แล้ว ได้ตรัสพระคาถา
เหล่านี้ว่า ผู้ใดสรรเสริญพระพุทธานุญ ผู้นำของโลก
ผู้นั้นจะต้องไม่ไปสู่อุทฺติตลอดแสนกัป ผู้นั้นจักเผา
กิเลสทั้งปวงได้ จักเป็นผู้มีอารมณ์เดียว มีจิตมั่นคง
จักได้เป็นสาวกของพระศาสดา มีนามว่า โสภิตะ
ในกัปที่ ๕๐,๐๐๐ แต่กัทรกัปนี้ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ
๗ พระองค์ พระนามว่า ยสุคคตะ สมบูรณ์ด้วย
แก้ว ๗ ประการ มีพลมาก. เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว
๗ ล ๗ คำสอนของพระพุทธเจ้า เรากระทำสำเร็จแล้ว
ดังนี้.

ก็พระเถระ ครั้นบรรลुพระอรหัตแล้ว เมื่อพิจารณาถึงกิเลสที่ตน
ละได้แล้ว ได้กล่าวคาถาว่า

เราละราคะได้หมดแล้ว ถอนโทสะได้หมดแล้ว
เรามีโมหะทั้งปวงไปปราศแล้วเป็นผู้เยือกเย็นดับความ
ร้อนได้แล้ว ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สพุโพ ราโค ได้แก่ ราคะแม่ทั้งหมด
มีกามราคะเป็นต้นเป็นประเภท.

บทว่า ปหิโน ได้แก่ ละแล้ว ด้วยสามารถแห่งสมุจเฉตปหานด้วย
อริยมรรคภาวนา.

บทว่า สพุโพ โทโส ได้แก่ พยาบาทแม่ทั้งหมดต่างโดยประเภท
เป็นอนnek โดยความเป็นอาฆาตวัตถุเป็นต้น.

บทว่า สมุหโต ได้แก่ ถอนขึ้นแล้ว ด้วยมรรค.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 391

บทว่า สพุโพ เม วิกโต โมโห ได้แก่ โมหะ ๘ ประเภท

โดยต่างกันทางวัตถุ มิไม่รู้ทุกข์เป็นต้น คือ โมหะแม่ทั้งหมด จำแนกออกไป
ได้ไม่ใช่น้อย โดยวิภาคแห่งสังกิเลสวัตถุของเรา ชื่อว่า ไปปราศแล้ว เพราะ
ถูกเรากำจัดแล้วด้วยมรรค.

บทว่า สติญฺโถสุมิ นิพฺพุโต ความว่า พระเถระพยากรณ์พระ-
อรหันต์ผลว่า ด้วยการละกิเลสที่เป็นมูลได้ดังนี้ เราเชื่อว่าถึงแล้วซึ่งความ
เยือกเย็น เพราะไม่มีความกระวนกระวาย และความเร่าร้อนหลงเหลืออยู่
เพราะความที่สังกิเลสทั้งหลาย โดยตั้งอยู่ที่เดียวกันกับกิเลสมูลนั้น สงบระงับ
แล้วโดยชอบนั้นแหละ เพราะเหตุนั้นแล เราจึงเชื่อว่าเป็นผู้บริษิพพานแล้ว
เพราะดับกิเลสได้ โดยประการทั้งปวง.

จบอรรถกถารักขิตเถรคาถา

๑๐. อุกคเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระอุกคเถระ

[๒๑๗] ได้ยินว่า พระอุกคเถระได้ภายิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

กรรมใดที่เราได้ทำไว้แล้ว น้อยหรือมากก็ตาม
กรรมทั้งหมดนั้นสิ้นไปแล้ว บัดนี้ การเกิดในภพใหม่
ไม่มี.

จบวรรคที่ ๘

อรรถกถาอุคคเถรคาถา

คาถาของท่านพระอุคคเถระ เริ่มต้นว่า ยี่ มยา ปกคิ กมมัม.

เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้พระเถระนี้ ก็เป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์อันกระทำแล้ว ในพระพุทธรเจ้าองค์ก่อน ๆ การทำบุญไว้ในภพนั้น ๆ เป็นอันมาก เกิดในเรือนแห่งตระกูล ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า สิขี ในกัปที่ ๓๑ แต่ภักทรกัปนี้ ถึงความเป็นผู้รู้แล้ว วันหนึ่ง เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า สิขี เป็นผู้มิใจเลื่อมใสแล้ว ได้ทำการบูชาด้วยดอกการะเกด.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาบังเกิดในเทวโลก ท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ อยู่แต่ในสุคติภพเท่านั้น เกิดเป็นบุตรเศรษฐี ในอุคคนิคม ณ แคว้นโกศล ในพุทธรูปบาทกาลนี้ เขาได้นามว่า อุคคะ ดังนี้แล. เขาเจริญวัยแล้ว เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่ภัททารามในนิคมนั้น ไปวิหารฟังธรรมในสำนักของพระศาสดา ได้เป็นผู้มีศรัทธาจิต บวชแล้วบำเพ็ญวิปัสสนา บรรลุพระอรหัตต่อกาลไม่นานนัก. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

ไม้การะเกดกำลังมีดอก มีอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำกว้าง

ข้าพระองค์แสวงหาต้นการะเกดนั้นอยู่ ได้เห็นพระ-
ผู้มีพระภาคเจ้าผู้นำของโลก ในกาลนั้น ข้าพระองค์
เห็นต้นการะเกดมีดอกบาน จึงตัดที่ขั้วแล้ว

บูชาแต่พระพุทธรเจ้า ทรงพระนามว่า สิขี ผู้เป็น
เผ่าพันธุ์ของโลก ข้าแต่พระมหา牟尼พุทธรเจ้าผู้ประเสริฐ
พระองค์ทรงบรรลุมตบตันไม่เคลื่อน ด้วยพระ

ญาณใด ข้าพระองค์บูชาพระญาณนั้น ข้าพระองค์
กระทำการบูชาพระญาณแล้ว ได้เห็นดอกการะเกด
ข้าพระองค์เป็นผู้ได้สัญญานั้น นี่เป็นผลแห่งการบูชา
พระญาณ ในกัปที่ ๓๑ แต่ภัทรกัปนี้ ข้าพระองค์บูชา
พระพุทธรูปด้วยดอกไม้ใด ด้วยการบูชา
ข้าพระองค์ไม่รู้จักทุกคติเลย นี่เป็นผลแห่งการบูชา
พระญาณ ในกัปที่ ๑๓ แต่ภัทรกัปนี้ ได้เป็นพระเจ้า
จักรพรรดิ ๑๒ พระองค์ พระนามว่า ผลุคคตะ
สมบุรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก. เราเผา
กิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เรา
กระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็พระเถระครั้งบรรลुพระอรหัตแล้ว เมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตผล

โดยแสดงการเข้าไปกำหนดวิญญูะของตน ได้กล่าวคาถาว่า

กรรมใดที่เราได้ทำไว้แล้ว น้อยหรือมากก็ตาม
กรรมทั้งหมดนั้นสิ้นไปแล้ว บัดนี้ การเกิดในภพใหม่
ไม่มี ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยัมยา ปกตัมมัม ความว่า กรรมใด
คือกรรมที่เป็นวิบากใดที่ข้าพเจ้ากระทำแล้ว คือเข้าไปตั้งสมแล้ว ได้แก่ให้
เกิดแล้ว ในสงสารอันมีที่สุดและเบื้องต้น อันบุคคลตามไปอยู่รู้ไม่ได้ โดย
ประการมิใช่น้อย คือ โดยเป็นอกุศลมีบาปเป็นต้น และโดยเป็นกุศลมีทาน
เป็นต้น ด้วยกรรมทวาร ๓ ด้วยอุปปัตติทวาร ๖ (และ) ด้วยอสังวรทวาร ๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 394

บทว่า **อปฺป** **วา ยทิวา พหุ** ความว่า ก็กรรมนั้นชื่อน้อย เพราะวัตถุ เจตนา ประโยค และกิเลสเป็นต้น มีกำลังน้อยก็ตาม ชื่อว่ามาก เพราะวัตถุ เจตนา ประโยค และกิเลสเป็นต้นเหล่านั้นมีกำลัง และเพราะ ประพฤติเนื่อง ๆ ก็ตาม.

บทว่า **สพฺพเมตํ ปริกฺขิณฺ** ความว่า ก็กรรมนี้ทั้งหมดนั้นแล ชื่อว่า ถึงความสิ้นไปรอบ เพราะมรรคอันเลิศ อันกระทำให้กรรมหมดสิ้นไป เรา บรรลุแล้ว อธิบายว่า เพราะละกิเลสวัฏได้ กรรมวัฏ ย่อมชื่อว่า เป็นอันเรา ละได้แล้วด้วย เพราะวิบากวัฏจะเกิดขึ้นไม่ได้. ด้วยเหตุนี้ พระเถระจึง กล่าวว่ บัดนี้การเกิดในภพใหม่ไม่มี ดังนี้. อธิบายว่า การเกิดในภพใหม่ ไม่มีแก่เราอีกต่อไป. ปาฐะว่า **สพฺพเมตํ** ดังนี้ก็มี. แยกบทออกเป็น **สพฺพเมปิ** **เอตํ**.

จบอรรถกถาอุคคเถรคาถา

จบวรรคพรรณนาที่ ๘

ในอรรถกถาเถรคาถา ชื่อว่า **ปรมัตถทีปนี**

ในวรรคนี้รวมพระเถระ ๑๐ รูป คือ

๑. พระวัจนपालเถระ ๒. พระอาตุมเถระ ๓. พระมาณวเถระ
๔. พระสุยามนเถระ ๕. พระสุสารทเถระ ๖. พระปัญชหเถระ ๗.
พระหัตถาโรหบุตรเถระ ๘. พระเมณฑาสีรเถระ ๙. พระรักขิตเถระ ๑๐.
พระอุคคเถระ และอรรถกถา.

เถรคาถา เอกนิบาต วรรคที่ ๕

๑. สมิตีคุตตเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระสมิตีคุตตเถระ

[๒๑๘] ได้ยินว่า พระสมิตีคุตตเถระได้ภาษิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

บาปกรรมใดที่เราได้กระทำไว้แล้ว ในชาติอื่น ๆ
ในกาลก่อน เราจึงได้เสวยผลของบาปกรรมนั้น ใน
อัตภาพนี้เอง เรื่องบาปกรรมอื่นจักไม่มีอีกต่อไป.

วรรคพรรณนาที่ ๕

อรรถกถาสมิตีคุตตเถรคาถา

คาถาของท่านพระสมิตีคุตตเถระ เริ่มต้นว่า ยัม มยา ปกตัม ปาปัม.
เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้พระเถระนั้น ก็มีอริการอันกระทำไว้แล้วในพระพุทธานุชาตก่อน ๆ
ตั้งสมบุญไว้ในภพนั้น ๆ เป็นอันมาก บังเกิดในเรือนแห่งตระกูล ในกาล
ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า วิปัสสี ถึงความเป็นผู้รู้แล้ว พบ
พระผู้มีพระภาคเจ้า มีจิตเลื่อมใสแล้ว ได้ทำการบูชาด้วยดอกมะลิ.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาจะเกิดในภพใด ๆ ก็ได้ตั้งอยู่ในฐานะ ที่มี
กุลสมบัติ รูปสมบัติ และบริวารสมบัติ เหนือสัตว์เหล่าอื่นในภพนั้น ๆ. ก็

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 396

ในอรรถภาพหนึ่ง เขาเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่ง เทียบบิดบาตอยู่ คิดว่า สมณะโล้นรูปนี้ ชะรอยจะเป็นโรคเรื้อน ด้วยเหตุนี้ สมณะรูปนี้จึงต้องเอา ผ้าคลุมตัวเที่ยวไป ดังนี้แล้ว ถ่มน้ำลายรด หลีกไปแล้ว.

ด้วยกรรมนั้น เขามกใหม่อยู่ในนรก ตลอดกาลเป็นอันมาก แล้ว บังเกิดในมนุษยโลก ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า กัสสป เขาบวชเป็นปริพาชก เห็นอุบาสกผู้สมบูรณ์ด้วยศีลาจารวัตรคนหนึ่ง แล้ว ชุ่นเคือง ได้ดำไว้ เจ้าคงเป็นโรคเรื้อน ดังนี้ และทำลายจุนสำหรับอาบน้ำ ที่มนุษย์ทั้งหลายวางไว้ที่หน้า.

ด้วยกรรมนั้น เขาบังเกิดในนรกอีก เสวยทุกข์สิ้นปีเป็นอันมาก แล้วเกิดเป็นบุตรของพราหมณ์คนหนึ่ง ในพระนครสาวัตถี ในพุทธปรุบาทกาลนี้ ได้มีนามว่า สมิติลุตตะ. เขาเจริญวัยแล้ว ฟังพระธรรมเทศนาของ พระบรมศาสดา ได้เป็นผู้มีศรัทธาจิต บวชแล้วเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์หมดจดดี อยู่ด้วยผลแห่งกรรมเก่าของท่าน โรคเรื้อนเกิดขึ้นแล้ว. ด้วยโรคเรื้อนนั้น ทำให้อวัยวะร่างกายของท่านแตกเป็นริ้วรอยโดยทั่วไปแล้ว มีน้ำเหลืองไหล ออก. ท่านพักอยู่ในศาลาสำหรับภิกษุอาพาธ.

ครั้งวันหนึ่ง พระธรรมเสนาบดีไปเยี่ยมไข้ สอบถามภิกษุทั้งหลาย ผู้เป็นไข้ในที่นั้น ๆ เห็นภิกษุนั้นแล้ว บอกกรรมฐานที่มีเวทนานุปัสสนาเป็น อารมณ์ว่า คุณก่อนอาวุโส トラบาโคขันธยังเป็นไปอยู่ ก็ต้องเสวยทุกข์ทั้งปวง อยู่ตราบนั้น แต่เมื่อขันธทั้งหลายไม่มีอยู่นั้นแหละ ทุกข์จึงหมดไปดังนี้แล้ว ได้หลีกไปแล้ว. ท่านตั้งอยู่ในโอวาทของพระเถระแล้ว เจริญวิปัสสนา ได้ กระทำให้แจ้งอภิญญา ๖ แล้ว. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอปทานว่า

เมื่อพระวิปัสสีโพธิสัตว์ ประสูติจากพระครรภ์
แสงสว่างได้มีอย่างไพบูลย์ และพื้นปฐพี พร้อมทั้ง

สมุทราจารย์ และภูเขากัณฑ์ไหว หนึ่ง พวกโหราจารย์
ก็พยากรณ์ว่า พระพุทธเจ้าจักอุบัติในโลก เป็นผู้เลิศ
กว่าสรรพสัตว์ จักร้อนหมุ่น เราได้ฟังคำของ
พวกโหราจารย์แล้ว ได้ทำการบูชาพระชาติ ด้วยคำริว่า
การบูชาพระชาติเช่นนี้ไม่มี เรารวบรวมกุศลแล้ว ได้
ยังจิตของตนให้เลื่อมใส ครั้นเราทำการบูชาพระชาติ-
แล้ว ทำกาลกิริยา ณ ที่นั้น เราเข้าถึงกำเนิดใด ๆ คือ
ความเป็นเทวดาหรือมนุษย์ ในกำเนิดนั้น ๆ เราย่อม
ล่วงสรรพสัตว์ นี้เป็นผลแห่งการบูชาพระชาติ พิธีเลี้ยง
นางนม ย่อมบำรุงเรา เป็นไปตามอำนาจจิตของเรา
เขาไม่อาจยั้งเราให้โกรธเคือง นี้เป็นผลแห่งการบูชา
พระชาติ ในกัปที่ ๕๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้ทำการบูชาใด
ในกาลนั้น ด้วยการบูชานั้น เราไม่รู้จักทุกคติเลย นี้เป็น
ผลแห่งการบูชาพระชาติ ในกัปที่เหมาะสมถอยหลัง
แต่ภัทรกัปนี้ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๓๔ พระองค์
เป็นจอมคน มีพระนามว่า " สุปาริจริยา " มีผลมาก.
เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ๗๑ ๗ คำสอนของพระ-
พุทธเจ้า เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็พระเถระครั้งเป็นผู้มีอภิญญา ๖ แล้ว ระลึกถึงบาปกรรมอันตน
กระทำแล้วในชาติก่อน ๆ ด้วยสามารถแห่งโรคที่ตนกำลังเสวยอยู่ในปัจจุบัน
โดยมุขคือการพิจารณากิเลสที่ละได้แล้ว บัดนี้ เมื่อจะประกาศความที่กิเลสนั้น
อันตนละได้แล้ว โดยประการทั้งปวง ได้กล่าวคาถาว่า

บาปกรรมใดที่เรากระทำไว้แล้ว ในชาติอื่นๆ

**ในกาลก่อน เราจึงได้เสวยผลของบาปกรรมนั้น ใน
อัตภาพนี้เอง เรื่องบาปกรรมอื่น จะไม่มีอีก ดังนี้.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปาป ได้แก่ อกุศลกรรม. กื่อกุศลกรรม
นั้นท่านเรียกว่า บาป เพราะอรรถว่า ลามก. บทว่า ปุพฺเพ แปลว่า ใน
กาลก่อน. บทว่า อญฺญาสุ ชาตีสู ความว่า ในชาติเหล่าอื่น จากชาตินี้
ได้แก่ ในอัตภาพอื่น. ก็ในกาลานี้ มีใจความ ดังนี้ว่า

แม้ถ้าว่า บาปกรรมเช่นนั้น อันเรากระทำไว้แล้วในอัตภาพนี้ ไม่มี
ไซ้ บาปกรรมนั้นย่อมเกิดไม่ได้เลย ในบัดนี้ ส่วนบาปกรรมใด ที่เราทำไว้
ในชาติอื่น แต่ชาตินี้ยังมีอยู่ บาปกรรมนั้น เรากำลังเสวยอยู่ในอัตภาพนี้แหละ
อธิบายว่า กรรมนั้น คือผล ที่เรากำลังเสวย คือประสบอยู่ ในชาตินี้แหละ
คือในอัตภาพนี้เอง. เพราะเหตุไร ? เพราะเรื่องบาปกรรมอื่นจะไม่มี (อีกต่อ-
ไป). เพราะฉะนั้น โอกาสที่จะเสวยกรรมนั้น คือความเกี่ยวพันของขันธอื่น
จึงไม่มี ก็ขันธเหล่านี้หาปฏิสนธิมิได้ ย่อมดับไป ด้วยการดับแห่งจรมกจิต
เพราะละอุปทานได้แล้ว โดยประการทั้งปวง เหมือนเปลวไฟ ไม่มีเชื้อดับไป
ฉะนั้น. พระเถระพยากรณ์พระอรหันต์ผลแล้ว ด้วยประการดังพรรณนามานี้.

จบอรรถกถาสมิติกุตตเถรคาถา

๒. กัสสปเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระกัสสปเถระ

[๒๑๕] ได้ยินว่า พระกัสสปเถระได้ภยิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

ทางทิศภาคใด ๆ มีภิกษาหาได้ง่าย มีความ
เกษม และไม่มีภัย เจ้าจงไปทางทิศภาคนั้น ๆ เกิด
ลูก ขออย่าให้เจ้า ประสบความเศร้าโศกเสียใจเลย.

อรรถถกถากัสสปเถรคาถา

คาถาของท่านพระกัสสปเถระ เริ่มต้นว่า เยน เยน สุภิกขานี.

เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า พระเถระนี้ เกิดในตระกูลพราหมณ์ ในกาลของพระผู้มี
พระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ เรียนจบไตรเพท และสำเร็จการ
ศึกษาในศิลปศาสตร์ของพราหมณ์ วันหนึ่ง เขาเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว
มีใจเลื่อมใส ทำการบูชาด้วยดอกมะลิ. และเมื่อทำการบูชา ก็โยนกำดอกไม้
ขึ้นไปบน (อากาศ) รอบ ๆ พระศาสดา. ด้วยพุทธานุภาพ ดอกไม้ทั้งหลาย
ได้ประดิษฐานเป็น (อาสนะ) ของพระศาสดาโดยอาการแห่งอาสนะดอกไม้.
เขาเห็นเหตุอัศจรรย์นั้นแล้ว ได้มีใจเลื่อมใสเป็นล้นพ้น. เขากระทำบุญไว้มาก
ท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ อยู่แต่ในสุคติภพอย่างเดียว ตลอดแสนกัป เป็นบุตร
ของอุทิจจพราหมณ์ คนหนึ่ง ในพระนครสาวัตถี ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ได้

มีนามว่า กัสสปะ. บิดาทำกาละ ในเวลาที่เขายังเล็กอยู่ที่เดียว มารดาจึงเลี้ยงดูเขาต่อมา.

ในวันหนึ่ง เขาไปยังพระวิหารเชตวัน แล้วฟังพระธรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาคเจ้า (สำเร็จ) เป็นพระโสดาบัน บนอาสนะนั้นแล เพราะความที่เขาเป็นผู้สมบุรณ์ด้วยเหตุ กลับไปสู่สำนักมารดา ให้มารดาอนุญาตแล้วบวช เมื่อพระศาสดา ทรงปวารณาในวันออกพรรษา แล้วเสด็จจาริกไปในชนบท ประสงค์จะตามเสด็จไปกับพระศาสดา แม้ด้วยตนเอง ได้ไปยังสำนักของมารดา เพื่ออำลา. มารดาเมื่อจะชี้แจง จึงกล่าวเป็นคาถา โดยเป็นคำสอนว่า

ทางทิศภาคใด ๆ มีภิกษาหาได้ง่าย มีความ
เกษม และไม่มีภัย เจ้าจงไปทางทิศภาคนั้น ๆ เถิด
ลูก ขออย่าให้เจ้า ประสบความเศร้าโศกเสียใจเลย
ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เยน เยน แปลว่า ในที่ใด ๆ. ก็บทว่า เยน เยน นี้ เป็นตติยวิภคิตี ลงในอรรถแห่งสัตตมวิภคิตี. ความที่ว่า ในทิศภาคใด ๆ. บทว่า สุภิกขานิ ความว่า มีอาหารหาได้ง่าย อธิบายว่าเป็นที่อยู่ของชาวเมือง. บทว่า สิวานิ ความว่า ปลอดภัย ไม่มีโรค.

บทว่า อภยานิ ความว่า ไม่มีภัยที่เกิดจากโจรภัยเป็นต้น ก็โรคภัย และทุพภิกขภัย ท่านสงเคราะห์เข้าด้วยบททั้งสอง ว่า สุภิกขานิ สิวานิ แล้วทีเดียว. บทว่า เตน เท่ากับ ตตุล ความว่า ในทิศภาคนั้น ๆ. มารดาผู้มีความเอ็นดู เรียกพระเถระนั้นว่า ลูก ศัพท์ว่า มา เป็นนิบาต บ่งถึงความปฏิเสธ. บทว่า โสกาปหโต ความว่า อย่าไปสู่

แคว้นที่ปราศจากคุณดังกล่าวแล้ว อย่าได้ถูกความเศร้าโศก อันเกิดแต่ทุกข์-
ภิกขภัยเป็นต้น เข้าไปกำจัดเสียเลย.

พระเถระฟังโอวาทนั้นแล้ว เกิดความอุตสาหะว่า มารดาของเรา
หวังการไปสู่ที่ซึ่งปราศจากความเศร้าโศกแก่เรา เอาเถิด การถึงฐานะที่
ปราศจากความเศร้าโศก ล่วงส่วนโดยประการทั้งปวงนั้นแล ควรแล้วแก่เรา
ดังนี้ แล้วเริ่มตั้งวิปัสสนา บรรลุพระอรหัต ต่อกาลไม่นานเลย. สมดังคำที่
ท่านกล่าวไว้ในอปทานว่า

เราเป็นพราหมณ์ ผู้คงแก่เรียน ทรงจำมนต์
รู้จบไตรเพท ยืนอยู่ที่กลางแจ้ง ได้เห็นพระผู้มีพระ
ภาคเจ้า ผู้นำของโลก เสด็จเที่ยวอยู่ในป่า ดังราชสีห์
ไม่ทรงสะดุ้งกลัว ดังพระยาเสือโคร่ง ทรงแสวงหา
คุณอันใหญ่หลวง ดังช้างกฤษณมาตังคะ ชับมัน ๓
ครั้ง เราจึงหยิบเอาดอกไม้ช็อคโยนขึ้นไป (บูชา) ใน
อากาศ ด้วยพุทธานุภาพ ดอกไม้ช็อคทั้งหลายแวดล้อม
อยู่โดยประการทั้งปวง พระสัพพัญญูมหาวิระผู้นำของ
โลก ทรงอธิษฐานว่า จงเป็นหลังคาดอกไม้โดยรอบ
ชนทั้งหลายได้บูชาพระนราสภ ในลำดับนั้น แผ่น
ดอกไม้ นั้น มีขั้วข้างใน มีดอกข้างนอก เป็นพาดาน
บังร่มอยู่ตลอด ๗ วัน แล้วหายไปจากที่นั้น เราได้
เห็นความอัศจรรย์อันไม่เคยมี นำขนพองสยองเกล้า
นั้นแล้ว ยังจิตให้เลื่อมใสในพระสุตเจ้า ผู้เป็นนายก
ของโลก ด้วยจิตอันเลื่อมใสนั้น เราอันกุศลมูลตัด-
เดือนแล้ว ไม่ได้เข้าถึงทุกคติเลย ตลอดแสนกปะ ในกับ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 402

ที่ ๑๕,๐๐๐ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๒๕ พระองค์
มีพระนามเหมือนกันว่า วิตมลาสะ มีพลมาก. เรา
เผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า
เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็พระเถระครั้งบรรลुพระอรหัตแล้ว คิดว่า คำสอนของมารดา
นี้แหละ เป็นข้อสับแห่งการบรรลุพระอรหัต ดังนี้แล้ว ได้กล่าวซ้ำคาถานั้น
แล.

จบอรรถกถาสप्तเถรคาถา

๓. สี่หเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระสี่หเถระ

[๒๒๐] ได้ยินว่า พระสี่หเถระได้ภยิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

ดูก่อนสี่หะ ท่านจงอย่าประมาท อย่าเกียจคร้าน
ทั้งกลางคืนและกลางวัน จงอบรมกุศลธรรมให้เกิดขึ้น
จงละฉันทราคะ ในอรรถภาพเสียโดยเร็วพลันเถิด.

อรรถกถาสี่หเถรคาถา

คาถาของท่านพระสี่หเถระ เริ่มต้นว่า สี่หปุปมตุโต วิหร. เรื่องราว
ของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า พระเถระนั้น เป็นผู้มื่อธิการอันการทำไว้แล้วในพระพุทธเจ้า
องค์ก่อน ๆ ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า อตถทัตตี

ในที่สุดแห่งภพที่ ๑๑๘ แต่ภพภพนี้ เกิดในกำเนิดกนิทร เป็นผู้มีความไม่เป็น
ภักษา เป็นผู้กนิคดอกไม้ พักอยู่ริมฝั่งแม่น้ำจันทภาคา เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า
เสด็จไปทางอากาศ มีจิตเลื่อมใส มีความประสงค์จะบูชา ได้ยื่นประคองอัญชลี
อยู่แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทราบอหิชาศัยของเขา จึงเสด็จลงจากอากาศ
ประทับนั่งโดยบัลลังก์ ที่โคนไม้ต้นหนึ่ง กนิทร บดแก่นจันทน์ แล้วทำการ
บูชาด้วยกลิ่นแห่งไม้จันทน์ และด้วยดอกไม้ทั้งหลาย ถวายบังคม กระทำ
ประทักษิณแล้วหลีกไป.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
เกิดในตระกูลเจ้ามัลละในพุทธรูปบาทกาลนี้ ได้มีนามว่า สีหะ. สีหะกุมารเห็น
พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว มีใจเลื่อมใส ถวายบังคม แล้วนั่งอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง
พระศาสดาทรงตรวจอหิชาศัยของเขาแล้ว ทรงแสดงธรรม เขาฟังธรรมแล้ว
ได้มีจิตศรัทธา บวชแล้ว เรียนกรรมฐาน อยู่ในป่า. จิตของท่านวิงพถ่าน
ไปในอารมณ์ต่าง ๆ ไม่มีอารมณ์เป็นหนึ่ง จึงไม่อาจยังประโยชน์ตนให้สำเร็จได้
พระศาสดาทรงเห็นดังนั้นแล้ว ประทับยืนในอากาศ โอวาทด้วยพระคาถาว่า

ดูก่อนสีหะ ท่านจงอย่าประมาท อย่าเกียจคร้าน

ทั้งกลางคืนและกลางวัน จงอบรมกุศลธรรมให้เกิดขึ้น

จงละฉันทราคะ ในอัทธภาพเสียโดยเร็วพลันเถิด ดังนี้.

ในเวลาจบพระคาถา ท่านเจริญวิปัสสนา บรรลุพระอรหัตแล้ว.

สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

เวลานั้นเราเป็นกนิทร อยู่ที่ฝั่งแม่น้ำ จันทภาคา

และเรามีดอกไม้เป็นภักษา เป็นผู้กนิคดอกไม้ ก็พระ-

ผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่า อตถทัตตี เชษฐบุรุษ

ของโลก ประเสริฐกว่านรชน เสด็จเหาะไปบนยอดป่า
ดั่งพระยาหงส์ในอัมพร (เรากล่าวว่า) ขอความนอบ-
น้อมจงมี แต่พระองค์ผู้เป็นบุรุษอาชาไนย จิตของ
พระองค์บริสุทธิ์ดี พระองค์มีสีพระพักตร์ผ่องใส พระ-
ผู้มีพระภาคเจ้า ผู้มีปัญญาดังแผ่นดิน มีเมชาติ เสด็จ
ลงจากอากาศ ทรงปลดผ้าสังฆาฏิแล้ว ประทับนั่ง
โดยบัลลังก์ เราถือเอาแก่นจันทน์หอมไปในสำนัก
พระชินเจ้า เรามีจิตเลื่อมใส มีใจโสมนัส ได้บูชาพระ-
พุทธเจ้า ถวายบังคมพระสัมพุทธเจ้า เศรษฐบุรุษของ
โลก ประเสริฐกว่านระ ยังความปรารถนาให้เกิดแล้ว
บ่ายหน้ากลับไปทางทิศอุดร ในกัปที่ ๑๑๘ แต่กัปนี้
เราได้บูชาพระพุทธเจ้าด้วยแก่นจันทน์ไค ด้วยการ
บูชานั้น เราไม่รู้จักทุกคติเลย นี่เป็นผลแห่งพุทธบูชา
ในกัปที่ ๑,๔๐๐ แต่กัปนี้ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๓
พระองค์ มีพระนามว่า โรหิณี มีพลมาก. เราเผาภิเษก
ทั้งหลายแล้ว ๗ ล ๗ คำสอนของพระพุทธเจ้า เรา
กระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

พระคาถาว่า สีนุปมตุโต เป็นต้นอันใด ที่พระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสแล้วโดยเป็นโอวาท บทว่า สีหะ ในคานานั้น เป็นคำเรียกชื่อของ
พระเถระนั้น.

บทว่า อนุปมตุโต วิหระ ความว่า ท่านจงเป็นผู้เว้นจากความ
ประมาทด้วยการไม่อยู่ปราศจากสติ คือเป็นผู้ประกอบไปด้วยสติและสัมปชัญญะ

ในทุก ๆ อิริยาบถอยู่เกิด. บัดนี้ เพื่อจะทรงแสดงอุปมาทวิหารธรรมนั้น
พร้อมทั้งผลโดยสังเขป พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำมีอาทิว่า รตุนฺทิวํ ดังนี้.
ใจความของบทนั้นมีดังนี้ เธออย่าเกียจคร้าน คือ อย่าลืมนสติ ได้แก่ จงเป็น
ผู้ปรารถนาความเพียร ด้วยสามารถแห่งสัมมปปธานมืองค์ ๔ โดยนัยที่ท่านกล่าว
ไว้ว่า จงยังจิตให้บริสุทธิ์จากอาวรณ์ธรรม (ธรรมเป็นเครื่องกั้นความดี)
ด้วยการจงกรม ด้วยการนั่ง ดังนี้ แล้วจงยังธรรมคือสมณะและวิปัสสนาอันเป็น
กุศล และยังโลกุตระธรรมให้เห็นแจ้ง คือ ให้บังเกิด ได้แก่ ให้เจริญอีกด้วย
ก็ครั้งให้เจริญอย่างนี้แล้ว จงละนันทราคะในอรรถภาพเสียโดยพลัน คือ จงละ
ร่างกายอันได้แก่อรรถภาพของท่านโดยพลัน คือ โดยไม่เน้นซ้ำด้วยการละนันท-
ราคะ อันเนื่องแล้วในอรรถภาพนั้น เสียก่อนเป็นปฐม ก็ครั้งเป็นอย่างนี้แล้ว
จักละ (นันทราคะ) ได้ ด้วยการดับสนิทแห่งจิตดวงหลัง และโดยไม่มีส่วน
เหลือได้ในภายหลัง ก็พระเถระครั้งบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อจะพยากรณ์
พระอรหัตผล ได้กล่าวย่ออยู่แต่คานานันเท่านั้น ฉะนี้แล.

จบอรรถกถาสีหเถรคาถา

๔. นิตเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระนิตเถระ

[๒๒๑] ได้ยินว่า พระนิตเถระได้ภาษิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

คนโง่เขลา มัวแต่นอนหลับตลอดทั้งคืน และ
คลุกคลีอยู่ในหมุ่นตลอดวันยังค่ำ เมื่อไรจักทำที่สุด
แห่งทุกข์ได้เล่า.

อรรถกถานิตเถรคาถา

คาถาของท่านพระนิตเถระ เริ่มต้นว่า **สพฺพรตฺติ สุปิตฺวาน**. เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า พระเถระนี้ เป็นพราหมณ์ชื่อว่า **สุนันทะ** ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า **ปทุมุตตระ** สอนมนต์กะพราหมณ์หลายร้อยคน บุชาชัญญ์ ชื่อว่า **วาชเปยยะ** พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงอนุเคราะห์พราหมณ์นั้น เสด็จไปสู่ที่บุชาชัญญ์ แล้วเสด็จจกรมในอากาศ พราหมณ์เห็นพระศาสดาแล้วมีใจเลื่อมใส ให้ศิษย์ทั้งหลายนำดอกไม้มาแล้วโยนขึ้นไปในอากาศ ทำการบูชาแล้ว ด้วยพุทธานุภาพ ที่นั่นและพระนครทั้งสิ้น ได้เป็นประจุกถูกคลุมไว้ด้วยแผ่นผ้า คือ ดอกไม้. มหาชนต่างเสวยปีติโสมนัสอย่างโอฬารในพระศาสดา.

ด้วยกุศลกรรมนั้น สุนันทพราหมณ์ ท่องเที่ยวอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เกิดเป็นบุตรของพราหมณ์คนหนึ่ง ในพระนครสาวัตถี ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ได้มีนามว่า นิตะ. เขาถึงความเป็นผู้รู้แล้ว คิดว่า สมณศากยบุตรเหล่านี้มีศีลสะอาด มีมรรยาทงาม บริโภคโภชนะอย่างดี อยู่ในเสนาสนะที่อับลม เราอาจบวชแล้วอยู่ในเสนาสนะเหล่านี้ได้ โดยสบายดังนี้ จึงบวชด้วยปรารถนาความสบาย เรียนกรรมฐานในสำนักของพระศาสดา แล้วมณสิการกรรมฐานได้ ๒-๓ วันเท่านั้น ก็ละทิ้งกรรมฐานนั้น นั้นเต็มตามต้องการจนร่างกายไม่เรียกร้องหาอาหาร ยินดีในการคลุกคลีด้วยหมู่วันยังค่ำ ยังเวลาให้ล่วงไป ด้วยการสนทนากันด้วยเรื่องไร้สาระ แม้ในเวลากลางคืน ก็ถูกดินมิทระครอบงำ นอนหลับคืนยังรุ่ง พระศาสดาทรงตรวจดูความสุกอมแห่งเหตุของเธอแล้ว เมื่อจะทรงประทานโอวาท ได้ตรัสพระคาถาว่า

คนโง่เขลา มัวแต่นอนหลับตลอดทั้งคืน และ
คลุกคลีอยู่ในหมุ่นตลอดวันยังค่ำ เมื่อไรจักทำที่สุด
แห่งทุกข์ได้เล่า.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สพุพฺรตฺติ ได้แก่ ตลอดคืนทั้งคืน.

บทว่า สุปิตฺวาน แปลว่า นอนหลับแล้ว. อธิบายว่า ไม่ชวนขวย
ความตื่น ที่ท่านกล่าวไว้โดยนัยมีอาทิว่า ชำระจิตให้บริสุทธิ์ จากอวารณียกรรม
โดยการจงกรม โดยการนั่ง ตลอดปฐมยามแห่งราตรี ดังนี้ แล้วก้าวลงสู่
ความหลับ แม้ในยามทั้ง ๓ แห่งราตรีทั้งสิ้น.

บทว่า ทิวาแปลว่า ทั้งวัน อธิบายว่า ตลอดส่วนแห่งวันทั้งสิ้น.

บทว่า สงฺกณฺเฑความว่า การมัวสุ่มกับบุคคลผู้มากไปด้วยความ
มึนงงทางกาย ด้วยการสนทนากันด้วยเรื่องไร้สาระ. ชื่อว่า การคลุกคลี ผู้ที่ยินดี
คือ อภิรมย์ในการคลุกคลีนั้น ได้แก่ ผู้ที่ยังไม่ขาดความพอใจในการคลุกคลี
นั้น ท่านกล่าวว่ายินดีแล้วในการคลุกคลี. บาลีว่า สงฺกณฺเฑการโต ดังนี้ก็มี.

บทว่า กุทาสฺสุ นาม เท่ากับ กุทา นาม. บทว่า อสฺสุ เป็น
นิบาต. อธิบายว่า ได้แก่ ในกาลชื่อไร ? บทว่า ทุมฺเมโธ ได้แก่ คน
ไม่มีปัญญา. บทว่า ทุกฺขสฺส ได้แก่ ทุกข์ในวิภูฏะ.

บทว่า อนฺตฺ แปลว่า ซึ่งที่สุด. อธิบายว่า เมื่อไรจักกระทำให้
การไม่เข้าไปยึดมั่นได้ โดยส่วนเดียวเล่า คือ การกระทำที่สุดแห่งทุกข์ย่อม
ไม่มีแก่คนเช่นนี้. บาลีว่า ทุมฺเมธฺ ทุกฺขสฺสฺสฺนฺตฺ กริสฺสฺติ ดังนี้ก็มี.

ก็เมื่อพระศาสดาตรัสพระคาถาอย่างนี้แล้ว พระเถระเกิดความสลดใจ
เริ่มตั้งวิปัสสนา บรรลุพระอรหัตต่อกาลไม่นานนัก. สมดังคาถาประพันธ์
ที่ท่านกล่าวไว้ในอปทานว่า

เราเป็นพราหมณ์ มีนามว่า สุวัณณะ ผู้รู้จบมนต์
เป็นผู้คงแก่เรียน เป็นผู้ควรขอ ได้บูชาขัยญ ชื่อว่า
วาชเปยยะ ในกาลนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าพระนาม
ว่า ปทุมุตตระ ผู้ทรงรู้แจ้งโลก ผู้เลิศ เป็นพระฤาษี
ประกอบด้วยพระกรุณา ทรงเอ็นดูหมู่ชน เสด็จจงกรม
อยู่ในอากาศ พระสัพพัญญูสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นนายก
ของโลก เสด็จจงกรมแล้ว ทรงแผ่เมตตาไปในบรรดา
สัตว์ หาประมาณมิได้ ไม่มีอุปธิ พราหมณ์ผู้รู้จบมนต์
เด็ดดอกไม้ที่ขั้วแล้ว ประชุมศิษย์ทั้งหมด ให้ศิษย์
ช่วยกันโยนดอกไม้ขึ้นไปในอากาศ ในกาลนั้น หลังจาก
ดอกไม้ ได้มีตลอดทั่วพระนครไม่หายไป ตลอด ๗ วัน
ด้วยพุทธานุภาพ ด้วยกุศลมูลนั้น พราหมณ์ผู้รู้จบมนต์
ได้เสวยสมบัติแล้ว กำหนดรู้อาสวะทั้งปวง ข้ามโลก ๓
และตัดหาได้แล้ว ในกัปที่ ๑,๑๐๐ แต่ภัทธกัปนี้ ได้เป็น
พระเจ้าจักรพรรดิจอมกษัตริย์ ๓๕ พระองค์ มีพระนาม
เหมือนกันว่า อัมพรังสสะ มีพลมาก. เราเผาภิเษก
ทั้งหลายแล้ว ๗ ล ๗ คำสอนของพระพุทธเจ้า เรากระทำ
สำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็พระเถระครั้นบรรลुพระอรหัตแล้ว เมื่อพยากรณ์พระอรหัตผล
ก็ได้กล่าวย้าข้าพระคาถานั้นแล.

จบอรรถกถานี้เถรคาถา

๕. สุนาคเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระสุนาคเถระ

[๒๒๒] ได้ยินว่า พระสุนาคเถระได้ภายิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

ผู้ฉลาดในการถือเอา ซึ่งนิमितแห่งภาวณาจิต

เสวยรสแห่งวิเวก เฟื่องฉาน ฉลาดในการรักษากรรมฐาน

มีสติตั้งมั่น พึงบรรลุนิรามิสสุขอย่างแน่นอน.

อรรถกถาสุนาคเถรคาถา

คาถาของท่านพระสุนาคเถระ เริ่มต้นว่า จิตฺตนิमितฺตสฺส โกวีโท.

เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้พระเถระนี้ ก็มีอิทธิการอันกระทำไว้แล้วในพระพุทธเจ้าองค์ก่อนๆ เข้าไปสั่งสมกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ เกิดในตระกูลพราหมณ์ ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า สิขี ในกัปที่ ๓๑ แต่ภักทรกัปนี้ เจริญวัยแล้ว เป็นผู้ถึงฝั่งแห่งไตรเพท อยู่ในอาศรมใกล้ชฎุปา สอนมนต์กะพราหมณ์ ๓,๐๐๐ คน. ครั้นวันหนึ่ง เมื่อเขาเห็นพระศาสดาจึงตรวจดูพระลักษณะแล้วรำยมนต์สำหรับทำนายลักษณะ ก็บังเกิดความเลื่อมใสอย่างโอฬาร ประารภพระพุทธญาณว่า ผู้ประกอบด้วยลักษณะเช่นนี้ จักเป็นพระพุทธเจ้าผู้พิชิตมาร มีพระญาณหาที่สุคติได้ ดังนี้.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า ๔10

ด้วยจิตที่เลื่อมใสนั้น เขาบังเกิดในเทวโลก ท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ อยู่ในเทวคาและมนุษย์ทั้งหลาย เกิดเป็นบุตรของพราหมณ์คนหนึ่ง ใน นาลกคาม ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ได้มีนามว่า สุนาคะ. เขาเป็นสหายครั้งเป็น คฤหัสถ์ของพระธรรมเสนาบดี ไปสู่สำนักของพระเถระ ฟังธรรมแล้วตั้งอยู่ในทสสนภูมิ เจริญวิปัสสนา บรรลุพระอรหัตแล้ว. สมดังคาถาประพันธ์ ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

ภูเขาคือว่า วสกะ มีอยู่ในที่ไม่ไกลภูเขาคิมวันต์
ที่เชิงเขาวสกะนั้น มีอาศรมที่เราสร้างไว้ในกาลนั้น
เราเป็นพราหมณ์บอกมนต์กะศิษย์ประมาณ ๓,๐๐๐ เรา
สั่งสอนศิษย์เหล่านั้นแล้ว เข้าอยู่ (ในที่สงัด) ณ ที่
สมควรข้างหนึ่ง แสวงหาพุทธเวท มีจิตเลื่อมใสใน
พระญาณ ครั้นเรายังจิตให้เลื่อมใสในพระญาณแล้ว
นั่งคู้บัลลังก์อยู่บนเครื่องลาดหญ้า กระทำกาลกิริยา
ณ ที่นั้น ในกัปที่ ๓๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้สัตถุญาใด
ในกาลนั้น ด้วยสัตถุญานั้น เราไม่รู้จักทุกขติเลย นี่เป็น
ผลแห่งสัตถุญาในพระญาณ ในกัปที่ ๒๗ แต่ภัทรกัปนี้
ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช พระนามว่า สิริธร
สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีผลมาก. เราเผา
กิเลสทั้งหลายแล้ว ๗ ล ๗ คำสอนของพระพุทธเจ้า
เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็พระเถระครั้นบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตผล
ด้วยประกาศการแสดงธรรมของภิกษุทั้งหลาย ได้กล่าวคาถาว่า

ผู้ฉลาดในการถือเอาซึ่งนิमित แห่งภวานาจิต

เสวยรสแห่งวิเวก เฟ่งฉาน ฉลาดในการรักษากรรฐาน

มีสติตั้งมั่น พึ่งบรรณุนิรามิสสุขอย่างแน่นอน ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า จิตฺตนิमितฺตสฺส โภวิโท ความว่า ผู้ฉลาดในการถือเอาซึ่งนิमितแห่งภวานาจิต คือฉลาดในการถือเอาซึ่งจิตนิमित อันควรแก่การยกย่องเป็นต้น อย่างนี้ว่า พึ่งยกย่องจิตในสมัยนี้ พึ่งให้จิต. ราวเรียงในสมัยนี้ พึ่งวางเฉยในสมัยนี้ ดังนี้.

บทว่า ปวิเวกรลํ วิชาณีย ความว่า ूरุสแห่งจิตวิเวก อันยัง ภายวิเวกให้เจริญแล้ว อธิบายว่า เสวยวิเวกสุข. ท่านอธิบายว่า ได้แก่คัมภีร์ วิมุตติรส. บทว่า ฉายํ ได้แก่ เฟ่งด้วยอารมณ์มณฺเฑนนิชฌานก่อน และเฟ่ง ด้วยลักขณฺเฑนนิชฌานในภายหลัง.

บทว่า นิปโป ได้แก่ ฉลาดในการบริหารกรรมฐาน.

บทว่า ปติสฺสโต ได้แก่ เข้าไปตั้งสติไว้.

บทว่า อธิคฺจฺเจยฺย สุขํ นิรามิสํ ความว่า ตั้งอยู่แล้วในสุขอัน เกิดแต่จิตวิเวก อันจะพึงได้ด้วยความเป็นผู้ฉลาดในสมณนิमितเป็นต้นอย่างนี้ เป็นผู้ที่มีสติ มีสัมปชัญญะ เฟ่งอยู่ด้วยวิปัสสนาฌานนั้นแล พึ่งบรรณฺ คือพึ่ง เข้าไปถึงพร้อม ซึ่งนิพพานสุขและผลสุข อันชื่อว่าไม่มีอามิส เพราะไม่เจือปน ด้วยอามิสคือกาม และอามิสคืออวิชฺฐะ.

จบอรรถกถาสุนาคเถรคาถา

๖. นาคิตเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระนาคิตเถระ

[๒๒๓] ได้ยินว่า พระนาคิตเถระได้ภายิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

ในลัทธิแห่งเดียรฉีย์ ภายนอกพระศาสนา นี้ ย่อม
ไม่มีทางไปสู่พระนิพพาน เหมือนอริยอัฏฐังคิกมรรค
นี้เลย พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระบรมครู ทรง
ปราสาธอนภิกษุสงฆ์ด้วยพระองค์เอง เหมือนดังทรง
แสดงผลมะขามป้อม ในฝ่าพระหัตถ์ ฉะนั้น.

อรรถกถานาคิตเถรคาถา

คาถาของท่านพระนาคิตเถระ เริ่มต้นว่า อิโต พหิทฺฐา ปุตุอญฺญ-
วาทินฺ. เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า พระเถระนี้ เป็นพราหมณ์ชื่อว่า นารทะ ในกาล
ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ วันหนึ่งนั่งอยู่ในโรง
เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า อันภิกษุสงฆ์แวดล้อมแล้วเสด็จไป มีใจเลื่อมใส
ชมเชยด้วยคาถา ๓ คาถา.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาบังเกิดในเทวโลก กระทำบุญแล้วท่องเที่ยว
ไป ๆ มา ๆ อยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เกิดในตระกูลแห่งเจ้าศากยะ
ในพระนครกบิลพัสดุ์ ในพุทธบูชาทกาลนี้ ได้มีนามว่า นาคิตะ เมื่อพระผู้มี
พระภาคเจ้า ประทับอยู่ในพระนครกบิลพัสดุ์ เขาฟังมรฐปิณฑกสูตร ได้มี
ศรัทธาจิตบวชแล้ว เจริญวิปัสสนา บรรลุพระอรหัตแล้ว. สมดังคาถา
ประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

เรานั่งอยู่ในโรงอันกว้างใหญ่ ได้เห็นพระผู้มี
พระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ ผู้เป็นนายก
ของโลก ผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว ผู้บรรลุปุณรรม แวดล้อม
ด้วยภิกษุสงฆ์. ภิกษุสงฆ์ประมาณหนึ่งแสน ผู้บรรลु
วิชา ๓ ได้อภิญญา ๖ มีฤทธิ์มาก แวดล้อมพระ-
พุทธเจ้า ใครเล่าเห็นแล้วจะไม่เลื่อมใส ในมนุษยโลก
พร้อมทั้งเทวโลก ไม่มีอะไรเปรียบ ในพระญาณของ
พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใด ใครได้เห็นพระ
สัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ผู้มีพระญาณไม่สิ้นสุด
แล้ว จะไม่เลื่อมใสเล่า ชนทั้งหลายไม่สามารถเพื่อ
กำจัดพระสัมพุทธเจ้าพระองค์ใด ผู้ทรงแสดง
ธรรมกาย และผู้เป็นบ่อเกิดแห่งพระรัตนตรัยอย่าง
เดียวได้ ใครเล่าเห็นพระสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นแล้ว
จะไม่เลื่อมใส พราหมณ์นามว่า นารทะ ผู้มีใจรักดี
ชมเชยพระสัมพุทธเจ้า พระนามว่า ปทุมุตตระ ผู้ไม่
พ่ายแพ้ ด้วยคาถาทั้ง ๓ เหล่านี้ ด้วยจิตที่เลื่อมใส
และด้วยการกล่าวชมเชยพระสัมพุทธเจ้านั้น เราไม่
เข้าถึงทุกคติตลอดแสนกัป ในกัปที่ ๓,๐๐๐ แต่ภักทรกัปนี้
ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิจอมกษัตริย์ พระนามว่า
สุमितตะ สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีผลมาก.
เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯ ล ฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า
เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 414

ก็พระเถระครั้งบรรลุพระอรหัตแล้ว อาศัยความที่เทศนาของพระ-
ศาสดาเป็นของจริง และความที่พระธรรมกระทำสัตว์ให้พ้นทุกข์ เป็นผู้มีปิติ
และโสมนัสเกิดแล้ว เมื่อจะเปล่งอุทาน อันแผ่ชานไปด้วยกำลังแห่งปิติ ได้
กล่าวคาถาว่า

ในลัทธิแห่งเดียรฉัตร ภายนอกพระศาสนานี้

ย่อมไม่มีทางไปสู่พระนิพพาน เหมือนอริยอัฏฐังคิก-
มรรคนี้เลย พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระบรมครู
ทรงปราสาธอนภิกษุสงฆ์ด้วยพระองค์เอง เหมือนดัง
ทรงแสดงผลมะขามป้อม ในฝ่าพระหัตถ์ ฉะนั้น
ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อโตะ พหิทฺธา ความว่า ในศาสนาอื่น
จากพระพุทธศาสนานี้ ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า (ในลัทธิ) แห่งเดียรฉัตร
ภายนอก อธิบายว่า ได้แก่เดียรฉัตรต่างๆ.

บทว่า มลฺโกล น นิพฺพานคโม ขถา อัย ความว่า ทางอัน
ประกอบด้วยองค์ ๘ อันประเสริฐนี้ ชื่อว่าเป็นทางไปสู่พระนิพพาน ก็ยังสัตว์
ให้ถึงพระนิพพาน เพราะเป็นทางที่ไปพระนิพพานได้ทางเดียว ฉันทใด มรรค
ที่จะให้ถึงพระนิพพานก็ฉันทนั้น ย่อมไม่มีในลัทธินอกพระพุทธศาสนา เพราะ
เป็นมรรคที่เจ้าลัทธิอื่น ไม่ใช่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าประกาศไว้. ด้วยเหตุนี้
พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมณะมีในพระธรรมวินัยนี้

เท่านั้น สมณะที่ ๒ สมณะที่ ๓ สมณะที่ ๔ ก็มีใน
ธรรมวินัยนี้ ลัทธิอื่นว่างจากสมณะผู้รู้ ดังนี้.

บทว่า อิติ แปลว่า อย่างนี้. บทว่า อสุตฺต เป็นเพียงนิบาต.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า ๔๑๕

บทว่า สงฺฆํ ได้แก่ ภิกษุสงฆ์ นี่เป็นการแสดงอย่างอุกฤษฏ์ เหมือน
อย่างในประโยคว่า สตฺถา เทวมนุสฺसानิ (เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์
ทั้งหลาย). อีกอย่างหนึ่ง บทว่า สงฺฆํ เป็นสมุหนาม (ชื่อที่กล่าวรวม) อธิบาย
ว่าได้แก่ชนที่เป็นเวไนยสัตว์.

บทว่า ภควา ความว่า ชื่อว่า ภควา ด้วยเหตุทั้งหลาย มีความ
เป็นผู้มีโชคเป็นต้น นี่เป็นความ संबเพในบทว่า ภควา นี้. ส่วนความพิสดาร
พึงทราบโดยนัยดังกล่าวแล้ว ในอรรถกถาอติวุตตะกะ ชื่อว่า ปรมัตถทีปนี.

บทว่า สตฺถา ความว่า ชื่อว่า ศาสดา ด้วยอรรถว่า ทรงสั่งสอน
ด้วยประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ในสัมปรายภพ และประโยชน์อย่างยิ่ง
คือพระนิพพาน ตามสมควร.

บทว่า สยิ แปลว่า ด้วยพระองค์เองทีเดียว. ก็ในคานานี้มีอธิบายว่า
พระศาสดา คือพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลาย ทรงบันลือพระสีหนาทว่า
อริยมรรคอันจะยังสัตว์ให้ไปสู่พระนิพพาน มีองค์ ๘ ด้วยสามารถแห่งองค์
ทั้งหลาย ๘ มีสัมมาทิฏฐิเป็นต้น สงเคราะห์ด้วยขันธ ๓ มีศีลขันธเป็นต้น มีอยู่
ในศาสนาของเราฉันใด ขึ้นชื่อว่ามรรค ย่อมไม่มีในลัทธิภายนอก ฉะนั้น
ดังนี้ เป็นผู้รู้ด้วยพระสยัมภูญาณเองทีเดียว หรือเป็นผู้อันพระมหากษัตริย์
ตั้งเดือนแล้ว เองทีเดียว ย่อมทรงปราสาสน คือกล่าวสอนภิกษุสงฆ์คือชุมชน
แห่งเวไนยสัตว์ ด้วยสมบัติคือการชักย้ายพระธรรมเทศนาของพระองค์ จุ
ทรงแสดงมะขมป้อมในฝ่าพระหัตถ์ ฉะนั้น ฉะนั้นแล.

จบอรรถกถานาคิตเถรคาถา

๓. ปวิภูฏเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระปวิภูฏเถระ

[๒๒๔] ได้ยินว่า พระปวิภูฏเถระได้ภายิตคานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

เราเห็นเบญจขันธ์ ตามเป็นจริงได้แล้ว ทำลาย
ภพทั้งปวงได้แล้ว ชาติสังสารสิ้นแล้ว บัดนี้ภพใหม่
ไม่มี.

อรรถกถापวิภูฏเถรคาถา

คาถาของท่านพระปวิภูฏเถระ เริ่มต้นว่า ขนฺธา ทิฏฺฐา ยถาภูตฺติ.

เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้พระเถระนี้ ก็มีอิทธิการอันกระทำไว้แล้ว ในพระพุทธรเจ้าองค์
ก่อน ๆ กระทำบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ ในภพนั้น ๆ (เกิด)
เป็นดาบสนามว่า เกสวะ ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า
อตัลทสฺสี วันหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ฟังธรรมแล้ว มีใจเลื่อมใส ถวาย
อภิเวท ประคองอัญชลี กระทำประทักษิณแล้วหลีกไป.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านบังเกิดในเทวโลก กระทำบุญไว้มาก ท่อง
เที่ยวไป ๆ มา ๆ อยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย แล้วเกิดในตระกูล
พราหมณ์ ณ มคธรัฐ ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ถึงความเป็นผู้รู้โดยลำดับ บวช
เป็นปริพาชก เพราะความเป็นผู้มีอัธยาศัยน้อมไปในเนกขัมมะ ศึกษาสิ่งที่

ควรศึกษาในลัทธินั้น ฟังความที่อุปติสสปริพาชก และโกลิตปริพาชก
บวชแล้วในพระพุทธศาสนา คิดว่า ธรรมดาท่านทั้ง ๒ แม้นั้นเป็นผู้มีปัญญา
มาก บวชแล้วในที่ใดก็ตาม ที่นั่นชะรอยจะประเสริฐเป็นแน่ ดังนี้แล้ว ไปสู่
สำนักของพระศาสดา ฟังธรรมแล้วได้มีศรัทธาจิต บวชแล้ว. พระศาสดา
ตรัสบอกวิปัสสนาแก่ท่าน. ท่านปรารภวิปัสสนา แล้วได้กระทำให้แจ้งพระ
อรหัตต่อกาลไม่นานนัก. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ ในอุปทานว่า

ชนทั้งหลาย รู้จักเราว่า เกสวะ โดยนามชื่อว่า

นารทะ เราแสวงหากุศลและอกุศลอยู่ ได้ไปสู่สำนัก

ของพระพุทธเจ้า ผู้เป็นมหามุนี พระนามว่า อตถทัสสี

ทรงมีจิตเมตตา ประกอบด้วยพระกรุณา พระองค์

ผู้มีพระจักขุ เมื่อทรงปลอบสัตว์ทั้งหลายให้เบาใจ

ทรงแสดงธรรมอยู่ เรายังจิตของตนให้เลื่อมใสประนม

กรอัญชลี บนเตียงเกล้า ถวายบังคมพระศาสดา ป้าย

หน้ากลับไปยังทิศปัจฉิม ในกัปที่ ๑,๗๐๐ แต่ภักทรกัป

นี้ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช เป็นใหญ่ในแผ่นดิน

พระนามว่า อมิตตดาป็นนะ มีพลมาก. เราเผาภิเษก

ทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เรากระ-

ทำสำเร็จแล้ว ดังนี้

ก็พระเถระครั้นบรรลुพระอรหัตแล้ว เมื่อพยากรณ์พระอรหัตผล ได้

กล่าวคาถาว่า

เราเห็นเบญจขันธ์ ตามเป็นจริงได้แล้ว ทำลาย

ภพทั้งปวงได้แล้ว ขาดสังสารล้นแล้ว บัดนี้ ภพใหม่

ไม่มี ดังนี้.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 418

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ขมฺธา** ได้แก่ อุปาทานชั้น ๕ อธิบายว่า อุปาทานชั้น ๕ เหล่านั้น อันพระโยคาวจรพึงเห็นแจ้ง โดยการเข้าไปกำหนดหมายวิปัสสนา และด้วยสามารถแห่งการรอบรู้ ด้วยญาณปริยญา เป็นต้น.

บทว่า **ทิจฺฐา ยถาตุตฺ** ความว่า เห็นแล้วโดยไม่ผิดพลาด โดยนัยมีอาทิว่า นี้ทุกข์ ดังนี้ ด้วยมรรคปัญญา อันประกอบด้วยวิปัสสนาปัญญา. บทว่า **ภวา สพฺเพ ปทาไลตา** ความว่า กรรมภพ และอุบัติภพ ทั้งปวง มีกามภพเป็นต้น อันเราทำลายแล้ว คือกำจัดแล้ว ด้วยศาสตราคือมรรคญาณ. อธิบายว่า กรรมภพ และอุบัติภพ ย่อมชื่อว่า เป็นอันเราทำลายแล้ว ด้วยการทำลายกิเลสได้ นั่นเอง. ด้วยเหตุนี้ พระเถระจึงกล่าววาทิสงสารสิ้นแล้ว บัดนี้ ภพใหม่ไม่มี ดังนี้. ความของคานานัน ข้าพเจ้ากล่าวไว้ในหนหลังแล้วทั้งนั้น.

จบอรรถกถาปฏิฐเถรคาถา

๘. อัชชุนเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระอัชชุนเถระ

[๒๒๕] ได้ยินว่า พระอัชชุนเถระได้ภยิตคานานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

เราอาจยกตนจากน้ำ คือ กิเลส ขึ้นบนบก คือ
พระนิพพานได้ เหมือนคนที่ถูกห้วงน้ำใหญ่พัดไปแล้ว
ยกตนขึ้นจากน้ำ ฉะนั้น เราแทงตลอดดีจะ ทั้ง-
หลายแล้ว.

อรรถกถาอชฺชนเถรคาถา

คาถาของท่านพระอชฺชนเถระ เริ่มต้นว่า อสกุชชี วัต อตุตทานิ.

เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้พระเถระนี้ ก็เป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์อันกระทำแล้ว ในพระพุทธรเจ้าองค์ก่อน ๆ สิ่งสมกุศล อันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ บังเกิดในกำเนิดราชสีห์ ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า วิปัสสิวันหนึ่ง เห็นพระศาสดาประทับนั่ง ณ โคนไม้ต้นหนึ่งในป่า คิดว่า พระศาสดาพระองค์นี้แล เป็นผู้สูงสุดกว่าสัตว์ทั้งปวง เป็นบุรุษผู้สืบทอดในกาลนี้ตั้งนี้แล้ว เป็นผู้มิใจเลื่อมใส หักกิ่งรังที่มีดอกบานสะพรั่ง แล้วบูชาพระศาสดา.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เกิดในตระกูลเศรษฐี ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ได้มีนามว่า อชฺชนะ. เขาถึงความเป็นผู้รู้แล้ว เป็นผู้มีความสนิทสนมกับพวกนิครนถ์ บวชใน (ลัทธินิครนถ์) แต่ในเวลาที่ยังเล็กอยู่นั้นแล ด้วยคิดว่า เราจักบรรลุอมตธรรมด้วยอุบายอย่างนี้ เมื่อไม่ได้สาระในลัทธินั้น เห็นยมกปาฏิหาริย์ ได้มีศรัทธาจิตแล้ว บวชในพระศาสนา ปรรากวิปัสสนา ได้เป็นพระอรหันต์ต่อกาลไม่นานนัก. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

เวลานั้นเราเป็นราชสีห์ พระยานี้อมีสกุล เรา
แสวงหาหวังน้ำแห่งภูเขา ได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า
ผู้เป็นนายของโลก จึงดำริว่า พระมหาวีรเจ้าพระ-
องค์นี้ ย่อมยังมหาชนให้ดับเข็ญ อยู่เย็นเป็นสุขได้
ถ้าเช่นนั้น เราพึงเข้าไปเฝ้าพระองค์ ผู้ประเสริฐกว่า

เทวดา ผู้องอาจกว่านระเถิด เราจึงหักกิ่งรัง แล้วนำ
เอาดอกมาพร้อมด้วยกระอมน้ำ เข้าไปเฝ้าพระ-
สัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ได้ถวายดอกรังอันงามในกัปที่
๕๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราบูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้ใด
ด้วยการบูชานี้ เราไม่รู้จักทุกติเลย นี่เป็นผลแห่ง
การถวายดอกไม้ และในกัปที่ ๕ แต่ภัทรกัปนี้ ได้
เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๓ พระองค์ มีนามว่า วิโรจนะ
มีผลมาก. เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ๆ ล ๆ คำสอน
ของพระพุทธเจ้า เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็พระเถระครั้นบรรลुพระอรหัตแล้ว เมื่อเปล่งอุทานด้วยกำลังแห่ง
ปีติ อันเกิดจากการบรรลุความสุขอันยอดเยี่ยม ได้กล่าวคาถาว่า

เราอาจยกตนจากน้ำ คือ กิเลส ขึ้นบนบก คือ
พระนิพพานได้ เหมือนคนที่ถูกห้วงน้ำใหญ่พัดไปแล้ว
ยกตนขึ้นจากน้ำ ฉะนั้น เราแทงตลอดสังขะทั้งหลาย
แล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อสกุขี แปลว่า เราสามารถ. ศัพท์ว่า
วต เป็นนิบาต ใช้ในการแสดงความอัศจรรย์. เพราะว่า การแทงตลอด
อริยสังขะนี้ พึงเป็นสิ่งน่ามหัศจรรย์. ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอจะสำคัญความข้อนี้อันเป็นไฉน? อย่างไหนจะทำได้
ยากกว่ากัน หรือจะทำให้เกิดขึ้นได้ยากกว่ากัน คือ การแทงปลายขนทราย
ด้วยปลายขนทราย ที่แบ่งออกแล้วเป็น ๗ ส่วน ดังนี้.

บทว่า **อุตฺตานิ** ท่านกล่าวหมายถึงจิตที่เป็นไปในภายในอันแน่นอน เพราะไม่มีสภาพอื่น ที่จะป็นอิตตา. บทว่า **อุทฺธาตุ** แปลว่า เพื่อยกขึ้น. บางแห่ง **ปาฐะ** เป็น **อุทฺธกุ**. บทว่า **อุทกา** ได้แก่ จากน้ำ กล่าวคือ ห้วงแห่งสงสาร. บทว่า **ถล** ความว่า ลูบก็คือพระนิพพาน.

บทว่า **วฺยุมหาโน มโหโฆว** ความว่า เหมือนคนที่ลอยไปใน ห้วงน้ำใหญ่. ท่านกล่าวอธิบายไว้ดังนี้ เปรียบเหมือนบุรุษที่ถูกกระแส น้ำพัด ลอยไปโดยเร็ว ในห้วงน้ำใหญ่ ทั้งลึก ทั้งกว้าง ไม่มีเกาะแก่งอันเป็นแหล่ง พักพิง ได้เรือที่มั่นคง แข็งแรง สมบูรณ์ด้วยพายและถ่อ ที่ผู้หวังจะช่วย เหลือบางคน นำไปให้ พึงสามารถเพื่อยกตนขึ้นจากน้ำนั้น คือถึงฝั่งโดยง่าย ที่เดียวฉันใด เราก็นั้นเหมือนกัน ลอยไปด้วยกำลังแห่งอภิสังขาร คือ กิเลส ในห้วงน้ำใหญ่คือสงสาร ได้เรือคืออริยมรรค อันเข้าถึงสมณะ และ วิปัสสนา อันพระบรมศาสดาทรงนำไปมอบให้ สามารถเพื่อจะยกตนขึ้นจาก น้ำคือกิเลส นั้น คือเพื่อบรรลุถึงฝั่ง คือพระนิพพาน เป็นสิ่งน่าอัศจรรย์. พระเถระกล่าวว่า เราแทงตลอดสังขะทั้งหลาย ดังนี้ เพื่อแสดงถึงความ สามารถตามที่ตนได้แสดงแล้ว. ประกอบความว่า เพราะเหตุที่เราแทงตลอด อริยสัง ๔ มีทุกขสังเป็นต้น ด้วยการแทงตลอดด้วยการกำหนดรู้ การละ การทำให้แจ้ง และการเจริญ คือได้รู้แล้วด้วยอริยมรรคญาณ ฉะนั้น เราจึง อาจเพื่อยกตนขึ้นจากน้ำ คือ กิเลส ลูบก็คือ พระนิพพาน.

จบอรรถกถาัชชุนเถรคาถา

๕. เทวสภเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระเทวสภเถระ

[๒๒๖] ได้ยินว่า พระเทวสภเถระได้ภายิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

กามราคะเพียงดังเปลือกถม และฉันทราคะ
เพียงดังหล่ม เราข้ามพ้นแล้ว เราเว้นทิฏฐิราคะเพียง
ดังบาดาลแล้ว เราพ้นจากโอฆะ และกิเลสเครื่อง
ร้อยรัด ทั้งกำจัดมานะหมดสิ้นแล้ว.

อรรถกถาเทวสภเถรคาถา

คาถาของท่านพระเทวสภเถระ. เริ่มต้นว่า อุตฺตติณฺณา ปงฺกปฺลิตฺตา.
เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้พระเถระนั้น ก็เป็นผู้มีอิทธิการอันกระทำแล้ว ในพระพุทธรเจ้า
องค์ก่อน ๆ ตั้งสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ เกิดใน
กำเนิดแห่งพรานผู้ฆ่าสัตว์ ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า
สุจี วันหนึ่ง เห็นพระศาสดาแล้ว เป็นผู้มิใช่ใจเลื่อมใส ได้น้อมผลมะหาดไปถวาย.
เพื่อจะเจริญศรัทธาปสาทะของเขา พระศาสดาจึงทรงเสวยผลมะหาดนั้น. เขา
เป็นผู้มีจิตเลื่อมใสเกินประมาณ ด้วยการเสวยผลมะหาดนั้น เข้าไปเฝ้าตาม
กาลเวลา ทำจิตให้เลื่อมใสแล้ว.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 423

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาเกิดในเทวโลก กระทำบุญไว้มาก ท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เกิดเป็นโอรสของพระราชาทรงพระนามว่า มณฑลิกะ องค์หนึ่ง ในพุทธปรุบาทกาลนี้ดำรงอยู่ในราชสมบัติ แต่ในเวลาที่ยังทรงพระเยาว์ทีเดียว เสวยความสุขในราชสมบัติ ทรงพระชราภาพ เข้าไปเฝ้าพระศาสดาแล้ว พระศาสดาทรงแสดงธรรมแก่ท้าวเธอ. พระองค์ฟังธรรมแล้ว ได้มีศรัทธาจิต เกิดความสลดพระทัย สละราชสมบัติ ทรงผนวช แล้วเจริญวิปัสสนา บรรลุพระอรหัตต่อกาลไม่นานนัก. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

ในกาลนั้น เราเป็นพรานเที่ยวฆ่าสัตว์อื่นเป็นอันมาก สำเร็จการนอนอยู่ที่เงื่อมเขาไม่ไกลพระศาสดาพระนามว่า สุชี เราเห็นพระพุทธรเจ้าผู้เป็นอัครนายกของโลก ทั้งเวลาเย็นเวลาเช้า ก็เราไม่มีไปยชธรรม สำหรับถวายแด่ศาสดาผู้จอมประชา ผู้คงที่ เราได้ถือเอาผลมะหาดไปสู่สำนักพระพุทธรเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้า เซษฐบุรุษของโลกผู้ประเสริฐกว่านระทรงรับ ต่อแต่นั้น เราได้ถือเอาผลมะหาด ไปบำเรอพระองค์ซึ่งเป็นผู้หน้าที่วิเศษ ด้วยจิตอันเลื่อมใสนั้น เราได้ทำกาลกิริยา ณ ที่นั่นเอง ในกัณฑ์ ๓๑ แต่ภักทรกัณฑ์ เราได้ถวายผลมะหาดใด ด้วยกรรมนั้น เราไม่รู้จักทุกติเสย นี้เป็นผลแห่งการถวายผลไม้ ในกัณฑ์ ๑๕ แต่ภักทรกัณฑ์ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๓ พระองค์ มีพระนามว่า ปิยาลิน สมบูรณ์ด้วย

แก้ว ๗ ประการ มีผลมาก. เราเผาภิเษกทั้งหลายแล้ว

๑ ล ๑ คำสอนของพระพุทธเจ้า เรากระทำสำเร็จแล้ว
ดังนี้.

ก็พระเถระครั้นบรรลुพระอรหัตแล้ว บังเกิดความโสมนัสด้วย
สามารถแห่งการพิจารณาถึงกิเลสที่ละแล้ว เมื่อจะเปล่งอุทานได้กล่าวคาถาว่า

กามราคะเพียงดังเปลือกถม และฉันทราคะ

เพียงดังหล่ม เราข้ามพ้นแล้ว เราเว้นทิฏฐิราคะเพียง

ดังบาดาลแล้ว เราพ้นจากโอฆะและกิเลสเครื่องร้อย-

รัด ทั้งกำจัดมานะหมดสิ้นแล้ว ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุตฺตฤณฺณา ความว่า ก้าวล่วงพ้นไปแล้ว.

บทว่า ปญฺกปฺลিপฺปา ได้แก่ ทั้งเปลือกถม และทั้งหล่ม. เปลือกถมโดยปกติ
ท่านเรียกว่า ปังกะ เปลือกถมใหญ่ทั้งลึกทั้งกว้าง ท่านเรียกว่า ปลิปะ แต่
ในคาถานี้ หมายถึงสภาพที่ชื่อว่า ปังกะ เพราะเป็นจุพเปลือกถม ได้แก่
กามราคะ เพราะจิตถูกฉาบทาด้วยการเพิ่มให้ซึ่งความไม่สะอาด (และหมายถึง)
สภาพที่ชื่อว่า ปลิปะ เพราะเป็นประจุถูกถูบไล้ ได้แก่ ฉันทราคะที่หนาแน่น
มีลูกเมียเป็นต้นเป็นอารมณ์ เพราะถูกฉาบทาด้วยของไม่สะอาด และเพราะ
ข้ามพ้นได้ยาก โดยนัยดังกล่าวแล้ว ฉันทราคะเป็นต้นเหล่านั้น เราก้าวล่วง
แล้วโดยประการทั้งปวงด้วยพระอนาคามีมรรค เพราะเหตุนั้น พระเถระจึง
กล่าวว่า กามราคะเพียงดังเปลือกถม และฉันทราคะเพียงดังหล่ม เราข้ามพ้นแล้ว
ดังนี้.

บทว่า ปาตالا ความว่า ที่ชื่อว่า ปาตالا เพราะเป็นเหมือน
เมืองบาดาล ได้แก่ประเทศที่ต่อเนื่องกันในมหาสมุทร. ส่วนอาจารย์บางพวก

กล่าวนาถพิภพว่า บาดาล. แต่ในคานานี้หมายเอา สภาพที่ชื่อว่าบาดาล เพราะเป็นเหมือนเมืองบาดาล ด้วยอรธว่า จับต้องไม่ได้ ทำให้เกิดแตก หมู่คณะ และข้ามได้โดยยาก ได้แก่ ทิฏฐิทั้งหลาย. ก็ทิฏฐิเหล่านั้นอันเรา เว้นแล้ว คือตัดขาดแล้ว โดยประการที่ปวง โดยการได้บรรลุปฐมมรรค นั้นเทียว เพราะเหตุนี้ พระเถระจึงกล่าวว่า เราเว้นทิฏฐิราคะเพียงดังบาดาล แล้ว ดังนี้.

บทว่า มุตโต โธมา จ กนฺธา จ ความว่า เราพ้นแล้ว คือ พ้นรอบแล้ว จากโอฆะมีโอฆะคือกามเป็นต้น และจากเครื่องร้อยรัด มีเครื่อง ร้อยรัดกาย คือ อภิชฌาเป็นต้น ด้วยมรรคนั้น ๆ อธิบายว่า ก้าวล่วงแล้ว โดยไม่มีกิเลสเครื่องวุ่นวายและกิเลสเครื่องร้อยรัดอีก.

บทว่า สพฺเพ มานา ลวิหิตา ความว่า กิเลสแม้ทั้ง ๕ อย่าง ถึงการฆ่า คือความพินาศ คือถูกถอนขึ้นโดยพิเศษ ด้วยการบรรลุมรรคชั้นสูง. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า มานวิธาหตา (มานะบางอย่างถูกฆ่าแล้ว) อธิบายว่า ได้แก่ มานะบางส่วนถูกทำลาย. อาจารย์อีกพวกหนึ่งกล่าวว่า มานวิธา (มี มานะเป็นพิษ) ก็บัณฑิตพึงเข้าใจความหมายของอาจารย์เหล่านั้นว่า ชื่อว่า มีมานะเป็นพิษเพราะผลแห่งทุกข์ ที่มีมานะเป็นพิษ.

จบอรรถกถาทวารุทธเถรคาถา (ที่ ๑)

๑๐. สามิทัตตเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระสามิทัตตเถระ

[๒๒๗] ได้ยินว่า พระสามิทัตตเถระได้ภายิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

เบญจขันธ์ เรากำหนดรู้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว
ตั้งอยู่ ขาดิสงสารสิ้นแล้ว บัดนี้ ภพใหม่ไม่มี.

จบวรรคที่ ๕

อรรถกถาสามิทัตตเถรคาถา

คาถาของท่านพระสามิทัตตเถระเริ่มต้นว่า **ปลงอุกขุขุธา ปริญญาตา.**
เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้พระเถระนี้ ก็เป็นผู้มีอิทธิการอันกระทำไว้แล้ว ในพระพุทธรเจ้า
องค์ก่อน ๆ เกิดในเรือนแห่งตระกูล ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรง-
พระนามว่า วิปัสสี ถึงความเป็นผู้รู้แล้ว เมื่อพระศาสดาเสด็จปรินิพพานแล้ว
กระทำจักรเป็นชั้น ๆ ด้วยดอกไม้ทั้งหลาย ไว้ที่สถูปของพระองค์ ได้ทำการ
บูชาแล้ว.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาเกิดในเทวโลก กระทำบุญแล้วท่องเที่ยว
ไป ๆ มา ๆ อยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เกิดเป็นบุตรของพราหมณ์คนหนึ่ง
ในกรุงราชคฤห์ ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ได้มีนามว่า สามิทัตตะ.

เขาถึงความเป็นผู้รู้โดยลำดับ ฟัง (ข่าวเรื่อง) อานุภาพของพระ-
พุทธรเจ้าแล้ว ไปสู่วิหารพร้อมด้วยอุบาสกทั้งหลาย เห็นพระศาสดากำลังทรง
แสดงพระธรรมเทศนาอยู่ เป็นผู้มีใจเลื่อมใสแล้ว นั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

พระศาสดาทรงตรวจดูอริยาสัยของเขาแล้ว ทรงแสดงธรรมอนุโลมตามอริยาสัย อันเป็นเหตุให้เขาได้ศรัทธา และความสลัดใจในสงสาร เขาได้มีศรัทธาจิต เกิดความสังเวชแล้ว บวช อยู่อย่างคนเกียจคร้านตลอดเวลา เล็กน้อย เพราะญาณยังไม่แก่กล้า เป็นผู้อันพระศาสดาทรงแสดงพระธรรมเทศนาเร่งเร้าให้อาจหาญอีก จึงเรียนกรรมฐาน หมั่นขวนขวายในกรรมฐาน บรรลุพระอรหัตต่อกาลไม่นานนัก. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอปทานว่า

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่า อตถ-
ทัตถิ ผู้สูงสุดกว่านระ ปรีนิพพานแล้ว เราให้ช่าง
ทำฉัตรเป็นชั้น ๆ บูชาไว้ที่พระสถูป ได้มานมัสการ
พระพุทธเจ้าผู้เป็นนายของโลก ตามกาลอันสมควร
ให้ทำหลังคาดอกไม้บูชาไว้ที่ฉัตร ตลอดเวลา

๑,๓๐๐ กัป เราได้เสวยเทวราชสมบัติ ไม่ต้องไปสู่
ความเป็นมนุษย์เลย นี่เป็นผลแห่งการบูชาพระสถูป
เราเผาภิเษกทั้งหลายแล้ว ภพทั้งปวงเราถอนขึ้นแล้ว
ตัดบ่วงได้แล้ว จึงอยู่อย่างผู้หาอาสวะมิได้ คุณนาคนผู้
พ้นจากบ่วงฉะนั้น การที่เราได้มาในสำนักของพระ-
พุทธเจ้าผู้ประเสริฐ นับว่าเป็นการมาที่ดีหนอ วิชชา ๓
เราได้บรรลุแล้ว คำสอนของพระพุทธเจ้า เรากระทำ
สำเร็จแล้ว ดังนี้.

ครั้นในเวลาต่อมา ท่านถูกภิกษุทั้งหลายถามว่า คุณก่อนอาวุโส ท่านได้
บรรลุอุตริมนุสสรธรรมแล้วหรือ ? เมื่อจะประกาศความที่พระศาสนาเป็น
นิกายนิกธรรม และการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมของตน แก่ภิกษุเหล่านั้น
จึงได้กล่าวโดยเป็นการพยากรณ์พระอรหัตผลว่า

เบญจขันธ์เรากำหนดรู้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว

ตั้งอยู่ ชาติสงสารสิ้นแล้ว บัดนี้ ภพใหม่ไม่มี ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปลงจุกขนฺธา ปริณฺญาตา** ความว่า อุปาทานขันธ์ ๕ เหล่านี้ อันเรากำหนดแล้ว คือ รู้แล้ว แจ่มแล้ว ได้แก่ แห่งตลอดแล้วด้วยปริณฺญา ๓ คือ รู้ว่านี่ทุกข์ ทุกข์มีเท่านี้ ไม่มีทุกข์ยิ่งไปกว่านี้ ดังนี้. บทว่า **ติฏฺฐจฺนฺติ จินฺนฺมุตา** ความว่า บัดนี้ เบญจขันธ์ เหล่านี้ ชื่อว่า มีรากอันเรตัดขาดแล้ว ตั้งอยู่จนถึงความดับแห่งจิตดวงสุดท้าย เพราะเบญจขันธ์เหล่านั้น เรากำหนดรู้แล้วด้วยอาการอย่างนั้นนั้นแหละ (และ) เพราะสมุทัยอันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ เราละได้แล้วโดยประการทั้งปวง. ส่วน เบญจขันธ์ที่หาปฏิสนธิมิได้ ย่อมดับไปด้วยการดับสนิทแห่งจิตดวงหลัง ด้วย เหตุนี้ พระเถระจึงกล่าวว่ ชาติสงสารสิ้นแล้ว บัดนี้ภพใหม่ไม่มี ดังนี้. ความของคานานัน ข้ำพเจ้ากล่าวไว้ในหนหลังทั้งหมดแล้วทีเดียว.

จบรรคฺวรรณนาที่ ๕

ในอรรคกถาเถรคาถา ชื่อว่า ปรมัตถทีปนี

ในวรรคนี้ รวมพระเถระได้ ๑๐ รูป คือ

๑. พระสมิตฺติคฺคตเถระ
 ๒. พระกัศสปเถระ
 ๓. พระสีหเถระ
 ๔. พระนิตเถระ
 ๕. พระสุนาคเถระ
 ๖. พระนาคิตเถระ
 ๗. พระปวิภูฏเถระ
 ๘. พระอชฺชนเถระ
 ๙. พระเทวสภเถระ
 ๑๐. พระสามิตฺตเถระ
- และอรรคกถา.

เถรคาถา เอกนิบาต วรรคที่ ๑๐

๑. ปริบูรณ์เถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระปริบูรณ์เถระ

[๒๒๘] ได้ยินว่า พระปริบูรณ์เถระได้ภาษิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

สุชาโภชน์ มีรสตั้งร้อยที่เราบริโภคนั้น

ก็ไม่เหมือนนมตธรรมที่เราได้บริโภค พระธรรมอัน

พระพุทธเจ้าผู้โคตมโคตร ทรงเห็นซึ่งธรรมหา

ประมาณมิได้ ทรงแสดงไว้แล้ว.

วรรคพรรณนาที่ ๑๐

อรรถกถาปริบูรณ์เถรคาถา

คาถาของท่านพระปริบูรณ์เถระ เริ่มต้นว่า น ตถา มตฺ สตรสฺ.

เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้พระเถระนี้ ก็เป็นผู้มีอริการอันกระทำแล้ว ในพระพุทธเจ้าองค์
ก่อน ๆ บังเกิดในเรือนแห่งตระกูล ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า
พระนามว่า ธรรมทัสสี บรรลุถึงความเป็นผู้รู้แล้ว เมื่อพระศาสดาปรินิพพาน
แล้ว ได้ทำการบูชาอย่างมโหฬาร ด้วยเครื่องสักการะไรดอกไม้เป็นต้น ที่เจดีย์
ของพระศาสดา.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 430

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาบังเกิดในหมู่เทพทั้งหลาย กระทำบุญแล้ว
ท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ อยู่แต่ในสุคติภพอย่างเดียว เกิดในตระกูลแห่งเจ้าศากยะ
ในพระนครกบิลพัสดุ์ ในพุทธปรุบาทกาลนี้ ถึงความเป็นผู้รู้แล้ว ปรากฏนาม
ว่า **ปริบูรณ์กะ** เพราะความเป็นผู้มีสมบัติบริบูรณ์.

เขาบริโภคอาหาร ชื่อว่า **สตรส** ตลอดกาลทั้งปวง เพราะเป็นผู้
สมบูรณ์ด้วยสมบัติ สดับข่าวว่า พระบรมศาสดาทรงเสวยพระกระยาหารที่
ระคนกัน เกิดความสลัดใจในสงสารว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าแม่เป็นกษัตริย์
สุขุมลชาติ ทรงพึงเล็งถึงความสุขในพระนิพพาน ทรงยังอัตภาพให้เป็นไป
(ด้วยพระกระยาหาร) ตามมีตามได้ก่อน เพราะเหตุไร พวกเราจึงพากัน
ละโมภในอาหาร จักต้องเป็นผู้มีอาหารที่บริสุทธิ์สะอาดด้วยเล่า สมควรที่พวก
เราพึงแสวงหาความสุขคือนิพพานอย่างเดียว ดังนี้ ละฉรรวาสวิสัย แล้วบวช
ในสำนักของพระศาสดา อันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแนะนำในกายคตาสติ
กรรมฐาน ดำรงอยู่ในกายคตาสติกรรมฐานนั้น การทำฌานที่ได้แล้วให้เป็น
ปรุบาท กระทำกรรมในวิปัสสนา แล้วเจริญวิปัสสนากรรมฐาน บรรลุพระอรหัต
แล้ว. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

เมื่อพระองค์ผู้เป็นนาถะของโลก ทรงพระนาม
ว่า **ธรรมทัสสี** ผู้ประเสริฐกว่านระ ปรีนิพพานแล้ว
เราได้ยกเสาชงขึ้นไว้ ที่เจดีย์ของพระพุทธองค์ผู้
ประเสริฐที่สุด ได้ให้ช่างสร้างบันไดสำหรับประ-
ชาชน จะได้ขึ้นสู่พระสถูปอันประเสริฐ แล้วถือเอา
ดอกมะลิไปโปรยบูชาที่พระสถูป พระพุทธเจ้า นำ
อัครจรรย์หนอ พระธรรมนำอัครจรรย์หนอ ความถึง

พร้อมแห่งพระศาสดา นำอัครรรยั้หนอ เราไม่รู้จัก
ทุกติเลย นี่เป็นผลแห่งการบูชาพระสถูป ในกัณฑ์ ๕๔
แต่ภักทกับนี้ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช ๑๖ พระองค์
พระนามว่า " ฐปติยะ " มีพลมาก. เราเผาภิเษต
ทั้งหลายแล้ว ๆ ล ๆ คำสอนของพระพุทธเจ้า เรากะทำ
สำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็พระเถระครันบรรลुพระอรหัตแล้ว เมื่อจะเปล่งอุทานที่เปล่งออก
ด้วยกำลังแห่งปีติ โดยมีความเคารพและความนับถืออย่างมากในพระธรรม
ได้กล่าวคาถาว่า

สุชาโภชนั้ มีรสตั้งร้อยที่เราบรีโลกในวันนี้ ก็
ไม่เหมือนอมตธรรมที่เราได้บรีโลก พระธรรมที่พระ-
พุทธเจ้าผู้โลกตมโคตร ทรงเห็นซึ่งธรรมทาประมาณ
มิได้ ทรงแสดงไว้แล้ว ดังนี้.

บทว่า สตรสั้ ได้แก่ โภชนะมีรสตั้ง ๑๐๐. บางอาจารย์กล่าวว่า
โภชนะที่เขาจัดปรุง ด้วยเนยใสที่หุงแล้วตั้ง ๑๐๐ ครั้งเป็นต้น ชื่อว่า สตรส-
โภชนะ โภชนะที่มีรสตั้ง ๑๐๐. อีกอย่างหนึ่ง ศัพท์ว่า สต มีอรรถเป็นอเนก
ตั้งในประโยคมีอาทิว่า สตโส สหสฺสโส. เพราะเหตุนั้น โภชนะใดมีสุปะ
เป็นอเนก มีโภชนะเป็นอเนก โภชนะนั้น ท่านเรียกว่า สตรส เพราะมีรส
มิใช่น้อย. อธิบายว่า ได้แก่โภชนะที่มีรสต่าง ๆ กัน. ข้าวที่สะอาดนั่นเอง
เรียกว่า สุชาโภชนั้ ชื่อว่าเป็นอาหารของเทวดาทั้งหลาย.

บทว่า ยั้ มยชช ปรีกฺขตุตึ ความว่า สุชาโภชนั้ที่มีรสตั้ง ๑๐๐ ไค
อันเราบรีโลกแล้วในวันนี้. ก็บทว่า ยั้ มยา ปรีกฺขตุตึ นี้ ฟังประกอบเข้า
แม้ในบทว่า สตรสั้ สุชนุณั้ นี้ด้วย. ท่านกล่าวคำอธิบายไว้ดังนี้ว่า

กัณิพพานสุขใด อันสงบประณีตล่วงส่วนที่เดียว อันเราเสวยอยู่ใน
วันนี้ คือในบัดนี้ ด้วยสามารถแห่งการเข้านิโรธสมาบัติ นิพพานสุขนั้น อัน
เรารู้แล้ว คือกำหนดแล้ว ได้แก่อบรมดีแล้ว จันใด โภชนะมีรสตั้ง ๑๐๐
อันเราบริโภคแล้ว ในเวลาครองราชย์ก็ดี และสุธาโภชนที่เรบริโภคแล้ว
ในอัทภาพของเทวดาก็ดี ก็จันนั้น ประมาณไม่ได้ คือกำหนดไม่ได้. เพราะ
เหตุไร เพราะนิพพานสุขนี้ อันพระอริยเจ้าทั้งหลายเสพแล้ว ไม่เป็นที่ตั้ง
แห่งกิเลสทั้งหลาย แต่โภชนะมีรสตั้งร่อนนั้น อันปุถุชนเสพแล้ว เป็นไปกับ
ด้วยอามิส (และ) เป็นที่ตั้งของกิเลสทั้งหลาย โภชนะที่มีรสตั้งร่อย จึงไม่เข้า
ถึงการนับ คือไม่ถึงเสี้ยว ได้แก่ไม่เข้าถึงส่วนแห่งเสี้ยวของนิพพานสุขนั้น.
บัดนี้ พระเถระเมื่อจะแสดงธรรมที่ท่านกล่าวว่า สุธาโภชนที่มีรสตั้งร่อย ที่เรา
บริโภคในวันนี้ ดังนี้ จึงกล่าวว่า พระธรรมที่พระพุทธเจ้าผู้โคตมโคตร
ทรงเห็นซึ่งประมาณมิได้ ทรงแสดงไว้แล้ว ดังนี้.

ความของคานานั้น ประกอบสัมพันธ์ดังนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
เห็นพระนิพพาน อันหาประมาณมิได้ กำหนดไม่ได้ ชื่อว่าสงบแล้ว เพราะ
ไม่มีความเกิดขึ้นและความสิ้นไป เป็นอสังขตธาตุ ด้วยพระสยัมภูญาณ คือ
ทรงเห็นซึ่งไญยธรรม อันหาประมาณมิได้ คือมีประมาณหาที่สุดมิได้ เพราะ
เหตุนี้ ธรรมอันพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้โคตมโคตร ผู้มีปกติเห็นธรรมอัน
หาประมาณมิได้พระองค์นั้น ทรงแสดงแล้วด้วยดี โดยนัยมีอาทิว่า ธรรมเป็น
ที่สิ้นไป เป็นที่สารถอกกิเลส ไม่ตาย ประณีต ดังนี้บ้างว่า ทำให้สร้างมา
กำจัดความระหาย ดังนี้บ้าง ว่าเป็นที่เข้าไปสงบแห่งสังขารทั้งปวง ดังนี้บ้าง
พระนิพพาน (นั้น) อันเราเสวยแล้วในวันนี้.

จบอรรถกถาปริปัญณกเถรคาถา

๒. วิชยเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระวิชยเถระ

[๒๒๕] ได้ยินว่า พระวิชยเถระได้ภาสิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

ผู้ได้มีอัสวะสิ้นแล้ว ไม่ติดอยู่ในอาหาร มี
สุญญตวิโมกข์ และอนิมิตตวิโมกข์ เป็นโจจร รอยเท้า
ของผู้นั้นรู้ได้ยาก เหมือนรอยเท้าของฝูงนกในอากาศ
ฉะนั้น.

อรรถกถาวิชยเถรคาถา

คาถาของท่านพระวิชยเถระ เริ่มต้นว่า ยสฺสาสวา ปริกฺขิณา.

เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไรร ?

แม้พระเถระนี้ ก็มีอริการอันกระทำแล้วในพระพุทธรเจ้าองค์ก่อน ๆ
เกิดในตระกูลที่สมบูรณ์ด้วยสมบัติ ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรง
พระนามว่า ปิยทัสสี บรรลุถึงความเป็นผู้รู้แล้ว เมื่อพระศาสดาปรินิพพาน
แล้ว ให้ช่างกระทำไฟทิ (แท่นที่วางเครื่องสักการะ) อันขจิตด้วยรัตนะ สำหรับ
พระสถูปของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า ปิยทัสสี แล้วให้ทำการฉลอง
ไฟทิอย่างโอฬาร ที่พระสถูปนั้น.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาท่องเที่ยวไปด้วยแสงสว่างแห่งแก้วมณี ใน
หลายร้อยอัครภาพ. เมื่อเขาท่องเที่ยวอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายอย่างนี้

บังเกิดแล้วในตระกูลพราหมณ์ ในพระนครสาวัตถี ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ได้มีนามว่า วิชยะ. วิชยะพราหมณ์เจริญวัยแล้ว สำเร็จการศึกษาในวิชาของพราหมณ์ทั้งหลาย บวชเป็นคาส เป็นผู้ใฝ่ดี อยู่ชายป่าฟังข่าวการบังเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้าแล้ว เกิดความเลื่อมใส เข้าไปสู่สำนักของพระศาสดา ถวายบังคมพระศาสดา แล้วนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง พระศาสดาทรงแสดงธรรมแก่เขาแล้ว เขาฟังธรรมแล้วบวช เริ่มตั้งวิปัสสนา บรรลุพระอรหัต ต่อกาลไม่นานนัก สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอปทานว่า

เมื่อพระโลกนาถทรงพระนามว่า ปิยทัสสี ผู้สูง
กว่านระ ปรินิพพานแล้ว เรามีจิตเลื่อมใส มีใจโสมนัส
ได้กระทำแทนบูชาพระพุทธเจ้า แวดล้อมด้วยแก้วมณี
แล้ว ได้กระทำการฉลองอย่างมโหฬาร ครั้นทำการ
ฉลองแทนบูชาแล้ว เราได้ทำกาลกิริยา ณ ที่นั้น เรา
เข้าถึงกำเนิดใด ๆ คือความเป็นเทวดาหรือมนุษย์ ใน
กำเนิดนั้น ๆ เทวดาทั้งหลาย ย่อมทรงแก้วมณีไว้ใน
อากาศ นี่เป็นผลแห่งบุญกรรม ในกัปที่ ๑,๖๐๐ แต่
ภทฺทกัปนี้ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช ๓๒ พระองค์
พระนามว่า " มณีปภา " มีพลมาก. เราเผาภิเลส
ทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

พระเถระครั้นบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตผล
ได้กล่าวคาถาว่า

**ผู้ใดมีอาสวะสิ้นแล้ว ไม่ติดอยู่ในอาหาร มี
สุญญตวิโมกข์ และอนิมิตตวิโมกข์ เป็นโคจร รอยเท้า
ของผู้นั้น รู้ได้ยาก เหมือนรอยเท้าของฝูงนกในอากาศ
ฉะนั้น ดังนี้.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยสุสาสวา ปริกฺขิณา ความว่า อาสวะ
๔ มีกามาสวะเป็นต้น ของบุคคลผู้สูงสุดใด สิ้นแล้วโดยประการทั้งปวง คือ
ให้สิ้นไปแล้วด้วยพระอรหันตมรรค.

บทว่า อาหารจ อนิสฺสึโต ความว่า บุคคลใดไม่ติดอยู่แล้ว
คือไม่ลู่อ่านาจของความอยาก ได้แก่ไม่ถึงความละโมภในอาหาร ด้วยธรรม
เป็นเครื่องติด คือ ตัณหาและทิฏฐิ บทนี้เป็นเพียงตัวอย่าง พึงทราบว่าเป็น
กาลานี้ ท่านถือเอาปัจจัยแม่ทั้ง ๔ ไว้ด้วยศัพท์ที่เป็นประธาน คืออาหารศัพท์
อีกอย่างหนึ่ง พึงทราบว่าเป็นกาลานี้ อาหารศัพท์เป็นปริยายแห่งปัจจัย.

ในบทว่า สุญฺญต อนิมิตฺตจ นี้ ท่านหมายเอาอัปปณฺหิตวิโมกข์
เข้าไว้ด้วย. กิวิโมกข์ทั้ง ๓ แม่เหล่านี้ เป็นชื่อของพระนิพพานทั้งนั้น อธิบาย
ว่า พระนิพพานชื่อว่า ว่าง เพราะไม่มีกิเลสมีราคะเป็นต้น ท่านเรียกว่า
สุญญตวิโมกข์ เพราะว่างและพ้นจากกิเลสมีราคะเป็นต้นเหล่านั้น อนึ่ง พระ-
นิพพาน ชื่อว่า หานิมิตตมิได้ เพราะไม่มีนิมิตมีราคะเป็นต้น และเพราะไม่มี
สังขารนิมิต ท่านเรียกว่า อนิมิตตวิโมกข์ เพราะไม่มีกิเลสเหล่านั้นเป็นนิมิต
และว่างจากกิเลสเหล่านั้น พระนิพพานชื่อว่า หาทิตฺตมิได้ เพราะไม่มีที่ตติงมิ
กิเลสเป็นต้น ท่านเรียกว่า อัปปณฺหิตวิโมกข์ เพราะกิเลสเหล่านั้นตั้งไม่ได้
และหลุดพ้นจากกิเลสเหล่านั้น. วิโมกข์ทั้ง ๓ อย่างแม่นี้ เป็นโคจรของภิกษุใด
ผู้กระทำพระนิพพานนั้นให้เป็นอารมณ์ แล้วอยู่ด้วยสามารถแห่งผลสมาบัติ.

บทว่า อากาเสเยว สกฺขณัน ปทํ ตสฺส ทฺรฺนุญฺญิ ความว่า รอยเท้าของนกทั้งหลายที่บินไปในอากาศ อันบุคคลไม่สามารถเพื่อจะรู้ได้ว่า นกทั้งหลายใช้เท้าเหยียบในที่นี้แล้วบินไป กระทบที่ตรงนี้ด้วยท้องแล้วบินไป กระทบที่ตรงนี้ ด้วยศีรษะแล้วบินไป กระทบที่ตรงนี้ ด้วยปีกแล้วบินไป ดังนี้ ฉนฺได สำหรับภิกษุเห็นปานนี้ ก็ฉนฺนํ อันบุคคลไม่สามารถเพื่อจะรู้ได้ว่า ไปแล้วในทางทั้งหลาย มีทางนรกเป็นต้น ด้วยทางชื่อนี้ ฉนฺนํแล.

จบอรรถกถาวิชัยเถรคาถา

๓. เอรกเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระเอรกเถระ

[๒๓๐] ได้ยินว่า พระเอรกเถระได้ภาสิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

ดูก่อนเอรกะ กามเป็นทุกข์ ดูก่อนเอรกะ กาม
ไม่เป็นสุขเลย ผู้ใดใคร่กาม ผู้นั้น ชื่อว่าใคร่ทุกข์ ผู้
ใดไม่ใคร่กาม ผู้นั้น ชื่อว่า ไม่ใคร่ทุกข์.

อรรถกถาเอรกเถรคาถา

คาถาของท่านเอรกเถระ เริ่มต้นว่า ทุกฺขา กามา เอรกา. เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้พระเถระนี้ ก็มีอธิการอันกระทำไว้แล้วในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ สั่งสมบุญไว้ในภพนั้น ๆ มาก บังเกิดในเรือนแห่งตระกูล ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า สิทธัตถะ ถึงความเป็นผู้รู้แล้ว วันหนึ่งเห็นพระศาสดา เป็นผู้มิมีใจเลื่อมใส เมื่อหาอะไร ๆ ที่ควรถวายพระบรม

ศาสดาไม่ได้ จึงคิดว่า เอาเถิด เราจะเอาร่างกายบำเพ็ญบุญ ดังนี้แล้ว แฝ้ว
ถางทางเสด็จพระดำเนินของพระศาสดา กระทำให้เรียบเสมอ. พระศาสดา
เสด็จดำเนินไปสู่ทางที่เขากระทำไว้แล้วอย่างนั้น. เขาเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า
เสด็จไปที่ทางนั้น เป็นผู้มิใจเลื่อมใส ถวายบังคมแล้วประคองอัญชลี แล้ว
เป็นผู้มิจิตเลื่อมใส จนกระทั่งพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จล่วงทัสนูปจาร ก็ไม่ละ
ปีติมีพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์ ได้ยืนอยู่แล้ว.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาบังเกิดในเทวโลก กระทำบุญแล้วท่องเที่ยว
ไป ๆ มา ๆ อยู่แต่ในสุคติภพอย่างเดียวกันเท่านั้น เกิดเป็นบุตรของกุกุมพี
ชื่อว่า สัมภวานียะ ในพระนครสาวัตถี ในพุทธรูปบาทกาลนี้ มีนามว่า
เอระกะ เป็นผู้มั่งรืองาม น่าดู น่าเลื่อมใส ประสบความสำเร็จอย่างยิ่ง ใน
กิจการใหญ่่น้อยทั้งหลาย. มารดาบิดาของเขา นำหญิงสาวที่สมควรกัน ด้วย
ตระกูล รูปร่าง มรรยาท วย และความฉลาด มาทำการวิวาหะ เขาอยู่ใน
เรือนโดยร่วมสังวาสกับนาง แล้วเกิดความสลัดใจในสงสาร ด้วยอารมณ์อัน
เป็นที่ตั้งแห่งความสลัดใจบางประการ เพราะเป็นภพสุดท้าย ไปสู่สำนักของ
พระศาสดา ฟังธรรมแล้ว ได้มีจิตศรัทธาบวชแล้ว. พระศาสดาได้ทรงประทาน
กรรมฐานแก่เขา. เขาเรียนกรรมฐานแล้ว ถูกความกระสันครอบงำ โดยผ่าน
ไปไม่กัวันอยู่แล้ว ลำดับนั้น พระศาสดาทรงทราบความเป็นไปแห่งจิตของ
ท่าน ได้ตรัสพระคาถาเป็นพระโอวาทว่า ทุกุขา กามา เอรก คู่ก่อนเอระกะ
กามเป็นทุกข์ ดังนี้เป็นอาทิ. ท่านฟังคาถานั้นแล้ว เกิดความสลัดใจว่า การ
ที่เราเรียนกรรมฐานในสำนักของพระศาสดาเห็นปานนี้ แล้วสละกรรมฐานนั้น
อยู่อย่างผู้มากไปด้วยมิจฉาวิตก นั้น ชื่อว่า กระทำกรรมอันไม่สมควรเลย
ดังนี้ แล้วหมั่นประกอบวิปัสสนา บรรลุพระอรหัต ต่อกาลไม่นานนัก. สม
ดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ ในอุปทานว่า

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้มีพระจักษุเสด็จไปสู่ทำ
น้ำแล้ว เสด็จดำเนินไปสู่ป่า เราได้เห็นพระสัมมาสัม
พุทธเจ้า ทรงพระนามว่า สิทธัตถะ มีพระลักษณะ
อันประเสริฐพระองค์นั้น จึงได้ถือเอาจอบและปู้งี้มา
ปราบหนทางให้ราบเรียบ เราได้ถวายบังคมพระศาสดา
แล้ว ยังจิตของตนให้เลื่อมใส ในกัปที่ ๕๔ แต่ภัทร
กัปนี้ เราได้ทำกรรมใดในกาลนั้น ด้วยกรรมนั้น เรา
ไม่รู้จักบุคคลเลย ในกัปที่ ๕๖ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้
เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ จอมประชา องค์หนึ่งมี
นามว่า สุปปพุทธะ เป็นนายก เป็นใหญ่กว่านระ
เราเผาภิเษกทั้งหลายแล้ว ฯ ๓ ฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า
เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็พระเถระครั้งเป็นพระอรหันต์แล้ว เมื่อจะพยากรณ์พระอรหันต์ผลได้
กล่าวซ้ำพระคาถาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วนั้นแหละ ว่า

ดูก่อนเอรกะ กามเป็นทุกข์ ดูก่อนเอรกะ กาม
ไม่เป็นสุขเลย ผู้ใดใคร่กาม ผู้นั้นชื่อว่า ใคร่ทุกข์
ผู้ใดไม่ใคร่กาม ผู้นั้นชื่อว่า ไม่ใคร่ทุกข์ ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทุกฺขา กามา ความว่า วิตถุกามและ
กิเลสกามเหล่านี้ ชื่อว่าเป็นทุกข์ เพราะเป็นที่ตั้งแห่งทุกข์ และเพราะมีวิปริ-
ณามทุกข์ และสังขารทุกข์เป็นสภาพ ก็ยังทุกข์ให้เกิดขึ้นแน่นอน. สมดังคำ
ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ มีอาทิว่า กามมีความยินดีน้อย มีทุกข์มาก มีความ
คับแค้นมาก ในกามนี้ ไม่มีโทษ (อะไร) จะยิ่งไปกว่า.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 439

พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสเรียกพระเถระนั้นว่า เอรกะ เป็นครั้งแรก ก่อน แต่ภายหลัง พระเถระจึงเรียกตนเองโดยนามว่า เอรกะ.

บทว่า น สุขา กามา ความว่า ขึ้นชื่อว่ากามนี้ ไม่เป็นความสุขเลย สำหรับบุคคลผู้รู้อยู่ แต่สำหรับคนไม่รู้ ย่อมปรากฏโดยเป็นสุข. สมดังที่ท่านกล่าวไว้ มีอาทิว่า ผู้ใดเห็นความสุข โดยเป็นทุกข์ ผู้นั้นชื่อว่าได้เห็นทุกข์ โดยความเป็นลูกศร.

บทว่า โย กามะ กามยติ ทุกุข โส กามยติ ความว่า สัตว์ผู้ใด ไคร์กิเลสกาม และ วัตถุกาม ความใคร่นั้นของสัตว์ผู้นั้น ย่อมเป็นไปเพื่อความเร่าร้อนในปัจจุบัน ทั้งชื่อว่า เป็นทุกข์ในเวลาต่อไป เพราะเป็นเหตุแห่งทุกข์ในอนาคต และเหตุแห่งทุกข์ในวิญญูะ. ก็วัตถุกาม ชื่อว่าเป็นที่ตั้งแห่งทุกข์ ด้วยประการฉะนี้. สัตว์ผู้นั้น ท่านจึงเรียกว่า ไคร์วัตถุกาม ที่มีทุกข์เป็นสภาพ มีทุกข์เป็นนิमित และเป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์. ทุกข์นอกนี้ ท่านกล่าวไว้ เพื่อให้รู้เนื้อความนั้นแหละ โดยตรงข้าม เพราะฉะนั้น ใจความของทุกข์นั้น พึงทราบโดยปริยายดังที่ข้าพเจ้ากล่าวไว้แล้ว.

จบอรรถกถาเอรกะเถรคาถา

๔. เมตตชิเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระเมตตชิเถระ

[๒๓๑] ได้ยินว่า พระเมตตชิเถระได้ภายิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

ขอนอบน้อม แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นศากย-
บุตร ผู้มีพระสิริพระองค์นั้น พระองค์ผู้ถึงแล้วซึ่ง
ธรรมอันสูงสุด ได้ทรงแสดงอัศจรรย์นี้ ด้วยดี.

อรรถกถาเมตตชิเถรคาถา

คาถาของท่านพระเมตตชิเถระ เริ่มต้นว่า **นโม หิ ตสฺส ภควโต.**

เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า ท่านเกิดในเรือนแห่งตระกูล ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า **อโนมทัสสี** เป็นผู้มีความเลื่อมใสยิ่งในพระศาสดา ก่อแทนบูชาของโพธิพฤษภ ด้วยอิฐทั้งหลาย แล้วให้ทำด้วยปูนขาว. พระศาสดาได้ทรงกระทำอนุโมทนาแก่เขาแล้ว.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขายังเกิดในเทวโลก กระทำบุญแล้วท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ อยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เกิดเป็นบุตรของพราหมณ์คนหนึ่ง ในแคว้นมคธ ในพุทธรูปบาทกาลนี้ได้มีนามว่า **เมตตชิ.**

เมตตชิพราหมณ์เจริญวัยแล้ว เห็นโทษในกามทั้งหลาย บวชเป็นดาบสอยู่ในป่า สดับข่าวการบังเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าแล้ว อันบุพเหตุตัดเดือนอยู่ ไปสู่สำนักของพระศาสดา ทูลถามปัญหาปรารภความเป็นไป และการกลับมา เมื่อพระศาสดาทรงวิสัชนาปัญหาแล้ว ได้มีศรัทธาจิต บวชแล้วเริ่มตั้งวิปัสสนา บรรลุพระอรหัตแล้ว. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอปทานว่า

**เราทำได้ไฟที (แทนบูชา) ที่โพธิพฤษภ แห่ง
พระมหามุนี พระนามว่า อโนมทัสสี เราใส่ก้อนปูน
ขาวแล้ว ได้กระทำการกิจด้วยมือของตนเอง พระศาสดา
ทรงพระนามว่า อโนมทัสสี ผู้อุดมกว่านระ ทอดพระ
เนตรเห็น กุศลกรรมที่เราทำแล้วนั้น ประทับอยู่ใน**

ท่ามกลางภิกษุสงฆ์ ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า ด้วยสุชา-
กรรมนี้ และด้วยการตั้งเจตนาไว้ ผู้นี้เสวยสมบัติแล้ว
จักรกระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ เราได้เป็นผู้มีสีหน้า
ผ่องใส มีอารมณ์เดียว มีจิตมั่นคง ทรงกายที่สุดไว้
ในพระศาสนาแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในกัปที่ ๑๐๐
แต่ภัทรกัปนี้ เติมบริบูรณ์ไม่บกพร่อง เราได้เป็นพระ
เจ้าจักรพรรดิราช นามว่า สัพพมนะ มีพล
มาก. เราฆ่ากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระ
พุทธเจ้าเรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็พระเถระครั้นบรรลुพระอรหัตแล้ว เมื่อจะชื่นชมพระบรมศาสดา
ได้กล่าวคาถาว่า

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคศากยบุตร ผู้มี
พระสิริพระองค์นั้น พระองค์ผู้ถึงแล้วซึ่งธรรมอันสูง
สุด ได้ทรงแสดงอัครธรรม นี้ไว้ด้วยดี ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นโม ได้แก่ ทำการนอบน้อม. บทว่า
หิ เป็นเพียงนิบาต. บทว่า ตสฺส ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์
นั้นใด ทรงบำเพ็ญบารมีมาครบ ๓๐ ทัศ. ทรงหักกิเลสทั้งปวง แล้วตรัสรู้
พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ชื่อว่าเป็นศากยบุตร เพราะเป็นบุตรของพระ
เจ้าศากยะ ทรงเจริญแล้วด้วยบุญสมบัติ อันไม่สาธารณ์ทั่วไป แก่สัตว์อื่น
และชื่อว่า ผู้มีพระสิริ เพราะประกอบไปด้วยสิริ คือรูปกาย และสิริคือธรรม-
กายอันสูงสุด ขอความนอบน้อมจงมีแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้มีศากยบุตร
ผู้มีพระสิริพระองค์นั้น ความว่า ข้าพเจ้านอบน้อมพระผู้มีพระภาคเจ้า
พระองค์นั้น.

บทว่า เตน แก่เป็น เตน ภควตา แปลว่า อันพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น. พระเถระกล่าวว่า อัย เพราะความที่ธรรมนั้นประจักษ์แก่ตน. บทว่า อคฺคปฺปตฺเตน ได้แก่ เติส คือ ทรงรู้สรรพธรรม อีกอย่างหนึ่ง ได้แก่ผู้ถึงซึ่งความเป็นผู้เลิศ คือความเป็นผู้ประเสริฐ ด้วยพระคุณทั้งหลาย ทั้งปวง. บทว่า อคฺคธมฺโม ได้แก่ นวโลกุตระธรรม ๘ อันเลิศ คือ สูงสุด อันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้ว ก็ทรงประกาศแล้วด้วยดี คือ ไม่ผิดพลาด ฉะนั้นแล.

จบอรรถกถาเมตตชិเถรคาถา

๕. จักขุปาลเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระจักขุปาลเถระ

[๒๓๒] ได้ยินว่า พระจักขุปาลเถระได้ภยิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

เราเป็นคนบอด มีนัยน์ตาอันโรครักษาแล้ว

เดินทางไกลอยู่ เราย่อมนอน อยู่ ณ ที่นี้ จักไม่ไป

กับเพื่อนผู้ลามก.

อรรถกถาจักขุปาลเถรคาถา

คาถาของท่านพระจักขุปาลเถระ เริ่มต้นว่า อนุโชหิ หตฺเตนฺโตมฺหิ. เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้พระเถระนั้น ก็เป็นผู้มีอริการอันกระทำไว้แล้วในพระพุทฺธเจ้า องค์ก่อน ๆ กระทำบุญไว้ในภพนั้น ๆ เกิดในเรือนแห่งตระกูล ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า สิทธัตถะ ถึงความเป็นผู้รู้แล้ว

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าปรินิพพานแล้ว เมื่อมหาชนกำลังทำการฉลองพระสถูปอยู่ ถือเอาดอกไม้ไปบูชาพระสถูปแล้ว.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขายังเกิดในเทวโลก กระทำบุญแล้ว ท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ อยู่ในเทวคาและมนุษย์ทั้งหลาย เกิดเป็นบุตรของกุกุมพี ชื่อว่า มหาสุวัณณะ ในพระนครสาวัตถี ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ได้มีนามว่า ปาละ.

ในเวลาที่เขาเที่ยววิ่งเล่นไปมาได้ มารดาก็คลอดบุตรอีกคนหนึ่ง. มารดาบิดา ตั้งชื่อบุตรคนใหม่ว่า จุลปาละ เรียกบุตรคนก่อนว่า มหาปาละ. ครั้นบุตรทั้งสองเจริญวัยแล้ว มารดาบิดา ก็ผูกพันไว้ด้วยเครื่องผูก คือ เรือนในสมัยนั้น พระศาสดาประทับอยู่ในพระวิหาร ชื่อว่า เขตวัน ฌ กรุงสาวัตถี. ในพี่น้องสองคนนั้น มหาปาลกุกุมพีผู้พี่ ไปสู่วิหารพร้อมกับอุบาสกทั้งหลาย ผู้ไปสู่พระเขตวันมหาวิหาร ฟังธรรมในสำนักของพระศาสดา ได้มีศรัทธาจิตแล้ว มอบทรัพย์สมบัติให้เป็นภาระของน้องชายคนเล็กแต่ผู้เดียว ตนเองบรรพชาได้อุปสมบทแล้ว อยู่ในสำนักของอาจารย์และพระอุปัชฌาย์ตลอด ๕ พรรษา ครั้นออกพรรษาปวารณาแล้ว เรียนกรรมฐานในสำนักของพระศาสดา ได้ภิกษุผู้เป็นสหายประมาณ ๖๐ รูป แสวงหาที่อยู่อันเหมาะแก่การเจริญภาวนา พร้อมกับภิกษุเหล่านั้น อาศัปปัจจันตคาม (บ้านชายแดน) แห่งหนึ่ง อยู่ในบรรณศาลา ราวป่า ที่เหล่าอุบาสกผู้มีปกคิอยู่ในบ้านสร้างถวายเป็นพิเศษสมณธรรม.

โรคตาเกิดแก่ท่านแล้ว หมอก็จัดยาถวาย ท่านไม่ปฏิบัติตามวิธีที่หมอสั่ง ด้วยเหตุนี้ โรคของท่านจึงกำเริบ ท่านคิดว่า สำหรับเราการเข้าไประงับโรค คือ กิเลสเท่านั้น ประเสริฐกว่าการบำบัดโรคตา ดังนี้แล้ว ไม่สนใจ (การเยียวยารักษา) โรคตา ได้เป็นผู้หมั่นประกอบขวนขวายเฉพาะในวิปัสสนาอย่างเดียวเท่านั้น. เมื่อท่านขวนขวายการเจริญภาวนาอยู่ ตาทั้งสองก็แตก และกิเลสทั้งหลายก็ดับ ไม่ก่อนไม่หลังกัน (พร้อมกัน) ท่านได้สำเร็จ

เป็นพระอรหันต์ผู้สุขขวิปีสสกแล้ว. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ใน
อปทานว่า

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่าลิตชัตตะ
ผู้เป็นโลกนาถ สมควรรับเครื่องบูชา นิพพานแล้ว
ได้มีการฉลองพระสถูปอย่างมโหฬาร เมื่อการฉลอง
พระสถูป แห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า
ลิตชัตตะ กำลังดำเนินไปอยู่ เรานำเอาดอกผักตบไป
บูชาที่พระสถูป ในกัปที่ ๕๔ แต่ภัทรกัปนี้ เราบูชา
พระสถูปด้วยดอกไม้ใด ด้วยการบูชานั้น เราไม่รู้จัก
ทุกติเลย นี่เป็นผลแห่งการบูชาพระสถูปด้วยดอกไม้
และในกัปที่ ๕ แต่ภัทรกัปนี้ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ
๘๕ พระองค์ ทรงพระนามเหมือนกันว่า โสมทวะ
มีพลมาก. เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของ
พระพุทธเจ้า เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ครั้งนั้น เมื่อพระเถระเข้าอยู่ในวิหารด้วยโรคตา พวกอุบาสกอุบาสิกา
เห็นภิกษุทั้งหลายเข้าไปสู่บ้านเพื่อบิณฑบาตจึงถามว่า เพราะเหตุไร พระเถระ
จึงไม่มา ทราบความนั้นแล้ว เป็นผู้อันความเศร้าโศกครอบงำ นำบิณฑบาต
ไปถวาย พุด (ปลอบใจ) ว่าท่านขอรับ ขอท่านอย่าได้คิดอะไรเลย บัดนี้
พวกกระผมนำบิณฑบาตมาถวายแล้ว จักปรนนิบัติท่านเอง ดังนี้แล้ว ก็กระทำ
ตามนั้น ภิกษุทั้งหลาย (๖๐ รูป) ตั้งอยู่ในโอวาทของพระเถระแล้ว บรรลุ
พระอรหันต์ ต่อกาลไม่นานนัก ครั้นออกพรรษาปวารณาแล้ว กล่าวกะพระเถระ
ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พวกกระผมจะไปพระนครสาวัตถี เพื่อถวายบังคม
พระศาสดา. พระเถระกล่าวว่า เราเป็นคนทุพพลภาพ ไม่มีจักขุทั้งหนทางก็มี

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า ๔๔๕

อันตราย เมื่อท่านทั้งหลายไปพร้อมกับเราจักมีอันตราย ท่านทั้งหลายจงลวงหน้าไปเถิด ครั้นถึงแล้วจงถวายบังคมพระศาสดา และไหว้พระมหาเถระทั้งหลาย แทนเราด้วย จงบอกเรื่องราวของเราแก่จุฬาลงกูฎุมพี (ผู้เป็นน้องชาย) ให้ส่งคนมาให้. ภิกษุเหล่านั้นวิงวอนซ้ำอีก ไม่ได้โอกาสที่จะนำพระเถระไปด้วย (พระเถระไม่ยอมไป) จึงรับคำพระเถระว่า ดีละขอรับ ต่างเก็บงำเสนาสนะแล้วบอกลาอุบาสก ไปสู่เขตวันมหาวิหารโดยลำดับ ถวายบังคมพระศาสดา และไหว้พระมหาเถระทั้งหลาย แทนพระเถระ (ตามคำสั่ง) ในวันที่สองจึงเที่ยวบิณฑบาตในพระนครสาวัตถี บอกข่าวนั้นแก่จุฬาลงกูฎุมพี เมื่อเขาพูดว่า ท่านขอรับ หลานชายของผมนี่ ชื่อว่า ปาลิตะ ผมจักส่งหลานชายไป จึงพูดว่า หนทางมีอันตราย ลำพังคนเดียวย่อมไม่สามารถจะไปได้ เพราะฉะนั้น ควรให้เขาบรรพชาเสียก่อน แล้วยังนายปาลิตให้บรรพชา ส่งไปแล้ว.

ปาลิตสามเณรเดินทางไปยังสำนักของพระเถระโดยลำดับ แนะนำตนแก่พระเถระ แล้วพาพระเถระเดินทางมา ในระหว่างทางได้ฟังเสียงเพลงที่หญิงเก็บฟืนคนหนึ่งขับอยู่ ที่ราวป่าใกล้บ้านหลังหนึ่ง เป็นผู้มีจิตปฏิบัติ (ในนาง) จึงปล่อยปลายไม้เท้า กล่าวว่า ท่านขอรับ ขอท่านจงยื่นรอสักครู่ จนกว่าผมจะมา แล้วตรงไปยังสำนักของนาง แล้วถึงศีลวิบัติในที่นั้น. พระเถระก็คิดว่า เราได้ยินเสียงหญิงขับเพลงในบัดนี้เอง และสามเณรก็ซ้าอยู่ ชะรอยสามเณรจักถึงศีลวิบัติเป็นแน่.

ฝ่ายสามเณร มาแล้ว กล่าวว่า ท่านขอรับเราไปกันเถิด. พระเถระถามว่า เธอเกิดเป็นคนลามกเสียแล้วหรือ ? สามเณรก็นิ่งเสีย แม้พระเถระจะถามบ่อย ๆ ก็ไม่ตอบ. พระเถระจึงกล่าวว่า คนลามกอย่างเธอไม่มีหน้าที่ถือไม้เท้าของเรา เธอจงไปเสียเถิด ดังนี้ เมื่อสามเณรกล่าวว่า หนทางมีอันตรายมาก ทั้งท่านก็ตาบอด ท่านจักเดินไปอย่างไรได้ เมื่อจะแสดงความ

นี้ว่า คุณก่อนคนพาล แม้เมื่อเราอนตายนอนอยู่ในที่นี้ก็ดี นอนคืนไปมาอยู่ก็ดี ขึ้นชื่อว่า การเดินทางไปกับคนเช่นเธอไม่มี ดังนี้ จึงได้กล่าวคาถาว่า

เราเป็นคนบอด มีนัยน์ตาอันโรครักษาจัดแล้ว

**เดินทางไกลอยู่ เรายอมนอนอยู่ ณ ที่นี้ จักไม่ไป
กับเพื่อนผู้ลามก ดังนี้.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อนุโธ** ได้แก่ เป็นผู้มีตาพิการ. บทว่า **หตเนตฺโต** ได้แก่ เป็นผู้มีจักขุพินาศแล้ว. ด้วยบทว่า **หตเนตฺโต** นั้น ย่อมส่งความให้พิเศษออกไปถึงความเป็นคนบอดตามที่กล่าวแล้วว่า เราเป็นคนบอด เพราะความเป็นผู้มีตาอันลมหำจัดแล้ว ด้วยสามารถแห่งประโยชน์วิบัติ. อีกอย่างหนึ่ง เพื่อจะแสดงว่า บทว่า **อนุโธ** นี้ เป็นการแสดงความพิกลพิการของตาเนื้อ คุณในประโยชน์มีอาทิว่า เลี้ยง कुमारดาบิดาผู้ชรา ตาบอด ดังนี้ ไม่ใช่แสดงถึงความวิกลพิการ ของปัญญาจักขุ ดังในประโยชน์มีอาทิว่า ปรินาชกั ททั้งหลายเหล่านี้ แม้ทั้งปวง เป็นคนบอด เป็นผู้ไม่มีดวงตา (เห็นธรรม) และคุณในประโยชน์มีอาทิว่า เป็นคนบอด มีตาข้างเดียว มีตาสองข้าง ดังนี้ พระเถระจึงกล่าวบทว่า **หตเนตฺโตสุมิ** ไว้ด้วย พระเถระแสดงถึงความเป็นคนบอดอย่างสูงยิ่ง (บอดสนิท) ด้วยบทว่า **หตเนตฺโตสุมิ** นั้น.

บทว่า **กนฺตารทฺธานปกฺขนฺโท** ความว่า เข้าไปตามทางไกลในป่าใหญ่อันกัณการ อธิบายว่า ไม่ใช่ดำเนินไปสู่ทางไกลคือสงสาร อันรชกัฏ ไปด้วยกัณการมีชาติกัณการเป็นต้น เพราะว่า พระเถระนี้ ก้าวล่วงทางไกลอันกัณการเช่นนั้นได้แล้ว ดำรงอยู่. บทว่า **สยมาโนปี** ความว่า แม้นอนอยู่คือว่าเมื่อเท้าทั้งสองข้างไม่นำมา ถึงจะนอนเกลือกกลิ้งไปมาอยู่ที่พื้นดินด้วยออก และสู่ด้วยเท้าทั้งสอง ก็จะไปเอง.

บทว่า น สหายน ปาปเกน ประกอบความว่า จักไม่ไปกับ
คนลามก ผู้เป็นสหายเช่นท่าน.

ปาติตสามเณร ฟังดังนั้นแล้ว เกิดความสลดใจ คิดว่า กรรมอันมี
โทษสาหัสหนักมากหนอ อันเรากระทำแล้วดังนี้ ประคองแขนทั้งสองร้องไห้
คร่ำครวญ วิ่งเข้าซุ้มป่าไปแล้ว.

ครั้งนั้น ปิณทุกัมพลศิลาอาสน์ (ของท้าวสักกะ) แสดงอาการเร่าร้อน
ด้วยเดชแห่งศีลของพระเถระ ด้วยเหตุนี้ ท้าวสักกะ ทรงทราบเหตุนี้แล้ว
เสด็จไปยังสำนักของพระเถระ ให้พระเถระรู้จักพระองค์ คุณคนเดินทางไป
กรุงสาวัตถี ถือปลายไม้เท้า ย่นหนทางแล้วนำพระเถระไปในพระนครสาวัตถี
ในตอนเย็นวันนั้นเอง แล้วนิมนต์ให้พระเถระนั่งพักบนแผ่นกระดานในบรรณ-
ศาลา ที่จุลปาติตกุฎุมพีสร้างไว้ใกล้พระเชตวันนั้นแล้ว (บอก) ให้พระเถระ
รู้ความที่ตนมาแล้วโดยเทศแห่งสหาย (ผู้ร่วมทาง) ของท่านแล้วเสด็จหลีกไป.
แม้จุลปาติตกุฎุมพี ก็อุปฐากพระเถระด้วยความเคารพจนตลอดชีวิตขณะนี้แล.

จบอรรถกถาจกขุपालเถรคาถา

๖. ชัณฑสมนเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระชัณฑสมนเถระ

[๒๓๓] ได้ยินว่า พระชัณฑสมนเถระได้ภายิตคาถานี้ไว้ไว้อย่างนี้ว่า

เพราะเสียดสะดอกไม้ เพียงดอกเดียว เราได้

รับการบำเรออยู่ในสวรรค์ถึง ๘๐ โภกัปี ที่สุดได้บรรลุนิพพาน

เพราะผลกรรมที่เหลือ.

อรรถกถาชัณฑสมนเถรคาถา

คาถาของท่านพระชัณฑสมนเถระ เริ่มต้นว่า เอกปุปผ์ จชิตฺวาน.

เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า ท่านเกิดในเรือนแห่งตระกูล ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ ถึงความเป็นผู้รู้แล้ว เมื่อพระศาสดาปรินิพพานแล้ว สร้างไฟที่สำเร็จด้วยไม้จันทน์ ล้อมรอบพระสถูปนั้นแล้ว ได้ทำการบูชาใหญ่.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาเสวยสมบัติอันโอฬาร ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เกิดในตระกูลกุกุมพี ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า กัสสปะ เมื่อพระศาสดาปรินิพพานแล้ว เมื่อพระราชาทรงการทำกรบูชาด้วยดอกไม้อุทิศถวายพระสถูปทอง เขาหาดอกไม้ไม่ได้ เห็นดอกมะลิกิ่งหนึ่ง

จึงซื้อมะลิกิ่งนั้นด้วยราคาแพง ถี้อไปทำการบูชาที่พระเจดีย์ เกิดปีติโสมนัส
อย่างมโหฬารหาที่เปรียบมิได้.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาบังเกิดในเทวโลก เสวยความสุขในสวรรค์อยู่
๘๐ โภกฏีปี แล้วเกิดในตระกูลแห่งเจ้ามัลละ ณ เมืองปาวา ในพุทธปรบาทกาลนี้.
ในเวลาที่เขาเกิด น้ำอ้อยและน้ำตาลกรวด และดอกมะลิทั้งหลาย ได้เกิดแล้ว
ในเรือนด้วยเหตุ นั้น คนทั้งหลายจึงขนานนามเขาว่า จันตสุมนะ. เขาถึงความ
เป็นผู้รู้แล้ว เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ในสวนอัมพวัน ของนายจุนทะ
ณ เมืองปาวา เข้าไปเฝ้าแล้วฟังธรรม ได้มีศรัทธาจิตบวชแล้ว บำเพ็ญวิปัสสนา
ได้เป็นผู้มีอภิญญา ๖ ต่อกาลไม่นานนัก. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ใน
อปทานว่า

พระชินสีห์สัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงพระนามว่า

ปทุมุตตระ เชษฐบุรุษของโลก ประเสริฐกว่านระ
รุ่งเรืองดังกองอัคคี ปรีนิพพานแล้ว เมื่อพระมหาวิระ
ปรีนิพพานแล้ว ได้มีพระสถูปอันกว้างใหญ่ ชนทั้งหลาย
เอาสิ่งของที่พึงถวายเข้าไปตั้งไว้ที่สถูปในห้วงพระ-
ชาตุอันประเสริฐสุด ในกาลนั้น เรามีจิตเลื่อมใส มีใจ
โสมนัส ได้ทำไฟที่ไม้จันทน์อันหนึ่ง อันสมบุรณ์แก่
พระสถูป และถวายรูปและของหอม ในภพที่เราเกิด
คือในความเป็นเทวดาหรือมนุษย์ เราไม่เห็นความที่เรา
เป็นผู้ต่ำทรามเลย นี่เป็นผลแห่งบุรพกรรม ในกัปที่
๑,๕๐๐ แต่ภักทกัปนี้ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๘
พระองค์มีนามว่า สมัตตะ ทุกพระองค์ มีผลมาก.
เราเผาภิเษกทั้งหลายแล้ว ๗ ล ๗ คำสอนของพระพุทธเจ้า
เรากระทำสำเร็จแล้ว คัจฉนี้.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 450

ก็พระเถระครั้งบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อระลึกถึงชาติก่อนของตน เห็นการบริจาคดอกมะลิของตน ในชาติก่อนนั้น เป็นนิมิตแห่งสวรรค์สมบัติ และเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพาน เมื่อจะประกาศความนั้นด้วยสามารถแห่ง อุทาน ได้กล่าวคาถาว่า

เพราะสละดอกไม้เพียงดอกเดียว เราได้รับ

การบำเรออยู่ในสวรรค์ ถึง ๘๐ โภกียปี ที่สุดได้บรรลุ

พระนิพพาน เพราะผลกรรมที่เหลือ ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เอกบุปฺพํ ได้แก่ ดอกโกสุมดอกหนึ่ง แต่บทว่า เอกบุปฺพํ นั้นในคาถานี้ ท่านหมายเอาดอกมะลิ.

บทว่า จชิตฺวาน ความว่า เพราะสละ คือเพราะเหตุแห่งการ บริจาคดอกไม้ดอกเดียว โดยกระทำเป็นเครื่องบูชาพระสฤปของพระศาสดา.

บทว่า อสตี วสุทโกฏฺเวย ความว่า สิ้น ๘๐ โภกียปี โดยนับปีแบบ ของมนุษย์. ก็บทว่า อสตีวสุทโกฏฺเวย นี้ เป็นเหตุยวิภัตตติลงในอัจจันตสัง- โยคะ. ก็แลบทนี้ ฟังทราบที่ท่านกล่าวไว้ ด้วยสามารถแห่งการอุปบัติแล้ว ๆ เล่า ๆ ในสวรรค์กามาวจรชั้นที่ ๒. เพราะเหตุนั้น บทว่า สกุเลสุ จึงได้แก่ ในโลกสวรรค์ชั้นดาวดึงส์. ก็ในคาถานี้ บทนี้เป็นพหูพจน์ โดยที่เป็นการ บังเกิดขึ้นบ่อย ๆ ครั้ง.

บทว่า ปริจารตุวา ความว่า บำรุงบำเรออินทรีย์ในอารมณ์ทั้งหลาย มีรูปารมณ์ เป็นต้น แล้วเสวยความสุข อีกอย่างหนึ่ง ได้แก่ให้นางเทพอัปสร บำเรอบำรุงตน.

ด้วยบทว่า เสสเคนมฺหิ นิพฺพุโต นี้ พระเถระกล่าวหมายถึง กุศลกรรม อันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพาน ในอรรถาพจน์ ด้วยกรรมที่เหลือ จากกรรมที่ให้ภวสมบัติ ในกุศลเจตนาอันเป็นไปแล้ว ด้วยสามารถแห่งการบูชา

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 451

ด้วยดอกไม้. อธิบายว่า ได้แก่เจตนามากหลาย ที่เป็นไปแล้วด้วยสามารถ
แห่งบุรพเจตนา และอปฺรเจตนาในกุศลกรรมนั้น.

อีกอย่างหนึ่ง บทว่า เสสเคน ความว่า เมื่อกรรมวิบากนั้นยังไม่ทัน
สิ้นไป ด้วยวิบากที่ยังเหลืออยู่ของกรรมนั้นนั่นแหละ เราก็เป็นผู้ดับแล้ว คือ
เราปรินิพพานแล้ว ด้วยกิเลสปรินิพพาน. ด้วยบทว่า เสสเคน นี้ พระเถระ
แสดงว่า พระอรหันต์อันตนตั้งอยู่แล้วในอรรถาพใด กระทำให้แจ้งแล้ว อรรถาพ
ครั้งสุดท้าย แม้นั้น เป็นกรรมวิบาก ของกุศลกรรมอันนั้น.

คำว่า ด้วยวิบากที่ยังเหลืออยู่ของกรรมนั้นนั่นแหละ. ดังนี้ ที่ท่าน
กล่าวไว้แม้ในที่อื่น ก็หมายถึงอรรถาพสุดท้ายเช่นนั้น.

จบอรรถกถาชาดุมนเถรคาถา

๗. ติสสเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระติสสเถระ

[๒๓๔] ได้ยินว่า พระติสสเถระได้กัณฐกคานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

เราได้สละภานะทองคำ มีน้ำหนักประมาณ

๑๐๐ ปละ วิจิตรด้วยลวดลายตั้งร้อยชนิด มาถือบาตร

ดิน นี้เป็นการอภิเษกครั้งที่ ๒ ของเรา.

อรรถกถาติสสเถรคาถา

คาถาของท่านพระติสสเถรเริ่มต้นว่า **หิตฺวา สตปฺลํ กิํสฺ**. เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้พระเถรนี้ ก็เป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์อันกระทำไว้แล้วในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ เกิดในตระกูลของคนทำยานพาหนะ ถึงความเป็นผู้รู้แล้ว วันหนึ่งเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วมีใจเลื่อมใส ทำแผ่นกระดานด้วยท่อนไม้จันทน์ แล้วน้อมถวายแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า และพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงใช้สอยแผ่นกระดานนั้น.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาบังเกิดในเทวโลก กระทำบุญแล้วท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ อยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย บังเกิดในราชตระกูล ในโรจวนคร ในพุทธรูปบาทกาลนี้. พระราชกุมารเจริญพระชนพรรษาแล้ว เมื่อพระราชบิดาสวรรคต ก็ดำรงอยู่ในราชสมบัติ เป็นอภิเษกสหายของพระเจ้าพิมพิสาร ส่งบรรณาการมีแก้วมณี แก้วมุกดา และผ้าเป็นต้น ไปถวายพระเจ้าพิมพิสาร. พระเจ้าพิมพิสาร ทรงสดับความมีบุญของพระเจ้ากรุงโรจวนั้น จึงทรงส่งเครื่องราชบรรณาการตอบไป แล้วให้จารึกพระพุทธรจรีาลงในจิตรบัตร และจารึกปฏิจัมพูบาท ลงในพระสุพรรณบัตรส่งไปถวาย. พระเจ้าโรจวะ ทรงตรวจดูพระพุทธรจรีา ที่เขียนแสดงไว้ในจิตรบัตร และลำดับแห่งปฏิจัมพูบาท ที่จารึกไว้ในพระสุพรรณบัตร ทรงกำหนดประวัตกาล ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และนิวติกาล ที่ผ่านมาในอดีต ทบทวนลำดับแห่งพระราชสาสน์ในพระทัย แล้วเกิดความสลดพระทัย เพราะพระองค์เป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์กระทำไว้แล้วในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ และเพราะภพนี้เป็นภพสุดท้าย จึงทรงพระดำริ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 453

ว่า เพศพรหมจรรย์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าเราพบแล้ว และความคับหน้าของพระราชสาสน์ เรารู้แล้ว กามทั้งหลายมีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก ประโยชน์อะไรด้วยการอยู่ครอบครองราชสมบัติในบัดนี้ จึงทรงสละราชสมบัติ ปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ บวชอุทิศเฉพาะพระผู้มีพระภาคเจ้า ถือเอาบาตรที่ทำด้วยดิน ประพฤติเหมือนคนเทษยะ เมื่อมหาชนกำลังปริเทวนาการอยู่นั้น แล ออกจากพระนคร เสด็จถึงกรุงราชคฤห์โดยลำดับ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ประทับอยู่ที่เจ็อมเขา ชื่อว่าสัปปโสมณทิกะ ในพระนครราชคฤห์นั้น ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

พระศาสดาทรงแสดงธรรมแล้ว ท่านลำดับพระธรรมเทศนา ถือเอากรรมฐานในวิปัสสนา หมั่นประกอบเนื่อง ๆ อยู่ ขวนขวายวิปัสสนา บรรลุพระอรหัตแล้ว. สมดังคาถาประพันธ์ ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

เราเป็นนายช่างทำยานอยู่ในเมือง เป็นผู้ศึกษาดี
แล้ว ในงานของช่างไม้ เราได้ทำแผ่นกระดานด้วย
ไม้จันทน์ ถวายแด่พระสัมพุทธเจ้าผู้เป็นเผ่าพันธุ์ของ
โลก วิมานอันบุญกรรมนิรมิตดีแล้ว ด้วยทองคำนี้
ย่อมสว่างไสว ยานช้าง ยานม้า อันเป็นยานทิพย์
ปรากฏแก่เรา ปราสาทและวอ และแก้วอันประมาณ
มิได้ ย่อมบังเกิดแก่เราตามปรารถนา นี่เป็นผลแห่ง
การถวายแผ่นกระดาน ในกัณฑ์ ๕๑ แต่ภัทธกัณฑ์นี้ เรา
ได้ถวายแผ่นกระดานใด ด้วยการถวายแผ่นกระดาน
นั้น เราไม่รู้จักทุกคติเลย นี่เป็นผลแห่งการถวายแผ่น
กระดาน ในกัณฑ์ ๕๒ แต่ภัทธกัณฑ์นี้ ได้เป็นพระเจ้า
จักรพรรดิ ๔ พระองค์ มีนามว่า " นิมมิตะ "

สมบุรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก. เราเผา

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 454

กิเลสทั้งหลายแล้ว ฯล ฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า

เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็พระเถระครั้งบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อจะกล่าวถึงข้อปฏิบัติของตน
ด้วยสามารถแห่งอุทาน จึงได้กล่าวคาถาว่า

เราได้สละภษณะทองคำ มีน้ำหนักประมาณ

๑๐๐ ปละ วิจิตรด้วยลวดลายตั้งร้อยชนิด มาถือบาตร

ดิน นี่เป็นการอภิเษกครั้งที่สองของเรา ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า หิตฺวา แปลว่า สละแล้ว.

บทว่า สตปฺลํ ได้แก่ภษณะทองคำ ที่มีน้ำหนักประมาณ ๑๐๐ ปละ.

บทว่า กัมํ ได้แก่ กังสดาล. บทว่า โสวณฺณํ แปลว่า สำเร็จด้วยทอง.

บทว่า สตราจิกิ ความว่า ประกอบด้วยลวดลายมีใช้น้อย เพราะ
ความเป็นภษณะที่มีฝ้ายอันวิจิตร และงดงามด้วยแนวแห่งลายเขียนเป็นอนเนก.

บทว่า อคฺคฺหิ มตฺตฺติกา มตฺตฺติ ความว่า พระเถระในกาลก่อน เคยฉัน
ในภษณะมีค่ามากเห็นปานนี้ เมื่อกระทำตามพระพุทธโอวาท คิดว่า บัดนี้
เราสละภษณะทอง แล้วถือบาตรดิน โอ! เราทำกรรมดีแล้วหนอ ธรรมเนียม
ของพระอริยเจ้า ดำรงมาแล้วโดยลำดับดังนี้แล้ว กล่าวอนุโมทนาการสละราช
สมบัติ และการเข้าถึงบรรพชาเพศ โดยแถลงยกย่องภษณะ (ดิน). ด้วยเหตุนี้
พระเถระจึงกล่าวว่า นี่เป็นการอภิเษกครั้งที่ ๒ ของเรา ดังนี้. อธิบายว่า
การเข้าถึงบรรพชาเพศนี้ ชื่อว่าเป็นการอภิเษกครั้งที่สองของเรา โดยถือเอา
ราชาภิเษก เป็นการอภิเษกครั้งแรก. เพราะว่าการอภิเษกครั้งแรกนั้น เป็น
กรรมที่เศร้าหมองไปด้วยกิเลสมีรากะเป็นต้น สับสนวนวาย ประกอบไปด้วย
อนัตตโทษ เนื่องด้วยทุกข์ เป็นกรรมที่เลวทราม. ส่วนการอภิเษกครั้งที่ ๒
ของเรานี้ ชื่อว่า สูงสุด ประณีต เพราะผิดตรงข้ามจากการอภิเษกครั้งแรกนั้น.

จบอรรถกถาศิสฺสเถรคาถา

๘. อภัยเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระอภัยเถระ

[๒๓๕] ได้ยินว่า พระอภัยเถระได้ภาสิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

เมื่อบุคคลได้เห็นรูปแล้ว มัวใส่ใจถึงอารมณ์
อันเป็นที่รัก สติก็หลงลืม ผู้ใดมีจิตกำหนดยินดีสวय
รูปารมณฺ์ รูปารมณฺ์ก็ครอบงำผู้นั้น อาสวะทั้งหลาย
ย่อมเจริญแก่ผู้นั้น ผู้เข้าถึงซึ่งมูลแห่งภพ.

อรรถกถาอภัยเถรคาถา

คาถาของท่านพระอภัยเถระ เริ่มต้นว่า รูปํ ทิสฺวา สติ มฺหฺจฺจา.

เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้พระเถระนั้น ก็เป็นผู้มีอิทธิการอันกระทำไว้แล้วในพระพุทธเจ้า
องค์ก่อน ๆ ตั้งสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ เกิดใน
เรือนแห่งตระกูล ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า "สุเมธะ"
ถึงความเป็นผู้รู้แล้ว เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า สุเมธะ ในวันหนึ่ง
ได้ทำการบูชาด้วยดอกช้าน้ำ.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาบังเกิดในหมู่เทพ กระทำบุญแล้วท่องเที่ยว
ไป ๆ มา ๆ อยู่แต่ในสุคติภพเท่านั้น เกิดในตระกูลพราหมณ์ พระนครสาวตติ
ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ได้มีนามว่า "อภัย" ถึงความเป็นผู้รู้แล้ว อันเหตุสมบัติ

ตักเตือนอยู่ วันหนึ่งไปยังพระวิหาร ฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดาแล้ว ได้มีศรัทธาจิตบวชแล้ว กระทำบุรพกิจเสร็จแล้ว เจริญวิปัสสนาอยู่.

วันหนึ่ง ท่านเข้าไปสู่บ้านเพื่อบิณฑบาต เห็นมาตุคามแต่งตัวสวยงาม แล้วเกิดฉันทราคะ ปรารถนาของหญิงนั้น ด้วยสามารถแห่งอโยนิโสมนสิการ ท่านเข้าไปสู่วิหารแล้วข่มจิตของตนว่า เมื่อเราละสติแลดูอยู่ กิเลสในรูปารมณ์ เกิดขึ้นแล้วแก่เรา เรากระทำกรรมอันไม่สมควรแล้ว ดังนี้ เจริญวิปัสสนาใน ทัศนใดนั่นเอง บรรลุพระอรหัตแล้ว. สมดังคาถาประพันธ์ ที่ท่านกล่าวไว้ใน อปทานว่า

พระสยัมภูผู้ไม่เคยพ่ายแพ้ มีพระนามว่า สุเมธะ
เมื่อทรงพอกพูนวิเวก จึงเสด็จเข้าสู่ป่าใหญ่ เราเห็น
ดอกช้าน้ำกำลังบาน จึงเอามาร้อยเป็นพวงมาลัย
บูชาแด่พระพุทธเจ้า ผู้เป็นนายของโลก เฉพาะ
พระพักตร์ ในกัปที่ ๓๐,๐๐๐ แต่ภัทธกัปนี้ เราได้บูชา
พระพุทธเจ้า ด้วยดอกไม้ดี ด้วยการบูชานั้น เราไม่
รู้จักทุกติเลย นี่เป็นผลแห่งพุทธบูชา ในกัปที่ ๑,๕๐๐
แต่ภัทธกัปนี้ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๑๖ พระองค์
มีนามว่า "สุนิมมิตะ" สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ
มีผลมาก. เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ๗ ล ๗ คำสอน
ของพระพุทธเจ้า เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็พระเถระครั้งบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อจะแสดงว่า สำหรับผู้ที่
(ประพฤติ) คล้อยตามกิเลส ไม่มี (โอกาส) ที่จะยกศีรษะขึ้นจากวัฏทุกข์ได้เลย
ส่วนตัวเราไม่ประพฤติตามกิเลสเหล่านั้น ดังนี้ ด้วยการชี้ให้เห็นการบังเกิดขึ้น
แห่งกิเลสของตน ได้กล่าวคาถาว่า

เมื่อบุคคลได้เห็นรูปแล้ว มัวใส่ใจถึงอารมณ์อัน

เป็นที่รัก สติก็หลงลืม ผู้ใดมีจิตกำหนด ยินดีเสวย

รูปารมณ์ รูปารมณ์ก็ครอบงำผู้นั้น อาสวะทั้งหลาย

ย่อมเจริญแก่ผู้นั้น ผู้เข้าถึงซึ่งมูลแห่งภพ ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า รูป ได้แก่ รูปายตนะ อันเป็นที่ตั้งแห่ง
ความกำหนด. ก็รูปายตนะนั้นในกาลานี้ ท่านหมายถึงรูปแห่งหญิง.

บทว่า ทิสฺวา ได้แก่ เห็นด้วยจักขุ คือ ยึดถือรูปนั้นด้วยสามารถ
แห่งการกำหนดโดยนิमित และโดยอนุพยัญชนะ ด้วยการแล่นไปตามแห่งจักขุ-
ทวาร อธิบายว่า เพราะการถือเอารูปนั้นว่าเป็นอย่างนั้นเป็นเหตุ.

บทว่า สติ มุจฺจฺวา ได้แก่ สติที่เป็นไปในกาย ที่มีความไม่งาม
เป็นสภาพ ว่าไม่งามนั้นแล หายไปแล้ว ก็พระเถระเมื่อจะแสดงถึงสติที่หายไป
เพราะเห็นรูปนั้น จึงกล่าวว่า มัวใส่ใจถึงอารมณ์อันเป็นที่รัก ดังนี้ ประกอบ
ความว่า เมื่อมัวใส่ใจอารมณ์ตามที่เข้ามาปรากฏ ด้วยขโยนิโสมนสิการ กระทำ
ปิยารมณ์ให้เป็นนิमित โดยนัยมีอาทิว่า งาม เป็นสุข ดังนี้ สติก็หายไป.

ต่อแต่นั้น ก็จะมีจิตยินดีเสวยรูปารมณ์ ได้แก่ เป็นผู้มีจิตกำหนด
แล้วด้วยดี เสวย คือ เพลิดเพลินรูปารมณ์นั้น ก็เมื่อมัวเพลิดเพลินอยู่ รูปารมณ์
ก็ครอบงำผู้นั้น คืออารมณ์จะครอบงำผู้นั้น ทำให้ลำบาก ให้ถึงที่สุดหมุนไป
ทีเดียว และอาสวะทั้งหลาย ย่อมเจริญแก่เขาผู้เป็นแล้วอย่างนี้ คือ ชื่อว่า
ผู้เข้าถึงซึ่งมูลแห่งภพ ได้แก่ อาสวะทั้งหลาย แม้ทั้ง ๔ มีกามาสวะเป็นต้น
ที่มีการเข้าถึงซึ่งความเป็นมูล คือความเป็นเหตุแห่งภพ คือ สงสาร เป็นสภาพ
ย่อมเจริญแก่บุคคลนั้นยิ่ง ๆ ขึ้นไปทีเดียว คือไม่เสื่อมเลย แต่อาสวะแม้ทั้ง ๔
เหล่านั้น อันเราผู้ตั้งอยู่แล้วในการพิจารณา เจริญวิปัสสนาแล้วแทงตลอดอยู่
ซึ่งสัจจะทั้งหลาย ละแล้วโดยไม่เหลือ ตามลำดับแห่งมรรค คือสิ้นไปรอบแล้ว

๕. อุตติยเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระอุตติยเถระ

[๒๓๖] ได้ยินว่า พระอุตติยเถระได้ภายิตคานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

บุคคลผู้ได้สดับเสียงแล้ว ฟังใส่ใจถึงอารมณ์
อันเป็นที่รัก สติก็หลงลืม ผู้ใดมีจิตกำหนดยินดี
สวैयाสัททอารมณ์ สัททอารมณ์ก็ครอบงำผู้นั้น อาสวะ
ย่อมเจริญแก่ผู้นั้น ผู้เข้าถึงซึ่งสงสาร.

อรรถกถาอุตติยเถรคาถา

คาถาของท่านพระอุตติยเถระ เริ่มต้นว่า สทฺทํ สุตฺวา สติ มฺภูจฺจา.

เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้พระเถระนี้ ก็เป็นผู้มีอธิการอันกระทำแล้ว ในพระพุทธรเจ้า
องค์ก่อน ๆ สัมสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ เกิดใน
เรือนแห่งตระกูล ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า สุเมธะ
ถึงความเป็นผู้รู้แล้ว วันหนึ่งพบพระศาสดา เป็นผู้มึนจิตเสื่อมใสแล้ว ตกแต่ง
บัลลังก์อัน ปลูกด้วยพรมทำด้วยขนสัตว์เป็นต้น พร้อมทั้งผ้าสำหรับปิดเบื้องบน
(เพดาน) อันสมควรแก่พระพุทธรเจ้า แล้วได้ถวายไว้ในพระคันธกุฎี.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
เกิดในตระกูลแห่งเจ้าศากยะ ในกรุงกบิลพัสดุ์ ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ได้มีนามว่า

อุตติยะ. เขาเจริญวัยแล้ว เห็นพุทธานุภาพ ในสมาคมแห่งพระญาติ ของพระบรมศาสดา ได้เป็นผู้มีจิตศรัทธา บรรพชาแล้ว บำเพ็ญสมณธรรม วันหนึ่งเข้าไปสู่บ้านเพื่อบิณฑบาต ฟังเสียงเพลงขับของมาตุคามในระหว่างทางเมื่อเกิดฉันทราคะขึ้นในเสียงเพลงขับนั้น ด้วยสามารถแห่งอโยนิโสมนสิการ จึงระงับฉันทราคะนั้น ด้วยกำลังแห่งการพิจารณา แล้วเข้าไปสู่วิหาร เกิดความสังเวช นั่งในที่พักกลางวัน เจริญวิปัสสนา บรรลุพระอรหัต ในขณะนั่นเอง. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

ก็เราได้ถวายบัลลังก์ พร้อมทั้งผ้าสำหรับปิด

เบ็องบน (เพดาน) แต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า สุเมธะ เชษฐบุรุษของโลก ผู้คงที่ในกาลนั้น บัลลังก์นั้นได้เป็นบัลลังก์ประกอบด้วยแก้ว ๗ ประการ รู้ความดำริของเรา บังเกิดแล้วแก่เราที่เมื่อ ในกัปที่ ๑,๐๓๐ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้ถวายบัลลังก์ใดในกาลนั้น ด้วยธรรมนั้น เราไม่รู้จักทุกติเลย นี่เป็นผลของการถวายบัลลังก์ ในกัปที่ ๑,๐๒๐ แต่ภัทรกัปนี้ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๓ พระองค์ มีนามว่า สุวรรณาภามบูรณด้วยแล้ว ๗ ประการ มีพลมาก. เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯ ล ฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็พระเถระ ครั้น บรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อจะแสดงความว่า เมื่อบุคคลไม่รังเกียจกิเลสทั้งหลาย ย่อมไม่มีทางที่จะยกศีรษะขึ้นจากทุกข์ในวัฏฏะได้ ส่วนเรารังเกียจกิเลสเหล่านั้นแล้วทีเดียว ดังนี้ โดยมุ่งแสดงให้เห็นการบังเกิดขึ้นแห่งกิเลสของตน ได้กล่าวคาถาว่า

บุคคลได้ดับเสียงแล้ว มัวโง่ใจถึงอารมณ์เป็น
ที่รัก สติก็หลงลืม ผู้ใดมีจิตกำหนดยินดี เสวยสัท-
ทอารมณ์ สัททอารมณ์ก็ครอบงำผู้นั้น อาสวะทั้งหลาย
ย่อมเจริญแก่ผู้นั้น ผู้เข้าถึงซึ่งสงสาร ดังนี้.
บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สทฺทํ ได้แก่ สัททอารมณ์อันเป็นที่ตั้ง
แห่งความกำหนัด.

บทว่า อัสสารูปคามิโน ความว่า ชื่อว่าผู้เข้าถึงซึ่งสงสาร เพราะ
เข้าถึงสงสารอันเป็นเหตุแห่งสังสารวัฏ ที่ท่านกล่าวไว้อย่างนี้ว่า
ลำดับแห่งขั้นธ ชาติ อยตนะ ยังเป็นไปไม่ขาด
สาย ท่านก็เรียกว่า สงสาร ดังนี้.
ปาฐะว่า อัสสารูปคามิโน ดังนี้ ก็มี. คำที่เหลือมีนัยดังกล่าวแล้ว
ในคาถาติดต่อกันไป.

จบอรรถกถาสุตตยเถรคาถา

๑๐. เทวสภเถรคาถา (ที่ ๒)

ว่าด้วยคาถาของพระเทวสภเถระ

[๒๓๗] ได้ยินว่า พระเทวสภเถระได้ภาษิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

ภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยความเพียรชอบ มีสติปัญญา
เป็นอารมณ์ ประดับประดาด้วยดอกไม้ คือ วิมุตติ
จักเป็นผู้ไม่มีอาสวะ ปรินิพพาน.

จบวรรคที่ ๑๐

อรรถกถาทวารสกเถรคาถา

คาถาของท่านพระทวารสกเถระ เริ่มต้นว่า **สมมุปปธานสมมุปนฺโน**.
เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้พระเถระนี้ ก็เป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์อันกระทำไว้แล้วในพระพุทธเจ้า
องค์ก่อน ๆ ตั้งแต่สมกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ เกิดใน
เรือนแห่งตระกูล ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า **ลิจิ** ถึงความ
เป็นผู้รู้แล้ว วันหนึ่งเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า **ลิจิ** เป็นผู้ที่มีใจ
เลื่อมใสแล้ว ได้ทำการบูชาด้วยดอกชบา.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย บังเกิด
ในตระกูลแห่งเจ้าสาकยะ ในพระนครกบิลพัสดุ์ ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ได้มี
นามว่า **ทวารสกะ**. เขาเจริญวัยแล้ว เห็นพุทธธานุภาพ ในคราวเมื่อพระบรม-
ศาสดาเสด็จมาเพื่อระงับการทะเลาะกันเรื่องเทริด เป็นผู้ที่มีใจเลื่อมใสแล้ว
ตั้งอยู่ในสรวณคมน์ เมื่อพระศาสดาประทับอยู่ในนิโครธาราม เข้าไปเฝ้าพระ-
ศาสดาอีก ได้เป็นผู้มีศรัทธาแล้วบวช กระทำบุรพกิจเสร็จแล้ว เจริญวิปัสสนา
บรรลुพระอรหัตแล้วต่อกาลไม่นานนัก. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ใน
อปทานว่า

เราได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า
ลิจิ ผู้ปราศจากมลทินบริสุทธิ ผ่องใส ไม่ขุ่นมัว ดัง
พระจันทร์มีความยินดีในรากะดินแล้ว ทรงข้ามตัณหา
ในโลกแล้ว ทรงยังหมู่ชนให้ดับเข็ญ ทรงข้ามเองแล้ว
ยังผู้อื่นให้ข้าม เป็นมุณีผู้ประเสริฐ เฝงฌานอยู่ในป่า

มีจิตแน่วแน่ ตั้งมั่นดีแล้ว เราร้อยดอกชบาทำเป็น
พวงมาลัยแล้วบูชาพระพุทธเจ้า ทรงพระนามว่า สิขี
ผู้เป็นเผ่าพันธุ์ของโลก ในกัปที่ ๓๑ แต่ภัทรกัปนี้
เราได้ทำกรรมใดไว้ในกาลนั้น ด้วยกรรมนั้นเราไม่รู้-
จักทุกขเลย นี่เป็นผลแห่งพุทธบูชา ในกัปที่ ๗ แต่
ภัทรกัปนี้ เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิมีนามว่า
สมันตจักขุ เป็นจอมมนุษย์ มียศมาก มีพลมาก.
เราเผาภิเษกทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระ-
พุทธเจ้า เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็พระเถระครั้นบรรลुพระอรหัตแล้ว เป็นผู้มปีติโสมนัสบังเกิดแล้ว
เพราะอาศัยวิมุตติสุขที่ตนได้บรรลุแล้ว ได้กล่าวคาถาดังสามารถแห่งอุทานว่า

ภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยความเพียรชอบ มีสติปัญญา

เป็นอารมณ์ ประดับประดาด้วยดอกไม้ คือ วิมุตติ

จักเป็นผู้ไม่มีอาสวะ ปรินิพพาน ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สมมุปปธานสมุปนุโน ความว่า
ผู้สมบุรณ์ด้วยสัมมปปธานมีอย่าง ๔ อธิบายว่า ยังกิจที่จะต้องทำด้วยสัมมปป-
ธานเหล่านั้น ให้ถึงพร้อมแล้วตั้งอยู่.

บทว่า สติปัญญาโคจโร ความว่า ภิกษุชื่อว่า สติปัญญาโคจโร
เพราะมีสติปัญญา (๔) มีกายนุปีตสนาสติปัญญาเป็นต้นเป็นอารมณ์ คือเป็น
ที่ตั้งแห่งความประพฤติ อธิบายว่า เป็นผู้มจิตตั้งมั่นแล้ว ในสติปัญญา ๔.

ดอกไม้ คือ วิมุตตินั้นแล ชื่อว่า มีกลิ่นหอมกลบอบอวล เพราะ
งามด้วยคุณธรรม ภิกษุ ชื่อว่า ประดับแล้วคือตกแต่งแล้ว ได้แก่ กระทำ
ให้พอแล้ว ด้วยวิมุตติเหล่านั้น โดยประการทั้งปวง คือโดยชอบทีเดียว.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 463

บทว่า วิมุตติภูมุตถุญโน ปรินิพพิตตุนาสโว ความว่า
ภิกษุเมื่อปฏิบัติอยู่โดยชอบอย่างนี้ เป็นผู้ไม่มีอาสวะ จักปรินิพพานด้วยสอุปา-
ทิสเสนิพพานธาตุ และอนุปาทิสเสนิพพานธาตุต่อกาลไม่นานเลย.

ก็คำเป็นคาถานี้แหละ ได้เป็นคาถาพยากรณ์พระอรหันต์ผลของพระเถระ.

จบอรรถกถาทวารสกเถรคาถา

จบวรรคพรรณนาที่ ๑๐

ในอรรถกถาเถรคาถา ชื่อว่า ปริมัตถทีปนี

ในวรรคนี้ รวมพระเถระได้ ๑๐ รูป คือ

๑. พระปริบูรณ์กเถระ ๒. พระวิษยเถระ ๓. พระเอรกกเถระ
๔. พระเมตตชิเถระ ๕. พระจักขุปาลเถระ ๖. พระขันทสุมนเถระ
๗. พระติสสเถระ ๘. พระอภัยเถระ ๙. พระอุตตยเถระ ๑๐. พระทวารสกเถระ
(ที่ ๒) และอรรถกถา.

เถรคาถา เอกนิบาต วรรคที่ ๑๑

๑. เพ็ญฐกานิเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระเพ็ญฐกานิเถระ

[๒๓๘] ได้ยินว่า พระเพ็ญฐกานิเถระได้กัณฐิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

ท่านละความเป็นคฤหัสถ์มาแล้ว ยังไม่ทันสำเร็จ

กิจ เป็นผู้มืปากดั่งไถ เห็นแก่ท้อง เป็นคนเกียจคร้าน

เป็นคนโง่เขลา เข้าห้องบ่อยๆ เหมือนสุกรตัวใหญ่

ที่เขาปรนปรี้อด้วยเหยื่อ ฉะนั้น.

วรรควรรณนาที่ ๑๑

อรรถกถาเพ็ญฐกานิเถรคาถา

คาถาของท่านพระเพ็ญฐกานิเถระ เริ่มต้นว่า หิตฺวา คิหิตฺตํ
อนโวลิตฺตฺโต. เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้พระเถระนี้ ก็เป็นผู้มีอธิการอันกระทำไว้แล้วในพระพุทฺธเจ้าองค์
ก่อน ๆ ในกัณฑ์ที่ ๓๑ แต่ภักฺรกัณฑ์ บังเกิดในตระกูลพราหมณ์ ในกาลของ
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า เวสสภู เจริญวัยแล้ว ถึงความสำเร็จ
ในศิลปวิทยาของพราหมณ์ทั้งหลาย ละฆราวาสวิสัยแล้ว บวชเป็นคาส

อันหมู่ญาติแวดล้อมแล้วท่องเที่ยวไป วันหนึ่งเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า เวสสภู เกิดปีติโสมนัส อาศัยพระญาณสมบัติของพระศาสดา จึงเป็นผู้มีใจเลื่อมใส ได้ทำการบูชาด้วยดอกไม้ทั้งหลาย อุทิศพระญาณ.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายบังเกิดในตระกูลพราหมณ์ ในพระนครสาวัตถี ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ได้มีนามว่า เพ็ญฐานิกะ ถึงความเป็นผู้รู้แล้ว ฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดา ได้เป็นผู้มีศรัทธาจิต บวชแล้วเรียนกรรมฐานอยู่ในป่าแคว้นโกศล เป็นผู้เกียจคร้าน มีร่างกายกำยำ มีวาจาหยาบคาย ไม่ยังจิตให้เกิดขึ้นในสมณธรรมได้.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงตรวจดูความแก่กล้าของญาณแล้ว ยังเพ็ญฐานิกะให้สลดใจ ด้วยพระคาถาซึ่งโทษนี้ว่า

เธอละความเป็นคฤหัสถ์มาแล้ว ยังไม่ทัน

สำเร็จกิจ เป็นผู้มีปากดั่งไถ เห็นแก่ห้อง เป็นคน

เกียจคร้าน เป็นคนโง่เขลา เข้าห้องบ่อย ๆ เหมือน

สุกรตัวใหญ่ที่เขาปรนปรี้อด้วยเหยื่อ ฉะนั้น ดังนี้.

เธอเห็นพระศาสดา เหมือนหนึ่งประทับนั่งอยู่ตรงหน้า และฟังคาถานั้นแล้ว เกิดความสลดใจ แล้วเจริญวิปัสสนา บรรลุพระอรหัตต่อกาลไม่นานนัก เพราะเหตุที่ญาณถึงความแก่กล้าแล้ว. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอปทานว่า

เราได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า

"เวสสภู" ผู้โชติช่วงดั่งดอกกรรณิการ์ ประทับนั่งอยู่

ณ ที่ระหว่างภูเขา ทรงยังทิศทั้งปวงให้สว่าง ดังดาว

ประกายพฤษภ มีมาณพ ๓ คนเป็นผู้ศึกษาดี ในศิลาปะ
ของตน หาบสิ่งของเต็มหาบ ไปตั้งข้างหลังเรา เรา
ผู้มีตะไส้ดอกจำปา ๗ ดอกไว้ในห่อ ถือดอกจำปา
เหล่านั้น บูชา ในพระญาณของพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงพระนามว่า " เวสสภู " ในกัปที่ ๓๑ แต่ภัทรกัปนี้
เราบูชาพระพุทธญาณด้วยดอกไม้ดี ด้วยการบูชา
เราไม่รู้จักทุกคติเลย นี่เป็นผลแห่งการบูชาพระญาณ
ในกัปที่ ๒๕ แต่ภัทรกัปนี้ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ
มีนามว่า " วิปุลภา " สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ
มีพลมาก. เราเผาภิเลสทั้งหลายแล้ว ๗ ล ๗ คำสอน
ของพระพุทธเจ้า เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็พระเถระครั้งบรรลुพระอรหัตแล้ว เมื่อปฏิบัติพระโอวาทของพระ-
ศาสดาก็ดี เมื่อพยากรณ์พระอรหัตผล ด้วยมุขที่แปลกออกไปก็ดี ก็ได้กล่าวซ้ำ
พระคาถานั้นแหละ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า หิตฺวา อธิบายว่า สละความเป็น
คฤหัสถ์ อธิบายว่า บวชแล้ว.

บทว่า อนโวลิตฺตุโต ความว่า ยังไม่สำเร็จกิจตามสมควร. อธิบายว่า
ชื่อว่ายังไม่สำเร็จกิจ คือ มีกรณียกิจยังไม่สำเร็จ เพราะยังไม่สำเร็จปริญญา
ตามสมควร แก่ผู้บวชในพระศาสนามุ่งหมายไว้.

อีกอย่างหนึ่ง บทว่า อนโวลิตฺตุโต ความว่า ยังไม่สำเร็จกิจ
โดยลำดับ และยังไม่ได้กระทำการอยู่จบพรหมจรรย์ ตามลำดับแห่งมรรคอัน
บริสุทธิตั้งหลาย อธิบายว่า ยังไม่อยู่จบในอริยวาสครบทั้ง ๑๐. ภิกษุชื่อว่า

มุขนังคลี เพราะมีไถกล่าวคือปาก อธิบายว่า บุคคลอยู่ด้วยประโยชน์คือการ
กล่าวคำหยาบในผู้อื่นทั้งหลาย คุณคุณอันอยู่ด้วยไถ ฉะนั้น.

บทว่า โอิทริโก ความว่า ขวนขวายในเรื่องท้อง คือ เอาใจใส่แต่
เรื่องกินเป็นใหญ่.

บทว่า กูลีโต แปลว่า เกียจคร้าน คือไม่หมั่นประกอบภavana.
พระเถระเมื่อจะแสดงถึงความสำเร็จ ของภิกษุผู้เป็นอย่างนี้ จึงกล่าวว่า
เป็นคนโง่เขลา เข้าห้องบ่อย ๆ เหมือนสุกรตัวใหญ่ ที่เขาปรนปรีด้วยเหยื่อ
ฉะนั้น ดังนี้.

อรรถาธิบายของคานานัน ข้าพเจ้ากล่าวไว้ในหนหลังแล้วทั้งนั้น ก็ใน
คานานี พึงเข้าใจว่า ภิกษุบวชแล้ว เป็นคนโง่ เชื่อว่าย่อมเข้าห้องบ่อย ๆ
เพราะความเป็นผู้ยังไม่ได้อยู่จบพรหมจรรย์เป็นต้น เป็นสภาพ ฉันได ภิกษุ
เช่นเราเป็นบัณฑิต ย่อมไม่เป็นฉันนั้น ก็พระเถระพยากรณ์พระอรหันต์ผล
ด้วยมุขที่แปลออกไปว่า ปรีนิพพาน เพราะถึงที่สุดแห่งสัมมาปฏิบัติ อันมี
สภาพตรงข้ามจากปฏิบัติดังกล่าวแล้ว ฉะนั้นแล.

จบอรรถกถาเพลิงฐกานีเถรคาถา

๒. เสตฺถจฺจนเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระเสตฺถจฺจนเถระ

[๒๓๕] ได้ยินว่า พระเสตฺถจฺจนเถระได้ภยิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

ชนทั้งหลายถูกมานะหลอกลวงแล้ว เสร้าหมอง
อยู่ในสังขารทั้งหลาย ถูกความมีลาภ และความเลื่อม
ลาภย่ำยีแล้ว ย่อมไม่ได้บรรลุสมาธิเลย.

อรรถกถาเสตฺถจฺจนเถรคาถา

คาถาของท่านพระเสตฺถจฺจนเถระ เริ่มต้นว่า **มานน วญฺจิตา**. เรื่องราว
ของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้พระเถระนี้ ก็เป็นผู้มีอิทธิการอันกระทำแล้ว ในพระพุทธเจ้าองค์
ก่อน ๆ สิ่งสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ เกิดในเรือน
แห่งตระกูล ในกาลของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพระนามว่า **ติสสะ** ถึง
ความเป็นผู้รู้แล้ว วันหนึ่ง เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า **ติสสะ**
มีใจเลื่อมใส ได้ถวายผลขนุนที่มีรสหวานสนิท (และ) ของขบเคี้ยวคือผล
มะพร้าวที่เตรียมไว้.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาบังเกิดในเทวโลก ท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ อยู่
ในเทวคาและมนุษย์ทั้งหลาย เกิดเป็นโอรสของพระเจ้ามณฑลิกะพระองค์หนึ่ง
ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ได้มีพระนามว่า **เสตฺถจฺจน** เมื่อพระชนกสวรรคตแล้ว

ท้าวเธอได้ดำรงอยู่ในราชสมบัติ (สืบแทน) ทำให้ราชกิจล้มเหลว เพราะไม่มีความอุตสาหะ และความสามารถทำให้ราชสมบัติตกอยู่ในเงื้อมมือฝ่ายตรงข้าม เกิดความสลดพระทัย เพราะถึงความทุกข์ระทม ทอดพระเนตรเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จจาริกไปตามชนบท ได้เป็นผู้มีศรัทธาจิต ทรงผนวชแล้ว กระทำบาริกรรม บรรลุพระอรหัตในวันนั้นเอง. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

 ในกาลก่อนเราได้ถวายผลไม้ แต่พระผู้มีพระ-
 ภาคเจ้าทรงพระนามว่า "ติสสะ" และได้ถวายผล
 มะพร้าว ที่สมมติกันว่าของควรเคี้ยว ครั้นถวายผล
 มะพร้าวนั้น แต่พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า ติสสะ
 ผู้แสวงหาคุณอันใหญ่หลวงแล้ว ย่อมบันเทิง มี
 ความประสงค์สิ่งที่ต้องการ ก็เข้าถึงได้ตามปรารถนา
 ในกัณฑ์ที่ ๕๒ แต่กัณฑ์นี้ เราได้ถวายทานใดในกาล
 นั้น ด้วยทานนั้น เราไม่รู้จักทุกติเลย นี่เป็นผลแห่ง
 การถวายผลไม้ ในกัณฑ์ ๑๓ แต่กัณฑ์นี้ ได้เป็น
 พระเจ้าจักรพรรดิราช มีนามว่า "อินทสมะ" สมบูรณ์
 ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก. เราเผาภิเษก
 ทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เรา
 กระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

 ก็พระเถระครั้งบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อจะดำเนินกิเลสทั้งหลายได้

กล่าวคาถาว่า

**ชนทั้งหลายถูกมานะหลอกลวงแล้ว เสร้าหมอง
อยู่ในสังขารทั้งหลาย ถูกความมีลาภและความเลื่อม
ลาภย่ำยีแล้ว ย่อมไม่ได้บรรลุสมาธิเลย ดังนี้.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มาเนน วณฺจิตาเส ความว่า อันมานะ
ที่เป็นไปแล้ว โดยนัยมีอาทิว่า เราเป็นผู้ประเสริฐที่สุด ดังนี้ ทำให้วิปลาส
ไปโดยการเข้าไปตัดกัณเฑาะคือกุศล ด้วยสามารถแห่งกิเลส มีการยกตนข่มผู้อื่น
เป็นต้น.

บทว่า สงฺขาราเสฺว สงฺกิลฺลิจฺจมานาเส ความว่า เสร้าหมองอยู่ใน
อินทรีย์ทั้งหลายมีจักขุเป็นต้น ที่เป็นไปในภายใน และภายนอก และใน
สังขตธรรมทั้งหลายมีรูปเป็นต้น คือ ถึงความเสร้าหมอง ด้วยสามารถการถือ
เอานิमितนั้น โดยเป็นค้นหาเป็นต้นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอิตตา
ตัวตนของเรา ดังนี้.

บทว่า ลาภาลาเภน มลิตา ความว่า อันลาภคือการได้บริวาร
มีบาตรและจีวรเป็นต้น และพัศดูมีผ้าเป็นต้น และอันความเลื่อมลาภ คือไม่ได้
สิ่งเหล่านั้นนั่นแล ย่ำยีแล้ว คือเหยียบย่ำ ได้แก่ครอบงำแล้ว เพราะเป็นปฏิฆะ
กับความยินดี อันบังเกิดขึ้นแล้วด้วยสามารถแห่งกิเลสมีค้นหาเป็นต้น. ก็บทว่า
ลาภาลาเภน มลิตา นี้ เป็นเพียงตัวอย่าง และในอธิการนี้ บัณฑิตพึง
สงเคราะห์เอาโลกธรรมแม้ทั้ง ๘ เข้าด้วย.

บทว่า สมาธิ นาทิจฺจนฺนุติ ความว่า บุคคลเห็นปานนี้เหล่านั้น
ผู้ไม่มีจิตเป็นสมาธิ ด้วยสามารถแห่งสมถกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐาน
แม้ในกาลไหน ๆ ก็ย่อมไม่ประสพ คือไม่ได้ ได้แก่ไม่ถึงซึ่งสมาธิ เพราะไม่มี
ธรรมอันเป็นไปเพื่อสมาธิ และเพราะมีแก่อกุศลธรรมนอกนี้ แม้ในคานานี้

คำว่า ผู้ไม่มีปรีชา ถูกกิเลสมีมานะเป็นต้นครอบงำแล้ว ถึงจะเข้าสมาธิอยู่นั้นแล ชื่อว่าย่อมไม่ถึงสมาธิ ฉะนั้น ผู้มีปรีชาทั้งหลาย หาเป็นฉนั้นไม่ ก็ผู้มีปรีชาเหล่านั้นเป็นเช่นกับเรา ไม่ถูกกิเลสมีมานะเป็นต้นครอบงำแล้ว ย่อมได้บรรลุสมาธิโดยง่ายเดียว ดังนี้ พึงทราบว่าเป็นคำพยากรณ์พระอรหันต์ผล (ของพระเถระ) โดยมุขที่แปลกออกไป.

จบอรรถกถาสตฺยจฺเจรคาถา

๓. พันธฺรเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระพันธฺรเถระ

[๒๔๐] ได้ยินว่า พระพันธฺรเถระได้กัณฐกคานีไว้ อย่างนี้ว่า
เราไม่มีความต้องการด้วยลาภ คือ อามิสนั้น มี
ความสุขพอแล้ว เป็นผู้อิ่มเอิบแล้ว ด้วยรสแห่งธรรม
ครั้งได้ดื่มรสอันล้ำเลิศเช่นนี้แล้ว จะไม่กระทำความ
สนิทสนมด้วยรสอื่น อีก.

อรรถกถาพันธฺรเถรคาถา

คาถาของท่านพระพันธฺรเถระ เริ่มต้นว่า นาหิ เอเตน อตฺถิโก.
เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?
แม้พระเถระนี้ ก็เป็นผู้มีอิทธิการอันกระทำแล้ว ในพระพุทฺธเจ้าองค์
ก่อน ๆ เป็นผู้คุ้มครองในพระราชวัง ของพระราชอาพระองค์หนึ่ง ในกาล
ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า สิทธัตถะ ในวันหนึ่ง เห็นพระผู้มี

พระภาคเจ้า พร้อมด้วยบริษัทเสด็จผ่านสนามหน้าพระราชวัง มีจิตเลื่อมใส
เก็บดอกชบาไปบูชา พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้นำของโลก พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาไปบังเกิดในเทวโลก ท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ
อยู่แต่ในสุคติภพเท่านั้น เกิดเป็นบุตรแห่งเศรษฐี ในสิทวดีนคร ในพุทธปรุ-
บาทกาลนี้ ได้มีนามว่า พันธุระ. เขาถึงความเป็นผู้รู้แล้ว ไปในกรุงสาวัตถี
ด้วยกรณียกิจบางอย่าง แล้วไปสู่พระวิหาร พร้อมด้วยอุบาสกทั้งหลาย ฟัง
พระธรรมเทศนาของพระศาสดาแล้ว ได้เป็นผู้มีศรัทธาจิต บวชแล้ว เริ่มตั้ง
วิปัสสนา แล้วบรรลุพระอรหัต ต่อกาลไม่นานนัก เพราะเป็นผู้มีญาณแก่กล้า
แล้ว. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า สิทธิทัตตะ

เชษฐบุรุษของโลก เสด็จดำเนินไปสู่พระนคร เราเป็น
พระสาวกทั้งหลาย เสด็จดำเนินไปสู่พระนคร เราเป็น
ผู้ที่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้คุ้มครอง ในภายในพระราช-
วัง เราเข้าไปในปราสาท ได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า
ผู้นำของโลก จึงถือเอาดอกชบา ไปโปรยลงในภิกษุสงฆ์
แยกพระพุทธเจ้าไว้แผนหนึ่ง โปรยดอกชบาลงบูชา
ยิ่งกว่านั้น ในกัปที่ ๕๔ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้บูชา
พระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้ดี ด้วยการบูชานั้น เราไม่รู้
จักทุกคติเลย นี่เป็นผลแห่งพุทธบูชา ในกัปที่ ๘๗ แต่
ภัทรกัปนี้ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ มีนามว่า
มหิททิกะ สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีผลมาก.
เราเผาภิเษกทั้งหลายแล้ว ๆ ล ๆ คำสอนของพระ-
พุทธเจ้า เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 473

ก็พระเถระครั้งบรรลुพระอรหัตแล้ว ตั้งอยู่ในความเป็นผู้มีกตัญญู ไปสู่พระนครสีลวดี เพื่อสนองพระคุณพระราชา ผู้มีอุปการะแก่ตน เมื่อจะ แสดงธรรมแก่พระราชา ประกาศสัจจะทั้งหลายแล้ว. ในเวลาจบสัจจะ พระ ราชาเป็นพระโศดาบัน ให้สร้างวิหารใหญ่ ชื่อว่า สุทัตสนะ ในพระนคร ของพระองค์ มอบถวายแก่พระเถระ. พระเถระ ได้เป็นผู้มีลาภสักการะอย่าง ใหญ่หลวง.

พระเถระมอวิหาร และลาภสักการะทั้งหมด แก่สงฆ์ (ส่วน) ตน เอง เทียววิณชบาตยังอัธภาพให้เป็นไป โดยทำนองก่อนนั้นแล พักอยู่ใน สีลวดีนครนั้น สิ้นวันเล็กน้อย ได้เป็นผู้มีความประสงค์จะไปสู่พระนครสาวัตถี.

ภิกษุทั้งหลายกล่าวว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงอยู่ในที่นี้แหละ ถ้าบกรพร้อมด้วยปัจจัยทั้งหลาย พวกข้าพเจ้าจักยังปัจจัยนั้นให้บริบูรณ์. พระ เถระเมื่อจะแสดงความรู้ว่า ลูก่อนอาวุโสทั้งหลาย เราไม่มีความต้องการด้วย ปัจจัยอันโอฬาร เรายังอัธภาพให้เป็นไปด้วยปัจจัยตามมีตามได้ เราเป็นผู้มี ความพอใจด้วยรสพระธรรมอย่างเดียวกับท่านนั้น ดังนี้แล้ว ได้กล่าวคาถาว่า

เราไม่มีความต้องการด้วยลาภ คืออามิสนั้น มี
ความสุขพอแล้ว อิ่มเอิบแล้วด้วยรสพระธรรม ครั้น
ได้ดื่มรสอันล้ำเลิศเช่นนี้แล้ว จะไม่กระทำความสนิท
สนมด้วยรสอื่นอีก ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นาหิ เอเตน อตฺถิโต ความว่า ท่านทั้งหลายมีความประสงค์จะให้เราอิ่มหนา ยินดีด้วยอามิสใด จึงกล่าวว่า พวกข้าพเจ้า จักทำปัจจัยให้บริบูรณ์ เราไม่มีความต้องการด้วยลาภคืออามิสนี้ อันมีอามิสคือปัจจัยเป็นรส เรากำเนิงอยู่ว่า เราไม่มีความต้องการด้วยลาภคือ อามิสนี้ (เพราะ) ความสันโดษเป็นสุขอย่างยิ่ง ดังนี้ จึงยังอัธภาพให้เป็นไป

ด้วยปัจจัยตามมีตามได้. บัดนี้พระเถระเมื่อจะประกาศเหตุอันเป็นหลัก ใน
ความไม่ต้องการ ด้วยลาภคืออามิสนั้น จึงกล่าวว่า เรามีความสุขพอเพียงแล้ว
อิมเอบแล้วด้วยรสพระธรรม ดังนี้. อธิบายว่า เราอิมเอบแล้ว คือยินดีแล้ว
คือถึงความสุข ได้แก่ มีความพอใจโดยมีสุข ด้วยรสแห่งโพธิปักขิยธรรม
๓๗ ประการ และด้วยรสแห่งโลกุตระธรรม ๘.

บทว่า ปีตวา รสคุมุตตมัม ความว่า ดื่มรสแห่งพระธรรมอันสูงสุด
ตามที่ท่านกล่าวไว้ว่า เลิศ คือประเสริฐที่สุดในรสทั้งปวงที่ท่านนั้นดำรงอยู่แล้ว.
สมดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า รสแห่งพระธรรมย่อมชนะรสทั้งปวง
ดังนี้. บทว่า น จ กามมิ วิเสน สนฺถว ความว่า การดื่มรสพระ
ธรรม อันเป็นรสล้ำเลิศเห็นปานนี้ ตั้งอยู่แล้วจักไม่ทำความสนิทสนม คือ
การคลุกคลีด้วยรสอื่น คือรสอันเป็นพิษ เช่นกับยาพิษ อธิบายว่า ไม่มีเหตุ
ให้ต้องกระทำอย่างนั้น.

จบอรรถกถาพันธฺรเถรคาถา

๔. จิตกเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระจิตกเถระ

[๒๔๑] ได้ยินว่า พระจิตกเถระได้ภยิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

กายของเราเป็นกายเบาหนอ อันปีติและสุขอย่าง
ไพบุลย์ถูกต้องแล้ว ย่อมเลื่อนลอยได้เหมือนนุ่น ที่
ถูกลมพัดไป ฉะนั้น.

อรรถกถาชิตกเถรคาถา

คาถาของท่านพระชิตกเถระ เริ่มต้นว่า **ลหุโก วัต เม กาโย.**

เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้พระเถระนี้ ก็เป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์อันกระทำแล้ว ในพระพุทธรเจ้าองค์ก่อน ๆ ทั้งหลาย สิ่งสมบุญไว้ในภพนั้น ๆ เกิดเป็นยักษ์ผู้เสนาบดี ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า **ปทุมุตตระ** วันหนึ่ง นั่งอยู่ในสมาคมยักษ์ เห็นพระศาสดาประทับนั่งอยู่ที่โคนไม้แห่งหนึ่ง จึงเข้าไปเฝ้า ถวายบังคมพระศาสดา แล้วนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง. พระศาสดาทรงแสดงธรรมแก่เขา. เขาฟังธรรมแล้ว แสดงความปีติและโสมนัสอันโอฬาร ปรบมือ ลูกขึ้นถวายบังคมพระศาสดา การทำประทักษิณ แล้วหลีกไป.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เกิดในตระกูลพราหมณ์ ในพระนครสาวัตถี ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ได้มีนามว่า **ชิตกะ**. เขาถึงความเป็นผู้รู้แล้ว สดับความที่พระมหาโมคคัลลานะ เป็นผู้มึนถวิลมาก คิดว่า เราจักเป็นเช่นพระเถระนี้ อันบุรพเหตุตัดเดือนอยู่ บวชแล้วเรียนกรรมฐาน ในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า การทำกรรมในสมณะและวิปัสสนาทั้งหลาย ได้สำเร็จอภิญญา ๖ ต่อกาลไม่นานนัก. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ ในอุปทานว่า

พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นจอมประชา ประเสริฐ

กว่านระ ทรงพระนามว่า ปทุม ผู้มีพระจักขุ เสด็จ

ออกจากป่าใหญ่แล้วแสดงธรรมอยู่ ในขณะนั้นได้มี

การชุมนุมเทวดาในที่ไม่ไกล พระผู้มีพระภาคเจ้า

เทวดาทั้งหลายได้มาประชุมกันด้วยกิจบางอย่าง เรา
ได้เห็นอย่างชัดเจน เราได้ยินพระสุรเสียง ที่ทรง
แสดงอมตธรรมของพระพุทธเจ้า มีจิตเลื่อมใส มีใจ
โสมนัส ปรบมือแล้ว เข้าไปบารุง เราเห็นผลแห่ง
การบารุงพระศาสดาที่เราประพฤติดีแล้ว ใน ๓๐,๐๐๐
กัปที่ผ่านมา เราไม่รู้จักทุกข์เลย ในกัปที่ ๑๒๕ ได้
เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ มีนามว่า สมลังกตะ
สมบูรณด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก. เราเผาภิเลส
ทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เรากระ-
ทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็พระเถระครั้งบรรลुพระอรหัตแล้ว เมื่อเสวยเฉพาะอิทธิวิธี อัน
มีความพิเศษ มีอย่างมีใช้น้อย เพราะความเป็นผู้ชำนาญในฤทธิ์ทั้งหลาย
กระทำการอนุเคราะห์พระศาสดา ด้วยอิทธิปาฏิหาริย์ และด้วยอนุศาสนิปาฏิ-
หาริย์ อยู่. ท่านอันภิกษุทั้งหลายถามว่า คุณก่อนอาวุโส ท่านใช้อิทธิฤทธิ์ได้
อย่างไร ? เมื่อจะบอกความนั้น ได้กล่าวคาถาว่า

กายของเราเป็นกายเบาหนอ อันปีติและสุขอย่าง
ไพบุลย์ ถูกต้องแล้ว ย่อมเลื่อนลอยได้เหมือนนุ่น ที่
ถูกลมพัดไป ฉะนั้น ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ลหุโก วต เม กาโย มีอธิบายว่า
รูปกายของเรา ชื่อว่าเบาพร้อมหนอ เพราะการฝึกจิตมีอย่าง ๑๔ ได้ ด้วยการ
ข่มกิเลสมีนิเวรณเป็นต้น และเพราะความชำนาญ อันเราอบรมมาดีแล้ว ด้วย
การเจริญอิทธิบาท ๔ โดยที่เราน้อมกรชกายนี้ ที่ชื่อว่า มีมหาภูตรูปให้
เป็นปัจจัยได้ด้วยอำนาจจิต.

บทว่า **ผุฏฺโฐ จ ปิติสฺสฺสเน วิปฺสเน** ประกอบความนี้ ก็ร่างกายของเรา อันความสุขที่ประกอบด้วยปีติ อันโอฬารใหญ่ยิ่งแผ่ไปทั่วทั้งร่าง ถูกต้องแล้ว ก็คำนี้ ท่านกล่าวไว้เพื่อจะแสดงเหตุที่ทำให้กายเบาพร้อม. อธิบายว่าการก้าวลงสู่ความหมายว่า กายและจิตเบาย่อมมีพร้อมกับการก้าวลงสู่ความหมายว่า เป็นสุข ก็ในอธิการนี้ พึงทราบการแผ่ไปของความสุข ด้วยสามารถแห่งรูปอันเป็นสมุฏฐานของการก้าวลงความหมายว่ากายและจิตเบา.

ถ้าจะมีคำถามขึ้นว่า ก็ผู้ที่เปรียบพร้อมด้วยจตุตถฌาน จะมีการแผ่ปีติสุขไปได้อย่างไร เพราะว่าจตุตถฌานนั้น มีปีติสุขสงบระงับแล้ว. ตอบว่า ข้อนี้เป็นความจริง แต่การแผ่ไปแห่งปีติสุขนี้ ท่านกล่าวไว้ด้วยสามารถแห่งลักษณะของจตุตถฌาน โดยที่แท้ ก็คือกล่าวไว้ด้วยสามารถแห่งข้อความเป็นบูรพาค้นเอง. ก็บทว่า **ปีติสฺสฺสเน** ได้แก่ ความสุขที่คล้ายกับสุขประกอบด้วยปีติ. อธิบายว่า ในอธิการนี้ อุเบกขาท่านประสงค์เอาว่าเป็นสุข เพราะความเป็นสภาพที่สงบระงับ และเพราะประกอบไปด้วยญาณพิเศษ. สมดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า พระอริยบุคคลก้าวลงสู่สุขสัญญา และลหุสัญญา. ในบทนั้นมีอรรถาธิบายดังนี้ว่า พระอริยบุคคลย่อมก้าวลง คือ ย่อมเข้าไปสัมผัส ได้แก่ถึงพร้อมซึ่งสุขสัญญาและลหุสัญญา ที่เกิดพร้อมกับอิทธิจิต อันมีฉานเป็นเบื้องบาทเป็นอารมณ์ หรือมีรูปกายเป็นอารมณ์.

และสมดังที่ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า สัญญาอันสัมปยุตด้วยอุเบกขาชื่อว่า สุขสัญญา เพราะอุเบกขาท่านกล่าวว่า เป็นสุขอันสงบแล้ว สัญญานั้นแหละ พึงทราบว่า ชื่อว่า ลหุสัญญา เพราะพ้นแล้วจากนิเวศทั้งหลาย และจากกรรมอันเป็นข้าศึกมีวิตกเป็นต้น. ก็แม้กรชกายของพระอริยบุคคลผู้ก้าวลงสู่สัญญานั้น ย่อมเป็นกรชกายเบาพร้อมเหมือนปุยพู่ พระอริยบุคคลย่อมไปสู่พรหมโลก ด้วยกายที่ปรากฏว่าเบาพร้อมเหมือนปุยพู่ที่ฟุ้งไปแล้ว

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 478
ตามแรงลมอย่างนี้. ด้วยเหตุนี้ พระเถระจึงกล่าวว่า กายของเราอ่อนแอ
ได้เหมือนปุยนุ่น ที่ถูกลมพัดไปจะนั้น ดังนี้. กาลนั้นมีใจความว่า ในเวลาใด
เรามีความประสงค์ จะไปสู่พรหมโลก หรือโลกอื่นด้วยฤทธิ์ ในเวลานั้น กาย
ของเราก็จะไหลไปสู่อากาศทันที เหมือนปุยนุ่น ที่วิจิตร อันลม คือ พายุพัดไป
จะนั้น.

จบอรรถกถาขุททกเถรคาถา

๕. มลิตวัมภเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระมลิตวัมภเถระ

[๒๔๒] ได้ยินว่า พระมลิตวัมภเถระได้กัณฐกถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า
เราเกิดความกระสันขึ้นในที่ใด เราย่อมไม่อยู่ใน
ที่นั้น แม้เราจะยินดียังนั้น ก็พึงหลีกไปเสีย แต่
เราเห็นว่า การอยู่ในที่ใดจะไม่มีความเสี่ยงเสีย เราก็
พึงอยู่ในที่นั้น.

อรรถกถามลิตวัมภเถรคาถา

คาถาของท่านพระมลิตวัมภเถระ เริ่มต้นว่า อุกุณฺณจิตฺโต. เรื่องราว
ของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า พระเถระนี้ เกิดเป็นนก ในสระธรรมชาติแห่งหนึ่ง ไม่ไกล
จากป่าหิมพานต์ ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ.
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ เมื่อจะทรงอนุเคราะห์กันนั้น

จึงเสด็จไปที่สระนั้นแล้ว เสด็จจงกรมอยู่ที่ริมสระธรรมชาติ. นกเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว มีใจเลื่อมใส คาบเอาดอกโกมุทในสระไปบูชาพระผู้มีพระภาคเจ้า.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เกิดเป็นบุตรของพราหมณ์คนหนึ่ง ในกรุงกัจจนครในพุทธรูปบาทกาลนี้ได้มีนามว่า มลิตวัมภะ. เขาถึงความเป็นผู้รู้แล้ว เข้าไปหาพระปัจเจกภูมหาเถระ ฟังธรรมในสำนักของพระเถระ ได้มีจิตศรัทธา บวชแล้ว เจริญวิปัสสนาอยู่ที่พระเถระนั้น มีสภาพอย่างนี้ คือ ในที่ใดหาโภชนะเป็นที่สบายได้ยาก ปัจจัยนอกนี้หาได้ง่าย ท่านจะไม่หลีกไปจากที่นั่น แต่ในที่ใดหาโภชนะเป็นที่สบายได้ง่าย ปัจจัยนอกนี้หาได้ยาก ท่านจะไม่อยู่ในที่นั่น จะหลีกไปทันที ก็เมื่อท่านอยู่อย่างนี้ เจริญวิปัสสนา บรรลุพระอรหัตแล้ว ต่อกาลไม่นานนัก เพราะความที่ท่านเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยเหตุ และเพราะความที่ท่านเป็นผู้มีชาติแห่งมหาบุรุษ. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอปทานว่า

ณ ที่ใกล้ภูเขาหิมวันต์ มีสระใหญ่สระหนึ่ง

(สระธรรมชาติ) ดาดาชด้วยดอกปทุม ในกาลนั้นเรา

เป็นนก มีนามชื่อว่า กุกกุฏะ อาศัยอยู่ในสระนั้น

เป็นผู้มีศีลสมบูรณ์ด้วยวัตร ฉลาดในบุญและมีใช้บุญ

พระมหามุนีทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ ทรงรู้แจ้งโลก

สมควรรับเครื่องบูชา เสด็จสัญจรไปที่ไม่ไกลสระ

นั้น เราหักดอกโกมุทน้อมถวายแด่พระองค์ พระองค์

ทรงทราบความดำริของเราแล้ว ทรงรับไว้ ครั้นเรา

ถวายทานนั้นแล้ว และอันกุศลมูลตักเตือน เราไม่ได้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 480

เข้าถึงทุกติเลยตลอดแสนกัปในกัปที่ ๑๑๖ แต่ภัทรกัปนี้

ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๘ พระองค์ นามว่า วรุณะ

มีพลมาก. เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอน

ของพระพุทธเจ้าเรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็พระเถระครั้งบรรลुพระอรหัตแล้ว พิจารณาข้อปฏิบัติของตน เมื่อ
จะเปล่งอุทาน ได้กล่าวคาถาว่า

เราเกิดกระสันขึ้นในทีใด เราย่อมไม่อยู่ในที่นั้น

แม้เราจะยินดีอย่างนั้น ก็พึงหลีกไปเสีย แต่เราเห็นว่า

การอยู่ในทีใดจะไม่มีความเสี่ยงเสีย เราก็จึงอยู่ใน

ที่นั้น ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุกกณฺธิโตปิ น วเส ความว่า

ความกระสัน คือ ความไม่ยินดีในกุศลธรรมทั้งหลาย อันยังด้วยการได้โภชนะ
เป็นที่สบาย ย่อมเกิดแก่เราผู้อยู่ในอวาสาใด เราแม้กระสันจะอยู่ในอวาสนั้น
ถ่ายเดียว ก็ต้องถอยหนี คือไม่ก้าวต่อไป เพราะการได้โภชนะเป็นที่สบาย
นอกนี้.

ในบทว่า น วเส นี้ พึงเอา น อักษรมาเชื่อมเข้ากับ บทว่า

ปกฺกเม.

บทว่า วสฺมาโนปิ ปกฺกเม ความว่า ส่วนความกระสัน เพราะ

ความขาดแคลนปัจจัย ย่อมไม่มีแก่เราผู้อยู่ในอวาสาใด เราย่อมยินดียิ่งใน
อวาสนั้นโดยแท้ แม้ถึงเราจะยินดีอยู่อย่างนี้ ก็ต้องถอยกลับ คือ
ไม่ควรอยู่ เพราะได้ปัจจัยอันเป็นสัพปายะที่เหลือ เราผู้ปฏิบัติอยู่อย่างนี้แหละ
ได้ถึงเฉพาะแล้วซึ่งประโยชน์ตน ต่อกาลไม่นานเลย ก็ในอธิการนี้ มีการ

ประกอบความในการพิจารณาข้อปฏิบัติส่วนตัว ดังกล่าวมานี้ ส่วนในการให้
โอวาทแก่ผู้อื่น พึงประกอบความโดยการสร้างประโยชน์ว่า ต้องอยู่ คือ ไม่หลีกเลี่ยง
ดังนี้.

บทว่า น เศววานตูลลหิตํ วเส วสํ วิจกฺขโณ ความว่า
ผู้มีปัญญาเห็นประจักษ์ คือผู้มีชาติแห่งวิญญูชน ประสงค์จะบำเพ็ญประโยชน์
ตนให้บริบูรณ์ ก็ไม่พึงอยู่ประจำอาวาสอันประกอบด้วยสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์
ในพระธรรมวินัยนี้ เพราะการทำคำอธิบายว่า ในอาวาสใดมีปัจจัยหาได้ง่าย
สมณธรรมย่อมไม่ถึงความบริบูรณ์ในอาวาสนั้น และในอาวาสใด ปัจจัยหาได้
ยาก แม้สมณธรรมก็ไม่ถึงความบริบูรณ์ในอาวาสนั้น อาวาสเห็นปานนี้ ชื่อว่า
ประกอบด้วยสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ คือ ประกอบไปด้วยความไม่เจริญอกงาม
ในพระธรรมวินัยนี้ อธิบายว่า ก็ในที่ใดภิกษุได้อาวาสประกอบด้วยองค์ ๕
ย่อมชื่อว่าได้สัปปายะแม้ทั้ง ๗ ด้วย พึงอยู่ประจำในอาวาสนั้นแหละ.

จบอรรถกถาสิทฺถวิมฺภเถรคาถา

๖. สุหมันตเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระสุหมันตเถระ

[๒๔๓] ได้ยินว่า พระสุหมันตเถระได้กัณฐิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

คนโง่เขลา มักเห็นเนื้อความอันมีความหมาย

ตั้งร้อย ทรงไว้ซึ่งลักษณะตั้งร้อย ว่ามีความหมายและ

ลักษณะเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ส่วนคนฉลาดย่อมเห็น

ได้ตั้งร้อยอย่าง ดังนี้.

อรรถกถาสุหัมมัตถรคาถา

คาถาของท่านพระสุหัมมัตถระเริ่มต้นว่า สติลึงคสุส อตุลสุส.
เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้พระเถระนี้ ก็เป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์กระทำแล้วในพระพุทธเจ้า
องค์ก่อน ๆ สิ่งสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ เป็น
พรานอยู่ในป่า ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า ดิสสะ ใน
กัปที่ ๕๒ แต่กัปรกัปนี้. พระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จเข้าไปสู่ป่า เพื่อจะทรง
อนุเคราะห์เขา จึงประทับนั่งที่โคนไม้แห่งหนึ่ง ในที่ใกล้เขา. เขาเห็นพระผู้มี-
พระภาคเจ้าแล้ว มีจิตเลื่อมใส เลือกเก็บดอกบุนนาค ที่มีกลิ่นหอมมาบูชา
พระผู้มีพระภาคเจ้า.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขายังเกิดในเทวโลก กระทำบุญแล้ว ท่องเที่ยว
ไป ๆ มา ๆ ในเทวคาและมนุษย์ทั้งหลาย เกิดเป็นบุตรของพราหมณ์ผู้สมบูรณ์
ด้วยสมบัติ ในถิ่นชายแดน ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ได้มีนามว่า สุหัมมัตถะ.
เขาถึงความเป็นผู้รู้เดียงสาแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ประทับอยู่ที่
มฤคทายวัน ในสังกัสสนคร ฟังธรรมแล้ว ได้เป็นผู้มีจิตศรัทธา บวชแล้ว
เป็นผู้ทรงพระไตรปิฎก เริ่มตั้งวิปัสสนา ได้เป็นผู้มีอภิญญา ๖ ถึงความเชี่ยวชาญ
แตกฉานในปฏิสัมภิตาต่อกาลไม่นานนัก. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าว
ไว้ในอุปทานว่า

เราเป็นนายพราน เข้าไปสู่ป่าใหญ่ เห็นดอก
บุนนาคกำลังบาน จึงระลึกถึงพระพุทธเจ้า ผู้ประเสริฐ
สุด ได้เก็บเอาดอกบุนนาคนั้น อันมีกลิ่นหอมตลบ

อบอวลแล้วได้ก่อสถูปที่กองทราย บุษษาพระพุทธเจ้า
ในกัปที่ ๕๒ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้บุษษาพระพุทธเจ้าด้วย
กอกไม้ไผ่ ด้วยการบุษษานั้น เราไม่รู้จักทุกคติเลย นี่เป็น
ผลแห่งพุทธบุษษาในกัปที่ ๕๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้เป็น
พระเจ้าจักรพรรดิพระองค์หนึ่ง มีนามว่า ตโมนุทะ
สมบุรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก. เราเผาภิเลส
ทั้งหลายแล้ว ฯล ฯ คำสอนของพระพุทธเจ้าเรากระทำ
สำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็พระเถระครั้น บรรลุพระอรหัตแล้ว คิดอย่างนี้ว่า กิจแห่งบรรพชิตใด
อันเราผู้เป็นสาวกพึงบรรลุ กิจแห่งบรรพชิตนั้นเราได้บรรลุแล้ว โดยลำดับ
ไฉนหนอแล เราพึงทำการอนุเคราะห์ภิกษุทั้งหลายในบัดนี้ ครั้นคิดอย่างนี้แล้ว
เพราะความที่ท่านเป็นผู้แตกฉานในปฎิสัมภิตา และเพราะความที่ท่านเป็นผู้ไม่
เกียจคร้าน จึงโอวาทอนุศาสน์ ตัดความสงสัย แสดงธรรมมอภกรรมฐาน
กะภิกษุทั้งหลาย ผู้เข้าไปสู่สำนักแห่งตน ทำให้ปลอดโปร่ง หมดข้อกังขา
อยู่. ในวันหนึ่ง เมื่อจะบอกคุณพิเศษแก่ภิกษุ และบุคคลชั้นวิญญูชน ผู้เข้า
ไปสู่สำนักของตน จึงได้กล่าวคาถาว่า

คนโง่เขลา มักเห็นเนื้อความอันมีความหมาย
ตั้งร้อย ทรงไว้ซึ่งลักษณะตั้งร้อย ว่ามีความหมายและ
ลักษณะเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ส่วนคนฉลาด ย่อม
เห็นได้ตั้งร้อยอย่าง ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สตลึงคสุส ความว่า สภาวธรรมชื่อว่า
ลึงคานี เพราะถึงอรรถอันลึกลับ ได้แก่นิมิตของศัพท์ ที่เป็นไปในอรรถ
ทั้งหลาย ถิ่นิมิตเหล่านั้นชื่อว่า สตลึงคะ เพราะมีความลึกลับตั้งร้อย มิใช่น้อย.

อธิบายว่า สดศัพท์ในที่นี้เป็นอเนกัตถะ (มีความหมายมาก) ไม่ใช่ระบុความพิเศษโดยสังขยา ดังในประโยคมีอาทิว่า สด (ร้อย) สหสฺส (พัน). ซึ่งเนื้อความอันลึกลับตั้งร้อยนั้น.

บทว่า อตฺตสฺส ได้แก่ ไฉยธรรม. ก็ไฉยธรรมท่านเรียกว่า อรรถ เพราะพึงรู้แจ้งได้ด้วยญาณ. ก็อรรถนั้น แม้ข้อเดียวก็มีความหมายมิใช่น้อย เหมือนศัพท์ว่า สกฺโก ปุริทุทโท มฆวา และศัพท์ว่า ปญฺญา วิชฺชา เมธา ญาณ. อินทศัพท์ เป็นไปในอรรถว่าผู้เป็นใหญ่แห่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ โดยอรรถอันลึกลับ คือเครื่องหมายแห่งความเป็นไปอันใด ศัพท์ทั้งหลายมีสักกศัพท์เป็นต้น ในบทว่า สกฺโก ปุริทุทโท มฆวา นั้น ก็ได้เป็นไปโดยอรรถอันลึกลับ คือเครื่องหมายแห่งความเป็นไปนั้น โดยที่แท้ เป็นไปโดยประการอื่น หนึ่ง ปญฺญาศัพท์ เป็นไปในอรรถว่า สัมมาทิฏฐิ โดยอรรถอันลึกลับ คือเครื่องหมายแห่งความเป็นไปอันใด ศัพท์ทั้งหลายมีวิชาศัพท์เป็นต้น ก็ได้เป็นไปโดยอรรถอันลึกลับนั้น. ด้วยเหตุนี้ พระเถระจึงกล่าวว่ สดลึงฺกสฺส อตฺตสฺส เนื้อความอันมีความหมายตั้งร้อย ดังนี้.

บทว่า สดลกฺขณชาโร ความว่า มีลักษณะมิใช่น้อย ชื่อว่า ลักษณะเพราะเป็นเหตุอันท่านกำหนดไว้. ความที่แห่งเนื้อความอันเป็นตัวปัจจัย เป็นปัจจัยโดยอาศัยผลของตนมีอยู่ ด้วยเหตุนี้แล ความเป็นปัจจัยนั้น ท่านจึงกำหนดไว้ว่า เนื้อความนี้เป็นเหตุของเนื้อความนี้ และประเภทแห่งเนื้อความอันเดียนั้นแหละ ที่จะพึงเข้าไปได้มีเป็นอเนก ด้วยเหตุนี้ พระเถระจึงกล่าวว่ ทรงไว้ซึ่งลักษณะตั้งร้อย. อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า ลักษณะ เพราะอันท่านกำหนด ได้แก่ประการอันพิเศษ มีความที่แห่งเนื้อความนั้น ๆ เป็นสังขตธรรมเป็นต้น. ก็แลประการอันพิเศษเหล่านั้น โดยเนื้อความพึงทราบว่าได้แก่ข้อความที่ไม่แตกต่างกัน. ส่วนประการพิเศษนั้น ท่านเรียกว่า ลึงฺกานิ

เพราะวิเคราะห์ว่า ทำให้หมายรู้ คือให้เข้าใจสามัญลักษณะมีความไม่เที่ยงแห่งสังขารเหล่านั้นเป็นต้น. ข้อความนั้นมีอาการดังกล่าวมานี้ เพราะเหตุที่เนื้อความเหมือนกัน บัณฑิตย่อมเข้าใจความหมายได้มิใช่น้อย ด้วยเหตุนี้พระเถระจึงกล่าวว่า (คนโง่เขลานั้นเห็นเนื้อความ) อันมีความหมายตั้งร้อยทรงไว้ซึ่งลักษณะตั้งร้อย ดังนี้. สมดังที่ท่านพระธรรมเสนาบดีกล่าวไว้ว่า ธรรมทั้งหลายทั้งปวง ย่อมมาสู่คตองใน मुख แห่งพระญาณ ของพระผู้มีพระภาคผู้พระพุทธรเจ้า.

บทว่า **เองกทสุตี ทุมเมโธ** ความว่า เมื่อเนื้อความที่มีความหมายมิใช่น้อย มีลักษณะเป็นอนเอกเช่นนี้มีอยู่ ผู้ใดมีปกติเห็นได้เพียงส่วนเดียว เพราะมีปัญญาไม่กว้างขวาง คือเห็นว่ามีความหมายเพียงอย่างเดียว และมีลักษณะเพียงอย่างเดียว จะเชื่อมั่นสิ่งที่ตนเห็นแล้วเท่านั้น ว่า "สิ่งนี้เท่านั้นจริง" ปฏิเสธสิ่งนอกนี้ว่า "สิ่งอื่นเป็นโมฆะ" บุคคลผู้นั้นชื่อว่า เป็นคนโง่เขลา คือมีปัญญาทราวม จะถือเอาได้เพียงอย่างเดียว เพราะไม่รู้ประการอันต่าง ๆ กัน ซึ่งมีอยู่ในอรรถนั้นนั่นแล และเพราะเชื่อมั่นอย่างผิด ๆ อุปมาเหมือนคนตาบอดคลำช้าง ฉะนั้น.

บทว่า **สตทสุตี จ ปญฺทิตโต** ความว่า ส่วนบัณฑิตย่อมเห็นประการทั้งหลายแม้มิใช่น้อย อันมีอยู่ในอรรถนั้น โดยประการทั้งปวงด้วยปัญญาจักขุของตน. อีกอย่างหนึ่ง บุคคลใดรู้ข้อความเป็นอนเอก อันจะพึงหาได้ในอรรถนั้น ด้วยปัญญาจักขุแม้ด้วยตนเอง ทั้งยังแสดงและประกาศ แม้แก่คนเหล่าอื่นได้อีกด้วย บุคคลนั้นเป็นบัณฑิต คือ ชื่อว่า เป็นผู้ที่มีปัญญาเห็นประจักษ์ ฉลาดในอรรถทั้งหลาย.

พระเถระ ยังสมบัติคือปฏิสัมภิทาญาณอันยอดเยี่ยมของตน ให้แจ่มแจ้งแก่ภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถาสุหัมมัตเถรคาถา

๓. ธรรมสังวรเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระธรรมสังวรเถระ*

[๒๔๔] ได้ยินว่า พระธรรมสังวรเถระได้ภายิตคานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

เราได้พิจารณาแล้ว จึงออกบวชเป็นบรรพชิต

เราได้บรรลุวิชา ๓ แล้ว บำเพ็ญกิจในพระศาสนา

เสร็จแล้ว.

อรรถกถาธรรมสวเถรคาถา

คาถาของท่านพระธรรมสวเถระ เริ่มต้นว่า **ปพฺพชฺชํ** **ตุลยิตฺวาน.**

เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า พระเถระนี้เป็นพราหมณ์ นามว่า **สุวัจจะ** ในกาลของ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า **ปทุมุตตระ** เรียนจบไตรเพท เห็น โทษในการอยู่ครองเรือน จึงบวชเป็นคาส ให้สร้างอาศรมในชอกเขา ชายป่า อยู่ร่วมกับคาสเป็นอันมาก.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า มีพระประสงค์จะทรงปลูกพีชคือกุศล แก่เขา จึง (เสด็จไป) ประทับยืนอยู่บนอากาศ ใกล้เคียงอาศรม แล้วทรงแสดง อธิธิปาฏิหาริย์. สุวัจจคาสเห็นอธิธิปาฏิหาริย์นั้น เป็นผู้ที่มีใจเลื่อมใส ใคร่จะ บูชา จึงเก็บเอาดอกสารภี (มาถวาย). พระศาสดาทรงพระดำริว่า พอแล้ว สำหรับพีชคือกุศลมีประมาณเท่านี้ แห่งคาสผู้นี้ ดังนี้แล้ว เสด็จหลีกไป.

* อรรถกถาเรียกว่า **พระธรรมสวเถระ**

พระคาบสเก็บดอกไม้มาโรยทาง ที่พระบรมศาสดาเสด็จผ่านไป แล้วยังจิตให้
เลื่อมใส ยืนประคองอัญชลีอยู่แล้ว.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาบังเกิดในเทวโลก ท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ อยู่
แต่ในสุคติภพเท่านั้น เกิดในตระกูลพราหมณ์ แคว้นมคธ ในพุทธรูปบาท
กาลนี้ ได้นามว่า ธรรมสวะ ถึงความเป็นผู้รู้แล้ว อันเหตุสมบัติติดเตือนอยู่
เห็นโทษในการอยู่ครองเรือน และอานิสงส์ในบรรพชา เข้าไปเฝ้าพระผู้มี
พระภาคเจ้าผู้ประทับอยู่ในทักษิณาคิริชนบท ฟังธรรมแล้วได้เป็นผู้มีจิตศรัทธา
บรรพชาแล้ว เจริญวิปัสสนา บรรลุพระอรหัตแล้วต่อกาลไม่นานนัก. สมดัง
คาถาพยากรณ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอปทานว่า

เราเป็นพราหมณ์ นามว่า สุวัจจะ เป็นผู้รู้เจน

จบมนต์ แวดล้อมด้วยศิษย์ของตน อยู่ ณ ระหว่างภูเขา
พระชินเจ้าทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ ผู้สมควรรับ
เครื่องบูชา พระองค์ทรงประสงค์ จะรื้อถอน (ช่วย
เหลือ) เรา จึงเสด็จมายังสำนักเรา เสด็จจงกรมอยู่บน
เวหาส เหมือนประทับอันโพลงฉะนั้น ทรงทราบว่
เรายินดีแล้ว บ่ายพระพักตร์กลับไปทางทิศประจิม
ก็เราได้เห็นความอัศจรรย์อันไม่เคยมี นำขนพอง-
สยองเกล้านั้นแล้ว ได้เก็บเอาดอกสารภีไปโปรยลงที่
ทางเสด็จผ่าน ในกัณฑ์แสน แต่ภัทรกัณฑ์นี้ เราโปรย
ดอกไม้ใด ด้วยจิตอันเลื่อมใสนั้น เราไม่เข้าถึงทุกติ
เลย ในกัณฑ์ ๓๑ แต่ภัทรกัณฑ์นี้ เราได้เป็นพระเจ้า
จักรพรรดิราช มีพระนามว่า "มหารณะ" สมบูรณ์

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 488

ด้วยแล้ว ๗ ประการ มีผลมาก. เราเผากิเลสทั้งหลาย

แล้ว ๗ ล ๗ คำสอนของพระพุทธเจ้า เรากระทำสำเร็จ

แล้ว ดังนี้.

ก็พระเถระครั้งบรรลुพระอรหัตแล้ว พิจารณาข้อปฏิบัติของตน ถึง
ความโสมนัส ได้กล่าวคาถาดังนี้ว่า

เราได้พิจารณาเห็นแล้ว จึงออกบวชเป็น

บรรพชิต เราได้บรรลुวิชา ๓ แล้ว บำเพ็ญกิจใน

พระพุทธศาสนาเสร็จแล้ว ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปพฺพชึ ตฺถยิตฺวาน ความว่า พิจารณา
คือสอดส่องซึ่งโทษในฆราวาส โดยนัยมีอาทิว่า การอยู่ครองเรือนคับแคบ
เป็นทางแห่งละอองธุลี ดังนี้ ได้แก่พิจารณาโทษในกามทั้งหลาย โดยนัยมี
อาทิว่า กามทั้งหลายมีความยินดีน้อย มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก ดังนี้
และอานิสงส์ในการออกบวช โดยตรงข้ามกับโทษในกามนั้น ด้วยปัญญาอัน
เป็นจุดตราซึ่ง.

คำที่เหลือมีนัยดังกล่าวในหนังสือแล้วทั้งนั้น. ก็คำเป็นคาถานี้แหละ
ได้เป็นคาถาพยากรณ์พระอรหัตผล ของพระเถระ ฉะนั้นแล.

จบอรรถกถาธรรมสวเถรคาถา

๘. ธรรมสฎปิตุเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระธรรมสฎปิตุเถระ

[๒๔๕] ได้ยินว่า พระธรรมสฎปิตุเถระได้ภายิตกาคานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

เรามีอายุ ๑๒๐ ปี จึงออกบวชเป็นบรรพชิต

ได้บรรลุมัชชา ๓ แล้ว บำเพ็ญกิจในพระพุทธศาสนา

เสร็จแล้ว.

อรรถกถาธรรมสฎปิตุเถรคาถา

คาถาของท่านพระธรรมสฎปิตุเถระ เริ่มต้นว่า ส วิสวสุสสติโก.

เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้พระเถระนี้ ก็เป็นผู้มีอธิการอันกระทำไว้แล้วในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ เมื่อโลกว่างจากพระพุทธเจ้า (สุญญกัป) บังเกิดในเรือนแห่งตระกูลถึงความเป็นผู้รู้เดียงสาแล้ว เห็นพระปัจเจกสัมพุทธเจ้า อยู่บนภูเขาคือว่า กุตคณะ มีใจเลื่อมใส ได้ทำการบูชาด้วยดอกมะลิซ้อน.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาไปบังเกิดในเทวโลก ท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ อยู่แต่ในสุคติภพเท่านั้น เกิดในตระกูลพราหมณ์ แคว้นมคธ ในพุทธรูปบาทกาลนี้ บรรลุนิติภาวะแล้ว มีครอบครัว ได้บุตรชื่อว่า ธรรมสฎวะ เมื่อบุตรบวชแล้ว แม้ตนเอง (ก็อย่างสุวรรณ) มีอายุ ๑๒๐ ปี แล้วเกิดความสติใจว่า บุตรของเรายังหนุ่ม บวชก่อนแล้ว เมื่อเป็นเช่นนั้น เหตุไร เราจักไม่

* อรรถกถาว่า พระธรรมสฎปิตุเถระ

บวชเล่า ? ดังนี้แล้ว ไปสู่สำนักของพระศาสดา ฟังธรรมแล้ว บวช เริ่มตั้งวิปัสสนา ได้กระทำให้แจ้งพระอรหัตต่อกาลไม่นานนัก. สมดังคาถา ประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

มีภูเขาชื่อนี้ว่า ภูตคณะ อยู่ในที่ไม่ไกล ภูเขา
หิมวันต์ พระชินปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่ง สละโลกแล้ว
มาอยู่ ณ ภูเขานั้น เราจึงเอาดอกมะลิซ้อนไปบูชา
ท่าน ไม่ตกลงจตุรabay ตลอดแสนกัปหย่อนหนึ่ง
ในกัปที่ ๑๑ แต่กัปกัปนี้ เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ
องค์หนึ่ง มีนามว่า ธรณีรุหะ สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗
ประการ มีพลมาก. เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ
คำสอนของพระพุทธเจ้าเรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็พระเถระครั้ง บรรลุพระอรหัตแล้ว พิจารณาข้อปฏิบัติของตน
บังเกิดความโสมนัส เมื่อจะเปล่งอุทาน ได้กล่าวคาถาว่า

เรามีอายุ ๑๒๐ ปี จึงออกบวชเป็นบรรพชิต
ได้บรรลุวิชา ๓ แล้วบำเพ็ญกิจในพระศาสนา เสร็จ
แล้ว ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ส วิสวสุสสติโก ความว่า เรามี
อายุ ๑๒๐ ปี คือเรานั้นนับแต่เกิดมา มีอายุครบ ๑๒๐ ปี. บทว่า ปพฺพชึ
ความว่า เข้าถึงบรรพชาเพศ. คำที่เหลือมีนัยดังกล่าวแล้วทั้งนั้น. ก็คำเป็น
คาถานี้แหละ ได้เป็นคำพยากรณ์พระอรหัตผลของพระเถระนี้.

จบอรรถกถาฉัมมสวปีตุเถรคาถา

๕. สัจฉริกจิตเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระสัจฉริกจิตเถระ

[๒๔๖] ได้ยินว่า พระสัจฉริกจิตเถระได้ภาสิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

ภิกษุผู้อยู่ในที่สงัดนี้ เห็นจะไม่คำนึงถึงคำสอน
ของพระศาสดา ผู้ทรงอนุเคราะห์สัตว์โลก ด้วยประ-
โยชน์อย่างเยี่ยมเป็นแน่ จึงไม่สำรวมอินทรีย์ เหมือน
แม่เนื้อลูกอ่อนในป่า ฉะนั้น.

อรรถกถาสัจฉริกจิตเถรคาถา

คาถาของท่านพระสัจฉริกจิตเถระ เริ่มต้นว่า น นุนาย ปรมหิตานุกุมปิโน. เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้พระเถระนั้น ก็เป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์กระทำแล้วในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ สัจฉริกจิตเถระเกิดในเรือนแห่งตระกูล ในกัปที่ ๕๔ แต่กัปกัปนี้ ถึงความเป็นผู้รู้เพียงสาแล้ว วันหนึ่ง เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้า ๗ องค์อยู่ที่เชิงเขา เป็นผู้มิมีใจโสมนัส เก็บเอาดอกกระทุ่มไปบูชา.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาไปบังเกิดในเทวโลก กระทำบุญแล้ว ท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ อยู่แต่ในสุคติภพเท่านั้น บังเกิดในตระกูลของผู้มั่งคั่งในพระนครสาวัตถี ในพุทธปรุบาทกาลนี้ ได้มีนามว่า สัจฉริกจิต. เขาบรรลุนิติภาวะแล้ว ได้มีจิตศรัทธา บวชแล้ว เรียนกรรมฐาน กระทำภิกษุรูปหนึ่ง

ให้เป็นสหายแล้วอยู่ในป่า. ในที่ไม่ไกลจากที่ซึ่งพระเถระพำนักอยู่ มีแม่เนื้อตัวหนึ่ง ตกหลุกอยู่ที่พุ่มไม้ เฝ้ารักษาลูกน้อยที่ยังเล็ก แม่จะถูกความหิวครอบงำ ก็ไม่ไปหากินไกล เพราะความห่วงใยในลูก และต้องระกำลำบาก เพราะหาหญ้าและน้ำในที่ใกล้ไม่ได้. พระเถระเห็นดังนั้น เกิดความสลดใจว่า โธหนอ สัตว์โลกนี้ อันเครื่องผูกคือตัณหารัตริย์ไว้ ย่อมเสวยทุกข์หนัก ไม่สามารถจะตัดเครื่องผูกตัณหาที่นั่นได้ ดังนี้แล้ว กระทำเหตุการณ์นั้นแหละ ให้เป็นข้อสับ เจริญวิปัสสนา บรรลุพระอรหัตแล้ว. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

มีภูเขาชื่อว่า กุกกุฎะ อยู่ในที่ไม่ไกลภูเขา
หิมพานต์ พระปัจเจกพุทธเจ้า ๗ องค์อยู่ที่เชิงเขานั้น
เราเห็นต้นกระพุ่มมีดอกบาน ดังพระจันทร์พุ่งขึ้นสู่
ท้องฟ้า จึงประคองด้วยมือทั้งสอง บูชาพระปัจเจก
พุทธเจ้าทั้ง ๗ องค์ ในปีที่ ๕๔ แต่ภัทรกับนี้ เรา
ได้บูชาพระปัจเจกพุทธเจ้าด้วยดอกไม้ใด ด้วยการบูชา
นั้น เราไม่รู้จักทุกติเลย นี่เป็นผลแห่งการบูชาพระ
ปัจเจกพุทธเจ้า ในปีที่ ๕๒ แต่ภัทรกับนี้ ได้เป็นพระ
เจ้าจักรพรรดิ ๗ พระองค์ นามว่า ปุ๊ปสะ
สมบูรณ์ด้วยแก้ว ประการ มีพลมาก. เราเผาภิเลส
ทั้งหลายแล้ว ฯ ล ฯ คำสอนของพระพุทธรเจ้าเรากระทำ
สำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็พระเถระ ครั้นบรรลุพระอรหัตแล้ว รู้ว่า ภิกษุผู้เป็นเพื่อนของตนอยู่อย่างผู้มากไปด้วยมิจฉาวิตก จึงกระทำนางเนื้อนั้นแหละให้เป็นอุปมาแล้ว ได้กล่าวคาถาว่า

**ภิกษุผู้อยู่ในที่สงัดนี้ เห็นจะไม่คำนึงถึงคำสอน
ของพระศาสดา ผู้ทรงอนุเคราะห์สัตว์โลก ด้วย
ประโยชน์อย่างยอดเยี่ยมเป็นแน่ จึงไม่ตำรวมอินทรีย์
เหมือนแม่เนื้อลูกอ่อนในป่า ฉะนั้น ดังนี้.**

บรรดาบทเหล่านั้น น ศัพท์ ในบทว่า น นุนาย นี้ เป็นนิบาต
ลงในอรรถว่า ปฏิเสธ. บทว่า นุน เป็นนิบาตลงในอรรถว่า ปรีวิตก. ตัด
บทเป็น นุน อัย. บทว่า ปรมหิตานุกมปิโน ความว่า ของพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้า ผู้มีปกตอนุเคราะห์สัตว์ทั้งหลายอย่างยอดเยี่ยม คือเปรียบไม่ได้ หรือ
ด้วยประโยชน์อย่างยิ่ง คือ อย่างเยี่ยม. บทว่า รโหโคโต ตัดบทเป็น
รหสิ โคโต (อยู่ในที่ลับ) อธิบายว่า อยู่ในสุญญาคาร คือเป็นผู้ประกอบ
ด้วยกายวิเวก.

ในบทว่า อนุวิคณติ นี้ ต้องนำเอาบททั้งสองว่า น นนุ มา
เชื่อมเข้าเป็น นานุวิคณติ นุน ได้ความว่า เห็นจะไม่คิด คือไม่ตรึก
ตรองว่า จะต้องขวนขวาย. บทว่า ศาสน์ ความว่า คำสอนคือข้อปฏิบัติ
อธิบายว่า ได้แก่ การเจริญจุดสังกรรมฐาน. บทว่า ตถา หิ ความว่า
เพราะเหตุที่นั่นนั่นแหละ ได้แก่ เพราะไม่ขวนขวายคำสอนของพระศาสดานั้น
เอง. บทว่า อัย แก่เป็น อัย ภิกขุ แปลว่า ภิกษุนี้.

บทว่า ปากตินุทริโย ความว่า ชื่อว่า ผู้มีอินทรีย์อันเป็นแล้ว
ตามสภาพ เพราะปล่อยอินทรีย์ทั้งหลาย มีใจเป็นที่ ๖ ไปในอารมณ์ทั้งหลาย
ตามใจของตน. อธิบายว่า เป็นผู้ไม่ตำรวมจักขุทวารเป็นต้น ภิกษุนั้น ชื่อว่า
อยู่อย่างผู้ไม่ตำรวมอินทรีย์ เพราะไม่ตัดกิเลสเครื่องข้องคือตัณหาใด พระ
เถระเมื่อจะแสดงข้ออุปมาแห่งกิเลสเครื่องข้องคือตัณหานั้น จึงกล่าวว่า มลิต

ยถา ตรุณชาติกา วเน (เหมือนแม่เนื้อลูกอ่อนในป่าฉะนั้น) อธิบายว่า
แม่เนื้อยังมีลูกเล็กดังนี้ ย่อมเสวยทุกข์ในป่า เพราะตัดความสิ้นหาในลูก
ไม่ขาด ได้แก่ ไม่ล่วงพ้นความทุกข์นั้น จันใด แม้ภิกษุนี้ก็จันนั้น เมื่อ
อยู่อย่างผู้ไม่สำรวมอินทรีย์ เพราะตัดกิเลสเครื่องเกี่ยวข้องไม่ได้ ชื่อว่า ย่อม
ไม่ล่วงพ้นทุกข์ในวิภูฏะ ดังนี้ อีกอย่างหนึ่ง ปาฐะว่า ตรุณวิชาติกา ก็มี.
ความก็ว่า มีลูกอ่อน ที่จะต้องทะนุถนอม. ภิกษุ นั้น ฟังดังนั้นแล้วเกิดความ
สลดใจ เจริญวิปัสสนา บรรลุพระอรหัต ต่อกาลไม่นานนัก.

จบอรรถกถาสังฆรักขิตเถรคาถา

๑๐. อุสภเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระอุสภเถระ

[๒๔๗] ได้ยินว่า พระอุสภเถระได้ภยิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

พฤษชาติทั้งหลายบนยอดเขา ที่ถูกน้ำฝนใหม่

ตรครดแล้ว ย่อมงอกงาม จิตอันควรแก่ภavana ย่อม

เกิดทวีขึ้นแก่เรา ผู้ชื่อว่าอุสภะ ผู้ใคร่ต่อวิเวก ผู้มี

ความสำคัญในป่า.

จบวรรคที่ ๑๑

อรรถกถาอุสภเถรคาถา

คาถาของท่านพระอุสภเถรเริ่มต้นว่า **นคา นคฺคฺเคสุ สุสฺวิรุพฺพหา.**
เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้พระเถระนี้ ก็เป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์อันกระทำไว้แล้วในพระพุทธเจ้าองค์
ก่อน ๆ กระทำบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ เกิดเป็น
เทพบุตรในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า **สิขี** ในกัปที่ ๓๑
แต่ภทกัปนี้ วันหนึ่งเห็นพระศาสดาแล้ว เป็นผู้มิมีใจเลื่อมใส ได้ทำการบูชา
ด้วยดอกไม้ทิพย์ การบูชาด้วยดอกไม้ นั้น ได้ตั้งอยู่โดยอาการคังฆตปดอกไม้
ตลอด ๗ วัน. เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายได้มีการประชุมเป็นมหาสมาคม.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย บังเกิด
ในตระกูลของผู้มั่งคั่ง แคว้นโกศลในพุทธรูปบาทกาลนี้ ได้มีนามว่า **อุสภะ**. เขา
ถึงความเป็นผู้รู้เดียงสาแล้ว เป็นผู้มีความเลื่อมใสอันได้แล้วในพระศาสดา ใน
คราวรับมอบพระวิหารชื่อว่า **เซตวัน** บรรพชาแล้ว กระทำบุรพกิจเสร็จแล้ว
อยู่ที่เชิงเขาในป่า. ก็โดยสมัยนั้น เมื่อเมฆในฤดูฝนพัดผ่านทำให้ฝนตกลงมา
กองใบไม้ที่สุ่มกันจนหนาทึบ เพราะเครื่องเถาของกิ่งไม้ จะมี (กองอยู่) ที่ยอดเขา
ครั้งอยู่มาวันหนึ่ง พระเถระออกจากถ้ำ มองเห็นป่าที่น่ารื่นรมย์ และภูเขา
ที่น่ารื่นรมย์นั้นแล้ว คิดอยู่โดยโยนิโสมนสิการว่า ธรรมชาติมีต้นไม้เป็น
ชื่อแม่เช่นนี้ หาเจตนาไม่ได้ ย่อมถึงความเจริญงอกงาม เพราะความสมบูรณ์
ของฤดู เมื่อเป็นเช่นนั้น เหตุไฉน เราได้ฤดูเป็นที่สบายแล้ว จักไม่เจริญด้วย
คุณธรรมทั้งหลาย ดังนี้แล้ว ได้กล่าวคาถาว่า

พฤษชาติทั้งหลายบนยอดเขา ที่ถูกฝนใหม่

ตรครแล้ว ย่อมงอกงาม จิตอันควรแก่ภavana ย่อม

เกิดทวีขึ้นแก่เรา ผู้มีนามว่า " อสภะ " ผู้ใคร่วิเวก

ผู้มีความสำคัญในป่า ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นคา แปลว่า ต้นไม้. บางอาจารย์
เรียกว่า นาคา หมายถึงต้นกาคะทิง.

บทว่า นคฺคฺเคสุ แปลว่า บนยอดเขา.

บทว่า สุตฺตฺวิรุพฺพหา ความว่า เป็นต้นไม้มีรากงอกงามด้วยดี คือ
แผ่ขยายไปโดยรอบ อธิบายว่า แตกกิ่งก้านสาขาทั้งอ่อนทั้งแก่ แลคุดลงไป
โดยรอบทั้งข้างล่างและข้างบน.

บทว่า อุตฺตฺคฺคฺเมฆน นเวน สิตฺตฺตา ความว่า อันเมฆที่ทำให้
ฝนตก ที่เกิดขึ้นครั้งแรกท่าใหญ่ ตรครชุ่มโชก.

บทว่า วิเวกามสฺส ใต้แก่ ปรรณนาจิตตวิเวก อันสงัดแล้วจาก
กิเลส คือ ปรรณนาจิตตวิเวกนั้นว่า กายวิเวกอันผู้อยู่ในป่าได้แล้วก่อน บัดนี้
เราพึงได้จิตตวิเวก อันเป็นนิสสยปัจจัย แห่งการบรรลุอุปธิวิเวก อธิบายว่า
ได้แก่การหมั่นประกอบเนื่องๆ ซึ่งชาคริยธรรม ด้วยเหตุนี้ พระเถระจึง
กล่าวว่า อรณฺณสฺสญฺญิน (ผู้มีความสำคัญในป่า) ดังนี้ อธิบายว่า ผู้มีความ
สำคัญในการอยู่ในป่า คือมากไปด้วยเนกขัมมสังกัปปะ อย่างนี้ว่า ขึ้นชื่อว่า
การอยู่ป่า อันพระศาสดาทรงสรรเสริญแล้ว ทรงชมเชยแล้ว ก็และการอยู่ป่า
นั้น ก็เพียงเพื่อทำสมถภาวนา และวิปัสสนาภาวนาให้บริบูรณ์ เพราะฉะนั้น
สมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนานั้น เราควรกระทำให้อยู่ในเงื้อมมือ ดังนี้.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 497

บทว่า **ขเนติ** เท่ากับ **อุปฺปาเทนฺติ** แปลว่า ย่อมให้เกิดขึ้น ก็
บทว่า **ขเนติ** นี้ เป็นเอกวจนะ ใช้ในอรรถแห่งพหูวจนะ. ส่วนอาจารย์
บางพวกกล่าวว่า **ขเนนฺติ**. บทว่า **ภิกฺขุโย** แปลว่า ยิ่ง ๆ ขึ้นไป.

พระเถระเรียกตนเองนั่นแหละ ด้วยบทว่า **อุสภสฺส** เหมือนเรียก
คนอื่น.

บทว่า **กลฺยตฺติ** ความว่า ความที่จิตสมควร คือความที่จิตควรแก่
การงาน ได้แก่ความที่จิตควรแก่ภาวนา. ความข้อนั้นนั้น ข้าพเจ้ากล่าวไว้ใน
หนังสือแล้วทั้งนั้น. พระเถระกล่าวคาถานี้อยู่อย่างนี้นั้นแล ขวนขวายวิปัสสนา
แล้ว บรรลุพระอรหัต. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

เราเป็นเทพบุตร ได้บูชาพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้
เป็นนายก พระนามว่า สิขี ได้น้อมบูชาพระพุทธองค์
ด้วยดอกมณฑารพ พวงมาลัยทิพย์ เป็นหลังคาบังร่ม
ในพระตถาคตตลอด ๗ วัน. ชนทั้งปวงมาประชุมกัน
นมัสการพระตถาคต ในกัปที่ ๓๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้
บูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้ดี ด้วยการบูชานั้น เรา
ไม่รู้จักทุกขุติเลย นี่เป็นผลแห่งพุทธบูชา ในกัปที่ ๑๐
แต่ภัทรกัปนี้ เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช พระ-
นามว่า "ชุตินฺธระ" สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 498

มีพลมาก. เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯ ล ฯ คำสอน

ของพระพุทธเจ้า เรากระทำเสร็จแล้ว ดังนี้.

ก็คานานี้แหละได้เป็นคาถาพยากรณ์พระอรหันต์ผล ของพระเถระ.

จบอรรถกถาอุสภเถรคาถา

จบวรรคพรรณนาที่ ๑๑

แห่งอรรถกถาเถรคาถา ชื่อว่า ปริมัตถทีปนี

ในวรรคนี้รวมพระเถระได้ ๑๐ รูปคือ

๑. พระเพลัฏฐกานีเถระ ๒. พระเสตุจณเถระ ๓. พระพันธุรเถระ
๔. พระจิตกเถระ ๕. พระมลิตวัมภเถระ ๖. พระสุหมันตเถระ ๗.
- พระธรรมสังวรเถระ ๘. พระธัมมสวปีตุเถระ ๙. พระสังฆรักขิตเถระ
๑๐. พระอุสภเถระ และอรรถกถา.

เถรคาถา เอกนิบาต วรรคที่ ๑๒

๑. เชนตเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระเชนตเถระ

[๒๔๘] ได้ยินว่า พระเชนตเถระได้ภยิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

การบวชกระทำไดยากแท้ การอยู่ครองเรือนก็
ยากแท้ ธรรมเป็นของลี้ก การหาทรัพย์เป็นของยาก
การเลี้ยงชีพของเราด้วยปัจจัย ๔ ตามมีตามได้ ก็เป็น
ของยาก ควรคิดถึงอนิจจตาเนื่อง ๆ.

วรรควรรณนาที่ ๑๒

อรรถกถาเชนตเถรคาถา

คาถาของท่านพระเชนตเถระ เริ่มต้นว่า **ทูปฺปพฺพชฺชํ เว ทฺฐริวาสา**
เคหา. เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้พระเถระนี้ ก็เป็นผู้มีอิทธิการอันกระทำไว้แล้วในพระพุทธเจ้าองค์
ก่อน ๆ สังสมกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ เกิดเป็น
เทพบุตร ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า **สิขิ.** วันหนึ่งเขา
เห็นพระศาสดา มีจิตเลื่อมใสแล้ว ได้ทำการบูชาด้วยดอกพิกทิจัย.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 500

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เกิดเป็นโอรสของเจ้ามณฑลอิกราช พระองค์หนึ่ง ในเสนตคาม แคว้นมคธ ในพุทธปรบาทกาลนี้ ได้มีพระนามว่า **เสนตะ**. ท้าวเธอบรรลุนิติภาวะแล้ว อันเหตุสมบัติตั้งเตือนอยู่ แต่ในเวลาที่ยังทรงพระเยาว์ทีเดียว เป็นผู้มิพระทัยน้อมไปในบรรพชาแล้ว ทรงพระดำริใหม่ว่า ขึ้นชื่อว่า บรรพชาเป็นของทำได้ยาก แม้เรือนที่อยู่ครองลำบาก ธรรม (วินัย) ก็เป็นของลึกซึ้ง และโลกสมบัติก็ประสพได้โดยยาก เราพึงทำอะไรดีหนอ ดังนี้. ก็พระองค์เป็นผู้มากไปด้วยความคิดคำนึงอย่างนี้ ท้ายไป วันหนึ่งไปสู่สำนักของพระศาสดา ฟังธรรมแล้ว จำเดิมแต่เวลาที่ทรงสดับธรรมแล้ว ก็กลับเป็นผู้มีความยินดีอย่างยิ่งในบรรพชา บวชในสำนักของพระศาสดา เรียนกรรมฐานแล้วเจริญวิปัสสนา กระทำให้แจ้งพระอรหัตผลแล้ว ด้วยสุขาปฏิบัติปาปิกัญญา การปฏิบัติสะดวก และตรัสรู้ได้ง่าย. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

เราเป็นเทพบุตร ได้บูชาพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้
เป็นนายก พระนามว่า สิขี ได้ถือเอาดอกพิกทิตยไป
บูชาพระพุทธเจ้า ในกัปที่ ๓๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้
บูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้ดี ด้วยการบูชานั้น เรา
ไม่รู้จักทุกติเลย นี่เป็นผลแห่งพุทธบูชา และในกัปที่
๕ แต่ภัทรกัปนี้ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ มีพระนามว่า
"สัตตุตตมะ" สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มี
พลมาก. เราเผาภิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของ
พระพุทธเจ้า เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 501

ก็พระเถระครั้งบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อพิจารณาข้อปฏิบัติของตน ก็เกิดความโสมนัสว่า เราไม่สามารถจะตัดวิตกอันบังเกิดขึ้นแก่เราแต่ตอนแรก ได้หนอ ดังนี้แล้ว เมื่อจะแสดงอาการที่วิตกเกิดขึ้น และความที่ตนตัดวิตก นั้นได้โดยชอบนั้นแล จึงได้กล่าวคาถาว่า

การบวชทำได้ยากแท้ การอยู่ครองเรือนก็ลำบาก

ธรรมเป็นของลึก การหาทรัพย์เป็นของยาก การ
เลี้ยงชีพของเราด้วยปัจจัย ๔ ตามมีตามได้ ก็เป็นของ
ยาก ควรคิดถึงอนิจจาเนื่อง ๆ ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ทูปฺปพฺพชฺช** ความว่า การเว้นชั่วชื่อว่า ทำได้ยาก เพราะการสละกองโภคสมบัติ และความห้อมล้อมของหมู่ญาติน้อย- ก็ตาม มากก็ตาม แล้วบวชถวายชีวิตในพระศาสนานี้ ชื่อว่า ยาก เพราะ กระทำได้โดยยาก คือการบรรพชาทำได้โดยยาก เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า "**ทูปฺปพฺพชฺช**" (การบวชทำได้ยาก).

บทว่า **เว** เป็นเพียงนิบาต. อีกอย่างหนึ่ง เวศัพท์มี **ทพฺพหฺสัพพ** เป็นอรรถ (คือส่งความให้หนักแน่น) ว่าการบวชเป็นของยาก ดังนี้. ที่ที่พัก อาศัย ชื่อว่า เรือน เรือนชื่อว่าอยู่ครองได้ยาก คือเรือนชื่อว่าอยู่ยาก คือ ปกครองลำบาก โดยกระทำอธิบายว่า เพราะราชกิจอันพระราชาจะต้องทรง ปฏิบัติ (กัตติ) อิศรกิจ อันอิสรชนต้องกระทำ (กัตติ) คหปติกิจ อันคฤหบดี ต้องจัดแจง (กัตติ) ผู้อยู่ครองเรือนต้องกระทำทั้งนั้น ทั้งบริวารชน และสมณ พราหมณ์ ผู้อยู่ครองเรือนก็ต้องสงเคราะห์ ก็เมื่อมีวกระทำกิจที่ต้องบำเพ็ญ นั้น ๆ อยู่ การอยู่ครองเรือนจึงทำให้เต็มได้ยาก เหมือนหม้อน้ำที่ทะลุ และ เหมือนมหาสมุทร เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าเรือนเหล่านี้ จึงชื่อว่ายากที่จะอยู่ ยากที่จะครอบครอง คือกระทำได้โดยยาก.

บรรพชาพึงดำรงในภายหลัง ธรรมเป็นของลึกลับคือบรรพชา มีสิ่งใด เป็นประโยชน์ สิ่งนั้นได้แก่ปฏิเวธสี่ธรรม อันผู้บวชแล้วพึงบรรลุ เป็น ของลึกลับ คือเห็นได้ยาก เพราะเป็นอารมณ์ของญาณที่ลึกลับซึ่ง ได้แก่แห่งตลอด ได้โดยยาก เพราะเป็นของแห่งตลอดได้โดยยาก โดยความที่พระธรรมเป็น ของลึกลับซึ่ง ที่เป็นที่อยู่อาศัยชื่อว่าเรือน โภคะทั้งหลายแสวงหาได้โดยยาก ผู้อยู่ครอบครองเรือน เว้นจากโภคะเหล่าใด ไม่สามารถจะอยู่ครองเรือนได้ โภคะเหล่านั้น ชื่อว่าแสวงหาได้ยาก เพราะความเป็นโภคะที่แสวงหาได้โดยยาก คือลำบาก.

เมื่อเป็นเช่นนั้น การละฆราวาสแล้วบวชนั้นแล ชื่อว่า พึงดำรงใน ภายหลัง การเลี้ยงชีพของพวกเราทั้งหลายด้วยปัจจัย ๔ ตามมีตามได้ ในพระ- ธรรมวินัยนี้ เป็นของยากแม้อย่างนี้ คือ การครองชีพ ได้แก่ความเป็นอยู่ ของพวกเราทั้งหลาย ในพระพุทธศาสนานี้ ด้วยปัจจัยตามมีตามได้ คือตาม ที่ได้มา เป็นของยากคือลำบาก คือว่า การเลี้ยงชีพของพวกเราทั้งหลาย ชื่อว่า ยาก คือลำบาก เพราะต้องยังอัตภาพให้เป็นไป ด้วยปัจจัยตามมีตามได้ ใน เรือนของฆราวาสทั้งหลาย เพราะความที่เขาเหล่านั้นอยู่กันอย่างลำบาก ทั้ง โภคะทั้งหลายก็หาได้ยาก. ถามว่า ในข้อนั้นควรจะทำอย่างไร? ตอบว่า ควรคิดว่า เป็นของไม่เที่ยงเป็นนิตย์ คือธรรมชาติดันเป็นไปในภูมิ ๓ ชื่อว่า เป็นของไม่เที่ยง ตลอดวันทั้งสิ้น และก่อนรัตติกาล และหลังรัตติกาล. ต่อ แต่่นั้น ก็ควรคิดว่า ชื่อว่าไม่เที่ยง เพราะเกิดขึ้นและเสื่อมไป เพราะมีเบื้องต้น และที่สุด และเพราะเป็นไปชั่วขณะ ฉะนั้น การคิดและการพิจารณาว่าไม่เที่ยง จึงสมควรแล้ว. เมื่อการพิจารณาโดยความเป็นของไม่เที่ยงสำเร็จแล้ว การ พิจารณาโดยลักษณะนอกนี้ ย่อมสำเร็จโดยง่ายทีเดียว เพราะเหตุนี้ ใน ภาณานี้ ท่านจึงกล่าวไว้แต่อนิจจานุปัสสนาอย่างเดียว เพราะอนิจจลักษณะ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 503
กินความถึงทุกขลักษณะ และอนัตตลักษณะ และเพราะศาสนิกชนกำหนดถือ
เอาได้สะดวก.

สมดังที่ตรัสไว้ว่า สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์
สิ่งนั้นเป็นอนัตตาบ้าง ว่าสิ่งใดมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมี
ความดับเป็นธรรมดาบ้าง ว่าสังขารทั้งหลายมีความสิ้นไปเป็นธรรมดาบ้าง.
พระเถระเมื่อข่มกิเลสที่เกิดขึ้น ไป ๆ มา ๆ ด้วยสามารถแห่งธรรมอันเป็น
ปฏิปักษ์ซึ่งกันและกันได้เป็นอย่างดีแล้ว เริ่มปรารภวิปัสสนาโดยมือนิจจตาเป็น
สำคัญ แล้วแสดงว่า เป็นผู้เสร็จกิจแล้วในบัดนี้ ด้วยบทว่า " สตตมนิจจติ "
นี้. สมดังที่ข้าพเจ้ากล่าวไว้ว่า "อตุตโณ ปฏิปัตติ" (พระเถระพิจารณาอยู่)
ซึ่งข้อปฏิบัติของตน ดังนี้เป็นอาทิ. คำเป็นคำถาบันี้แหละ ได้เป็นการพยากรณ์
พระอรหัตผลของพระเถระ.

จบอรรถกถาเขตเถรคาถา

๒. วัจนโคตตเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระวัจนโคตตเถระ

[๒๔๕] ได้ยินว่า พระวัจนโคตตเถระได้ภายิตถาถาบันี้ไว้ อย่างนี้ว่า

เราเป็นผู้ได้ไตรวิชา มักเพ่งธรรมอันประณีต

ฉลาดในอุบาย สงบใจ ได้บรรลุประโยชน์ของตน

เสร็จกิจพระพุทธศาสนาแล้ว.

อรรถกถาวัจจโคตตเถรคาถา

คาถาของพระวัจจโคตตเถระ เริ่มต้นว่า **เทวิชโชหิ มหาณายี.**

เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้พระเถระนี้ ก็เป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์อันกระทำไว้แล้วในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ ปลูกพืช คือ กุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ บังเกิดในเรือนแห่งตระกูล ในพระนครพันธุมดี ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า วิปัสสี ถึงความเป็นผู้รู้เดียวসা ในวันหนึ่ง กระทำพุทธบูชา ร่วมกับพระราชา และชาวเมืองทั้งหลาย ต่อแต่นั้น ก็ท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เกิดเป็นบุตรของพราหมณ์ ผู้สมบูรณ์ด้วยสมบัติในพระนครราชคฤห์ ในพุทธปรุบาทกาลนี้ ได้มีนามว่า **วัจจโคตตะ** เพราะความที่เขาเป็นเหล่าวัจจโคตร.

เขาบรรลุนิติภาวะแล้ว ประสบความสำเร็จในวิชาของพวกพราหมณ์ ไม่เห็นสาระในวิชาเหล่านั้น จึงบวชเป็นปริพาชก ทิ้งเข้าไป เข้าไปเฝ้าพระศาสดาแล้ว ทูลถามปัญหา เมื่อพระศาสดาทรงวิสัชนาปัญหานั้นแล้ว เป็นผู้มิจิตเลื่อมใส บวชในสำนักของพระศาสดา เจริญวิปัสสนา ได้สำเร็จอภิญญา ๖ ต่อกาลไม่นานนัก. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

ภิกขุสงฆ์ ๖๘,๐๐๐ ล้วนเป็นพระจีณาสพแวดล้อม

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นผู้นำของโลก เป็นจอม-

ประชา ประเสริฐกว่านระ มีพระรัศมีตั้งร้อย ดัง

อาทิตย์อุทัยเหลืองอร่าม เสด็จดำเนินไปเหมือน

พระจันทร์ในวันเพ็ญ เมื่อพระองค์ผู้เป็นผู้นำ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 505

ของโลก เสด็จดำเนินไปเราปิดกวาดถนนนั้น ได้ยาก
ธงจันทน์ถนนนั้น ด้วยใจอันเลื่อมใส ในกัปที่ ๕๑ แต่
ภัทรกัปนี้ เราได้ยกธงใด ด้วยกรรมนั้น เราไม่รู้จัก
ทุกติเลย นี่เป็นผลแห่งการถวายธง ในกัปที่ ๔ แต่
ภัทรกัปนี้ เราได้เป็นพระราชามีพลมาก สมบูรณ์
ด้วยอาการทั้งปวง ปราภฏนามว่า สุธชะ. เราเผาภิเษก
ทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เรากระทำ
สำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็พระเถระเป็นผู้มีปัญญา ๖ พิจารณาข้อปฏิบัติของตนแล้ว เกิดความ
โสมนัส ได้กล่าวคาถา ด้วยสามารถแห่งอุทานว่า

เราเป็นผู้ได้ไตรวิชา มักเพ่งธรรมอันประณีต

ฉลาดในอบายสงบใจ ได้บรรลุประโยชน์ของตน

เสร็จกิจพระพุทธศาสนาแล้ว ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เตวิโชหิ ความว่าแม้ถ้าคนทั้งหลาย
จะรู้จักเราว่า เป็นพราหมณ์ผู้มีวิชา ๓ เพราะถึงฝั่งแห่งไตรเพทในครั้งก่อน
แต่วิชาทั้ง ๓ นั้นเป็นเพียงชื่อ เพราะเป็นสภาพแห่งกิจของวิชาในพระเวท
ทั้งหลาย.

แต่บัดนี้ เราเชื่อว่าเป็นผู้มีวิชา ๓ โดยปรมาตย์ เพราะได้บรรลุวิชา ๓
มีบุพเพนิวาสญาณเป็นต้น เชื่อว่าเป็นผู้มีปกติเพ่งธรรมอันประณีต เพราะเพ่ง
หมุกิเลส อันเป็นไปในฝักฝ่ายแห่งสมุทัย เป็นจำนวนมาก คือไม่มีส่วนเหลือ
และเพราะเพ่งพระนิพพาน อันใหญ่หลวง คือ โอปาร ได้แก่ ประณีต.

บทว่า เจโตสมถโกวิโท ความว่า เป็นผู้ฉลาดในอุบายเครื่อง
ทำใจให้สงบ ด้วยการเข้าไปสงบระงับสังกิละสธรรม อันกระทำความกำเริบ
แห่งจิต. พระเถระกล่าวถึงเหตุแห่งความเป็นผู้มีวิชา ๓ ด้วยบทว่า เจโต-
สมถโกวิโท นี้. อธิบายว่า ความเป็นผู้มีวิชา ๓ จะมีได้ก็ด้วยความสิ้นไป
แห่งอาสวะ อันประกอบไปด้วยความเป็นผู้ฉลาดในสมาธิ มิใช่ด้วย (อย่างอื่น)
โดยสิ้นเชิง.

บทว่า สทตฺโต แปลว่า ประโยชน์ของตน. บทนี้ท่านทำ ก อักษร
ให้เป็น ท อักษร ดังในประโยคมีอาทิว่า อนุปฺปตฺตสทตฺโต (มีประโยชน์
ตนอันบรรลุแล้วโดยลำดับ). ก็พระอรหันต์ พึงทราบว่าเป็นประโยชน์ของตน.
อธิบายว่า พระอรหันต์นั้น ท่านเรียกว่า เป็นประโยชน์ของตน เพราะความที่
พระอรหันต์นั้นเป็นประโยชน์ของตน ด้วยอรรถว่า เนื่องกับตน ด้วยอรรถว่า
ไม่ละซึ่งตน ด้วยอรรถว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งของตน. ประโยชน์ของตนนี้นั้น
อันเรา คือ ตัวเรา บรรลุแล้วโดยลำดับ คือ ถึงทับแล้ว พระเถระแสดงถึง
ความเป็นผู้เพ่งธรรมอันประณีต ตามที่กล่าวแล้ว กระทำให้ถึงซึ่งยอด (คือ
พระอรหันต์) ด้วยบทว่า สทตฺโต นี้.

จบอรรถกถาวัจน โคตตเถรคาถา

๓. วนวัจนเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระวนวัจนเถระ

[๒๕๐] ได้ยินว่า พระวนวัจนเถระได้ภายิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

ภูเขากว้างใหญ่ มีน้ำใสสะอาด เคลื่อนกล่นไป
ด้วยลึงและค่าง คายตื่นไปด้วยน้ำและสาหร่าย ย่อม
ทำใจของเราให้รื่นรมย์.

อรรถกถาวนวัจนเถรคาถา

คาถาของท่านพระวนวัจนเถระ เริ่มต้นว่า **อจุโรทิกา ปุณฺณิสฺสา.**

เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไรร ?

แม้พระเถระนี้ ก็เป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์อันกระทำแล้วในพระพุทธรเจ้าองค์ก่อนๆ ปลุกพืช คือ กุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ บังเกิดในเรือนแห่งตระกูล ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่า **วิปัสสี** ถึงความเป็นผู้รู้เพียงสาแล้ว ทำงานรับจ้างเลี้ยงชีพ ทำความผิดมีมลทินต่อคนบางคน อันความกลัวตายคุกคามแล้วหลบหนีไป เห็นโพธิพฤกษ์ในระหว่างทาง เป็นผู้มิจิตเลื่อมใส ปิดกวาดโคนโพธิพฤกษ์นั้น ทำการบูชาด้วยดอกโกศกอันติดกันเป็นกลุ่ม ไหว้แล้ว หันหน้าไปสู่โพธิพฤกษ์ นมัสการอยู่ นั่งขัดสมาธิ เห็นศัตรูเดินทางมาเพื่อจะฆ่าตน ไม่ทำจิตให้โกรธในศัตรูเหล่านั้น เมื่อรำลึกถึงโพธิพฤกษ์นั้นแหละ ก็ตกไปในเหวลึกชั่วร้อยบุรุษ.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 508

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาบังเกิดในเทวโลก กระทำบุญเป็นอันมากแล้ว
ท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ อยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เกิดเป็นบุตรของ
พราหมณ์ ผู้สมบูรณ์ด้วยสมบัติ ในพระนครราชคฤห์ ในพุทธรูปบาทกาลนี้
ได้มีนามว่า วัจฉะ. เขาเจริญวัยแล้ว เป็นผู้มีศรัทธาจิตอันได้แล้ว ในสมาคม
ของพระเจ้าพิมพิสาร บวชแล้ว บรรลุพระอรหันต์. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่าน
กล่าวไว้ในอปทานว่า

เราเกี่ยวข้งในคติประทุษร้ายผู้อื่น ได้กระทำ
ความผิดไว้ เปรียบพร้อมไปด้วยภัยและผู้เป็นศัตรู
ได้เห็นต้นไม้มีดอกเป็นกลุ่มก้อน บานสะพรั่ง จึงถือ
เอาดอกมันแดงไปเกลี้ยลงที่โพธิพฤกษ์ ปิดกวาดไม้
แคฝอยอันเป็นไม้ตรีสรู้นั้นแล้ว เข้าไปนั่งขัดสมาธิที่
โคนโพธิ์ ชนทั้งหลายแสวงหาช่องทางที่เราหลบไป
ได้เข้ามาใกล้เราและเราก็เห็นเขาเหล่านั้นในที่นั้นแล้ว
รำพึงถึงแต่โพธิพฤกษ์อันอุดม ด้วยใจอันผ่องใสแล้ว
ไหวโพธิพฤกษ์แล้ว ได้ตกลงไปในแหวน้ำกล้วย
ลิกหลายชั่วลำตาล ในกัปที่ ๕๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้
บูชาโพธิพฤกษ์ด้วยดอกไม้ใด ด้วยการบูชานั้น เรา
ไม่รู้จักทุกติเลย นี่เป็นผลแห่งการบูชาโพธิพฤกษ์
และในกัปที่ ๓ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้เป็นพระเจ้า-
จักรพรรดิราช พระนามว่า สุตัญญุตะ* สมบูรณ์ด้วย
แก้ว ๗ ประการ มีพลมาก. เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว
ฯ ล ฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เรากระทำสำเร็จแล้ว
ดังนี้.

* พระสูตรเป็น สัมมสิตะ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 509

ก็พระเถระครั้งบรรลुพระอรหัตแล้ว ยังคงอยู่ในป่านั้นแหละด้วยความ
ยินดียิ่งในวิเวก จึงได้เกิดสมัญญานามใหม่ว่า วนวัจจะ จะเป็นบางครั้งบางคราว
ที่พระเถระไปสู่พระนครราชคฤห์เพื่ออนุเคราะห์หมู่ชนผู้เป็นญาติ อันญาติ
ทั้งหลายบำรุงอยู่ในพระนครราชคฤห์นั้น พักอยู่ไม่กี่วัน ก็แสดงอาการที่จะ
กลับไป ญาติทั้งหลายอ่อนวอนท่านว่า ท่านเจ้าข้า ขอท่านจงพักอยู่ในวิหาร
ที่ใกล้ ๆ เพื่ออนุเคราะห์พวกกระผมเถิด พวกกระผมจักทำนุบำรุงท่านเอง
ดังนี้ พระเถระเมื่อจะประกาศความยินดีในวิเวก ด้วยการชี้ให้เห็นคุณของ
ความเป็นผู้มีกุหาเป็นที่มายินดี แก่คนเหล่านั้น ได้กล่าวคาถาว่า

กุหากว้างใหญ่ มีน้ำใสสะอาด เกลื่อนกล่นไป

ด้วยลิงและค่าง คายดินไปด้วยน้ำและสาหร่าย ย่อม

ทำใจของเราให้รื่นรมย์ ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อจฺโฆทิกา** ความว่า เมื่อควรจะกล่าวว่
อจฺโฆทิกา เพราะเป็นที่มึน้ำใส ไม่ขุ่น (และ) สะอาด ท่านกล่าวเสียว่า
อจฺโฆทิกา เพราะเป็นลิงควิปลลาต. พระเถระแสดงถึงความสมบูรณ์ของน้ำ
แห่งกุหาเหล่านั้น ด้วยบทว่า **อจฺโฆทิกา** นี้.

บทว่า **ปฺลฺลฺลิตา** ความว่า กุหาชื่อว่า **ปฺลฺลฺลิตา** เพราะเป็นกุหา
กว้างใหญ่ มีสัมผัสนุ่มสบาย พระเถระแสดงถึงความสมบูรณ์ด้วยที่อันเป็น
ที่นึ่ง ด้วยบทว่า **ปฺลฺลฺลิตา** นี้. ชื่อว่า **โคณฺจฺกุลลา** เพราะเป็นสัตว์มีหางงอน
เหมือนหางโค ได้แก่ ลิงที่มีสีดำ แม้อาจารย์บางพวกก็กล่าวว่า ได้แก่ ลิง
ธรรมดาตนเอง. ชื่อว่า **โคณฺจฺกุลมิกายฺตา** เพราะระคนเกลื่อนกล่นไปด้วย
ลิงค่างและอีแก้งเป็นต้น ที่วังพลุกพล่านอยู่ในที่นั้น ๆ พระเถระแสดงถึงความ
ที่ธรรมชาติเหล่านั้นเข้าถึงลักษณะของความเป็นป่า เพราะกุหาเหล่านั้นเป็น
อุปการของพวกอมมนุษย์ ด้วยบทว่า **โคณฺจฺกุลมิกายฺตา** นี้.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 510

บทว่า **อมฺพฺุเสวาลสฺสนฺนุนา** ความว่า ชื่อว่า คายคั้นไปด้วยน้ำ และสาหร่ายในที่นั้น ๆ เพราะมีน้ำไหลหลัง โดยมีน้ำไหลออกตลอดเวลา.

บทว่า **เต เสลา รมยฺนฺติ มํ** มีอธิบายว่า เราอยู่ที่ภูเขาใด ภูเขานั้น เป็นภูเขาหินมีสภาพเช่นนี้ ทำให้เรายินดีด้วยความยินดียิ่งในวิเวก เพราะเหตุนี้ เราจะไปที่ภูเขานั้นแหละ. ก็คำเป็นคาถานี้แหละ ได้เป็นการพยากรณ์พระอรหันต์ผลของพระเถระ.

จบอรรถกถาวนวิจฺจเธรคาถา

๔. อธิมุตฺตเธรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระอธิมุตฺตเถระ

[๒๕๑] ได้ยินว่า พระอธิมุตฺตเถระได้กัณฐกคานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

เมื่อชีวิตจะสิ้นไป ความเป็นสมณะที่ดีจักมีแก่

**ภิกษุผู้เกียจคร้าน ผู้ติดอยู่ในความสุขในร่างกาย แต่
ที่ไหน ?**

อรรถกถาอธิมุตฺตเธรคาถา

คาถาของท่านพระอธิมุตฺตเถระ เริ่มต้นว่า **กายทฺฏจฺจุลฺลครฺโน.**
เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

ได้ยินว่า ท่านเกิดในตระกูลพราหมณ์ ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า
พระนามว่า **ปทุมุตฺตระ** บรรลุนิติภาวะแล้ว ประสบความสำเร็จ ใน
วิชาทั้งหลายของพราหมณ์ เห็นโทษในกามทั้งหลาย ละฆราวาสวิสัยแล้ว

บวชเป็นคาส อยู่ในปี ฟังข่าวการบังเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้า จึงเข้าไปสู่
ที่อันเป็นบริเวณของมนุษย์ เห็นพระศาสดาอันภิกษุสงฆ์แวดล้อมแล้ว เสด็จ
ไปอยู่ เป็นผู้มีใจเลื่อมใส ปลูกผ้าเปลือกไม้กรองของตน ที่บาทมูลของพระ
ศาสดา. พระศาสดาทรงทราบอัชฌาศัยของคาส จึงเสด็จประทับยืนบนผ้า
เปลือกไม้กรองนั้น. คาสบูชาพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ประทับยืนอยู่บนผ้า
เปลือกไม้กรองนั้นด้วยของหอม อันสมควรด้วยสักการะ แล้วชมเชยด้วยคาถา
๑๐ คาถา มีอาทิว่า **สมุทฺทธรมิ โลกิ** ดังนี้. พระศาสดาทรงพยากรณ์
พระคาสว่า ในอนาคตกาล ในที่สุดแห่งแสนกัป แต่กัปนี้. คาสนี้จัก
บวชในศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระนามว่า **โคตมะ** จักเป็นผู้มี
อภิญญา ๖ ดังนี้ แล้วเสด็จหลีกไป.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาบังเกิดในเทวโลก ต่อแต่นั้นก็ท่องเที่ยวไปใน
เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย จนถึงเวลาเป็นที่บังเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าพระ-
องค์นี้ เกิดในตระกูลพราหมณ์ ในพระนครสาวัตถี ในพุทธรูปบาทกาลนี้
ได้มีนามว่า **อชิมุตตะ** บรรลุสติภาวะแล้ว ประสบความสำเร็จแล้วในวิชา
ทั้งหลายของพราหมณ์ ไม่เห็นสาระในวิชาเหล่านั้น แสวงหาทางสิ้นทุกข์
และความที่ภพนั้นเป็นภพสุดท้าย เห็นพุทธานุภาพ ในคราวที่ทรงรับ
พระวิหาร ชื่อว่า **เชตวัน** ได้เป็นผู้มีจิตศรัทธา บวชในสำนักของพระศาสดา
เริ่มตั้งวิปัสสนา แล้วบรรลุพระอรหัต ต่อกาลไม่นานนัก. สมดังคาถาประพันธ์
ที่ท่านกล่าวไว้ในอปทานว่า

เราเป็นพราหมณ์ผู้ทรงชฎาและหนังสัตว์ เป็นผู้
ชื่อตรงมีตบะ ได้เห็นพระพุทธเจ้าผู้เป็นนายของโลก
ทรงรุ่งเรืองดังดอกกรรณิการ์ โชติช่างดังดวงไฟ รุ่ง-
โรจน์ดังดาวประกายพฤกษ์ เปรียบเหมือนสายฟ้าใน

อากาศ ไม่ทรงครั้นคร้าม ไม่ทรงสะดุ้งกลัว ดังพระ
ยาไกรสรราชสีห์ ทรงประกาศแสงสว่างแห่งพระญาณ
ทรงย้ายพวกเดียรธีย์ ทรงช่วยเหลือสัตว์โลกนี้ ทรง
ตัดความสงสัยทั้งปวง ไม่ทรงหวาดหวั่น ดังพระยา-
เนื้อ จึงถือเอาฝ่าเปลือกไม้กรอง ลาดลง ณ ที่ใกล้
พระบาท หยิบเอากล้มพักมา ชโลมทาพระตถาคต
ครั้นชโลมทาพระสัมพุทธเจ้าแล้ว ได้ชมเชยพระองค์
ผู้เป็นนายกของโลกว่า ข้าแต่พระมหามุนี พระองค์
ข้ามพ้นโอฆะแล้ว ทรงยังโลกนี้ให้ข้ามพ้น โขติช่วง
ด้วยแสงสว่างแห่งพระญาณ ทรงมีพระญาณประเสริฐ
สุด ทรงประกาศธรรมจักร ทรงย้ายเดียรธีย์อื่น ทรง
เป็นผู้กล้าหาญ ทรงชนะสงครามแล้ว ยังแผ่นดินให้
หวั่นไหว คลื่นในมหาสมุทร ย่อมแตกในที่สุดฝั่ง
ฉนฺได ทิฏฐิ ทั้งปวงย่อมแตกทำลายในเพราะพระญาณ
ของพระองค์ฉนฺไดนั้น ข่ายตาเล็ก ๆ ที่เขาเหวี่ยงลงไป
ในสระแล้ว สัตว์ทั้งหลายที่อยู่ภายในข่าย เป็นผู้ถูก
บีบคั้นในขณะนั้น ฉนฺได ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์
พวกเดียรธีย์ ในโลกผู้หลงมกมาย ไม่อาศัยสักจะ ย่อม
เป็นไปในภายในพระญาณ อันประเสริฐของพระองค์
ฉนฺได พระองค์เท่านั้นเป็นที่พึ่งของผู้ที่ว้ายอยู่ ใน
ห้วงน้ำ เป็นนาถะของผู้ไม่มีเผ่าพันธุ์ เป็นสรณะของ
ผู้ที่ตั้งอยู่ในภัย เป็นผู้นำหน้าของผู้ต้องการความพ้น

เสด็จเที่ยวไปผู้เดียว ไม่มีใครเหมือน ทรงประกอบ
ด้วยพระเมตตากรุณา หาผู้เสมอเหมือนมิได้ เป็นผู้
สม่ำเสมอ สงบระงับแล้ว มีความชำนาญ คงที่ มีชัย-
ชนะสมบูรณ์ เป็นนักปราชญ์ ปราศจากความหลง
ไม่ทรงหวั่นไหว ไม่มีความสงสัย เป็นผู้พอพระทัย
มีโทษอันคลายแล้ว ไม่มีมลทิน ทรงสำรวจ มีความ
สะอาด ล่วงกรรมเครื่องข้อง มีความเมตตาอันกำจัดแล้ว
มีวิชา ๓ ถึงที่สุดแห่งภพทั้ง ๓ ทรงก้าวล่วงเขต
แดน เป็นผู้หนักในธรรม มีประโยชน์อันถึงแล้ว ทรง
หวานประโยชน์ ทรงยังสัตว์ให้ข้าม เปรียบเหมือน
เรือ ทรงมีขุมทรัพย์ ทรงทำความเบาใจ ไม่ทรงครั้น
คร้ามดังราชสีห์ เหมือนพระยาขสารอันฝึกแล้ว ใน
กาลนั้น ครั้นเราสรรเสริญพระมหามุนี พระนามว่า
ปทุมุตตระ ผู้มีศรัทธา ด้วยคาถา ๑๐ คาถา ถวาย
บังคมพระบาทพระศาสดาแล้ว ได้ยืนนิ่งอยู่ พระ-
ศาสดาพระนามว่า ปทุมุตตระ ผู้รู้แจ้งโลก สมควร
รับเครื่องบูชา ประทับอยู่ท่ามกลางภิกษุสงฆ์ ได้ตรัส
พระคาถาเหล่านี้ว่า ผู้ใดสรรเสริญ คิด ปัญญา และ
ลักษณะของเรา เราจักพยากรณ์ผู้นั้น ท่านทั้งหลายจง
ฟังเรากล่าว ผู้นั้นจะรื่นรมย์ อยู่ในเทวโลกตลอดหก
หมื่นกัป จักเสวยไอศวรรย์ ล่วงเทวดาเหล่าอื่น ภาย
หลังอันกุศลมูล ตักเตือนแล้ว เขาจักออกบวชใน
ศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่า โคดม

ครั้นบวชแล้ว เว้นบาปกรรมด้วยกาย กำหนดรู้อาสวะ
ทั้งปวงแล้ว จักไม่มีอาสวะ ปรีนิพพาน เมฆคราง
กระหึ่ม ย่อมยังพื้นดินให้อิ่ม ฉันทใด ข้าแต่พระมหา
วีรเจ้า พระองค์ทรงยังข้าพระองค์ ให้อิ่มด้วยธรรม
ฉันทนั้น ครั้นเราชมเชย ศีล ปัญญา ธรรม และพระ
องค์ผู้เป็นนายกของโลกแล้ว ได้บรรลुพระนิพพาน
อันเป็นธรรมสงบระงับอย่างยิ่ง เป็นอัจจุตบต โอหนอ
พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้มีจักขุพระองค์นั้น พึงดำรงอยู่
นานแน่ เราจะพึงรู้แจ้ง พึงเห็นอมตบต ชาตินี้เป็น
ชาติที่สุดของเรา เราถอนภพขึ้นได้หมดแล้ว กำหนด
รู้อาสวะทั้งปวงแล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะอยู่ ในกัปที่แสน
แต่กัปกัปนี้ เราได้สรรเสริญพระพุทธรเจ้าใด ด้วยการ
สรรเสริญนั้น เราไม่รู้จักทุกคติเลย นี่เป็นผลแห่งการ
สรรเสริญ. เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯ ล ฯ คำสอน
ของพระพุทธรเจ้า เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็พระเถระครั้นบรรลुพระอรหัตแล้ว เมื่อจะกล่าวสอนภิกษุทั้งหลาย
ผู้มากไปด้วยความเกียจคร้าน ซึ่งอยู่ร่วมกับตน ได้กล่าวคาถาว่า

เมื่อชีวิตจะสิ้นไป ความเป็นสมณะที่ดี จักมีแก่
ภิกษุผู้เกียจคร้าน ผู้ติดอยู่ในความสุข ในร่างกาย แต่
ที่ไหน ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กายทุฏฐุตลครุโน ความว่า การประกอบความไม่ดีงาม ชื่อว่า ความชั่วหยาบ ความชั่วหยาบทางกาย ชื่อว่า กายทุฏฐุตละ กายทุฏฐุตละอันหนักมีอยู่แก่ภิกษุใด ภิกษุนั้น ชื่อว่า กายทุฏฐุตลครุ ผู้มีความเกียจคร้าน. อธิบายว่า เป็นผู้หมดอำนาจ ปราศจากปัญญา คือขวนขวายแต่การพอกพูนเลี้ยงกาย ได้แก่ เป็นผู้เกียจคร้าน. แก่ภิกษุผู้มีความเกียจคร้านนั้น.

บทว่า หิยฺยมานมฺหิ ชีวิต ความว่า เมื่อชีวิตและสังขาร กำลังสิ้นไปโดยเร็ว คุณน้ำของแม่น้ำน้อย กำลังขอดแห้งไป ฉะนั้น. บทว่า สริริสุขกิทฺทสฺส ความว่า ถึงความโลภ เพราะความสุขทางกายของตน มีอาหารอันประณีตเป็นต้น.

บทว่า กุโธ สมณสาธฺตฺตา ความว่า ความดี โดยความเป็นสมณะ คือความเป็นสมณะที่ดี จะพึงมีแก่บุคคลเห็นปานนี้ ด้วยเหตุนี้ แต่ที่ไหน? อธิบายว่า ก็ความเป็นสมณะที่ดี จะมีแก่ภิกษุ ผู้ปราศจากความเพ่งเล็ง ในร่างกายและชีวิต ผู้สันโดษแล้ว ด้วยความสันโดษ ด้วยปัจจัยตามมีตามได้ ผู้ปรารภความเพียร แล้วโดยส่วนเดียวเท่านั้น.

จบอรรถกถาอริมุตตเถรคาถา

๕. มหานามเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระมหานามเถระ

[๒๕๒] ได้ยินว่า พระมหานามเถระได้ภายิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

ดูก่อนมหานาม ท่านนี้จะเสื่อมจากภุขา ชื่อ
เนสาทกะ ที่สะพรั่งไปด้วยคันโมกมัน และไม้อ้อยช้าง
เป็นภุขาที่สมบูรณ์ด้วยร่มเงา และน้ำเป็นอันมาก
ประดับด้วยต้นไม้และเถาวัลย์ โดยรอบ.

อรรถกถามหานามเถรคาถา

คาถาของท่านพระมหานามเถระ เริ่มต้นว่า เอสาวหิยยเส ปพฺพเตน.
เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้พระเถระนี้ ก็เป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์อันกระทำแล้ว ในพระพุทธเจ้าองค์
ก่อน ๆ ตั้งสมบุญไว้ในภพนั้น ๆ บังเกิดในตระกูลพราหมณ์ ในกาลของ
พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า สุเมธะ ถึงความสำเร็จในวิชาของ
พราหมณ์ทั้งหลายแล้ว ละฆรวาสวิสัย สร้างอาศรมอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำแห่งหนึ่ง
สอนมนต์ให้พวกพราหมณ์เป็นจำนวนมาก อยู่มาวันหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า
เสด็จไปยังอาศรมบทธของเข เพื่อจะทรงอนุเคราะห์เขา. เขาเห็นพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าแล้ว มีจิตเลื่อมใส จัดแจงปูอาสนะถวาย เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า
ประทับนั่งแล้ว เข้าไปถวายน้ำผึ้งที่มีรสหวานสนิท. พระผู้มีพระภาคเจ้า

เสวยน้ำผึ้งนั้นแล้ว ทรงพยากรณ์อนาคตโดยนัยดังกล่าวไว้ในเรื่องของพระ-
อริมุตตเถระแล้ว.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาบังเกิดในเทวโลก ท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ อยู่แต่
ในสุคติภพเท่านั้น เกิดในตระกูลพราหมณ์ พระนครสาวัตถิ ในพุทธรูปบาท-
กาลนี้ ได้นามว่า มหานามะ ถึงความเป็นผู้รู้เพียงสาแล้ว เข้าไปยังสำนักของ
พระผู้มีพระภาคเจ้า ฟังธรรมแล้วได้มีจิตศรัทธา บวชแล้ว เรียนกรรมฐาน อยู่ที่
ภูเขาคือว่า เนสาทกะ ไม่สามารถจะข่มความกุ่มรุ่มของกิเลสได้ คิดว่า ชีวิต
ของเราผู้มีจิตอันเศร้าหมองแล้วนี้ จะมีประโยชน์อะไร แล้วเบื่อหน่ายอัฏฐภาพ
ปีนขึ้นสู่ยอดเขาสูง เมื่อจะแสดงตนให้เป็นเหมือนคนอื่นว่า เราจักให้เจ้าตกลง
จากภูเขานี้ตาย ดังนี้ ได้กล่าวคาถาว่า

ดูก่อนมหานาม ท่านนี้จักเสื่อมจากภูเขา ชื่อว่า

เนสาทกะ ที่สะพรั่งไปด้วยต้นโมกมัน และไม่อ้อยข้าง

เป็นภูเขาที่สมบูรณ์ด้วยร่มเงา และน้ำเป็นอันมาก

ประดับด้วยต้นไม้ และเถาวัลย์โดยรอบ ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เอสาวหิยฺเยส ความว่า ดูก่อนมหานาม
ท่านนั้น จะละ คือ จะเสื่อม.

บทว่า ปพฺพเตน ความว่า จากภูเขานี้ อันเป็นที่อยู่อาศัย.

บทว่า พหุภูฏชสฺสฺสฺริเณ ความว่า ประกอบด้วยไม้โมกมัน และ
ไม้อ้อยข้าง หรือว่าด้วยไม้ช้าน้ำ และไม้อ้อยข้างทั้งหลาย.

บทว่า เนสาทเกน ได้แก่ ภูเขาที่มีชื่ออย่างนี้.

บทว่า ครินา ได้แก่ ภูเขา. อธิบายว่า ภูเขาท่านเรียกว่า บรรพต
เพราะตั้งอยู่ด้วยข้อ กล่าวคือที่ต่อ (ติดต่อกันเป็นชั้นเชิง) และเรียกว่า คิริ
เพราะกลั่นกินวัตถุทั้งหลายมีมาเป็นต้นอันเป็นสาระ. แต่ในคาถานี้ ท่านเรียกว่า
บรรพต และเรียกว่า คิริ เพราะมีความหมายทั้งสองอย่าง (รวมกัน).

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 518

บทว่า ยสสุตินา ความว่า ปราภฏ คือ รู้ชัดด้วยคุณทั้งปวง.

บทว่า ปริจฺเจเทน ได้แก่ ประดับประดาไปด้วยต้นไม้ พุ่มไม้ และเถาวัลย์หลากหลาย หรือได้แก่ เป็นขอบเขต เพราะความเป็นสถานที่อยู่ของท่าน. ก็ในคานานี้มีอธิบายดังนี้ คู่ก่อนมหานาม ถ้าท่านสละกรรมฐานเป็นผู้มากไปด้วยวิตกไซ้ ท่านจะเสื่อมจากภูเขา ชื่อว่า เนสาทกะ อันเป็นสถานที่อยู่ สมบูรณ์ด้วยร่มเงาและน้ำ เป็นสัปปายะอย่างนี้ บัดนี้เราจักผลักท่านให้ตกจากภูเขานี้ตาย เพราะเหตุนั้น ท่านต้องไม่ตกอยู่ในอำนาจของวิตก ดังนี้.

พระเถระข่มขู่คุกคามตนอยู่อย่างนี้นั่นแล ขวนขวายวิปัสสนา บรรลุพระอรหัตแล้ว. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

เราได้สร้างอาศรมสวยงามไว้ใกล้ฝั่งแม่น้ำ ลินธุ
เราบอกคัมภีร์ อติหาสะ พร้อมทั้งตำราทายลักษณะ
กะพวกศิษย์ที่อาศรมนั้น ศิษย์เหล่านั้นเป็นผู้ใคร่ธรรม
อันเราแนะนำดีแล้ว เป็นผู้ใคร่ลำดับคำสั่งสอนที่ดี บรรลุ
ถึงบารมีในองค์ ๖ ประการ อยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำลินธุ เป็นผู้
ฉลาดในการทำนายนการมาเกิดและในลักษณะทั้งหลาย
แสวงหาประโยชน์อันสูงสุดอยู่ในป่าใหญ่ ในกาลนั้น
ครั้งนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระนามว่า สุเมธะ
เสด็จอุบัติขึ้นในโลก พระองค์เป็นผู้นำที่วิเศษ จะทรง
อนุเคราะห์พวกเรา จึงเสด็จเข้ามา เราได้เห็นพระ-
มหาวีระ พระนามว่า สุเมธะ ผู้เป็นนายกของโลก
เสด็จมาถึง จึงได้ปฐุญฐาลาดถวายแด่พระองค์ ผู้เป็น
เชษฐบุรุษของโลก เราถือเอาน้ำผึ้งมาจากป่าใหญ่
ถวายแด่พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด พระสัมพุทธเจ้า

เสวยแล้ว ได้ตรัสพระดำรัสที่ว่า ผู้ใดมีความเลื่อมใส
ได้ถวายน้ำผึ้งแก่เรา ด้วยมือทั้งสองของตน เราจัก
พยากรณ์ผู้นั้น ท่านทั้งหลายจงฟังเรากล่าว ด้วยการ
ถวายน้ำผึ้ง และด้วยการลาดหญ้าถวายนี้ ผู้นั้นจัก
รื่นรมย์ อยู่ในเทวโลกตลอดสามหมื่นกัป ในกัปที่สาม
หมื่น พระศาสดาพระนามว่า โคตมะ ทรงสมภพในวงศ์
พระเจ้าโอภากราช จักเสด็จอุบัติในโลก ผู้นั้นจักเป็น
ทายาทในธรรมของพระศาสดา พระองค์นั้น จักเป็น
โอรสอันธรรมเนรมิต จักกำหนดรู้อาสวะทั้งปวงแล้ว
เป็นผู้ไม่มีอาสวะ ปรินิพพาน เมื่อเราจากเทวโลกมา
ในมนุษยโลกนี้ เข้าอยู่ในครรภ์มารดา เมล็ดฝนได้ตก
ลงมา ปกปิดแผ่นดิน ด้วยน้ำผึ้ง แม้ในขณะที่เมื่อเรา
ออกจากครรภ์นั้น ฝนน้ำผึ้งก็ตกให้แก่เราเต็มเปี่ยมหม้อ
ตลอดกาลเป็นนิตย์ เมื่อเราออกจากเรือนบวชเป็น
บรรพชิตแล้ว ย่อมได้ข้าวและน้ำ นี้เป็นผลแห่งการ
ถวายน้ำผึ้ง เราเกิดเป็นเทวดาและมนุษย์ เป็นผู้บริบูรณ์
ด้วยกามทั้งปวง ได้บรรลุลมุนีอาสวะ เพราะการ
ถวายน้ำผึ้งนั้นแล.

เมื่อฝนตกแล้ว หญ้างอกยาว ๔ นิ้ว เมื่อต้นไม้
ในแถวฝั่งแม่น้ำมีดอกบานสะพรั่ง เราผู้ไม่มีอาสวะเป็น
สุขอยู่เป็นนิตย์ ในเรือนว่างเปล่า ที่มณฑปและโคนไม้
เราก้าวล่วงภพที่ประณีต ปานกลาง และเลวได้ทั้งหมด
อาสวะทั้งหลายของเราสิ้นแล้วในวันนี้ บัดนี้ ภพใหม่

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้าที่ 520

มิได้มีอีก ใน ๓๐,๐๐๐ กัป แต่ภัทรกัปนี้ เราได้
ถวายนิดในกาลนั้น ด้วยทานนั้น เราไม่รู้จักทุกคติ
เลย นี่เป็นผลแห่งการถวายน้ำผึ้ง. เราเผาภิเษกทั้งหลาย
แล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เรากระทำเสร็จแล้ว
ดังนี้.

ก็คานานี้แหละ ได้เป็นคาถาพยากรณ์พระอรหันต์ผล ของพระเถระ
นะนี่แล.

จบอรรถกถามหานามเถรคาถา

๑. ปาราปริยเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระปาราปริยเถระ

[๒๕๓] ได้ยินว่า พระปาราปริยเถระได้ภยิตคานานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

เราละผัสสายตนะ ๖ ประการได้แล้ว เป็นผู้คุ้ม-
ครองทวารสารวมด้วยดี กำจัดเสียได้ซึ่งสรรพกิเลส
อันเป็นมูลรากแห่งวิภูทุกข์ บรรลุความสิ้นอาสวะแล้ว.

อรรถกถาปาราปริยเถรคาถา

คาถาของท่านพระปาราปริยเถระ เริ่มต้นว่า **ฉผลสายตเน หิตฺวา.**

เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้พระเถระนี้ ก็เป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์อันกระทำแล้ว ในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ ตั้งสมบุญไว้ในภพนั้น ๆ บังเกิดในกำเนิดนายพราน ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า **ปิยทัสสี** พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า **ปิยทัสสี** ประทับนั่งเข้านิโรธสมาบัติ ที่ชฎุปาแห่งหนึ่ง ในที่เป็นที่ท่องเที่ยวของเขาผู้บรรลุนิติภาวะแล้ว เพื่อจะทรงอนุเคราะห์เขา.

และเขาก็กำลังแสวงหาน้ำไปสู่นั้น พบพระศาสดา เป็นผู้มีใจเลื่อมใส ใช้ดอกปทุม มุงบังมณฑปที่ทำด้วยกิ่งไม้ ซึ่งสร้างไว้สำหรับให้พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับโดยอาการแห่งเรือนยอด แล้วเสวยปีติและโสมนัสอย่างโอฬาร ยืนนมัสการอยู่ตลอด ๗ วัน และเขาจะนำเอาดอกไม้ที่เหี่ยว ๆ ออก มุงบังด้วยดอกไม้ที่ใหม่ ๆ สด ๆ ทุก ๆ วัน. พอครบ ๗ วัน พระศาสดาก็เสด็จออกจากนิโรธสมาบัติ ทรงระลึกถึงภิกษุสงฆ์ ในทันใดนั่นเอง ภิกษุทั้งหลายประมาณ ๘๐,๐๐๐ รูป ก็พากันมาแวดล้อมพระศาสดา เทวดาทั้งหลาย มาประชุมกันด้วยคิดว่า พวกเราจักฟังพระธรรมกถา อันไพเราะได้เป็นมหาสมมาคมแล้ว. พระศาสดาทรงกระทำอนุโมทนา ทรงพยากรณ์สมบัติอันจะบังเกิดในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย และสาวกโพธิญาณในพุทธรูปบาทกาลนี้แก่เขาแล้ว เสด็จหลีกไป.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาท่องเที่ยวอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เกิดในตระกูลพราหมณ์ ในพระนครราชคฤห์ ในพุทธรูปบาทกาลนี้ บรรลุนิติภาวะ

แล้ว เป็นผู้เรียนจบไตรเพท ได้สมัญญานามว่า ปาราปริยะ เพราะเป็น
เผ่าพันธุ์แห่งปราปรัคตร สอนมนต์กะพราหมณ์ทั้งหลาย จำนวนมาก เห็น
พุทธานุภาพ คราวเมื่อพระศาสดาเสด็จมาพระนครราชคฤห์ ได้ศรัทธาจิต
แล้วบวช เจริญวิปัสสนา บรรลุพระอรหัตแล้ว ต่อกาลไม่นานนัก. สมดัง
คาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอปทานว่า

พระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่า "วิปัสสี" ผู้
สยัมภู เป็นนายกของโลก ตรัสรู้แล้วเอง ทรงใคร่ใน
วิเวก ฉลาดในสมาธิ เป็นมุนี พระมหามุนี พระนามว่า
ปิยทัสสี ผู้อุดมบุรุษ เสด็จไปสู่ไพรสณฑ์ ทรงลาดผ้า-
บังสุกุล แล้วประทับนั่งอยู่ ในกาลก่อน เราเป็น
พรานเนื้ออยู่ในป่าใหญ่ ในกาลนั้น เราเที่ยวแสวงหา
เนื้อฟาน (อีเก้ง) อยู่ในป่านั้น เราได้เห็นพระสัม-
พุทธเจ้าผู้ข้ามโอฆะแล้ว ไม่มีอาสวะ เปรียบเหมือน
พระยารัง มีดอกบาน เหมือนพระอาทิตย์อุทัย ครั้น
เห็นพระพุทธรูป พระนามว่า ปิยทัสสี ผู้มียศมากแล้ว
เราจึงลงไปสู่สระบัว นำเอาดอกปทุมมาในขณะนั้น
ครั้นนำเอาดอกปทุมอันเป็นที่รื่นรมย์ใจมาแล้ว จึง
สร้างเรือนมียอด (ปราสาท) แล้วมุงบังด้วยดอกปทุม
พระพุทธรูปชินเจ้า พระนามว่า ปิยทัสสี เป็นมหามุนี
ผู้ทรงอนุเคราะห์ ประกอบด้วยพระกรุณา ประทับ
อยู่ในกุฎาคาร ๗ คืบ ๗ วัน เราเอาดอกปทุมที่เก่าๆ
ทิ้งเสียแล้ว มุงบังด้วยดอกปทุมใหม่ๆ ขณะนั้นเราได้

ยื่นประนมกรอัญชลีอยู่ พระมหามุนี พระนามว่า
ปิยทัสสี ผู้เป็นนายกของโลก เสด็จออกจากสมาธิแล้ว
ประทับนั่งเหยียดเท้าอยู่ ในกาลนั้น พระเถระผู้
อุปัฏฐาก นามว่าสุทัสสนะ มีฤทธิ์มาก รู้พระดำริของ
พระพุทธเจ้า พระนามว่า ปิยทัสสี ผู้ศาสดา อ้นภิกษุ
๘๐,๐๐๐ แวดล้อมแล้ว เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ผู้เป็น
นายกของโลก ซึ่งประทับนั่ง ทรงพระลำราญอยู่ที่
ชายป่า และในกาลนั้น เทวดาผู้สิงสถิตอยู่ในไพรสณฑ์
ประมาณเท่าใด เทวดาเหล่านั้น ทราบพระพุทธดำริ
แล้ว พวกเขามาประชุมทั้งหมด เมื่อพวกเขยภัยกุ่มกั้น
พร้อมทั้งผีเสื้อน้ำมาพร้อมกัน และเมื่อภิกษุสงฆ์มาถึง
พร้อมแล้ว พระชินเจ้าได้ตรัสพระคาถาว่า ผู้ใดบูชา
เราตลอดตลอด ๗ วัน และได้สร้างอวาตถวายเรา
เราจักพยากรณ์ผู้นั้น ท่านทั้งหลายจงฟังเรากล่าว เรา
จักพยากรณ์สิ่งที่จะเห็นได้ยากนัก ละเอียดนัก ลึกซึ้ง
ปรากฏดีด้วยญาณ ท่านทั้งหลายจงฟังเรากล่าว ผู้นั้น
จะได้สวดยสมบัติในเทวโลก ตลอด ๑๔ กัป เทวดา
ทั้งหลายจักทรงภูฏาการอันประเสริฐ ที่มุงบังด้วยดอก
ปทุมไว้แก่ผู้นั้นในอากาศ นี่เป็นผลแห่งกรรมคือการ
บูชาด้วยดอกไม้ เขาจักเที่ยวอยู่ตลอด ๑,๔๐๐ กัปเต็ม
แล้วใน ๑,๔๐๐ กัปนั้น วิมานดอกไม้จักทรงอยู่ในอากาศ
น้ำย่อมไม่ติดใบบัว ฉันทใด กิเลสก็ไม่ติดอยู่ในญาณ
ของผู้นั้น ฉันทนั้น ผู้นี้หมุนกลับนิวรรณ์ทั้ง ๕ ออกไป

ด้วยใจ ยังจิตให้เกิดในเนกขัมมะแล้ว จักออกบวช
ในกาลนั้น วิมานดอกไม้อันทรงอยู่ ก็จักออกไปด้วย
เมื่อผู้นั้นมีปัญญา มีสติอยู่ที่โคนต้นไม้ ที่โคนต้นไม้
นั้น วิมานดอกไม้จักทรงอยู่เหนือศีรษะของผู้นั้น จัก
ถวายเป็นจิ๋ว บิณฑบาต คิลานปัจจัย ที่นอนและที่นั่งแก่
ภิกษุสงฆ์แล้ว จักไม่มีอาสวะนิพพาน เมื่อผู้นั้นเที่ยว
ไป พร้อมด้วยกุฎาคารออกบวชแล้ว กุฎาคารย่อมทรง
ผู้นั้นแม้อยู่ที่โคนไม้ เจตนาในจิ๋วและบิณฑบาต
ย่อมไม่มีแก่เรา เราประกอบด้วยบุญกรรม จึงได้จิ๋ว
และบิณฑบาตที่สำเร็จแล้ว พระพุทธเจ้าผู้เป็นนายก
ของโลก ล่วงเราไปเปล่าๆ พ้นไปแล้วด้วยดี ตลอด
โกฏิกลับเป็นอันมาก โดยจะนับประมาณมิได้ ในกัปที่
๑,๘๐๐ แต่ภัทรกัปนี้ เราจึงได้เฝ้าพระพุทธเจ้า พระ
นามว่า ปิยทัสสี ผู้แนะนำอย่างวิเศษ แล้วจึงเข้าถึง
กำเนิดนี้ เราได้เห็นพระสัมพุทธเจ้า พระนามว่า
อโนมะ ผู้มีจักขุ ได้เข้าเฝ้าพระองค์แล้ว บวชเป็น
บรรพชิต พระพุทธชินเจ้า ผู้กระทำที่สุดทุกข์ได้ทรง
แสดงพระลักษณะ เราได้ฟังธรรมของพระองค์แล้ว
ได้บรรลุบทอันไม่หวั่นไหว เรายังพระสัมพุทธเจ้า
พระนามว่า โคดมศากยบุตร ให้ทรงโปรด กำหนดรู้
อาสวะทั้งปวงแล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะอยู่ ในกัปที่
๑,๘๐๐ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้บูชาพระพุทธเจ้าไฉ่ ด้วย
กรรมนั้น เราไม่รู้จักทุกขิตเลย นี้เป็นผลแห่งพุทธบูชา

เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า

เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ก็พระเถระครั้งบรรลุพระอรหัตแล้ว พิจารณาข้อปฏิบัติของตน
เกิดความโสมนัสแล้ว ได้กล่าวคาถาด้วยสามารณแห่งอุทานว่า

เราละผัสสายตนะ ๖ ประการได้แล้ว เป็นผู้

คุ้มครองทวาร ตำรวมด้วยดี กำจัดเสียได้ซึ่งสรรพ-

กิเลสอันเป็นมูลรากแห่งวิภูทุกข์ บรรลุความสิ้นอาสวะ

แล้ว ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า จมฺสฺสายตเน หิตฺวา ความว่า ละซึ่ง
อายตนะอันเป็นไปในภายใน ๖ มีจักขุเป็นต้น อันได้นามว่า ผัสสายตนะ
เพราะเป็นที่บังเกิดขึ้น แห่งสัมผัสทั้งหลาย ๖ มีจักขุสัมผัสเป็นต้น ได้ด้วย
สามารณแห่งการละความเศร้าหมองอันเนื่องด้วยอายตนะที่เป็นไปในภายในนั้น.

บทว่า กุตฺตทฺวารो สุตฺตฺวโต ความว่า เพราะเหตุนี้แลจึงชื่อว่า
เป็นผู้มีทวารอันคุ้มครองแล้ว ตำรวมแล้วด้วยดี เพราะคุ้มครองทวารทั้งหลาย
มีจักขุทวารเป็นต้น (และ) เพราะปกปิดไว้แล้วด้วยดี ซึ่งการกระทำอันเป็น
ไปในจักขุทวารเป็นต้นนั้น ด้วยประตูก็คือสติอันห้ามเสียซึ่งการเข้าไป แห่ง
บาปกรรมทั้งหลาย มีอภิขมาเป็นต้น. อีกอย่างหนึ่ง ในบทว่า กุตฺตทฺวารो
สุตฺตฺวโต นี้ พึงทราบความอย่างนี้ว่า ชื่อว่า มีทวารอันคุ้มครองแล้ว เพราะ
รักษาทวารทั้ง ๖ อันเป็นอิฏฐารมณฺ์ คือ ใจไว้ได้โดยนัยดังกล่าวแล้ว ชื่อว่า
ตำรวมดีแล้ว เพราะตำรวมแล้วด้วยดี ด้วยทวารทั้งหลายมีกายทวารเป็นต้น.

บทว่า อมฺมุลฺลํ วมิตฺวาน ความว่า กำจัดเสียได้ซึ่งโทษกล่าวคือ
อวิชชาและภวตัณหา อันเป็นรากเหง้าของทุกข์ คือ วิภูทุกข์ หรือกายกิเลสโทษ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 526
ทั้งปวง คือ กระทำให้ออกไปนอกสันดานด้วยน้ำสำหรับสำรอก กล่าวคือพระ-
อริยมรรค หรือเพราะเหตุ คือ การกระทำให้มีในภายนอก.

บทว่า ปตุโต เม อาสวกุขโย ความว่า ชื่อว่า อาสวกุขัย
เพราะเป็นที่สิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย มีกามาสวะเป็นต้น หรือเพราะพึงบรรลุ
ด้วยการสิ้นไปแห่งอาสวะเหล่านั้น ได้แก่ พระนิพพาน และพระอรหัตผล.
พระเถระนั้น พยากรณ์พระอรหัตผลด้วยสามารถแห่งอุทานว่า เราบรรลุ คือ
ถึงความสิ้นอาสวะแล้ว ดังนี้.

จบอรรถกถาปาราปริยเถรคา

๗. ยสเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระยสเถระ

[๒๕๔] ได้ยินว่า พระยสเถระได้ภาษิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

เราเป็นผู้ลุบไล้ดีแล้ว มีเครื่องนุ่งห่มอันงดงาม

ประดับด้วยสรรพภรณ์ ได้บรรลุวิชา ๓ บำเพ็ญกิจ

พระพุทธศาสนาเสร็จแล้ว ดังนี้.

อรรถกถาสถา

คาถาของท่านพระยสเถระ เริ่มต้นว่า สุวิสิทฺโต สุวสนฺ. เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้พระเถระนี้ ก็เป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์อันกระทำแล้วในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ เข้าไปสั่งสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ (เกิด) เป็นพระยานาคผู้มีอำนาจมาก ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่า **สุเมธะ** นาคิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข มาคู่ภพของตน แล้วยังมหาทานให้เป็นไป ถวายให้พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงครองไตรจีวรมีค่ามาก และให้ภิกษุแต่ละรูปนุ่งห่มผ้าที่มีค่ามากเหมือนกันรูปละคู่ (พร้อมด้วย) สมณบริวารทุกอย่าง. ด้วยบุญกรรมนั้น เขาท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย (เกิด) เป็นบุตรเศรษฐี ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า **ลิทฺถตถะ** บุษาบบริเวณต้นมหาโพธิ์ด้วยรัตนะ ๗. ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่า **กัสสปะ** เขาได้บวชในพระศาสนา แล้วบำเพ็ญสมณธรรม. เขาท่องเที่ยวไปในสุคติภพอย่างเดียว ด้วยอาการอย่างนี้ แล้วเกิดเป็นบุตรเศรษฐี มีสมบัติมาก ในกรุงพาราณสี ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลายนี้ โดยนามมีชื่อว่า **ยสะ** เป็นสุขุมาลชาติ (ละเอียดอ่อน) อย่างยิ่ง. เรื่องทั้งหมดเป็นต้นว่า ยสกุลบุตรมีปราสาท ๓ หลัง พึงทราบโดยนัยอันมาแล้วในชั้นธกะ.

ยสกุลบุตร อันบุรพเหตุตกเดือนอยู่ เห็นประการอันแปลกของบริวารชน ผู้อันความหลับครอบงำแล้ว ในเวลากลางคืน เกิดความสลัดใจ สวมรองเท้าทอง หลบออกจากเรือน ออกไปทางประตูเมือง ที่เทวดาเปิดให้

ไปใกล้ป่า อธิปตนมฤคทายวัน กล่าวว่ วุ่นวายจริงหนอ ท่านผู้เจริญ
ขัดข้องจริงหนอ ท่านผู้เจริญดังนี้. โดยสมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่
ที่ป่าอิสิปตนะ เสด็จจงกรมอยู่ในอัปโลกาส เพื่อจะทรงอนุเคราะห์เข้านั้นแล
ตรัสว่า มาเถิดยสะ ที่นี้ไม่วุ่นวาย ที่นี้ไม่ขัดข้อง ดังนี้ เขาจึงเกิดโสมนัสว่า
ได้ยินว่า ที่นี้ไม่วุ่นวาย ที่นี้ไม่ขัดข้อง มีอยู่ จึงถอดรองเท้าทอง เข้าไปเฝ้า
พระผู้มีพระภาคเจ้า นั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง เมื่อพระศาสดาตรัสอนุปุพพิกา
ทรงแสดงสังขตญาณอยู่ เป็นพระโสดาบันในเวลาจบสัจจะ เมื่อพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าทรงแสดงสังขตญาณแก่บิดาผู้ตามหา ได้กระทำให้แจ้งพระอรหัตแล้ว.
สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอปทานว่า

ภพของเราหยั่งลงสู่มหาสมุทร ตกแต่งดีแล้ว
สระโบกขรณีตกแต่งสวยงาม มีนกกจักรพราภสงเสียง
ร้องอยู่ ดาราดำด้วยบัวชม บัวเผื่อน บัวหลวง และ
อุบล ในสระนั้นมีน้ำไหล มีทำนบารบเรียบ นำ-
รินรมย์ใจ มีปลาและเต่าชุกชุม มีเนื้อต่างๆ มาลง
กินน้ำ มีนกยูง นกกระเรียน และนกคูหาว่าเป็นต้น
รำร้องด้วยเสียงอันไพเราะ นกเขา นกเป็ดน้ำ นก
จักรพราภ นกกาน้ำ นกค้อยตีวิด นกสาธิกา นก
ค้อนหอย นกโพระดก หงส์ นกกระเรียน นกแสก
นกขมิ้นเหลืองอ่อน เที้ยวอยู่มากมาย สระโบกขรณี
สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีแก้วมณี ไข่มุก และ
ทราย ต้นไม้ทั้งหลายก็เป็นสีทองทั้งหมด มีกลิ่นหอม
ต่างๆ พุ้งขจรไป ส่องภพของเราให้สว่างไสวตลอด
กาลทั้งปวง ทั้งกลางวันกลางคืน ดนตรีหกหมื่น

ประโคมอยู่ทั้งเวลาเย็นเวลาเช้า หลับ ๑๖,๐๐๐ คน
ห้อมล้อมเราอยู่ทุกเมื่อ เราออกจากภพแล้ว ได้เห็น
พระพุทธเจ้า พระนามว่า สุเมธะ ผู้นำของโลก มีจิต
เลื่อมใส โสมนัส ได้ถวายบังคมพระองค์ผู้มียศใหญ่
ครั้งถวายบังคมแล้ว ได้ทูลอาราธนาพระองค์ พร้อม
ด้วยศิษย์พระพุทธเจ้าผู้เป็นนักปราชญ์ พระนามว่า
สุเมธะ พระผู้นำของโลกทรงรับ พระมหามุนีกล่าว
ธรรมกถาแก่เรา แล้วส่งเราไป เราถวายบังคมพระ
สัมพุทธเจ้า เสร็จแล้วกลับเข้าภพของเรา เราเรียก
บริวารชนมาสั่งว่า ท่านทั้งหลายจงมาประชุมกัน
เวลาเช้าพระพุทธเจ้าจะเสด็จมาสู่ภพของเรา การที่เรา
ทั้งหลายจะได้อยู่ในสำนักของพระองค์ เป็นลาภที่เรา
ทั้งหลายได้ดีหนอ แม้เราทั้งหลายจักทำการบูชาแต่
พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด ผู้ศาสดา เราตระเตรียม
ข้าวและน้ำเสร็จแล้ว จึงกราบทูลเวลาเสวยภัตตาหาร
พระพุทธเจ้าผู้นำของโลก เสด็จเข้ามาพร้อมด้วย
พระอรหันต์หนึ่งแสน เราได้ทำการต้อนรับ ด้วย
สังคิตและดนตรี พระพุทธเจ้าผู้เป็นอุดมบุรุษ ประทับ
นั่งบนตั่งทองล้วน ในกาลนั้น หลังคาเบื้องบนก็มุง
ด้วยทองล้วน ๆ คนทั้งหลายโบกพัดถวาย ในระหว่าง
ภิกษุสงฆ์ เราได้อังคาสภิกษุสงฆ์ให้อิ่มหนำ ด้วยข้าว
และน้ำเพียงพอ ได้ถวายผ้าแด่ภิกษุสงฆ์รูปละหนึ่งคู่
พระพุทธเจ้าที่เขาเรียกกันว่า สุเมธะ ผู้สมควรรับ

เครื่องบูชาของโลก ประทับนั่งในท่ามกลางภิกษุสงฆ์
แล้ว ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า ผู้ใดอังกาสเราให้
อิมหนา ด้วยข้าวและน้ำทั้งปวง เราจักพยากรณ์ผู้นั้น
ท่านทั้งหลายจงฟังเรากล่าว ผู้นั้น จักรัณรมย์อยู่ใน
เทวโลก ตลอด ๑๘๐๐ กัป จักได้เป็นพระเจ้า
จักรพรรดิราช ๑,๐๐๐ ครั้ง ผู้นั้นเข้าถึงกำเนิดใด คือ
เป็นเทวดาหรือมนุษย์ในกำเนิดนั้น หลังจากทองล้วนๆ
จักกันเป็นร่มให้ในทุกขณะ ใน ๓๐,๐๐๐ กัป พระ-
ศาสดาทรงพระนามว่า โคตมะ ซึ่งสมภพในวงศ์
พระเจ้าโอกากราช จักเสด็จอุบัติในโลก ผู้นั้นจักเป็น
ทายาทในธรรมของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น เป็น
โอรสอันธรรมนิรมิต จักกำหนดรู้อัสวะทั้งปวงแล้ว
เป็นผู้ไม่มีอัสวะนิพพาน จักนั่งในท่ามกลางสงฆ์แล้ว
บันลือสีหนาท ชนทั้งหลายจักกันฉัตรไว้ที่เชิงตะกอน
จักเผาภายใต้ฉัตร สามัญผลอันเราบรรลุลแล้ว โดย
ลำดับ เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ความเราร้อนไม่มี
แก่เรา ที่มณฑปหรือโคนไม้ ในกัปที่ ๓๐,๐๐๐ แต่
ภัทรกัปนี้ เราได้ถวายทานใดในกาลนั้น ด้วยทานนั้น
เราไม่รู้จักทุกติเลย นี่เป็นผลแห่งทานทั้งปวง. เราเผา
กิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เรา
กระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเหยียดพระหัตถ์เบื้องขวาออกแล้ว

ตรัสกะท่านผู้มีอายุ ชื่อว่า ยสะ ว่าจงเป็นภิกษุมาเถิด. ในระหว่างที่มีพระพุทธ-

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า ๕๓๑
คำรสนั่นเอง ท่านพระยสะได้เป็นผู้มีผมและหนวด สักว่าเป็นองค์สองก็อันตราย-
ธานไป ได้เป็นประคองพระเถระผู้มีพรรษา ๖๐ ทรงไว้ซึ่งบริวาร ๘. พระเถระ
พิจารณาข้อปฏิบัติของตนแล้ว เมื่อจะเปล่งอุทาน ได้กล่าวคาถาด้วยสามารถ
แห่งเนื้อความอันมีมาก่อน แต่จะถึงความเป็น เอหิภิกขุว่า

เราเป็นผู้ลบล้างได้แล้ว มีเครื่องนุ่งห่มอันงดงาม

ประดับด้วยสรรพพรรณ ได้บรรลुวิชา ๓ บำเพ็ญกิจ

พระพุทธศาสนาเสร็จแล้ว ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สุวิไลโต ความว่า มีร่างกายอัน
ลบล้างแล้ว ด้วยหญ้าฝรั่น จันทน์แดง อันงดงาม.

บทว่า สุวสน ความว่า นุ่งห่มด้วยผ้าของชาวกาลิอย่างดีมีราคาแพง.

บทว่า สัพพพรรณภูติโต โดยความว่า ประดับแล้วด้วยอาภรณ์ทั้งปวง
มีเครื่องประดับศิระษะเป็นต้น.

บทว่า อหุณคมี แปลว่า ได้บรรลुแล้ว. คำที่เหลือมีนัยดังกล่าว
แล้วทั้งนั้นแล.

จบบรรณกถายสเถรคาถา

๘. กิมพิลเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของกิมพิลเถระ

[๒๕๕] ได้ยินว่า พระกิมพิลเถระได้ภยิตคาถานี้ไว้ อย่างนี้ว่า
วัยย่อมล่วงไปพลัน รูปที่มีอยู่โดยอาการนั้น
ย่อมปรากฏแก่เรา เหมือนเป็นอย่างอื่น เราระลึกถึง
ตนของเรา ผู้ไม่อยู่ปราศจากสติ เหมือนของผู้อื่น.

อรรถกถากิมพิลเถรคาถา

คาถาของท่านพระกิมพิลเถระ เริ่มต้นว่า อภิสตุโตว นิปตติ.

เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไรร ?

แม้พระเถระนี้ ก็เป็นผู้มีอิทธิการอันกระทำไว้แล้วในพระพุทธเจ้าองค์-
ก่อน ๆ กระทำบุญทั้งหลายไว้ในภพนั้น ๆ บังเกิดในเรือนแห่งตระกูล ในกาล
ของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่า กกุสันธะ บรรลุความเป็นผู้รู้แล้ว
เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าปรินิพพานแล้ว ได้ทำการบูชาด้วยพวงดอกสน โดยทำ
เป็นมณฑป อุทิศพระธาตุของพระศาสดา.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านเกิดในภพดาวดึงส์ ท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ
ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย บังเกิดในตระกูลแห่งเจ้าศากยะ ในพระนคร-
กบิลพัสดุ์ ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ได้มีนามว่า กิมพิละ. เจ้ากิมพิละเจริญวัยแล้ว

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า ๕๓๓

สมบูรณ์ด้วยโภคสมบัติอยู่ พระศาสดาเสด็จประทับอยู่ที่อนุปิยนคร ทรงเห็นความแก่กล้าแห่งญาณของเขาแล้ว เพื่อจะให้เขาเกิดความสลดใจ จึงทรงเนรมิตรูปหญิงผู้ตั้งอยู่ในวิสัยสาวรุ่นกำคัด งามน่าดู ทรงแสดงต่อหน้า ทำให้ปรากฏว่าเหมือนถูกวิบัติอันเกิดแต่ชราและโรคร้ายครอบงำ โดยลำดับ. กิมพิลกุมารเห็นดังนั้น เมื่อจะประกาศความสลดใจอย่างเหลือเกิน ได้กล่าวคาถาว่า

วัยย่อมล่วงไปพลัน รูปที่มีอยู่โดยอาการนั้น

ย่อมปรากฏแก่เรา เหมือนเป็นอย่างอื่น เราละลึกถึง
ตนของเรา ผู้ไม่อยู่ปราศจากสติ เหมือนของผู้อื่น
ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อภิสตุโตว ความว่า เป็นเหมือนอันเทพยเจ้า พร้าสั่ง คือ บังคับว่า จงล่วงไปโดยเร็วอย่าอยู่ชักช้า. ปาฐะว่า อภิสตุโร ว ดังนี้ก็มี อธิบายว่า เป็นเหมือนถูกใคร ๆ สาปแข่งไว้ว่า จงล่วงไปโดยเร็ว ดังนี้.

บทว่า นิปตติ ความว่า ย่อมร่วงโรย คือแปรไปเร็ว ไม่ตั้งอยู่ได้ อธิบายว่า ถึงความเสื่อมไปสิ้นไปทุก ๆ ขณะ.

บทว่า วโย ได้แก่ ความเปลี่ยนแปลงที่แผกออกไปของร่างกาย มีความเป็นเด็กอ่อน ความเป็นหนุ่ม เป็นสาวเป็นต้น แต่ในบทนี้ ท่านหมายถึงความเป็นหนุ่มเป็นสาวของร่างกายนั้น เพราะความเป็นหนุ่มเป็นสาวของร่างกายนั้น เวลาร่วงโรย เวลาสลายจะเป็นของปรากฏชัดเจน.

พระเถระเรียกความสมบูรณ์ของรูปว่ารูป ก็สรีระชื่อว่ารูปตั้งในประโยคมีอาทิว่า อากาศ (ช่องว่าง) ที่อาศัยกระดูก อาศัยเอ็น และอาศัยเนื้อหุ้มห่อไว้ ย่อมถึงการนับว่ารูปที่เดียว.

บทว่า **อณฺณมिव ตเถว สนฺตึ** ได้แก่รูปเท่าที่มีอยู่นี้. อธิบายว่า รูปนี้ที่มีอยู่ คือ ปราภฏอยู่อย่างนั้นแล คือโดยอาการนั้นแหละ ย่อมปราภฏแก่เราเหมือนเป็นอย่างอื่น ก็อาจารย์บางพวกกล่าวว่า **ตเถว สนฺตึ** รูปนั้นแล มีอยู่.

บทว่า **ตสฺเสว สโต** ได้แก่ ระลึกถึงตนของเรานั้นแหละ ที่มีอยู่ ไม่เหมือนของคนอื่น.

บทว่า **อวิปฺปวสโต** ความว่า ไม่อยู่ปราศจากสติ อธิบายว่า ก็รูป แม้ไม่เปลี่ยนเป็นอย่างอื่นเพราะอยู่มานาน ย่อมปราภฏแก่เราผู้มีสติเหมือนเป็นอย่างอื่น แม้รูปนี้ก็ไม่มีในสรีระนี้.

บทว่า **อณฺณสุเสว สรามิ อตุตฺตานํ** ความว่า เราย่อมระลึก คือ เข้าไปทรงจำ ได้แก่ รู้ชัดซึ่งอัตภาพของเรานี้ ว่าเหมือนอัตภาพของสัตว์อื่น. ความสังเวชที่หนักแน่น เกิดขึ้นแล้ว แก่กิมพิลกุมารนั้น ผู้ใส่ใจถึงความเป็นของไม่เที่ยงอยู่อย่างนี้ เขาเกิดความสังเวชแล้ว เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ฟังธรรมแล้ว ได้มีศรัทธา บวชแล้ว เริ่มตั้งวิปัสสนาบรรลुพระอรหัตแล้วต่อกาล ไม่นานนัก. สมดังคาถาประพันธ์ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า กกุสันธะ มี
พระชาติเป็นพราหมณ์ มีธรรมอยู่จบแล้ว นิพพานแล้ว
เราได้เก็บเอาพวงดอกสนมา ทำเป็นมณฑป เราเป็น
ผู้ไปสู่ดาวดึงส์ ย่อมได้วิมานอันอุดม ย่อมครอบงำ
เทวดาเหล่าอื่น นี่เป็นผลแห่งบุญกรรม เราเดินและยืน
อยู่ในเวลากลางวันหรือกลางคืน เป็นผู้อันดอกสน
กำบังไว้ นี่เป็นผลแห่งบุญกรรม ในกัณฑ์นี้เอง เราได้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า 535

บูชาพระพุทธเจ้าใด ด้วยการบูชานั้น เราไม่รู้จักทุกติ
เลย นี่เป็นผลแห่งพุทธบูชา. เราเผาภิเษกทั้งหลายแล้ว
ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เรากระทำสำเร็จแล้ว
ดังนี้.

ก็พระเถระ แม้จะบรรลुพระอรหัตแล้ว เมื่อจะประกาศถึงการทำไว้ใน
ใจซึ่งอนิจจตา อันเกิดขึ้นแล้วในก่อนของตน ได้กล่าวซ้ำเฉพาะคานานั้นแหละ
ด้วยเหตุนี้ คำเป็นคานานี้ จึงนับเป็นการพยากรณ์พระอรหัตผลของพระเถระนี้.

จบอรรถกถากัมพิลเถรคาถา

๘. วัชชีปุตตเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระวัชชีบุตรเถระ

[๒๕๖] ได้ยินว่า พระวัชชีบุตรเถระได้ภายิตคานานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

ดูก่อนอานนท์ ผู้โศคมโศคร ท่านจงเข้าไปสู่
ชัญญแห่งโคนไม้ จงหวังพระนิพพานไว้ในหทัย แล้ว
จงเพ่งฌาน และอย่าประมาท การใส่ใจถึงประชุมชน
จักทำประโยชน์อะไรให้แก่ท่านได้.

อรรถกถาวัชชีปุตตเถรคาถา

คาถาของท่านพระวัชชีบุตรเถระ เริ่มต้นว่า รุกขมุลคหนิ ปสกุทฺถิย.

เรื่องราวของท่านเป็นอย่างไร ?

แม้พระเถระนี้ ก็เป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์อันกระทำแล้วในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ ตั้งสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ ในภพที่ ๕๔ แต่ภพที่ ๕๕ นี้ เห็นพระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่ง เดินไปเพื่อภิกษา เป็นผู้มิใจเลื่อมใสแล้ว ได้ถวายผลกล้วย.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาบังเกิดในเทวโลก กระทำบุญแล้วท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ อยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เกิดเป็นโอรสแห่งเจ้าลิจฉวีในเมืองเวสาลี ในพุทธรูปบาทกาลนี้ เขาได้มีสมัญญานามว่า วัชชีบุตร เพราะความเป็นโอรสของเจ้าวัชชี. เขาเจริญเป็นหนุ่ม แม้ในเวลาศึกษาศิลปะมีศิลปะที่จะต้องศึกษาในเพราะช่างเป็นต้น ก็เป็นผู้มีอัธยาศัยน้อมไปในทางพันทุกซ์ เพราะความเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยเหตุ ท่องเที่ยวไปในเวลาเป็นที่พักพระธรรมเทศนา ไปสู่วิหาร นั่งอยู่ทำบริษัทฟังธรรม ได้เป็นผู้มีศรัทธาจิตบวชในสำนักของพระศาสดา เจริญวิปัสสนาได้เป็นผู้มีอภิญญา ๖ ต่อกาลไม่นานนัก. สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

พระผู้มีพระภาค ผู้สยัมภู ผู้มีรัศมีนับด้วยพัน ไม่

พ่ายแพ้อะไร ๆ ออกจากวิเวกแล้ว ออกโคจรบิณฑบาต

เราถือผลไม้อยู่ได้เห็นแล้ว จึงได้เข้าไปหาพระนราสภ

เรามีจิตเลื่อมใส มีใจโสมนัส ได้ถวายผลไม้มิในภพที่

๕๔ แต่ภพที่ ๕๕ นี้ เราได้ถวายผลไม้มิในกาลนั้น ด้วย

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ - หน้า ๕๓๗

**การถวายผลไม้นั้น เราไม่รู้จักทุกคติเลย นี่เป็นผลแห่ง
การถวายผลไม้. เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอน
ของพระพุทธเจ้า เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.**

ก็ท่านเป็นผู้มีอภิญญา ๖ แล้ว ในเวลาต่อมา เมื่อพระศาสดาเสด็จ
ปรินิพพานได้ไม่นาน เมื่อพระมหาเถระทั้งหลาย ตั้งข้อสังเกตเพื่อจะสังคายนา
พระธรรมวินัย พักอยู่ในที่นั้น ๆ วันหนึ่ง ท่านเห็นพระอานนท์ ยังเป็นพระ-
เสขะอยู่นั่นแล อันบริษัทใหญ่แวดล้อมแล้ว แสดงธรรมอยู่ เมื่อจะยังความ
อุตสาหะให้เกิดแก่พระอานนท์นั้น เพื่อได้บรรลุมรรคขั้นสูง ๆ ขึ้นไป ได้กล่าว
คาถาว่า

**ดูก่อนอานนท์ ผู้โศคมโศคร ท่านจงเข้าไปสู่ขัฏ
แห่งโคนไม้ จงหวังพระนิพพานไว้ในหทัย แล้วจง
เพ่งฌาน และอย่าประมาท การใส่ใจถึงประมุขชน
จักทำประโยชน์อะไรให้แก่ท่านได้ ดังนี้.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า รุกขมุลคหณ ได้แก่ ขัฏ คือ สุมทุม
พุ่มพฤกษ์ อันเป็นโคนไม้ อธิบายว่า สุมทุมพุ่มพฤกษ์มีอยู่ ไม่มีโคนไม้
และโคนไม้มีอยู่ (แต่) ไม่มีสุมทุมพุ่มพฤกษ์ ในสองอย่างนั้น พระเถระ
แสดงความไม่มีอันตรายด้วยลมและแดด เพราะความเป็นที่สมบูรณ์ด้วยร่มและ
เงา ด้วยศัพท์ว่า รุกขมุล แสดงความไม่มีอันตรายจากลม เพราะความเป็น
ที่อับลม และความไม่พลุกพล่านด้วยประชาชน ด้วยศัพท์ว่า คหณะ และ
แสดงถึงความเป็นสถานที่เหมาะแก่การเจริญภาวนา ด้วยศัพท์ทั้งสองนั้น.

บทว่า ปสกุทฺติ แปลว่า เข้าไป.

บทว่า นิพฺพหานํ หทยสุมิ โอบิย ความว่า ตั้งพระนิพพานไว้ใน
หทัย คือทำไว้ในใจว่า เราปฏิบัติอยู่อย่างนี้ พึงบรรลุพระนิพพานได้.

บทว่า ฌาย ความว่า จงเพ่งด้วยลักขณูปนิชฌาน คือ จงยังมรรค
ภาวนา อันประกอบด้วยวิปัสสนาภาวนาให้เจริญ พระเถระเรียกพระอานนท์
ผู้เป็นธรรมกัณฑ์คาริกด้วยโคตรว่า โคตมะ.

บทว่า มา จ ปมาโท ความว่า อย่าถึงความประมาทในอริกุตล-
ธรรมทั้งหลาย พระเถระเมื่อจะแสดงโดยการห้ามความประมาทของพระ
(อานนท์) เถระ เท่าที่เป็นไปในปัจจุบัน จึงกล่าวว่า ก็ เต พิลิพิลิกา กริสฺสูติ
(การใส่ใจถึงประชุมชน จักทำประโยชน์อะไรให้แก่ท่านได้ ดังนี้).

บทว่า พิลิพิลิกา ในบาทคานั้น ได้แก่กิริยาที่พรีพีไร พระเถระ
ได้ให้โอวาทว่า เสี่ยงที่เป็นไปอย่างพรีพีไร ย่อมไร้ประโยชน์ฉันใด บัญญัติ
ของหมู่ชน อันเป็นเช่นกับการกระทำที่พรีพีไรก็ฉันนั้น จักทำประโยชน์อะไร
ให้แก่ท่านได้ คือจักยังประโยชน์เช่นไรให้สำเร็จแก่ท่าน เพราะเหตุนี้
ผู้ชวนขวยในประโยชน์ของตน จึงต้องละบัญญัติของหมู่ชนเสีย.

พระอานนท์เถระ ฟังคาถาอันเป็นโอวาทนั้นแล้ว เกิดความสลัดใจ
ด้วยอรรถพจน์ที่ระบายกลั่นอันเป็นพิษที่คนเหล่าอื่นกล่าวไว้ออกไปได้ ยังเวลา
ให้ล่วงไปด้วยการเดินจงกรม ตลอดคืนยังรุ่ง ขวนขวยวิปัสสนา เข้าไปสู่
เสนาสนะ พอจะเอนตัวลงนอนบนเตียงเท่านั้น ก็ได้บรรลุพระอรหัต.

จบอรรถกถาวัชชีปุตตเถรคาถา

๑๐. อิติทัตตเถรคาถา

ว่าด้วยคาถาของพระอิติทัตตเถระ

[๒๕๙] ได้ยินว่า พระอิติทัตตเถระได้ภายิตคานี้ไว้ อย่างนี้ว่า

เบญจขันธ์ ข้าพระองค์กำหนดรู้แล้ว ตั้ดราภ
ขาดแล้ว ตั้งอยู่ ข้าพระองค์บรรลุถึงความสิ้นทุกข์แล้ว
บรรลุความสิ้นอาสวะแล้ว.

จบวรรคที่ ๑๒

จบเอกนิบาต

อรรถกถาอิติทัตตเถรคาถา

คาถาของท่านพระอิติทัตตเถระ เริ่มต้นว่า **ปญฺจกฺขนฺธา ปริณ-**
ณฺาตา. เรื่องราวของท่านเป็นอย่าง ?

แม้พระเถระนี้ ก็เป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์อันกระทำแล้ว ในพระพุทธเจ้าองค์
ก่อน ๆ สังสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ เกิดในเรือน
แห่งตระกูล ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า **วิปัสสี** ถึงความ
เป็นผู้รู้เพียงสาแล้ว วันหนึ่งเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จไปในถนน มีใจ
เลื่อมใส ได้ถวายผลไม้มีกลิ่นหอม มีรสอร่อย.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาท่องเที่ยวไปในเทวโลก กระทำบุญ แล้วท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ อยู่ในเทวคาและมนุษย์ทั้งหลาย เกิดเป็นบุตรของนาย
เกวียนคนหนึ่ง ในวัฏฏคาม แคว้นอวันตี ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ได้มีนามว่า
อิติทัตตะ. เขาเจริญวัยแล้ว เป็นอทิฏฐุสหายของจิตตคฤหบดี ในมัจฉิกาสนท-

ชนบท ได้รับข่าวสาสน์ที่จิตตคฤหบดี เขียนพรรณนาพระพุทธรุณส่งไปให้
เกิดความเลื่อมใสในพระศาสนา บวชในสำนัก ของพระมหากัจจายนเถระ
ปรารภวิปัสสนาแล้ว ได้เป็นผู้มีอภิญญา ๖ ต่อกาลไม่นานนัก. สมดังคาถา
ประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

เราได้อวยผลไม้มีกลิ่นหอม แต่พระสัมพุทธเจ้า

ผู้มีพระฉวีวรรณปานดังทองคำ ผู้สมควรรับเครื่อง

บูชา กำลังเสด็จดำเนินอยู่ในถนน ในกัปที่ ๕๑ แต่

ภัทรกัปนี้ เราได้อวยผลไม้มิได้ในกาลนั้น ด้วยการ

ถวายเป็นไม้นั้น เราไม่รู้จักทุกคติเลย นี่เป็นผลแห่งการ

ถวายเป็นไม้มิได้. เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอน

ของพระพุทธเจ้า เรากระทำสำเร็จแล้ว ดังนี้.

ที่ท่านเป็นผู้มีอภิญญา ๖ คิดว่า จักไปสู่ที่บำรุงของพระพุทธเจ้า
อามาลาพระเถระ แล้วเดินทางไปสู่ผู้มีชนิมประเทศโดยลำดับ เข้าไปเฝ้าพระศาสดา
ถวายเป็นไม้มิได้ นิ่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง อันพระศาสดาทรงทำปฏิสันถาร ด้วย
พระดำรัสมีอาทิว่า คุณก่อนภิกษุ ยนต์คือสรีระ มีจักร ๔ มีทวาร ๕ อันเธอ
พอทนได้ พอให้เป็นไปได้หรือ ดังนี้ เมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตผล ด้วย
มุขคือการทูลตอบพระดำรัส โดยประกาศให้ทรงรู้ว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า
จำเดิมแต่เวลาที่ข้าพระองค์ได้รับข่าวของพระองค์ ทุกข์ทั้งปวงของข้าพระองค์
ก็ปราศไปสิ้น อันตรายทั้งปวงก็สงบระงับไปหมด ดังนี้แล้ว ได้กล่าวคาถาว่า

เบญจขันธุ์ ข้าพระองค์กำหนดรู้แล้ว ตัดราก

ขาดแล้ว ตั้งอยู่ ข้าพระองค์บรรลุถึงความสิ้นทุกข์แล้ว

บรรลุความสิ้นอาสวะแล้ว ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปลุกุกุขุขุชา ปริณญาตา** ความว่า
อุปาทานขันธุ์แม้ทั้ง ๕ อันเรากำหนดรู้แล้ว โดยประการทั้งปวง ด้วยมรรค

ปัญญา อันประกอบด้วยวิปัสสนาปัญญาว่า นี้ทุกข์ ทุกข์มีเท่านี้ ทุกข์ยิ่งกว่านี้ไม่มี ดังนี้ มีอธิบายว่า ไม่มีทุกข์ไร ๆ ในเบญจขันธ์เหล่านั้น ที่จะต้องกำหนดรู้ (อีก).

บทว่า **ติฏฺฐนฺติ จินฺนฺมฺลกา** ความว่า ทุกข์เหล่านั้นย่อมตั้งอยู่จนกว่าจิตดวงหลังจะดับ เพราะทุกข์เหล่านั้นอันเรากำหนดรู้แล้วโดยประการทั้งปวง คือ เพราะมูลแห่งกิเลส มีอวิชชาและตัณหาเป็นต้น อันเรตัดขาดแล้ว ได้แก่ เพราะเหตุแห่งทุกข์อันเราละได้แล้ว ด้วยอริยมรรค.

บทว่า **ทฺถุขกฺโข อนุปฺปโต** ความว่า ก็ความสิ้นไป คือ ความหมดไปแห่งวิญญูทุกข์ ชื่อว่าอันเราถึงแล้วโดยลำดับ เพราะความที่แห่งทุกข์เหล่านั้น มีรากอันเรตัดแล้ว ได้แก่ พระนิพพาน อันเราบรรลุแล้ว.

บทว่า **ปโต เม อาสวกฺโข** ความว่า พระอรหันต์ที่ชื่อว่า มีนามอันได้แล้วว่า ความสิ้นไปแห่งอาสวะ เพราะเป็นผล อันพระอริยบุคคลพึงได้เฉพาะ ในที่สุดแห่งความสิ้นไปของอาสวะทั้งหลายทั้งปวง มีกามาสวะเป็นต้น อันเราบรรลุแล้ว. อธิบายว่า ได้เฉพาะแล้ว. ส่วนอาจารย์บางพวกกล่าวว่า **อนฺติมายํ สมฺมุสฺสโย** (ร่างกายนี้มีเป็นครั้งสุดท้าย). อธิบายว่า ร่างกาย คือ อตภาพของเรา นี้ ชื่อว่า มีในที่สุด คือ เป็นภพสุดท้ายของภพทั้งปวง เพราะความที่พระนิพพานอันเราบรรลุแล้วนั่นเอง.

ก็คำใด ที่ข้าพเจ้าไม่ได้กล่าวไว้ ในบทนั้น ๆ คำนั้นง่ายทั้งนั้นแล เพราะมีนัยอันข้าพเจ้ากล่าวแล้วในหนหลัง.

จบอรรถกถาอิติทัตตเถรคาถา

จบวรรคพรรณนาที่ ๑๒

ในอรรถกถาเถรคาถา ชื่อว่า **ปรมัตถทีปนี**

จบอรรถกถาเอกนิบาต

อันประดับประดาไปด้วยเถรคาถา ๑๒๐ คาถา

ในวรรคนี้รวมพระเถระได้ ๑๐ รูป คือ

๑. พระเชนตเถระ
๒. พระวัจนโคตตเถระ
๓. พระวนวัจนเถระ
๔. พระอริมุตตเถระ
๕. พระมหานามเถระ
๖. พระปาราปริยเถระ
๗. พระยสเถระ
๘. พระกิมพิลเถระ
๙. พระวัชชีบุตรเถระ
๑๐. พระอิสิทัตตเถระ และอรรธกถา.

รวมหัวข้อที่มีในเอกนิบาต

พระสังคีติกาจารย์ ผู้หวังประโยชน์ส่วนใหญ่ ได้รวบรวมพระเถระผู้ทำกิจเสร็จแล้ว หาอาสวะมิได้ มีจำนวน ๑๒๐ รูป ไว้ในเอกนิบาต.